МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 42
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – *доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – *доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вереш М. Т. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гвоздяк О. М. – *кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голик С. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ґжесяк Ян – *д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща*

Девіцька А. І. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Добровольська О. Я. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет*

Мафтин Н. В. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Павлак Мірослав – *д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школи в Коніні, Конін, Польща*

Печарський А. Я. – *доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка*

Попович Н. М. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Рогач Л. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Томенчук М. В. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Фабіан М. П. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чендей Н. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чик Д. Ч. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка*

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 14 від 24.11.2025 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Остапенко М.П. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМ *КОЗАК* І *ГЕТЬМАН* ТА ЇХНІХ ДЕРИВАТІВ У СПОГАДАХ ЗЕНОНА СТЕФАНІВА ПРО ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ…… 9

Островська Л.С. СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС НУЛЬОВОГО ПРИСУДКА (ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО НУЛЯ)……15

Павленко О.М. ПРЕЦЕДЕНТНІ СИТУАЦІЇ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ……20

Патрун В.В., Ділай М.П. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛІДЕР У СУЧАСНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ……27

Помазан І.О., Ільїна О.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ДУША* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ТРАДИЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ……33

Помазан І.О. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА* В ПОЕТИЧНІ КАРТИНІ СВІТУ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО…… 38

Середницька А.Я. ІДЕОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ЯК ЗАСІБ ПРЕДСТАВЛЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ…… 42

Слободянюк К.М. ТИПОЛОГІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ……47

Теглівець Ю.В. ПРОБЛЕМА ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОГРАФІЇ……51

Шутак О.С., Череповська Т.В. ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ……55

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Myronenko N.V., Opyr M.B., Panchyshyn S.B. CLIL IN UKRAINE: PATHWAYS TO BILINGUAL EDUCATION AND ACADEMIC INNOVATION……62

Ordynska I.Ya. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ БРИТАНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ КОКНІ В РОЗМОВНОМУ ТА ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ…… 68

Рибакова К.А. ОСВІТНЯ ЛЕКСИКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРІОРИТЕТІВ У США ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ……74

Рябокучма Т.О., Горбаченко А.Л. ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ НІМЕЦЬКУ МОВУ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ……79

Степанов В.В., Щербак Д.С. ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗІВ У МАС-МЕДІЙНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ……83

Стрільчук А.І. ОСНОВНІ МОДЕЛІ СЛОВОСКЛАДАННЯ У ШВЕДСЬКІЙ МОВІ……92

Khalabuzar O.A., Dubrova O.V., Shkola I.V. PHONETIC AND STRUCTURAL FEATURES OF COMPUTER DISCOURSE WITHIN BUSINESS COMMUNICATION…… 97

Черненко О.В. СИТУАТИВНИЙ ЧИННИК ЯК ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМІОЗИСУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ КОНФЛІКТИВІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)……104

Shevchenko O.I. THE NOTION OF TRUTH IN MODERN LINGUISTICS: TELEOLOGICAL PERSPECTIVE ……109

Шугаєв А.В. РИТОРИКА ТА PR-СТРАТЕГІЇ ПРЕЗИДЕНТА США ДОНАЛЬДА ТРАМПА У ДОПИСАХ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ TRUTH SOCIAL ТА СТАТТЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ЦИФРОВИХ МЕДІА……114

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Бочарникова Т.Ф., Безгубенко В.Р. ВІДДІЄСЛІВНІ ФОРМИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ІСПАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МОВЛЕННІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ……119

Чаюн І.О. ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ МЕХАНІЗМИ МОДЕЛЮВАННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Е.-Е. ШМІТТА «LA PART DE L'AUTRE», «MA VIE AVEC MOZART»)……124

РОЗДІЛ 4
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Moshkovska L.M. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПІДХІД..... **129**

Піскунов О.В., Роман В.В., Шевченко М.Ю. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ..... **137**

Полякова О.В., Карлащук С.В., Карпа В.І. РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВНОГО ПОРТРЕТУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА У ПЕРЕКЛАДІ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ..... **144**

Полякова О.В., Шостак О.А., Приймакова К.Є. ПЕРЕКЛАД ІНФОРМАЦІЙНОГО ОГОЛОШЕННЯ ЯК ЧАСТИНИ ВЕБКОНТЕНТУ..... **152**

Romanchuk A.A. RETHINKING FEMINIST TRANSLATION: THEORY ASPECT..... **156**

Sheverun N.V., Palamarchuk O.F. THE MAIN TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF ENGLISH-LANGUAGE ECONOMIC TERMINOLOGY SYSTEM INTO UKRAINIAN TRANSLATION..... **160**

Шопін П.Ю. ТИПОВІ ПОМИЛКИ У СТУДЕНТСЬКИХ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ..... **166**

РОЗДІЛ 5
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Близнюк К.Р. СЕМАНТИЧНА ОПОЗИЦІЯ «СУМ/БАЖАННЯ» ЯК НАСЛІДОК ЛЕКСИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ *TĘGTI У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ..... **173**

Велика А.М. ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ АСПЕКТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ..... **178**

Дем'янчук Ю.І. ВІД КОЛОНІАЛЬНОСТІ ДО НЕОІМПЕРСЬКОГО РЕВІЗІОНІЗМУ: МОВА ВІЙНИ У ВОЄННІЙ КОНФЛІКТОЛОГІЇ..... **182**

Полюга С.М. ГРАМАТИКА МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО: АНТИЧНА ТРАДИЦІЯ І АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ..... **208**

Совтис Н.М., Адах Н.А., Волос Н.П. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТЕРМІНІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МОВНИХ КОНТАКТІВ..... **214**

РОЗДІЛ 6
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Іваненко І.В., Дубовик Н.М. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ В ОНЛАЙН-РЕСУРСІ RXLIST.COM..... **219**

Льода А.М. КРОС-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ МЕТАФОРИЧНИХ ФРЕЙМІВ У ЦИФРОВОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ..... **226**

РОЗДІЛ 7
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Антонова В.Ф. ЕСТЕТИКА СИМВОЛІЗМУ У ТВОРАХ С. КОЛРІДЖА..... **233**

Котиляк Ю.Я. ФІЛОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕТИМОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСИВНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПОНЯТТЯ "АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ"..... **238**

Кушнірова Т.В., Мокляк О.І., Слоневська І.Б., Пірошенко С.Ю. МОДИФІКАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ У ПЛОЩИНІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ..... **243**

Рошко М.М., Гаврило І.В., Славич Т.Я. ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ/СТУДЕНТІВ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... **249**

Хижа І.П. АЛАЙ ЯК ІНТЕРПРЕТАТОР ТИБЕТСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У КИТАЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ..... **256**

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бровко О.О., Ільницька М.Б. ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ Й ОКУПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ І ЮН ЧЖАН..... **261**

Ван Сяоюй. ЛУ СІНЬ (鲁迅) – ВАСИЛЬ ЄРОШЕНКО: КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ТВОРЧІ ДІАЛОГИ, ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ **267**

Гурдуз А.І. «ІНСТИТУТ» СТИВЕНА КІНГА І ТЕНДЕНЦІЇ ФЕНТЕЗІЙНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТ. **273**

Колесник С.Ю. ГОТИЧНИЙ РОМАН ЯК КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ: ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ В ІСТОРИЧНОМУ І ТЕОРЕТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ..... **280**

Луцюк М.В., Москальов Д.П., Бекетова А.І. ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНОГО КИТАЙСЬКОГО ФЕНТЕЗІ (Р. КВАН, Ц. ФЕЙСЯН)..... **285**

Мітіна Л.С. ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ «У ХАЩАХ» / «РАСЬОМОН» АКУТАҐАВИ – КУРОСАВИ В МЕТАМОДЕРНОМУ ДЗЕРКАЛІ «КНИГА ДЗЕРКАЛ» / «СПЛЯЧІ СОБАКИ» КІРОВІЦА – КУПЕРА..... **294**

РОЗДІЛ 9
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Колінько О.П. НОВЕЛА FIN DE SIÈCLE ЯК ТЕКСТ У РУСІ: МНОЖИННІСТЬ ПІДХОДІВ І ІНТЕРПРЕТАЦІЙ..... **304**

РОЗДІЛ 10
ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Slobodian N.V., Nesterchuk K.M. THE IMAGE OF THE “ALIEN/OTHER” IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF IMAGOLOGY AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE..... **311**

Тендітна Н.М. ВНЕСОК ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ У ЗБИРАННЯ, ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ..... **317**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Ostapenko M.P. FEATURES OF THE USAGE OF THE LEXEMES *КОЗАК* AND *ГЕТЬМАН* AND THEIR DERIVATIVES IN THE MEMOIRS OF ZENON STEFANIV ABOUT THE PERIOD OF THE HETMANATE.....9

Ostrovska L.S. THE SYNTACTIC STATUS OF THE ZERO PREDICATE (ON THE ISSUE OF QUALIFYING THE SYNTACTIC ZERO).....15

Pavlenko O.M. PRECEDENT SITUATIONS IN MEDIA DISCOURSE AS A REFLECTION OF THE REALITIES OF THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....20

Patrun V.V., Dilai M.P. LANGUAGE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF "LEADER" IN THE PRESENT-DAY CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS.....27

Pomazan I.O., Ilina O.V. REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF THE *SOUL* IN THE UKRAINIAN LINGUISTIC TRADITION: PHILOSOPHICAL AND CULTURAL ASPECTS.....33

Pomazan I.O. VERBALIZATION OF THE CONCEPT *HUMAN* IN THE POETIC WORLDVIEW OF MYKOLA CHERNIAVSKYI.....38

Serednytska A.Ya. IDEOGRAPHIC DICTIONARY AS A MEANS OF REPRESENTING THE SYSTEMATICITY OF MOVEMENT VERBS.....42

Slobodianiuk K.M. TYPOLOGY OF PRECEDENT PHENOMENA IN TEXTS OF FANTASY GENRE.....47

Tehlivets Yu.V. THE PROBLEM OF BORROWING IN PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY.....51

Shutak O.S., Cherepovska T.V. SOME NOTES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN SPORTS TERMINOLOGY.....55

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Myronenko N.V., Opyr M.B., Panchyshyn S.B. CLIL IN UKRAINE: PATHWAYS TO BILINGUAL EDUCATION AND ACADEMIC INNOVATION.....62

Ordynska I.Ya. FEATURES OF THE COCKNEY BRITISH DIALECT TERMINOLOGY USE IN SPOKEN AND LITERARY LANGUAGE.....68

Rybakova K.A. EDUCATIONAL VOCABULA AS A REFLECTION OF CULTURAL PRIORITIES IN THE USA AND GREAT BRITAIN.....74

Riabokuchma T.O., Horbachenko A.L. THE INFLUENCE OF ANGLICISMS ON THE MODERN GERMAN LANGUAGE: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS.....79

Stepanov V.V., Shcherbak D.S. APPROACHES TO TRANSLATING PHRASEOLOGICAL PHRASES IN THE MASS MEDIA AND POLITICAL DISCOURSES OF THE ENGLISH LANGUAGE.....83

Strilchuk A.I. MAIN MODELS OF WORD-COMPOSITION IN THE SWEDISH LANGUAGE.....92

Khalabuzar O.A., Dubrova O.V., Shkola I.V. PHONETIC AND STRUCTURAL FEATURES OF COMPUTER DISCOURSE WITHIN BUSINESS COMMUNICATION.....97

Chernenko O.V. SITUATIONAL FACTOR AS EXTRALINGUISTIC COMPONENT IN THE SEMIOSIS OF MULTIMODAL CONFLICTIVES (BASED ON MODERN ENGLISH PROSE).....104

Shevchenko O.I. THE NOTION OF TRUTH IN MODERN LINGUISTICS: TELEOLOGICAL PERSPECTIVE 109

Shuhaiev A.V. RHETORIC AND PR-STRATEGIES OF U.S. PRESIDENT DONALD TRUMP IN TRUTH SOCIAL POSTS AND AMERICAN DIGITAL MEDIA ARTICLES.....114

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Bocharnykova T.F., Bezghubenko V.R. VERB FORMS AND THEIR FUNCTIONING IN SPANISH AND UKRAINIAN PUBLICATIVE SPEECH: LINGUICOGNITIVE AND COMMUNICATIVE FEATURES.....119

Chaiun I.O. LINGUO-SEMIOTIC APPROACHES TO THE MODELING OF INTERMEDIALITY IN FRENCH LITERARY DIASCOURSE (BASED ON E.-E. SCHMITT'S NOVELS "LA PART DE L'AUTRE", "MA VIE AVEC MOZART").....124

SECTION 4
TRANSLATION STUDIES

Moshkovska L.M. FUNCTIONAL ASPECTS OF ENGLISH MARKETING TERMINOLOGY: TRANSLATIONAL APPROACH……129

Piskunov O.V., Roman V.V., Shevchenko M.Yu. METHODOLOGICAL APPROACHES TO RENDERING REALIA IN TRANSLATION……137

Poliakova O.V., Karlashchuk S.V., Karpa V.I. REALIZATION OF INDIVIDUAL STYLISTIC FEATURES OF THE LINGUISTIC PORTRAIT OF THE POLITICAL LEADER IN THE TRANSLATION IN THE DYNAMIC MILITARY-POLITICAL DISCOURSE……144

Poliakova O.V., Shostak O.A., Pryimakova K.Ye. TRANSLATION OF AN INFORMATION ANNOUNCEMENT AS A PART OF WEB CONTENT……152

Romanchuk A.A. RETHINKING FEMINIST TRANSLATION: THEORY ASPECT……156

Sheverun N.V., Palamarchuk O.F. THE MAIN TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF ENGLISH-LANGUAGE ECONOMIC TERMINOLOGY SYSTEM INTO UKRAINIAN TRANSLATION……160

Shopin P.Yu. TYPICAL ERRORS IN UKRAINIAN STUDENTS' GERMAN-TO-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF POPULAR TEXTS……166

SECTION 5
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Blyzniuk K.R. SEMANTIC OPPOSITION OF "SORROW/LONGING" AS A RESULT OF LEXICAL EVOLUTION OF *TĘGTI IN SLAVIC LANGUAGES……173

Velyka A.M. COMPARATIVE TYPOLOGY OF THE ASPECT CATEGORY IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES……178

Dem'ianchuk Yu.I. FROM COLONIALITY TO NEO-IMPERIAL REVISIONISM: WAR LANGUAGE IN THE STUDY OF WARTIME CONFLICTOLOGY……182

Poliuha S.M. GRAMMAR OF MELETIUS SMOTRYTSKY: ANCIENT TRADITION AND AUTHORIAL CONCEPTION……208

Sovtys N.M., Adakh N.A., Volos N.P. BORROWING OF TERMS FROM UKRAINIAN LANGUAGE AS A REFLECTION OF HISTORICAL UKRAINIAN-POLISH LANGUAGE CONTACTS……214

SECTION 6
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Ivanenko I.V., Dubovyk N.M. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF MEDICAL DISCOURSE IN THE ONLINE RESOURCE RXLIST.COM……219

Loda A.M. CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF METAPHORICAL FRAMES IN DIGITAL ADVERTISING DISCOURSE……226

SECTION 7
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Antonova V.F. THE AESTHETICS OF SYMBOLISM IN S. COLERIDGE' S WORKS……233

Kotyliak Yu.Ya. PHILOLOGICAL INTERPRETATION OF THE ETYMOLOGY AND DISCURSIVE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF THE "AMERICAN DREAM"……238

Kushnirova T.V., Mokliak O.I., Slonevska I.B., Piroshenko S.Yu. MODIFICATION OF ARTISTIC SPACE-TIME IN THE PLANE OF THE POSTMODERN NOVEL……243

Roshko M.M., Havrylo I.V., Slavych T.Ya. THE PROBLEM OF STUDENT MOTIVATION IN LEARNING WORLD LITERATURE……249

Khyzha I.P. ALAI AS AN INTERPRETER OF TIBETAN CULTURAL TRADITION IN THE CHINESE LITERARY DISCOURSE……256

SECTION 8
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Brovko O.O., Ilnytska M.B. ARTISTIC RECEPTION OF WAR AND OCCUPATION IN THE WORKS OF DOKIA HUMENNA AND JUNG CHANG ……261

Van Siaoiui. LU XUN (鲁迅) – VASYL YEROSHENKO:
CHINESE-UKRAINIAN CREATIVE DIALOGUES, TEXTS AND CONTEXTS.....267

Hurduz A.I. "THE INSTITUTE" BY STEPHEN KING AND TRENDS
IN FANTASY MYTH-CREATION OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY.....273

Kolesnyk S.Yu. THE GOTHIC NOVEL AS A CULTURAL AND LITERARY PHENOMENON:
THE EVOLUTION OF THE GENRE IN HISTORICAL AND THEORETICAL CONTEXT.....280

Lutsiuk M.V., Moskalov D.P., Beketova A.I. THE PHILOSOPHICAL-RELIGIOUS BACKGROUND OF
CONTEMPORARY CHINESE FANTASY (R. KUANG, J. FEIXIANG).....285

Mitina L.S. INTERMEDIAL CONSTRUCT 'IN A GROVE' / 'RASHOMON'
BY AKUTAGAWA – KUROSAWA IN THE METAMODERN MIRROR
'THE BOOK OF MIRRORS' / 'SLEEPING DOGS' BY CHIROVICI – COOPER.....294

SECTION 9
LITERARY THEORY

Kolinko O.P. FIN DE SIÈCLE NOVEL AS A TEXT IN RUSSIA:
MULTIPLE APPROACHES AND INTERPRETATIONS.....304

SECTION 10
FOLKLORISTICS

Slobodian N.V., Nesterchuk K.M. THE IMAGE OF THE "ALIEN/OTHER" IN THE CONTEXT
OF THE DEVELOPMENT OF IMAGOLOGY AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE.....311

Tenditna N.M. CONTRIBUTION OF POLISH RESEARCHERS TO THE COLLECTION,
STUDY, AND POPULARIZATION OF UKRAINIAN FOLKLORE AND ETHNOGRAPHY.....317

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811’161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.1

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМ *КОЗАК* І *ГЕТЬМАН* ТА ЇХНІХ ДЕРИВАТІВ У СПОГАДАХ ЗЕНОНА СТЕФАНІВА ПРО ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ[1]

FEATURES OF THE USAGE OF THE LEXEMES *КОЗАК* AND *ГЕТЬМАН* AND THEIR DERIVATIVES IN THE MEMOIRS OF ZENON STEFANIV ABOUT THE PERIOD OF THE HETMANATE

Остапенко М.П.,
orcid.org/0000-0002-6378-7467
PhD,
молодший науковий співробітник відділу загального мовознавства
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні
Національної академії наук України

Часи Перших визвольних змагань характеризувались боротьбою українського народу за свою незалежність. У період 1917–1921 рр. на теренах України були встановлені різні форми національної державності, серед яких і Гетьманат П. Скоропадського. П. Скоропадський як нащадок давнього гетьманського роду мав на меті відновлення козацтва, що було задокументовано в його «Універсалі до українського народу про відродження козацького стану». Вже в першому реченні П. Скоропадський уводить в обіг основоположні для його військової структури поняття – *козак* і *гетьман* – які протиставляються у вертикальній площині. Для П. Скоропадського ці слова мають майже сакральне значення, покликане пов’язати його владу з історичною тяглістю козацької державності. Проте історик українського війська й очевидець подій Зенон Стефанів у своїх спогадах про той період уживає лексеми козак і гетьман подекуди у відмінний від офіційних документів спосіб.

Лексема *гетьман* є кореневим словом деривaційного гнізда з такими похідними: *гетьманщина, гетьманат, гетьманський, протигетьманський.* Прикметник *гетьманський* уживається з іменниками *уряд, лад, період, універсал, режим, грамота, адміністрація, влада, залога, дивізія, командування, магазини, частини, загони, дружини, урядовці*. Прикметник *протигетьманський* сполучається лише з іменником *повстання*. На відміну від офіційних документів Гетьманату, у З. Стефаніва іменник *гетьман* написаний з малої літери.

Від слова *козак* у спогадах З. Стефаніва зафіксовано такі похідні іменники, як *козаччина*, *козацтво* та прикметники *козацький* і *козачий*. Історик не часто уживає лексеми цього деривaційного гнізда. Хоча у тогочасних офіційних документах прикметники *козацький* та *козачий* (і зараз в «Словнику української мови в 11 томах») трактуються як синоніми, у З. Стефаніва прикметник козачий вживається на позначення російських військових формувань, а козацький – лише на позначення організаційних військових структур (*Козацько-Стрілецька дивізія*, *Велика Козацька Рада*).

Ключові слова: гетьман, козак, Зенон Стефанів, період Гетьманату, контекстуальне вживання.

The period of the First Liberation Struggle was characterized by the struggle of the Ukrainian people for their independence. During 1917–1921, on the territory of Ukraine, different forms of national statehood were established, among which was the Hetmanate of P. Skoropadskyi. P. Skoropadskyi, as a descendant of an ancient hetman lineage, aimed at the restoration of Cossacks, which was documented in his «Universal to the Ukrainian People on the Revival of the Cossack Estate». Already in the first sentence, P. Skoropadskyi introduces into use the fundamental concepts for his military structure – козак and гетьман – which are opposed in the vertical plane. For P. Skoropadskyi these words have almost sacred significance, intended to link his power with the historical continuity of Cossack statehood. However, the historian of the Ukrainian army and eyewitness of events, Zenon Stefaniv, in his memoirs about that period, uses the lexemes козак and гетьман sometimes in a way different from the official documents.

The lexeme гетьман is the root word of a derivational nest with such derivatives as гетьманщина, гетьманат, гетьманський, протигетьманський. The adjective гетьманський is used with the nouns *уряд, лад, період, універсал, режим, грамота, адміністрація, влада, залога, дивізія, командування, магазини, частини, загони, дружини, урядовці*. The adjective протигетьманський is combined only with the noun *повстання*. Unlike in the official documents of the Hetmanate, Z. Stefaniv wrote the noun гетьман with a lowercase letter.

From the word козак in the memoirs of Z. Stefaniv, such derivative nouns are recorded as козаччина, козацтво, and adjectives козацький and козачий. The historian does not often use the lexemes of this derivational nest. Although in the

[1] Статтю підготовлено в межах наукового проєкту «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра» (державний реєстраційний номер 0125U001288 від 20.02.2025).

official documents of that time the adjectives козацький and козачий (and now in the “Dictionary of the Ukrainian Language in 11 Volumes”) are treated as synonyms, in Z. Stefaniv`s memoirs the adjective козачий is used to denote Russian military formations, and козацький – only to denote organizational military structures (Козацько-Стрілецька дивізія, Велика Козацька Рада).

Key words: hetman, Cossack, Zenon Stefaniv, the period of the Hetmanate, contextual usage.

Постановка проблеми. Часи Перших визвольних змагань (1917–1921 рр.) були відзначені активною боротьбою українського народу за свою незалежність. У цей період Україна пережила різні форми національної державності, серед яких був і Гетьманат П. Скоропадського.

Початок правління П. Скоропадського був ознаменований державним переворотом 29 квітня 1918 р. у Києві, внаслідок якого від влади була усунута Українська Центральна Рада і проголошена Українська держава на чолі із гетьманом. На думку прибічників перевороту, тільки авторитарна влада могла «вивести Україну з безладдя та анархії» [2, т. 2, с. 101].

Режим П. Скоропадського не був прийнятий всіма представниками української громади, оскільки «гетьмана всі вважали за ставленника німців і російської буржуазії в Україні»[2] [9, с. 99]. Українські політичні партії рішуче відмовились співпрацювати з гетьманом, через що останньому не вдалося створити українського національного уряду. Все це призвело до того, що «дійсними господарями України ставали німці та росіяни різних правих напрямків, а тільки не українці. Голова ж української держави – гетьман Скоропадський, згодом став тільки декоративною фігурою, без вирішного голосу в державних справах» [9, с. 99].

Сам П. Скоропадський «виявляв себе українцем» [9, с. 99]. За час свого недовгого правління він сприяв розвиткові освіти, науки та культури України, а також розповсюдженню української мови. Зокрема було профінансовано і засновано Українську Академію наук України 14 листопада 1918 р. Виділялись кошти на бюджетування курсів для вчителів зі шкіл та викладачів університетів. Було засновано Державний драматичний театр та Державну драматичну школу, а також Державний симфонічний оркестр ім. М. В. Лисенка.

Проте, як зазначив З. Стефанів, у той час П. Скоропадський «не годився на становище голови держави, він не вмів протиставитися єдино-неподільницьким тенденціям росіян, що позаймали вищі й нижчі державні установи» [9, с. 96–97]. Все це призвело до проголошення грамоти від 14 листопада про федерацію з Росією, що викликало масовий спротив українського народу. За місяць гетьман відрікся від влади та виїхав з України.

[2] Тут і далі цитати представлено без змін з урахуванням особливостей орфографії використаних джерел.

У часи активної національно-визвольної боротьби важливу роль відігравала армія. Основоположними термінами військової тематики для періоду правління П. Скоропадського є лексеми *гетьман* та *козак*.

Аналіз досліджень. Лексема *козак* була об’єктом лінгвістичних досліджень різних мовознавців, які ґрунтовно вивчали особливості її етимології і зміни значення (В. Бушаков [1], D. Ławrynow [11], Л. Пріцак [12]), уживання у словниках (Г. Намачинська [6], Т. Полякова [7]) та художніх творах (Г. Микитів [5], Я. Мельник, Г. Нижник [4]). Серед істориків студії, присвячені періоду Козацької доби, набули значного поширення. Серед найавторитетніших дослідників цього періоду варто відзначити Д. Яворницького («Історія запорізьких козаків у трьох томах»), М. Грушевського (в «Історії України-Руси»), В. Антоновича («Бесіди про часи козацькі в Україні», «Виклади про часи козацькі в Україні») та ін.. Лексема *гетьман* рідше потрапляла у поле зору мовознавців, їй часто присвячували увагу в контексті дослідження усього поля слів Козацької доби [6; 7]. Особливості вживання згаданих лексем у період Гетьманату П. Скоропадського ще не були об’єктом мовознавчого дослідження, а з усім тим згадані слова активно уживались у той буремний період української історії, що і зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Метою розвідки є аналіз уживання лексем *козак* і *гетьман* та їхніх дериватів у спогадах З. Стефаніва про період Гетьманату.

Матеріалом дослідження слугують обрані спогади З. Стефаніва, присвячені періоду Гетьманату, що представлені у його книзі «Українські збройні сили 1917–1921 рр.» (Частина І. Доба Центральної Ради й Гетьманату).

Виклад основного матеріалу. П. Скоропадський як нащадок давнього гетьманського роду мав на меті відновлення козацтва, що було задокументовано у газеті «Державний вістник» № 59 від 16 жовтня 1918 року. Саме там було опубліковано Універсал Гетьмана П. Скоропадського до українського народу про відродження козацького стану:

Ми, Гетьман усієї України та військ козацьких, Універсалом цим Нашим ознаймлюємо всіх тих, кому про це відати належить, а особливо Державний Сенат, Раду Міністрів і всі Урядові Інституції Держави Української, що визнали

Ми за благо, для зміцнення сили Держави Нашої, відродити Козацтво по всіх місцях його історичного існування на Україні, покладаючись в основі його відродження на ті козацько-лицарські традиції, які донесла нам історія наша з доби минулої боротьби Козацької України за свою долю.[3]

Уже в першому реченні П. Скоропадський уводить в обіг основоположні для його військової структури поняття – *козак* і *гетьман* – які протиставляються у вертикальній площині. Для П. Скоропадського слова козак і гетьман мають майже сакральне значення, покликане пов'язати його владу з історичною тяглістю козацької державності. Проте історик українського війська й очевидець подій, виходець з Галичини та військовослужбовець Української галицької армії Зенон Стефанів у своїх спогадах уживає лексеми козак і гетьман подекуди у відмінний від офіційних документів спосіб.

Гетьман – у 16–17 ст. – керівник Війська Запорізького, з 1648 року – також правитель держави (Гетьманщини). Лексема була запозичена з практики Польсько-Литовської держави, де ним називали головнокомандуючого військами. У травні – грудні 1918 року в Українській Державі було відновлено гетьманство (гетьманат П. Скоропадського) [2, т. 2, с. 99].

Іменник *гетьман* був запозичений в українську мову через польську з середньоверхньонімецької свн. *heuptman* «командир, командувач», (нвн. *Hauptmann* «капітан»), що є складним словом, утвореним з *houbet*, *heupt* «голова», спорідненого з лат. *caput* «голова». Науковці відзначають також вплив східносередньонімецького діалекту, а саме у переході öu в ē [3, т. 1, с. 502].

Зауважимо, що у спогадах очевидців лексема *гетьман* головно написана з малої літери («Нехай живе **гетьман**!» [9, с. 96]), тоді як у текстах наказів, універсалів та інших офіційних державних документів вона пишеться з великої: «Згідно з наказом **Ясновельможного Гетьмана** всій України 9 травня цього року я вступив у тимчасове виконання обов'язків військового міністра» (Наказ міністра військових справ про внутрішні відносини в Українській армії від 15 травня 1918 р. [10]).

Похідні іменники, що були вживані З. Стефанівим як синоніми: *гетьманщина* та *гетьманат*: «Повстання українського селянства тривало ввесь час існування **гетьманщини…**» [9, с. 99]; «**Гетьманщина** перестала існувати» [9, с. 118]; «За вісім місяців **гетьманату** полягло яких 30 тисяч німецького та австрійського війська в боротьбі з повстанцями…» [9, с. 99]; «В ряди українських республіканських військ вступало українське селянство, робітництво, інтелігенція і навіть колишні прихильники **гетьманату**…» [9, с. 116].

У «Словнику української мови» зазначено, що *гетьманат* є синонімом до слова *гетьманщина* («те саме, що гетьманат» [8, т. 2, с. 58]). Лексема ж *гетьманат* на позначення періоду правління П. Скоропадського потрактована негативно: «3. Контрреволюційна буржуазно-поміщицька диктатура на Україні, встановлена у 1918 році за допомогою німецьких окупантів» [там само]. Це ж слово у значенні території чи форми державного управління XVII-XVIII ст. має позитивні конотації: «З хатини видно Україну І всю Гетьманщину кругом (Тарас Шевченко, II, 1953, 25)», «То була здавна, ще за гетьманщини, голодна ненажерлива сарана, котра налетіла з Польщі на вільні степи розкішної України... (Панас Мирний, II, 1954, 107)» [там само].

В Енциклопедії історії України слово *гетьманщина* як період в історії України XX ст. представлено нейтрально: «2) 1918 правління П. Скоропадського» [2, т. 2, с. 103]. Лексема *гетьманат* у статтях відповідної тематики у згаданій енциклопедії не вживається.

Похідні прикметники, зафіксовані у спогадах З. Стефаніва: *гетьманський, -а, -е; протигетьманський, -а, -е.*

Форма чоловічого роду прикметника *гетьманський* узгоджується з такими іменниками, як *уряд, лад, період, універсал, режим*: «…та відбутий нелегально, розігнаний **гетьманським урядом**, 2 Всеукраїнський Селянський З'їзд…» [9, с. 98]; «…зазнаючи щедрої допомоги **Гетьманського Уряду** з українських засобів» [9, с. 109]; «…а закінчилося у грудні 1918 р., під організованим проводом Директорії Української Народньої Республіки, поваленням **гетьманського ладу**» [9, с. 99]; «А все ж за **гетьманського періоду** виготовлено добрі організаційні форми майбутньої українськоої[4] армії» [9, с. 100]; «16. жовтня 1918 р. **гетьманським універсалом** відновлювано козацтво» [9, с. 107]; «Після розгону Центральної Ради на Правобережжі проти **гетьманського режиму** вибухло повстання» [9, с. 107]; «Всі верстви населення радо йшли на боротьбу із зненавидженим **гетьманським режимом»** [9, с. 116].

Форма жіночого роду (*гетьманська*) зафіксована у словосполученнях з такими іменниками, як *грамота, адміністрація, влада, залога, дивізія*: «Рівночасно з **гетьманською грамотою** проголошено "Закони про тимчасовий державний устрій

[3] Державний вістник. 1918. № 59. 16 жовтня. С. 1.

[4] Орфографія з оригінального джерела.

України”» [9, с. 96]; «Бій під Мотовилівкою мав вирішне значення в дальшому розвитку повстання. Він був відповіддю на **гетьманську грамоту** з 14 листопада» [9, с. 115]; **«Гетьманська адміністрація** забороняла українські з’їзди та збори…» [9, с. 97]; «…скасування **гетьманською владою** земельних комітетів…» [9, с. 98]; «Вибухло повстання через провокаційні заходи німців і представників **гетьманської влади»** [9, с. 98]; **«Гетьманська залога**[5] розбіглася без боротьби» [9, с. 113]; «Полки **гетьманської сердюцької дивізії**, що складалися з національно свідомої молоді, на початку повстання перейшли до військ Директорії» [9, с. 117].

Прикметник *гетьманський* у формі середнього роду (*гетьманське*) вживається у сполученні зі словом *командування*: «Щоб не допустити до зайняття Києва та зліквідувати повстання **гетьманське командування** з Києва в напрямі до Хвастова вислало найдобірніші свої частини**…»** [9, с. 113].

У формах множини прикметник *гетьманські* зафіксовано у поєднанні зі словами *магазини, частини, загони, дружини, урядовці*: «…бо різні відділи прохарчовуються самі, одержуючи харчі від селян, а деякі забирають по дорозі **гетьманські й німецькі магазини**, нікого про це не повідомляючи» [9, с. 116–117]; «Інші **гетьманські частини**, коли вони складалися з українців, теж переходили до повстанців» [9, с. 117]; «**Гетьманські загони** держалися ще деякий час лише в кількох місцевостях на Чернігівщині й на Волині» [9, с. 118]; «Січовики визволили з Білоцерківської в’язниці кількадесят політичних в’язнів та розстріляли кількох **гетьманських урядовців**, що найбільш далися були в знаки українському населенню» [9, с. 112–113]; «Після дводенних завзятих боїв вони зовсім розбили **російсько-гетьманські дружини»** [9, с. 118]. Зауважимо, що лексема *дружини* уживається головно стосовно російських військ (у цьому випадку гетьманські війська виступали разом з російськими).

Похідний прикметник *протигетьманський* вживається лише у сполученні зі словом *повстання*: «…що одноразово з **протигетьманським повстанням** Директорії підняв своє повстання під гаслами “совєтської влади”»… [9, с. 117]; «В час **протигетьманського повстання** ціла ця дивізія перейшла на бік українських республіканських військ» [9, с. 104]; «Коли вибухло **протигетьманське повстання**, загін, хоч чисельно невеликий, був уже першорядною військовою частиною» [9, с. 106]. Зауважимо, що використання префікса *проти-* для творення згаданого прикметника може бути зумовлене словосполученням *повстання проти гетьмана*, пор.: «В Богуславі, наприклад, був дуже великий наплив охочих вступити до республіканського війська й прийняти участь в **повстанні проти гетьмана»** [9, с. 117].

Деривaційне гніздо слова *козак* представлене у тексті З. Стефаніва такими іменниками, як *козак*, *козаччина*, *козацтво*, а також прикметниками *козацький* та *козачий*.

Іменник козак науковці пов’язують з дтюрк. kez- «ходити, блукати, мандрувати». З XV століття ця лексема фіксується у значенні «вільна людина» – здебільшого кріпосний селянин або представник міської бідноти, який утік на південні українські землі та брав участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників [3, т. 2, с. 495–496]. Збірним поняттям до козак є слово козацтво. У період визвольних змагань також фіксується вживання слова козаччина як синоніма до козацтва, хоча загалом воно позначає ширший період в історії України – другу половину XV–XVIII ст.: «Безумовно, лицарська традиція **козаччини,** як захисниці народніх прав, жила у спогадах населення» [9, с. 107].

Козаків глибоко шанували серед українського народу, що проявлялось і в описах козаків XX століття, наведених в офіційних документах та спогадах: «Це мало за мету з нащадків колишніх **козаків** Чернігівщини, Полтавщини й Київщини створити зорганізовану й озброєну верству, на яку спиралася б гетьманська влада» [9, с. 107]; «Загинувші в цій боротьбі **козаки** придбали вічну славу лицарів і достойних правнуків своїх прадідів. Бачучи щирість козаків, їхню національну свідомість…» (Відручний лист гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва від 2 червня 1918 р.) [10]. З. Стефанів рідко вживає згаданий іменник.

У період визвольних змагань з українських добровольчих частин було створене вільне козацтво, отаманом якого було обрано П. Скоропадського [2, т. 4, с. 409]: «за Центральної Ради був командиром 1 Українського Корпусу й отаманом **Вільного Козацтва»** [9, с. 96]; «Під цю хвилю національного руху Я був обібраний військовим отаманом славного **Вільно-козацького війська**, яке під час боротьби з ворогами України щиро і одверто йшло на бій з ними» (Відручний лист

[5] Залога, и, жін. 1. Військові частини, розташовані в якому-небудь місці; гарнізон. 2. Озброєна група людей, яка охороняє кого-, що-небудь; охорона. 3. Військовий загін, який добре замаскувався, щоб несподівано напасти на ворога; засада. Тут – у першому значенні [8, т. 3, с. 193]

гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва від 2 червня 1918 р.) [10].

У «Словнику української мови в 11 томах» прикметники козацький та козачий подано як синоніми [8, т. 4, с. 210], проте у З. Стефанів прикметник козачий вживається на позначення російських військових формувань: «В червні 1918 р. гетьман Скоропадський видав наказ про організацію козацтва, як окремого напіввійськового стану, на зразок кубанських, донських, терських і інш. **козачих організацій**» [9, с. 106]. В офіційних гетьманських документах згаданий прикметник вживається як синонім до прикметника *козацький*: «…а також зразки **козачого одягу** зазначаються окремою інструкцією»; «Лицарські події їх, широка слава, яка лунала і лунає в національних піснях по всій Україні від краю до краю і велика історія життя українського і лицарської **праці козачої**…» (Універсал Гетьмана П. Скоропадського до українського народу про відродження козацького стану від 16 жовтня 1918 р.) [10].

Прикметник козацький у З. Стефаніва вживається рідко і лише на позначення організаційних військових структур: «В червні 1918 р. в Володимирі закінчено, розпочате ще за Центральної Ради, формування полонених українців у Австрії – 1. **Козацько-Стрілецької дивізії** або т.зв. Сірої дивізії» [9, с. 105], «Усім козацтвом управляла «**Велика Козацька Рада**» із 32 членів, частинно вибраних, частинно призначуваних гетьманом» [9, с. 107]. В офіційних документах гетьманату засвідчено паралельну форму до словосполучення *Велика Козацька Рада – Велика Козача Рада*: «Всім кошовим отаманам негайно надіслати списки полкових і сотенних отаманів з поміткою поручителів за кожного, для розгляду президією **Великої козацької ради**» (Наказ Гетьмана П. Скоропадського по Українському козацькому війську від 6 листопада 1918 р). «При пану Гетьманові під його головуванням утворюється **Велика козача рада…**» (Універсал Гетьмана П. Скоропадського до українського народу про відродження козацького стану від 16 жовтня 1918 р.) [10].

Загалом в офіційних гетьманських документах прикметник *козацький* трапляється часто і для створення зв'язків зі славетним Військом Запорізьким: «Ми закликаємо з честю носити даровані Нами **козацькі жупани…**» (Універсал Гетьмана П. Скоропадського до українського народу про відродження козацького стану від 16 жовтня 1918 р.). «Я щиро вірив і вірю, що дорогі мойому серцю козаки не будуть зрадниками своїй вітчизні і що **дух козацький** не вмре в їхнім **козацькім тілі»** (Відручний лист гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва від 2 червня 1918 р.). «…покладаючись в основі його відродження на ті **козацько-лицарські традиції**, які донесла нам історія наша з доби минулої боротьби **Козацької України** за свою долю» (Універсал Гетьмана П. Скоропадського до українського народу про відродження козацького стану від 16 жовтня 1918 р.) [10].

Висновки. Правління П. Скоропадського припало на період Перших визвольних змагань, коли український народ активно намагався вибороти свою незалежність. Одним із рішень П. Скоропадського для становлення української армії було відновлення козацтва, що було маніфестовано в його «Універсалі до українського народу про відродження козацького стану». Базовими для його ідеї поняттями були *козак* і *гетьман* – лексеми, уживані для збереження зв'язку зі славетним Військом Запорозьким.

Проте діяльність П. Скоропадського і його рішення були неоднозначно сприйняті сучасниками тих подій, зокрема й істориком-галичанином Зеноном Стефанівим. Намагаючись неупереджено змальовувати тогочасні події, З. Стефанів, зрештою, передає свою особисту думку завдяки особливостям вживання згаданих лексем. Іменник *гетьман* у спогадах історика написано з малої літери, а серед похідних прикметників наявна лексема *протигетьманський*. Слово *козак* і похідні одиниці, які зазвичай у свідомості пересічних українців мають позитивне забарвлення, З. Стефанів уживає рідко, зокрема прикметник *козацький* лише у словосполученнях на позначення офіційних військових інституцій, а *козачий* – для російських військових формувань.

Залучення свідчень інших авторів з різними оцінками тогочасних подій дозволить ширше і глибше дослідити контекстуальне значення лексем *козак* і *гетьман* і їхніх дериватів. Також перспективними розвідками є діахронічні дослідження уживання цих та інших лексем військової тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бушаков В. До питання про походження слова козак. *Східний світ*. 1997. № 1/2. С. 21–26.

2. Енциклопедія історії України: у 10 томах. Київ: Наукова думка, 2003–2021.

3. Етимологічний словник української мови: у 7 томах. К.: Наукова думка, 1972–2012.

4. Мельник Я., Нижник Х. Особливості семантичної структури лексеми «kozak» у романі Генрика Сенкевича «Ogniem i mieczem». *Молодий вчений*. 2023. № 10. С. 54–59.

5. Микитів Г. Художньо-образна парадигма символів в українських козацьких піснях. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2008. Вип. 2. С. 146–52.

6. Намачинська Г. Козацька доба у словнику В. Даля. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 32(2). С. 70–73.

7. Полякова Т. Лінгвокультурологічне відображення реалій козацької доби у Словнику В. І. Даля. *Мовознавство*. 2011. № 4. С. 46–55.

8. Словник української мови. В 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

9. Стефанів З. Українські Збройні сили 1917–1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату (друге справлене видання). Видавництво СУВ, 1947. 119 с.

10. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. XX + 412 с.

11.Ławrynow D. Ewolucja znaczenia leksemu kozak i wyrazów pochodnych w języku polskim (na tle języków ukraińskiego i rosyjskiego). *Prace Filologiczne*. 2024. T. 79. 263–280.

12. Pritsak L. The Genesis of the Phenomenon of the Ukrainian Cossacks. *Journal of International Eastern European Studies*. 2024. Vol. 6 (1). 1–31.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2’367.332.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.2

СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС НУЛЬОВОГО ПРИСУДКА (ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО НУЛЯ)

THE SYNTACTIC STATUS OF THE ZERO PREDICATE (ON THE ISSUE OF QUALIFYING THE SYNTACTIC ZERO)

Островська Л.С.,
orcid.org/0000-0003-1394-6797
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті зроблено спробу з’ясувати синтаксичний статус нульового присудка, базуючись на особливостях співвідношення формально-граматичного та семантико-синтаксичного рівнів простого речення, а також з урахуванням принципу ізоморфізму мовних рівнів. Зауважено, що вихідним принципом для тлумачення нульової лінгвістичної категорії стає її обов’язкова граматична значущість внаслідок специфіки парадигми, до якої вона входить, за відсутності свого формального вираження. Зазначено, що нульовий присудок найчастіше стає засобом вираження синтаксичного предикативного значення теперішнього часу дійсного способу. Доведено варіантний характер вияву нульового присудка щодо лексичного вираженого. Закцентовано, що нульовий присудок стає засобом мовленнєвої реалізації відповідної синтаксичної позиції залежно від комунікативних потреб мовця. Обґрунтовано, що нульовий присудок не набуває лінгвального статусу синтаксичного нуля попри свою регулярну реалізацію, оскільки не виявляє граматичної значущості як єдино можливий показник предикативності у формально-граматичній модально-часовій парадигмі речення, а стає лише варіантним способом реалізації темпоральності. Окреслено можливі семантичні різновиди нульових присудків, а саме локативний зі значенням статичної та динамічної локативності, темпоральний, акціональний, екзистенційного стану. Простежено особливості функціонування нульових присудків з урахуванням специфіки обов’язкових валентно зумовлених предикатом поширювачів, які в контексті виконують роль увиразнювачів семантики відповідного формально не вираженого предиката, а саме поширювачів із локативною, темпоральною, адресатною, інструментальною, об’єктною семантикою.

Ключові слова: нульовий присудок; синтаксичний нуль; парадигма речення; семантичний різновид предиката; обов’язкові поширювачі речення.

This article attempts to clarify the syntactic status of the zero predicate, based on the features of the correlation between formally-grammatical and semantico-syntactic levels of a simple sentence, and considering the principle of isomorphism of linguistic levels. It is noted that the underlying principle for interpreting the zero linguistic category consists in its obligatory grammatical significance due to the specificity of the paradigm to which it belongs, without being formally expressed. It is pointed out that the zero predicate most often serves as a means of expressing the syntactic predicative meaning of the present indicative. It has been shown that the zero predicate demonstrates a variable nature in its realization compared with the lexically expressed predicate. It is emphasized that the zero predicate serves as a means of speech realization of the corresponding syntactic position, depending on the speaker’s communicative needs. It is substantiated that the zero predicate does not acquire the linguistic status of a syntactic zero despite its regular realization, since it does not display grammatical significance as the sole possible marker of predicativity in the formally-grammatical mood-tense paradigm of the sentence, but rather serves only as a variable means of expressing temporality. The possible semantic types of zero predicates are outlined, namely the locative type with the meaning of static and dynamic location, the temporal type, the actional type, and the existential type. The features of the functioning of zero predicates are traced, taking into account the specifics of mandatory valence-determined predicate-dependent expanders, which in context serve as enhancers of the semantics of the corresponding formally unexpressed predicate, namely expanders with locative, temporal, recipient, instrumental, and object semantics.

Key words: zero predicate; syntactic zero; sentence paradigm; semantic type of predicate; mandatory sentence expanders.

Постановка проблеми. Вивчення нульових лінгвістичних категорій, як-от: фонемного нуля при альтернаціях: *де**н**ь – д**ф**н-я*, нульової флексії в словозмінній парадигмі: *син-**ф** – син-**а***; нульового словотвірного форманта: *бігти – біг + **ф*** – має вже досить тривалу історію в українському та слов’янському мовознавстві. На синтаксичному рівні мовної системи поняття нуля все ще не набуло свого викінченого тлумачення. Насамперед йдеться про визначення статусу синтаксичного нуля з-поміж вербалізованих синтаксичних категорій. Про нерозв’язаність порушеної проблеми в україністиці свідчить хоча б той факт, що в сучасних українських лінгвістичних словниках відсутні спеціальні статті про синтаксичний нуль, а наявні лише спорадичні згадки, зокрема про нульові дієслівні зв’язки як компонент складених іменних присудків [8, с. 132], [8, с. 408] чи нульові підмети нульові присудки [8, с. 410].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний поштовх до вивчення нульових синтаксичних засобів дала генеративна теорія керування та зв'язування Н. Хомського, де синтаксичний нуль визнається певною референційно-дейктичною сутністю без вираження рольової семантики [10, с. 518–523].

В українській лінгвістиці певну нульову лінгвістичну категорію найчастіше кваліфікують як таку, що має обов'язкову граматичну значущість внаслідок специфіки парадигми, до якої вона входить, за відсутності свого формального вираження [8, с. 265]. Відповідно визначальною рисою синтаксичного нуля стає його лексична невираженість, що дає можливість кваліфікувати синтаксичний нуль досить широко. У цьому аспекті показовим є підхід А. Загнітка, який вважає, що синтаксичний нуль може охоплювати вияв синтаксичних позицій у структурі речення, тобто йдеться про нульові головні члени (нульові присудки і нульові підмети), а також реалізацію дієслівних зв'язок у складених присудках [4, с. 36–45]. При цьому дослідник зазначає, що різновидом синтаксичного нуля також є відсутність засобу поєднання предикативних частин у безсполучниковому складному реченні [3, с. 309]. Подібний погляд про нульові головні члени речення презентовано й у працях І. Вихованця [2, с. 219].

Натомість І. Арібжанова, розглядаючи основні принципи моделювання простого речення, пропонує вузький підхід до тлумачення синтаксичного нуля. Дослідниця заперечує кваліфікацію нульових членів речення (нульового присудка і нульового підмета) як синтаксичного нуля й протиставляє поняття синтаксичного нуля та дієслівної нульової зв'язки [1, с. 42–59]. На її думку, про синтаксичний нуль йдеться виключно тоді, коли він не лише матеріально не виражений, а й в принципі не може мати вербалізованої форми як виразника предикативності речення [1, с. 52]. Згідно з таким тлумаченням синтаксичний нуль реалізується тільки в односкладних номінативних та інфінітивних реченнях, пор.: *Осінь. Перемогти б*.

Постановка завдання. Наявні підходи в українській лінгвістиці до тлумачення синтаксичного нуля не розв'язують питання його кваліфікації, тому **метою** статті є довести, що нульовий присудок не виявляє граматичного лінгвального статусу, а стає засобом мовленнєвої реалізації відповідної синтаксичної позиції залежно від комунікативних потреб мовця.

Для реалізації заявленої мети пропонуємо розв'язання таких завдань: 1) окреслити можливі семантичні різновиди нульових присудків; 2) подати модально-темпоральну формально-граматичну парадигму речень із відповідним семантичним різновидом предиката для увиразнення лінгвального статусу вербально не вираженого присудка; 3) простежити особливості функціонування нульових присудків з урахуванням специфіки обов'язкових валентно зумовлених предикатом поширювачів; 4) указати на можливість функціонування вербалізованого варіанта нульового присудка.

Виклад основного матеріалу. Уважається усталеним виділення нульового присудка в українській лінгвістиці, однак його кваліфікація в працях окремих дослідників дещо різниться. Зокрема, на думку І. Вихованця, нульові присудки реалізуються в еліптичних реченнях, специфіка яких виявляється в повноті на семантико-синтаксичному рівні та невербалізованим присудком на формально-граматичному [2, с. 104]. Семантичну повноту таких речень, безумовно, засвідчують валентно зумовлені лексично не вираженим предикатом поширювачі переважно локативного значення. У концепції І. Вихованця нульові присудки семантично можуть окреслювати як статичний, так і динамічний вияв локативності, що виразно виявляється в наведеному дослідником ілюстративному матеріалі, пор.: *По блакитному степу Вороний вітер!* (П. Тичина) – локативний предикат руху; *Майбутні злочинці іще в личинці* (Л. Костенко) – статичний локативний предикат [2, с. 104].

А. Загнітко вважає, що репрезентантами нульового присудка, виходячи з наведених ним прикладів речень, стають тільки конструкції зі статичним локативним предикатом: *Спереду невеликий будинок, праворуч парк, у парку дитячий майданчик. Біля входу дві тополі* [5, с. 38]. Важливим доповненням у тлумаченні нульового присудка в концепції А. Загнітка, на нашу думку, є твердження про варіантність вияву речень із нульовим / ненульовим присудком: *Діти біля лісу / Діти граються біля лісу* [7, с. 484]. Підтвердженням саме такої позиції науковця в інтерпретації нульового присудка є той факт, що, подаючи типологію еліптичних речень, учений не акцентує на наявності нульового присудка в інших різновидах еліптичних неповних речень [7, с. 629–631].

Перелік еліптичних речень з нульовим присудком цілком обґрунтовано розширюють, включаючи конструкції із темпоральними поширювачами за умови їхньої валентнозумовленості: *Сьогодні свята неділенька* [3, с. 307] та навіть поширювачами причинової та цільової семантики за відповідних предикатів: *Сон – для ночі,*

любов – для дня (О. Бердник); *А туга наша від нерозуміння, від полону Мари*…(О. Бердник) [9, с. 186]. І. Арібжанова слушно зауважує, що фактично будь-який у семантичному плані присудок може бути нульовим на формальному рівні, якщо має виразно залежний від нього, передусім валентно зумовлений, поширювач [1, с. 69].

Отже, у концепціях провідних українських синтаксистів маємо цілковите або ж часткове (тільки для предикатів із семантикою статичної локативності) ототожнення поняття нульового присудка та еліпсису присудка.

Виходячи з принципу ізоморфізму, традиційно поняття нуля на будь-якому рівні мови ґрунтують на функційному протиставленні елементів системи в тій самій позиції. Провідним вихідним положенням у тлумаченні синтаксичного нуля має бути принцип ізоморфізму до нульових категорій інших мовних рівнів. У зв'язку з цим уважаємо, що вести мову про лінгвальний статус синтаксичного нуля доцільно лише в разі його граматичної значущості у вираженні категорії предикативності, насамперед модально-темпорального значення. Таку граматичну значущість для вираження грамеми теперішнього часу категорії предикативності як визначальної для речення виявляє насамперед десемантизована нульова дієслівна зв'язка *є*: *Вода в озері під Новерським завжди (є) така каламутна* (В. Амеліна 2017, с. 22).

Оскільки присудок є основним показником модально-темпоральних характеристик речення, розгляд формально-граматичної парадигми речень з нульовими присудками набуває особливої значущості, проте постає необхідним й урахування семантичного різновиду предиката.

У реченні *У правому крилі кафе, у лівому – автомийка, по центру – вхід на рецепцію* (С. Жадан 2017, с. 15), нульовий присудок із семантикою статичної локативності стає засобом вираження синтаксичного значення дійсного способу теперішнього часу. Однак конкретне контекстуальне оточення може також зумовлювати вираження нульовим присудком значення минулого, майбутнього часу, умовного, бажального та спонукального способів, при цьому кожне з окреслених граматичних значень може мати як вербалізований, так і невербалізований вияв: *У правому крилі є / було / буде / було б / якби було / хай буде кафе, у лівому є / була / буде була б / якби була / хай буде автомийка, по центру є / був / буде / був би / якби був / хай буде вхід на рецепцію.* Формально-граматична парадигма речення із нульовим присудком із семантикою статичної локативності не засвідчує протиставлень модально-темпорального вияву синтаксичного значення предикативності, а демонструє лише синонімічні варіанти (лексично виражені / лексично не виражені) реалізації синтаксичної позиції присудка. Зауважимо, що наведена парадигма не враховує лексичного рівня, адже семантика статичної локативності може виражатися різними лексемами: *бути, перебувати, міститися, розташовуватися* тощо.

Аналіз фактичного матеріалу показує, що реалізація нульовим присудком семантики статичної локативності має регулярний характер: *Платон уже знав: праворуч від нього – кімнати старших дітей, причому Варвара мешкала в кутовій. Ліворуч – кабінет господаря, кімната Марії, а за рогом, у протилежному куті – барліг самого фон Шлессера* (А. Кокотюха 2019, с. 103); *У цій норі всі ваші речі та гроші?* (А. Кокотюха 2019, с. 11).

Нульовий присудок в еліптичних реченнях із семантикою динамічної локативності найчастіше в текстах художнього стилю стає засобом відображення динаміки оповіді або відтворення характеру усного мовлення й реалізує відповідне до контексту синтаксичне значення часу індикатива, пор.: – *До нього, значить. Двірник заговорив упевненіше, підозра зникла* (А. Кокотюха 2019, с. 267). – *До нього прийшли, значить*; *Нарешті помітив острівець якийсь і чимдуж до нього* (В. Нестайко 2013, с.17). – *Нарешті помітив острівець якийсь і чимдуж помчав до нього*; *Вгору, вгору, вузьким коридором направо* (В. Амеліна 2017, с. 343). – *Вгору, вгору, вузьким коридором йду направо* або модальне значення імператива: *Скоріш до мене, не барись! – Скоріш до мене біжи, не барись!* (В. Шкляр 2011, с. 244). Очевидно, що кожна з відображуваних мовленнєвих ситуацій набуває модально-часової конкретизації в безпосередньому контексті, що, однак, не заперечує можливості вербалізованого варіанта вияву присудкової позиції.

В еліптичних реченнях із темпоральним предикатом нульовий присудок як основний показник предикативності набуває особливої значущості в реалізації модально-часового виміру, який увиразнюють відповідні валентно зумовлені темпоральні поширювачі нульового присудка. Наприклад, у реченні *Сьогодні свято* темпоральний поширювач *сьогодні* стає передусім показником теперішнього часу дійсного способу, хоча в конкретній мовленнєвій ситуації ця реченнєва структура може набувати й іншого граматичного значення часу та виступати варіантними формами до експліцитних засобів вираження: *Сьогодні було / буде свято*. Інші структури модальної парадигми еліптичних речень з темпоральним преди-

катом також засвідчують граматичну значущість нульової синтаксичної позиції присудка саме в реалізації форм дійсного способу теперішнього часу, оскільки вираження інших модальних значень у реченні буде тільки експліцитною, а отже, виявляє виразну опозицію до інших елементів формально-граматичної парадигми: *Було б сьогодні Різдво. Хай буде сьогодні Різдво.*

Варто зазначити, що в еліптичних реченнях темпоральні поширювачі на кшталт *потім, завтра, післязавтра, наступного тижня, скоро, незабаром* тощо наголошують на вираженні нульовим присудком майбутнього часу дійсного способу: *Завтра наукова конференція*, а темпоральні поширювачі типу *вчора, позавчора, минулого місяця* тощо – минулого часу дійсного способу: *Учора ще зима.* Однак, на відміну від попередніх аналізованих конструкцій, де нульовий присудок виражав значення теперішнього часу, нульова реалізація присудкової позиції зі значенням минулого і майбутнього часу стає скоріш варіантною до експліцитної, ніж синтаксично значущою для вираження категорії предикативності: *Завтра буде / відбудеться наукова конференція. Учора ще зима була.*

Слід зауважити, що темпоральний поширювач в еліптичних реченнях зовсім втрачає роль маркера модально-часових значень нульового присудка, коли в реченні наявний ще й локативний поширювач, який і є валентно зумовленим відповідним предикатом локативності. Наприклад, у реченні *Опівночі Тарас біля оперного театру* (А. Курков 2014, с. 37) нульова позиція присудка виявляє значення синтаксичного часу безпосередньо в контексті й сприймається як варіантна до лексично вираженої: *Опівночі Тарас стоїть біля оперного театру / Опівночі Тарас стояв біля оперного театру / Опівночі Тарас стоятиме біля оперного театру*.

Варіантний вияв нульової / вербалізованої позиції присудка, як свідчить аналіз ілюстративного матеріалу, буде справедливим і для еліптичних речень з предикатами екзистенційної семантики, у яких переважно реалізується граматичне значення теперішнього часу, пор.: *Ще з півдня, з боку міста, цілий день, від ранку, важкі одиночні вибухи* (С. Жадан 2017, с. 8). – *Ще з півдня, з боку міста, цілий день, від ранку, лунають важкі одиночні вибухи*; *Ранковий холод на кухні, грифельні сутінки за вікном* (С. Жадан 2017, с. 9). – *Ранковий холод панує на кухні, грифельні сутінки видніються за вікном*; *Але тут Київ* (Кокотюха, 2019: 9). – *Але тут є Київ*; *Йому 26 років* (В. Шкляр 2011, с. 284). – *Йому є 26 років*.

З-поміж аналізованого фактичного матеріалу трапляються реченнєві структури із валентно зумовленими об'єктним і адресатним компонентами, у яких нульовий присудок із акціональною семантикою предиката, стає репрезентантом синтаксичного значення наказового способу: *Води, – попросив Коляда* (В. Шкляр 2011, с. 239); *Миттю бабці візочка* (Люко Дашвар 2017, с. 348). Уважаємо, що модальне значення наказовості нульового присудка в подібних структурах увиразнює саме адресатний компонент. Така імпліцитна синтаксична позиція виявляється синонімічною до експліцитної, тому йдеться лише про варіантний вияв нульової / вербалізованої форм присудка зі стилістичною метою, а не про граматичну значущість нульової позиції імператива, пор.: *Води подайте, – попросив Коляда; Миттю бабці подайте візочка*.

Нульовий присудок, що має залежний валентно зумовлений адресатний компонент, може також виражати й модальне значення дійсного способу, яке залежно від контекстного оточення набуває відповідного синтаксичного часу, реалізуючи при цьому семантику предиката фізичної дії, зокрема нанесення удару: *А воно, щеня, мені за те в рило!* (А. Кокотюха 2019, с. 270) – *А воно, щеня, мені за те в рило вдарило!* або предиката мовленнєвої дії: *Я до нього зі співчуттями, як положено, по-християнськи* (А. Кокотюха 2019, с. 270). – *Я до нього говорив зі співчуттями, як положено, по-християнськи; Я йому про вибори, а він мені про троянди* (Л. Костенко 2011, с. 230) – *Я йому кажу про вибори, а він мені каже про троянди*.

З-поміж аналізованого матеріалу трапляються речення, у яких нульовий присудок виражає модальне значення індикатива із семантикою предиката дії, що передбачає у своїй семній структурі об'єктний та інструментальний валентно зумовлені поширювачі: *Потилицею об стілець – лобом об дно кузова…*(В. Нестайко 2013, с. 24). – *Вдарився потилицею об стілець – лобом вдарився об дно кузова*.

Висновки. Аналіз формально-граматичної парадигми еліптичних речень із урахуванням семантики предиката засвідчує, що граматичної значущості у вираженні модально-часових значень нульовий присудок переважно не виявляє. Беручи до уваги контекстуальне оточення конкретної реченнєвої структури та формально-граматичну парадигму, маємо всі підстави стверджувати, що нульовий присудок в таких конструкціях найчастіше стає засобом вираження теперішнього часу дійсного способу, однак насамперед йдеться

про варіантний вербалізований / невербалізований спосіб реалізації синтаксичної позиції на формальному рівні, зважаючи на комунікативні потреби мовця. Поширювачі із часовим значенням при нульових присудках відповідної темпоральної семантики можуть ставати показниками реалізації минулого або майбутнього часу, що теж є варіантними до експліцитних. Семантична структура речення із предикатом дії, що має свого адресата, може увиразнювати модальне значення наказового способу нульового присудка в еліптичних реченнях.

На нашу думку, в еліптичних реченнях нульовий присудок не набуває лінгвального статусу синтаксичного нуля, оскільки не виявляє своєї граматичної значущості як єдино можливий показник предикативності в модально-часовій парадигмі речення, а стає засобом мовленнєвої реалізації відповідної синтаксичної позиції залежно від комунікативних потреб мовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арібжанова І. Принципи моделювання простого речення. *Українське мовознавство*. Київ, 2014. Вип. 1 (44). С. 42–59.

2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

3. Загнітко А. Мовний простір граматики: монографія. Вінниця: Нілан-Лтд, 2018. 448 с.

4. Загнітко А. Поняття синтаксичного нуля: статус, синтагматика і парадигматика. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2002. Вип. 146–147: *Слов'янська філологія*. С. 36–45.

5. Загнітко, Миронова 2013: Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Brno : Masarykova univerzita, 2013. 223 с.

6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: Донецький національний університет, 2012. Т. 2. 426 с.

7. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

8. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 820 с.

9. Христіанінова Р. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк: 2016. №. 1 (5). С. 182–201.

10. Chomsky N., Lasnik H. Syntax in generativen Grammatik. *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin & New York, Walter de Gryuter, 1993. Pp. 506–569.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амеліна В. Дім для Дома. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 384 с.

2. Жадан С. Інтернат : роман. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.

3. Кокотюха А. Вигнанець та чорна вдова. Харків : Віват, 2019. 300 с.

4. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

5. Курков А. Львівська гастроль Джимі Хендрікса : роман / пер. з рос. В. С. Бойка. Харків : Фоліо, 2014. 442 с.

6. Люко Дашвар. Покров : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 384 с.

7. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 544 с.

8. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 384 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’42:070(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.3

ПРЕЦЕДЕНТНІ СИТУАЦІЇ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

PRECEDENT SITUATIONS IN MEDIA DISCOURSE AS A REFLECTION OF THE REALITIES OF THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Павленко О.М.,
orcid.org/0000-0001-6369-6082
кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Метою статті є виявлення і опис у медійному дискурсі прецедентних ситуацій як відображення реалій російсько-української війни. У статті проаналізовано науково-лінгвістичну літературу щодо сутності поняття «прецедентна ситуація», з’ясовано істотні ознаки цих прецедентних феноменів. Прецедентною ситуацією визначено історичний факт, реальну або вигадану подію, яка є частиною когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти і в медійному дискурсі може бути вербалізована за допомогою прецедентних висловлювань, імен, топонімів, хрононімів тощо. Виокремлено основні її ознаки: зрозумілість і впізнаваність для носіїв певного лінгокультурного соціуму; актуальність у когнітивному аспекті; багаторазове апелювання до неї в процесі комунікації. Дібрано й проаналізувати прецедентні ситуації, актуалізовані в заголовках і текстах медійного дискурсу, що відображають реалії російсько-української повномасштабної війни. Встановлено, що у медійному дискурсі періоду російсько-української війни переважають прецедентні ситуації політичного контексту. З’ясовано, що в заголовках і медійних текстах цього періоду актуалізовано прецедентні ситуації Другої світової війни, які вербалізовані за допомогою онімів та прецедентних висловів, як-от: *політика умиротворення агресора, Мюнхенська угода, пакт Молотова – Ріббентропа, Освенцим, Майданек, Аушвіц*; прецедентну ситуацію, яка характеризує міжнародні відносини конфронтуючих країн і вербалізована прецедентним висловом *Карибська криза*; прецедентні ситуації, що змальовують загрозу ядерної ескалації, вербалізовані онімами *Чорнобиль* і *Фукусіма*. Установлено, що в масмедійному дискурсі виникла нова прецедентна ситуація, що віддзеркалює реалії російсько-української повномасштабної війни та вербалізована топонімом *Буча*. З’ясовано, що прецедентні ситуації, актуалізовані в медійному дискурсі, не лише зображують реальні події, застерігають від загроз чи результатів дій, а й працюють як дискурсивні механізми, які інтерпретують досвід війни, мобілізують суспільство, вибудовують колективну ідентичність, продукують смисли супротиву, з-поміж них: *Київ за три дні, Тракторні війська, Чорнобаївка, Російський воєнний корабель пішов …* тощо.

Ключові слова: ЗМІ, медійний дискурс, прецедентний феномен, прецедентна ситуація.

The purpose of the article is to identify and describe precedent situations in media discourse as a reflection of the realities of the Russian-Ukrainian war. The article analyzes scientific and linguistic literature on the essence of the concept of “precedent situation” and identifies the essential features of these precedent phenomena. A precedent situation is defined as a historical fact, a real or fictional event that is part of the cognitive base of a particular linguistic and cultural community and can be verbalized in media discourse using precedent statements, names, toponyms, chrononyms, etc. Its main features are highlighted: comprehensibility and recognizability for speakers of a particular linguistic and cultural community; relevance in the cognitive aspect; repeated reference to it in the process of communication. Precedent situations actualized in the headlines and texts of media discourse reflecting the realities of the full-scale Russian-Ukrainian war have been selected and analyzed. It has been established that precedent situations of a political context prevail in the media discourse of the period of the Russian-Ukrainian war. It has been established that the headlines and media texts of this period highlight precedent situations from World War II, which are verbalized using proper names and precedent expressions, such as: *the policy of appeasement of the aggressor, the Munich Agreement, the Molotov – Ribbentrop Pact, Auschwitz, Majdanek, Auschwitz*; a precedent situation that characterizes the international relations of confronting countries and is verbalized by the precedent expression *Caribbean crisis*; precedent situations depicting the threat of nuclear escalation, verbalized by the onyms *Chernobyl* and *Fukushima*. It has been established that a new precedent situation has arisen in mass media discourse, reflecting the realities of the full-scale Russian-Ukrainian war and verbalized by the toponym *Bucha*. It has been found that precedent situations, actualized in media discourse, not only depict real events, warn of threats or consequences of actions, but also function as discursive mechanisms that interpret the experience of war, mobilize society, construct collective identity, and produce meanings of resistance, including: *Kyiv in three days, Tractor troops, Chornobaivka, The Russian warship left ...* and others.

Key words: media, media discourse, precedent phenomenon, precedent situation.

Постановка проблеми. Цифровізація масмедіа уможливила доступ до інформації широкому колу читачів. У часи російсько-української війни попит на інформацію суттєво зріс. У свою чергу реалії війни впливають на формування медійного простору, диктуючи тематику, ціннісні орієнтири й комунікативні стратегії. Значної ваги в оптиці російсько-української війни набувають прецедентні ситуації, які не лише зображують героїчні та трагічні події війни, а й імпліцитно конструюють наративи спротиву та міжнародної солідарності. У сучасному медійному просторі в умовах

боротьби з ворогом ЗМІ не лише актуалізують прецедентні ситуації, які віддзеркалюють реалії російсько-української повномасштабної війни, а й продукують нові, додаючи їх до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти. Прецедентні феномени в медійному дискурсі постають не тільки як маркери пам'яті, а й інтерпретують досвід війни, артикулюють смисли воєнного часу, конструюють колективну ідентичність цього періоду. Дослідження медійного дискурсу дає змогу прослідкувати особливості функціонування прецедентних ситуацій у реаліях війни, виявити їхній вплив на формування суспільної думки як української, так і міжнародної спільноти. Методологічною основою розвідки є напрацювання когнітивної та комунікативної лінгвістики, які уможливлюють розгляд прецедентних ситуацій у масмедійному дискурсі у двох вимірах: як складові когнітивної бази лінгвокультурної спільноти та як інструмент соціальної комунікації.

Аналіз останніх досліджень. В останні десятиліття спостерігаємо жвавий інтерес вітчизняних науковців до розвідок різних проявів прецедентності (Ф. Бацевич [1], І. Богданова [2], А. Гузак [3], Т. Кальченко [4], Н. Кобченко [5], Ж. Колоїз [6; 7], А. Петрова [8], Т. Сербіна [10], Г. Ситар [11], Т. Соловйова [12], Г. Сюта [13], А. Чеберяк [10] та ін.). Обґрунтування теорії прецедентності знаходимо у студіях А. Петрової. Дослідниця прецедентність трактує як «властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями певної семантичної інформації, значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку» [8, с. 46].

З-поміж основних термінів дослідники виокремлюють дефініцію «прецедентний феномен», утім одностайності в її трактуванні в науковій царині немає. Науковці Т. Сербіна й А. Чеберяк визначають прецедентні феномени як «феномени культури, добре відомі всім представникам лінгвокультурної спільноти» [10, с. 60]. Натомість Т. Соловйова окреслює це поняття як значущі, добре відомі певному соціальному колу лінгвокогнітивні одиниці, що мають надособистісний характер, звернення до яких багаторазово відновлює їх у цьому дискурсі [12, с. 75]. Нам імпонує визначення А. Петрової, яка фокусує увагу, як на комунікативному аспекті, так і на когнітивному: «Прецедентні феномени є ментефактами, що представлені у свідомості інваріантами і утворюють основу національної когнітивної бази, актуальні для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку» [10, с. 49]. Отже, знання, уявлення, концепти, які відображають картину світу певного лінгвокультурного соціуму, перебувають у когнітивній базі, звернення до них у медійному дискурсі актуалізують / вербалізують їх. Дослідниця А. Гузак вказує на характерну ознаку прецедентних феноменів, зокрема «актуальність у когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані: за ними завжди стоїть певне уявлення, загальне і обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету» [3, с. 222]. Ж. Колоїз слушно зазначає, що «прецедентні феномени здебільшого добре відомі значній частині представників національної лінгвоспільноти, є актуальними в когнітивному плані, демонструють зразки когнітивної обробки дійсності, транслюють культурну пам'ять, унаочнюють фундаментальні ціннісні орієнтації національної лінгвокультури, актуалізують культурно значущу для неї інформацію, постійно поновлювану у процесі спілкування» [6, с. 112]. Цілком згодні з ученою і в тому, що особливостями прецедентних феноменів є їхня «здатність виконувати роль еталонів культури», які об'єднують різні культурні прошарки й історичні епохи в єдину систему [6, с. 112]. Цінне доповнення, на наш погляд, знаходимо в термінологічній енциклопедії О. Селіванової, де зазначено, що прецедентні феномени «можуть мати універсальний і національно-специфічний статус» [9, с. 493]. Прецеденти з універсальною модальністю насамперед стосуються глобальних явищ: Другої світової війни, значущих політичних, соціальних подій, катастроф тощо.

З-поміж основних видів прецедентних феноменів науковці виокремлюють прецедентний текст, прецедентне висловлення, прецедентне ім'я та прецедентну ситуацію [13, с. 216].

Постановка завдання. Антропоцентрична спрямованість сучасної лінгвістичної науки посприяла розвитку когнітивного й культурологічного підходу до вивчення мовних явищ, створивши міцне підґрунтя для виникнення теорії прецедентності. Прецедентні феномени акумулюють у собі історичну й культурну пам'ять, створюючи у такий спосіб єдину когнітивну базу спільноти певного історичного періоду. Основна функція медійного дискурсу – доносити інформацію та впливати на читача відкрито чи опосередковано. Використання прецедентних феноменів у медійному дискурсі є одним із виявів імпліцитного впливу на авдиторію. Хоч наведений аналіз і засвідчує значний інтерес науковців до проблеми прецедентних феноменів, однак дослі-

джень щодо використання прецедентних феноменів, зокрема прецедентних ситуацій у медійному дискурсі, недостатньо, бракує таких праць на основі реалій російсько-української війни, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження. З огляду на зазначене видається перспективним проаналізувати, як прецедентні ситуації функціонують у медійному дискурсі періоду російсько-української війни.

Метою пропонованої розвідки є виявлення і опис у медійному дискурсі прецедентних ситуацій, які відображають реалії російсько-української війни. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких ***завдань***: уточнити поняття «прецедентна ситуація»; з'ясувати основні ознаки таких ситуацій; дібрати й проаналізувати прецедентні ситуації, актуалізовані в заголовках і текстах медійного дискурсу, що віддзеркалюють події російсько-української повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу. Прецедентну ситуацію вчені відносять до «екстралінгвістичних, власне когнітивних феноменів» [10 с. 60]. А. Гузак тлумачить цей феномен як певну подію, яка «реально відбулася в минулому і мала непересічне значення для формування певного фрагмента когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти» [3, с. 223]. Водночас Т. Соловйова зауважує, що до прецедентних ситуацій варто відносити не лише реальні події, але й вигадані. Дослідниця дефінує це поняття як динамічну подію, що «відбулася в певний проміжок реального часу або в ірреальному просторі, до якої регулярно апелюють у мовленні; пам'ять про її лінгвальні й екстралінгвальні ознаки зберігається в суспільно-когнітивній свідомості» [12, с. 75–76]. Основними її ознаками є: зрозумілість і впізнаваність для носіїв певного лінгокультурного соціуму; актуальність у когнітивному аспекті; багаторазове апелювання до неї в процесі комунікації. Вчені зауважують: «Мінімізований інваріант сприйняття такої ситуації включає в себе уявлення про саму подію, її учасників, основні конотації та оцінку» [10, с. 61]. Т. Сербіна й А. Чеберяк зазначають, що прецедентні ситуації функціонують «як частина складної метафори, коли відбувається поєднання реальної ситуації з прецедентною, що виступає як взірець» [10, с. 61]. Дещо інший погляд знаходимо в розвідках І. Богданової. Дослідниця суголосна з думкою, що і метафори, і прецедентні феномени описують явища, опираючись на наявні зразки у свідомості, утім справедливо вказує на різницю між цими поняттями: «метафора апелює до образної уяви людини, а прецедентна одиниця – до когнітивної бази реципієнта, його культурного бекграунду» [2, с. 73].

У нашому дослідженні прецедентною ситуацією вважатимемо історичний факт, реальну або вигадану подію, яка є частиною когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти і в медійному дискурсі може бути вербалізована за допомогою прецедентних висловлювань, імен, топонімів, хрононімів тощо.

У практичній частині розвідки проаналізовано заголовки й тексти статей медійних ЗМІ. З'ясовано, що у медійному дискурсі періоду російсько-української війни переважають прецедентні ситуації політичного контексту. Такі ситуації здебільшого уведені в медійний дискурс для того, щоб підсвітити реальну подію, загрозу чи результат дій, вплинути на суспільну думку як українського, так і міжнародного соціуму.

Для зображення можливих наслідків на Запорізькій атомній електростанції, після того як її захопили російські війська у 2022 році, в медійному просторі рясніють звернення до прецедентних ситуацій, які вербалізовані онімами ***Чорнобиль*** і ***Фукусіма***. У такий спосіб у медійному дискурсі актуалізовано техногенні екологічно-гуманітарні катастрофи, одна з яких відбулася в Чорнобилі у 1986 року, а інша – в Японії 11 березня 2011 року. Зауважимо, що ЗМІ переважно цитують політиків, які вербалізують ці прецедентні ситуації, вочевидь ставлячи за мету імпліцитно вплинути не лише на пересічну авдиторію, а й на західних політиків, від яких залежить підтримка й допомога Україні. Фіксуємо згадані прецедентні ситуації в таких заголовках медійних текстів: *Ердоган про ЗАЕС: Ми не хочемо пережити новий* ***Чорнобиль*** *і підтримуємо Україну (УНІАН, 19.08.2022). Інженер з Запорізької АЕС пояснив, як там може повторитися ядерна катастрофа у* ***Фукусімі*** *(Еспресо, 13.08.2022). Людство пережило* ***Чорнобиль*** *і* ***Фукусіму****, але тепер Росія загрожує світу ще однією катастрофою, ще більшого масштабу (РБК-Україна, 23.03.2022).* Одну із цих прецедентних ситуацій знаходимо і в цитаті з медійного тексту Президента України Володимира Зеленського: *Подумайте ще про ось це – Росія може спровокувати найбільшу в історії радіаційну аварію на Запорізькій атомній станції, і за фактичними наслідками це може бути ще катастрофічніше, ніж* ***Чорнобиль****… (УП, 11.08.2022).* Інше медіа наводить слова тодішнього міністр оборони України Олексія Резнікова: *Це може спричинити руйнування, набагато гірше, ніж попередні катастрофи у* ***Фукусімі*** *та* ***Чорнобилі*** (*Цензор. нет, 05.06.2023).*

Ще однією прецедентною ситуацією, яку ЗМІ актуалізували в період російсько-української війни, є ситуація, вербалізована прецедентним висловом ***Карибська криза.*** Ситуація десятиденного загострення між СРСР і США в 1962 році, спричинена таємним розміщенням радянських ракет на Кубі, яке мало не привело світ до ядерної війни, імпліцитно підсвітила в масмедійному просторі ядерний шантаж Москви. Позаяк упродовж російсько-української війни Росія час від часу «бряцає ядерною зброєю», політики, експерти, а відтак і медійний дискурс, періодично активують аналізовану прецедентну ситуацію. Зокрема, у ЗМІ цю подію вербалізовано в таких заголовках: ***«Карибська криза»*** *Володимира Путіна (УНІАН, 27.10.2022); Повторення* ***Карибської кризи****. У ГУР прокоментували розміщення ядерної зброї у Білорусі (РБК-Україна, 25.07.2023); Сунак звинуватив Путіна в безрозсудній ядерній ескалації часів* ***Карибської кризи*** *(РБК-Україна, 13.05.2024); Ядерна небезпека, пов'язана з війною в Україні, набагато гірша за* ***Карибську кризу****, – Business Insider (Цензор.нет, 16.10.2022); Ядерним шантажем Путін намагається повторити* ***Карибську кризу*** *і відіграти за поразку СРСР у ній, – Кулеба (Цензор.нет, 28.10.2022); Через Путіна світ ближчий до ядерної ескалації, ніж будь-коли з часів* ***Карибської кризи****, – Сунак (Цензор.нет, 13.05.2024).*

У період російсько-української війни вітчизняні та зарубіжні політики у медійному дискурсі через прецедентні феномени актуалізували події, що склалися напередодні Другої світової війни. Ці універсальні прецедентні ситуації в медіа вербалізовано за допомогою таких прецедентних висловів: ***політика умиротворення агресора***, ***Мюнхенська угода, пакт Молотова – Ріббентропа*** тощо. Активація прецедентних ситуацій спрямована імпліцитно вплинути як на читачів, так і на західний політиків, щоб підкреслити, до чого можуть призвести поступки агресору.

Політика умиротворення агресора – курс західних держав, передовсім Великої Британії та Франції у 1930-х роках ХХ ст., спрямований на задоволення вимог Гітлера, щоб запобігти війні. Ця політика передбачала як територіальні, так і політичні поступки агресору, що й зумовило початок Другої світової війни. Актуалізуючи цю прецедентну ситуацію, мовці насамперед акцентують увагу на можливих наслідках, до яких може призвести пошук компромісу з агресивною Росією. У медійному дискурсі цю ситуацію вербалізовано так: ***Політика умиротворення*** *агресивної шовіністичної РФ шляхом переговорів — це посилення позицій Росії загалом та збільшення її впливу на політику демократичних держав зокрема (РБК-Україна, 07.12.2023).* В іншому ЗМІ знаходимо цитату голів сенатів Чехії і Польщі, в якій теж актуалізовано описану прецедентну ситуацію: *Як вчить нас історія, поступки агресорам чи* ***політика умиротворення*** *– це шлях у пекло, який лише загострює конфлікт, замість того, щоб довести його до завершення (УП, 20.04.2022).* Ще в кількох засобах інформації фіксуємо заголовки медійних текстів із покликанням на слова європейських політиків та передових світових ЗМІ, які містять цю прецедентну ситуацію: ***Політика умиротворення*** *Росії була політикою боягузтва, – прем'єр Польщі Моравецький (Цензор.нет, 08.04.2022);* ***Політика умиротворення*** *РФ призведе до розлому між США та союзниками, – Сікорський (Цензор.нет, 27.02.2024); Територіальні поступки України не принесуть мир. Ця логіка перегукується з* ***політикою умиротворення*** *1930-х років, – Каллас (Цензор.нет, 15.06.2024);* ***Політика*** *Заходу щодо* ***умиротворення*** *РФ ще більше провокує диктатора Путіна, – Politico (Цензор.нет, 23.08.2024); Очільник МЗС Польщі Сікорський застеріг США від* ***політики умиротворення*** *Росії (Еспресо, 27.02.2024);* ***«Умиротворення*** *не працює»: Макфол назвав єдиний шлях змусити Путіна сісти за стіл перемовин (УНІАН, 07.09.2025).*

Політика умиротворення агресора на початку ХХ ст. уможливила укладання 30 вересня 1938 року Мюнхеньської угоди, яка мала задовольнити територіальні претензії Адольфа Гітлера. За цим договором, який підписали прем'єр-міністр Британії Невіл Чемберлен і прем'єр-міністр Франції Едуар Даладьє, з одного боку, та райхсканцлер Третього Райху Адольф Гітлер і прем'єр-міністр Королівства Італія Беніто Муссоліні, з іншого, Судетську область Чехословаччини було передано Третьому Рейху. Мюнхенська угода не лише не задовольнила апетит агресора, а й спонукала його до подальших загарбницьких дій. Описані події вербалізовано прецедентами ***Мюнхенська угода, Мюнхенська змова, Мюнхен-1938*** як застереження про наслідки політики умиротворення в таких заголовках медіа: *В Чехії побачили у саміті Трампа і Путіна тінь* ***Мюнхенської угоди*** *1938-го* (*РБК-Україна,16.08.2025); Глава МЗС Чехії Ліпавський нагадав про* ***Мюнхенську змову*** *на фоні зустрічі Трампа з Путіним (Цензор.нет, 15.08.2025); Це вам не* ***Мюнхен-1938****: у Варшаві пояснили, чому Трамп не зможе «здати» Україну (УНІАН,*

23.02.2025); Здача Криму – це як ***Мюнхенська змова****: комбат пояснив, чим небезпечне умиротворення Путіна (УНІАН, 01.05.2025).*

Ще одна історична подія, яку актуалізовано в медійному дискурсі періоду повномасштабної російсько-української війни – підписання угоди про ненапад між нацистською Німеччиною та СРСР 23 серпня 1939 року в Москві. Договір підписали нарком закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов і міністр закордонних справ Німеччини Йоахім фон Ріббентроп. Угода містила таємний протокол, який ділив Східну Європу на сфери впливу, що призвело до спільного вторгнення Німеччини та СРСР у Польщу та до початку Другої світової війни. Цю прецедентну ситуацію вербалізовано як ***пакт Молотова – Ріббентропа*** в заголовках медіатекстів: *Газові угоди Путіна та Меркель – це* ***пакт Молотова – Ріббентропа****, – Моравецький (Цензор.нет, 18.09.2023); Моравецький порівняв газові угоди Путіна і Меркель з* ***пактом Молотова – Ріббентропа*** *(РБК-Україна, 18.09.2023); Москва знову хоче ділити Європу. МЗС нагадало світу уроки* ***пакту Молотова – Ріббентропа*** *(РБК-Україна, 23.08.2025); Пакт Путіна – Трампа як реінкарнація пакту* ***Молотова – Ріббентропа****? (Еспресо, 13 .02.2025); Від Пакту* ***Молотова – Ріббентропа*** *до «Пакту Трампа – Путіна»: чи повториться поділ Європи, який принесе ще більшу війну (Еспресо, 23 .08.2025); Рімейк Пакту* ***Молотова – Ріббентропа*** *(УНІАН, 16.02.2025).*

Для опису ставлення до полонених, цивільних, викрадених українських дітей у масмедійному дискурсі актуалізовано події Другої світової війни, зокрема функціонування одного з найбільших комплексів нацистських концтаборів Освенцима й табору смерті Майданека на території Польщі. Ці прецедентні ситуації вербалізовано з допомогою онімів: ***Освенцим, Майданек*** й ***Аушвіц.*** Фіксуємо у медійних заголовках статей актуалізовані ці прецедентні ситуації для окреслення жаху, який творили агресори на окупованих територіях: *«Це новий* ***Освенцим*** *та* ***Майданек****». У Маріуполі окупанти спалюють тіла вбитих мирних жителів у мобільних крематоріях, щоб знищити свідчення воєнних злочинів, – міськрада (Еспресо, 06.04.2022); В окупованому Бердянську діють російські катівні, а колонія № 77 – це сучасний* ***Освенцим****, – Дудукалов (Еспресо, 31.01.2024); Ім'я* ***Аушвіца*** *– Буча (Цензор.нет, 03.04.2022);* ***Міні-Аушвіц*** *у Харківській області. В Міноборони показали засоби тортур окупантів (РБК-Україна, 05.10.2025).* В іншому медіа знаходимо заголовок статті з топонім ***Освенцим***, який актуалізує прецедентну ситуацію, щоб описати умови, в які потрапили викрадені українські діти: *Росіяни вивезли сиріт з Херсона до дитячого будинку, який набув слави «****Освенцима****» (Уніан, 27.01.2023).* Для зображення нелюдського ставлення окупантів до полонених в заголовок статті введено назву акції, яка містить цей прецедент: *Акція «Оленівка – новий* ***Освенцим****», організована родинами полонених захисників «Азовсталі», відбулась в центрі Києва (Цензор.нет, 04.08.2022).*

Аналіз масмедійного дискурсу, що відображає реалії російсько-української війни, засвідчив, що події в Бучі Київської області у березні 2022 року, де російські війська масово вбили сотні людей, стали прецедентною ситуацією. Звернення до неї асоціюється із жорстокістю, підлістю, звірячістю агресорів, позаяк мирне населення вони піддавали нелюдським тортурам: викрадали, вішали, розстрілювали, катували, ґвалтували, грабували. Вербалізовано у медійному дискурсі прецедентну ситуацію здебільшого топонімом ***Буча***: *Ізюм – це нова* ***Буча****! Спецрепортаж про життя деокупованого міста (Вікна-новини, 15.09.2022); Ізюм – трагедія на рівні* ***Бучі*** *(Главком, 15.09.2022); Росія повторила в Ізюмі те, що зробила в* ***Бучі****, – Зеленський (Вечірній Київ, 17.09.2022).*

Практична розвідка дала змогу виокремити низку вербалізованих прецедентних ситуацій, які в реаліях повномасштабної російсько-української війни спрацьовують як дискурсивні механізми, які інтерпретують досвід війни, вибудовують колективну ідентичність, артикулюють смисли супротиву.

Зафіксовано в медійному дискурсі прецедентну ситуацію, що виникла на початку повномасштабного вторгнення і в ЗМІ вербалізована прецедентним висловом ***Київ за три дні***. Розпочавши російсько-українську війну 24 лютого 2022 року, Кремль мав наміри захопити Україну за умовні три дні. Про це голосно заявляли пропагандисти російських медіа, складаючи розклад, в якому на третій день мав бути парад на Хрещатику. Підтверджували ці плани й західні аналітики, посилаючись на дані розвідок. Низка фактів, як-от наявність парадної форми в окупантів, яких знищили по дорозі до Києва українські військові, також засвідчувала ці наміри. План окупантів зайняти українську столицю зазнав краху, а наміри стали символом самовпевненості й хибності уявлень агресора і водночас мужності та стійкості українського народу. Здебільшого цю прецедентну ситуацію актуалізують в іронічному контексті. В заголовках медійних текстів її верба-

лізовано так: *Вже не **«Київ за три дні»**. Путін зробив заяву про терміни «спецоперації» (РБК-Україна, 07.12.22); Від **Києва «за три дні»** до потоплення «Москви». Резніков описав втрати росіян за рік (РБК-Україна, 23.02.23); Путін зізнався, для чого насправді організував операцію **«Київ за три дні»** (УНІАН, 14.06.24); Мала впасти за **«три дні»**: чому Україна дратує тим, що не погоджується на «мир» (УНІАН, 24.02.25); Від **«Київ за три дні»** до «бавовни» над Кремлем: в Росії все частіше щось вибухає (Еспресо, 04.05.23); У Путіна знову з'явилася ідея **«Київ за три дні»**, у Трампа є кілька опцій, – політолог Денисенко (Еспресо, 31.03.25).*

Прецедентна ситуація, яка є свідченням того, наскільки українці сміливі та винахідливі, сягає також початку повномасштабного вторгнення. Українські фермери масово буксирували покинуту й підбиту військову техніку ворога з полів, чим здобули «посвяту» в ***«Тракторні війська»***. Саме цим прецедентним висловом вербалізовано в заголовках медіа цю ситуацію: ***«Тракторні війська»** України забирають найновіші зразки військової техніки РФ, Зеленський (Цензор. нет, 26.03.22); **Тракторні «війська»** затрофеїли російську САУ 2С19 «Мста-С» (Цензор. нет, 12.05.22); **«Тракторні війська»** доставили українським захисникам захоплену російську гармату «Нона-К» і танк Т-72 (Цензор.нет, 17.05.22); **«Тракторні війська»** затрофеїли російський танк (УНІАН, 11.09.22).* Відзначимо, що цю прецедентну ситуацію ЗМІ активно використовували лише в 2022 році, утім вона була вкрай важливою на той час як дискурсивний механізм, що артикулював наративи об'єднання людей, спільності, солідарності, взаємодопомоги в боротьбі з ворогом.

Прецедентна ситуація, яка в медіа вербалізована топонімом ***Чорнобаївка***, виникла в селі поблизу Херсону, яке має таку назву. У Чорнобаївці розташований військовий аеродром, де російські війська намагалися закріпитися більше 20 разів. ВСУ щоразу методично знищували особовий склад і ворожу техніку загарбників, а вони заходили знову. Повторюваність цих поразок стала символом непрофесійності й безглуздих дій ворога. У медійному просторі цю прецедентну ситуацію актуалізовано так: *На Сумщині з'явилася своя **«Чорнобаївка»** (Еспресо, 25.03.22); В Ізюмі тепер своя **«Чорнобаївка»**, – начальник одного з відділів міськради про безуспішне зведення окупантами блокпосту (Еспресо, 20.03.22); Ворог тупий, **Чорнобаївки** на Чернігівщині ростуть, як гриби після дощу, – голова ОВА Чаус (Цензор. нет, 29.03.22); Нова **Чорнобаївка**: експерт спрогнозував дії окупантів щодо Зміїного острова (УНІАН, 21.06.22). СБУ влаштувала залізничну **«Чорнобаївку»** в Бурятії (УНІАН, 01.12.23).*

Чи не найбільш знакова прецедентна ситуація початку вторгнення виникла на Зміїному острові. Крейсер «Москва» висунув ультиматум гарнізону українських прикордонників здатися. У відповідь вони почули «Російський корабель, пішов …». Попри наявність у прецедентному вислові нецензурних елементів, він умить став знаковим, упізнаваним й активно відтворюваним не лише в Україні, а й поза її межами. Його почали використовувати у мемах, мотиваційних постерах, плакатах, муралах, одязі, сувенірах тощо, а також офіційно закріпили у вигляді поштової марки. Сила цього вислову в прецедентності ситуації. Непокора ворогові, який значно сильніший, стала символом незламності й героїзму українських воїнів, вселила українцям надію і віру в перемогу. В медійному дискурсі ця ситуація вербалізована висловами ***Російський воєнний корабель пішов …**, **Русский военный корабль іди …***, модифікованими чи усіченими формами цих фраз. Зокрема: *Латвійський депутат відправив росіян у напрямку **«русского военного корабля»** під час засідання ОБСЕ (Цензор.нет, 23.02.23); Минулої доби 3 ворожі човни **пішли курсом російського воєнного корабля**, – ОК «Південь» (Цензор.нет, 06.09.23); Росія попросила «не злити **корабель**»: українці нагадали, **куди йому треба йти** (УНІАН, 2103.22); Послання про **«русский корабль»** хочуть зареєструвати у Євросоюзі як торгову марку (Цензор.нет, 16.03.24); **Рускій воєнний корабль, іді на**… Новоросійськ! (Цензор.нет, 06.09.23).*

Висновки. Отже, наукова розвідка дала змогу встановити, що у медійному дискурсі періоду російсько-української війни переважають прецедентні ситуації політичного контексту. Здебільшого ЗМІ в заголовках і медійних текстах, покликаючись на українських і закордонних політиків, експертів актуалізують прецедентні ситуації Другої світової війни, вербалізуючи їх з допомогою онімів і прецедентних висловів, зокрема: *політика умиротворення агресора*, *Мюнхенська угода, пакт Молотова – Ріббентропа, Освенцим, Майданек, Аушвіц;* прецедентну ситуацію, яка характеризує міжнародні відносини конфронтуючих країн, вербалізують прецедентним висловом *Карибська криза;* прецедентні ситуації, що змальовують загрозу ядерної ескалації – онімами *Чорнобиль і Фукусіма*. Установлено, що в масмедійному дискурсі виникла нова прецедентна ситуація, що віддзеркалює реалії російсько-

української повномасштабної війни, і вербалізована топонімом *Буча*. З'ясовано, що прецедентні ситуації, актуалізовані в медійному дискурсі, зображують реальні події, застерігають від загроз чи вказують на можливі наслідки дій, імпліцитно конструюють наративи спротиву та міжнародної солідарності. Виокремлено прецедентні ситуації, які у реаліях повномасштабної російсько-української війни працюють як дискурсивні механізми, які інтерпретують досвід війни, мобілізують суспільство, конструюють колективну ідентичність, продукують смисли опору, як-от: *Київ за три дні, Тракторні війська, Чорнобаївка, Російський воєнний корабель пішов …* тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205с.

2. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку XXI ст. : дис. … канд. філол. наук. Вінниця, 2016. 191 с.

3. Гузак А. Прецедентна ситуація: роль в політичній ораторській промові (на матеріалі промов американських президентів). *Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія*. 2014. Вип. 720. С. 219–227.

4. Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2015. 23 с.

5. Кобченко Н. В. Семантико-прагматичний потенціал прецедентного висловлення в українському масмедійному дискурсі. *Slavia Orientalis.* 2022. T. LXXI, № 3, P. 625–645.

6. Колоїз Ж. В. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного. *Філологічні студії.* 2018. Вип. 18. С. 108–127.

7. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 139–160.

8. Петренко А. С. Прецедентні феномени у заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція : дис. … доктора філософії (PhD) : 035 Філологія. Київ, 2021, 332 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.

10. Сербіна Т. Г., Чеберяк А. М. Прецедентні ситуації як породження імпліцитних смислів у мові газет. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації.* 2019. Т. 30 (69), № 4 (1). С. 59–63.

11.Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени: зони перетину. *Лінгвістичні студії*. Вип. 31. Вінниця, 2016. С. 20–25.

12. Соловйова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. … доктора філософії (PhD) : 035 Філологія. Кривий Ріг, 2022. 236 с.

13. Сюта Г. М. Текст як об'єкт пізнання і поняття теорії прецедентності. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* Дрогобич, 2017. С. 214–222.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.4

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛІДЕР У СУЧАСНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

LANGUAGE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF "LEADER" IN THE PRESENT-DAY CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS

Патрун В.В.,
orcid.org/0009-0001-0681-2558
студентка ІІ курсу магістратури
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

Ділай М.П.,
orcid.org/0000-0001-5182-9220
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті досліджено мовні уявлення носіїв української мови про концепт ЛІДЕР на основі опитування з елементами вільного асоціативного експерименту. Аналіз охоплює визначення поняття, синонімічне поле, основні риси, дії та перші асоціації респондентів. Мета дослідження – виявити, як люди визначають і описують лідерів, зосередившись на особистих якостях, діях та символічних асоціаціях. Актуальність цього дослідження полягає у зростаючому інтересі до вивчення лідерства в освітньому, організаційному та соціальному контекстах, де розуміння того, як люди сприймають лідерів, може бути корисним для розробки навчальних програм, управління командами та міжкультурної комунікації. Дослідження базується на емпіричних даних, зібраних в ході опитування 80 респондентів, які проживають у різних регіонах України. Респонденти надали відкриті відповіді на питання про їхнє визначення лідера, синоніми, характерні риси та перші асоціації. Методологія поєднувала кількісний аналіз частотності з якісною класифікацією для виявлення закономірностей у сприйнятті респондентів. Результати показують, що основне розуміння лідера передбачає керівництво іншими, прийняття відповідальності, володіння владою, організацію та координацію діяльності, подавання прикладу та орієнтацію команди на спільні цілі. Дослідження також виявляє значні гендерні відмінності: жінки, як правило, наголошують на емоційній підтримці, емпатії, мотивації та комунікативних навичках, тоді як чоловіки зосереджуються на силі, рішучості, дисципліні та стратегічних організаційних якостях. Аналіз прикметників і дієслів, пов'язаних з лідерством, ще більше ілюструє багатовимірний характер цього поняття, що охоплює моральні, когнітивні, поведінкові та професійні аспекти. Асоціативне поле поняття демонструє яскраві образи, причому респонденти порівнюють лідерів із символами керівництва, напрямку та підтримки. Дослідження сприяє глибшому розумінню того, як поняття лідера представлене в повсякденній мові, та підкреслює баланс між авторитетом, етичною цілісністю та міжособистісними навичками. Результати мають практичне застосування у розробці програм розвитку лідерства, стратегій управління командою та навчальних матеріалів, а також у порівняльних культурних дослідженнях сприйняття лідерства.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, лідер, вільний асоціативний експеримент, гендерні відмінності.

The article investigates the concept of "leader" as reflected in the linguistic consciousness of native Ukrainian speakers. The study aims to reveal how individuals define and describe leaders, focusing on personal qualities, actions, and symbolic associations. The relevance of this research lies in the growing interest in leadership studies across educational, organizational, and social contexts, where understanding how people perceive leaders can inform training programs, team management, and cross-cultural communication. The research is based on empirical data collected from a survey of 80 respondents, aged 14 to 43, residing in various regions of Ukraine. Respondents provided open-ended answers to questions about their definitions of a leader, synonyms, characteristic traits, and first associations. The methodology combined quantitative frequency analysis with qualitative classification to identify patterns in the respondents' perceptions. The results show that the core understanding of a leader involves guiding others, taking responsibility, holding authority, organizing and coordinating activities, setting an example, and orienting the team toward shared goals. The study also reveals significant gender differences: women tend to emphasize emotional support, empathy, motivation, and communication skills, whereas men focus on strength, decisiveness, discipline, and strategic organizational qualities. Analysis of adjectives and verbs associated with leadership further illustrates the multidimensional nature of the concept, encompassing moral, cognitive, behavioral, and professional aspects. The associative field of the concept demonstrates a vivid imagery, with respondents likening leaders to symbols of guidance, direction, and support. The study contributes to a deeper understanding of how the notion of a leader is represented in everyday language and highlights the balance between authority, ethical integrity, and interpersonal skills. The findings have practical applications in designing leadership development programs, team management strategies, and educational materials, as well as in comparative cultural studies of leadership perception.

Key words: concept, conceptual analysis, leader, free associative experiment, gender differences.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці науковці (А. Вержбицька, Дж. Лакофф, Дж. Лакофф, Ж. Р. Андерсон, Р. Джекендофф, О. Селіванова та інші) приділяють значну увагу вивченню концептів як базових одиниць концептуальної картини світу. Концепти відображають не лише індивідуальне, а й колективне мовне та культурне бачення, тому їх дослідження дозволяють простежити, як суспільство осмислює певні ключові явища та цінності. Аналіз концептів допомагає встановити взаємозв'язок між мовою, мисленням та культурою. Вивчення концепту ЛІДЕР набуває особливої значущості, оскільки він займає ключове місце в сучасному суспільному дискурсі. Світ сьогодні стикається з численними викликами – від криз та військових конфліктів до змін у політичних та економічних системах, що привертає дедалі більше уваги до ролі лідера в різноманітних сферах життя. Мовні уявлення про лідера не лише відображають суспільні очікування, цінності та ідеали, але й дозволяють глибше зрозуміти, які саме риси й якості є визначальними для успішного керівництва. Попри значну кількість досліджень, що присвячені аналізу політичного, психологічного чи соціального аспектів, лінгвістичний вимір цієї проблеми залишається недостатньо вивченим. Дослідження мовних репрезентацій концепту ЛІДЕР дозволяє заповнити цю прогалину та сприяє глибшому розумінню того, як українці інтерпретують феномен лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістична наука розглядає мову як складний когнітивний процес. На думку вчених, мова розкриває та об'єктивує те, як людина бачить та інтерпретує світ [4, с. 51]. Мову розглядають як інструмент пізнання та осмислення навколишнього світу, у центрі якого перебуває концепт як базова одиниця концептуальної картини світу. Незважаючи на різноманітність визначень цього терміна, у науковій традиції концепт визначається як ментальна репрезентація, що поєднує індивідуальний і колективний досвід [16, с.220—221].

Вагомий внесок у розвиток концептології зробили А. Вежбицька, яка розглядає концепти як носії культурної пам'яті та колективних цінностей [19], Дж. Лакофф і В. Галлезе, що досліджують когнітивні механізми формування концептів [17], а також українські вчені І. Голубовська [2], А. Приходько [14], Л. Кравець [6], М. Полюжин [13], О. Левченко [8] та інші. Їхні праці підтверджують, що концепти мають багаторівневу структуру, включають ядро та периферію й реалізуються в мові через ключову лексику, метафори та фразеологізми. Науковці застосовують різні підходи: когнітивний (Дж. Лакофф), лінгвокультурологічний (А. Вежбицька), психолінгвістичний (Л. Мондільйон, П. Ніденталь, П. Вінкельман, Н. Вермеулен [18]). Кожен із них акцентує на певних характеристиках концептів: когнітивна традиція трактує їх як гнучкі ментальні структури, культурологічна – як носії національних смислів, а психолінгвістична – як універсальні одиниці досвіду, що активуються у процесі мовлення. Водночас у науковому полі відчувається брак досліджень, присвячених саме мовній репрезентації соціально значущих концептів, зокрема концепту ЛІДЕР. Більшість праць зосереджуються на психологічному чи менеджерському вимірі лідерства, залишаючи поза увагою те, як у мові відображається уявлення про лідера, його риси та ідеалізація в суспільній свідомості.

Постановка завдання. Головним завданням роботи є комплексне дослідження мовних уявлень носіїв української мови про концепт ЛІДЕР. Робота спрямована на визначення того, як респонденти розуміють і вербалізують поняття *лідер*, які риси та дії вони пов'язують із цим поняттям, а також які слова та асоціації використовують для його опису. Особлива увага приділяється гендерним відмінностям у сприйнятті лідерства та семантичним відмінностям у номінаціях лідера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети були сформульовані конкретні завдання: проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття *концепт* та роль лексичних і асоціативних маркерів у формуванні мовних уявлень; дослідити інтерпретацію поняття *лідер* респондентами різного віку, статі, освіти та місця проживання; виявити найхарактерніші риси, дії та якості, які асоціюються з лідером; з'ясувати найчастотніші синоніми слова «лідер» і оцінити їх семантичне поле; провести порівняльний аналіз уявлень про лідера між чоловіками та жінками; окреслити асоціативне поле концепту ЛІДЕР та його символічні образи; систематизувати отримані дані для подальшого застосування у практичних і наукових аспектах вивчення лідерства.

Дослідження було проведено шляхом анкетування 80 респондентів (54 жінки і 26 чоловіків) віком від 14 до 43 років, серед яких 71 українськомовний, 7 російськомовних, а ще 2 послуговуються обома мовами. Географія учасників охоплює різні регіони України: 55 осіб проживають на заході, 10 – на півночі, 8 – на сході, 4 – у центрі, 2 – на півдні та ще 1 респондент живе за кордоном. Анкета містить відкриті питання щодо

визначення поняття *лідер*, його синонімів, ключових рис, асоціацій і дієслівних характеристик. Отримані відповіді проаналізовано за допомогою кількісної оцінки частоти та якісної класифікації.

У першому запитанні респондентам було запропоновано дати власне визначення поняття *лідер*. Опитуванні визначали лідера як того: **хто «веде за собою інших / веде людей / веде команду»** (це формулювання відображає ключову ідею руху, ініціативи та прикладу, коли лідер спрямовує інших у буквальному й метафоричному сенсі), **хто «бере / несе відповідальність»** (відповідальність постає як центральна якість лідера), **хто «має авторитет / харизму / вплив»** (вплив здійснюється без примусу, через довіру та визнання групи), **хто «об'єднує, надихає, мотивує»** (впливає емоційно, формуючи спільну мету та підтримку команди), **хто «організовує, керує, координує»** (підкреслюється управлінська роль і здатність планувати), **хто «показує приклад / сам працює разом із командою»** (лідер – не лише вказує, а робить сам), **хто «має мету / веде до мети / об'єднує навколо ідеї»** (орієнтований на результат і стратегічність).

Метою другого завдання було визначити синоніми до слова «лідер». Найчастіші синоніми: «*керівник» (36), «провідник» (18), «голова» (16), «очільник» (13), «головний» (12), «наставник» (9) «головний» (12), «менеджер» (4), «капітан» (4), «ватажок» (4), «авторитет» (4), «організатор» (4), «командир» (4).* Менш поширені – *«управлінець» (3), «вожак» (3), «начальник» (3), «ведучий» (3), «старший» (3), «мотиватор» (3), «відповідальний» (3), «шеф» (2), «вожатий» (2), «ідейник» (2), «ініціатор» (2), «ідейник» (2), «активіст» (2), «вождь» (2), «поводир» (2), «бос» (2).* У більшості випадків респонденти вживали слово «керівник» (36 разів), що свідчить про уявлення лідера як особи з офіційною управлінською роллю. Слова «провідник», «голова», «очільник», «головний», «наставник» демонструють розуміння лідера як ведучого, авторитетного та досвідченого. Деякі номінації мали емоційний або неформальний відтінок – «мотиватор», «душа компанії», «кумир», «альфа», «ментор» – підкреслюючи багатовимірність концепту. Інші респонденти використовували метафоричні або інноваційні назви, такі як «лев», «досягатор», «візіонер», що відображає персональні та культурні асоціації.

Найчастіше респонденти вживали слово «керівник» (36 разів), що свідчить про уявлення лідера як особи з офіційною управлінською роллю. Слова «провідник», «голова», «очільник», «головний», «наставник» демонструють розуміння лідера як ведучого, авторитетного та досвідченого. Деякі номінації мали емоційний або неформальний відтінок – «мотиватор», «душа компанії», «кумир», «альфа», «ментор» – підкреслюючи багатовимірність концепту ЛІДЕР. Інші респонденти використовували метафоричні або інноваційні назви, такі як «лев», «досягатор», «візіонер», що відображає персональні та культурні асоціації.

Порівняльний аналіз відповідей жінок і чоловіків показав як спільні риси, так і відмінності. Обидві групи найчастіше використовують терміни формального керівництва («керівник», «голова», «очільник», «провідник»), що підтверджує загальне уявлення про лідера як організатора та очільника. Водночас жінки частіше наголошують на соціальній, емоційній та мотивуючій ролі лідера, застосовуючи слова «ініціатор», «ментор», «активіст», «душа компанії». Чоловіки ж схиляються до термінів із військовою або ієрархічною конотацією – «вождь», «командир», «старший», підкреслюючи владний та статусний аспект лідерства, сприймаючи лідера як сильного й авторитетного керівника.

Образ взірцевого лідера в уявленні респондентів – це гармонійне поєднання особистісних чеснот (чесність, відповідальність, емпатія), поведінкових рис (рішучість, комунікабельність, ініціативність) і професійної зрілості (компетентність, стратегічність, мотивація команди). Це не просто керівник, а моральний, емоційний і інтелектуальний центр команди.

Відповіді обох гендерних груп підкреслюють такі ключові якості ідеального лідера, як відповідальність, впевненість, комунікабельність, рішучість і справедливість, що свідчить про загальне розуміння лідерства як поєднання особистісних та професійних компетенцій. Жінки частіше виділяють емпатію, здатність слухати, мотивацію, підтримку команди та соціальну чутливість, акцентуючи на людяності та психологічній складовій лідерства. Вони також наголошують на креативності, ініціативності та здатності надихати. Чоловіки натомість роблять більший акцент на розсудливості, стійкості, дисципліні, цінностях і лідерських якостях, пов'язаних із організацією, самоконтролем та владою. Важливими є також компетентність, відповідальність і вміння долати виклики.

Ще одне завдання, запропоноване респондентам, – написати перше слово, яке виникає у їхній свідомості, коли вони думають про лідера. Найчастіше респонденти називали відповідальність (13), що формує ядро уявлень про лідера

як людину, яка бере на себе зобов'язання перед командою й результатом. Інші поширені відповіді – розум (5), приклад (4), авторитет (3), впевненість (3), рішучість (3), сміливість (2), сила, стійкість, мудрість, ідея, команда, наставник, провідник, ватажок, керівник, головний, перший опора, довіра, мотивація. Респонденти використовують також метафоричні та символічні образи (маяк, компас, вовк, дорога, пастир, Наруто), що підкреслює багатовимірне сприйняття лідера.

Далі респонденти описували асоціації, які виникають у їхній уяві при думці про лідера, що дало можливість простежити образність і символіку цього концепту. Аналіз асоціацій показує багатошаровість сприйняття лідера.

1. *Візуально-просторові образи*. Найчастіше він постає як той, хто йде попереду – «маяк», «компас», «стрілка», «дорога», «ватажок зграї». Такі метафори акцентують ідею руху, провідництва та орієнтації на мету.

2. *Особистісні риси*. Ключовими називають упевненість, рішучість, харизму, мудрість і відповідальність, а також емпатію та турботливість, що підкреслює гуманістичний вимір лідерства.

3. *Соціальні ролі.* Лідера ототожнюють із президентом, командиром, пастирем, менеджером чи наставником, що свідчить про універсальність концепту в різних сферах.

4. *Механізми впливу.* Респонденти пов'язують лідерство з умінням говорити, організовувати, приймати рішення та вести команду до результату.

5. *Символи*. У відповідях з'являються *«компас», «посох», «світильник», «бетонна стіна»*, що вказує на уявлення про лідера як орієнтир, опору чи фундамент системи.

6. *Культурні й медійні образи.* Приклади з історії та масової культури (*Мойсей, отаман, Трамп, Наруто*) демонструють індивідуалізацію образу лідера через знайомі символи.

Асоціативне поле концепту ЛІДЕР характеризується динамічністю й образністю. Респонденти мислять не лише словами, а й сценами та символами: лідер завжди попереду, він рухається, веде, надихає. Центральними залишаються відповідальність, впевненість і командна робота. Водночас лідер сприймається не як відсторонений начальник, а як активний учасник процесу, що поєднує організаторські здібності з емпатією та ціннісним прикладом.

Також учасники називали прикметники, які, на їхню думку, найточніше характеризують лідера. Це дозволило виявити основні риси, з якими пов'язується образ цієї фігури. Серед них : *впевнений (25), відповідальний (24), сильний (21), рішучий (19), розумний (14), цілеспрямований (9), харизматичний (8), комунікабельний (8), справедливий (8), сміливий (7), мудрий (6), активний (3), чесний (3), амбітний (3), ефективний (3), працьовитий (3), авторитетний (3).* До прикметників, що трапились лише один раз належать: *відкритий, впливовий, емпатичний, природжений, взірцевий, врівноважений, надійний, рішучий готовий до дій, командуючий,віддаваний справі, трудоголік, непохитний, адаптивний, натхненний, сонцесяйний, найкращий, керівний, головний, дисциплінований, позитивний, дружелюбний, розуміючий, незламний, стресостійкий, ініційований, серйозний, зарозумілий, впертий, чеснотливий, пробивний, турботливий, провідний, бойовий, могутній, залучений, красномовний, небайдужий, об'єднуючий, яскравий, практичний, розважливий, кмітливий, справжній, слабкий, відсутній, результативний, чіткий, той, що єднає, спраглий до визнання, агресивний, експертний, хороший, чуйний, поганий, жорстокий, необачний, самозакоханий, успішний, гарний, вміючий, гібкий, лідерський, доступний, трохи обсесд (obsessed – одержимий).*

Прикметники, якими респонденти описують лідера, можна об'єднати у кілька семантичних груп: 1) сила та стійкість (*сильний, витривалий, непохитний, незламний, бойовий, стресостійкий*); 2) інтелектуально-вольові якості (*розумний, мудрий, кмітливий, практичний, результативний, ініціативний, активний*); 3) морально-етичні риси: (*справедливий, чесний, турботливий, емпатичний, уважний, чуйний, той, що єднає*); 4) комунікативні й соціальні характеристики (*комунікабельний, харизматичний, красномовний, об'єднуючий, дружелюбний*); 5) творчість і натхнення (*креативний, творчий, натхненний, мотивуючий, надихаючий, ідейний*); 6) амбітність та орієнтація на успіх (*амбітний, пробивний, результативний, спраглий до визнання, успішний*); 7) негативні маркери (*зарозумілий, впертий, агресивний, жорстокий, необачний, самозакоханий, слабкий, відсутній*).

Домінантний образ лідера поєднує впевненість, відповідальність і силу, що формують основу позитивного сприйняття. Уявлення про лідера багатовимірні: від авторитетної фігури, здатної вести за собою, до емоційно-чутливої та натхненної особистості, яка мотивує та підтримує. Наявність негативних прикметників (*"зарозумілий", "агресивний", "жорстокий", "самозакоханий"*) свідчить про амбівалентне сприйняття лідерства: воно асоціюється не лише з чеснотами, а й із можливими зловживаннями владою. Отже,

образ лідера в мовній свідомості респондентів – це баланс сили й етичності, комунікабельності й рішучості, доповнений індивідуальними акцентами (харизма, креативність, амбіції).

У останньому питанні респонденти назвали дієслова, які, на їхню думку, найточніше описують дії лідера. Це завдання допомогло з'ясувати, як вони бачать активну роль лідера у взаємодії з командою, у прийнятті рішень та у впливі на інших. Дієслова, що траплялись кілька разів: *вести (22), підтримувати (16), надихати (15), вирішувати (15), діяти (12), керувати (12), слухати (12), організовувати (11), допомагати (8), приймати рішення (8), мотивувати (8), працювати (7), направляти (7), впливати (5), брати відповідальність (5), думати (4), розвивати (4), творити (4), захищати (4), комунікувати (3), настановляти (3), планувати (3), аналізувати (3), розуміти (3), обмірковувати (3), боротися (3), розробляти (2), змінювати (2), організовувати (2), очолювати (2), делегувати (2), об'єднувати (2), закликати (2), перемагати (2), мислити (2), спонукати (2), узгоджувати (2), обговорювати (2), вчитися (2)*. Дієслова, які респонденти вжили лише один раз: *бути, мобілізувати, створювати, відповідати, дивитися, показувати, зважувати, зберігати, не здаватися, взаємодіяти, прислухатися, обдумувати, прагнути, роздумувати, виконувати, ділитися, турбуватися, робити, поширювати, мирити, забирати, вміти програвати, наказувати, карати, розпоряджатися, правити, стимулювати, вислуховувати, рухатися, залучати, давати приклад, наважуватися, схвалювати, управляти, скеровувати, очолити, йти, донести, захистити, заохочувати, менторити, доводити, об'єднувати зусилля, досягати, генерувати, вести перемовини, імпровізувати, впроваджувати, реформувати, підпорядковувати, змінювати, радити, поважати, командувати, наставляти, наполягати.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані результати показують, що респонденти описують лідера, як того, хто веде, бере відповідальність і має авторитет, здатний організовувати команду та мотивувати її до спільної мети. Концепт ЛІДЕР поєднує моральні, емоційні, поведінкові та професійні аспекти. Лідер сприймається не лише як організатор і керівник, а й як моральний авторитет, емоційна опора, стратег і натхненник. Відповіді демонструють і певні гендерні відмінності: жінки більше наголошують на емпатії, підтримці, мотивації та комунікації, тоді як чоловіки акцентують на рішучості, дисципліні, силі та стратегічних управлінських якостях. У мові номінацій переважають слова на позначення офіційної управлінської ролі, як-от «керівник», «провідник», «голова», проте присутні й більш неформальні та емоційно забарвлені назви, наприклад «душа компанії», «ментор», «досягатор», що свідчить про ціннісну та емоційну складову сприйняття лідерства.

Таким чином, проведене дослідження дозволило окреслити мовну репрезентацію концепту ЛІДЕР у свідомості респондентів. Лідер постає як складне багатогранне явище, що поєднує організаційні, моральні та особистісні якості. Практичне значення результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані під час розробки освітніх програм з лідерства, у корпоративних тренінгах та в дослідженні культурних відмінностей у сприйнятті цього поняття. Перспективи подальших досліджень охоплюють вивчення концепту лідера в різних соціальних групах і професійних середовищах, а також у міжкультурному порівнянні, зокрема через аналіз асоціативних полів і корпусних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнилянська О. В. Лідерство в соціальному менеджменті: нові підходи до управління змінами. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 42. С. 19–25. URL: https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-42-03 (дата звернення: 17.09.2025).

2. Голубовська І. О. Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу. Київ, OlomoucVUP, 2016. С. 71-95.

3. Даниленко А. В., Врайт Г .Я. Теоретико-методологічні засади вивчення лідерства (соціально-філософський аспект). Перспективи : соціально політичний журнал. 2025. № 1. С. 18-23. 2025.

4. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. Культура народов Причерноморья. 2002. № 32. С. 51–53.

5. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики: навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

6. Кравець Л. Метафорична репрезентація концепту "час" в українській поезії XX ст. Збірник наукових праць, присвячений 70–річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка. Київ : НАН України, Ін-т української мови, 2007. С. 192–197.

7. Кузьменко Н.А. Соціальні, культурні та екзистенційні виміри лідера і лідерства. Київ : МОН України, 2024. 161 с.

8. Левченко О.П. Вербалізація концепту Покарання (лінгвокультурологічний аспект). Лінгвістика. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – № 2 (3). – С. 33-41.

9. Лещенко С. Приходько І. Психологія військового лідерства: теорії, принципи, компетентності. Психологія і суспільство. 2024. №2. С.157-178.

10. Мотенко Я.В. Перспективи політичного лідерства як предмет українського наукового дискурсу початку XXI ст. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 2024. С. 55.

11.Непокупна Т.А., Мисяк А.С., Шарова О.С. Політичне лідерство та політичний лідер: сутність явища та визначення понять. 2024.

12. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. Іноземна філологія. 2009. № 121. С. 80–89.

13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

14. Akmajian A., Demers R.A., Farmer A.K., Harnish R.M. Linguistics: An introduction to language and communication. MIT Press, 2017.

15. Gallese V., Lakoff G. The brain's concepts: The role of the sensory-motor system in conceptual knowledge. Cognitive Neuropsychology. 2005. Vol. 22, №. 3–4. P. 455–479.

16. Mondillon L., Niedenthal P.M., Gil S., Droit-Volet S. Embodiment of emotion concepts: Evidence from EMG measures. Manuscript submitted for publication. 2007.

17. Wierzbicka A. Defining emotion concepts. Cognitive Science. 1992. Vol. 16, №. 4. P. 539–581.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’373.2:81’367.622:008
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.5

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ДУША* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ТРАДИЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF THE *SOUL* IN THE UKRAINIAN LINGUISTIC TRADITION: PHILOSOPHICAL AND CULTURAL ASPECTS

Помазан І.О.,
orcid.org/0000-0002-1997-648X
кандидат філологічних наук, доцент,
начальник кафедри філології та військового перекладу
Київського інституту Національної гвардії України

Ільїна О.В.,
orcid.org/0000-0002-1106-6967
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті охарактеризовано концепт ДУША як одну з ключових універсалій української мовної картини світу, що віддзеркалює уявлення про сенс життя, смерть, моральні цінності та внутрішній світ особистості. Визначено місце цього концепту серед фундаментальних категорій, які поєднують сакральне й буденне, духовне й тілесне, універсальне й індивідуальне. У роботі описано витоки концепту ДУША з огляду на міфологічну й філософську традиції: простежено архаїчні уявлення про душу як дихання, тепло, вогонь чи птаха, субстанцію, що залишає тіло, а також розглянуто античні концепції Платона, Аристотеля, Геракліта та Демокріта, які по-різному інтерпретували природу душі – від ідеалістичних до матеріалістичних підходів. Особливу увагу приділено християнським уявленням, у яких душа постає як безсмертна субстанція, дарована людині Богом, та слов’янській етнокультурній традиції, що розширила семантику цього поняття за допомогою таких образів, як совість, натхнення та інші моральні чесноти. У статті встановлено ядерні та приядерні зони концепту: ядро охоплює уявлення про душу як безсмертну нематеріальну сутність, внутрішній психічний і моральний світ людини, її життєву енергію та основну суть буття; приядерна зона пов’язана з численними символічними наповненнями – вогонь, подих, птах, совість, натхнення. На основі аналізу лексикографічних, етимологічних і фразеологічних джерел доведено, що концепт душа в українській мовній свідомості зберігає переважно позитивну конотацію, виступаючи символом людяності, щирості та емоційної глибини. Перспективи подальших студій убачаються в порівняльному аналізі репрезентації концепту в різних мовах і культурах, дискурс-аналізі його функціонування у фольклорі, літературі, релігійному та медійному просторі, а також у вивченні індивідуально-авторських переосмислень у творчості митців.

Ключові слова: концепт, українська мовна картина світу, етимологія, смисл, символ.

The article characterizes the concept SOUL as one of the key universals of the Ukrainian linguistic worldview, reflecting perceptions of the meaning of life, death, moral values, and the inner world of the individual. The place of this concept among the fundamental categories that unite the sacred and the profane, the spiritual and the corporeal, the universal and the individual has been defined. The paper describes the origins of the concept SOUL in mythological and philosophical traditions: it traces archaic notions of the soul as breath, warmth, fire, or a bird – a substance that departs from the body – and considers the ancient philosophical conceptions of Plato, Aristotle, Heraclitus, and Democritus, who variously interpreted the nature of the soul, ranging from idealist to materialist approaches. Particular attention is devoted to Christian interpretations, where the soul is conceived as an immortal substance bestowed upon humankind by God, and to the Slavic ethnocultural tradition, which expanded the semantics of this concept through such images as conscience, inspiration, and other moral virtues. The study establishes the nuclear and near-nuclear zones of the concept: the nucleus encompasses representations of the soul as an immortal immaterial essence, the inner psychic and moral world of the human being, its vital energy, and the fundamental essence of existence; the near-nuclear zone is associated with numerous symbolic representations – fire, breath, bird, conscience, inspiration. Based on the analysis of lexicographic, etymological, and phraseological sources, it is demonstrated that the concept of soul in Ukrainian linguistic consciousness retains a predominantly positive connotation, serving as a symbol of humanity, sincerity, and emotional depth. Prospects for further research include comparative studies of the representation of the concept in different languages and cultures, discourse analysis of its functioning in folklore, literature, religious and media discourse, as well as the study of individual-author reinterpretations in artistic works.

Key words: concept, Ukrainian linguistic worldview, etymology, meaning, symbol.

Постановка проблеми. Концепт **ДУША** належить до числа тих універсалій, що визначають світоглядні основи людства й віддзеркалюють уявлення про сенс життя, смерть, мораль та внутрішній світ особистості. У різні епохи його осмислювали мислителі, філософи, богослови й митці, надаючи поняттю нових смислових відтінків і культурних інтерпретацій. Душа завжди була тим «нервом» культури, що єднає сакральне й буденне, духовне й тілесне, універсальне й індивідуальне.

В українській традиції, як і в багатьох інших, уявлення про душу посідають особливе місце: вони пронизують фольклор, релігійні тексти, художню літературу й сучасний мовний ужиток. Саме тому дослідження цього концепту має не лише історико-філософське, а й лінгвокультурологічне значення, оскільки дозволяє побачити, як у мові закріплюються ключові для нації уявлення про людину та її внутрішній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці неодноразово підкреслювали унікальність і багатошаровість цього концепту. О. М. Каракуця досліджувала фразеологізми з компонентом душа, виявляючи в них метафоричні моделі; К. Ю. Голобородько, Т. І. Прудникова та інші автори простежували функціонування поняття в різних дискурсах. Узагальнюючи їхні підходи, М. В. Скаб наголошує, що «концепт ДУША є одним із ключових концептів української культури, що являє собою складну логіко-емоційну сутність, яка оригінально поєднує в собі сакральну та несакральну частини» [7, с. 469].

Таким чином, дослідження концепту душі виходить за межі суто філологічних студій і торкається філософії, культурології, психології. Воно відкриває доступ до розуміння внутрішніх структур мови як сховища культурної пам'яті й дозволяє побачити, чому «душа» у свідомості українців постає не лише як метафізичне начало, а й як метафора людяності, етичного вибору й життєвої енергії. Цей дуалізм робить концепт душа унікальним. На відміну від багатьох інших культурних концептів, що тяжіють або до сфери сакрального (наприклад, **БОГ**), або до сфери побутового (скажімо, хата), душа інтегрує обидва виміри. Вона водночас є тим, що підносить людину до вищих цінностей, і тим, що найповніше виражає її індивідуальність у щоденному житті. Мова, яка закріплює ці багатозначні смисли у фразеологізмах, прислів'ях, поетичних образах, показує: душа – це не лише поняття, а своєрідний «ключ» до розуміння української картини світу.

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки постає окреслити ядерну та приядерну зону концепту **ДУША** в українській мовній картині світу.

Вважаємо, що кожен концепт «становить собою смисловий простір, у якому об'єктивні знання утворюють ядерну частину, або понятєвий складник, культурні – приядерну частину (культурний складник), індивідуально-авторські переосмислення формують периферію» [9, с. 5-6].

У роботі застосовано методи: описовий та лексикографічний аналіз – для виявлення значень і контекстів функціонування лексеми *душа*; етимологічний аналіз – для простеження історичних витоків і семантичних трансформацій; контекстуально-інтерпретаційний метод – для аналізу вживань у художньому та релігійному дискурсах; лінгвокультурологічний підхід – для встановлення культурних конотацій і символічних наповнень.

Виклад основного матеріалу. Концепт ДУША належить до фундаментальних складників світоглядної картини, оскільки уявлення про душу як про носія безсмертя простежується майже в усіх релігійних і філософських системах. Витоки цього поняття сягають найдавніших часів, коли людина вперше замислилася над відмінністю між живим і неживим, над таємницею життя та смерті. Уже на ранніх етапах формування міфологічної свідомості з'являється ідея про те, що душа є особливою субстанцією, котра залишає тіло після смерті, а її існування пов'язане з диханням – життєвою ознакою, яка припиняється у момент смерті.

У різні історичні періоди уявлення про природу душі змінювалися. Частина античних мислителів вважала душу матеріальною сутністю, локалізованою в крові чи серці, й пояснювала її існування фізіологічними явищами. Водночас поширеним було переконання, що у снах душа здатна відділятися від тіла й здійснювати подорожі, що стало одним із ранніх підтверджень віри у її автономність і незалежність.

Особливої ваги концепт душі набуває у філософських системах Давньої Греції. Так, Аристотель у трактаті «Про душу» *(*De Anima*)* намагався раціонально осмислити феномен, визначаючи душу як «форму живого тіла» та першопринцип його життєдіяльності. Він підкреслював, що душа є не лише носієм чуттів та емоцій, а й джерелом мислення, здатним виходити за межі суто біологічних процесів. На відміну від матеріалістів, Аристотель прагнув синтезувати природниче й метафізичне тлумачення, заклавши підвалини подальших європейських уявлень про душу як складний багаторівневий феномен.

Аристотель, відходячи від вчення свого наставника Платона, утверджує ідею нерозривного зв'язку душі й тіла. Він порівнює їх із воском і відбитим на ньому зображенням, підкреслюючи, що ці дві сутності не можуть існувати окремо: душа є первинною реалізацією природного органічного тіла. Ця інтерпретація знаменувала крок від платонівської дуалістичної традиції до більш цілісного, онтологічно обґрунтованого розуміння душі.

Ще до Аристотеля низка античних мислителів ототожнювали душу з елементами природи. Геракліт Ефеський бачив у ній стан первоматерії – вогню, який перебуває у постійній зміні та

переході від одного стану до іншого. Подібних поглядів дотримувався й Демокріт, вважаючи душу своєрідним «вогнем чи теплом», життєвою іскрою, яка оживляє тіло. Символіка вогню виявилася настільки міцною, що її відгомін ми знаходимо й у мовах: у багатьох індоєвропейських мовах слова на позначення «душі» пов'язані з лексемами «горіти», «вогонь» (dheg- – «горіти»; латиське gars – «душа», російське «горіти»). Цей образ знайшов глибокий розвиток і в українській лінгвокультурі. У дослідженні О. М. Каракуці проаналізовано низку фразеологізмів, де душа метафорично осмислюється через семантику вогню. «Пекти душу» означає внутрішній біль, муку; «зігріти душу» чи «потеплішало на душі» – відчуття радості й задоволення [3, с. 11]. Метафора вогню як сутності душі не є випадковою. Вогонь – це стихія, яка водночас творить і нищить, зігріває і спалює. Саме такою є і душа: вона єднає в собі любов і ненависть, спокій і тривогу, світло й темряву. Здається символічним, що й сучасна мова зберігає цей давній досвід: ми й досі говоримо «палке кохання», «горить бажанням», «вогонь у серці» – і майже завжди йдеться про внутрішній, духовний вимір.

На відміну від матеріалістів, чимало мислителів ототожнювали душу з нематеріальною субстанцією, що належить до світу ідей та вічних сутностей. Ідеалістична традиція виходила з переконання, що почуття й пристрасті можна підпорядкувати силі волі, а отже, душа – це не лише емоції, зумовлені фізіологічними процесами, а щось набагато вище, що стоїть понад тілесністю.

Родоначальник ідеалізму Платон неодноразово протиставляв душу й тіло. У трактаті «Федр» він твердив, що душа безсмертна, бо всяке тіло приводиться в рух ізсередини, що душа є рушійною силою, відповідно, душа не народжується й не помирає [5].

Платон також розгортає образ «подорожі душі» у Всесвіті: позбавлена «крил», вона опускається в матеріальний світ і, оселяючись у тілі, надає йому здатності до життя. Таке поєднання душі й тіла він визначає як «живу істоту», додатково наголошуючи на її смертності, на відміну від самої душі, яка вічна.

У християнських доктринах душа розглядається як окрема й самостійна субстанція, незалежна від тіла. У книзі Буття читаємо: «І сотворив Господь Бог людину з пороху земного, і вдихнув у лице її дихання життя, і стала людина душею живою» [1, с. 6]. Таким чином, уявлення про душу нерозривно пов'язане з актом божественного вдихання, що оживляє матерію.

Порівняльний матеріал свідчить про універсальність цього уявлення. У традиційних культурах душа часто постає як щось невидиме й рухливе, ототожнюване з подихом, вітром чи диханням. Такі уявлення, на перший погляд архаїчні, насправді відображають глибинні інтуїції людства. Людина завжди відчувала, що життя не зводиться до фізіології. Подих, тепло, тінь – усе це символи невидимого, але реального виміру існування. Християнство піднесло ці інтуїції на рівень доктрини: душа – не просто «життєва сила», а вища, безсмертна сутність, що входить у людину як дар Бога. Цікаво, що навіть у сучасному мовленні ми часто зберігаємо ці давні образи: кажемо «видихнути душу», «мати світлу душу», «її душа ніби літає». Це свідчить про те, що глибинна метафора «душа як дихання/тінь» живе в нашій культурі й досі, поєднуючи архаїчні й релігійні уявлення.

Етимологічні джерела свідчать, що слово *дух* походить від старослов'янського доухъ, пов'язаного з формами dъchъ, dъchnoti (< dṓs-), dyxati (dūs-), і має спільні корені з литовським daũsos – «повітря, невідома тепла країна, рай» [2, с. 149]. Лексема *душа* зі схожим морфемним складом зафіксована практично в усіх слов'янських мовах. Старослов'янське доуша походить від праслов'янського duša (< *dux-ja < dhousiā), спорідненого з литовським dvasia – «душа, дихання». Подібні семантичні процеси спостерігаються й у класичних мовах: латинське anima означає і «вітер», і «подих», і «душа»; у грецькій ψύχω – «видихаю, дмухаю», але ψυχή вже «душа» [2, с. 150]. Це підтверджує універсальність метафори «душа як дихання», яка закріпилася в багатьох мовних картинах світу.

У народних уявленнях особливо поширеним є зіставлення душі з птахом. Не випадково й Святого Духа в християнській традиції символічно зображають голубом. Цей архетип сягає глибинних міфопоетичних уявлень про душу як істоту, здатну залишати тіло й вільно «літати». Можна простежити деякі паралелі між словами, що належать до різних мов, де поєднуються значення «дихати» й «птах»: індоєвропейське and- – «качка» та рос. утка, але водночас and- має й значення «дихати, дух»; англ. duck («качка») співвідноситься з рос. дух; англ. chough («галка») перегукується з нім. Hauch («подих, дух»); англ. bird («птах») споріднене з breath («дихати»); гот. ahaks («голуб») має паралель у ah-ma («душа, дух»).

Такі лексико-образні зв'язки свідчать, що душа здавна сприймалася як щось летюче, невидиме, невагоме – наче подих або птах, який легко залишає тіло. Метафора птаха робила «душу»

наочною, дозволяючи людині уявити її свободу й рухливість. Водночас уявлення про душу як дихання надає цьому образу фізичної конкретності: подих – невидимий, але відчутний, так само як і сама душа. Таким чином, у поєднанні символів «дихання» та «птаха» ми бачимо універсальний код культури, який одночасно говорить про крихкість людського життя й прагнення до безсмертя.

У слов'янській культурі слово *душа* мало ще одне значення: ним позначали також совість людини. Це розширює семантичний діапазон поняття, демонструючи, що душа осмислювалася не лише як життєва сила чи невидима субстанція, а й як внутрішній моральний компас, який визначає поведінку та вчинки людини.

Культурологічний аналіз дозволяє виокремити кілька ключових художньо-семантичних наповнень концепту **ДУША**: душа як ***вогонь*** (енергія, життєва іскра); душа як ***совість*** (моральний стрижень); душа як ***моральні чесноти*** (ціннісна сутність людини); душа як ***дихання*** (життєва сила, подих); душа як ***птах*** (образ свободи й безсмертя).

На сучасному етапі уявлення про душу інтегрують як релігійні, так і наукові підходи, що зафіксовано в лексикографічних джерелах. Згідно зі Словником української мови, основні значення слова «душа» такі: «1. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями; // За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини. 2. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі; // Людина як носій тих чи інших рис, якостей; // Почуття, натхнення, енергія; // Про людину з прекрасними рисами характеру. 3. *розм.* Про людину (найчастіше при визначенні кількості). 4. *перен.*, чого. Основне в чому-небудь, суть чогось; // Центральна фігура чого-небудь. 5. *розм.* Заглибина в нижній передній частині шиї» [8, с. 445]. Отже, до ядерних смислів концепту можна віднести: ***душа як психічний стан, душа як безтілесна сутність, душа якості людини, душа – людина, душа – енергія, душа – натхнення, душа – суть***. Вторинні ж значення (на кшталт анатомічного) демонструють широту семантичних перенесень, проте не впливають на базову структуру концепту.

Цікаво, що «душа» в українській мовній свідомості майже завжди має позитивну конотацію: «добра душа», «світла душа», «душа компанії». Навіть коли йдеться про біль чи муку («болить душа», «печаль на душі»), це не заперечує цінності душі, а радше підкреслює її чутливість. Це відрізняє концепт **ДУША** від багатьох інших базових понять, бо він поєднує і метафізику, і психологію, і мораль, і поетичні образи. Душа у слов'янській традиції – це не лише «внутрішній світ», а універсальний символ людяності.

Висновки. Отже, концепт **ДУША** в українській мовній картині світу постає як універсальна категорія, що інтегрує різні смислові поля – від сакрально-релігійного до повсякденно-побутового. Його витоки сягають найдавніших міфологічних уявлень, де душу ототожнювали з диханням, теплом, вогнем чи птахом, що залишає тіло. У філософських системах античності (Платон, Аристотель, Геракліт, Демокріт) цей концепт набуває раціональних пояснень, водночас зберігаючи міфопоетичні риси. Християнська традиція піднесла душу до рівня божественного дару, що єднає людину з Творцем. Слов'янська етнокультурна спадщина поглибила семантику душі через образи совісті, моральних чеснот, натхнення.

Аналіз етимологічних, фразеологічних та лексикографічних джерел дозволяє виокремити ядро концепту: ***душа як безсмертна нематеріальна сутність, як внутрішній психічний і моральний світ людини, як життєва енергія*** та ***основна суть буття***. Приядерна зона охоплює численні символічні наповнення – ***вогонь, подих, птах, совість, натхнення***. У сучасній українській мовній свідомості концепт душа зберігає насамперед позитивну конотацію, стаючи символом людяності, щирості, емоційної глибини.

Таким чином, **ДУША** – це не лише лінгвокультурний концепт, а й духовний «ключ» до розуміння національної картини світу, у якій поєднано архаїку, релігійну традицію й сучасні світоглядні орієнтири.

Перспективи дослідження. Подальше вивчення концепту **ДУША** може відбуватися в кількох напрямках: порівняльні студії (дослідження репрезентації душі в українській, російській, польській, англійській та інших мовах задля виявлення спільних індоєвропейських витоків і специфічних національних рис); дискурс-аналіз (простеження функціонування концепту у фольклорі, літературі, релігійному, медійному та побутовому дискурсі); лінгвопоетичний підхід (дослідження індивідуально-авторських переосмислень концепту у творчості конкретного майстра слова). Загалом перспективи відкривають простір для міждисциплінарних студій, де мовознавство перетинається з філософією, культурологією, психологією та релігієзнавством, дозволяючи глибше збагнути, як мова зберігає й транслює уявлення про внутрішній світ людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біблія. Київ : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1408 с.

2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 2: Д-Коп. 572 с.

3. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа»: структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 19 с.

4. Пейчева О.М. Аксіологема душа в сербській лінгвокультурі. Слов'янський збірник. 2015. Вип. 19. С. 25-32.

5. Платон. Діалоги. Київ: Основи, 1999. 395 с.

6. Прудникова Т.І. Фразеологічна об'єктивація концептів душа, серце, розум в українському мовопросторі. Культура народов Причерноморья. 2011. № 211. С. 82-85.

7. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

8. Словник української мови : в 11 т. / голов. ред. І.К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 2 : Г-Ж. 550 с.

9. Слюніна О. В. Вербалізація природних стихій в українській поезії 80-х – 90-х років XX століття: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2012. 20 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.6

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА* В ПОЕТИЧНІ КАРТИНІ СВІТУ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *HUMAN* IN THE POETIC WORLDVIEW OF MYKOLA CHERNIAVSKYI

Помазан І.О.,
orcid.org/0000-0002-1997-648X
кандидат філологічних наук, доцент,
начальник кафедри філології та військового перекладу
Київського інституту Національної гвардії України

У статті визначено та проаналізовано лінгвальні засоби репрезентації концепту ЛЮДИНА в індивідуальному стилі М. Чернявського. Охарактеризовано основні аспекти концептуалізації людини у творчості митця, зокрема біолого-фізіологічний, соціально-трудовий, психологічно-емоційний та духовний. Висвітлено, що образ людини в поезії письменника має багатопланове наповнення: постає як індивідуальна особистість, репрезентант народу й культури, носій праці, духовних цінностей і свободи. Простежено, що важливим художньо-семантичним наповненням концепту є професійна діяльність (образи косаря, шахтаря), яка символізує значення праці як визначальної складової буття та відповідальності перед родиною й суспільством. Окремо підкреслено використання традиційних фольклорних епітетів і зменшено-пестливих форм, що надають мовленню ліричного забарвлення та відтворюють емоційно-психологічний стан персонажів.

Розкрито, що одним із наскрізних мотивів у поезії М. Чернявського є тлінність і минущість життя, яка, однак, поєднується з ідеєю внутрішньої стійкості та духовної незгасності людини. Визначено, що ключове місце в концептосфері митця посідає свобода, яка трактується як категорія незворотна, що змінює сутність особистості та унеможливлює повернення до стану неволі. Охарактеризовано образ жінки як символ родинного укладу, дисципліни та побутової жертовності, а також показано роль сатиричних елементів у висвітленні традиційних взаємин між чоловіком і жінкою.

Зроблено висновок, що домінантними семантичними наповненнями концепту ЛЮДИНА у творчості М. Чернявського є: ***людина – у праці, людина – носій духовних цінностей, людина – смертна істота, людина – вільна істота, людина – господиня***. Підкреслено, що авторська мовна картина світу відзначається високим рівнем стилістичної майстерності, що виявляється у використанні антитези, риторичних питань, метафоричних номінацій і народнопоетичної образності. Таким чином, концепт ЛЮДИНА у творчості М. Чернявського постає як багатогранна й стійка категорія, що поєднує в собі індивідуальний і національно-культурний вимір, духовну силу та історичну тяглість української традиції.

Ключові слова: концепт, художньо-семантичне наповнення, метафора, ідіостиль, Микола Чернявський.

The article defines and analyzes the linguistic means of representing the concept of HUMAN in the individual style of Mykola Cherniavskyi. The main aspects of human conceptualization in the poet's works are characterized, including biological and physiological, socio-labor, psychological-emotional, and spiritual dimensions. It is highlighted that the image of the human in Cherniavskyi's poetry is multifaceted: it appears as an individual personality, a representative of the nation and culture, a bearer of labor, spiritual values, and freedom. It is traced that professional activity (the images of the mower and the miner) constitutes an important artistic and semantic component of the concept, symbolizing the significance of labor as an essential part of existence and as a marker of responsibility to family and society. Special emphasis is placed on the use of traditional folkloric epithets and diminutive forms, which lend lyricism to the language and reproduce the emotional and psychological states of characters.

It is revealed that one of the recurring motifs in Cherniavskyi's poetry is the transience and perishability of human life, which, however, is combined with the idea of inner resilience and the spiritual inexhaustibility of humankind. It is determined that a key place in the author's concept sphere is occupied by freedom, interpreted as an irreversible category that transforms the essence of the individual and excludes any return to a state of bondage. The image of woman is characterized as a symbol of family order, discipline, and domestic sacrifice, while satirical elements are shown to highlight traditional gender relations.

It is concluded that the dominant semantic realizations of the concept HUMAN in Cherniavskyi's poetry are: human in labor, human as bearer of spiritual values, human as mortal being, human as free being, and human as housekeeper. It is emphasized that the author's linguistic worldview is marked by a high level of stylistic mastery, manifested through the use of antithesis, rhetorical questions, metaphorical nominations, and folkloric imagery. Thus, the concept HUMAN in Cherniavskyi's work emerges as a multifaceted and resilient category, combining both individual and national-cultural dimensions, spiritual strength, and the historical continuity of the Ukrainian tradition.

Key words: concept, artistic and semantic realization, metaphor, idiolect, Mykola Cherniavskyi.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій парадигмі людина розглядається як унікальна жива істота, що вирізняється здатністю до мислення та мовлення. Її існування відбувається в межах соціуму, де визначальною умовою виступає праця. Як

зазначає К. Голобородько, «загальнофілософське потрактування категорії ЛЮДИНА є полісемантичним. Це поняття постає у таких базових значеннях: 1) людський індивід; 2) біологічний вид homo sapiens; 3) соціально організоване людство» [2, с. 218]. Тож можна виокремти такі основні групи характеристики людини: біолого-фізіологічні (вік, стать, національна приналежність, зовнішні параметри), соціально-трудові та родинні взаємини, психологічно-емоційні характеристики (уява, емоційність, моральні риси).

У культурологічному й літературознавчому аспектах образ людини виступає центральною категорією та одним із ключових мовно-естетичних кодів поетики. О. Божко наголошує, що використання цього образу «у мові творів будь-якої жанрової належності пов'язане з формуванням загальної моделі морально-етичних цінностей, репрезентацією душевних станів персонажів, їх соціально-поведінкових характеристик» [1, с. 243].

У художніх текстах ХХ століття, за спостереженням С. Єрмоленко, лексема людина реалізує «два вектори оцінного значення: піднесене сприйняття особистості та співчуття до людини як незначної частки соціуму» [3, с. 245].

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки постає окреслити лінгвальні засоби репрезентації концепту ЛЮДИНА в індивідуальному стилі М. Чернявського.

М. Чернявський – письменник, громадський діяч, перекладач, редактор, літературний критик і мовознавець. Його творча спадщина становить цінний матеріал для дослідження, оскільки поєднує суворий реалізм із романтичними елементами, що надає поетичним текстам виразності та багатоплановості. Художній світ М. Чернявського вирізняється індивідуальним стилем, оригінальною манерою образного мислення й високою майстерністю у змалюванні людських характерів. У його поезіях чітко простежується прагнення до максимальної точності у відтворенні життя народу, відображенні побуту, індивідуальних рис персонажів і тонких відтінків їхнього духовного світу.

Аналіз мовотворчості М. Чернявського має значну наукову вагу, адже дає змогу відновити важливі сторінки одного з найскладніших етапів історії української мови та простежити чинники, що впливали на формування національно-мовних переконань письменника.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що аналізований концепт належить до важливих складників концептосфери митця, а його основними вербалізаторами слід вважати такі лексеми, як *чоловік, люди, жінка, дитя*, а також іменники, що позначають свояцтво та професії: «*В степи південні України, Ідуть і їдуть косарі*» [5, с. 147], «*І знов косар дзвенить косою, І знов трудящою рукою Кладе в житах новий покіс*» [5, с. 161], «*І дівчата чорнобриві Косаря вітають, У садочок ночувати З поля завертають...*» [5, с. 270], «*Шахтар зомлілими руками Б'є камінь, вугіль добува, У землю вік свій зарива...*» [5, с. 151]. Домінування лінгвоментального образу шахтаря у творчості М. Чернявського пояснюється тим, що він походив із регіону, в якому ця професія мала високий соціальний статус.

Характеризуючи зовнішні риси людини, поет послуговується експресією традиційних фольклорних епітетів, через які підкреслює фізичний вигляд, вік, красу та емоційно-психологічний стан персонажа: ***козак молоденький***; *Мов* ***матері старесенькій****...*; *Шепоче діброва, Шумить не змовка. По ній* ***чорноброва Дівчина*** *блука* ; *Полиняли* ***чорні брови****, Личенько змарніло*; *Обгортає шию* ***білими руками***; *Дай витру –* ***чисті слізоньки*** [4].

Мова творів набуває ліричного звучання завдяки використанню народнопоетичної лексики з емоційно-оцінними відтінками ніжності, лагідності та пестливості. Зменшено-пестливі форми слів регулярно фіксуються у текстах письменника: *Сурмлять похід* ***козаченьки****, І військо рушає*; *Став* ***дівчиноньку*** *ту щиро Молодий кохати*; *І за* ***рученьки*** *їх брала, Вводила в хатину*; *Лежить навкруг з* ***воріженьків*** *Загата кривава*; *Прогляділа* ***удівонька*** *В* ***віконечко***; *Ти пусти мене* ***Молодесеньку,*** *На ту вулицю* ***Веселесеньку*** [4].

Розгляньмо детальніше, які художньо-семантичні наповнення має концепт ЛЮДИНА в мовосвіті М. Чернявського.

Людина – у роботі. Цей художній смисл реалізується через систему номенів на позначення професійної діяльності. У поетичних текстах М. Чернявського акцентовано переважно на виснажливій праці, що постає як прояв відповідальності та необхідності забезпечення базових потреб. Поет підкреслює працьовитість робітників, які, попри втому, продовжують виконувати свої обов'язки: «*Чи скоро зміна?.. Сил нема Але* ***робітник*** *не дріма, Бо ще уроку не зробив, На хліб, на сіль не заробив*» [5, с. 153].

Риторичне питання «*Чи скоро зміна?*» функціонує як елемент внутрішнього монологу, передаючи очікування завершення робочого дня й водночас підсилюючи емоційне напруження. Контраст між лексемами, що позначають втому («*сил нема*»), та словами, які маркують працелюб-

ність («*робітник не дріма*»), створює образ наполегливої та відповідальної людини, яка, незважаючи на виснаження, не припиняє своєї діяльності.

Людина – носій духовних цінностей. За такого осмислення автор акцентує на духовній силі та внутрішній стійкості людини, що зберігається навіть у кризових обставинах: «*Не все цвіте і відцвіта, Не все гниє і пропада: Хто в небі сонця світ погасить? Хто згасить пломінь той, що вік В душі ховає* ***чоловік****?..*» [5, с. 141]. У наведених рядках репрезентовано віру в силу людського духу, здатного протистояти занепаду.

Використання риторичних питань посилює ідею непідвладності певних духовних цінностей зовнішнім руйнівним впливам. Антитеза між природними процесами тління («*цвіте і відцвіта*», «*гниє і пропадає*») та образом внутрішнього світла й вогню душі окреслює опозицію матеріального (минущого) і духовного (стійкого та тривалого). У такий спосіб утверджується концепт внутрішньої незгасності людини, що має значно вищу цінність, ніж матеріальні прояви її буття.

Людина – смертна істота. За таких умов людина постає як образ, що символізує завершення життєвого шляху, тоді як діти навколо неї актуалізують ідею поколіннєвої тяглості, спадкоємності та родинної прив'язаності. Поетична сцена сповнена трагічного відтінку, а контраст між життям і смертю реалізується через поєднання образів умираючого чоловіка та ридаючих дітей: «*А в тій хаті лежить* ***Чоловік... умира****... Коло його стоїть І рида дітвора*» [5, с. 221].

Антитеза «*чоловік – дітвора*» втілює зіткнення двох полюсів буття – старості та дитинства, смерті та життя. Такий художній прийом підсилює емоційний ефект уривку, формуючи роздуми над невідворотністю смерті та водночас над тяглістю життя, яке продовжується в наступних поколіннях.

М. Чернявський у своїй творчості досить часто звертається до філософської проблематики, зокрема до осмислення місця та ролі людини у світі. У поетичних рядках «*А проте все* ***порошина, Попіл чоловік****, Хоч себе царем створіння Уявляти звик*» [5, с. 144] розкривається ідея тлінності та минущості людського існування. Попри уявне величчя, людина постає лише «порошиною» й «попелом», що виражено за допомогою відповідних іменників. Ці лексеми вжито як метафоричні номінації людини, вони містять семантику тлінності, крихкості, минущості буття та апелюють до біблійної формули «прах єси і в прах повернешся», створюючи майже сакрально-філософський підтекст. Натомість іменник *цар* має конотацію величі, могутності, однак в наведеному мікроконтексті набуває іронічно-антитетичного забарвлення. За допомогою таких образів автор формує антитезу, де підкреслено вразливість і смертність людини як істоти, схильної до самоілюзій щодо власної могутності й значущості.

Людина – вільна істота. У такій інтерпретації провідна ідея поезії М. Чернявського зводиться до усвідомлення незворотності свободи: людина, яка звільнилася від кайданів неволі, вже не може й не прагне повернутися до рабства. Це акцентує цінність свободи як життєвого стану та підкреслює її трансформуючий вплив на особистість: «*Та все дарма: не вернеться Назад неволі вік, І* ***вільний*** *не обернеться* ***В раба знов чоловік***» [5, с. 339]. Центральною фігурою в наведених рядках постає антитеза *вільний – раб*, що структурує семантику уривку. Лексема *неволя* тут позначає не лише фізичні пута, а й більш широке поняття – соціальне й духовне поневолення.

Людина – господиня. Це художньо-семантичне наповнення стосується головним чином жінок. У поезії М. Чернявського образ жінки репрезентує традиційну модель трудівниці, яка, попри втому чи обмежений особистий час, першою бере на себе виконання важливих завдань, пов'язаних із домом та родиною: «*А* ***жінка*** *встала і мерщій, Іще півсонна і невмита, Ще снами ночі оповита, Йде до колодязя з відром, Води – щоб витягти цебром*» [5, с. 99]. Епітети *півсонна, невмита, оповита снами ночі* акцентують природний стан жінки після пробудження, увиразнюючи відсутність відпочинку та можливості підготуватися до нового дня. Водночас вони підкреслюють самопожертву й відповідальність героїні, яка відразу після пробудження виконує хатні обов'язки, ставлячи потреби родини вище власного комфорту.

Висновки. У поетичній спадщині М. Чернявського концепт ЛЮДИНА розкривається крізь різні аспекти, що підкреслюють багатогранність людської природи, її духовну глибину, фізичну витривалість та історичну значущість. Ліричний суб'єкт у віршах митця постає не лише як індивідуальна особистість, а й як репрезентант свого народу й культури. Вагомим компонентом цього лінгвоментального образу є професійна діяльність, зокрема постаті косаря чи шахтаря, що символізують значення праці як невід'ємної складової людського буття та маркер відповідальності особи перед родиною і суспільством.

Важливим мотивом у творчості М. Чернявського виступає тлінність і минущість людського життя. Поет підкреслює, що, попри уявні велич і могутність, людина залишається смертною та крихкою

істотою. Такий акцент надає його текстам філософської глибини, актуалізуючи ідею ілюзорності людської значущості й неминучості кінця. Водночас у поезіях автора простежується інший аспект – утвердження внутрішньої сили людини, її здатності зберігати «духовний вогонь», що не згасає навіть перед життєвими випробуваннями. Ця стійкість, яка протистоїть зовнішнім обставинам, виявляє важливість духовних складників людської природи.

Окремого значення у творчості М. Чернявського набуває концепт свободи як визначальної риси людського буття. Свобода постає як категорія незворотна: здобувши її одного разу, людина вже не повертається до рабського стану. Така інтерпретація акцентує силу волі та трансформуючий вплив свободи на особистість. Для поета вона є однією з найвищих цінностей, здатною змінювати людину та надавати її життю справжньої значущості.

Водночас у поезіях митця важливим постає й образ жінки, який символізує родинний уклад, дисципліну та побутову турботу. Жінка зображується хранителькою домашнього затишку, господинею, що виконує вагомі завдання для добробуту родини, нерідко жертвуючи власним комфортом. У сатиричних описах автор демонструє поведінку чоловіків у присутності жінок, використовуючи гумористичні засоби для висвітлення людських слабкостей та іронічного відтворення традиційних побутових взаємин.

Домінантними художньо-семантичними наповненнями постають такі, як ***людина – вільна істота, людина – смертна істота, людина – носій духовних цінностей, людина – господиня, людина – у роботі***. Кожен із наведених смислів здобуває мовне вираження за допомогою низки стилістичних фігур і тропів, що свідчить про високу майстерність письменника.

Таким чином, у поетичній творчості М. Чернявського концепт ЛЮДИНА постає крізь призму багатогранної та стійкої особистості, яка, попри вразливість перед життєвими випробуваннями й неминучістю смерті, зберігає духовну силу та прагнення до свободи. Образ людини в поезії митця уособлює тяглість національних традицій, працьовитість і здатність долати труднощі, залишаючись складовою частиною великого історичного й культурного спадку.

До перспектив дослідження відносимо можливість розгляду інших концептів у мовосвіті М. Чернявського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божко О. Лексико-семантичне поле «людина» в мові прозових творів Б. Антоненка-Давидовича. *Лінгвістика*. 2006. № 4 (10). С. 243–250.

2. Голобородько К. Концептосфера мовотворчості Олександра Олеся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2011. 36 с.

3. Єрмоленко С. Мовно-естетичні знаки української культури. К.: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.

4. Чернявський М. Твори : у 10 т. Харків : РУХ, 1929. Т. 4. 391 с. Т. 5. 363 с.

5. Чернявський М. Поезії. Київ: Рад. письменник, 1959. 483 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 808.3 – 541.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.7

ІДЕОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ЯК ЗАСІБ ПРЕДСТАВЛЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ

IDEOGRAPHIC DICTIONARY AS A MEANS OF REPRESENTING THE SYSTEMATICITY OF MOVEMENT VERBS

Середницька А.Я.,
orcid.org/0000 -0003-0883-3229
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Останнім часом у мовознавстві активно застосовують системний та когнітивний підхід до вивчення лексики. Науковці досліджують, як мислить людина, яким чином вона відображає в мові знання про світ. Узагальнюючи предмети і явища, люди виділяють концепти – максимально абстрактні уявлення про навколишню дійсність. Концепти формують сферу мислення, що є проміжною між дійсністю і мовою.

Одним із найбільш досконалих засобів представлення системності лексики та демонстрації зв'язку мови з процесом пізнання є ідеографічний словник, що відображає зв'язок лексичної системи мови зі знаннями про дійсність та подає лексику не в алфавітному, а системному порядку. Його реєстровими одиницями є концепти. Сукупність концептів утворює синоптичну схему ідеографічного словника – відображення узагальнених уявлень мовців про навколишній світ, близьке до мовної картини світу.

Метою нашого дослідження стало вивчення системного представлення лексики в ідеографічному словнику дієслів переміщення української мови. Щоб виділити концепти, на основі яких проводять ідеографічне класифікування, ми здійснили компонентний аналіз семної структури дієслів і виявили інтегральні семи, що об'єднують дієслова у великі групи. Виділені інтегральні семи увійшли до змісту концептів. Такий індуктивний метод пошуку абстрактних узагальнень дає змогу відтворити зміст концептів і концептуальну картину переміщення в тому вигляді, у якому вона існує в мові, а не нав'язувати мові непритаманну їй зовнішню класифікацію.

Як з'ясувалося, мовну картину процесу переміщення формують концепти, що характеризують спосіб переміщення (особливості самого предмета, що переміщається, засоби його переміщення, а також поверхню чи середовище переміщення), часові й просторові особливості переміщення.

Стаття ідеографічного словника містить близькі за значенням слова, що виражають концепт у мові. За складом і структурою стаття наближається до семантичного поля, у ній також виділяють окремі лексико-семантичні групи – синонімічні ряди, антонімічні пари, словотвірні групи.

Ідеографічний словник відтворює будову лексичної системи, подає комплексний опис відношень між лексичними одиницями і є одним із прикладів системних словників.

Ключові слова: ідеографічний словник, концепт, мовна картина світу, семантичне поле, лексико-семантична група.

Recently, researchers have increasingly applied systemic and cognitive approaches to the study of lexis. They examine how people think and how they represent their knowledge of the world through language. By generalizing objects and phenomena, people form concepts – the most abstract representations of the world. These concepts form a conceptual domain that lies between reality and language.

Concepts are register units in the ideographic dictionary, which demonstrates the link between the language's lexical system and knowledge about reality, presenting lexis not alphabetically but in a systematic order. The set of concepts forms a synoptic scheme for the ideographic dictionary – a reflection of speakers' generalized ideas about the surrounding world, closely related to the linguistic picture of the world.

The aim of our research was to study the systematic representation of lexis in the ideographic dictionary of movement verbs in the Ukrainian language. To identify the concepts used for ideographic classification, we conducted a component analysis of the seme structure of the verbs and identified integral semes that group the verbs into large categories. These integral semes were incorporated into the content of the concepts. This inductive method of searching for abstract generalizations allows us to reconstruct the content of concepts and the conceptual framework of movement as it exists in the language, rather than imposing an external classification that is foreign to the language.

As it has been established, the linguistic picture of the movement process is formed by concepts that characterize the method of movement (the features of the moving object itself, the means of its movement, as well as the surface or environment of movement), along with the temporal and spatial aspects of movement.

An entry in an ideographic dictionary contains words that are close in meaning and express a concept in the language. In terms of composition and structure, the entry is similar to a semantic field, it can also be divided into distinct lexical-semantic groups, such as synonymous series, antonymic pairs, and word-forming groups.

An ideographic dictionary reflects the structure of the lexical system, offers a comprehensive description of the relationships between lexical units, and is one of the examples of systematic dictionaries.

Key words: ideographic dictionary, concept, linguistic picture of the world, semantic field, lexical-semantic group.

Постановка наукової проблеми. Останнім часом у мовознавстві активно застосовують системний підхід до вивчення лексики. Цьому сприяє поява сучасних технологій, що дають змогу продемонструвати в одній лексикографічній праці різні види лексичних зв'язків: гіперо-гіпонімічні, партонімічні, синонімічні, антонімічні, словотвірні, а також відтворити семантичні поля, тематичні чи лексико-семантичні групи.

Розвитку системного підходу до лексики сприяють також здобутки когнітології. Науковці досліджують, як мислить людина, яким чином вона відображає у мові мисленнєві процеси і отриманий масив знань. А. Вежбицька вважає, що мовець співвідносить лексичне значення слів не безпосередньо з навколишньою дійсністю, а з концептами – узагальненими уявленнями носія мови про цю дійсність. Концепти формують проміжну мисленнєву сферу між дійсністю і мовою. Сукупність концептів відтворює мовну картину світу, яка відрізняється від наукової наївністю, практичністю, антропоцентричністю. Структура концептів у різних націй не збігається, на неї впливають особливості світогляду народу, його мови, культури, етнопсихології.

Оскільки концепти є абстрактними, вони мають значний інтегральний потенціал і їх можна використовувати для семантичної систематизації лексики. Зокрема, одним із видів практичного застосування концептів є ідеографічний словник, у якому концепти виконують роль реєстрових одиниць.

Концептам відповідають лексичні одиниці, що виражають їх у мові. Оскільки словникова стаття ідеографічного словника побудована за ономасіологічним принципом, від концепту до його лексичних відповідників, вона містить семантично пов'язані слова. За складом і структурою стаття наближається до семантичного поля, а також містить окремі лексико-семантичні групи. Ідеографічний словник відтворює будову лексичної системи, подає комплексний опис відношень між лексичними одиницями і є одним із прикладів системних словників.

Крім того, ідеографічний словник має когнітивне спрямування, тому що демонструє зв'язок лексичної системи мови зі знаннями про дійсність. Сукупність його реєстрових одиниць, концептів, утворює синоптичну схему – систематизоване відображення узагальнених уявлень мовців про навколишню дійсність, близьке до мовної картини світу.

Термін ідеографічний словник пов'язаний з грецьким словом ідеографія, яке можна перекласти як «записування понять». Це різновид письма, у якому знаки передають певну ідею, а не конкретний предмет, як це робить піктографія, або звуки у фонетичному правописі. Ідеографічний різновид письма можна вважати однією з перших спроб поділити світ на основні поняття і дати їм формальне вираження у вигляді знаків.

Найдавніші ідеографічні словники з'явилися в Греції та Індії. До нас дійшли грецький словник «Attikai Lexeis» (приблизно II століття до н. е.), грецький словник Юлія Поллукса (II століття н. е), санскритський словник «Амаракоша» (між II і III століттям н. е.). Пізніше ідеографію розвивали розробники штучних міжнародних мов. Вони намагалися окреслити і згрупувати всі основні поняття, якими оперує людина, щоб створити для них лексичні відповідники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо активно проводили ідеографічні дослідження останні 150 років. 1852 року П.М. Роже уклав знаменитий ідеографічний словник англійської мови, який витримав багато видань і переробок [1]. Його найвідомішими послідовниками були Е. Блан [2], П. Буассьєр [3], Р. Галліг і В. фон Вартбург [4], Ф. Дорнзайф [5], Х. Касарес [6]. В українському мовознавстві теоретичні ідеографічні дослідження проводили Н.П. Дарчук, І.М. Гетман, Н.Ф. Грозян, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, Ю.Ф. Прадід, О. Сірук, Н.В. Сніжко, Ж.П. Соколовська, С.В. Форманова та інші. Укладено ідеографічний словник нової лексики [7]. Термінологічні тезауруси уклали І.В. Асмукович, І.Я. Гродський, Н.П. Дарчук і В.М. Сорокін, С.М. Дерба, О.М. Коссак і С.Л. Маньковський, С.О. Сисоєва та І.В. Соколова, О. Сірук, В.В. Тарасова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема ідеографічного поділу дієслів залишається для українського мовознавства актуальною, оскільки більшість словників орієнтовано на ідеографічний опис іменників як частини мови, що порівняно легко підлягає ідеографічному класифікуванню, відтворюючи організацію предметів і явищ навколишньої дійсності. **Мета дослідження** – описати систематизацію лексики в ідеографічному словнику дієслів переміщення сучасної літературної української мови. Дієслова переміщення належать до основного лексичного фонду, оскільки категорія переміщення є однією з найважливіших у картині світу української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ідеографічна класифікація іменників у загальномовних тезаурусах заснована

на таксономічних схемах предметів зовнішнього світу, а в термінологічних словниках – на структурі знань певної галузі. Натомість семантика дієслів має сигніфікативний, процесуальний характер і вимагає розроблення особливого методу проведення ідеографічного класифікування.

Щоб виділити концепти, на основі яких проводять ідеографічне класифікування, ми здійснили компонентний аналіз семної структури дієслів і виявили інтегральні семи, що об'єднують дієслова у великі групи. Виділені інтегральні семи увійшли до змісту концептів. Такий індуктивний метод пошуку абстрактних узагальнень дає змогу відтворити зміст концептів і концептуальну картину переміщення в тому вигляді, у якому вона існує в мові, а не нав'язувати мові непритаманну їй зовнішню дедуктивну класифікацію.

До змісту концептів входять виключно лексико-семантичні інтегральні семи. Лексико-граматичні ознаки, словотвірні значення, граматичні ознаки перехідності й виду стали тільки допоміжними критеріями для поділу слів на групи всередині словникової статті, оскільки ці значення є універсальними і можуть входити до значень усіх дієслів, а не тільки дієслів переміщення.

Інтегральні лексико-семантичні семи ми виділяли методом компонентного аналізу. Щоб формалізувати процес проведення компонентного аналізу лексико-семантичних варіантів дієслів переміщення, ми використали дефініції «Словника української мови» в 11-и томах [8]. Як стверджують мовознавці, у визначеннях слів тлумачного словника відображається семна структура слова. За концепцією Е.В. Кузнєцової, основний відповідник передає інтегральні семи реєстрового слова, а конкретизатори – його диференційні семи [9, 23].

Система концептів, отриманих у результаті аналізу значень дієслів і пошуку інтегральних сем, відтворює мовну картину процесу переміщення і має типові для мовної картини світу повсякденні, побутові, практичні характеристики [10, 7]. Мовна картина переміщення частково перетинається з універсальною науковою, але переосмислює та доповнює її. Для мовної картини переміщення характерне антропоцентричне сприйняття реальності. Говорячи про переміщення, мовець передусім звертає увагу на особливості самого предмета, що переміщається, засоби його переміщення, а також поверхню чи середовище переміщення, часові й просторові особливості. Значну увагу мовець звертає на напрям переміщення, при цьому аналізуючи спрямованість цього процесу стосовно самого мовця чи іншого предмета.

Мовну картину процесу переміщення формують концепти трьох типів:

1) способу переміщення, що детально характеризують сам предмет, що переміщається, засіб переміщення, його середовище і поверхню. Характеристику предмета, який переміщається, дають концепти *Переміщатися (про дим), Переміщатися (про небесні світила), Переміщатися (про повітряні маси), Переміщатися (про рідину), Переміщатися (про рослини), Переміщатися (про світло, темряву, тінь), Переміщатися (про сипку речовину), Переміщатися (про тварин), Переміщатися (про туман), Переміщатися (про хмари), Переміщатися великою масою.* Вказують на швидкість предмета концепти *Переміщатися повільно, Переміщатися швидко,* засіб переміщення – *Переміщатися за допомогою транспорту*; особливості середовища – *Переміщатися в (по) рідині, Переміщатися, летячи*; поверхню переміщення – *Переміщатися по ковзкій поверхні*; характер рухів предмета: *Переміщати волоком; Переміщати кидком; Переміщати, навантаживши на себе; Переміщати, пересилаючи; Переміщатися бігом; Переміщатися з шумом; Переміщатися плавно; Переміщатися стрибками; Переміщатися, випереджаючи; Переміщатися, котячись; Переміщатися, переслідуючи; Переміщатися, повзучи; Переміщатися, подорожуючи; Переміщатися кроками; Переміщатися, сунучись; Переміщатися, танцюючи.*

2) просторові, що характеризують напрям, траєкторію, зміну розташування предмета в просторі. До них належать концепти:

а) **Напрям переміщення**, якому підпорядковано конкретніші концепти *Переміщатися в певному напрямку; Переміщатися від однієї точки в різних напрямках; Переміщатися всередину чого-небудь; Переміщатися до однієї точки з різних напрямків; Переміщатися догори; Переміщатися донизу; Переміщатися назад; Переміщатися назовні чого-небудь; Переміщатися упоперек до чого-небудь; Переміщатися через що-небудь; Переміщатися, віддаляючись від кого-, чого-небудь; Переміщатися, змінюючи напрям; Переміщатися, наближаючись до кого-, чого-небудь; Переміщатися, наштовхуючись на кого-, що-небудь; Примушувати переміщатися в певному напрямку*;

б) **Траєкторія переміщення,** якому підпорядковано конкретніші концепти *Здійснювати коливальний рух, Здійснювати обертальний рух, Переміщатися безладно*;

в) **Зміна розташування предмета в просторі**, який конкретизують концепти *Змінювати поло-*

ження в просторі; Приймати певне положення в просторі, що вказують на незначне переміщення предмета без зміни його місцезнаходження, а також концепт *Розміщатися де-небудь,* що позначає займання певного місця або зміну місця перебування.

3) часові, що вказують на тривання процесу переміщення в часі. Поняття часу виражає концепт **Фази переміщення**, якому підпорядковано концепти *Починати переміщатися, Припиняти переміщатися.*

Унаслідок аналізу 8066 ЛСВ дієслів переміщення ми виділили 56 концептів, на основі яких створили словникові статті. Однак відображення системності лексики в нашому ідеографічному словнику не обмежується поділом лексичних одиниць на словникові статті за концептами, яким вони відповідають. Деякі словникові статті містять більше ніж 700 лексико-семантичних варіантів, які можна поділити на окремі лексико-семантичні групи – синонімічні ряди, антонімічні пари, словотвірні групи, виділені за диференційними лексико-семантичними семами і словотвірними значеннями.

Цікаво, що часто лексико-семантичні ознаки чи словотвірні значення, за якими виділені лексико-семантичні й словотвірні групи, нерідко збігаються з ознаками змісту концептів. Це підтверджує концепцію про схильність мови до повторення тієї самої інформації на різних рівнях свого функціонування за допомогою різних засобів – лексичних, граматичних, словотвірних.

Якщо ознака повторюється, вона є дуже важливою для світосприйняття мовців. Наприклад, збігаються з просторовими концептами словотвірні значення «догори» (*виходити4*) – «донизу» (*сходити2*); «до однієї точки з різних напрямків» (*сходитися1*) – «від однієї точки в різних напрямках» (*розходитися1*); «всередину об'єкта» (*заходити1*) – «назовні об'єкта» (*виходити1*); «до об'єкта» (*підходити1*) – «від об'єкта» (*відходити1*); «наштовхнутися на об'єкт (*наскакувати2*)»; «над об'єктом, через об'єкт» (*перелітати3*). Цифрою позначено номер лексико-семантичного варіанта у тлумачному словнику.

Для поділу на лексико-семантичні групи ми також використовуємо лексико-граматичні ознаки часу. Через велику абстрактність не всі вони виявлені в лексичній семантиці дієслів переміщення (вона містить тільки ті, що вказують на початок і кінець переміщення). Їх здебільшого виражають лексико-граматичні роди дії і словотвірні значення, властиві для всіх дієслів. Це фазові роди дії: «почати переміщатися (*піти1, полинути1*), «закінчувати переміщатися» (*доходити1*); неозначено-тривалий рід дії «переміщатися якийсь час» (*політати*); означено-тривалий рід дії «переміщатися певний час» (*вилітати*); кількісний рід дії – однократне переміщення (*стрибнути*, *хитнути*) тощо.

Поняття **Способу переміщення** в мові виражають виключно засоби лексичної семантики. Через велику змістову різноманітність, конкретність значення і обмеженість прояву певною тематичною групою вони не отримали формального вияву як словотвірні значення або лексико-граматичні роди дії.

Висновки і перспективи дослідження. Ідеографічний словник є унікальним інструментом для відображення системності лексики, оскільки він представляє лексичну систему в тому вигляді, у якому вона існує у свідомості носія мови. Реєстровими одиницями словника є концепти, які формують синоптичну схему, максимально наближену до мовної концептуальної картини світу. Словникова стаття містить близькі за значенням лексичні одиниці, що відповідають концепту в мові. У межах словникової статті виділено лексико-семантичні групи – синонімічні ряди, антонімічні пари, а також словотвірні групи. Словник дає змогу представити як різноманіття диференційних ознак значень дієслів переміщення, так і можливість їх абстрагування до порівняно невеликої кількості максимально узагальнених концептів. Отже, ідеографічний словник демонструє природу людського мислення і відображення абстракцій, отриманих під час осмислення навколишньої дійсності в мові.

Методику, розроблену під час укладання словника, можна використати для ідеографічних словників дієслів інших тематичних груп. Адже перед українськими мовознавцями стоїть завдання розвивати нові напрями лексикографії, створюючи загальномовні й термінологічні ідеографічні тезауруси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Roget P.M. Thesaurus of English words and phrases, classified so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition. London, 1852.

2. Blanc Elie. Dictionnaire universel de la pensee. Alphabetique, logique, et encyclopedique. Classification naturelle et philosophique des mots, des idees et des choses. Lyon: Vitte, 1899. 1603 p.

3. Boissiere P. Dictionnaire analogique de la langue francaise. Paris: Larousse, 1862. 1439 p.

4. Hallig R., W. von Wartburg. Begriffssystem als Grundlage für der lexikographie. Akademie-Verlag, 1952. 140 p.

5. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Berlin, New York, und Leipzig, 1970. 925 p.
6. Casares Julio. Diccionario ideologico de la lengua Espanola. Barselona, 1951. 351 p.
7. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Є.А. Карпіловська та ін. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
8. Словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.
9. Форманова С. В. Ідеографічні словники як крок до становлення поняття «картина світу». *Записки з українського мовознавства*. 2020. Вип. 27. С. 20-32.
10. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 283 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.8

ТИПОЛОГІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

TYPOLOGY OF PRECEDENT PHENOMENA IN TEXTS OF FANTASY GENRE

Слободянюк К.М.,
orcid.org/0009-0003-9951-5222
аспірант кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету

Фентезі в Україні представлене широким різноманіттям авторів та активно розвивається останніми роками, що зумовлює потребу більш детального вивчення цього жанру через призму мовознавства. Ця публікація присвячена вивченню особливостей типології прецедентних феноменів у фентезійних творах. Прецедентні феномени вивчали такі українські вчені як А. Берестова, І. Богданова, А. Петренко, М. Рослицька та Т. Соловйова, які запропонували визначення та з'ясували основні ознаки цього явища. Проте прецедентні феномени не були досліджені у жанрі фентезі.

На основі аналізу теоретичних праць, що розглядають прецедентні феномени в українськомовному дискурсі, було визначено основні класифікації прецедентних феноменів, до яких належить поділ за такими критеріями як вербальність, ступінь універсальності, ідентичність форми, тип зв'язку у тексті, джерело походження, функції та реальність – ірреальність. Шляхом аналізу жанрово-стильових ознак фентезі виявлено характерні особливості типів прецедентних феноменів у текстах цього жанру та з'ясовано, що для фентезійних текстів найбільш значущими є класифікації прецедентних феноменів за джерелами походження (серед яких найбільшого значення набувають міфологія, фольклор та релігія), за функціями та походженням з емпіричної або віртуальної реальності, що має великий вплив на особливості їх функціонування у текстах цього жанру. Встановлено, що у тексті прецедентні феномени можуть бути представлені у комплексі феноменів з одного джерела, з різних джерел або окремо від інших прецедентних феноменів. У статті також запропоновано поділ прецедентних феноменів за значущістю для фентезійного тексту на центральні та периферійні прецедентні феномени.

У цій публікації типологія прецедентних феноменів уперше була досліджена на матеріалі текстів жанру фентезі, що робить її актуальною для сучасних мовознавчих досліджень та відкриває можливості для подальших наукових розвідок.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентність, жанр, фентезі, класифікації.

Fantasy in Ukraine has been actively developing in recent years, which determines the need for a more detailed study of this genre through a linguistic perspective. This publication is devoted to the investigation of the peculiarities of the typology of precedent phenomena in fantasy literature. Precedent phenomena have been studied by Ukrainian scholars such as A. Berestova, I. Bohdanova, A. Petrenko, M. Roslytska, and T. Soloviova, who defined the phenomenon and identified its main characteristics. However, precedent phenomena have not been studied in the fantasy genre.

Based on an analysis of theoretical works that examine precedent phenomena in Ukrainian-language discourse, the main classifications of precedent phenomena were determined, which include division by verbalization, degree of universality, form identity, connection type in the text, source of origin, functions, and reality/ irreality. By analyzing the genre and stylistic features of fantasy, the characteristics of precedent phenomena types in fantasy texts were revealed, and it was found that the most significant classifications of precedent phenomena in fantasy are those based on sources of origin (among which the most important are mythology, folklore, and religion), functions, and origins from empirical or virtual reality, which has a great influence on their functioning in texts of the genre. It has been established that in the text, precedent phenomena can be represented in a complex of phenomena from one source, from different sources, or separately from other precedent phenomena. The article also proposes a division of precedent phenomena according to their significance for fantasy texts into central and peripheral precedent phenomena.

This publication is the first to examine the typology of precedential phenomena in fantasy texts, making it relevant for contemporary linguistics and opening up opportunities for further research.

Key words: precedent phenomena, precedence, genre, fantasy, classifications.

Постановка проблеми. Значна популярність фентезі серед українських читачів та стрімке зростання кількості українських авторів, чий доробок містить твори у цьому жанрі, зумовлює потребу в дослідженні текстів фентезі. На тлі сучасних суспільно-політичних та культурних подій особливий інтерес для дослідників складають прецедентні феномени – ті явища культурного, політичного, наукового життя суспільства, що є загальновідомими та значущими для лінгвокультурної спільноти. Прецедентні феномени є невіддільною складовою жанроутворення української літератури, проте вони не мають широкого висвітлення у наукових дослідженнях, що присвячені вивченню текстів жанру фентезі.

Аналіз попередніх публікацій. Прецедентні феномени вивчали такі українські вчені як А. Берестова [2], І. Богданова [3], Ю. Великорода [4], Ж. Колоїз [5], Л. Меркотан [7], А. Петренко [9], М. Рослицька [10], Т. Соловйова [12] та ін.

Прецедентний феномен розуміють як центральний елемент когнітивної бази певної спільноти, що відтворюється у мовленні у стислій формі, зберігає інформацію про певні взірцеві факти, є відомим та значущим для членів спільноти та має високу культурну цінність [2, с. 4; 7, с. 69].

Постановка завдання. Метою статті є встановлення типів прецедентних феноменів, що функціонують у фентезійних текстах та з'ясування їхніх особливостей. Для цього необхідно проаналізувати теоретичні праці, присвячені вивченню прецедентних феноменів та особливостей жанру фентезі, а також провести жанрово-стилістичний аналіз текстів.

Виклад основного матеріалу. Науковці розробили ряд класифікацій прецедентних феноменів за такими критеріями як вербальність, ступінь універсальності, ідентичність форми, тип зв'язку у тексті, джерело походження, функції та реальність – ірреальність [2; 3; 4; 9; 10; 11; 12].

Найбільш поширеною класифікацією прецедентних феноменів є класифікація за вербальністю. Прецедентні феномени поділяють на вербальні та невербальні [2; 3; 4; 9; 12]. До вербальних прецедентних феноменів належать прецедентні імена та прецедентні вирази [2, с. 6; 4, с. 26; 9, с. 55; 12, с. 111]. До невербальних прецедентних феноменів науковці відносять прецедентні тексти, ситуації, особистості й артефакти [7, с. 94–96; 9, с. 71; 12, с. 111–112]. Такі прецедентні феномени можна актуалізувати в тексті описово або за допомогою прецедентних імен та виразів.

Широко застосовуваною є класифікація прецедентних феноменів за ступенем універсальності. Дослідники виокремлюють універсально-, національно-, соціумно-, та автопрецедентні феномени [5, с. 144; 10, с. 103; 12, с. 134]. Науковці наголошують на умовності першого ступеня прецедентності, оскільки він передбачає, що прецедентний феномен відомий будь-якій середньостатистичній людині, та зазначають, що необхідними є глибинні дослідження для з'ясування, які прецедентні феномени (якщо такі існують) можна віднести до цієї категорії [4, с. 25]. Тому слідом за О. Михайловою [8] пропонуємо вивчення не універсально-прецедентних, а транснаціональних феноменів, які відомі у двох та більше національних культурах.

На наш погляд, автопрецедентні феномени, які відомі дуже обмеженому колу осіб (родина, робочий колектив тощо), можуть розкривати особистість автора. Проте з огляду на те, що твори жанру фентезі розраховані на широке коло осіб, і реципієнт не повинен мати труднощів з їх декодуванням, використання автопрецедентних феноменів є досить обмеженим, а їх виокремлення в тексті складає труднощі для дослідника. Виявлення тих автопрецедентних феноменів, що є актуальними та значущими саме для автора певного твору жанру фентезі, потребує створення індивідуалізованого опитувальника та контакту з автором, що в контексті обширних досліджень може складати значні труднощі для науковця та не принести задовільного результату.

Класифікація за ідентичністю форми стосується лише вербальних феноменів – прецедентних імен та виразів, – які можуть бути формально тотожними або трансформованими [6, с. 370; 11, с. 198–199]. Важливою умовою є збереження впізнаваності зміненого прецедентного феномена [11, с. 198–199].

У текстах жанру фентезі прецедентні феномени можуть функціонувати окремо від інших прецедентних феноменів, у комплексі прецедентних феноменів з одного джерела й у комплексі прецедентних феноменів з різних джерел [3, с. 107]. Також розрізняємо центральні та периферійні прецедентні феномени. Перші слугують для творення художнього образу та виконують сюжетно-композиційну функцію, а другі виступають засобом прикрашання тексту, підсилення його емоційності та впливу на читача.

Одностайного підходу до класифікації прецедентних феноменів за джерелом походження нема. Вчені виокремлюють сфери-джерела за різними критеріями, які залежать від особливостей досліджуваного матеріалу та мети дослідження. Для аналізу текстів жанру фентезі ми пропонуємо таку класифікацію сфер-джерел: релігія; міфологія та фольклор; мистецтво і спорт; суспільна сфера (політика та історія: сучасні та історичні події, явища, діячі, організації, партії, суспільні рухи тощо); наука. Особливого значення для фентезійних текстів відіграють такі джерела як міфологія, фольклор та релігія, оскільки міф та міфологічний світогляд стають основою жанру [13, с. 572].

Як і у випадку класифікації за джерелами, поділ за функціями залежить від мети та матеріалу дослідження, тому різні дослідники виокремлюють різні функції прецедентних феноменів [2, с. 14; 3, с. 109–112; 4; 7, с. 115–119; 10]. Для аналізу прецедентних феноменів у текстах жанру фентезі важливими є такі функції: інформаційна, експресивна, оцінна, сюжетно-композиційна, естетична, прагматична, ідентифікаційна та евфемістична. Сюжетно-композиційна функція проявляється на рівні творення як художнього образу та сюжету в цілому, так і окремих стилістичних засобів.

Важливим для вивчення текстів фентезі є поділ прецедентних феноменів на ті, які походять із емпіричної реальності, та ті, що є продуктом віртуальної реальності [3; 9]. До перших належать реальні події, особи, явища тощо, які існують або існували в дійсності. Прецедентні феномени віртуальної реальності походять з різних видів мистецтва (література, кіно, театр, анімація тощо), міфології чи релігії.

Взамодія прецедентних феноменів емпіричної та віртуальної реальності з фентезійним текстом може відбуватися по-різному. Прецедентні феномени віртуальної реальності, особливо ті, що походять з таких джерел як міфологія, релігія, або інші твори жанру фентезі можуть підсилювати жанрові ознаки тексту. Такі прецедентні феномени апелюють до тих міфологічних, релігійних чи літературних персонажів, місць (чи навіть фентезійних світів), подій, традицій та обрядів, що пов'язані з магією. Використання таких прецедентних феноменів дає змогу автору підкреслити магічну та містичну атмосферу свого твору або розкрити образ персонажа, вказавши на його сильний зв'язок із надприродним.

Прецедентні феномени емпіричної реальності можуть виконувати різні функції у фентезійному тексті. Ці прецедентні феномени можуть підсилювати образ персонажа, який перемістився у фентезійний світ з міметичного (такого, що імітує емпіричну реальність), тому використання прецедентних феноменів емпіричної реальності у мовленні та мисленні таких персонажів слугує ще одним маркером їхньої неналежності до фентезійного світу, дає змогу створити реалістичного та близького читачеві персонажа, а також виступає елементом гумору в тексті, наприклад, комічних непорозумінь між персонажами через неможливість зрозуміти та декодувати прецедентний феномен. Іншою функцією прецедентних феноменів емпіричної реальності у тексті жанру фентезі є переосмислення та оцінка реальних історичних, культурних чи суспільних явищ, подій, осіб через паралелізм чи контраст.

В історичному та альтернативно-історичному фентезі прецедентні феномени емпіричної реальності відіграють особливо важливу роль. Оскільки ці підвиди фентезі базуються на певній історичній епосі чи місцевості та поєднують реальні та вигадані події, осіб та явища [1, с. 107–108], використання прецедентних феноменів емпіричної реальності дає авторові змогу створити достовірне історичне тло, на якому розгортатимуться події твору.

Прецедентні феномени можуть ставати засобом переосмислення жанрових норм фентезі та експериментів з формою. До таких експериментів належить зокрема так зване руйнування «четвертої стіни» (з англ. «breaking the fourth wall»). Цей прийом виник у театральному мистецтві та згодом поширився на інші види мистецтва – кінематограф, літературу тощо [16]. У конвенційних творах автор створює ілюзію, що дія твору відбулась або могла би відбутися насправді, що сприяє зануренню читача у твір. Ламання «четвертої стіни» стирає цю ілюзію, нагадуючи реципієнтові, що це не реальні події, а літературний твір.

Ефекту руйнування «четвертої стіни» можна досягнути різними способами, наприклад, прямим зверненням до читача безпосередньо у тексті або у виносках. Прецедентні феномени теж здатні мати такий вплив на реципієнта. Наприклад, Стівен Кінг у серії фентезі-книг «Темна вежа» включає у текст згадки назв інших своїх книг чи згадку власного імені [15], серія книг Террі Пратчета «Дискосвіт» також ламає «четверту стіну» за допомогою прецедентних феноменів [14]. Такий прийом підсилює інтерес читача до тексту та може створювати гумористичний ефект. Щоправда у літературі, як руйнування «четвертої стіни» в цілому, так і використання для цього прецедентних феноменів трапляється нечасто.

Висновки. Українські науковці пропонують декілька класифікацій прецедентних феномеів за різними критеріями, які мають свої особливості у дослідженні текстів жанру фентезі. Особливого значення для аналізу фентезійних текстів набувають класифікації за джерелами походження, функціями та реальністю / ірреальністю. Прецедентні феномени емпіричної та віртуальної реальності по-різному взаємодіють з фентезійним текстом, підсилюючи жанрові ознаки, наближаючи його до реалізму та стаючи засобом експериментів із формою. Перспективою подальших досліджень є вивчення типології прецедентних феноменів на матеріалі українського фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аністратенко А. В. Альтернативна історія як метажанр української та зарубіжної прози: компаративна генологія і поетика : монографія. НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Чернівці : [БДМУ], 2020. 547 с.

2. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2016. 24 с.

3. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку XXI століття : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. Вінниця, 2016. 191 с.

4. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів «Time» та «Newsweek») : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2012. 219 с.

5. Колоїз Ж. В. Проект українського словника «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.

6. Максимчук В. В. Трансформація прецедентних висловлювань у сучасному футбольному дискурсі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 367–377.

7. Меркотан Л. Й. Прецедентні тексти в системі інтертекстуальності : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2016.

8. Михайлова О. Г. Прецедентні висловлювання як мікроконтекст для античних міфотеонімів. *Studia linguistica.* Вип. 2. 2009. С. 257–263.

9. Петренко А. С. Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція : дис. … канд. філол. наук : 035 Філологія. Київ, 2021. 332 с.

10. Рослицька М.В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопрагматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. XX – поч. XXI ст.) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.15. Львів, 2018. 357 с.

11. Сахарук І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії.* 2011. Вип. 23. С. 197–203.

12. Соловйова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр : дис. … канд. філол. наук. 035 Філологія. Кривий Ріг, 2022. 236 с.

13. Чонка Т. Антропологічна сутність сучасної української прози (за творчістю Яни Дубинянської). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2021. Випуск 1 (45). С. 571–576.

14. Breaking the Fourth Wall: Authors Who Speak Directly to Their Readers. Flammable Skirt. URL: https://www.flammableskirt.com/breaking-the-fourth-wall-authors-who-speak-directly-to-their-readers/ (дата звернення: 23.05.2025).

15. Dark Tower series and the fourth wall *Spoilers through Book 6*. Форум. URL: https://www.goodreads.com/topic/show/1933339-dark-tower-series-and-the-fourth-wall-spoilers-through-book-6 (дата звернення: 23.05.2025).

16. Fraser E. Breaking the Fourth Wall: What It Means, Why It Matters, and How to Do It. URL: https://www.backstage.com/magazine/article/breaking-the-fourth-wall-explained-movies-tv-74915/ (дата звернення: 23.05.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 78 (038):81’374
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.9

ПРОБЛЕМА ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОГРАФІЇ

THE PROBLEM OF BORROWING IN PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY

Теглівець Ю.В.,
orcid.org/0000-0002-7221-7554
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Актуальність дослідження зумовлена потребою систематизації й наукового аналізу запозичень у терміносистемі фотографії. Мета статті – дослідити характер та специфіку запозичень у термінології фотографії, визначити основні механізми адаптації чужомовних термінів фотографії.

Аналіз багатьох праць науковців свідчить, що активне запозичення термінів зумовлене не лише потребою у номінації нових понять, а й прагненням до уточнення та вдосконалення мовної техніки.

Серед основних механізмів адаптації запозичених термінів фотографії виділено графічну, словотвірну та семантичну адаптації. Графічна адаптація відтворює чужомовні слова засобами української графіки та орфографії. У межах цієї групи відзначено транслітерацію та калькування. Визначено, що транслітерація базується на пристосуванні чужомовного слова до українських фонетико-графічних стандартів. Під час калькування чужомовне слово або словосполучення перекладають частинами чи повністю за моделлю оригіналу. Словотвірна адаптація полягає в здатності запозичених слів сполучатися з українським словотвірними формантами (*кадрування, ретушування, кодування* тощо). Під час семантичної адаптації відбувається процес зміни або розширення значення запозиченого терміна в новій мовній системі. Зазначено, що семантична адаптація пов’язана, насамперед, з культурними та технічними особливостями, оскільки технічні процеси чи інструменти можуть мати різні назви або функціональні особливості в різних країнах. Зокрема, деякі терміни можуть не мати точного відповідника в українській мові або терміни можуть змінювати своє значення або отримувати нові відтінки в контексті професійного використання.

Отже, перспектива подальших досліджень полягає в розвитку системного підходу до термінології, який включає створення уніфікованих словників, популяризацію українських відповідників і врахування культурного контексту.

Ключові слова: термінологія, термін, терміносистема, фотографія, запозичення.

Modern photography terminology represents a dynamic system that is actively developing under the influence of technological innovations. The aim of the article is to investigate the nature and specificity of borrowings in photography terminology and to identify the main mechanisms of adaptation of foreign terms in photography.

An analysis of many works by scientists demonstrates that active borrowing of terms is caused not only by the need to name new concepts, but also by the aspiration to specify and improve linguistic techniques.

Among the main mechanisms of adaptation of borrowed photography terms, graphic, word-formation, and semantic adaptations are distinguished. Graphic adaptation reproduces foreign words by means of Ukrainian graphics and orthography. Within this group, transliteration and calquing are noted. In calquing, a foreign word or phrase is translated in parts or in whole according to the model of the original. Word-formation adaptation consists in the ability of borrowed words to combine with Ukrainian derivational formants (*kadruvannia (framing), retushuvannia (retouching), koduvannia (encoding)* etc.). Semantic adaptation involves the process of change or expansion of the meaning of a borrowed term within the new linguistic system. It is noted that semantic adaptation is primarily related to cultural and technical features, since technical processes or tools may have different names or functional features in different countries. In particular, some terms may not have an exact equivalent in Ukrainian, or terms may change their meaning or acquire new nuances in the context of professional use.

Therefore, the prospect for further research lies in the development of a systematic approach to terminology, which includes the creation of unified dictionaries, the promotion of Ukrainian equivalents, and consideration of the cultural context.

Key words: terminology, term, term system, photography, borrowing.

Загальна постановка проблеми. Стрімкий розвиток науково-технічної галузі зумовлює появу нових термінів, значну кількість яких на сьогодні становлять запозичення. Сучасна термінологія фотографії – це динамічна система, що активно розвивається під впливом технологічних інновацій та в контексті глобалізації медійного простору. Нові технічні винаходи, програмні рішення, жанри зйомки та методи оброблення світлин потребують регулярного оновлення термінного словника галузі.

Термінологія фотографії почала формуватися в середині XIX століття одночасно з появою самого явища фотографії у зв’язку з відкриттям дагеротипії у Франції. Відповідно серед перших термінів фотографії простежуємо перевагу лексем французького походження (*дагеротипія, кліше, віньєтка*), а також німецького та англійського, що пов’язано з розвитком фотографічних технологій. Кожен етап технологічного розвитку фотографії – від скляних пластинок до появи фотоплівки, кольорової фотографії та розвитку

цифрових технологій – супроводжувався появою нових термінів, більшість із яких є запозиченими.

Актуальність проблеми полягає в потребі систематизації й наукового аналізу запозичень у терміносистемі фотографії. З одного боку, вони забезпечують інтеграцію української мови в міжнародний науково-професійний дискурс, з іншого – створюють труднощі для стандартизації, адаптації та унормування в офіційних документах і навчальній літературі.

Мета статті – дослідити характер та специфіку запозичень у термінології фотографії, визначити основні механізми адаптації чужомовних термінів фотографії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники проблем запозичень у термінології зазначають, що формування тієї чи іншої термінної системи визначається особливостями розвитку певної наукової галузі. З огляду на це вплив однієї лінгвістичної системи на іншу можна розглядати як інтралінгвальний процес, а запозичення в цьому процесі набувають особливого значення, оскільки кожна терміносистема має свою передісторію [4].

І. Василяйко зазначає, що процес взаємодії мов виникає та розвивається внаслідок контактів, що встановлюються між мовами за умов білінгвізму, і є чинником змін на різних рівнях мовної системи. Під час запозичень важливо врахувати принципи національної орфографічної традиції, морфологічних особливостей української мови та потреб професійної комунікації, оскільки українська мова пристосовує чужомовні слова до власних літературних норм [3].

На думку І. Кочан, в українській мові домінує принцип золотої середини: чужомовні слова, які не мають національних відповідників, адаптуються й розчиняються в потужному арсеналі «національних слів». Процес адаптації запозичених слів полягає у формуванні лексичних зв'язків слова в новій системі [5].

Л. Малевич вважає запозичання термінів багатоаспектним процесом, який передбачає високий ступінь розвитку й самобутности мови-реципієнта, оскільки пов'язаний із кількісними та якісними змінами в терміносистемі [7, с. 412].

Н. Краснопольська зазначає, що критерій доцільности використання запозичених термінів ґрунтується на тому, чи термін вписується в лексико-граматичну систему мови й чи не створено в ній синонімного відповідника [6].

На сьогодні відсутня загальноприйнята класифікація запозичених слів, проте можна назвати найважливіші чинники, за якими в лінгвістичній літературі відбувається їх розмежування. Зазвичай враховують час запозичення, мову джерела, склад запозиченої лексики, ступінь її асиміляції тощо. Активне запозичення термінів зумовлене не лише потребою у номінації нових понять, а й прагненням уточнити та вдосконалити мовну техніку, що належить до суто лінгвістичного аспекту [4].

Виклад основного матеріалу. Серед механізмів адаптації запозичених термінів фотографії можна виділили такі:

1. Графічна адаптація. Йдеться про відтворення чужомовного слова засобами української графіки та орфографії. Графічна адаптація термінів фотографії здійснюється такими способами, як:

1) Транслітерація – один із найпоширеніших способів адаптації запозичених термінів фотографії, який базується на пристосуванні чужомовного слова до українських фонетико-графічних стандартів. У процесі запозичення термінів фотографії здебільшого відбувається неповна транслітерація [2]. На фонетичному рівні невластиві для української мови чужомовні звуки замінюються українськими, подібними за звучанням [1]. Значну кількість таких транслітерованих термінів фотографії запозичено з таких мов:

- з латинської мови: *аберація* (лат. *aberratio* – нечіткість або викривленість зображення, що його дають оптичні прилади), *градієнт* (лат. *gradiens* – плавний перехід між двома або кількома кольорами), *дисперсія* (лат. *dispersio* – залежність показника заломлення світла від довжини хвилі), *дисторсія* (лат. *distorsio* – одна з монохроматичних аберацій оптичних систем, що проявляється в неоднаковому збільшенні різних частин предмета), *дифракція* (лат. *diffractus* – явище, що виникає при поширенні хвиль, наприклад, світлових і звукових), *експозиція* (лат. *expositio* – це кількість освітлення, що його дістає опромінюваний фотографічний матеріал), *експонометр* (лат. *expono* – таблиця або прилад із світлочутливим елементом вимірювання світлового потоку для обчислення параметрів експозиції (часу витримки і числа діафрагми), *композиція* (лат. *compositio* – складання, зв'язування, з'єднання), *лінза* (лат. *lens* – найпростіший оптичний елемент, виготовлений із прозорого матеріалу, обмежений двома заломлюваними поверхнями), *фільтр* (лат. *filtrum* – у традиційній плівковій фотографії спеціальне скло, яке встановлюють на об'єктив з метою зміни зображення);
- з французької мови: *вінтаж* (фр. *vintage* – фотовідбиток, зроблений одночасно з негативом або відразу після нього), *байонет* (фр. *baïonnette* – система кріплення об'єктива до фотоапа-

рата), *вуаль* (фр. *voile* – нашарування на негативі, що зменшує контрастність фотографічного зображення), *кадр* (фр. *cadre* – окрема світлина в одній тематичній серії), *каше, каші* (фр. *cacher* – непрозорі або напівпрозорі заслінки, застосовувані для спецефектів або з технічною метою), *колаж* (фр. *collage* – поєднання фрагментів окремих картинок), *контраст* (фр. *contraste* – це діапазон зміни оптичної щільности світлих і темних ділянок зображення негативу, паперового відбитка або слайда), *міра* (фр. *mire* – найпростіший фотооб'єктив, що складається з одного двоопуклого скла);

- з німецької мови: *бленда* (нім. *blende* – пристрій, яким захищають об'єктив кіно- або фотоапарата від небажаних під час знімання променів світла);

- з англійської мови: *гістограма* (англ. *histogram* – графік розподілу тонів на зображенні), *дагеротипія* (англ. *daguerreotypy* – застарілий спосіб отримання зображення предметів на металевій пластинці, покритій йодистим сріблом), *мікрофотографія* (англ. *photomicrography* – техніка фотографування малих об'єктів, здебільшого за допомогою мікроскопів), *плагін* (англ. plug-in – додаток, незалежно компільований програмний модуль, що динамічно підключається до основної програми, призначений для розширення або використання її можливостей), *фотосесія* (англ. photo session – процес фотографування фотомоделі);

- з грецької мови: ***амботипія*** (грец. ambrotos – це фотографічний процес, у результаті якого виходить скляний негатив, який виглядає як позитив, коли його накладають на чорний фон), *анастигмат* (грец. *αν* та *στίγμα* – об'єктив, у якому способом підбору лінз, виготовлених зі скла з певними показниками заломлення, максимально усунено астигматизм, а поле зображення є плоским), *ахромат* (грец. *άχρωμάτος* – об'єктив, у якому виправлено нечіткість і забарвлення зображення, зумовлене сферичною та хроматичною аберациями), *діафрагма* (грец. διάφραγμα – пристрій об'єктива фотокамери, відеокамери у вигляді керованої перегородки, який дозволяє змінювати світлосилу об'єктива), *калотипія* (грец. *καλός* і *τύπος* – спосіб отримання негативного зображення на папері, просоченому світлочутливим розчином);

- з іспанської мови: *ласо* (ісп. *lazo* – інструмент у Photoshop у вигляді мотузки з петлею на кінці, призначений для створення довільних виділень на зображенні вручну).

Транслітерація у термінології фотографії часто передбачає збереження оригінального написання технічних абревіатур, наприклад, форматів файлів (*jpeg, tiff, png, raw*), назв графічних редакторів та програм (*Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Extended, Adobe Photoshop Lightroom, Adobe Bridge, ACDSee,* Digital Photo Professional, *Adobe Acrobat*, назв нейромереж та AI-сервісів для оброблення фотографій (***ON1 Photo, AI*** *Capture One, AI Tools,* ***Remini AI, Imagen AI, Photolemur,*** *Leonardo AI, RunwayML, BlueWillow*) тощо.

2) Калькування – це спосіб засвоєння запозичених термінів, коли чужомовне слово або словосполучення перекладають частинами чи повністю за моделлю оригіналу. У термінології фотографії кальки дозволяють створювати поняття з українським звучанням, водночас зберігаючи семантику чужомовного прототипу. Калькування може бути повним або частковим. При повному калькуванні всі слова перекладено українською мовою: depth of field – глибина різкості; white balance – баланс білого; rule of thirds – правило третини; *burst shooting – серійна зйомка;* exposure compensation – компенсація експозиції.

При частковому калькуванні частину словосполучення перекладено українською мовою чи транслітеровано, частину залишено без змін: zoom lens – зум-об'єктив; *macro photography – макрофотографія; wide-angle lens – вайд-об'єктив.*

2. Словотвірна адаптація полягає в тому, що запозичені слова починають сполучатися з українським словотвірними формантами. Цей процес забезпечує не лише формальне пристосування запозичень до морфологічної системи мови-реципієнта, але й розширення їх деривативного потенціалу.

Основними способами словотвірної адаптації є:

- суфіксальний спосіб, коли запозичені основи активно поєднуються з українськими суфіксами, утворюючи похідні слова різних частин мови: іменники (*блок → блокування, діафрагма → діафрагмування, кадр → кадрування, ретуш → ретушування, тон → тонування*), прикметники (*цифра → цифровий*, *портрет →* портретний, *студія →* студійний), дієслова (*фокус → фокусувати, освітлити →* освітлювати, *кадр → кадрувати*);

- префіксальний спосіб: *перезйомка*, *переекспонування*, перефокусування, *недоекспонування*, *превізуалізація*;

- словоскладання: *світлотінь, фоторедактор, фотосесія*.

3. Семантична адаптація – це процес зміни або розширення значення запозиченого терміна в новій мовній системі. У контексті термінології фотографії запозичені терміни можуть набувати специфічних значень, які відрізняються від їх первісного вживання. Наприклад, термін *студія* (лат. *studium* – робоча (творча) кімната мит-

ців або їх помічників) у термінології фотографії набув спеціалізованого значення – приміщення для фотозйомки. Термін *камера* (грец. *καμάρα* – склеписта кімната) сьогодні означає пристрій для фотографування. Термін *об'єктив* (лат. *objectivus* – оптична система, призначена для створення дійсного оптичного зображення на приймачі світлової енергії) у цифрову епоху почав означати цифрові фільтри або ефекти, які імітують оптичні властивості чи додають стилізацію до зображень. Наприклад, об'єктиви у Snapchat – це програмні інструменти для накладання анімацій чи ефектів. Термін *фільтр* у традиційній фотографії – це фізичний оптичний елемент, який кріпиться до об'єктива для зміни світлових характеристик (наприклад, поляризаційний чи ультрафіолетовий фільтр). У цифровій фотографії та соціальних мережах термін *фільтр* став позначати програмний ефект, який змінює кольори, контрастність або стиль зображення. Наприклад, фільтри в інстаграмі додають стилізацію, як-от вінтажний ефект чи сепію. Термін *проявлення* у плівковій фотографії означав хімічний процес оброблення фотоплівки для отримання зображення. У цифровій фотографії цей термін використовують для позначення процесу редагування цифрових зображень у програмах на кшталт Adobe Photoshop чи Adobe Lightroom, де корегують експозицію, контрастність тощо. Термін *зум* позначав оптичне наближення зображення за допомогою об'єктива зі змінною фокусною відстанню. У цифрових камерах і смартфонах цей термін може означати як оптичне, так і цифрове наближення, коли зображення збільшується програмно, часто з втратою якості. Термін ***RAW*** позначав необроблений формат даних, отриманих із сенсора камери. Згодом цей термін почали використовувати без пояснень як поняття високоякісного зображення.

Основних причини семантичної адаптації пов'язані, насамперед, з культурними та технічними особливостями, оскільки технічні процеси чи інструменти можуть мати різні назви або функціональні особливості в різних країнах. Зокрема, деякі терміни можуть не мати точного відповідника в українській мові або терміни можуть змінювати своє значення чи отримувати нові відтінки в контексті професійного використання.

Висновки. Проблеми запозичень у термінології фотографії є важливим аспектом розвитку цієї галузі, оскільки вони відображають динаміку взаємодії мови, технологій і культури. Масове використання чужомовних термінів сприяє уніфікації професійного спілкування, але водночас створює виклики для збереження автентичности та доступности української термінології. Надмірне вживання запозичень може ускладнювати розуміння для непрофесіоналів і послаблювати позиції рідної мови в технічному дискурсі. Водночас адаптація запозичень через транслітерацію, калькування, переклад чи створення нових термінів дозволяє гармонізувати чужомовний вплив із нормами української мови. Для вирішення цих проблем необхідно розвивати системний підхід до термінології, який включає створення уніфікованих словників, популяризацію українських відповідників і врахування культурного контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барнич І. І. Англійські запозичення в комп'ютерній термінології німецької *та* української мов. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 13–18.

2. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Англіцизми у термінології фотосправи. *Південний архів (філологічні науки): збірник наукових праць*. 2017. № 73. С. 14–16.

3. Василяйко І. Англомовні запозичення в сучасній українській термінології кіномистецтва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 67–70.

4. Дьолог О. С., Ходарєва І.М. Місце і роль запозичень у сучасній українській економічній термі-нології. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали V науково-практ. конф., 26-27 лист. 2020 р. : тези доповіді*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 290–292.

5. Кочан І. Іншомовні слова, калька чи національні відповідники? *Українська наукова термінологія: Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу».* Київ : Наукова думка, 2009. №2. С. 9–26.

6. Краснопольська Н. Запозичення в українській термінології менеджменту. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 675. С. 125–130.

7. Малевич Л.Д. Мовна і позамовна детермінованість процесів термінологічного запозичання. *Наукові записки. Серія «Філологічна». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2010. Вип. 14. С. 411–415.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2’374.1:619:616 – 09/.8:81’373.611.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.10

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ

SOME NOTES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN SPORTS TERMINOLOGY

Шутак О.С.,
orcid.org/0000-0002-9871-2561
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

Череповська Т.В.,
orcid.org/0000-0001-9963-4537
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

У статті аналізується українська спортивна термінографія від її зародження до сьогодення. Здійснено етапування шляху фахової лексикографії за історично-політичним принципом, де кожен період відзначено досягненнями у царині спортової термінографії. Акцентується увага на постатях, які долучилися до творення фізичної культури на українських землях та, особливо, спортивного терміна – найважливішого елемента науки про спорт. Зазначено, що початки спортивної термінології слід вбачати ще у часи Руси-України, про що нам свідчать літописи, у яких збережено відомості про забави та ігри давніх українців. Вважаємо, що цінним джерелом спортивної термінографії «доісторичного» періоду є український фольклор, який є усною скарбницею надбань нашої культури та свідченням її розвитку у середньовічну добу. Тяглість спортивної традиції простежуємо і у часи козаччини, де у чужоземних авторів натрапляємо на згадки про вправляння козаків у стрільбі, бігу, плаванні, їзді верхи тощо. Найбільшим поштовхом до витворення спортивної термінології були товариства «Сокіл», «Січ», «Сокіл-Батько», які були осередком виховання не лише тіла, а найперше – національного духу українців. Зосереджено увагу на постаті Івана Боберського, якому відводиться провідна роль у постанні національної спортової термінології. Відзначено досягнення у царині лексикографії Інституту української наукової мови при ВУАН, де було укладено більше 30-ти глосаріїв наукової термінології різних галузей знань. Пояснюємо причини великої перерви в українській термінографії наслідками лінгвоциду та згубної політики СРСР. Аналізуємо розквіт спортивної термінографії у часи відновлення незалежності України та обгрунтовуємо потребу сучасного комплексного словника спортивної термінології.

Ключові слова: спорт, фізична культура, спортивна термінологія, українська спортивна термінографія, глосарій, словники спортивної термінології.

The article analyzes Ukrainian sports terminology from its inception to the present. The path of professional lexicography is staged according to the historical-political principle, where each period is marked by achievements in the field of sports terminology. Attention is focused on the figures who contributed to the creation of physical culture in Ukrainian lands and, especially, the sports term – the most important element of sports science. It is noted that the beginnings of sports terminology should be seen in the times of Rus-Ukraine, as evidenced by the chronicles, which preserve information about the pastimes and games of ancient Ukrainians. We believe that a valuable source of sports terminology of the "prehistoric" period is Ukrainian folklore, which is an oral treasury of the achievements of our culture and evidence of its development in the Middle Ages. The continuity of the sports tradition can be traced back to the times of the Cossacks, where foreign authors mention the Cossacks practicing shooting, running, swimming, horseback riding, etc. The greatest impetus for the creation of sports terminology was the societies "Sokil", "Sich", "Sokil-Batko", which were centers of education not only of the body, but first of all – of the national spirit of Ukrainians. Attention is focused on the figure of Ivan Bobersky, who is given a leading role in the emergence of national sports terminology. Achievements in the field of lexicography of the Institute of Ukrainian Scientific Language at the All-Ukrainian Academy of Sciences are noted, where more than 30 glossaries of scientific terminology of various fields of knowledge were compiled. We explain the reasons for the great break in Ukrainian terminology as a result of linguocide and the destructive policy of the USSR. We analyze the flowering of sports terminology during the restoration of Ukraine's independence and justify the need for a modern comprehensive dictionary of sports terminology.

Key words: sport, physical education, sports terminology, Ukrainian sports terminology, glossary, dictionaries of sports terminology.

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими завданнями. Тема історії термінографічних досліджень, зокрема спортивних, в Україні – це мало заповнена царина наукових студій, яка зумовлена багатьма причинами: історико-політичними, соціально-культурними та, насамперед, внутрішньомовними. Будь-яка терміносистема (спортивна не виняток) живиться з різних джерел: питомо національна лексика, запозичення з інших мов, неологізми, калькування, творення та функціонування терміна як наслідок лінгвоциду ХХ сторіччя, тощо.

Метою розвідки є систематизувати історію спортивної термінографії в Україні, окреслити процеси, які вплинули на її становлення, розвиток та сучасний стан. Нашим **завданням** є аналіз доступних термінографічних праць з фізичної культури та спорту, синтез досягнень української спортивної лексикографії за останнє сторіччя, структурування їх з урахуванням внутрішньомовних, суспільно-політичних та зовнішніх чинників.

Спортивна термінологія та термінографія є об'єктом студій багатьох науковців. Зокрема, зародженню української лексикографії, яка обслуговує сферу фізичної культури та спорту, проблемі виникнення питомо національних лексем та особистостям, які долучилися до постання українського спорту та творили власне вітчизняну фахову термінологію, присвячені праці Е. Жарського, І. Процик, О. Боровскої, І. Янківа, Ю. Самсона, О. Романчук, Р. Коваля, А. Сови, Т. Данилів, С. Гайдучка [1, 2, 4, 5, 7, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21]. Етимологію терміна студіює І. Дикань [6]. О. Ю. Молоткіна, В. Максимчук [11, 12] зосередилися на питаннях стилістичної транспозиції та функціонально-стильової диференціації новітніх запозичень, а С. Каленюк, Н. Кондратенко, К. Трофімчук [8, 9, 20] досліджують функціонування спортивних термінів у засобах масової інформації та в політичній комунікації.

В історії спортивної термінографії можна виокремити кілька етапів:

1. Емпірично-нагромаджувальний або «доісторичний».

2. Період зародження спортивної термінографії (кін. 19 – поч. 20 ст.).

3. Спортивна термінографія періоду окупації українських земель у міжвоєнний період. Спортивна термінографія 20 – 30 років 20 ст.

4. Радянський період української спортивної термінографії.

5. Спортивна термінографія часів незалежності України.

Е. Жарський у своїй статті «Фізична культура», що ввійшла до Енциклопедії українознавства (1949), слушно зазначає: «Історичні обставини з давніх-давен змушували українське населення вести важку боротьбу за існування, свободу й незалеженість, за свою державу. Отже, чимале значення мала фізична сила, витривалість, спритність» [7, с. 1161]. Науковець простежує культуру підтримування власного тіла у здоровій фізичній формі ще від княжих часів (полювання, народні ігри, тризна, яка супроводжувалася лицарськими змаганнями). Саме з часу Руси-України умовно бере початок «доісторичний» період. У давніх літописних текстах зустрічаємо початки термінотворення, де є відомості про такі номінації: *«біг у колі» «біг у ряді, під співи», «біг з поданими руками», «вправи в скоках», «вправи в дужанні»* [7, с. 1161]. Також в іноземних середньовічних джерелах Е. Жарський натрапляє на таку інформацію: «З чужих джерел, крім загальних згадок про силу й відвагу українських чоловіків, довідуємося, що в *стрілянні з лука, плаванні, метанні списом* вони «були кращі від римлян» (Ібн Даст X ст.)» [7, с. 1661]. Козацький період в історії термінотворення майже не досліджуваний. «З описів тодішніх мандрівників по Україні, – продовжує Е.Жарський, – та інших пам'яток довідуємося, що «козаки були добрі до війни пішої та кінної… дають собі раду на морі… » (Гамберіні, 1584 р.); Клавдій Рондо (1736) натякає на 7-річний вишкіл. Можна гадати, що в цей період Запорізька Січ і загал козацтва вправлялися в *стрілянні, фехтуванні, кулачництві, плаванні, бігу, їзді верхи, ловецтві* тощо.» [7, с. 1161]. Безперечно, всі згадані фізичні вправляння українських воїнів княжих та козацьких часів супроводжувалися конкретними лексемами на позначення дій, команд, які, найімовірніше, живилися з пласту народної мови і передавалися виключно в усній формі. На жаль, зі зрозумілих причин жодного українського спортивного термінологічного глосарію того часу ми не маємо.

Цікавим малодослідженим пластом фізичної культури українців минулого є народні забави та ігри зі спортивним навантаженням. Думаю, що це може стати темою окремого дослідження, де фольклор є джерелом інформації, визначень та наративів, якими українці позначали ту чи іншу дію, яка супроводжувала ритуали з елементами фізичної культури («Зельман», «Сербен», «Воротар», «Калита», ігри на Купала, тощо).

Таким чином, можемо констатувати, що нагромаджувально-емпіричний період тривав найдовше і став тим фундаментом, на якому постала українська спортивна термінологія та термінографія.

До кінця 19 століття рівень розвитку фізичної культури на український землях бажав кращого. «Фізична культура, – констатує Е. Жарський, – серед старшого громадянства в XIX ст. обмежувалася на спорадично впроваджуваних вправах у ловецтві, плаванні, веслуванні, совгарстві, санкуванні, фехтуванні (студентське т-во «Січ» у Відні та «Русь» у Граці). Систематичне виховання провадилося в нар. і середній школі переважно малокваліфікованими силами» [7, с. 1161]. Такий стан справ не сприяв розвитку ні галузі, ні термінології, яка її б мала обслуговувати.

Все ж ситуація кардинально змінюється в кінці 19 – на поч. 20 ст., коли до розвою фізичної культури та спорту долучаються видатні особистості: І. Боберський, В. Лаврівський, В. Нагірний, А. Будзиновський, Т. Франко, О. Попович, О. Тисовський. Цей період ми означуємо як час зародження спортової термінографії. Поштовхом є те, що вже у кін. 19 ст. на західноукраїнських землях у школах вводяться уроки фізичного виховання (1-2 години на тиждень) та сворюються додаткові гуртки з тенісу, легкої атлетики, плавання, санкування, ковзанярства, лиж тощо. Варто зазначити, що у цей час до спорту починають заохочувати жінок, паралельно борячись з негігієнічним одягом, зокрема корсетами.

В 1887 році у Львові В. Лаврівський пише перший статут для гімнастичного товариства за зразком чеських спортивних статутів. Як зазначає А.Я. Нагірняк, Галицьке намісництво довго не затверджувало статут. Двічі влада відхиляла його, хоч це був, власне, переклад чеського статуту. І тільки після прийняття рішення про поширення цього статуту на Буковину було офіційно затверджено Статут спортивного товариств «Сокіл». Статут затвердило Міністерство внутрішніх справ у Відні 26 липня 1893 р. (ухвала № 18026) і Галицьке намісництво 3 серпня 1893 р. (ухвала № 62583) [13]. Однак лише у 1894 р. австроугорська влада дозволяє заснувати та розпочати роботу руханковому товариству «Сокіл», яку ініціював В. Нагірний – перший голова «Сокола». «Соколи» мали власний прапор (лев на синьому полі), гімн («Соколи, соколи, ставайте в ряди»), гасла-кличі («Всі вперед – всі враз», «В здоровому тілі – здорова душа», «Де сила – там воля»), сокольське вітання – «Гаразд». До 1914 року в Західній Україні нараховувалося 974 сокільських товариства, що відіграли значну роль у розвитку національно-визвольного руху. З їх середовища вийшла значна кількість бійців і старшин легіону Українських Січових Стрільців, Корпусу січових стрільців Є. Коновальця, Галицької Армії. Про історію створення товариства та його надважливу роль у фізичному та національному вихованні молоді Галичини, широке розповсюдження теренами Західної України, великою кількістю членів маємо розвідки Нагірняк А.Я., Трофим'яка Б., О. Вацеби, І. Андрусів, Петрової В., Дем'янюк О., Кондратюк К., Леник В. тощо [3, 10, 13, 20].

Для повноцінного функціонування спортивних гурків та товариств виходять друком підручники, посібники та рекомендації О. Поповича (1889 – перший підручник руханки, який виданий у Чернівцях), І. Боберського («Забави й гри рухові. Частина І» (1904), «Забави і гри рухові. Частина ІІ. Вісімнайцять гор мячевих» (1905), «Забави і гри рухові. Частина ІІІ. Копаний мяч» (1906), «Свобідні вправи для пожарних «Соколів» (1908), «Свобідні вправи. Частина 1. Вправи вільноруч Сандова», «Забави і гри рухові. Частина IV. Ситківка» (1909), «Прилюдні вправи. Частина 3. Вправи списою» (1909), «Впоряд» (1909), «Прилюдні вправи. Частина 4. Вправи топірцем» (1909), «Лавчина і щеблівка» (1910), «Правила до гаківки» (1910), «Прилюдні вправи. Частина 2. Вправи вільноруч» (1910), «Прилюдні вправи. Частина 6. Вправи хоругвцями» (1910), «Примітки до прилюдних вправ. Частина 2» (1911), «Прилюдні вправи. Частина 7. Вправи палицями» (1911), «Прилюдні вправи. Частина 8. Вправи ручником» (1911), «Нові шляхи до тілесного виховання» (1911), «Прорух» (1912), Т. Франка («Ситківка», «Історія і теорія руханки» (1923), які вводили у практичний та науковий обіг спортивні терміни та поняття. Саме І. Боберському відводять провідну роль у постанні національної термінології в галузі фізичної культури та спорту. У своїх посібниках він впроваджує такі питомо українські спортивні терміни: «копаний м'яч» (футбол), «сітківка» (волейбол), «гаківка» (хокей), «стусан» (бокс), «лещетарство» (лижний спорт), «булавка» (метальна граната) тощо. «В особі І. Боберського, – зазаначає І. Процик, – маємо феноменальне й рідкісне сполучення глибокого і вдумливого філолога й знавця спортивних дисциплін, зокрема футболу, термінологію яких він опрацьовував, що є ідеальним поєднанням для термінотворчої роботи…Як писав громадський діяч, правник і журналіст Теодор Данилів, «Боберський […] був […] спеціялістом у творенні термінів руханково-спортового життя [2:21], de-facto – творцем української спортивної термінології» [13, с.77 – 78]. Про Івана Боберського та його надважливу роль у становленні термінології та галузі фізичної культури та спорту можна почерпнути з досліджень Е. Жарського, І. Процик, А. Сови, Я. Тимчак, С. Шах та ін [7, 14, 15, 16, 19]. Все ж найбільше уваги до доробку І. Боберського у царині спортивної термінології привернула своїми студіями І. Процик. Вона детально аналізує футбольну термінологію у підручнику І. Боберського «Забави і гри рухові. Часть ІІІ. Копаний мяч», (1906), де укладає реєстр футбольних термінів, ужитому автором у підручнику, простежує їх генезу, тлумачить спеціальні футбольні назви, зіставляє футбольну лексику, вживану в галицькому футбольному

дискурсі поч. 20 століття, із сучасними футбольними термінами. «Більшість із використаних у підручнику Івана Боберського футбольних термінів, – стверджує І. Процик, – він сам і запропонував для широкого вжитку, перекладаючи назви спеціальних понять футболу, які функціонували в різних європейських мовах» [14, с. 78]. Дослідниця стверджує, що І. Боберський здійснив вдалу спробу створення системи назв футбольних понять на національному ґрунті, де питомі найменування переважають у всіх тематичних групах футбольної термінолексики, започаткувавши футбольний дискурс українською мовою в Галичині.

На початку 1914 у Львові зусиллями «Січового Союзу» вийшов друком перший україномовний вишкільний підручник «Правильник Піхотинців», укладачами якого були Осип Демчук та Осип Семенюк. Цю публікацію напрацювань галицьких парамілітарних січово-стрілецьких організацій можна вважати однією з перших спроб творення української спортивної та військової термінології.

Водночас на теренах Центральної та Східної України, яка була у складі російської імперії, зацікавлення спортом мало спорадично-аматорський характер, де заняття фізичною культурою зазвичай було розвагою міської та заможної сільської молоді. Вже на поч. 20 століття зростає інтерес до спорту насамперед через вплив сокільський галицьких товариств, методи яких запроваджують у школах, вводячи в освітній процес гімнастику. Е. Жарський відзначає заслуги І. Боберського, який сприяв розповсюдженню ідей українського національного спорту не лише в Галичині, а й у підросійській Україні, надсилаючи зі Львова до Києва С. Щербця, притягаючи до співпраці М. Міхновського у Харкові та І. Луценка в Одесі. [7, с. 1162]. Європа дізнається про спортивні досягнення українців: І. Піддубного, О. Гаркавенка, П. Родзянка, але сприймає їх перемоги як здобутки представників російської імперії через відсутність на політичній карті того часу української держави. Перша світова війна 1914 року перервала розвій спортивного руху аж до національних змагань українців 1917–1921 рр.: сокільську гімнастику у навчальних закладах заміняють на військову підготовку.

Розвиток спортивної термінології також слід простежувати через тодішню пресу, де на поч. 20 століття ми спостерігаємо лише короткі сповіщення про події з фізичної культури. Лише з 1907 року товариство «Сокіл» починає видавати друкований орган «Сокільські вісті», а з 1911 року – «Вісті з Запоріжжя», щороку друкуються сокільські календарі, а товариство «Січ» мало свій журнал – «Січові вісті», які виходили періодично з 1912 до 1914 рр., та створювало свої календарі.

Таким чином, період зародження спортивної термінографії кін. 19 – поч. 20 ст. знаменується бурхливим розвитком спортивної термінології, яка опиралася здебільшого на питомо українську лексику, творцем якої вважається відомий український громадський діяч, філолог, член Бойової управи УСС та чотар УГА, педагог, організатор, фундатор, теоретик і практик української національної фізичної культури Іван Боберський. На жаль, словників спортивної термінології цього періоду нема, але фіксація та тлумачення термінів відбувалася у посібниках та підручниках, які забезпечували навчальний та тренувальний процес в освітніх закладах та товариствах фізичної культури Галичини та Великої України.

Спортивна термінографія періоду окупації українських земель у міжвоєнний період має свою специфіку, пров'язану з історико-політичними чинниками, які впливали на її формування та функціонування. Зрозуміло, що особливості її розвитку сперті на стан термінотворення на територіях, які були окуповані Польщею та Радянським Союзом.

Та українських землях, які були під Польщею, відновлюють свою діяльність спортивні товариства «Сокіл» (586 осередків у 1928 р., а з 1939 р. через тиск польської влади скорочуються до 300 гнізд), «Сокіл – батько», пожежної справи «Січ», пізніше, після заборони діяльності якого у 1924 році, Р. Дашкевич на його основі створює «Луг». Постають нові жіночі та чоловічі секції, спортивні клуби: Карпатський лещетарський клуб, Львівський клуб ситківкарів, Український студенський спортовий клуб. «За такого розвитку, – зазаначає Е. Жарський, – постала потреба в надрядній організації для планування праці. Спортова секція «Сокола Батька», й спортові клюби створили 1925 року Український Спортовий Союз (голови: О. Навроцький, Є. Савчак, Б. Гнатевич, С. Дмоховський. Б. Макарушка, С. Шухевич, О. Радловський), який провадив окружні й крайові змагання, курси та вишкільні табори, завів загальне точкування «Відзнаку Фізичної Вправности» (1934–1939), видавав правильники, журнали, організовував медичний контроль. […] УСС закладає т-ва та секції (головне на селі) й фізкультурною роботою збуджує нац. свідомість мас» [7. с. 1164]. Зрозуміло, що така національна позиція УСС не могла подобатися польській владі, що спричинило її розпуск у 1937 р. та пізнішу заборону.

Відновлюється також повоєнна фізкультурна преса: « Сокільські вісті», «Вісті з Лугу». УСС мав такі друковані органи – «Спорт» (1925), згодом «Спортові вісті» та «Готові» (до 1935 р.). Також побачили світ «Альманах УСС» (1933) та «Готові» (до 1935 р.). У щоденних газетах «Діло», «Новий час» та ін. відводилися окремі сторінки для спортивних новин та інформації. Зазвичай друковані органи того часу послуговувалися термінологією, яку ввів в обіг І. Боберський.

Дещо іншою була ситуація на Великій Україні, яка була окупована більшовиками. Загальновідомо, що перше десятиліття радянська влада, побоюючись невдоволень та непокори українців, запроваджує оманливу політику українізації для виявлення української патріотичної еліти, яку почне фізично та морально знищувати у 30-х роках 20 століття. У цей час свою плідну роботу провадить Інститут української наукової мови при ВУАН.

Серед 34 термінологічних словників, які були створені працівниками комісій ІУНМ, на жаль, не було спортивного термінологічного глосарію. Однак, 1928 року С. та О. Якубські уклали «Російсько-український словник військової термінології», де є терміни, які стосуються спортивної галузі. Словник був перекладним російсько-українським та містив 213 сторінок понять та термінів, серед яких можна зустріти і словникові статті загальновживаних лексем, і терміни з фізичної культури та спорту. Словник базувався, зокрема, і на «Правильнику піхотинців» (1914). Прикметно, що у цьому глосарії вже не зустрічаємо питомо українських спортивних термінів. Так, копаний м'яч у Якубських лише футбол [15, с. 204], шерм – фехтування [15, с. 180), руханку замінила атлетика [15, с. 12], тощо.

Початок згортання політики українізації припинив термінографічну діяльність у радянській Україні на поч. 30-х років 20 ст. Почався період лінгвоциду: наклади термінологічних словників знищувалися, упорядників та авторів глосаріїв арештовували або убивали.

Таким чином, період окупації українських земель у міжвоєнний час характеризується науковим опрацюванням спортивної термінології, витворенням спортивної терміносистеми, яка опиралася на питомо українську лексику, а також використання та поповненням терміносистеми міжнародними відповідниками. На жаль, словника спортивної термінології цього часу ми не маємо, але багато спортових термінів ввійшли до складу «Правильника піхотинців» (1914) та «Російсько-українського словника військової термінології» (1928).

Радянський період спортивної термінографії охоплює кілька десятиліть: від кін. 40-х до поч. 90-х років 20 століття. Це час, коли у СРСР нівелюються усі досягнення української термінографії попередніх років, спортивної зокрема. Фізичне знищення української лінгвістичної еліти та її доробку, зокрема глосаріїв різних галузей знань, заборона українського правопису, так званої скрипниківки, вилучення з нього питомо українських рис, заборона літер, морфем, проголошення їх «буржуазно-націоналістичними» призупинило розвиток спортивної термінології та термінографії на кілька десятиліть. Відбувається процес «зближення» української та російської мов, що на практиці означав мовну асиміляцію, де українська мова мала втратити свої питомі риси на користь окупантської. Це була навмисна радянська політика, що передбачала витворення єдиного радянського народу з єдиною мовою – російською.

Такий стан в українській лінгвістиці «сприяв» лише укладанню перекладних глосаріїв. У цьому часовому відтинку побачила світ лише єдина спортивна термінографічна праця – «Російсько-український спортивний словник» 1973 року за редакцією С.І. Головащука. Цей глосарій містив близько 7000 термінів, перекладених з російської на українську мову. Більше інформації про це видання можна почерпнути зі студії О. Романчук та Р. Коваля «Історія спортивної лексикографії» [17].

Термінографія часів незалежності України – це найпліднішій період української спортивної лексикографії. Цей період розвитку термінографії добре висвітлено у студіях О.Романчук, Р. Коваль та Ю. Самсон [17, 18]. Саме у цей час пожвавилося укладання словників. Надбання спортивної термінографії аналізованого періоду можна класифікувати за загальноприйнятими видовими критеріями глосаріїв:

а) за інформаційним наповненням – галузеві перекладні (дво/багатомовні); енциклопедично-довідкові: тлумачні, тлумачно-перекладні, довідкові, тощо;

б) за часом творення термінів: сучасної та історичної термінології;

в) за способом поширення: словники загальновживаної термінології, словники індивідуально-авторської термінології.

Найбільш заповненою нішею спортивної термінографії є перекладні словники. За останні три десятиліття світ побачили такі глосарії: «Російсько-український словник спортивних термінів» (О.П. Криштальский, 1991); «Російсько-український словник з фізичної куль-

тури і спорту» (В.Г. Осінчук, І.К. Попеску, 1993); «Короткий російсько-український словник з фізичної культури та спорту» (Д.М. Диньовський та ін., 1993); «Російсько-український фізкультурно-спортивний словник» (А.Р. Волинець, Ю.О. Гринь, Ю.О. Короп, О.В. Харчук, 1995); «Україно-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту (медико-біологічний аспект)» (Ю.М. Панишко, 1996); «Російсько-український словник з фізичної культури та спорту» (Л.І. Чигиленко, Г.І. Довгаль, Ф.А. Непийвода, 1997); «Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів» (І.Т. Янків, 2000); «Українсько-російська, російсько-українська термінолексика спортивних ігор: словник» (В.Г. Осінчук, Л.В. Левків, 2003); «Російсько-український словник» (І.О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк, 2003); «Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики» (Р.С. Помірко, М.Б. Дубняк, Т.Р. Іваньо, М.І. Процiв, 2009), «Українсько-польський, польсько-український перекладний словник футбольних термінів» (Левків Л.В., Хім'як В.М., Левків В.І., Осінчук В.В., 2012).

Енциклопедично-довідкові словники періоду незалежності України також суттєво доповнили скарбницю вітчизняної спортивної термінографії. За цей час світ побачили такі глосарії: «Короткий спортивний словник-довідник» (М.Д. Зубалій, В.В. Сіркізюк, 2003); «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (О.В. Боровська, 2003); «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (В. Наумчук, 2004); «Енциклопедія олімпійського спорту України» (В. М. Платонов, 2005); « Словник футбольних термінів» (О.А. Свєрнтєв, 2007); «Енциклопедія олімпійського спорту в запитаннях і відповідях» (М.М. Булатов, 2009); «Словник футбольної термінології» (В.В. Соломко, О.В. Соломко, 2009); «Короткий словник-довідник термінів спорту та фізичної культури» (Ю.О. Маркітантов, В.Ю. Маркітантов, 2010); «Термінологічний словник зі спортивних ігор» (І.Г. Цап, М.І. Цап, 2013).

Із глосаріїв, які належать до групи словників за часом творення термінів, вирізняється праця «Малий античний олімпійський словник» (І.К. Попеску, 1999). До глосаріїв, які систематизують індивідуально-авторську термінологію належить праця І. Процик «Лексика на позначення футбольних понять у праці Івана Боберського «Забави і гри рухові. Часть ІІІ. Копаний мяч» (Львів, 1906): словник-довідник» (2023).

Таким чином, підсумовуючи наші спостереження, слід зазначити, що українська спортивна термінографія пройшла довгий та важкий шлях систематизації та унормування. Однак досі залишається потреба у повному сучасному уніфікованому виданні спортивної фахової лексики, що потребує нагального вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боровська О. До питання про національні та інтернаціональні терміни в українській спортивній терміносистемі. *Молода спортивна наука України: Збірник наукових статей в галузі фізичної культури та спорту*. Львів: ЛДІФК, 2001. Вип. 5. Т. 1. С. 23–24.

2. Боровська О. Національні витоки української термінології з фізичної культури та спорту. *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр.* Львів, 2002. Вип. 6. Т. 1. С. 8–10.

3. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. І.-Франківськ : Лілея, 1997.

4. Гайдучок С. Читаю і згадую. *Сокільські Вісти.* 1937. Січень. Чис. 1. С. 5.

5. Данилів Т. Основоположник Пласту (До 80-річчя з дня народження д-ра Олександра Тисовського). Мюнхен. 1996.

6. Дикань І. Етимологічні аспекти сучасної української спортивної термінології. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту.* К.: Інститут української мови НАН України, 2008. С. 132–138.

7. Жарський Е. Фізична культура/Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Репринтне відтворення видання 1949 року. К. : Інститут укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. 1995. С. 1161–1165.

8. Каленюк С.О. Функціонування спортивної лексики у мові українських засобів масової інформації. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10. С. 31-39.

9. Кондратенко Н.В. Тематичні групи спортивної лексики в українській політичній комунікації. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія.* 2014. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 127–135.

10. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 року). Мюнхен – Львів, 1994.

11.Максимчук В.В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія.* 2015. Вип. 57. С. 85–89.

12. Молоткіна Ю.О. Функціонально-стильова диференціація новітніх запозичень у сучасній українській мові: дис….д-ра філос. наук: 035.055. Тернопіль, Переяслав, 2020. 290 с.

13. Нагірняк А.Я. До історії створення та діяльності спортивного товариства «Сокіл» у Львові (кінець XIX – почато XX ст.). *Вісник НУ «Львівська політехніка».* 2008. № 634. С. 26–31.

14. Процик І. Р. Іван Боберський – творець української футбольної термінології В Галичині. *Українська мова.* 2021. № 1 (77). С. 75–90.

15. Процик І.Р. «Копаний мяч учить боронити і здобувати»: тематична класифікація української футбольної термінолексики кін XIX – початку XX ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія: Проблеми української термінології.* Львів, 2016. № 842. С. 151–157.

16. Процик І. Лексика на позначення футбольних понять у праці Івана Боберського «Забави і гри рухові. Част III. Копаний мяч» (Львів, 1906): словник-довідник. Львів : НТШ, 2023. 56 с.

17. Романчук О., Коваль Р. Історія спортивної лексикографії. *Молода спортивна наука України.* 2012. Т. 1. С. 271–276.

18. Самсон Ю.П. Становлення української спортивної терміносистеми у сучасний період. *Молодий вчений.* 2020. № 9.1 (85.1). С. 93–96.

19. Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність. Львів, 2019.

20. Трофімчук К.В. Особливості спортивної лексики й термінології в засобах масової інформації. *Вісник Волинського національного університету умені Лесі Українки.* 2009. № 23. С. 65–68.

21. Янків І. М. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аспект). Автореф. дис. канд. наук з фіз. культуриі спорту. Луцьк, 2000. 18 с.

СЛОВНИКИ

1. Анніна І. О. Російсько-український словник / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк. К. : Абрис, 2003. 1424 с.

2. Боровська О. В. Короткий тлумачний словник термінології галузі фізичної культури та спорту. Львів : ЛДІФК, 2003. 54 с.

3. Булатова М. М. Енциклопедія олімпійського спорту в запитаннях і відповідях. К. : Олімпійська література, 2009. 400 с.

4. Енциклопедія олімпійського спорту України / за ред. В. М. Платонов. К., 2005. 463 с.

5. Короткий словник-довідник термінів спорту та фізичної культури : навч. посіб. / упоряд. : Ю. О. Маркітантов, В. Ю. Маркітантов. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 67 с.

6. Короткий словник футбольних термінів / авт.-уклад. О. А. Свєртнєв. Полтава: АСМІ, 2007. 36 с.

7. Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту /уклад. Д. М. Диньовський та ін. К. : Просвіта, 1993. 20 с.

8. Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики / уклад.: Р. С. Помірко, М. Б. Дубяк, Т. Р. Іваньо, М. І. Проців. Львів: Українські технології, 2009. 100 с.

9. Наумчук В. І. Словник-довідник основних термінів і понять з теорії та методики фізичного виховання і спорту. Тернопіль: «Астон», 2013. 96 с.

10. Українсько-польський, польсько-український перекладний словник футбольних термінів / уклад.: Левків Л. В., Хім'як В. М., Левків В. І., Осінчук В. В. Л. : ЛДУФК, 2012. 172 с.

11.Панишко Ю. М. Українсько-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту (медико-біологічні аспекти). Львів, 1996. 94 с.

12. Правильник піхотинців. Розділ І. Впоряд. Львів. 207 с.

13. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту/ уклад.: В.Г. Осінчук, І. К. Попеску, Є. М. Рябенко та ін. Львів : Світ, 1993. 312 с.

14. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / уклад.: А.Р. Волинець, Ю. О. Гринь, Ю. О. Короп, О. В. Харчук ; за ред. Л. І. Мацько. К., 1995. 138 с.

15. Російсько-український словник військової термінології/ упор. О. Якубський, С. Якубський. К.: Державне видавництво України, 1928. 213 с.

16. Російсько-український словник з фізичної культуриі спорту / укл. Л. І. Чипиленко, Г. І. Довгаль, Ф. А. Непийвода. Київ: ІЗМН, 1997. 160 с.

17. Російсько-український словник спортивних термінів / уклад. О. П. Криштальський. Львів: УСА, 1991. 85 с.

18. Російсько-український спортивний словник/уклад.: Н. Й. Фірсель, В. М. Калюжний; за ред. С. І. Головащука. К.: Здоров'я, 1973. 170 с.

19. Соломко В. В. Словник футбольної термінології. Львів, 2009. 37 с.

20. Цап І. Г. Термінологічний словник зі спортивних ігор. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. 72 с.

21. Янків І. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів: методичні рекомендації для працівників галузі фіз. культури і спорту. Львів, 2000. 26 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 37.091.313:811](477):37.013.32]=111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.11

CLIL IN UKRAINE: PATHWAYS TO BILINGUAL EDUCATION AND ACADEMIC INNOVATION

CLIL В УКРАЇНІ: ТРАЄКТОРІЇ РОЗВИТКУ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА АКАДЕМІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Myronenko N.V.,
orcid.org/0000-0001-5463-6336
Lecturer at the Department of Foreign Languages for the Humanities
Ivan Franko National University of Lviv

Opyr M.B.,
orcid.org/0000-0002-0233-7227
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

Panchyshyn S.B.,
orcid.org/0000-0001-9444-4232
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

This article presents a comprehensive analysis of the implementation of the Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology within the educational framework of Ukraine. The primary objective of this exploration is to assess the effectiveness of CLIL in enhancing student learning outcomes, identify the challenges faced in its application, and examine the potential advantages it presents to schools throughout the country.

The study delves into current pedagogical practices observed in Ukrainian classrooms that employ the CLIL approach, studying cases of some Ukrainian schools. It evaluates how these practices influence students' engagement and proficiency, particularly in both language acquisition and the comprehension of subject-specific content. By systematically analyzing various case studies and classroom experiences, the article seeks to paint a clearer picture of the overall effectiveness of CLIL in fostering a more integrated learning experience.

The research explores the integration of the CLIL methodology into the national education system, highlighting successful implementations and areas needing improvement. It collects insights from educators and policymakers to adapt CLIL effectively across different academic settings. The article emphasizes CLIL's positive impact on students' language skills and content mastery, which is crucial for preparing them for a globalized world.

The discussion culminates in a set of key recommendations for future research to enhance CLIL practices in Ukraine's education system. These include promoting collaboration among educators, developing teacher training programs, and creating supportive resources. By focusing on these areas, the article aims to strengthen CLIL implementation and enrich students' educational experiences nationwide.

Key words: Content and Language Integrated Learning (CLIL), foreign language teaching, integrated learning, educational methodology.

У статті представлено комплексний аналіз упровадження методології предметно-мовного інтегрованого навчання (Content and Language Integrated Learning, CLIL) в освітній системі України. Основною метою дослідження є оцінка ефективності CLIL у підвищенні результативності навчання здобувачів освіти, визначення викликів, що виникають у процесі його застосування, а також виявлення потенційних переваг для закладів освіти по всій країні.

Дослідження зосереджується на сучасних педагогічних практиках, що застосовуються, впроваджуючи методику CLIL на прикладі окремих українських шкіл. Проаналізовано вплив даного підходу на зацікавленість здобувачів освіти у навчальному процесі і рівень їхньої успішності, зокрема у сфері володіння іноземною мовою, а також кращого засвоєння предмету. Завдяки систематичному вивченню кейсів та навчального досвіду практичного застосування CLIL окреслено більш чітке уявлення про ефективність даного підходу у формуванні інтегрованого освітнього середовища.

У роботі досліджено інтеграцію методології CLIL у національну систему освіти, окреслено приклади успішного впровадження та напрями, які потребують подальшого вдосконалення. Проаналізовано напрацювання педагогів та представників освітньої політики щодо ефективної адаптації CLIL у різних академічних контекстах. Підкреслено позитивний вплив методології на розвиток іншомовної компетентності здобувачів освіти та засвоєння предметних знань, що є надзвичайно важливим чинником для підготовки до життя у глобалізованому суспільстві.

Наведено основні рекомендації для подальших наукових досліджень з метою вдосконалення практик CLIL в освітній системі України, активізуючи співпрацю між педагогами, розробляючи програми підвищення кваліфікації. Зосередживши увагу на цих напрямах, покращується ефективність упровадження CLIL та збагачується академічний досвід здобувачів освіти у масштабах усієї країни.

Ключові слова: предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL), викладання іноземної мови, інтегроване навчання, методика навчання.

Problem statement. Content and Language Integrated Learning (CLIL) is a highly effective educational approach that focuses on teaching subjects through a foreign language, integrating content knowledge with language skills [1; 3]. Initially developed in Europe, CLIL has gained widespread popularity around the world. Notably, countries such as Ukraine have begun to integrate CLIL into their educational systems [4; 5], reflecting its growing significance in contemporary education. The CLIL methodology offers a unique opportunity to meet this demand while enriching students' knowledge across various subjects [10; 11], aligning well with the country's educational reforms aimed at promoting multilingualism and modernizing teaching practices [11].

However, the implementation of CLIL in Ukraine faces challenges, such as the readiness of teachers, the availability of appropriate materials, cultural attitudes toward language learning, and the adaptation of the methodology to local contexts [8]. Additionally, concerns arise about effectively integrating CLIL into the existing curriculum while balancing subject mastery with language acquisition [11].

Analysis of existing research on CLIL. Content and language integrated learning is a new and innovative approach to language learning that is gaining popularity in Ukraine and around the world. Numerous research studies have demonstrated that CLIL stands as a highly effective method for equipping graduates with the necessary skills and readiness for their future practical life and the job market. Ukrainian scholars (O. Bielska, O. Kordyu, Y. Roudnik, I. Shevchenko, N. Yevtushenko) underline its role in preparing graduates for professional life, enhancing language proficiency, and fostering intercultural competence. International authors (P. Ball, J. Brewster, D. Coyle, T. Gerdes, D. Marsh) emphasize CLIL's potential to improve fluency and accuracy through meaningful content engagement. Coyle, Hood, and Marsh show that CLIL supports both language development and cognitive growth, while also strengthening critical thinking and academic performance.

Overall, existing studies confirm CLIL as a promising methodology for equipping learners with linguistic and academic skills for a globalized world, provided that institutional and methodological barriers are addressed.

Objective setting. This article aims to explore the potential of integrating CLIL into the Ukrainian educational system, assessing both its benefits and challenges [1; 6]. Key objectives include evaluating the potential benefits of CLIL for language proficiency and content knowledge; analyzing challenges faced by educators during implementation [8; 11]; examining how CLIL can be incorporated into the national curriculum and teacher training [8; 11]; offering recommendations for adapting CLIL to local contexts to enhance educational reforms in Ukraine.

Main material. The theoretical Framework of CLIL is grounded in several theories:

– Immersion theory, suggesting that immersion in a foreign language promotes natural acquisition, integrating linguistic and academic content [1;3].

– Constructivist learning, emphasizing active engagement with content and facilitating deeper learning through exploration and problem-solving [6].

– Cognitive load theory, aiming to balance cognitive demands of processing content while learning a language, ensuring effective learning without overwhelming students [7].

All the mentioned theories prove benefits of CLIL, namely:

– enhanced language proficiency, as CLIL improves foreign language skills within contextual frameworks, leading to higher fluency and accuracy compared to traditional language courses [1; 9];

– cognitive benefits, promoting critical thinking and problem-solving, vital for intellectual growth, which are often underemphasized in traditional instruction;

– cultural awareness, as CLIL exposes students to diverse cultures, enhancing intercultural understanding crucial in a multicultural world [9; 10];

– motivation and engagement, because students are more motivated to learn languages when they see practical applications in subjects like science and history.

While CLIL offers clear advantages, challenges in its implementation remain. A primary issue is the need for thorough teacher training; many educators, especially in Ukraine [8; 11], lack adequate preparation in both subject matter and foreign languages. Adapting the curriculum is also challenging, as it requires new materials and bilingual resources that are often limited [11]. Additionally, students may struggle with complex subjects in a second language, particularly if their proficiency is low. Finally, the availability of educational resources is crucial for successful CLIL

implementation, and these resources are often lacking in rural or underfunded areas.

CLIL Implementation in Ukrainian schools: case studies. CLIL merges foreign language instruction with academic subjects, offering an immersive learning experience that is increasingly vital in today's globalized educational landscape. In the Ukrainian context, CLIL presents significant potential for enhancing students' language skills and academic understanding through the introduction of bilingual courses beginning in middle school. This approach not only promotes the acquisition of foreign languages but also fosters interdisciplinary collaboration, preparing students for participation in international academic and professional environments. The authors of the study analyze several cases of CLIL implementing in Ukrainiain schools.

Case study 1: Kyiv International School (KIS) has been implementing CLIL since 2015, using English as the primary language of instruction for its diverse international student body. CLIL was particularly applied to subjects such as science and history, creating opportunities for students to simultaneously develop subject knowledge and linguistic competence.

The outcomes of the initiative were significant. Students demonstrated measurable progress in English language proficiency, particularly in their ability to articulate subject-specific knowledge within academic contexts. Moreover, CLIL increased student motivation by linking language learning to real-world applications, thereby strengthening engagement with both linguistic and disciplinary content. Enhanced academic performance was also observed in CLIL-supported subjects, confirming the value of the dual focus.

Lessons learned at KIS underline the necessity of systematic teacher training, which included professional development workshops dedicated to CLIL methodology and cross-disciplinary collaboration. Furthermore, the development of tailored teaching materials played a crucial role in aligning language and content objectives, ensuring the bilingual nature of instruction was adequately supported.

Case study 2: In 2018, *Lviv Secondary School No. 25* adopted CLIL as part of a pilot program aimed at strengthening foreign language instruction and enhancing students' international competitiveness. The initiative focused on integrating English into STEM subjects at grades 9 and 10. Implementation relied on extensive teacher training, emphasizing the creation of context-rich, interactive tasks to support comprehension.

The outcomes confirmed the effectiveness of the approach. Students exhibited improved performance in STEM disciplines and demonstrated growing bilingual competence, particularly in academic English. Additionally, parents and the local community expressed strong support for the bilingual initiative, highlighting its perceived benefits for global education.

Nonetheless, certain challenges emerged. Traditional assessment practices were often inadequate for measuring both content mastery and language proficiency, requiring innovative evaluative approaches. Teachers also had to address language barriers among students, using visual aids and peer collaboration to bridge differences in English proficiency. Crucially, the school's supportive environment, grounded in collegial cooperation, facilitated the effective planning and execution of CLIL lessons.

Case study 3: In 2019, *Vinnytsia School of Foreign Languages* integrated CLIL into subjects including geography, history, and literature. Implementation was marked by flexible approaches and strong collaboration between language teachers and subject specialists, ensuring that English-medium instruction was both linguistically accessible and content-rich.

The outcomes extended beyond language acquisition. Students developed cross-disciplinary knowledge and demonstrated the ability to apply English to real-world situations, particularly in the humanities. Increased learner autonomy, deeper engagement with subject matter, and enhanced critical thinking were notable results. Furthermore, students reported a heightened interest in pursuing studies abroad, reflecting greater confidence in their preparedness for international academic contexts.

Key lessons from this case emphasize the importance of gradual implementation. A phased approach allowed teachers and students to adapt to the demands of CLIL, reducing resistance and anxiety associated with abrupt pedagogical change. Equally significant was the collaboration between subject and language instructors, which provided students with cohesive and integrated learning experiences. Continuous assessment and feedback also emerged as essential for refining both pedagogical strategies and evaluative methods.

These case studies collectively demonstrate the potential of CLIL to simultaneously advance language proficiency and subject-specific knowledge among Ukrainian students. The positive outcomes, including improved academic results, heightened motivation, increased autonomy, and strengthened bilingual competence, underline the transformative potential of CLIL in the national educational context. At the same time, the challenges related to teacher training, material development, and assessment highlight areas requiring sustained attention.

The experiences collectively provide valuable insights into effective CLIL practices. These lessons establish a foundation for expanding bilingual education in Ukraine, offering strategies for future implementation and adaptation to various institutional contexts.

Policy considerations for integrating CLIL into the Ukrainian education system. The successful implementation of CLIL in Ukraine depends not only on pedagogical practices and classroom-level outcomes but also on broader policy decisions. One of the most critical questions concerns the status of CLIL within the national education system: whether it should be introduced as an elective or a mandatory component of the curriculum. This issue directly affects accessibility, teacher training, educational outcomes, and the overall pace of integration.

Elective status of CLIL. Introducing CLIL as an elective offers schools the flexibility to adapt the methodology to their local contexts and allows for experimentation with various subjects and instructional strategies. This approach fosters student agency, as motivated learners often show greater engagement and ownership of their education. Additionally, focusing teacher training on smaller cohorts can ease initial systemic strain. However, the elective model has limitations. It may limit access for motivated yet disadvantaged students, especially in rural areas with fewer resources [11]. Moreover, fragmented implementation could hinder the establishment of a coherent national CLIL framework, preventing all students from benefiting equally from the advantages of integrated learning.

Mandatory status of CLIL. A mandatory approach would ensure that all students, regardless of socioeconomic background, gain access to CLIL instruction [11]. By embedding CLIL systematically into the curriculum, Ukraine could guarantee comprehensive language development, strengthen interdisciplinary thinking, and enhance the global competitiveness of its graduates. Such an approach aligns with broader European educational trends, where bilingual and multilingual education is increasingly viewed as a necessity in preparing students for international academic and professional environments. At the same time, making CLIL compulsory presents considerable challenges. Large-scale implementation requires extensive teacher training, the development of bilingual teaching materials, and structural adjustments to curricula. Without adequate preparation, mandatory CLIL could increase educator workload, create resistance among students and parents, and exacerbate disparities between urban and rural institutions.

Making CLIL compulsory poses significant challenges, including the need for extensive teacher training, bilingual materials, and curriculum adjustments. Without proper preparation, it could increase teacher workload, lead to resistance from students and parents, and widen gaps between urban and rural schools.

Extending CLIL to higher education and professional pathways. While much of the discussion surrounding CLIL in Ukraine has focused on primary and secondary schools, its implementation at the university level presents equally significant opportunities. Universities, as institutions that prepare students for professional life and global citizenship, are uniquely positioned to leverage CLIL for developing advanced linguistic competence alongside disciplinary expertise [8].

Introducing CLIL in secondary education creates a continuum that eases students' transition to higher education. School graduates who have participated in bilingual programs enter universities with greater confidence in engaging with academic content in English or other foreign languages. This preparedness reduces the cognitive and affective barriers often associated with English-medium instruction at the tertiary level.

Moreover, early exposure to CLIL allows students to explore academic disciplines through a foreign language lens, potentially influencing their career choices. In this sense, CLIL not only fosters bilingual competence but also supports informed decision-making regarding future academic and career paths.

The integration of CLIL into higher education enhances the internationalization of Ukrainian universities by aligning them with European Higher Education Area (EHEA) practices and promoting English-medium instruction. It also supports academic mobility, preparing students for international exchanges and graduate studies abroad, while improving employability through the development of professional knowledge and advanced language skills.

Successful CLIL implementation requires linguistic preparation and curricular adjustments, often involving collaborative teaching models that integrate subject and language instruction. This approach fosters critical thinking, problem-solving, and intercultural communication.

Beyond undergraduate studies, CLIL supports lifelong learning and professional development, especially in fields like business and technology where English proficiency is crucial. Graduates gain the adaptability and resilience needed to thrive in diverse work environments.

Ultimately, CLIL serves as a bridge between education and professional development, helping students acquire disciplinary knowledge and language competence, and supporting Ukraine's educational modernization and global competitiveness goals.

Pros and cons of CLIL in the Ukrainian educational context. CLIL has emerged as a significant pedagogical innovation in contemporary education, particularly for countries striving to enhance foreign language proficiency while maintaining subject knowledge acquisition [10; 12]. In the Ukrainian educational context, CLIL holds particular relevance as the system seeks to align more closely with European educational standards and to strengthen students' competitiveness in a globalized world. However, despite its potential advantages, CLIL implementation is also accompanied by a range of challenges that must be critically examined.

CLIL offers several advantages, notably enhancing language proficiency by integrating foreign languages, particularly English, into subject instruction. This approach fosters authentic language use and helps students develop critical thinking, problem-solving, and metacognitive skills. Additionally, CLIL boosts motivation and engagement by linking language with meaningful content, promoting interdisciplinary learning, and preparing students for global communication. Its focus on collaborative tasks also nurtures teamwork and interpersonal skills, important in today's educational and professional environments [6; 10].

Challenges of CLIL. Despite these advantages, the implementation of CLIL poses notable difficulties. Foremost among them is the issue of teacher preparedness: effective CLIL requires educators who are proficient in both foreign language and subject content, yet in Ukraine such professionals remain in short supply. Curriculum design also presents challenges, as instructional materials must integrate content and language in balanced and context-appropriate ways. From the student perspective, CLIL can increase cognitive load, particularly for those with limited foreign language proficiency. This often results in stress, reduced motivation, or incomplete mastery of subject knowledge when language barriers hinder comprehension. In terms of equity, CLIL tends to be more accessible in urban, well-funded institutions, which risks widening educational disparities between urban and rural contexts. Finally, cultural and parental resistance may emerge, particularly in communities concerned about the preservation of native language competence or wary of educational innovations that may be perceived as undermining national identity [8; 6].

Overall, CLIL represents a promising tool for strengthening language education in Ukraine, offering a pathway toward bilingual competence, interdisciplinary understanding, and greater international competitiveness. Nevertheless, without substantial investment in teacher training, curriculum adaptation, and equitable resource allocation, the risks of cognitive overload, content gaps, and unequal access may undermine its effectiveness. To maximize the benefits of CLIL, Ukraine must adopt context-sensitive strategies that balance innovation with inclusivity, ensuring that the approach supports both linguistic and academic development for all learners [11, 12].

Recommendations for the introduction of CLIL in the Ukrainian education system. The integration of CLIL into the Ukrainian educational context requires a carefully structured approach that balances pedagogical innovation with systemic feasibility. While the benefits of CLIL in terms of language acquisition, subject knowledge development, and internationalization of education are well-documented in global scholarship, its large-scale adoption in Ukraine necessitates targeted recommendations.

CLIL should be framed as part of broader educational reforms designed to improve the quality of foreign language teaching and to strengthen Ukraine's alignment with European educational standards. A national framework is essential to define the objectives, stages, and mechanisms for monitoring CLIL implementation across primary, secondary, and tertiary levels. Such policy guidance would provide a unified direction, preventing fragmentation in practice and ensuring equitable access to CLIL instruction.

The shortage of qualified educators skilled in both foreign languages and subject content is a major barrier to CLIL implementation. To address this, teacher education must invest in specialized CLIL modules to enhance subject teachers' language skills and equip language teachers with subject knowledge. Collaborative teaching models, where subject and language teachers work together, can be effective. Continuous professional development, such as workshops and online training, is essential for teachers to stay updated on CLIL methodologies.

Additionally, appropriate learning materials are crucial. The Ukrainian curriculum should be revised to integrate language instruction with subject content. Developing bilingual resources like textbooks and digital platforms is necessary. A phased introduction of CLIL, starting with simplified topics in early grades and advancing to complex subjects, is advisable.

CLIL should be introduced in Ukraine through pilot projects in select schools and universities to evaluate teaching models, teacher collaboration, and student support. Findings from these pilots will inform large-scale policies, ensuring strategies are based on empirical evidence and tailored to the Ukrainian educational context.

Implementing CLIL offers linguistic and cognitive benefits and can help students explore academic and career paths, encouraging informed decisions about their future. At the tertiary level, CLIL prepares students for academic mobility and global competitiveness, utilizing scaffolding techniques like glossaries and visual aids to support comprehension.

Ongoing research, including longitudinal studies, is vital for the sustainable development of CLIL. Attention must be given to regional differences in resources and teacher availability. Collaboration among researchers, educators, and policymakers will ensure evidence-based decisions that meet evolving needs.

Conclusions. Integrating CLIL into Ukraine's educational framework offers significant opportunities for enhancing language proficiency and subject knowledge. By focusing on content-based learning, CLIL fosters cognitive processing, critical thinking, and intercultural competence essential for today's global environment [1].

In universities, CLIL can boost internationalization and academic competitiveness by offering specialized courses in English, equipping students with professional vocabulary and preparing them for global research collaborations and job markets. This integration also aligns Ukraine's education with European standards, producing graduates capable of thriving in multilingual contexts.

In conclusion, despite the challenges of implementing CLIL, its potential to enhance language education and professional training makes it a promising direction for national educational policy, bridging school and university practices for lifelong learning and successful global integration.

REFERENCES:

1. Ball Ph., Kelly K., Clegg J. Putting CLIL into Practice. Oxford, 2015. 336p.

2. Coyle D. CLIL Content and Language Integrated Learning: towards a connected research agenda for CLIL pedagogies. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2007. Vol. 10, № 5, pp. 543–562.

3. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 178 p.

4. Dale L., Tanner R. CLIL Activities. A Resource for Subject and Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 284 p.

5. European Commission. Languages in the European Union: The Role of CLIL in Enhancing Language Skills. EU Report, 2012.

6. Grounds P., Guerrero S. Primary Methodology Handbook. Practical Ideas for ELT. Oxford: Richmond, 2014. 40 p.

7. Marsh D. Introduction: Content and Language Integrated Learning. Oxford, 2009. P. 178.

8. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. Uncovering CLIL. Content and Language Intergrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan, 2008. 238 p.

9. Mehisto P., Marsh D. Putting CLIL into Practice. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism.* 2014. Vol.17, № 4, pp. 448–468.

10. Кордюк О., Шевченко І., Переваги використання методології CLIL у процесі навчання майбутніх учителів англійської мови у сучасних вищих навчальних закладах України. *Молодий вчений.* 2018. № 6, т. 1. С. 177–180.

11.Мовчан Л. Використання досвіду Швеції у вітчизняних практиках навчання іноземних мов. *Гуманізація навчального процесу*. 2011. № 2, т.7, С. 214–220.

12. Шиманович І. Методологія CLIL в українських педагогічних університетах: виклики та переваги. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових праць.* Бердянськ: БДПУ. 2023. Вип. 2. С. 424–432.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

UDC 81’276
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.12

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ БРИТАНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ КОКНІ В РОЗМОВНОМУ ТА ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

FEATURES OF THE COCKNEY BRITISH DIALECT TERMINOLOGY USE IN SPOKEN AND LITERARY LANGUAGE

Ordynska I.Ya.,
orcid.org/0000-0001-9673-8576
PhD in Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the Cockney dialect as a unique linguistic and sociocultural phenomenon. It originated in London's East End and explores the specific uses of its terminology in spoken and literary language. The paper also examines the dialect's origins, evolution, and influence on the English language, as well as the social aspects associated with its speakers. It's important to note that the dialect's creation was closely tied to the processes of industrialization and migration. The East End became a melting pot of languages and dialects brought by factory workers from all over the world—from Essex and Ireland to Poland, Pakistan, and Bangladesh. This multiculturalism led to a rapid enrichment of the Cockney lexicon through the borrowing of terms from other languages and professional jargons, for example, from butchers and merchants. The article also considers how Cockney was reflected in literature, particularly in the works of Charles Dickens and Herman Melville. In contrast to the romanticized or distorted images created by some writers, the dialect is argued to be a reflection of not only linguistic features but also the code of conduct, moral values, and patriotism of its speakers. While the East End was often associated with poverty and crime, Cockneys had a strong code of respectability and an aversion to «the law», which they perceived as a tool of the privileged classes. In the modern era, the dialect has undergone significant social and economic changes, caused by the «slum clearance» program, the closure of the docks, and a new wave of immigration. These processes have led to the dispersal of traditional Cockney speakers and the emergence of «Multicultural London English», which is a blend of Cockney, Bangladeshi, and Caribbean accents. Despite predictions of its possible disappearance, the authors note that Cockney continues to exist, in part due to its presence in popular culture (TV shows, films) and its use by notable figures such as Prince Charles and David Beckham. While rhyming slang is not developing as actively as it once was, its influence is still noticeable. This dialect is not just a linguistic phenomenon, but a deep cultural code that reflects the history and character of London's working class.

Key words: the English language; the London dialect; terminology; speech; vocabulary.

Статтю присвячено комплексному аналізу діалекту кокні як унікального лінгвістичного та соціокультурного феномену, що сформувався у лондонському Іст-Енді та особливостям використання його термінології в розмовному та художньому мовленні. Звернено увагу на походження лондонського діалекту, еволюцію та вплив на англійську мову, а також соціальні аспекти, пов'язані з його носіями. Слід зауважити, що створення діалекту було тісно пов'язане з процесами індустріалізації та міграції. Іст-Енд став середовищем для змішування мов і діалектів, що привезли фабричні робітники з усього світу — від Ессекса та Ірландії до Польщі, Пакистану та Бангладеш. Ця мультикультурність спричинила швидке збагачення лексики кокні шляхом запозичення термінів з інших мов і професійних жаргонів, наприклад, від м'ясників і комерсантів. Розглянуто також як кокні відображався у літературі, зокрема у творчості Чарльза Діккенса та Германа Мелвілла. На відміну від романтизованих чи спотворених образів, створених деякими письменниками, діалект, як стверджується, є віддзеркаленням не лише мовних особливостей, але й кодексу поведінки, моральних цінностей і патріотизму його носіїв. Хоча з одного боку Іст-Енд асоціювався з бідністю та злочинністю, кокні мали сильний кодекс респектабельності та неприязні до «закону», який вони сприймали як інструмент привілейованих верств. У сучасну епоху діалект зазнав значних соціальних та економічних змін, спричинених програмою «очищення нетрів», закриттям доків, а також новою хвилею імміграції. Автентифіковано, що ці процеси призвели до розселення традиційних носіїв кокні та до появи «багатокультурної лондонської англійської», яка є сумішшю кокні, бангладешських та карибських акцентів. Незважаючи на прогнози щодо можливого зникнення, автори зазначають, що кокні продовжує існувати, зокрема завдяки своїй присутності у масовій культурі (телешоу, фільми) та використанню відомими особами, як-от принц Чарльз та Девід Бекхем. Хоча римований сленг розвивається не так активно, як раніше, його вплив все ще помітний. Цей діалект є не просто лінгвістичним явищем, а глибоким культурним кодом, що відображає історію та характер лондонського робітничого класу.

Ключові слова: англійська мова; лондонський діалект; термінологія; мовлення; лексика.

Statement of the problem. The Cockney dialect emerged in London's East End, historically a hub for the working class and immigrants. Its formation was driven by a blend of people from various English regions and immigrants from around the world. This diversity gave it a dynamic nature, allowing it to easily borrow and incorporate words from other languages and professional jargon. Cockney is more than just an accent; it's a distinct culture. It's characterized by a strong code of politeness, where the words «lady» and «gentleman» hold great significance. They treated a «lady» with respect, while the word «woman»

could be offensive. Cockneys were also known for their patriotism, shown through their resilience during wartime and their enthusiasm for royal celebrations, which were one of the few opportunities for the working class to visit the West End. They had their own view of the legal system, disliking the police and believing the law served the interests of the upper class. Slang terms for police officers, such as «cooper» or «the old Bill», were derogatory. Poverty and a lack of money were central to their lives, which led to a rich vocabulary of slang terms for money («a quid» - a pound) and its absence («skint» - broke). The dialect has been used in literature, though not always accurately. Charles Dickens, despite being seen as a champion of the poor, described the East End with disgust, and his working-class characters were often portrayed as swindlers or drunkards. In contrast, Herman Melville presented a more authentic depiction in his novel Omoo, which historian L. Mumford called «the first evidence of modern Cockney's existence in American literature». In modern popular culture, Cockney has gained popularity through TV shows like «Steptoe and Son» and «Only Fools and Horses». Celebrities such as Prince Charles, Hugh Laurie, David Beckham, and Adele also use it to add personality to their public image. There's even a term, «mockney», for a fake Cockney accent used for comedic effect, which shows its widespread recognition.

Today, Cockney is undergoing significant changes due to social and economic transformations. «Slum clearance» programs, the closing of the docks, and new waves of immigrants (especially from Bangladesh) have caused the traditional East End population to disperse to the suburbs. This makes Cockney less of a regional accent and more of a class-based one. Some researchers believe that traditional Cockney will disappear from London within 30 years, replaced by a «multicultural London English» that blends elements of Cockney with immigrant accents. Nevertheless, rhyming slang continues to evolve, albeit slowly. Modern examples primarily rhyme with celebrity names, such as «Barack Obama» (pajamas) or «Britney Spears» (beers). This suggests that the creative impulse that gave rise to Cockney is still alive, but its form is adapting to contemporary culture.

Objective. The objective of the article is to examine the features of the use of Cockney British dialect terminology in spoken and literary language.

Analysis of recent research and publications. The development of the Cockney dialect was considered by foreign scholars, such as: A. Ellis, E. Armstrong, R. Barltrop, L. Ashley, M. Guzzetti, S. Finch, D. Freeborn, S. Fox, J. Fowler, H. Kökeritz, T. Mcarthur, W. Matthews, and others.

Presentation of the main material. The Cockney dialect is one of the most well-known dialects in the English language today, and it has been a subject of study since the second half of the 19th century [1; 31]. It was formed in London's East End due to the diversity of its speakers. Especially during the Industrial Revolution, this area was populated by factory workers from all over the world. Today, it is home to descendants of families who came from Essex, Suffolk, and Hertfordshire to work in the docks, factories, and markets. Others trace their ancestry to the nearly five thousand Irish people who arrived in the 1840s. In the late 19th century, Polish Jews settled in the East End, followed later by Pakistanis and Bengalis. These immigrants, along with the local residents, created a remarkable foundation for the development of this accent.

Researchers R. Barlthrop and J. Wolveridge state that *«Cockney is the language of languages. Any likely word or fragment from another language or jargon is taken into it and given a new lease on life»* [2, p. 33]. Many of the borrowed and incorporated words come from immigrants. Cockneys are quick to add any term to their language that fills a gap or improves upon what they already have. For instance, during periods of economic instability (1914 and 1939), when unemployment was very high and young Cockneys often spent eight to twelve years in the army because it provided food, housing, and a salary, words like *«buckshee»* (meaning *«free»* in the sense of having zero cost) emerged. A vivid example of this word's use is the eponymous poem by the English writer, poet, and magazine editor Ford Madox Ford, known for his novel The Good Soldier. While the poem itself is more romantic than military in style, the author provides his own explanation of the word *«buckshee»* immediately after the title, defining it in his understanding as not only *«free»* but also something *«unexpectedly pleasant»*.

It should be noted that not only different nationalities but also different professions have their own slang, and Cockney has absorbed such words and expressions. For example, butchers were well known for their jargon (*«revil»*, *«tibbar»* and others), and this is where the word *«yob»* (meaning *«boy»*) comes from. Commerce was another sphere from which Cockney drew its vocabulary. Traders and dealers who came to the East End enriched the language and, in turn, borrowed some words from Cockney. For example, fairground slang had a large number of Cockney terms. Fairground auctioneers and Cockney barrow boys (as stall vendors are called) met and mixed at London markets and at gatherings. Here are some examples of words used between these two

groups: *«gelt» (money)*, as most fairground auctioneers were Jewish; *«homey» (man)*; *«gear» (grafter's stock)*, though this meaning later transformed into *«clothing»*; *«bevvy» (drink)*, etc. [2, p.7].

Renowned writers also used the Cockney accent. For instance, Charles Dickens made extensive use of it in his novels and was considered a champion of the poor. However, Dickens was born in Southern England, so he didn't truly encounter the destitute population firsthand. It's worth noting that this upbringing influenced his perception of London's slums, which he described with palpable disgust: *«Darkness had set in; it was a low neighbourhood; no help was near; resistance was useless. In another moment he was dragged into a labyrinth of dark narrow courts, and was forced along them at a pace which rendered the few cries he dared to give utterance to, unintelligible. It was of little moment, indeed, whether they were intelligible or no; for there was nobody to care for them, had they been ever so plain»*. Furthermore, most of Dickens's working-class characters were portrayed as swindlers or drunkards. A striking example is Oliver Twist, the protagonist of the novel by the same name, who is depicted as a poor child gradually drawn into the criminal underworld. Nothing else should be expected, as the author describes the streets of London (the city where the character grows up) from the very beginning of the work as a godforsaken place: *«The mud lay thick upon the stones, and a black mist hung over the streets; the rain fell sluggishly down, and everything felt cold and clammy to the touch. It seemed just the night when it befitted such a being as the Jew to be abroad. As he glided stealthily along, creeping beneath the shelter of the walls and doorways, the hideous old man seemed like some loathsome reptile, engendered in the slime and darkness through which he moved: crawling forth, by night, in search of some rich offal for a meal. He kept on his course, through many winding and narrow ways, until he reached Bethnal Green; then, turning suddenly off to the left, he soon became involved in a maze of the mean and dirty streets which abound in that close and densely-populated quarter»* [3].

Another writer was H. Melville, who visited London and spent time with sailors from the East End. This experience was later reflected in his second novel «Omoo», which features a scene where a Cockney is teased for his manner of speaking. The American historian L. Mumford noted that this novel might be *«the first testimony to the existence of modern Cockney in American literature and, along with London's novels, shows that the interpretations of Dickens and some other authors were simply inaccurate or even fictional distortions»* [2, p. 8].

It should be noted that Cockney is not just an accent, but also refers to the people who come from East London. Traditionally, Cockneys had a strong code of politeness and general respectability. The main words that every child was taught to use were *«lady»* and *«gentleman»*. The term *«lady»* referred to any adult woman for whom there was no reason to show disrespect. The word *«woman»* could be offensive and was used only to address dishonorable or completely unfamiliar women. On the other hand, *«man»* did not have the same offensive connotation when compared to *«gentleman»*. It was used to describe an unsympathetic person, such as a debt collector. East London also had a reputation for being patriotic, but not in the sense of admiring the ruling class (W. Churchill, for example, was deeply unpopular throughout East London). This was due to two main reasons:

1. Their resilience during wartime;
2. The Cockneys' enthusiasm for royal parades and celebrations.

During the war, East London was heavily bombed due to the concentration of industry and docks, and the Cockneys always aimed to put on a brave face and show a good sense of humor [4, p. 22].

At the beginning of the 20th century, a jubilee or a coronation was the only opportunity for the working class to visit the West End. It was also, perhaps, the only chance to see a pageantry and spectacle that would be remembered for a lifetime, and this was enough motivation to support the monarchy. The monarchy put on a good show, and the Cockneys enjoyed it [2, p. 85].

There was also another perspective on what a Cockney was supposed to be. It portrayed the East End as an area full of drunkenness, violence, and crime. It would undoubtedly be strange if there were no signs of such behavior, given that the area lived in poverty and degradation. However, this was not a characteristic feature of a true Cockney. In the past, just as it is now, the East End had both respectability and crime, but at all times, crime concerned only a small minority of the population, as it was and is in many other areas around the world. These two things are not mutually exclusive, but the Cockneys did not support crime for practical rather than moral reasons. Police attention was unwelcome. Cockneys disliked «the law» and believed that being a police officer was a disgusting job, and no decent and civilized person would spy on or inform on others. Cockneys also shared the theory that the legal system supported the upper and privileged classes against the poor. For example, no Cockney would use the affectionate word *«bobby»* to refer to a police officer, as all slang

terms and nicknames for the police were not affectionate. The universal word was *«cooper»*, sometimes *«flat»* (short for *«flatfoot»*) or *«the law»*, and also the somewhat new expression *«the old Bill»*. *«To nick»* means *«to steal»*, while *«lift»* or *«swipe»* are words that provide a clear description of the physical act of stealing.

When it comes to personal matters, Cockneys are very sentimental and open-hearted. They express affection publicly and collectively, especially toward those who have experienced misfortune. On the other hand, it is not considered appropriate to show affection for another person in public. In general, anything that contradicts the behavior of the upper class is accepted as proof of sincerity. «The fear of losing income; a woman's belief that her family would not survive if she wasn't there to do everything for them; a general fear of medical treatment and hospitals - were the main reasons for this feeling» [2, p. 85].

The most important topic among Cockneys was money. Its lack defined life in the East End. During the years of income verification, there were families of more than four people who lived on just thirty-two shillings (£5.00 today) a week. From this significant income, ten or twelve shillings went to rent, which made landlords almost as unpopular as debt collectors. It's no surprise that a whole dictionary of slang terms for money existed. For example, a pound was *«a quid»*, *«a nicker»*, *«an oncer»*, *«a sheet»*; a shilling was *«a bob»*, *«a deaner»*, *«an ogg»*, *«a chip»*, and so on. Along with slang for money, there was, and still is, slang for the lack of it. A person who is short on money is *«down and out»*, *«a bit short»*, *«on the rocks»*, *«on the ribs»*, *«on the floor»*, *«skint»*, *«stony»*, or *«hearts of oak»*. Euphemistically, one could say: *«things are 'a bit humpty' with him»* (also used for a sick person) and in truly desperate need: *«he is 'down on the knucklebones of his arse»* or *«he has only got a tanner between him and the workhouse or Tower Bridge»* (a place for suicide jumps) [2, p. 18].

Today, the social and economic situation in the East End has changed. Three main factors have influenced these changes. Firstly, there was the *«slum clearance» program*, which was part of the post – World War II reconstruction. Due to a housing shortage in the East End after the war, many of its residents were evicted and resettled in areas to the east, either in London suburbs like Barking and Havering, or in newly established towns such as Basildon and Harlow in Essex, and Milton Keynes in Buckinghamshire. As a result, the East End's population declined after the war to the point where, in 1981, it was almost a quarter of what it was before the two world wars. Secondly, according to C. Fox, this is linked to the closure of the docks in Tower Hamlets in the 1970s, which led to high unemployment among dockworkers who were forced to seek work elsewhere. Many of them moved with their families to Tilbury, where the only remaining dock was located. In 1981, the government tried to rectify the worsening situation in East London's dock industry, and the Dockland Development Corporation was founded. The area began to thrive, and a new financial center was created. Consequently, many new housing complexes were built in the surrounding areas. These prestigious residential complexes attracted a community that belonged more to the middle class than to the traditional working class with which the area was primarily associated. Thirdly, the cause of social change in the area is the fact that London, and particularly the East End, has long been a point of arrival for many immigrants to Britain. The population growth in the East End since 1981 has largely been due to immigrants from Bangladesh. Bangladeshis now make up about a third of the traditional East End's population and are a significant part of the «new» working class [5, p. 2].

To add to this list of changes, it's worth noting that *«over the last two decades, there has been an increase in smaller immigrant groups from more diverse places of origin, and London is now home to people from at least 179 countries»*. Given the large-scale social changes in the traditional East End, it can be assumed that linguistic changes have also occurred in the area. The Cockney accent, as C. Fox argues, *«can no longer be confined to the area with which it is traditionally associated»* [5, p. 213]. Also, considering that Cockney is seen as more of a class-based than a regional accent, its future depends on whether the community and its culture survive.

Professor of Sociolinguistics P. Kerswill believes that Cockney will disappear from the streets of London within the next 30 years and be replaced by *«Multicultural London English»*, a mixture of Cockney, Bangladeshi, and Caribbean accents [6]. Researcher J. Orr quotes Professor D. Crystal: *«It's entirely possible for Cockney slang to disappear, but its significance indicates that the impulse that made us rhyme words is still with us. I have noticed that a fairly large number of people continue to invent new rhyming slang. Here is an example from the slang of the last 2-3 years: 'he was wearing his Barack Obamas,' where 'Barack Obama' means pajamas»* [7].

Thanks to well-known British TV shows like *«Steptoe and Son»*, *«Minder»*, *«Porridge»*, and *«Only Fools and Horses»*, Cockney has gained a certain popularity in the modern English-speaking world. Since the 1980s, there has been a sharp increase in the popularity of Cockney in Great Britain, accompa-

nied by the emergence of numerous new examples in everyday speech. Attempts were made at a national level to revise the style of language used by teenagers and young people who sought to stand out and emphasize their individuality by inventing new idiomatic expressions. However, there has been no rapid development of Cockney rhyming slang. For example, modern Cockney slang tends only to rhyme words with the names of celebrities or famous people. Obvious examples include the expressions described above: *«Brad Pitt» = «fit», «Al Capone» = «telephone», «Britney Spears» = «beers», «Jackie Chan» = «plan»*, and so on. Very few expressions using other words are emerging. The only such expression that is frequently used is *«Wind and Kite»*, which means *«website».*

Since Cockney is a fascinating part of British culture, it is often used by famous people in everyday conversation. Some of the most famous users of the Cockney dialect include Prince Charles, who famously used the term «apples and pears» in an interview, and actor Hugh Laurie, who often uses slang terms in the popular TV show «House». Many celebrities, including Kate Middleton, David Beckham, Adele, and even Barack Obama, have been known to use Cockney when giving interviews or speeches. While some people may be confused by this pronunciation, it is clear that many famous people enjoy using it as a way to add personality to their public persona. In addition, «some English-speaking actors use a fake Cockney-like accent for a comedic effect, which is quite often called *«mockney»* (from the English *«mock»*)» [8].

Thus, we can see that Cockney holds an important place in the history of the English language and the culture of Londoners. The dialect has undoubtedly left a deep mark on English and, to a moderate extent, continues to contribute to the emergence of new rhyming slang. However, as a result of the migration of Cockney speakers from London, its use has diminished. Researchers are convinced that a monocultural Cockney cannot exist in a multicultural London.

Conclusions. The Cockney dialect is a complex and fascinating linguistic phenomenon that has evolved from being a regional marker of London's East End to a cultural symbol in its own right. As this analysis has shown, its origins are deeply rooted in the area's history as a melting pot of working-class people and immigrants from various parts of England and beyond. This diverse foundation is what gave Cockney its dynamic nature, allowing it to easily absorb new words and phrases from different languages and professional jargons.

Beyond its linguistic features, Cockney embodies a distinct culture with its own set of values and social codes. The traditional Cockney ethos emphasized respectability and politeness, with terms like «lady» and «gentleman» holding significant weight. This cultural identity was also marked by a strong sense of patriotism, which was demonstrated through the community's resilience during wartime and their enthusiasm for royal celebrations—events that offered a rare glimpse into the glamorous world of the West End. At the same time, Cockneys held a deep-seated distrust of the legal system and the police, viewing them as instruments of the upper class. This worldview, shaped by widespread poverty and hardship, is reflected in their rich vocabulary of slang for money and its absence.

The representation of Cockney in literature has been varied, and not always accurate. The dialect is currently facing significant threats to its traditional form. Cockney is increasingly becoming a class-based, rather than a regional, accent. Sociolinguists like Professor Paul Kerswill predict that traditional Cockney may disappear from London within the next 30 years, giving way to «Multicultural London English», a hybrid accent that blends Cockney with accents from immigrant communities.

Despite these changes, the creative impulse that gave rise to Cockney continues to adapt. While the rapid development of new rhyming slang has slowed, modern examples still emerge, often rhyming with the names of celebrities. This suggests that while the dialect's form may be changing, its essence—the ability to innovate and adapt—remains.

In conclusion, the Cockney dialect is a living testament to London's history, reflecting the resilience, humor, and unique culture of its working-class population. Its future is uncertain as the city undergoes profound social and demographic shifts, but its legacy is firmly established in the history of the English language and British culture. Whether it survives as a distinct accent or evolves into a new linguistic form, its contribution to literature, television, and everyday speech will not be forgotten.

REFERENCES:

1. Ellis A. J. English dialects: Their Sounds and Homes. London : Trübner & Co., 1890. 703 p.
2. Barltrop R., Wolveridge J. The Muvver Tongue. London : Journeyman Press, 1980. 135 p.
3. Dickens C. The Adventures of Oliver Twist. Oxford : Oxford University Press, 1991. 415 p.
4. Minaříková H. Sociolingvistika-sociofonologie: Cockney ve 21. Století. Plzni : Západočeská univerzita v Plzni, 2017. 46 p.
5. Fox S. The New Cockney. London : Palgrave Macmillan UK., 2015. 262 p.
6. Research shows that Cockney will disappear from London's streets within a generation. Lancaster University. URL: https://www.lancaster.ac.uk/newsarchive /D47105465E6D082B8025775300374D2E.
7. Londoners baffled by Cockney rhyming slang. The Telegraph. URL: https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/9172137/Londoners-m-baffled-by-Cockneyrhyming-slang.html.
8. Guzzetti M. Aspects of sociolinguistic variation: The case of «mockney» and standard English. Expressio: rivista di linguistica, letteratura e comunicazione. 2020. № 4. P. 291–308.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81'42:37.013
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.13

ОСВІТНЯ ЛЕКСИКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРІОРИТЕТІВ У США ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

EDUCATIONAL VOCABULA AS A REFLECTION OF CULTURAL PRIORITIES IN THE USA AND GREAT BRITAIN

Рибакова К.А.,
orcid.org/0009-0003-8136-8236
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена аналізу освітньої лексики як відображення культурних пріоритетів у США та Великій Британії. Мова освіти розглядається не лише як система термінів, що описують організаційно-структурні елементи навчального процесу, а й як ціннісно забарвлений пласт лексики, який безпосередньо віддзеркалює суспільні ідеали, ментальні установки та історично зумовлені традиції. Метою дослідження є з'ясування того, яким чином освітня лексика фіксує специфіку національних культурних орієнтирів, демонструє пріоритети у сфері соціальної політики та відтворює особливості мовної картини світу англомовних народів. Методологічну основу становить комплексний підхід, що поєднує описовий, порівняльний та когнітивно-лінгвістичний аналіз. На матеріалі автентичних джерел (освітніх програм, офіційних документів, публіцистики, словників та корпусних даних) досліджуються семантичні поля, що охоплюють найменування освітніх інституцій, рівнів та ступенів навчання, педагогічних стратегій, систем оцінювання та позначень соціальної стратифікації у сфері освіти. Результати дослідження показують, що у США освітня лексика відзначається прагматичністю, мобільністю та орієнтацією на індивідуальний результат. Лексеми акцентують ідеї демократизації, відкритого доступу та конкурентності, що співвідноситься з американськими культурними цінностями – свободою вибору, рівними можливостями та культом особистого успіху. Водночас у Великій Британії освітня лексика характеризується більшим збереженням історичної спадковості, традицій та елітарності. У ній чіткіше відображено соціальне розмежування між престижними та масовими навчальними закладами, що засвідчує значущість соціального статусу й культурного капіталу. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні освітньої лексики крізь призму культурних пріоритетів, що дає змогу простежити взаємодію мовних засобів і суспільних ідеалів у різних національних контекстах. Практичне значення роботи визначається можливістю використання результатів у викладанні лінгвокультурології, соціолінгвістики, міжкультурної комунікації, а також у підготовці фахових словників і навчальних матеріалів з англійської мови. Зроблено висновок, що освітня лексика виконує не лише комунікативну та номінативну функцію, а й культуроносну, оскільки віддзеркалює систему цінностей, усталених у певному суспільстві. Її дослідження дає змогу глибше зрозуміти освітню політику, культурну ідентичність і соціальні орієнтири сучасних англомовних країн.

Ключові слова: освітня лексика, культурні пріоритети, мовна картина світу, США, Велика Британія, соціокультурний контекст, освітні цінності, національна ідентичність.

The article is devoted to the analysis of educational vocabulary as a reflection of cultural priorities in the USA and Great Britain. The language of education is considered not only as a system of terms describing the organizational and structural elements of the educational process, but also as a value-colored layer of vocabulary that directly reflects social ideals, mental attitudes and historically conditioned traditions. The aim of the study is to find out how educational vocabulary captures the specifics of national cultural landmarks, demonstrates priorities in the field of social policy and reproduces the features of the linguistic picture of the world of English-speaking peoples. The methodological basis is a comprehensive approach that combines descriptive, comparative and cognitive-linguistic analysis. Using authentic sources (educational programs, official documents, journalism, dictionaries, and corpus data), the study explores semantic fields that encompass the names of educational institutions, levels and stages of education, pedagogical strategies, assessment systems, and designations of social stratification in the field of education. The results of the study show that in the USA, educational vocabulary is characterized by pragmatism, mobility, and an orientation toward individual results. Lexemes emphasize the ideas of democratization, open access, and competitiveness, which correlates with American cultural values – freedom of choice, equal opportunities, and the cult of personal success. At the same time, in Great Britain, educational vocabulary is characterized by greater preservation of historical heredity, traditions, and elitism. It more clearly reflects the social distinction between prestigious and mass educational institutions, which testifies to the significance of social status and cultural capital. The scientific novelty of the research lies in the comprehensive study of educational vocabulary through the prism of cultural priorities, which makes it possible to trace the interaction of language means and social ideals in different national contexts. The practical significance of the work is determined by the possibility of using the results in teaching linguoculturology, sociolinguistics, intercultural communication, as well as in the preparation of professional dictionaries and educational materials in English. It is concluded that educational vocabulary performs not only a communicative and nominative function, but also a cultural one, since it reflects the system of values established in a certain society. Its study allows for a deeper understanding of educational policy, cultural identity and social orientations of modern English-speaking countries.

Key words: educational vocabulary, cultural priorities, linguistic picture of the world, USA, Great Britain, sociocultural context, educational values, national identity.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних і культурологічних дослідженнях особливого значення набуває вивчення освітньої лексики як специфічного шару мовної системи, що безпосередньо відображає суспільні цінності, ідеологічні орієнтири та культурні пріоритети певної нації. Освіта є одним із провідних соціальних інститутів, тісно пов'язаних із формуванням національної ідентичності, соціальної структури суспільства та його майбутнього розвитку. Тому мова, якою позначаються явища освітньої сфери, не є нейтральною: вона акумулює уявлення про престижність тих чи інших освітніх закладів, віддзеркалює рівень демократизації або ж елітарності освітньої системи, фіксує ціннісні орієнтири суспільства у сфері знань, виховання та соціальної мобільності.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що освітня лексика у США та Великій Британії має не лише мовне, а й культурно-історичне підґрунтя, оскільки освітні системи обох країн розвивалися в різних соціокультурних умовах. У США, де домінує ідея рівних можливостей і соціальної мобільності, освітні терміни відображають демократичність, прагматичність та орієнтацію на індивідуальний успіх. У Великій Британії ж освітня лексика значною мірою зберігає зв'язок із традиціями, історичною стратифікацією та відмінностями між соціальними групами, що знаходить відображення у термінах, пов'язаних із престижними навчальними закладами та системою класових ієрархій. Таким чином, лексика освітньої сфери функціонує не лише як мовний ресурс, а й як своєрідний «дзеркалний відбиток» культурних цінностей і пріоритетів суспільства.

Попри наявність значної кількості праць, присвячених лінгвістичному аналізу термінології та соціокультурному вивченню освіти, питання взаємозв'язку між освітньою лексикою та культурними орієнтирами суспільства досі не отримало достатнього висвітлення. Особливої уваги потребує порівняльний аналіз освітньої лексики США та Великої Британії, оскільки саме він дозволяє виявити спільне й відмінне у мовному відображенні соціальних цінностей у двох провідних англомовних країнах. Залишається відкритим питання, наскільки глибоко освітня термінологія корелює із культурними моделями, та яким чином вона впливає на формування мовної картини світу англомовних народів.

Отже, проблема полягає у необхідності цілісного аналізу освітньої лексики як носія культурних смислів і водночас засобу репрезентації національних освітніх систем. Такий підхід дає можливість не лише розширити уявлення про особливості функціонування англійської мови в освітньому дискурсі, а й глибше зрозуміти соціокультурні цінності США та Великої Британії, що робить дослідження актуальним у сучасному гуманітарному знанні.

Аналіз останніх досліджень. Проблема взаємозв'язку між освітньою лексикою та культурними пріоритетами перебуває у полі зору сучасної лінгвістики, освітології та культурології. У працях зарубіжних дослідників наголошується, що мовні засоби освітньої сфери відображають соціальні й ідеологічні зсуви, які відбуваються у суспільстві. Так, у статті *"Thinking with 'lexical' features to reconceptualize the 'grammar' of schooling"* (Journal of Educational Change, 2020) автори показують, що зміни в освітньому дискурсі США й Великої Британії фіксуються насамперед у лексиці: слова на позначення *"testing"* та подібних понять стають ключовими індикаторами неоліберальної ідеології, орієнтованої на стандартизацію та конкуренцію. Концепція критичної мовної свідомості (critical language awareness), запропонована Норманом Ферклафом, акцентує на тому, що освітня лексика не є нейтральною, а виступає інструментом відтворення або, навпаки, критичного переосмислення соціальної нерівності, оскільки мова освіти безпосередньо впливає на формування демократичних чи ієрархічних цінностей у суспільстві.

Значний інтерес становлять і праці, присвячені мовній політиці у сфері освіти. У дослідженні *"Language education in the EU and the US: Paradoxes and parallels"* (2019) відзначається, що в Європейському Союзі освітні стратегії орієнтовані на багатомовність, тоді як у США переважає модель монолінгвізму, де англійська мова виконує інтегративну та ідеологічну функцію. Це відображається й на освітній лексиці, яка фіксує культурний пріоритет англомовності та знижує статус інших мов. Схожі тенденції описуються в публікаціях, присвячених вивченню мовних практик учнів-мігрантів: у сучасних працях (наприклад, у матеріалах *Frontiers in Education*, 2024) наголошується, що домінування англійської у навчальному процесі та використання терміна *"English learner"* мають певний стигматизуючий характер, оскільки акцентують не на багатомовності як ресурсі, а на мовному дефіциті. Це демонструє, що освітня лексика може закріплювати асиміляційні стратегії й відображати культурну ідеологію інтеграції через домінування однієї мови.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням так званого *"word gap"* – поняття, введеного Бетті Гарт і Тоддом Райслі для позна-

чення відмінностей у кількості слів, які чують діти з різних соціальних груп. Подальші емпіричні роботи підтвердили, що ця різниця суттєва, хоча й менша, ніж передбачалося спочатку, проте саме вона визначає нерівність мовних і когнітивних стартових позицій дітей, а отже, і їхні перспективи у сфері освіти. Дане поняття стало важливим елементом англомовного освітнього дискурсу, відображаючи культурний пріоритет розвитку мовленнєвої компетентності з раннього віку як запоруки соціального успіху.

Таким чином, останні дослідження свідчать, що освітня лексика в англомовних країнах є потужним маркером культурних і соціальних цінностей. Вона відображає пріоритети демократизації чи елітарності освіти, визначає ставлення до багатомовності, закріплює уявлення про рівність або, навпаки, нерівність соціальних можливостей. Порівняння освітнього дискурсу США та Великої Британії дозволяє простежити, як через лексику виявляється прагматичність і мобільність американської моделі та традиційність і соціальна стратифікація британської. Це підкреслює необхідність подальшого вивчення освітньої лексики як дзеркала культурних пріоритетів і як інструмента репрезентації національної ідентичності.

Метою статті є комплексне дослідження освітньої лексики як важливого індикатора культурних пріоритетів у США та Великій Британії. У межах поставленої мети передбачається:

- з'ясувати особливості функціонування освітньої лексики у двох національних контекстах;
- простежити, які культурні цінності та ідеологічні орієнтири вербалізуються через освітню термінологію;
- порівняти мовні засоби, що позначають освітні інституції, рівні навчання, оцінювання та соціальну стратифікацію;
- виявити, як освітня лексика відображає прагматизм і демократичність американської моделі освіти, а також традиційність і соціальну ієрархічність британської;
- визначити потенціал освітньої лексики для дослідження мовної картини світу та міжкультурних відмінностей.

Досягнення цієї мети дасть змогу окреслити освітню лексику як багатофункціональний лінгвокультурний феномен, що одночасно виконує номінативну, комунікативну та культуроносну функції, а також сприяє глибшому розумінню ролі мови у відображенні й формуванні соціальних цінностей у різних англомовних суспільствах.

Постановка завдання. Виходячи з актуальності теми та поставленої мети, завдання статті полягають у такому:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення освітньої лексики в сучасних лінгвістичних і культурологічних дослідженнях.
2. Визначити основні групи освітньої лексики, що функціонують у США та Великій Британії (назви навчальних закладів, рівнів освіти, методів навчання, системи оцінювання, соціальних категорій, пов'язаних із доступом до освіти).
3. Провести порівняльний аналіз освітньої лексики у двох культурних контекстах з урахуванням їхніх соціально-історичних відмінностей.
4. Виявити культурні пріоритети, які відображаються у специфіці освітньої термінології (прагматичність, демократичність та індивідуальний успіх у США; традиційність, елітарність і статусність у Великій Британії).
5. Окреслити культуроносну функцію освітньої лексики та її роль у формуванні мовної картини світу англомовних народів.
6. Сформулювати висновки щодо потенціалу освітньої лексики як індикатора соціокультурних процесів і засобу репрезентації національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Освітня лексика є одним із найважливіших сегментів англійської мови, що відображає не лише організаційні особливості навчальних систем, а й культурні та соціальні пріоритети суспільства. У США та Великій Британії цей пласт лексики формувався під впливом різних історичних і політичних умов, що зумовило істотні семантичні та структурні відмінності. У США поширені такі терміни, як *elementary school*, *middle school*, *high school*, які фіксують прагнення до уніфікації та стандартизації загальної середньої освіти. У Великій Британії ж зберігається багатошарова термінологія (*primary school*, *secondary school*, *sixth form college*), яка демонструє варіативність освітніх шляхів та історичну спадковість. Особливу культурну вагу мають такі лексеми, як *grammar school* чи *public school*, які маркують соціальну стратифікацію і свідчать про традиційність та елітарність британської системи [4].

Культурні пріоритети США відображаються в освітній лексиці, яка акцентує увагу на прагматичності, відкритості та соціальній мобільності. Показовим є термін *community college*, що символізує доступність вищої освіти та орієнтацію на практичні навички. Лексема *scholarship* у США найчастіше асоціюється з фінансовою підтримкою, що надається на конкурсних засадах, і цим самим віддзеркалює культурний ідеал індивідуальних досягнень. У британському контексті лексику значною мірою визначають традиції: поява терміна *Oxbridge* для позначення університетів

Оксфорда й Кембриджа свідчить про особливий культурний статус цих інституцій, що виходить далеко за межі освітнього процесу і пов'язується з елітарністю та престижем [7].

Терміни, що описують системи оцінювання, також мають важливе культурне навантаження. У США ключовим поняттям є *GPA (Grade Point Average)*, який виступає символом кількісного вимірювання успішності та головним індикатором академічних і професійних перспектив. У Великій Британії подібне значення мають *GCSE* та *A-levels*, що є не лише навчальними етапами, а й культурними кодами, які визначають майбутні соціальні траєкторії випускників. У такий спосіб навіть термінологія оцінювання фіксує різні культурні орієнтири: у США – прагматичність та індивідуальну конкурентність, у Великій Британії – статусність та престиж.

Не менш показовими є лексичні одиниці, що стосуються інклюзивності та рівних можливостей. У США поширені вирази *equal opportunity education*, *inclusive classroom*, *affirmative action*, які відображають ідею демократизації та підтримки різних соціальних груп. Британська лексика, навпаки, сильніше акцентує на розмежуванні престижних та звичайних закладів, що знаходить відображення в таких термінах, як *boarding school*, *Russell Group university*, *elite college*. Таким чином, мова освіти у двох країнах позначає відмінні культурні пріоритети: у США – доступність і прагматичність, у Великій Британії – традиційність та соціальний статус [2].

Когнітивний аспект освітньої лексики також демонструє суттєві відмінності. В американському дискурсі освіта концептуалізується як засіб соціальної мобільності та досягнення особистого успіху, що відображено у таких виразах, як *to climb the educational ladder* чи *to get ahead through education*. У британському контексті домінує уявлення про освіту як культурний капітал, який передається у спадок, що засвідчують вислови на кшталт *to belong to Oxbridge tradition* чи *old boys' network*. У такий спосіб освітня лексика формує специфічну мовну картину світу, у якій відображаються культурні моделі та соціальні перспективи.

Сучасні науковці, зокрема Норман Ферклаф, Джеймс Пол Джі, Браян Стріт, наголошують на тому, що освітня лексика є не лише комунікативним ресурсом, але й інструментом мовної політики. У США поширене використання термінів *English learner* чи *bilingual education*, що віддзеркалює прагнення до інтеграції через англійську мову. Водночас такі терміни часто набувають дефіцитарного забарвлення, оскільки наголошують на нестачі мовних компетенцій, а не на багатомовності як ресурсі. У Великій Британії ширше використовуються номінації, пов'язані з багатокультурністю (*multicultural education*), проте й тут спостерігається напруга між інклюзією та збереженням елітарності [5].

Таким чином, освітня лексика США та Великої Британії є своєрідним дзеркалом, у якому відображаються національні культурні пріоритети. Американський освітній дискурс акцентує на прагматичності, конкурентності та демократизації, тоді як британський підкреслює тяглість традицій, елітарність і статусність. Це свідчить, що освітня лексика виконує не лише номінативну, але й культуроносну функцію, стаючи важливим інструментом репрезентації суспільних ідеалів та ідентичності в англомовному світі [1].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що освітня лексика є важливим індикатором культурних і соціальних пріоритетів англомовних країн, зокрема США та Великої Британії. Вона не лише виконує номінативну функцію, позначаючи навчальні інституції, етапи та процеси освітньої діяльності, але й репрезентує ціннісні орієнтири, які визначають місце освіти в суспільстві. У США освітня термінологія характеризується прагматичністю, акцентом на доступності, соціальній мобільності та індивідуальних досягненнях. Поняття *community college*, *scholarship*, *GPA* уособлюють культурні орієнтири американського суспільства, де освіта сприймається як інструмент для досягнення особистого успіху та конкурентоспроможності.

У Великій Британії освітня лексика значною мірою детермінована історичними традиціями й соціальною стратифікацією. Такі терміни, як *public school*, *Oxbridge*, *A-levels*, мають не лише функціональне, але й символічне значення, позначаючи не лише навчальний етап чи заклад, а й певний соціальний статус, приналежність до культурної еліти. Британський освітній дискурс тяжіє до підкреслення спадковості й престижу, що виявляється в особливому лексичному маркуванні елітарності.

Зіставлення американської та британської освітньої лексики показує, що мовні відмінності безпосередньо відображають розбіжності у світоглядних установках двох суспільств: американське суспільство орієнтоване на демократизацію та рівні можливості, тоді як британське – на збереження традицій, престижу та культурного капіталу. Важливим є також когнітивний аспект: у США освіта концептуалізується як шлях

до соціального успіху, у Великій Британії – як спадковий ресурс, що забезпечує належність до певної культурної та соціальної групи.

Отже, освітня лексика у двох країнах виконує не лише інформативну, але й культуроносну функцію, формуючи національно специфічну картину світу. Подальші дослідження цього питання можуть бути спрямовані на порівняння освітньої термінології англомовних країн з іншими культурними контекстами, а також на вивчення динаміки освітньої лексики під впливом глобалізаційних процесів та цифровізації освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Greenfield, P. M. *Cultural Psychology: Studies in Cognitive Development*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.

2. Greenfield, P. M. *Social Aspects of Learning: Cognitive and Cultural Approaches*. Boston : Houghton Mifflin, 1997.

3. Greenfield, P. M. *Cognitive Sciences and Education: Interdisciplinary Perspectives*. New York : Guilford Press, 2000.

4. Gee, J. P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London : Routledge, 2014.

5. Street, B. V. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984.

6. Street, B. V. *Literacy and Social Practices: A Critical Approach*. London : Longman, 1995.

7. Street, B. V. *Social Literacies: Critical Approaches to Literacy in Development, Ethnography and Education*. London : Longman, 1995.

8. Street, B. V. *What's New in New Literacy Studies? Critical Approaches to Literacy in Theory and Practice*. New York : Columbia University Press, 1994.

9. Fairclough, N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London : Longman, 1995.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’373.613:811.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.14

ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ НІМЕЦЬКУ МОВУ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

THE INFLUENCE OF ANGLICISMS ON THE MODERN GERMAN LANGUAGE: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS

Рябокучма Т.О.,
orcid.org/0000-0002-5498-4784
старший викладач кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Горбаченко А.Л.,
orcid.org/0000-0002-0516-8107
асистент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається вплив англіцизмів на сучасну німецьку мову в умовах глобалізації та цифрової трансформації, а також аналізується їхня інтеграція на фонологічному, морфологічному та семантичному рівнях. Зазначається, що англійська мова, як глобальна лінгва франка, стала головним джерелом лексичних запозичень у багатьох мовах світу, зокрема в німецькій. Аналізується складне ставлення німецькомовного суспільства до англіцизмів: з одного боку, вони сприймаються як ознака модернізації та технічного прогресу, з іншого – викликають критику через побоювання втрати мовної ідентичності.

У науковій праці узагальнено дослідження провідних мовознавців щодо типів англіцизмів (прямі запозичення, кальки, псевдоанглiцизми, номіналізації з суфіксом -ing, код-міксинг), їх морфологічної та фонологічної адаптації, а також соціолінгвістичних функцій у німецькій мові. Особлива увага приділяється тому, як англіцизми функціонують у різних сферах: бізнесі, медіа, молодіжній культурі, міських багатомовних регістрах. Наводяться приклади успішної інтеграції англомовних лексем у німецьку граматичну систему, що свідчить про гнучкість мови щодо мовних інновацій.

Наголошено на тому, що англіцизми не лише доповнюють німецький лексикон, а й виступають маркерами соціальної приналежності, престижності, інноваційності та глобалізованого мислення. Разом із тим, підкреслюється важливість збереження балансу між відкритістю до запозичень і захистом мовної самобутності. Таким чином, англіцизми розглядаються не лише як лексичне явище, а як дзеркало глибших соціокультурних змін, що відбуваються у німецькомовному середовищі.

До того ж, у роботі закцентовано увагу на тому, що адаптація англіцизмів у німецькій мові відбувається не стихійно, а відповідно до певних морфологічних, фонетичних і соціолінгвістичних закономірностей. Їхнє поширення залежить від медіа-середовища, поколінневих відмінностей мовців, рівня освіти та сфери вживання. Вказується також на роль новітніх технологій, соціальних мереж та глобальної комунікації як ключових чинників, що сприяють прискоренню мовних змін.

Ключові слова: англіцизми, мовна система, лексичні запозичення, словниковий склад мови, мовний вплив.

The article examines the influence of anglicisms on the contemporary German language in the context of globalization and digital transformation, as well as their integration at the phonological, morphological, and semantic levels is analyzed. It is noted that English, as a global lingua franca, has become the main source of lexical borrowings in many of the world’s languages, including German. The complex attitude of German-speaking society towards Anglicisms is analyzed: on the one hand, they are perceived as indicators of modernization and technological progress; on the other hand, they are criticized due to concerns over the loss of linguistic identity.

The research summarizes the findings of leading linguists on the types of Anglicisms (direct borrowings, calques, pseudo-anglicisms, -ing nominalizations, and code-mixing), their morphological and phonological adaptation, as well as their sociolinguistic functions in the German language. Particular attention is given to how anglicisms operate across different domains: business, media, youth culture, and multilingual urban registers. The paper presents examples of successful integration of English lexical items into the German grammatical system, demonstrating the language’s flexibility in adapting to linguistic innovations.

It is emphasized that anglicisms not only enrich the German lexicon but also function as markers of social affiliation, prestige, innovation, and globalized thinking. At the same time, the article underlines the importance of maintaining a balance between openness to borrowings and the preservation of linguistic identity. Thus, anglicisms are viewed not merely as a lexical phenomenon, but as a reflection of deeper sociocultural changes occurring within the German-speaking environment.

Moreover, the study highlights that the adaptation of anglicisms in German does not occur randomly, but follows specific morphological, phonetic, and sociolinguistic patterns. Their spread is influenced by the media landscape, generational differences among speakers, level of education, and the context of use. The role of modern technologies, social media, and global communication is also emphasized as a key factor accelerating linguistic change.

Key words: anglicisms, language system, lexical borrowings, vocabulary, linguistic influence.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та швидкого технологічного розвитку англійська мова набула статусу глобальної лінгва франка (італ. lingua franca – «мова франків» – це мова, яка є засобом міжетнічного спілкування). Її вплив виходить за межі міжнародного спілкування, проникаючи в інші мови через лексичні запозичення та структурні інновації [3]. Німецька мова, як одна з основних європейських мов, зазнала значного впливу цього процесу, зокрема через наплив англіцизмів. Це явище не нове: мовні контакти завжди формували лексикон німецької мови, але інтенсивність та видимість англійських запозичень в останні десятиліття є безпрецедентними.

Дискусія щодо англіцизмів у німецькій мові є багатогранною. З одного боку, вони сприймаються як маркери модернізації, інтернаціоналізації та престижу в таких сферах, як бізнес, технології, молодіжна культура та медіа. З іншого боку, публічний дискурс часто викликає занепокоєння щодо потенційної ерозії мовної чистоти та національної ідентичності. Ці дебати підкреслюють необхідність збалансованого наукового аналізу, який поєднує філологічні та соціолінгвістичні перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Онисько аналізував процеси мовного контакту й механізми впливу англійської на німецьку мову, виокремлюючи типи запозичень і когнітивно-прагматичні чинники їхнього вживання [10]; І. Плаг студіював словотворення й продуктивності афіксів, що дозволяє краще зрозуміти механізми морфологічної інтеграції англіцизмів у німецьку мовну систему [11]; С. Дж. Шефер у своїх дослідженнях вивчала роль англіцизмів у медійному дискурсі, розрізняючи функціональні типи запозичень і їхню роль у брендингу та стилістиці [13]; С. Котс досліджував нові вербальні англіцизми у твітах; описав метод автоматичного генерування потенційних англіцизмів і проаналізував морфологічну та орфографічну варіативність, вплив частоти на нативізацію [8]; Т. Паничок та М. Кузів вивчали вплив англіцизмів на розвиток німецької мови [5]; Ю. Ніколащенко здійснювала аналіз англомовних запозичень в слензі німецької молоді [4]; О. Гойда виконала загальний опис використання англіцизмів у сучасній німецькій мові [1].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити вплив англіцизмів на сучасну німецьку мову шляхом комплексного аналізу їхньої інтеграції на фонологічному, морфологічному та семантичному рівнях, а також визначити соціолінгвістичні функції англіцизмів у різних сферах.

Виклад основного матеріалу. Англіцизми у німецькій мові – це слова або вирази, запозичені з англійської мови, які активно використовуються в повсякденному мовленні, ЗМІ, науці, техніці та молодіжній культурі. Їх поява стала особливо помітною після Другої світової війни, адже цьому сприяв поділ території Німеччини на окупаційні зони, дві з яких займали Великобританія і США, унаслідок чого між цими державами і Німеччиною існувала тісна політична, економічна і культурна взаємодія [2]. А з кінця XX століття цей процес значно прискорився під впливом глобалізації, розвитку Інтернету та домінування англомовної культури.

Тенденція до розширення німецького словникового запасу за рахунок англійських запозичень набула широких масштабів. Це явище зараз стало соціально значущою проблемою. Дослідники намагаються з'ясувати, як і з яких причин відбувається таке інтенсивне проникнення англійських слів у німецьку мову. Вважають, що це відбувається через рекламу, телебачення та пресу. Крім того, нові запозичення отримують особливе схвалення та підтримку з боку фахівців у сфері ЗМІ (радіо, телебачення, преса), а також з боку молодих носіїв мови. Найновіші англіцизми зустрічаються переважно в сучасних формах комунікації, інтерактивних медіа та Інтернеті. Численні предмети повсякденного вжитку тепер увійшли до загального вжитку під іноземними назвами [1, с. 245].

Кількісні дослідження демонструють зростання відносної частоти лексичних одиниць англійського походження в окремих сферах (технології, бізнес, попкультура, маркетинг, онлайн-комунікація). Хоча абсолютний відсоток англіцизмів у великих загальних корпусах залишається меншим порівняно з повним лексиконом, їхня концентрація у чітко визначених регістрах робить їхній соціальний вплив надмірним.

Визначення «англіцизму» є загальним. Вчені розрізняють прямі запозичення, кальки, псевдоанглізми та випадки письмового чи усного перемикання кодів. А. Онисько пропонує принципові класифікації, що розділяють ступені нативізації та функціональної інтеграції [9, с. 15].

З соціолінгвістичної точки зору, англіцизми аналізуються як індексні ресурси: форми, що індексують сучасність, інтернаціоналізм, технічну експертизу або ідентичність молоді залежно від контексту. П. Ауер стверджує, що інтерактивні підходи до чергування кодів висвітлюють поетапні функції англійських включень у двомовних або напівдвомовних розмовах [7, с. 120].

Англіцизми в німецькій мові демонструють низку фонологічної інтеграції: деякі елементи зберігають англійські сегментні форми (наприклад, *Job*, *Cash*), тоді як інші фонологізовані відповідно до німецької фонотактики та просодичних моделей (наприклад, *Fußball – football, Fax – fax, Trikot – cricket*). Орфографічна обробка варіюється залежно від регістру та засобу написання: у формальному письмі англіцизми часто виділяються курсивом або лапками (наприклад, *"Lifestyle"*), тоді як у журналістському та онлайн-контекстах переважає спрощена орфографія (*Lifestyle, chatten, downloaden*). Корпусні дані демонструють як гібридні написання (*E-Mail, Online-Shop, City-Center*), так і стандартизовані нативізовані форми (*Twen, Keks*).

Англійські основи слугують вхідними даними для німецької словотворчої морфології та часто адаптуються до правил німецького словотворення. Наприклад, *downloaden* перетворюється на іменник *der Download*, *matchen* утворює *das Matching*, а дієслова, такі як *googeln (від Google)* або *simsen* (від *SMS*), відмінюються відповідно до німецьких регулярних моделей (*er googelt, sie simst*). Англійські основи також утворюють такі словосполучення, як *Online-Shoppen, Business-Meeting* або *Homeoffice-Regelung*, тоді як модель номіналізації *-ing* породжує повністю інтегровані іменники, такі як *das Streaming, das Training* та *das Coaching*. Відповідно до досліджень І. Плага, ці запозичення переаналізуються в рамках німецьких парадигм, що дозволяє створювати нові дієслова, словосполучення або номіналізації з німецькими флективними закінченнями, демонструючи як лексичні інновації, так і систематичну інтеграцію [11, с. 79].

Англіцизми є маркерами у маркетинзі та медіа, де вони позначають сучасність та глобальне охоплення, наприклад *Online-Shop*, *Branding*, *Event*. Серед молоді та міських багатомовних носіїв вони можуть вказувати на космополітичну ідентичність, доступ до цифрової культури або членство в групі, як у випадках слів *cool, chillen, selfie, streamen*. Інтерактивний аналіз чергування коду П. Ауера показує, що англійські вставки не є випадковими, а стратегічно розгорнуті для виконання прагматичної функції, наприклад цитування (*Zitat → Quote*), наголошенні на чомусь (*wichtig → important*) або обрамлення (*Thema des Tages → topic of the day*) [6, с. 201]. Дослідження міського розмовного мовлення Г. Візе показують, що англійські елементи беруть участь у змішаних регістрах, особливо в багатомовних районах, наприклад у конструкціях *Wir gehen jetzt shoppen; Lass uns das Meeting vorbereiten; Er hat das ge-streamt* [14, с. 116].

Основні функції англіцизмів у сучасній німецькій мові демонструють як запозичення адаптуються до різних сфер спілкування. У бізнесі та маркетингу англіцизми підкреслюють сучасність і глобальне охоплення, тоді як у медіа та технологіях вони вказують на інноваційність і технічну компетентність. У молодіжному сленгу такі слова формують космополітичну ідентичність та відкривають доступ до цифрової культури. У міських багатомовних регістрах англіцизми виконують соціальні та інтеракційні функції, позначаючи членство в певних групах і стиль спілкування. Лексико-морфологічна інтеграція демонструє систематичне входження англіцизмів у німецьку мову, створюючи нові можливості словотворення (див. Таблиця 1).

Прямі англомовні запозичення у німецькомовному комунікативному просторі найчастіше вживаються у формальній мові та медіа, підкреслюючи сучасність і міжнародність. Кальки трапляються у розмовній мові, особливо в спортивному контексті. Псевдоанглізми активно використовуються в повсякденному житті, ставши частиною щоденного лексикону німців. -Ing номіналізації поширені у німецьких медіа та сфері технологій, відображаючи новітні явища і процеси. Код-міксинг характерний для молодіжної мови та міських багатомовних регістрів, демонструючи приналежність до певної соціальної групи (див. Таблиця 2).

Таблиця 1

Основні функції англіцизмів у сучасній німецькій мові

Сфера / Контекст	Приклади англіцизмів	Функція / індексоване значення
Бізнес / Маркетинг	Online-Shop, Branding, Event	Сучасність, глобальне охоплення
Медіа / Технології	Streaming, Chatten, Downloaden	Інновації, технічна експертиза
Молодіжна культура / сленг	cool, chillen, selfie, streamen	Космополітична ідентичність, доступ до цифрової культури
Міські багатомовні регістри	Wir gehen jetzt shoppen, Lass uns das Meeting vorbereiten	Членство в групі, стиль спілкування, інтеракційні функції
Лексико-морфологічна інтеграція	googeln, simsen, das Matching, der Downloadц	Систематична інтеграція, нові словотворчі можливості

Таблиця 2

Типи англіцизмів та соціолінгвістичні функції

Тип англіцизмів	Приклад	Контекст використання
Прямі запозичення	Job, Cash	Формальна мова, медіа
Кальки	Fußball (football)	Розмовна мова, спорт
Псевдоангліцизми	Handy (mobile phone)	Повсякденне життя
-ing номіналізація	das Streaming	Медіа, технології
Код-міксинг	Wir gehen shoppen	Молодіжна мова, міські багатомовні регістри

З одного боку, англіцизми збагачують німецьку мову, дозволяючи швидко називати нові поняття та явища. З іншого — їх надмірне вживання викликає занепокоєння серед мовознавців та прихильників мовної чистоти, які вважають, що це може призвести до витіснення традиційної лексики та зниження розуміння мови серед старших поколінь. У відповідь на це в Німеччині навіть з'являються ініціативи з підтримки «чистої» німецької мови [12], а також спроби адаптації англіцизмів до німецької граматики та вимови.

Висновки. Відтак, англіцизми стали невід'ємною частиною сучасної німецької мови, відображаючи процеси глобалізації, цифровізації та культурної інтеграції. Вони виконують широкий спектр функцій – від маркування технічної компетентності та інноваційності до позначення молодіжної ідентичності й приналежності до глобальної культури. Водночас їх активне проникнення викликає суперечливу реакцію в німецькомовному суспільстві: з одного боку, їх вважають необхідним елементом мовного розвитку, з іншого – загрозою мовній самобутності. Аналіз показує, що англіцизми не лише адаптуються до фонологічної та морфологічної системи німецької мови, а й активно беруть участь у формуванні нових словотвірних моделей. Таким чином, англіцизми є не лише лексичними запозиченнями, а й потужним індикатором соціолінгвістичних змін, що відбуваються у німецькомовному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гойда О. Використання англіцизмів у сучасній німецькій мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 51. С. 243–249.

2. Застровська С.О., Семенюк Т. П. Англіцизми та причини їх запозичення в сучасній німецькій мові. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4124/5/anglic.pdf (дата звернення: 07.09.2025).

3. Лінгва франка. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%B0_%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 05.09.2025).

4. Ніколащенко Ю. Англомовні запозичення в сленгі німецької молоді. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 494–496.

5. Паничок Т.Я., Кузів М.З. Вплив англіцизмів на розвиток німецької мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Т. 3. С 74–79.

6. Auer P. Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity. London : Routledge, 1998. 368 p.

7. Auer P. The pragmatics of code-switching: a sequential approach. One Speaker, Two Languages. 1995. Pp.115–135.

8. Coats S. Lexicon geupdated: New German anglicisms in a social media corpus URL: https://cc.oulu.fi/~scoats/Lexicon_geupdated_EuJAL_published_version.pdf (дата звернення: 05.09.2025).

9. Onyshko A. Anglicisms in German. Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783110912173_A19809574/preview-9783110912173_A19809574.pdf (дата звернення: 04.09.2025).

10. Onysko A. Processes of language contact in English influence on German. *English in the German-Speaking World*. 2019. Pp. 185–207.

11. Plag I. Word-Formation in English. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 276 p.

12. Ramsauers Deutsch-Offensive mit dem "Klapprechner". Welt. URL: https://www.welt.de/politik/deutschland/article11867777/Statt-Anglizismen-Ramsauers-Deutsch-Offensive-mit-dem-Klapprechner.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.09.2025).

13. Schaefer S. J. Anglicisms in German media: Exploring catachrestic and non-catachrestic innovations in radio station imaging. *Lingua*. 2019. Vol. 221. Pp. 72–88.

14. Wiese H. Kiezdeutsch: Ein neuer Dialekt entsteht. München : C.H. Beck, 2012. 255 S.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’25:81’373.7:81’43:811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.15

ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗІВ У МАС-МЕДІЙНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

APPROACHES TO TRANSLATING PHRASEOLOGICAL PHRASES IN THE MASS MEDIA AND POLITICAL DISCOURSES OF THE ENGLISH LANGUAGE

Степанов В.В.,
orcid.org/0000-0002-8169-7908
PhD 035 «Філологія»,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету

Щербак Д.С.,
orcid.org/0009-0001-6998-1826
студентка ІІ курсу магістратури факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумського державного університету

Стаття розкриває проблему відтворення фразеологізмів у мас-медійному та політичному дискурсах як одних із найбільш актуальних видів комунікації в сучасному світі. Описуються основні функції фразеологічних одиниць у вказаних галузях, зазначається їхня роль для цільової аудиторії. Пояснюються доцільні підходи, якими може користуватися перекладач під час роботи з англійськими фразеологізмами у мас-медійних та політичних текстах.

Дослідження виконується на базі англомовного корпусу новинних статей та політичних промов із фразеологічними виразами, який автори уклали власноруч. Публіцистичні ресурси охоплюють статті з онлайн-видань *BBC, CNN, The Guardian, The Sun, Mongabay, Home Health Care News, Edinburgh News, News Decoder, London Evening Standard, Bio Eco Actual, SooToday, The Mirror.* Політичні джерела включають у себе промови Урсули фон дер Ляєн, Міхола Мартіна, Браяна Доннеллі, Джона Саймона, Барака Обами, Білла Клінтона, Нельсона Мандели, Пітера Бота, Марка Батлера, Емми Харді, Маргарет Тетчер, Леона Шрайбера, Джастіна Трюдо, Джона Мейджора.

У результаті проведеної студії автори дійшли висновку, що під час роботи з перекладом фразеологізмів мас-медіа варто враховувати прагматичний аспект їхнього вживання, а саме емоційний вплив на свідомість цільової аудиторії, ефективність передачі значної кількості інформації (особливо при розміщенні у заголовках новин для зацікавленні читачів), здатність лаконічно передавати складні концепти в інформаційному середовищі. Перед перекладачем стоїть задача зберегти основні характеристики оригінальної фрази.

Щодо результатів студії в політичному дискурсі, автори підсумовують, що перед здійсненням перекладу варто визначити основну мету, з якою був використаний фразеологічний вираз політиком, контекст розміщення, представників цільової аудиторії. Варто враховувати основні риси, яких набувають фразеологізми в політиці, а саме маніпулятивна складова, додавання емоційності, зацікавлення в прийнятті важливих рішень, вплив на свідомість.

Наведені принципи аналізу мас-медійних і політичних текстів визначають підходи, якими керується перекладач для влучного відтворення фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізми, дискурс, мас-медійний дискурс, політичний дискурс, англійська мова, переклад.

The article reveals the problem of rendering phraseological units in mass media and political discourses as relevant types of communication in the modern world. The main functions of phraseological units in these fields are described, their role for the target audience is noted. Appropriate approaches that a translator uses when working with English phraseological units in mass media and political texts are explained.

The research is carried out on the basis of an English-language corpus of news articles and political speeches with phraseological phrases. The authors compiled this corpus themselves. Journalistic resources come from *BBC, CNN, The Guardian, The Sun, Mongabay, Home Health Care News, Edinburgh News, News Decoder, London Evening Standard, Bio Eco Actual, SooToday, The Mirror*. Political sources include speeches by Ursula von der Leyen, Michał Martin, Brian Donnelly, John Simon, Barack Obama, Bill Clinton, Nelson Mandela, Pieter Willem Botha, Mark Butler, Emma Hardy, Margaret Thatcher, Leon Schreiber, Justin Trudeau, John Major.

The authors concluded that for translation of mass media phraseology, it is worth considering the pragmatic aspect of their use, namely the emotional impact on consciousness of the target audience, the effectiveness of transmitting a significant amount of information (especially in news headlines), the ability to concisely convey complex concepts in the information environment. The translator is faced with the task of preserving main characteristics of the source phrase.

Within political discourse, the authors conclude that before translating, it is worth determining the main purpose for which the phraseological unit was used, the context of placement, and the target audience. One should consider main features that phraseological units acquire in politics, namely a manipulative component, addition of emotionality, interest in making decisions, and influence on consciousness.

The analysis principles for mass media and political texts determine approaches that the translator is guided by for accurate rendering of phraseological units.

Key words: phraseological units, discourse, mass media discourse, political discourse, English language, translation.

Постановка проблеми. Глобалізація сьогодні торкнулася багатьох сфер людства. Роль медійного інфопростору й політичної сфери, як центрів впливу на масову свідомість, стає з кожним днем все більш важливою. Тому переклад текстів медійного та політичного характеру має неабияке значення, особливо в період геополітичних протистоянь та суспільних трансформацій.

Під час роботи з текстами медійної та політичної галузей виникає проблема з іноземним відтворенням стійких культурно специфічних виразів, котрі сприймаються як цільні сполуки зі значенням, що відмінне від смислу його компонентів. Подібні одиниці, іменовані як фразеологізми, породжують труднощі: фахівець має не лише передати мовну структуру оригінальної сполуки, але й зберегти її когнітивні та етнокультурні ознаки. Треба детально проаналізувати підходи до влучного перекладу фразеологізмів у медійному та політичному дискурсах. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Аналіз Scopus-публікацій за останні 5–10 років показує, що тематика фразеологізмів притягує до себе багатогранний дослідницький інтерес.

По-перше, вивчається роль фразеологізмів у конкретних культурах світу та особливості їх відтворення іноземними мовами. Фахівці активно досліджують фразеологізми в європейському просторі, зокрема в українській [12], польській [24], румунській [41], німецькій [38], французькій [25] мовах. Звертається увага на полілінгвальний вимір, а саме як фразеологізм відтворюється в різних країнах: Велика Британія – Німеччина – Іспанія [34]; Латвія – Велика Британія [48].

Схоже простежується в студіях про Азію, де вивчають фразеологізми не перетині культур Сходу та Заходу: Узбекистан – Туреччина [2]; Південна Корея – Іспанія [11]. Студії про Близький Схід та Африку цікавляться функціями фразеологізмів у арабській мові (Єгипет, Марокко) та їх перекладом англійською [20; 30] або французькою [21] мовами. Прикметним є той факт, що інтерес простежується і до фразеологізмів країн Центральної та Південної Америки, де вивчаються стійкі сполуки Коста-Ріки [10] і Колумбії [9].

По-друге, фразеологізми актуальні не тільки для суто етнокультурних студій. Фразеологічні вирази закріпилися в різних галузях людської діяльності. Вивчається роль фразеологізмів у правовому секторі [7; 40], інженерії та медицині [32], харчовій промисловості [33]. Експертів фокусуються на функціях фразеологізмів у мас-медійній [39] та політичній [1] галузях. Відтак, роль фразеологізмів доволі важлива в сучасному світі і треба продовжувати таку тенденцію, особливо в період суспільної нестабільності, коли потрібна консолідація всіх сил для витримки та відбудови держави. Саме тому переклад фразеологізмів у мас-медійних та політичних текстах треба продовжувати вивчати, щоб поширювати тему державної єдності у публічному просторі для ширшої підтримки. Цим додатково підкреслюється актуальність дослідження.

Формування цілей статті. Об'єктом студії є мас-медійні та політичні фразеологізми, предметом – розкриття підходів до їх влучного відтворення у публіцистиці та політиці.

Матеріалом студії слугує авторський англомовний корпус новинних статей та політичних промов із фразеологічними виразами. Публіцистичні ресурси походять з видань *BBC, CNN, The Guardian, The Sun, Mongabay, Home Health Care News, Edinburgh News, News Decoder, London Evening Standard, Bio Eco Actual, SooToday, The Mirror.* Політичні джерела охоплюють промови Урсули фон дер Ляєн, Міхола Мартіна, Браяна Доннеллі, Джона Саймона, Барака Обами, Білла Клінтона, Нельсона Мандели, Пітера Бота, Марка Батлера, Емми Харді, Маргарет Тетчер, Леона Шрайбера, Джастіна Трюдо, Джона Мейджора.

Метою студії є визначення підходів до перекладу фразеологізмів. Завдання: проаналізувати контексти мас-медійного та політичного дискурсів і запропонувати підходи до їх влучного відтворення українською мовою.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: аналіз, описовий та зіставний методи.

Виклад основного матеріалу. Відтворення фразеологізмів викликає труднощі в перекладача, адже перед ним постає задача не тільки правильно перекласти фразеологічний вираз, але й передати його емоційно-виразний відтінок. Для цього перекладач використовує різноманітні прийоми, щоб інформацію було передано лаконічно й безпомилково.

Першим прикладом використання фразеологізму в медійному дискурсі є заголовок статті газети *The Guardian*:

Feeling blue: *US woman treated by doctors after blood turned navy* [18].

Вираз прагне заволодіти увагою публіки, оскільки його у цьому контексті застосовують для двозначності, зацікавлюючи аудиторію вже з назви. Слід звернути увагу на колір, який вжито у цій фразі, а саме синій, адже прийнято його вважати символом спокою та стабільності.

Він утворює концепт, що має негативно-песимістичну конотацію. Спочатку читач перекладає фразеологізм як *хандрити, погано себе почувати*. Прочитавши всю новину, стає зрозуміло, що це відноситься до фізичного стану крові – її кольору. Спрацьовує модуляція:

Вона посиніла: *американка потрапила до лікарів після того, як її кров набула темно-синього відтінку.*

Цитата з медіа-порталу *Mongabay*:

Farmers in Nepal and India ***see red*** *as blue bulls raid their crops* [17].

Автор використав фразу *to see red*, що позначає червоний колір, який зазвичай передає позитивно-негативну конотацію: енергійність, бадьорість, гнів, стрес, сором'язливість. Вираз створює яскравий образ фермерів, викликаючи певні емоції у читачів на ситуацію, що здатна створити загрози для сільського господарства. Колір підкреслює серйозність ситуації, посилює усвідомлення небезпеки. Краще використати модуляцію фразеологізму та конкретизацію виду тварин, щоб зробити переклад більш зрозумілим для аудиторії:

Фермери в Непалі та Індії ***лютують****: антилопи спустошують посіви*.

Заголовок статті *The Guardian*:

Through thick and thin *Gareth Southgate was English perfect ambassador* [47].

Фразеологізм характеризує складний життєвий шлях колишнього тренера збірної Англії з футболу Гарета Саутгейта. Вираз підкреслює відповідальний образ чоловіка, який, попри професійні перешкоди, був відданим своїй справі. Автор викликає повагу в читачів до рішучої і вірної людини. Варто використати фразеологічний еквівалент *і в радості і в горі*:

І в радості і в горі *Гарет Саутгейт був ідеальним амбасадором Англії.*

Цитата із газети *The Sun*:

Philippe Coutinho would be ***"welcome with open arms"*** *at Barcelona, claims defensive star Gerard Pique* [26].

У спортивній статті автор використовує фразу для опису дружелюбного прийому футболіста в новій команді. Цим формується позитивне сприйняття трансферу, а також покращується імідж футбольного клубу. Варто застосувати еквівалент *з розпростертими обіймами*:

Філіппе Коутінью в «Барселоні» зустрінуть ***з розпростертими обіймами****, заявив зірковий захисник Жерар Піке.*

Новий приклад. Цитата *BBC*:

Not only is ***bridge-burning*** *becoming less of a taboo. Actions that were formerly seen as career killers may be necessary to change the workplace for the better* [50].

Bridge-burning означає *категорично порвати з кимось відносини, особливо у професійній сфері*. Фразеологізм раніше мав негативний емоційний аспект, але в цьому випадку він надає тексту більшої образності і вказує на необхідні кроки, які мають бути прийняті людиною заради професійного розвитку в майбутньому. Варто використати абсолютний еквівалент, а саме спалення мостів:

*Не лише «****спалення мостів****» перестає бути табу. Дії, що іноді вважалися руйнівними для кар'єри, можуть покращити робоче середовище.*

Цитата зі статті *BBC* про зовнішню політику:

*Does the UK have "****bigger fish to fry****" in France row?* [14]

Вираз вжито в переносному значенні мати важливіші справи. Цей елемент розташований у заголовку для привертання уваги та зацікавлення аудиторії, навіть тієї, котра не зацікавлена в політичному житті. Мовна конструкція характеризується грою слів з додаванням іронічних рис, роблячи заголовок більш емоційно виразним. Темою дискусії є екологічні проблеми, зокрема риболовні питання, а в заголовку використано слово *риба*, щоб підкреслити складну двояку ситуацію. Для того щоб зберегти образність і лаконічність, варто перекласти цей вираз із використанням смислового розвитку та додавання:

Чи є у Британії ***важливіші справи****, ніж рибальська суперечка з Францією?*

Цитата зі статті *The Guardian*:

Right as rain*! 10 ways to boost your mood on grey, wet or cold days* [36].

To feel right as rain є повною конструкцією фразеологізму, що означає *почувати себе чудово*. Скорочена форма зберігає семантичне значення і посилює ритмічність заголовку. Фразеологізм додає іронічності, адже новина пов'язана з дощовою погодою. Утім, автор перетворює такі дні на комфортні, створюючи позитивний настрій. Варто застосувати компенсацію ідіоматичного виразу *дощ не привід для суму* із подальшим антонімічним перекладом:

Дощ не привід для суму*! 10 способів зробити похмурий день яскравішим.*

Цитата зі статті *Home Health Care News:*

It's not all ***rainbows and butterflies****. We are still recovering from COVID* [23].

Фразеологічні елементи мають позитивну конотацію, тому їхнє поєднання отримує смисл легкого життя. Вираз набуває негативного значення, адже до нього додано заперечну частину, що суперечить ідеалізованому стану речей. Автор

наводить контраст із реальними наслідками від COVID-19 та додає емоційність, щоб створити зв'язок з аудиторією, котра також стикнулася зі схожими проблемами. Варто використати переклад *як по маслу*:

*Не завжди все йде **як по маслу**. Ми всі досі оговтується від COVID.*

Фразеологізм-зоонім із заголовку *Edinburgh News*:

*What's the matter Mr Swinney, **cat got your tongue**?* [49].

Фраза має засуджувальний характер і відноситься до людини, яка не відповідає на питання. Вираз вжито для гумористичного ефекту з додаванням політичної сатири. Автор намагається описати абсурдну ситуацію, поєднуючи іронічний коментар, особисту історію та дії політиків. Варто використати частковий еквівалент *язика проковтнути*:

*Чого замовкли, містере Суінні, **язика проковтнули**?*

Цитата зі статті *London Evening Standard*:

*Dogs and their owners have gathered in Westminster to take part in an anti-Brexit "**dog's dinner**"* [8].

Словникове значення цього фразеологізму – *хаотичність, безладдя*. Він має пряму асоціацію з їжею для собак, що створює комічний ефект, адже дії відбуваються на фоні парламенту. Також підкреслюється абсурдність ситуації, що пов'язана з Brexit. Фразеологізм спирається на гру слів, що й песики виступають за референдум. Краще обрати описовий переклад:

*Собаки та їхні власники зібралися у Вестмінстері, щоб взяти участь в антибрекзитському заході, що **символізував хаос**.*

Цитата зі спортивної рубрики *BBC*:

*Moyes is **a safe pair of hands** as he returns to familiar surroundings, with the hierarchy bringing back someone who many fans wanted* [37].

A safe pair of hands уподібнюється до надійної та компетентної людини в професійній діяльності. Йдеться про Девіда Мойєса (футбольного тренера), який може врятувати ситуацію в команді. Краще використати описовий переклад для більш природнього звучання, а саме *надійний та перевірений спеціаліст*, та здійснити зовнішнє членування, щоб не перенапружувати реципієнтів:

*Мойєс – **надійний та перевірений спеціаліст**. Керівництво запросило саме того, кого хотіли бачити багато вболівальників.*

Цитата з ресурсу *News Decoder*:

*Good reporters **bend over backward**s to see multiple sides to stories, and to do so, they need to speak to players on all sides* [27].

Фразеологізм показує надмірну старанність через метафоричність: фізичний рух зі значними зусиллями. Вираз *bend over backwards* to підкреслює професіональну відповідальність журналістів і аналіз об'єктивної ситуації. Щоб уточнити цю характеристику в перекладі, краще використати конкретизацію:

*Справжні журналісти **невтомно працюють**, щоб отримати всебічну інформацію, і для цього вони повинні спілкуватися з усіма учасниками.*

Цитата з ресурсу *Bio Eco Actual*:

*Indonesia's **sweet spot**: Making an impact with organic coconut sugar* [22].

Вираз має спортивне походження (теніс) і означає місце ракетки, куди вдаряє м'яч і потім відлітає. З часом значення метафорично переосмислилося. Зараз воно описує певне рішення чи ситуацію, які є найкращим варіантом. Фразеологізм підкреслює економічну вигоду та позитивні умови для виготовлення органічного кокосового цукру. Варто використати модуляцію, щоб зберегти загальний сенс, але наголосити на динамічному розвитку цієї справи:

***Можливості, котрі відкриваються перед Індонезією**: розвиток виробництва органічного кокосового цукру.*

Цитата з джерела *SooToday*:

*I am scared my property value is going to go down with a facility like this as well. Build that facility – I am all for it – but **not in my backyard*** [31].

Описується протест проти новаторських змін у розміщенні об'єкту поруч із житловим масивом. Мовець емоційно захищає власні інтереси від негативних наслідків, виражаючи страх за майбутнє. Вираз створює протиріччя, адже мовець хоч і підтримує саму ідею проекту, але не хоче брати на себе відповідальність за наслідки. Краще використати антонімічний переклад, щоб підкреслити умови, за яких суб'єкт приймає ідею нової побудови, пом'якшуючи категоричність:

*Я боюся, що вартість моєї нерухомості знизиться через таку установу. Я повністю підтримую будівництво цього закладу, але **якби він був розташований десь подалі**.*

Цитата з порталу *The Mirror*:

*Erik ten Hag stood on the touchline with a **face like thunder*** [16].

Вислів має асоціацію з грозою, похмурою людиною, гнівом. Це додає висловлюванню експресивності. Описується емоційний стан футбольного тренера Еріка тен Хага, що додаючи драматизму та напруженості. Краще використати модуляцію зі збереганням емоційної складової:

Ерік тен Хаг стояв на краю поля ***з обличчям, сповненим гніву***.

Політичний дискурс проявляється в дискусіях з аудиторією як інструмент впливу. Фразеологізми можуть зацікавити слухачів, пожвавити взаємодію між людьми, експресивно передати думку. Треба обрати доречні перекладацькі трансформації, щоб лаконічно відтворити сказане.

Цитата Урсули фон дер Ляєн на дебатах Європейського парламенту:

This could be infrastructure, or research and development. This would be voluntary, for those who want to go the extra mile [44].

Широкого вжитку цей фразеологізм набув у Америці XIX століття, коли робітники заради більшої зарплатні або похвали від господаря мусили багато працювати. У виступі його вжито в значенні *пройти додаткову милю*.

Фраза спонукає до дій, але не радикально, підкреслюючи ініціативність і мотивацію. Фразеологізм перетворив політичний контекст на більш лояльне звернення до аудиторії, вказуючи на майбутнє гідне рішення. Вираз краще перекласти антонімічним перекладом, щоб зробити акцент на тому, що відсутність страху є запорукою кращого майбутнього:

Це може охоплювати інфраструктуру або науково-дослідні проекти. Це добровільна ініціатива для тих, хто ***не боїться брати на себе відповідальність***.

Цитата прем'єр-міністра Ірландії Міхола Мартіна на Вечері інженерів:

It goes without saying *that engineers and the engineering sector will play a central role in the success of this major national effort, delivering for our people and putting in place the foundations for the success of generations to come* [45].

Фокусується увага на цінності інженерів. Краще використати додавання для посилення емоційного забарвлення, а саме *це не потребує зайвих пояснень*, і зовнішнє членування з перестановкою:

Інженери та інженерний сектор відіграватимуть ключову роль в успіху національного проекту, працюючи на благо нашого народу та закладаючи фундамент для успіху майбутніх поколінь. ***Це не потребує зайвих пояснень***.

Цитата Браяна Доннеллі (політик Нової Зеландії):

Then one Sunday morning I received a strange phone call from someone I understood to be a dyed-in-the-wool National Party member who said: "We would like you to stand for New Zealand First" [13].

Вираз походить від отримання яскраво-стійкого кольору під час насичення барвами тканини до початку прядіння. Фразеологізм додає емоційності до виступу, підкреслюючи стійкість, консервативність поглядів. Акцентується увага на відданості до професії. Краще використати експлікацію:

Одного недільного ранку я отримав дивний телефонний дзвінок від людини, яку сприйняв як ***відданого своїм переконанням*** *члена Національної партії. Вона сказала: «Ми б хотіли, щоб ви балотувалися від партії New Zealand First».*

Цитата Джона Саймона (канцлер скарбниці Великої Британії) під час виступу перед представниками уряду 1938 року:

There was a demonstration, an instant demonstration of admiration for the man amongst us who, as everybody knows, has been untiring in his efforts and unyielding in his resolve ***to snatch from the very jaws of*** *war the prospect of peace* [35].

Jaws постає символом війни як руйнівної сили. Слово використано як гіперболу, щоб додати виступу емоційний відтінок і перебільшити перед можновладцями здобутки прем'єр-міністра, котрий нібито зміг запобігти новій війні ціною значних зусиль. Це справляє психологічний ефект, адже гармоніює з миролюбними бажаннями та компромісом. Варто використати калькування вирвати з пащ, щоб зберегти емоційну напругу і героїчний пафос:

Це була демонстрація, миттєвий вияв захоплення людиною серед нас, яка, як всім відомо, невтомно докладала зусиль і непохитно трималася свого рішення ***вирвати з самих пащ*** *війни надію на мир.*

Цитата Барака Обами на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН:

I would like to talk to you about a subject that is at the heart of the United Nations – the pursuit of peace in an imperfect world [6].

Оратор намагається окреслити центральну тему промови перед цільовою аудиторією – мир як основна місію ООН. Дескриптори компоненту heart, наприклад людяність та доброзичливість, вказують на духовні людські якості як центр життя. Тобто, політик створює асоціацію із серцем як головними цілями організації. Краще використати описовий переклад *в основі діяльності*:

Я хотів би поговорити з вами про тему, яка ***лежить в основі діяльності*** *ООН – прагнення до миру в недосконалому світі.*

Цитата Білла Клінтона під час з'їзду Демократичної партії 2004 року:

Strength and wisdom are not opposing values. They go ***hand in hand****. They go* ***hand in hand****, and John Kerry has both* [46].

Оратор, використовуючи поняття сили та мудрості, вважає, що вони здатні взаємодоповнювати одне одного, перетворюючи політика на справжнього лідера і знавця своєї справи. *Hand in hand* символізує гармонійність і підсилює аргументацію, вказуючи на гарні якості на той час кандидата у президенти Джона Керрі. Тобто, фразеологізм використовується для впливу на рішення народу перед виборами, показуючи лише кращі сторони Джона Керрі. Варто використати логічну синонімію пліч-о-пліч та компресію:

*Сила та мудрість не суперечать одна одній. Вони йдуть **пліч-о-пліч**. І Джон Керрі має обидві ці якості.*

Цитата Нельсона Мандели під час 52-ї Національної конференції Африканського національного конгресу:

*We **take heart** from the knowledge that when it mattered the ANC could always find the wisdom and strength to avoid actions that would destroy the organisation* [28].

Автор мотивує людей не падати духом навіть у найважчі часи. *Heart*, слугуючи центральним органом, додає до промови позитив, орієнтуючись на народ. Фразеологізм вказує на важливість організації, збільшуючи довіру до неї і перетворюючи її на єдину справедливу структуру, котра бореться за майбутнє громадян. Варто здійснити антонімічний переклад не падати духом:

*Ми **не падаємо духом**. Коли необхідно, АНК завжди знаходив мудрість і силу, щоб уникнути дій, які б розкололи організацію.*

Цитата президента ПАР Пітера Бота на відкритті конгресу Національної партії в Дурбані 1985 року:

*I believe that we are today **crossing the Rubicon**. There can be no turning back. We now have a manifesto for the future of our country, and we must embark on a programme of positive action in the months and years that lie ahead* [3].

Громадян готують до радикальних рішень. Мовець використав алюзію, щоб подати себе і народ як співтворців історії. Варто використати калькування:

*Я вважаю, що ми сьогодні **переходимо Рубікон**. Назад шляху немає. Тепер у нас є маніфест щодо майбутнього нашої країни, і ми повинні розпочати програму активних дій у найближчі місяці й роки.*

Цитата Марка Батлера (міністра охорони здоров'я Австралії):

*Cheaper medicines are a terrific policy, partly because they are good for the **hip pocket**, and they obviously are at a time of real cost of living pressures* [15].

Політик фокусується на фінансовому становищі народу, турбуючись про благополуччя громадян. Краще використати описовий переклад фінансовий стан, щоб подати думку максимально доступно:

*Дешевші ліки – це чудова політика, частково тому, що вони вигідні для **фінансового стану**. Очевидно, що вони потрібні в період скрути.*

Цитата Білла Клінтона на з'їзді Демократичної партії 1996 року:

*We are **on the right track** to the 21st century. We are **on the right track**. But our work is not finished. What should we do? First, let us consider how to proceed* [5].

Вираз передає тверду позицію політика, що всі його реформи покращили життя громадян і націлені на майбутній добробут. Краще використати описовий переклад *рухаємося в правильному напрямку* та еквівалентний переклад на правильному шляху, щоб лаконічно передати сенс сказаного:

*Ми **рухаємося в правильному напрямку**. Ми **на правильному шляху**. Але наша робота не закінчена. Що нам робити? Спочатку розглянемо, як діяти далі.*

Цитата Емми Харді у парламенті Великої Британії:

*I **tip my hat** once again to the right hon. Member for Suffolk Coastal (Dr Coffey), who, despite no longer being in the Front-Bench position, has continued to advocate for environmental issues from the Back Benches. I completely respect that* [19].

Tip one's hat означає підняття капелюху під час вітання на знак поваги. Вираз передає подяку за виконану роботу, висловлює повагу за відданість справі. Краще використати заміну на еквівалент віддавати належне:

*Я ще раз **віддаю належне** члену парламенту від Суффолк-Костала – доктору Коффі. Вона, незважаючи на те що вже не займає посаду на передній лаві, не перестає боротися за екологію із задніх лав. Я щиро це ціную.*

Цитата Маргарет Тетчер:

*"Yes, Minister" is truly my favourite programme. I was about to refer to its perceptive portrayal, you went one further and referred to its authentic portrayal. Its perceptive portrayal of what goes on in the **corridors of power** has given me hours of pure joy, and no worries at all [42].*

Фраза вказує на доленосні рішення, секрети, які ховаються за лаштунками. Маргарет Тетчер звертається у промові до програми "Yes, Minister", що описує бюрократію сатирично. Одиниця має іронічний відтінок: справжня полі-

тика не ідеальна. Варто використати конкретизацію *вищі ешелони влади*:

*«Так, пане міністр» – справді моя улюблена телепрограма. Я збиралася згадати про її реалістичну інформації, а ви пішли далі й послалися на її автентичну тему. Її реалістичний опис того, що відбувається у **вищих ешелонах влади**, подарував мені години справжньої радості.*

Цитата міністра внутрішніх справ ПАР Леона Шрайбера під час виступу у Кейптаунському прес-клубі:

*In the new world we want to build for Home Affairs, a secure digital system will flag fraudulent documents faster and more effectively than human eyes ever could, while also delivering outcomes to legitimate applicants **in the blink of an eye*** [43].

Фраза асоціюється з морганням очима, підкреслюючи швидкість інновацій у світі. Політик аргументує, виступає за впровадження нових ідей. Краще використати відповідник *миттєво*, щоб не перенапружувати реципієнтів:

У новому світі, який ми хочемо побудувати для Міністерства внутрішніх справ, безпечна цифрова система виявлятиме шахрайські документи швидше та ефективніше, а також вмить надаватиме результати законним заявникам.

Цитата прем'єр-міністра Канади Джастіном Трюдо під час звернення у відповідь на введення торгівельних тарифів США:

*We launched a $1.3 billion border plan that is already showing results, because we too are devastated by the scourge that is fentanyl. A drug that has torn apart communities and caused so much pain and torment for countless families across Canada, just like in the United States. A drug that we too want to see **wiped from the face of this earth**. A drug whose traffickers must be punished* [4].

Вказується на рішучість дій у вирішенні надзвичайної ситуації, котра може зачепити громадян. Варто використати кальку *стерти з лиця землі*:

*Ми запустили прикордонний план вартістю 1,3 мільярда доларів, який уже дає результати, тому що ми також спустошені лихом, яким є фентаніл. Наркотик, який роз'єднав громади та завдав стільки болю та мук незліченним сім'ям в Канаді та Сполучених Штатах. Наркотик, який ми теж хочемо **стерти з лиця землі**. Наркотик, торговці яким повинні бути покарані.*

Цитата прем'єр-міністра Великої Британії Джона Мейджора щодо його відставки 1997 року:

*When the **curtain falls**, it is time to get off the stage. It is what I will do* [29].

Політик порівнює своє звільнення з посади із актором, який покидає сцену в кінці вистави. Вираз додає емоційний ефект до прийняття доленосного рішення. Варто використати кальку спускається завіса:

*Коли **спускається завіса**, час залишати сцену. Таке моє рішення.*

Висновки. Використання фразеологізмів у мас-медійному дискурсі здатне перетворити звичайний новинний текст на джерело емоційно-забарвленої інформації, яка може привернути увагу аудиторії. Найчастіше їх розміщують у заголовках або на початку статті, щоб справити емоційний ефект на реципієнтів. Влучний переклад медійних фразеологізмів залежить від контексту, культурної специфіки, наявності необхідного еквіваленту, аудиторії.

У політичному дискурсі фразеологізми є засобом маніпуляції, впливу на людей. Правильний вибір еквівалентів для передачі фразеологізмів залежить від контексту, наявності відповідників, емоційної забарвленості тощо.

Перспективою досліджень вважаємо вивчення підходів до відтворення фразеологізмів у інших видах дискурсу, а також на базі інших мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Abisheva K. et al. Modus ethical categories as a condition for the emergence of phraseological semantics, their application in political discourse. *Space and Culture, India.* 2024. Volume 12. Issue 3. P. 171–188. URL: https://surl.li/vdpnzx.

2. Abjalova M., Rashidova U., Hasanov A. Creating a phraseological base for the Uzbek-Turkish automatic translation program. *AIP Conference Proceedings.* 2024. Volume 3147. Issue 1. Article 040023. URL: https://surl.lu/qbusik.

3. Address by State President P. W. Botha, August 15, 1985. *O'Malley – The Heart of Hope*. URL: https://surl.li/ffrfkk.

4. Address to the sovereign nations of Canada and the United States of America in response to ostensible U.S. trade tariffs against Canada. *American Rhetoric*. URL: https://surl.li/ixafhl.

5. August 29, 1996: Remarks at the Democratic National Convention. *Miller Center.* URL: https://surl.li/xbwdul.

6. Barack Obama. 66th Session of the United Nations General Assembly Address. *American Rhetoric*. URL: https://surli.cc/bexkme.

7. Bielawski P. Übersetzungsorientierte Didaktisierung juristischer Phraseologie. *Yearbook of Phraseology.* 2024. Volume 15. Issue 1. P. 5-32. URL: https://surl.li/zcdhaw.

8. Brexit news latest: Protest in Westminster warns Britain is “heading for a dog’s dinner of a Brexit”. *The Standard.* URL: https://surl.li/dixyfz.

9. Cardona C. R., Bevilacqua C., Castillo L. F. M. Eventive specialized phraseological units in the subtitling for the deaf (SDH) of a Colombian audiovisual product. *Sendebar*. 2020. Volume 31. P. 87–110. URL: https://surl.li/ijxlyd.

10. Castro E. V. Strategies for the translation of phraseological units as a feature of fictional orality in Costa Rican literature. *Transfer*. 2023. Volume 18. Issue 1. P. 49–97. URL: https://surl.li/bmqfgq.

11. Chung M. G. Korean animal-related phraseological units and its Spanish correspondence. *Paremia*. 2020. Issue 30. P. 225-235. URL: https://surl.li/cwkwwc.

12. Čižmárová M. Ukrainian phraseology. Current state and prospects of research. *Slavica Slovaca.* 2024. Volume 59. Issue 1. P. 168–175. URL: https://surl.li/hfsdix.

13. Debate on Prime Minister’s statement. *New Zealand Parliament.* URL: https://surl.li/natchl.

14. Does the UK have “bigger fish to fry” in France row? *BBC*. URL: https://surl.li/ybzjqq.

15. Doorstop – Gold Coast. *Prime Minister of Australia*. URL: https://surl.lu/knnziz.

16. Erik ten Hag’s face like thunder sums up Man Utd misery as sack fears grow. *The Mirror*. URL: https://surl.li/coysis.

17. Farmers in Nepal and India see red as blue bulls raid their crops. *Mongabay*. URL: https://surl.li/pwcktz.

18. Feeling blue: US woman treated by doctors after blood turned navy. *The Guardian.* URL: https://surli.cc/zbjpma.

19. Global Ocean Treaty. *UK Parliament.* URL: https://surl.li/hlqcgf.

20. Haider A. S., Shuhaiber R. Netflix English subtitling of idioms in Egyptian movies: Challenges and strategies. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. Issue 11. Article 949. URL: https://surli.cc/rgzusv.

21. Hamdane H. Translation of Moroccan paremias into French: Equivalence between paremias starting with «lli» in Moroccan Arabic and «qui» in French. *Taikomoji Kalbotyra*. 2021. Issue 15. P. 61–76. URL: https://surl.lu/mafabu.

22. Indonesia’s sweet spot: Making an impact with organic coconut sugar. *Bio Eco Actual.* URL: https://surl.li/kqhubf.

23. It’s not all rainbows and butterflies: Basin health looks to rebuild amid home health cuts, value-based purchasing. *Home Health Care News*. URL: https://surl.li/vqakjr.

24. Kosmeda T. Phraseography in translation: Case study of compiling bilingual Ukrainian-Polish dictionary of set expressions. *Slavia Orientalis.* 2020. Volume LXIX. Issue 1. P. 121–129. URL: https://surl.li/pinllt.

25. Lapebie J. M. B. French phraseological units related to work and its problematic in the translation into Spanish. *Paremia*. 2017. Issue 26. P. 121–131. URL: https://surl.lt/labymf.

26. Liverpool star Philippe Coutinho would be “welcome with open arms” at Barcelona, says Gerard Pique. *The Sun*. URL: https://surl.li/etvrfu.

27. Media literacy: Bending over backwards to be fair. News Decoder. URL: https://surl.li/uekour.

28. Message by Nelson Mandela to the 52nd National Conference of the African National Congress (ANC), Polokwane. *Mandela.gov.za*. URL: https://surl.lu/zpsltf.

29. Mr. Major’s resignation statement – 2 May 1997. *John Major Archive.* URL: https://surl.li/yfrjii.

30. Muftah M. Translating routine phrases from Arabic into English: Between functional translation and cultural specificity. *Comparative Literature: East and West.* 2023. Volume 7. Issue 2. P. 151–165. URL: https://surl.li/vhgzip.

31. “Not in my backyard”: Many neighbours slam Sault transitional housing project. *SooToday*. URL: https://surl.li/ierpqr.

32. Pastor M. L. C. Verbal phraseology: An analysis of cognitive verbs in linguistics, engineering and medicine academic papers. *Computational and Corpus-Based Phraseology.* 2017. Volume 10596. P. 325–336. URL: https://surl.li/xylxyf.

33. Pérez L. M., López-Arroyo B. Wine and translation: An analysis of phraseological units in English and Spanish wine technical sheets. *Perspectives*. 2023. Volume 33. Issue 2. P. 341–356. URL: https://surl.li/wuqwdy.

34. Pérez R. G., Zulategui J. P. L. Phraseological false friends: An empirical study of English, German, and Spanish expressions. *Revista Espanola de Linguistica Aplicada.* 2023. Volume 36. Issue 2. P. 672–697. URL: https://surl.li/rmbglr.

35. Policy of His Majesty’s Government. *UK Parliament*. URL: https://surl.li/absfxn.

36. Right as rain! 10 ways to boost your mood on grey, wet or cold days. *The Guardian.* URL: https://surl.li/bpzhxo.

37. “Safe pair of hands” gives fans what they wanted. *BBC*. URL: https://surl.lu/peuytu.

38. Sanz-Villar Z. German-to-Basque translation analysis of multiword expressions in a learner translation corpus. *Ikala*. 2024. Volume 29. Issue 1. P. 1–21. URL: https://surl.lu/zvqwnc.

39. Shalkarbek A. et al. Hyperbolic phraseology in media literacy. *Informacios Tarsadalom.* 2024. Volume XXIV. Issue 4. P. 29–42. URL: https://surl.lu/bxjwbh.

40. Shanaieva-Tsymbal L., Yamnych N. Enhancing effective communication in public administration: The role of phraseological units in foreign language learning. *Cogito*. 2023. Volume 15. Issue 3. P. 127-136. URL: https://surli.cc/rbgumd.

41. Similaru L. Romanian equivalents of some phraseological units from the novel “Insolación” by Emilia Pardo Bazán. *Lingvistică (Anale, Craiova)*. 2023. Volume 45. Issue 1-2. P. 204-210. URL: https://surl.li/umyqqp.

42. Speech (and sketch) for BBC1: Yes, Prime Minister. *Margaret Thatcher Foundation.* URL: https://surl.li/jgrfoi.

43. Speech by Minister Leon Schreiber delivered to the Cape Town Press Club. *Department of Home Affairs of South Africa.* URL: https://surl.li/lybneq.

44. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary joint debate on European Council meetings and European Security. *European Commission*. URL: https://surl.li/uovhzv.

45. Speech by Taoiseach Micheál Martin at the Engineers Ireland Cork Region Annual Dinner. *Gov.ie.* URL: https://surl.li/elvxdm.

46. Text of Bill Clinton’s speech. *CBS News.* URL: https://surl.lu/lgjklw.

47. Through thick and thin Gareth Southgate was England’s perfect ambassador. *The Guardian.* URL: https://surli.cc/kqnrxl.

48. Veinberga E. Metaphors and metonymies in Latvian and English phraseological units with the keyword head. *Culture Crossroads.* 2023. Volume 23. P. 272-285. URL: https://surl.li/arlozu.

49. What’s the matter Mr Swinney, cat got your tongue? *Edinburgh News*. URL: https://surl.li/mevvgj.

50. Why “burning bridges” may not be a career killer. *BBC*. URL: https://surl.li/noxuso.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.113.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.16

ОСНОВНІ МОДЕЛІ СЛОВОСКЛАДАННЯ У ШВЕДСЬКІЙ МОВІ

MAIN MODELS OF WORD-COMPOSITION IN THE SWEDISH LANGUAGE

Стрільчук А.І.,
orcid.org/0000-0001-8502-3815
аспірант кафедри германської філології і перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено словоскладання як один із найпродуктивніших та найефективніших способів творення нових лексичних одиниць у шведській мові, що відіграє ключову роль у формуванні нових слів. Наголошено на цінності композитів у мовній системі, адже вони здатні передавати складні поняття стисло, точно та ефективно. Встановлено, що важливою характеристикою шведських складних слів є те, що значення композиту може відрізнятися від значення словосполучення його елементів.

Основну увагу у роботі закцентовано на структурно-семантичних особливостях складних слів (композитів), які функціонують як єдині цілісні одиниці не лише на граматичному, а й на когнітивному та семантичному рівнях. У науковій праці систематизовано основні моделі словоскладання в сучасній шведській мові: іменник + іменник (N + N), прикметник + іменник (Adj + N), іменник + прикметник (N + Adj), дієслово + іменник (V + N), прийменник/прислівник + іменник або дієслово (Prep/Adv + N/V), а також багатокомпонентне словоскладання (поєднання трьох і більше компонентів у складне слово). Кожна з моделей розглядається з позиції морфологічної структури, граматичних характеристик, семантичної взаємодії компонентів та частотності вживання.

Особливу увагу приділено найбільш продуктивній моделі іменник + іменник (N + N), яка відповідає загальногерманській традиції словотворення та демонструє стабільність граматичних ознак головного компонента. До того ж, у роботі розглянуто особливості моделі Adj + N, а також менш поширені, але все одно функціональні моделі, як-от V + N, N + Adj та Prep/Adv + N/V, які часто використовуються у лексикалізованих або термінологічних утвореннях.

У науковій розвідці наголошено на важливості суцільного написання складних слів у шведській мові, що забезпечує їхню морфологічну цілісність та уникнення семантичної двозначності або викривлення змісту композиту. У статті підкреслено, що словоскладання в шведській мові – це не лише механічне поєднання основ, а динамічний і гнучкий процес, що відображає мовні тенденції, суспільні зміни та креативність носіїв мови.

Визначено, що словоскладання у шведській мові виступає як ключовий механізм збагачення лексичної системи мови.

Ключові слова: словоскладання, шведська мова, композити, словотворення, лексична система.

The article is devoted to the study of word-composition as one of the most productive and efficient means of creating new lexical units in the Swedish language, playing a key role in word formation. The value of compound words within the language system is emphasized, as they are capable of conveying complex concepts concisely, precisely, and effectively. It is established that an important feature of Swedish compounds is that their meaning can differ significantly from the literal meaning of the individual components.

The study is focused on the structural and semantic characteristics of compound words, which function as unified lexical units not only at the grammatical level but also at the cognitive and semantic levels. The paper systematizes the main models of word-composition in the modern Swedish language: noun + noun (N + N), adjective + noun (Adj + N), noun + adjective (N + Adj), verb + noun (V + N), preposition/adverb + noun or verb (Prep/Adv + N/V), as well as multicomponent word-composition (the combination of three or more elements into a single compound word). Each model is analyzed in terms of morphological structure, grammatical features, semantic interaction between components, and frequency of use.

Special attention is given to the most productive model, which is noun + noun (N + N), and it aligns with the common Germanic compounding tradition and demonstrates the grammatical stability of the head component. Additionally, the study examines the features of the Adj + N model and the less frequent but still functional models such as V + N, N + Adj, and Prep/Adv + N/V, which are often found in lexicalized or terminological units.

The research highlights the importance of writing compounds as single words in Swedish, which ensures their morphological integrity and prevents semantic ambiguity or distortion. The article underlines that compounding in Swedish is not merely a mechanical combination of stems, but a dynamic and flexible process reflecting linguistic trends, societal changes, and the creativity of native speakers.

It is concluded that compounding serves as a key mechanism for enriching the lexical system of the Swedish language.

Key words: word-composition, Swedish language, compound words, word formation, lexical system.

Постановка проблеми. Словоскладання як один із провідних способів словотворення є характерною рисою германських мов, зокрема шведської. Відзначаючись високою продуктивністю та широким функціональним потенціалом, складні слова у шведській мові відіграють важливу роль у збагаченні лексичного складу, особливо у сферах науки, техніки, мас-медіа та повсякденного мовлення. Зважаючи на це, дослідження моделей словоскладання у шведській мові постає актуальним у сучасній лінгвістичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чи не найдетальніше серед шведських учених словоскладання вивчала Г. Йозефсон у своїй праці On the principles of word formation in Swedish [6]. Дослідниця аналізувала основні принципи, правила, моделі словоскладання, класи складних слів тощо, поряд з іншими способами словотворення шведської мови. Серед українських учених деякі аспекти словоскладання шведської мови вивчали у своїх наукових доробках Кульчицький В.І. та Ткачук Я.Д. [2; 3]. Зокрема, дослідники розглядали словоскладання під впливом екстралінгвістичних факторів – як наслідок змін, що відбуваються у суспільстві. Здебільшого учені приділяли увагу неологізмам, що утворилися шляхом словоскладання, а також композитам, утворених від власних назв [3].

Незважаючи на активні процеси словоскладання у шведській мові, серед вітчизняних дослідників спостерігається недостатня увага до цього мовного явища. Таким чином, постає потреба в комплексному дослідженні основних моделей словоскладання у шведській мові з урахуванням як морфологічних, так і семантичних особливостей, а також сучасних мовних тенденцій.

Постановка завдання. Зважаючи на те, що проблема структуризації моделей словоскладання у шведській мові залишається відкритим лінгвістичним питанням серед вітчизняних дослідників, функціонування основних моделей словоскладання у шведській мові потребує детального вивчення. Особливої уваги заслуговують структурні та семантичні характеристики складених слів, а також закономірності їх творення відповідно до сучасних лінгвістичних підходів. У зв'язку з цим у статті постає необхідність систематизувати основні моделі словоскладання у шведській мові; визначити їхні структурні особливості; проаналізувати семантичні відношення між компонентами складених слів; охарактеризувати продуктивність кожної моделі в сучасній шведській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словоскладання – один із найпродуктивніших способів творення слів у різних мовах, а його принципи здебільшого мають універсальний характер. Словоскладання – це словоутворення шляхом об'єднання двох або більше лексичних основ в одне слово (тобто «композит»), котре функціонує граматично і семантично як єдине ціле [1, с. 58].

У системі мови композитні слова особливо цінні: вони є компактними, передають складні поняття в одному слові, ефективні та точні. Вони часто позначають нові терміни, коротші за словосполучення, а іноді навіть містять більше інформації, ніж словосполучення.

У шведській мові словоскладання є дуже характерним явищем, як і для інших скандинавських мов, і воно грає ключову роль у словотворенні. У шведській мові нові слова дуже часто утворюються шляхом поєднання кількох слів в одне. У результаті утворюється складне слово, яке має нове значення [6]. Варто зазначити, що у шведських складних словах перше слово зазвичай визначає, уточнює або модифікує друге, а друге є головним (саме воно визначає граматичний рід і форму утвореного композиту), наприклад:

• *hund (собака) + gård (двір) = hundgård (вольєр для собак);*

• *telefon (телефон) + nummer (номер) = telefonnummer (номер телефону);*

• *mat (їжа) + butik (магазин) = matbutik (продуктовий магазин).*

Слід зауважити, що складні слова у шведській мові завжди пишуться разом, без відступів, адже це є важливою ознакою їх морфологічної цілісності [5, с. 536]. Якщо розділити складне слово, це може повністю змінити його значення, спотворити його, або навіть зробити його комічним чи абсурдним. Розглянемо декілька прикладів:

• *trafik (рух) + olycka (нещастя) = trafikolycka – дорожньо-транспортна пригода.*

Окреме написання слів *trafik olycka* (нещастя з рухом) має спотворене значення.

• *sjuk (хворий) + sköterska (медсестра) = sjuksköterska (особа, що доглядає хворих).* Словосполучення цих сів – *sjuk sköterska* має значення *хвора медсестра*. Тобто, у першому випадку – це професія, а у другому – медсестра, яка сама захворіла.

Такі приклади підтверджують, що словоскладання в шведській мові є не лише морфологічним, а й когнітивним процесом, що спирається на культуру, контекст і узус.

Важливою характеристикою шведських складних слів є те, що значення складного слова може повністю відрізнятися від значення словосполучення його елементів, тобто бути повністю новим і його не завжди можна передбачити буквально. Наприклад, у складному слові *snöboll (снігова кулька)* можна легко простежити значення його елементів – *snö (сніг)* та *boll (куля),* так само як і у композиті *stjärnhimmel (зоряне небо) – stjärn (зірка) + himmel (небо).* А вже у випадку композиту *eld + själ → eldsjäl (ентузіаст)* не так легко простежується значення його компонентів *eld (вогонь)* і *själ (душа).*

Шведська мова має декілька поширених моделей словоскладання. Однією з найпродуктивніших з них є поєднання двох іменників за струк-

турною схемою [N_1 + N_2] → N_3, де перший компонент (N_1) виконує модифікативну (уточнювальну) функцію, а другий (N_2) є головним елементом, що визначає граматичні характеристики цілого слова (рід, число, синтаксичну роль).

Розглядаючи структурно-семантичні характеристики цієї словотворчої моделі, перший іменник зазвичай вказує на:

• матеріал (*servett + ring → servettring*);

• функцію (*kaffe + kopp → kaffekopp*);

• походження або зміст (*barn + bok → barnbok*);

• приналежність або відношення (*hund + mat → hundmat*).

Другий компонент (основа головного слова) визначає граматичні категорії.

Таким чином, N_2 є ядром складного іменника, до якого N_1 додає семантичне обмеження або специфікацію.

У багатьох випадках між іменниками виникає сполучний елемент (морфему зв'язку), найчастіше -s- або -e-:

• *tjänst**e**man (службовець) – tjänst + man;*

• *flick**s**kola (школа для дівчат) – flicka + skola.*

Морфеми зв'язку не несуть самостійного лексичного навантаження, але полегшують артикуляцію та забезпечують морфофонологічну зв'язність між основами [6].

Слід зауважити, що форми множини складених іменників утворюються шляхом флексії головного компонента:

• en barnbok → flera barnböcker (одна дитяча книжка → кілька дитячих книжок);

• ett äppleträd → flera äppleträd (одна яблуня → кілька яблунь).

Перший компонент зазвичай не змінюється і залишається у формі однини незалежно від кількості (на відміну, наприклад, від німецької, де це іноді можливо).

Таким чином, словотворча модель N + N у шведській мові відповідає загальногерманській традиції словоскладання, проте має свої фонологічні та граматичні особливості, зокрема стосовно морфем зв'язку і флективної стабільності.

Словотвірна модель (Adj + N) (прикметник + іменник) у шведській мові трапляється рідше, ніж домінантна модель іменник + іменник, проте має стійке місце в словотворчій системі. Така структура передбачає, що прикметник виконує функцію атрибутивної характеристики, уточнюючи або якісно описуючи сутність, що позначається іменником [8, с. 104]. Структурна схема виглядає так: [Adj_1 + N_2] → N_3, де Adj_1 – перший компонент (визначальний прикметник), N_2 – головний компонент (іменник), який визначає граматичні властивості всього слова. Наведемо кілька прикладів:

• *fri (вільний) + tid (час) = fritid (дозвілля);*

• *lång (довгий) + film (фільм) = långfilm (повнометражний фільм);*

• *svart (чорний) + jobb (робота) = svartjobb (нелегальна робота).*

Граматичні характеристики утвореного за такою моделлю композита (рід і число) визначаються другим компонентом (іменником), флексійно змінюються як іменники і не зберігають граматичних ознак прикметника у кінцевій формі [4, с. 153]. Використання морфем зв'язку у моделі Adj + N спостерігається значно рідше, ніж у моделі N + N.

Словоскладання за моделлю іменник + прикметник (N + Adj) в шведській мові є набагато менш продуктивним, ніж Adj + N. Однак, така структура функціонує в мові у вигляді лексикалізованих одиниць, що найчастіше використовуються в ролі прикметників або іменників, утворюючи композитні прикметники або значеннєві новоутворення зі стабільним вживанням. Перший компонент – N_1, виконує функцію семантичного модифікатора; другий компонент – Adj_2, є формально головним компонентом (визначає граматичну категорію цілого слова). Композит функціонує переважно як прикметник, рідше – як іменник. Хоча прикметник є другим компонентом, у цілісному композиті він не змінюється відповідно до роду або числа, як це відбувається у звичайному прикметнику. Не зважаючи на те, що такий тип композитів не має флексії прикметника у традиційному значенні, він є морфологічно є цілісною лексемою. Розглянемо декілька прикладів:

• *själ (душа) + frisk (здоровий) = själsfrisk (психічно здоровий);*

• *ljus (світло) + grön (зелений) = ljusgrön (світло-зелений).*

Така словотвірна модель частіше за все використовується у термінології різних галузей, як-от медицина, психологія, кулінарія, тощо.

Словоскладання за моделлю дієслово + іменник (V + N) у шведській мові менш продуктивне, ніж моделі N + N або Adj + N, однак воно представлено в мові стійкою групою лексем, які зазнали лексикалізації. Ці складені одиниці здебільшого мають іменникову граматичну природу й функціонують як самостійні лексеми з новим значенням, часто абстрактним або ідіоматичним [5, с. 549].

Перший компонент (V_1) композиту – дієслівна основа (зазвичай у формі інфінітиву або імперативу, без афіксів); другий компонент – іменник, що є головним словом у структурі й визначає рід, число, синтаксичну роль. Складне слово зазвичай є іменником зі значенням дії, процесу або результату. У шведській мові такі композити типово

мають узусально закріплене значення, і їх розуміння вимагає володіння контекстом. Розглянемо такі приклади:

• *slå (бити) + mål (ціль) = slagsmål (бійка);*

• *åka (їхати) + skidor (лижі) = skidåkning (лижний спорт);*

• *ligga (лежати) + säng (ліжко) = sängläge (постільний режим).*

Розглянемо ще одну морфологічно продуктивну модель словоскладання у шведській мові, а саме Prep/Adv + N/V (прийменник/прислівник + іменник/дієслово). Ця модель використовується для утворення іменників, дієслів і прикметників, що мають просторово-часові, модальні або аспектуальні значення. У такій структурі прийменник або прислівник (för-, in-, ut-, över-, av- тощо) виступає першим компонентом і виконує роль семантичного модифікатора, що уточнює напрямок, результат, спосіб або інші характеристики дії чи предмета. Прийменниково-прислівникові компоненти у таких композитах втрачають свою первинну синтаксичну функцію та морфологізуються як частина кореня складеного слова [7, с. 121]. Розглянемо наступні приклади:

• *in (всередину) + gång (хід) = ingång (вхід);*

• *av (від) + sikt (погляд) = avsikt (намір);*

• *på (на) + börja (почати) = påbörja (розпочати);*

• *till (до) + verka (працювати) = tillverka (виготовлятиі).*

Як можна простежити з прикладів, якщо другим компонентом композиту є іменник, то в результаті злиття слів утворюється іменник, якщо ж другим компонентом є дієслово, то, відповідно, утворюється дієслівний композит.

У шведській мові існує модель словоскладання, при якій поєднуються не два, а три й більше компонентів, тобто кілька складних слів утворюють одне нове. Це явище називається багатокомпонентним словоскладанням або ланцюговим словоскладанням. У результаті багатокомпонентного словоскладання утворюється одна цілісна лексема – довге, але граматично й семантично цілісне слово. Наприклад:

• *barn + bok + författare = barnboksförfattare (автор дитячих книжок);*

• *information + säkerhet + risk = informationssäkerhetsrisker (ризики інформаційної безпеки).*

Останній компонент композиту є головним – він визначає рід, число, синтаксичну функцію. Попередні компоненти виконують уточнювальні, обмежувальні або описові функції. Багатокомпонентне складне слово має єдину граматичну флексію (змінюється лише останній компонент). Такі композити особливо важливі для економії мовного простору. Однак, варто зауважити, що така модель словоскладання застосовується з обережністю і не занадто часто, адже надмірне використання багатокомпонентних композитів може ускладнювати розуміння, тому важлива стилістична доцільність.

Висновки. Словоскладання є надзвичайно продуктивним способом словотворення у шведській мові, що має не лише морфологічне, а й когнітивне та культурно зумовлене підґрунтя. Шведська мова демонструє широкий спектр структурних моделей словоскладання, серед яких найбільш продуктивною є модель іменник + іменник (N + N), у межах якої перший компонент виконує уточнювальну функцію, а другий визначає граматичні властивості всього слова.

Інші моделі словоскладання, такі як прикметник + іменник (Adj + N), іменник + прикметник (N + Adj), дієслово + іменник (V + N) та прийменник/прислівник + іменник або дієслово (Prep/Adv + N/V) та багатокомпонентне (ланцюгове) словоскладання також активно функціонують у шведській мові, утворюючи як загальновживані, так і термінологічні одиниці. Вони виявляють специфіку морфологічної організації складних слів та свідчать про високу гнучкість і креативність шведської словотвірної системи.

Крім того, цілісність складних слів у шведській мові підкреслюється обов'язковим суцільним написанням, що не лише відображає їхню граматичну єдність, але й запобігає семантичним викривленням.

Відтак, словоскладання у шведській мові виступає як ключовий механізм лексичного збагачення, що поєднує структурну чіткість, семантичну гнучкість і функціональну ефективність. Аналіз основних моделей словоскладання дозволяє краще зрозуміти закономірності словотвору в германських мовах та відкриває перспективи для подальших зіставних і типологічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрейчук Н. І. До питання контрастивного аналізу словоскладання в англійській та українській мовах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2001. № 419. С. 57–60.

2. Кульчицький В. І., Ткачук Я. Д. Принципи словотворення у шведській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 56. С. 80–85.

3. Кульчицький В. І., Ткачук Я. Д. Продуктивні способи словотворення у сучасній шведській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 55. С. 47–50.

4. Hammarström H. Morphology and the Swedish Lexicon. Göteborg : Göteborgs Universitet, 2002. 273 p.
5. Holmes P., Hinchliffe I. Swedish: A Comprehensive Grammar. London : Psychology Press, 2003. 614 p.
6. Josefsson G. On the principles of word formation in Swedish. Lund : Lund University, 1997. URL: https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/d3a2579b-4216-41cf-a37e-bb2fe32ebada (дата звернення: 05.09.2025).
7. Norde M. Prepositions and prefixes in the Germanic languages. *Word Formation and Prefixation*. 2002. Pp. 113–125.
8. Stymne S. Compound Splitting and Translation. Uppsala : Uppsala University, 2011. 213 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.111'342:004.738.5:658.8
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.17

PHONETIC AND STRUCTURAL FEATURES OF COMPUTER DISCOURSE WITHIN BUSINESS COMMUNICATION

ФОНЕТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ БІЗНЕС КОМУНІКАЦІЇ

Khalabuzar O.A.,
orcid.org/0000-0003-2338-0854
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technology and Design

Dubrova O.V.,
orcid.org/0000-0001-8573-2785
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Berdyansk State Pedagogical University

Shkola I.V.,
orcid.org/0000-0002-1455-6371
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Berdyansk State Pedagogical University

This article is devoted to the study of phonetic and structural features of computer discourse in the context of business communication. In modern society, where international contacts are spreading at various levels of the economy, the use of computers and the global Internet is becoming increasingly important. The development of the Internet, software, social networks, and artificial intelligence has created a special type of communication – computer discourse.

The study aims to identify the phonetic, lexical, and structural features of computer discourse in the context of business communication. The study's relevance is motivated by the study of types of linguistic communication, which is the focus of various branches of linguistics.

The paper analyzes the primary methods of word formation in computer discourse: abbreviations and acronyms (HTML, AI, FAQ), borrowing technical terms into everyday language (google, cloud, app), slangification of professional vocabulary (noob, lag, bug), semantic expansion of meanings (mouse, virus, cookie), and word-formation innovations with the prefixes cyber- and e-.

Particular attention is paid to phonetic changes under the influence of digital technologies: the globalization of accents and pronunciation in the digital space, the emergence of new phonetic units and terms, and the influence of voice interfaces and artificial intelligence on pronunciation standards. The development of "digital orthoepy" and the formation of an "artificial international standard" of the English language are analyzed. The role of jargonisms as specialized terms for effective communication in professional groups, their emotional coloring, and socio-communicative function are investigated.

Computer discourse in business communication combines the formality of traditional communication with the dynamics of digital technologies, creating new standards for professional relationships in the 21st century. It is a complex, multifaceted linguistic phenomenon that forms a new paradigm of professional speech, combining the global and the local, the technical and the humanities, the formal and the informal.

Key words: computer discourse, business communication, phonetic features, word formation, jargonisms.

Стаття присвячена дослідженню фонетичних та структурних особливостей комп'ютерного дискурсу в контексті бізнес-комунікації. У сучасному суспільстві, де міжнародні контакти поширюються на різних рівнях економіки, використання комп'ютерів та глобальної мережі Інтернет набуває значної ролі. Розвиток Інтернету, програмного забезпечення, соціальних мереж та штучного інтелекту створив особливий тип комунікації – комп'ютерний дискурс.

Метою дослідження є виявлення фонетичних, лексичних та структурних особливостей комп'ютерного дискурсу в контексті бізнес-комунікації. Актуальність дослідження мотивована вивченням типів мовної комунікації, яка перебуває в центрі уваги різних галузей лінгвістики.

У роботі проаналізовано основні методи словотворення в комп'ютерному дискурсі: абревіатури та скорочення (HTML, AI, FAQ), запозичення технічних термінів у повсякденну мову (google, cloud, app), сленгізацію професійної лексики (noob, lag, bug), семантичне розширення значень (mouse, virus, cookie) та словотвірні інновації з префіксами cyber- та e-.

Особливу увагу приділено фонетичним змінам під впливом цифрових технологій: глобалізації акцентів та вимови в цифровому просторі, появі нових фонетичних одиниць і термінів, впливу голосових інтерфейсів та штучного інтелекту на стандарти вимови. Проаналізовано розвиток «цифрової орфоепії» та формування «штучного міжнародного стандарту» англійської мови. Досліджено роль жаргонізмів як спеціалізованих термінів для ефективної комунікації в професійних групах, їх емоційне забарвлення та соціально-комунікативну функцію.

Комп'ютерний дискурс у бізнес-комунікації поєднує формальність традиційного спілкування з динамікою цифрових технологій, створюючи нові стандарти професійних відносин у XXI столітті. Це складний багатогранний лінгвістичний феномен, що формує нову парадигму професійного мовлення, яка поєднує глобальне та локальне, технічне та гуманітарне, формальне та неформальне.

Ключові слова: комп'ютерний дискурс, бізнес-комунікація, фонетичні особливості, словотворення, жаргонізми.

Problem's Statement. In modern society, where international contacts are spreading at different levels and sectors of the economy, the use of computers and the global Internet network is gaining a significant role. In the modern era of information technology, English plays a leading role as a global means of communication in computer technology. The development of the Internet, software, social networks, and artificial intelligence has created a special type of communication – computer discourse – encompassing all types of speech associated with digital technologies. In addition to reflecting the technological advancements of our modern society, this discourse actively shapes the vocabulary and structure of the English language, promoting globalization and establishing new linguistic standards, especially in the context of business communication.

Emails, corporate chats, instant messaging, and video conferences are just a few digital tools included in computer discourse in business communication. It facilitates quick information sharing between workers and international partners, guaranteeing that businesses' operations are organized effectively. Abbreviations and acronyms like ASAP (as soon as possible) and FYI (for your knowledge) are used in this communication style to help people communicate the information as succinctly as possible. Automated responses and message templates significantly reduce employee time, and artificial intelligence facilitates the production of prompt and pertinent responses. Despite the convenience of chats and instant messengers, digital business communication retains a formal style emphasizing professionalism and corporate culture.

Corporate platforms like Slack, Microsoft Teams, or other CRM systems are forming a new type of professional discourse, where interaction between clients and colleagues is centralized and systematized. Interestingly, even in business chats, emojis are increasingly used to express emotions and maintain a friendly team atmosphere. Text messages are increasingly replacing phone calls, and business documents are created and edited in cloud services, which makes collaboration more flexible.

Virtual meetings and video conferences have changed the rules of non-verbal communication, requiring new online etiquette skills. The speed of messaging increases the efficiency of decision-making but also requires a high level of cybersecurity. Automatic translators greatly facilitate international cooperation, making business more accessible globally. Thus, computer discourse in business combines the formality of traditional communication with the dynamism of digital technologies, which form new standards of business relations in the 21st century.

Thus, computer discourse in business communication is a complex and multifaceted linguistic phenomenon that reflects not only the development of technology but also the significant changes that have taken place in modern society. It forms a new paradigm of professional speech that combines the global and the local, the technical and the humanities, the formal and the informal. This is evident from its structural, phonetic, and lexical characteristics. Computer discourse in business communication contributes to creating new standards of professional communication, which are more efficient, globalised, and technology-oriented.

This creates challenges for preserving national linguistic identity and new opportunities for professional development. To keep computer conversation evolving, a well-rounded approach is required. This will maintain ties to the nation's linguistic traditions while guaranteeing adherence to global professional communication standards. Linguists, IT experts, educators, and representatives of governmental agencies in language policy must collaborate to accomplish this goal.

The purpose of the study is to identify computer discourse's phonetic, lexical, and structural features in the context of business communication. The relevance of the study is motivated by the study of types of linguistic communication, which is in the center of attention of various branches of linguistics, however, the features of computer discourse remain beyond the attention of researchers; computer communication, which is particularly relevant in the business world, is becoming an increasingly common type of communication, while the genres of computer discourse are not sufficiently covered in the linguistic literature; computer communication in the Ukrainian-speaking environment. Recent years have been characterized by new trends in the study of informal speech in general and youth speech in particular.

Analysis of recent research and publications. Among the philological works devoted to studying individual aspects of the formation and functioning of computer discourse, it is worth noting

the dissertation studies of Zh. Gorina, N. Shovgun, O. Shynkarenko. Their works support the thought that computer discourse is understood as a system of verbal and non-verbal means of communication that arise and function in a computer-mediated and business environment. It encompasses communication in social networks, forums, instant messengers, online games, technical documentation, software interfaces, and the professional IT environment.

Unlike traditional forms of written or oral communication, computer discourse has a high degree of interactivity, multimodality and dynamism. There are some methods of word-building within the computer discourse:

Abbreviations and contractions

1. **HTML** – HyperText Markup Language
2. **AI** – Artificial Intelligence
3. **UI** – User Interface
4. **FAQ** – Frequently Asked Questions
5. **DM** – Direct Message
6. **HTTP** – HyperText Transfer Protocol
7. **VPN** – Virtual Private Network
8. **USB** – Universal Serial Bus
9. **PDF** – Portable Document Format
10. **SEO** – Search Engine Optimization [1].

Borrowing Technical Terms into Everyday Language

1. to google – to search for information on the Internet
2. cloud – cloud storage, online space
3. server – server, computer for storing data
4. app – application for a smartphone or PC
5. link – link to a web page
6. browser – program for viewing Internet pages
7. download – downloading files
8. streaming – online video or music broadcast
9. password – password (originally a technical term)
10. spam – unwanted messages

Slangization of Professional Vocabulary

1. noob – a newbie in a game or field
2. lag – signal or game delay
3. bug – an error in a program
4. spam – mass mailing of messages
5. troll – a person who provokes on the Internet
6. ping – network response speed
7. AFK – away from keyboard (not at the computer)
8. grind – a repetitive action to progress in the game
9. nerf – weakening a character or item in game
10. buff – strengthening a character or object in a game

Semantic Expansion of Meanings

1. mouse – "mouse" → computer device
2. virus – "virus" → malware
3. cookie – "cookie" → file for user identification
4. cloud – "cloud" → online storage
5. tablet – "tablet" → tablet
6. web – "web" → internet
7. bookmark – "bookmark" in a book → bookmark in a browser
8. window – "window" → program window
9. desktop – "tablet" → computer desktop
10. folder – "folder" → file directory

Word-forming Innovations

Prefixes:

1. cyberspace – cyberspace
2. cybersecurity – cybersecurity
3. cyberattack – cyberattack
4. cybercrime – cybercrime
5. cyberwarfare – cyberwar

Prefix "e-":

6. e-mail
7. e-book
8. e-commerce
9. e-learning
10. e-signature [2].

Thus, the English language is becoming more and more flexible, able to respond quickly to technological changes.

Computer discourse is usually considered from a lexical, morphological or stylistic perspective, but phonetics is also undergoing significant changes under the influence of digital technologies. Although most online communication is written, developing voice services, video conferencing, podcasts, and voice assistants makes the phonetic aspect increasingly important. English has become the primary language in the digital world, which is reflected in the pronunciation, intonation, and even the pace of speech of users worldwide. So we can notice the following:

Globalization of Accents and Pronunciation

In the digital space, English functions as a global lingua franca. This leads to:

– accent diversity: users hear different accents of English (British, American, Indian, Filipino, etc.), which normalizes "multi-accentality";

– pronunciation simplification: speakers of other languages often adapt their articulation for intelligibility (e.g., neutral accent in international call centers or on YouTube);

– the impact of technology: speech recognition programs (Siri, Alexa, Google Assistant) encourage "clear English" and standardized pronunciation.

New Phonetic Units and Terms

Digital communication has created phonetic abbreviations and new units:

– acronyms and their pronunciation: HTML, FAQ, GIF can be read as letters or as a word (jif vs. gif)

– letterization: the letter reproduction of words in texts (OMG, LOL) has become part of oral language – they are pronounced as [oʊ-ɛm-ˈdʒiː], [ɛl-oʊ-ˈɛl];

– pronunciation of symbols: @ ("at"), # ("hashtag"), / ("slash") have become part of oral communication.

Phonetics in Spoken Digital Communication

New trends have emerged in vlogs, podcasts, streams, and conferences (accelerated speech tempo; digital content is often consumed quickly, which affects rhythm and prosody; intonation expressiveness, popular streamers or vloggers exaggerate intonation to engage their audience. The emergence of "neutral internet pronunciation" is especially evident among content creators targeting a global audience.

Phonetics of Voice Interfaces and Artificial Intelligence

Voice assistants (Siri, Alexa, Google Assistant) are oriented towards a neutral American or British pronunciation standard, making them a "norm" for users worldwide. Machine prosody differs from human prosody – AI voices are clearer, with even intonation and clear word separation, which facilitates speech recognition. AI pronunciation often avoids the vowel reduction characteristic of spoken English (for example, the words "and" and "are" are pronounced in full, not shortened). Speech synthesis systems usually strive to avoid regional accents, which creates an "artificial international standard" of English. At the same time, developers add variability: users can choose voices with Australian, Indian, or British accents, which supports multilingualism. Voice assistants create a new type of "machine intonation," where sentences often sound like completed commands rather than natural dialogue. Frequent interaction with voice interfaces affects users' pronunciation: they subconsciously copy the clarity and pace of the machine's voice. Speech recognition requires standardization of users' pronunciation: many people pronounce words more slowly and clearly so that "AI can understand them." New phonetic trends are emerging – for example, the intonation of commands in "conversations with machines" has become harsher and formal. The use of voice technologies popularizes a certain "international accent," which differs from British Received Pronunciation and General American.

Orthoepic Changes and New Words

Technical terms often become part of everyday vocabulary, but retain their original pronunciation (Linux is often pronounced [ˈlɪnəks], although its creator called it [ˈlɪnʊks]). The word meme ([miːm]) is an example of an English neologism with an unchanged long vowel, which distinguishes it from many words with similar spellings. GIF ([dʒɪf] or [gɪf]) shows how new words can have several equally valid pronunciation options, forming "phonetic communities" among users. Borrowings from other languages, such as Java, Ubuntu, often retain foreign accents and phonetics, expanding the sound system of English. Gaming and programming jargon creates new intonation patterns: for example, exclamations like GG or Noob! are pronounced with emotionally expressed prosody. Some terms in English acquire their own Anglicized pronunciation, for example, router in the US [ˈraʊtər], in Britain [ˈruːtə]. New rhyming and rhythmic structures are formed in abbreviations: 404 as "page not found" is read as [ˈfɔː ˈfɔː]. Special acronyms with fixed pronunciations are formed: FAQ is often pronounced as [fæk], not as [ɛf eɪ kjuː]. Some brand names (Google, YouTube) have become familiar and even influence the pronunciation of similar words in the language. The IT sphere is actively developing a "digital orthoepy", where the names of programs, files and commands are pronounced orally, even if they were originally written for a text interface.

We have prepared the small dictionary which would be useful for the students and beginners of English language learning:

1. Acronyms and abbreviations

Word Transcription Note

HTML [ˌeɪtʃ tiː ˈɛm ˈɛl] read as letters, used in technical instructions

AI [eɪ ˈaɪ] "artificial intelligence"; short and clear for oral communication

FAQ [fæk] or [ɛf eɪ kjuː] two pronunciation options; popular in podcasts and video instructions

DM [diː ˈɛm] "Direct Message"; often used in voice communication

GIF [dʒɪf] / [gɪf] controversial pronunciation among native English speakers

URL [ˌjuː ɑːr ˈɛl] web addresses often read in full

VPN [viː piː ˈɛn] standard pronunciation in technical manuals

PDF [ˌpiː diː ˈɛf] universal pronunciation in voice explanations

SEO [ˌɛs iː ˈoʊ] search engine optimization, pronounced by letters

AIoT [eɪ ˈaɪ ˌoʊ tiː] new technical term combining "AI + IoT"

2. Technical and digital terms

Word Transcription Note

mouse [maʊs] retains the classic pronunciation, but changes meaning in a computer context

cookie [ˈkʊki] cookie files; semantic extension

cloud [klaʊd] cloud storage, common in voice communication

server [ˈsɜːrvər] technical term, often pronounced more slowly for clarity

app [æp] "application"; short and clear in voice commands

download [ˈdaʊnˌloʊd] often sped up in conversation: [daʊnˌloʊd] → [daʊnˌləʊd]

spam [spæm] common word in both written and spoken discourse

bug [bʌg] technical error; pronounced as a short word

stream [striːm] online video or audio broadcast

password [ˈpæsˌwɜːrd] users often read clearly to avoid mistakes when dictating

3. New words and slang

Word Transcription Note

meme [miːm] neologism that spreads quickly in the media

troll [trɒl] Internet slang, pronounced as a classic word

noob [nuːb] newbie; widely used in voice chats

lag [læg] "delay" in a game; short and clear

AFK [eɪ ɛf ˈkeɪ] letter pronunciation, used in oral communication

grind [graɪnd] repetitive action in a game; pronounced with the emphasis on the first syllable

ping [pɪŋ] network term; short and clear

buff [bʌf] strengthening a character in a game; short word

nerf [nɜːrf] weakening a character; often used emotionally

GG [dʒiː dʒiː] "good game"; literal pronunciation has become standard in gaming circles.

It is also important to remember that „phonetic changes frequently catalyze the development of particular jargon terminology in computer conversations. Developed initially to save time during spoken communication amongst IT specialists, acronyms, abbreviations, and phonetic simplifications eventually solidify into reliable jargon in the workplace" [3]. Thus, phonetically conditioned variants such as 'user' (from English), 'log in', or 'upgrade' not only reflect the adaptation of foreign terms to the Ukrainian phonetic system, but also form corporate slang, which performs an important socio-communicative function in the business environment. This lexical layer creates the professional identity of the group, ensuring both the speed of communication and a sense of belonging to the IT community, which is especially important in the context of the international nature of the industry and the need for effective interaction in multicultural teams.

Jargonisms are an integral part of the vocabulary of the computer environment, and most of them are emotionally coloured terms: motherboard (motherboard), wheelbarrow (computer), hang (not working), overlock (overclocking a program at frequencies exceeding its technical characteristics declared by the manufacturer), glitch (failure or error). Professional jargonisms have expressively neutral counterparts in the vernacular. They cover a small range of concepts and subjects. In a broader sense, jargon is used in linguistic literature to name not a professional, but a social branch of the common language.

Thus, jargonisms are specialized terms used within a particular professional or social group. In computer discourse, they serve to communicate complex technical ideas efficiently among experts. These terms are often incomprehensible to outsiders but ensure precision and brevity among professionals which help them help condense complicated processes into single words or phrases, e.g., "boot" for starting a computer. They also provide a shared vocabulary that unites IT specialists and programmers. Many jargonisms originate from English, even in non-English-speaking countries. Jargonisms often reflect innovations, e.g., "blockchain", "cloud computing", "AI", but some of them become part of everyday language, like "spam" or "download". They reduce the need for long explanations in technical documentation. Abbreviations and acronyms, e.g., "HTML", "CSS", "HTTP", are a common form of jargonisms. They also evolve rapidly alongside technological development and some of them gain metaphorical meanings in informal discourse, e.g., "virus" for any harmful program.

There are some examples of jargonisms in computer environment

Bug – an error or flaw in software.

Patch – a software update fixing bugs or vulnerabilities.

Firewall – a system protecting a network from unauthorized access.

Server – a computer providing services to other computers.

Cloud – remote storage or computing resources accessed via the Internet.

Upload / Download – transferring files to or from a server.

GUI (Graphical User Interface) – the visual interface for interacting with software.

Ping – a command to check network connectivity.

Trojan / Malware – harmful software disguised as something safe.

Cookie – a small data file stored by a website on a user's computer [1].

Conclusions. Thus, it can be said that the study of the phonetic and structural features of computer discourse in business communication, as well as the analysis of jargonisms in computer vocabulary, allows us to make several important generalisations and conclusions that reveal the complexity and multidimensionality of modern professional speech in the field of information technology.

The study of the phonetic peculiarities of computer terminology has shown that English borrowings are significantly changing the Ukrainian language sound system. Certain phonetic phenomena not characteristic of the traditional Ukrainian phonetic structure have emerged due to English's predominance as the primary source of computer words. In particular, we observe the active use of sound combinations containing consonant clusters characteristic of Germanic languages but foreign to Slavic phonetics.

Particularly indicative are the processes of phonetic adaptation of terms such as "software," "hardware", and "firewall", which have undergone various transformations – from complete preservation of the original sound to partial or complete adaptation into Ukrainian. These processes demonstrate the complexity of interlingual interaction in the context of globalisation of professional communication and indicate the need to develop uniform standards for the phonetic adaptation of foreign terms.

At the same time, the study revealed a tendency to simplify complex phonetic structures in their integration into the Ukrainian language environment. This can be seen in the assimilation of consonant combinations, reduction of individual sounds, changes in stress, and other phonetic alterations that make it easier for native Ukrainian speakers to pronounce words but can make international professional communication more difficult.

A structural analysis of computer discourse in business communication has revealed its high dynamism and ability to adapt quickly in terms of morphology and syntax. Computer terminology demonstrates the extraordinary productivity of word-formation models, especially in creating complex terms, abbreviations, and acronyms. The dominance of analytical constructions over synthetic ones reflects the influence of English grammatical structure on Ukrainian professional language.

A characteristic feature is the tendency to create hybrid terms that combine elements of different languages and word-formation systems. This leads to the formation of a specific linguistic subsystem, which, on the one hand, maintains a connection with the Ukrainian grammatical basis, and on the other hand, actively incorporates foreign language elements at both the lexical and structural levels.

The syntactic organisation of computer discourse is characterised by increased informativeness, compression of semantic structures, and a tendency towards nominalisation. The predominance of noun constructions over verb constructions reflects the desire for maximum accuracy and unambiguity in professional communication, which is critically important in the technical field.

Research into jargonisms in computer vocabulary has revealed its important role in forming the professional identity and intra-group communication among IT specialists. Jargonisms function not only as a means of naming technical concepts but also as markers of belonging to a professional community, creating an informal atmosphere, and a tool for quick and effective communication between colleagues.

An analysis of semantic processes in slang vocabulary revealed active metaphorical reinterpretation of commonly used words, their terminologisation, and deterministologisation. Metaphorical models that draw on analogies from ordinary life have been very effective in helping people understand complicated technical concepts and making them more accessible to various users. At the same time, slang terms demonstrate high dynamism and speed of renewal, reflecting the rapid development of technology and the constant emergence of new concepts in information technology. This makes it difficult to standardize professional language and can make it more difficult for representatives of various professional environments or generations of specialists to communicate with one another.

A new kind of professional speech has emerged due to the incorporation of computer discourse into corporate communication; it is distinguished by its worldwide orientation, high technicality, and hybridity. This speech combines the features of traditional Ukrainian business speech with elements of international professional communication, creating a specific communicative code that is understandable to representatives of the IT industry regardless of their nationality.

The influence of computer discourse on the formation of new communication strategies in business communication is significant. The pursuit of accuracy, conciseness, and unambiguity, characteristic of technical communication, penetrates other business interaction areas, changing traditional rhetorical models and communication conventions. At the same time, business speech is democratized under the influence of the informality inherent in IT culture. As opposed to conventional vertical hierarchies,

this is demonstrated by a decrease in the distance between communication participants, a simplification of etiquette rules, and an increase in the function of horizontal communication links.

The study demonstrated the importance of computer discourse as a conduit for a particular professional culture that emerges at the nexus of international professional practices and national cultural traditions. Computer jargon and terminology have evolved into a way for the global IT community to share professional knowledge and cultural values. Maintaining national language identity is a very important concern in the globalized world of professional and business communication. According to the studies, the Ukrainian language has remarkable flexibility and the capacity to reinterpret foreign borrowings in novel ways, producing regional variations of global terminology without compromising their efficacy in communication.

The dynamic nature of computer discourse and the constant evolution of information technologies necessitate systematic monitoring of linguistic changes in this field. Promising areas for further research include studying the impact of artificial intelligence and machine learning on the formation of new professional terminology, analysing the communicative features of remote work, and the digital transformation of business processes. Particular attention should be paid to the study of gender, age, and sociocultural aspects of the use of computer discourse, as well as its role in forming professional identity among representatives of various IT specialities. The study results confirm that computer discourse is not just a set of professional terms, but a complex communicative system that actively influences the formation of the modern linguistic picture of the world and determines the directions of the evolution of the Ukrainian language in the digital age.

REFERENCES:

1. Collins English Dictionary. 3rd ed. Harper Collins Publishers, 1991. 1791 p.

2. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 3rd ed. Oxford : Blackwell Publishers, 1992. 426 p.

3. Dubrova O. V., Khalabuzar O. A., Shkola I. V. Digital tools for improving phonetic skills in English: critical analysis and methodology of use. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2025. № 4 (34). С. 78–92.

4. Бєлозьоров Є. В. Комп'ютерний дискурс як нова форма комунікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. № 42. С. 55–59.

5. Dmitrenko N., Shkola I., Dubrova O., Lobachuk I., Malinka O. Engineering students' English proficiency development through AR technologies. *ETR*. 2025. Vol. 3. P. 105–110. DOI: https://doi.org/10.17770/etr2025vol3.8542

6. Androutsopoulos J. Computer-Mediated Communication and Linguistic Landscapes. The Routledge Handbook of Language and Digital Communication. *Routledge*, 2014. 656 p.

7. Baron N. S. Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford : Oxford University Press, 2008. 304 p.

8. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 304 p.

9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 499 p.

10. Danet B., Herring S. C. (Eds.). The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. Oxford : Oxford University Press, 2007. 406 p.

11. Herring S. C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse. *Language@Internet.* 2007. № 4. URL: http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761

12. Tagliamonte S. A., Denis D. Linguistic Ruin? LOL! Instant Messaging and Teen Language. *American Speech.* 2008. Vol. 83, № 1. P. 3–34.

13. Thurlow C., Mroczek K. Digital Discourse: Language in the New Media. Oxford : Oxford University Press, 2011. 328 p.

14. Warschauer M. Languages.com: The Internet and Linguistic Pluralism. *Technological Change and the Future of Language Education.* 2002. P. 62–74.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.111’42:81-116.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.18

СИТУАТИВНИЙ ЧИННИК ЯК ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМІОЗИСУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ КОНФЛІКТИВІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)

SITUATIONAL FACTOR AS EXTRALINGUISTIC COMPONENT IN THE SEMIOSIS OF MULTIMODAL CONFLICTIVES (BASED ON MODERN ENGLISH PROSE)

Черненко О.В.,
orcid.org/0000-0002-0127-8915
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено дослідженню ролі ситуативного контексту у процесі семіозису мультимодальних конфліктивів як дискурсивних конструктів у сучасному англійськомовному художнього дискурсі з позицій когнітивного та прагмалінгвістичного підходу до аналізу мовних явищ. Ґрунтуючись на структурно-функціональному підході до виокремлення функціонально цілісних фрагментів у художньому дискурсі, у роботі пропонується розглянути особливості впливу екстралінгвальних чинників на процес розгортання та інтерпретації мультимодальних інтерперсональних конфліктивів у семіотичному просторі художнього дискурсу. На основі мовних даних, а саме відібраних конфліктивів як фрагментів конфліктної мовленнєвої взаємодії у сучасному англійськомовному художньому дискурсі, виокремлено низку ключових аспектів впливу ситуативного контексту на розвиток та інтерпретацію конфлікту, змодельованого у художньому творі.

У результаті аспектного дослідження ситуативного контексту міжособистісних конфліктивів встановлено особливості їх мультимодальної, прагматичної, комунікативної та динамічної структури. Доведено, що чинник ситуації, в якій розгортається конфліктна взаємодія у художньому творі, має внутрішню та зовнішню площини виміру, а отже, і належні напрямки для дослідження та аналізу.

Виокремлено та класифіковано основні екстралінгвальні чинники та ситуативні аспекти впливу на процес семіозису конфліктивів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі. Мультимодальна природа конфліктивів дозволяє залучати до аналізу конфліктної мовленнєвої ситуації в художньому дискурсі одразу декілька модусів мультимодальності, розгляд яких дозволив нам виявити смисли, комуніковані як у зоні авторського наративу, так і в персонажному мовленні. Отримані результати дослідження дозволять розширити можливості вивчення конфліктивів у художньому дискурсі на різних рівнях лінгвістичного аналізу.

Ключові слова: конфліктив, мультимодальність, інтерперсональний конфліктив, ситуативний чинник, англійськомовний художній дискурс.

The current paper explores how extralinguistic elements influence the interpretation of conflict in modern English prose. The study was carried out by identifying and analyzing conflictives as discursive constructs in modern English fictional discourse from the viewpoint of cognitive and pragmatic approach to the analysis of linguistic units. Based on the structural-functional approach to identifying functionally coherent fragments in fictional discourse, this paper proposes to consider the peculiarities of the influence of extralinguistic factors on the prosess of development and interpretation of multimodal interpersonal conflictives within the semiotic space of fictional discourse. Linguistic analysis of selected conflictual speech fragments from modern English-language literary discourse has revealed key aspects of how situational context shapes the development and interpretation of fictional conflict.

An aspectual analysis of interpersonal conflictives revealed the characteristics of their multimodal, pragmatic, communicative, and dynamic structure. It has been established that the situational factor underlying conflict interaction in a literary work operates on both internal and external levels, each requiring distinct approaches to research and analysis.

The main extralinguistic factors and situational aspects influencing the semiosis of conflictives in modern English-language fictional discourse have been identified and classified. The multimodal nature of conflictives enables the inclusion of various modes of multimodality in analyzing conflict speech situations within fictional discourse, allowing us to identify meanings conveyed both through the author's narrative and the characters' speech. The obtained results show the decoding potential of interpreting conflict interpersonal communication at different levels of linguistic analysis to achieve the corresponding aims.

Key words: conflictive, multimodality, interpersonal conflictive, situational factor, English fictional discourse.

Постановка проблеми. Поряд із такими явищами, як прототипи, стереотипи та еталони, *конфліктна ситуація* також займає певну позицію в структурі уявлень про соціальну реальність, оскільки сприяє впорядкуванню загального бачення світу, виконуючи роль системоутворювального елементу у взаємодії особистості з соціумом (інтеріндивідуальний рівень). Водночас вона є формою системного уявлення, що має внутрішню ієрархічну структуру (інтраіндивідуальний рівень). За визначенням вчених, «ситуація – це складний конструкт, за допомогою якого

людина описує суб'єктивну особистісно й діяльнісно опосередковану концептуалізацію об'єктивних взаємодій себе із середовищем її життєдіяльності» [1, с. 328].

Отже, *конфліктна мовленнєва ситуація* – це не просто обставини, релевантні конфлікту, чи відображення протидії у виді спілкування, направленого на захист своїх інтересів, конфліктна мовленнєва ситуація має певну організацію на когнітивному рівні (суб'єктивне сприйняття ситуації), адже якщо ситуація вже визначена сторонами як конфліктна, подальше уявлення про неї буде формуватися з урахуванням цього визначення, «підганятися» під нього. Тобто конфліктна мовленнєва ситуація має *об'єктивно-суб'єктивну природу*, її загальний аналіз може вестися по двом напрямкам – як ситуація описується в об'єктивних термінах, і як вона визначається самою мовною особистістю. Відповідно, чинник *ситуації* має *внутрішню* та *зовнішню* площини виміру, а отже, і належні напрямки для дослідження та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження конфліктної комунікації та впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників на її перебіг та розвиток присвячено низку праць в англомовних та вітчизняних мовознавчих студіях. Вчені досліджували особливості конфліктного мовлення з позицій когнітивної та прагмалінгвістики [2; 3; 4], вивчали мовні засоби вербалізації міжособистісних конфліктів та їх емоційної репрезентації у мовленні [5; 6; 7], досліджували мультимодальну природу імплементації конфлікту у різних типах дискурсу [8; 9] та ін.

Попри суттєві здобутки вітчизняної та зарубіжної лінгвістики у дослідженні конфліктної мовленнєвої взаємодії та стійкий науковий інтерес до різноманітних дискурсивних практик, пов'язаних із конфліктом, чимало пов'язаних із цим питань залишаються відкритими. Так, актуальною залишається проблема вивчення впливу зовнішніх факторів, ситуативного, соціокультурного, часового та інших контекстів, у яких розгортається конфліктна мовленнєва взаємодія, репрезентована у художньому творі. У даному дослідженні здійснено спробу розрізнення та класифікації основних аспектів ситуативного чиннику впливу на семіозис міжособистісних конфліктивів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі.

Постановка завдання. За допомогою процесів категоризації та інтерпретації людина тим чи іншим способом визначає ситуацію як конфліктну, наслідком чого є реагування суб'єкту конфлікту у вигляді вибору відповідної стратегії конфліктної взаємодії та його наступного розвитку. Дослідження цього фактору з позицій психології, когнітивного феноменологічного підходу, соціальної перцепції, психосемантики, лінгвістичної конфліктології надають можливість сьогодні відповідати на запитання про те, чому люди по-різному сприймають одні й ті ж самі ситуації, чому співрозмовники, маючи приблизно рівний набір стратегій, обирають неоднакові способи розв'язання конфліктів навіть за умов впливу одних і тих же факторів чи обставин.

Таким чином, окрім внутрішньої площини дослідження конфліктної мовленнєвої взаємодії, зокрема, у змодельованих конфліктах у художніх творах, також постає необхідність у дослідженні впливу зовнішніх факторів на процес породження, функціонування та завершення конфлікту. Більш детального розгляду потребує вивчення ситуативного контексту, який формує зовнішню площину конфліктної мовленнєвої ситуації з погляду на неї як *об'єктивно* існуючої, змодельованої у художньому дискурсі відповідно до розвитку сюжету та наявності дійсних, *екстралінгвальних* обставин, відображених у художньому творі.

Виклад основного матеріалу. *Ситуативні чинники* є однією з ключових причин виникнення та розвитку конфліктів, у тому числі й змодельованих у художньому тексті. Їхній вплив зазвичай не є постійним, а залежить від конкретної ситуації, в якій опинилися учасники взаємодії. У ході нашого дослідження ми виокремили основні аспекти впливу ситуативного чинника на формування характеру та особливостей розвитку та перебігу конфліктивів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі:

– *Обставинний аспект*, насамперед пов'язаний з раптовими змінами у характері міжособистісної взаємодії, такими як стрес, аварія, криза, напад, стихійне лихо, несподівана реорганізація тощо, які можуть різко змінити динаміку відносин між людьми або групами. У стресовій ситуації знижується рівень терпимості і люди можуть почати діяти імпульсивно, що провокує конфлікти;

– *Ресурсний аспект*, пов'язаний із ситуаціями обмеженого ресурсу, дефіциту грошей, часу, влади, інформації тощо, що може стати причиною суперечок і конфліктів, оскільки в умовах конкуренції за обмежені ресурси людина більше схильна до агресії, та здатна спровокувати конфлікт навіть між близькими союзниками;

– *Соціокультурний аспект*, пов'язаний насамперед з впливом соціального оточення, статусом і роллю учасників конфлікту, характером міжособистісних стосунків, наявністю глядачів/

свідків конфлікту, яке, приміром, може змусити людей «стояти на своєму», або груповий тиск може спровокувати відкритий конфлікт або навпаки – змусити стримувати емоції, а також характеризується впливом соціальних норм, очікувань, вимог;

– *Комунікативний аспект*, або ситуації комунікативних бар'єрів: ситуації нерозуміння, поганої комунікації чи спотвореної інформації є частою причиною конфлікту, наприклад, некоректно чи погано сформульоване повідомлення може бути сприйняте як образа, також наявність/відсутність свідків або сторонніх осіб може впливати на процес семіозису конфліктивів, форма комунікації (усна, письмова, онлайн), ступінь формальності ситуації [10, с. 64];

– *Амбівалентний аспект*, характеризується невизначеністю чи двозначністю – у ситуаціях, де правила гри незрозумілі або постійно змінюються, виникає напруга, люди не знають, чого очікувати, і схильні до підозр або надмірної захисної поведінки;

– *Часовий аспект*, або фактор часового тиску, виявляється у певних часових обмеженнях, у які поставлені учасники конфлікту або несприятливих часових умовах для діалогу. Відповідно, умови обмеженого часу змушують приймати рішення швидко, без ретельного аналізу, а це може призвести до конфліктів через помилки, неврахо-вані потреби інших або поспішні висновки.

Тобто, ситуативні чинники у відповідності до зовнішньої, об'єктивної площини аналізу конфліктної ситуації – це зовнішні, екстралінгвальні умови, які можуть *каталізувати, поглиблювати* або навіть *провокувати конфлікти*. Часто люди не конфліктують через особисту неприязнь, а через обставини, у які вони потрапили. Усвідомлення ситуативного контексту допомагає краще зрозуміти природу конфлікту, детальніше проаналізувати його функціонально цілісні фрагменти – *конфліктиви* [11, с. 18], та обрати ефективні шляхи його вирішення.

Розглянемо детальніше вищеокреслені аспекти *ситуативного чинника*, які нам вдалося виокремити у ході нашого дослідження та їх вплив на семіозисні процеси виникнення, розвитку та перебігу мультимодальних конфліктивів у сучасному англомовному художньому дискурсі.

Обставинний аспект ситуативного чинника, який пов'язаний з раптовими змінами у характері міжособистісної взаємодії, належить до такого типу впливу, який насамперед може провокувати конфлікт, подовжувати його ескалаційну фазу, переростати в інший конфлікт, та характеризується відповідним когнітивним, вербальним, прагматичним, емоційним та ін. інструментарієм. Наведемо приклад та проаналізуємо конфліктиви як послідовні стадії розгортання конфліктного дискурсу з урахуванням їх мультимодальності як продукту конфігурації різних семіотичних систем:

Suddenly Barney became annoyed and said, "The hell with all this crap. I want the company to issue a statement to the newspapers to the effect that they accept full responsibility for what has happened."

Marshack tried to quiet him, but Barney shook him off. "I'm serious," he insisted. "Just because National Motors is a large corporation it has no right to escape its share of the blame. I want it to admit to the world that it is guilty. If it does, I'll accept the latest offer. If not—"

"Barney, sit down," Marshack choked out, "before you blow the whole thing" [12, p. 106].

У наведеному фрагменті Барні Старк, працівник американської компанії National Motors, зазнав впливу радіактивного ураження через недбалість та недотримання норм на виробництві. Постраждала також його вагітна дружина Карен, стан їхнього здоров'я стрімко погіршувався, люди опинилися у важких обставинах, та не знали, чи виживуть та чи народиться здоровою їх дитина.

Барні запросили на засідання компанії, де обговорювалось відшкодування збитків його родині у разі, якщо виживе дитина або ні, вираховувалась ймовірність розвитку лейкемії та інших захворювань, у відповідності з цими даними обговорювалась сума компенсації. Ці цинічні розрахунки вражали і гнітили Барні, адже йшлося про життя і здоров'я його та дружини, заражених радіацією, а також їх ще ненародженої дитини.

Під дією важких обставин, коли людина втрачає здоров'я та її майбутнє непевне, складне, Барні не витримує (*Barney became annoyed*) та починає конфлікт, вдаючись до низько стилістичної лексики (*The hell with all this crap*), висловлення-вимоги повної відповідальності компанії за те, що сталося (*I want the company to issue a statement to the newspapers ... they accept full responsibility*), висловлення-погрози (*I want it to admit to the world that it is guilty. If it does, I'll accept the latest offer. If not—"*), попри спроби адвоката Еда Маршака зупинити конфлікт (*Sit down," ... "before you blow the whole thing*).

Тобто, на стадії передконфлікту відбувається зародження і розвиток *конфліктиву-провокативу*, який був би неможливим за звичайних обставин буденного виробничого засідання.

Стадії інциденту та кульмінації демонструють семіозис подібних конфліктивів, спричинених важкими обставинами, у яких опинився Барні. Він вимагав справедливості та не мав часу і терпіння на толерантне поводження.

Barney could hear the expressions of outrage from around the huge conference table, the shuffling of papers and feet, and finally one of the blurred faces spoke out.

"It was a mistake to bring my son-in-law here, Mr. Marshack. He's an artist and lets himself get carried away by his fantastic imagination."

"Imagination?" shouted Barney. "Why is it my imagination? Isn't someone other than me to blame for what happened? 'Who's responsible, my dear father-in-law? I'll tell you who. You are, and all the rest of you." [12, p. 107].

Невважаючи на розгнівані інтонації (*could hear the expressions of outrage*), загальне невдоволення учасників зібрання, та відверте приниження та знецінення слів Барні його тестем (*It was a mistake to bring my son-in-law here… He's an artist …his fantastic imagination*) стадія інциденту демонструє зіткнення сторін, де Барні не боїться відкрито та в лице висунути звинувачення компанії та його представникам включно з тестем, використовуючи повтори та підвищений тон (*Imagination?" shouted Barney. "Why is it my imagination?)*, питально-негативні, іронічні речення (*Isn't someone other than me to blame for what happened? 'Who's responsible, my dear father-in-law?*), прямі звинувачення (*You are, and all the rest of you*).

Очевидно, що у звичайних обставинах за Барні не помічено було такого поводження, це підтверджується словами його тестя (*My son-in-law has obviously become mentally ill*), який намагається згладити конфлікт та «зберегти обличчя» перед лицем керівництва компанії, яка, на його думку, пропонує достатнє відшкодування у таких обставинах. Та Барні й надалі провокує конфлікт, намагаючись донести незручну правду, яку люди, що знаходяться в комфортних обставинах волію не помічати.

<…> "My son-in-law has obviously become mentally ill."

"Why am I any more mentally ill than you and the rest of the people in this city who blame me for being contaminated by the radiation brought here by the company? Do you know why we are blamed? I'll tell you why. Because the presence of a victim makes people feel guilty, and that leads to self hate, which is unbearable. So the guilty mind turns its hate upon the victim to keep from hating itself."

"But we didn't come here to discuss your theories of guilt," said his father-in-law. "We came here to discuss a settlement."

"Ah, yes, your specialty," said Barney, "but the issue is pertinent, because the burden of guilt must now be included in that settlement. You see, you've already started the cancer in my mind,but instead of hating myself for what I've done, I've had to turn it outward, so that right now I hate all of you."

There was a murmur of outrage and it spurred him on to speak more quickly, for fear they would stop him [12, p. 107].

Конфлікт продовжується, зароджуючи нові конфліктиви, провоковані Барні, аж поки це не призвело до закінчення засідання (*But by that time the meeting was over, and they filed out quietly*).

Стресовими обставинами, які «запустили» процес семіозису конфліктивів, у даному випадку послугувало радіактивне зараження і як наслідок, розвиток важкої хвороби у Барні та його дружини.

Обставинний аспект може формуватися також й іншими чинниками, такими, наприклад, як несподіване отримання неприємної звістки, раптова смерть, збройний напад або аварія, раптові кліматичні зміни, стихійне лихо тощо. За проведеними нами кількісними підрахунками, на долю впливу *обставинного* аспекту ситуативного чинника припадає 21% від загальної суми усіх проаналізованих конфліктивів (482 фрагменти) з урахуванням екстралінгвального ситуативного фактору. При цьому, такі стресові обставини, як хвороба, непередбачувані обставини (смерть/втрата спадщини/зрив домовленості або угоди/переслідування, тиск або шантаж/втрата посади чи роботи), вплив алкогольної або наркотичної залежності, вплив фізичного середовища (шум, температура, простір, дистанція тощо) складають різний відсоток у залежності від проаналізованих нами фрагментів художнього дискурсу, що містять конфліктиви.

Висновки. Таким чином, *ситуативні чинники*, досліджувані у зовнішній площини виміру ситуації конфлікту, це зовнішні обставини або контекстуальні умови, які впливають на поведінку учасників конфлікту та динаміку його розвитку у художньому дискурсі.

Ситуативні чинники мають значний вплив на перебіг конфлікту, оскільки вони формують *контекст*, у якому виникає, розгортається та вирішується конфлікт. У залежності від конкретної ситуації, один і той самий конфлікт може або швидко згаснути, або загостритись і перерости у тривалий або деструктивний процес. Через особливості фізичних умов, несподіваних обставин, обмеже-

них ресурсів, соціального статусу комунікантів, культурного та морального контекстів, наявність свідків та інших ситуативних чинників, може змінюватися перебіг конфлікту, вони можуть провокувати або стримувати конфлікт, визначати вибір стратегії конфліктної поведінки, зумовлювати інтерпретацію ситуацій тощо, тобто, *моделювати* атмосферу конфлікту.

Завдяки послідовному лінгвістичному аналізу *конфліктивів* як цілісних функціональних одиниць сучасного англомовного художнього дискурсу, нам вдалося виокремити *обставинний, ресурсний, соціокультурний, комунікативний, амбівалентний* та *часовий* аспекти ситуативного чинника, який є не другорядним, а ключовим елементом у перебігу конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Отич О.М., Орлов В.Ф., Фурса О.О. Психологія конфлікту: Навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ : ДЕТУТ, 2008. 423 с.

2. Войцехівська Н.К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі : структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : дис... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 512 с.

3. Frolova I. Ye. Confrontation Strategy in Discourse and Communities of Practice. *The Advanced Science: open access journal*. 2013. № 10. С. 29–32.

4. Rohach O., Lipych O. Concept *Hatred* and its verbalization in the Ukrainian and English literary discourse. *Research trends in modern linguistics and literatutre*. 2024. Vol. 7. С. 33–47.

5. Шеремет Н.О., Лазебна О.А. Вербалізація негативних емоційних станів (на матеріалі горорів Стівена Кінга та Патріка Зюскінда). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2025. № 213. С. 414–419.

6. Innocent E. Chiluwa (ed.). Discourse and Conflict: Analysing Text and Talk of Conflict, Hate and Peace-building. Palgrave Macmillan, 2021. 454 p.

7. Janicki, K. Language and Conflict : Selected issues. Bergen : Palgrave, 2015. 258 p.

8. Sherwani K. A., Harchegani, M. K. The impact of multimodal discourse analysis on the improvement of Iraqi EFL learners' reading comprehension skill. *Journal of Tikrit University for Humanities*. 2022. № 29(12). С. 1–19.

9. Chernenko O. V. Intrapersonal and interpersonal conflictives in modern English fictional discourse : communicative aspect. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2024. Том 27 №2. С.154 – 164.

10. Bekaryan L.A., Paronyan Sh. A., Verbalization of interpersonal conflict in fiction. *Філологічні студії*. 2014. №2. С.60 – 66.

11.Черненко О.В. Принципи класифікації мультимодальних конфліктивів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі. *"Prospects for the development of modern science"*. Scientific multidisciplinary collective monograph. International Center for Science and Social Transformation. Published by Primedia eLaunch, 2024. С. 17–22.

12. Keyes D. The Touch. Emmaus: Challcrest Press, 2013. 232 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.111’37’42[111.83:124]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.19

THE NOTION OF TRUTH IN MODERN LINGUISTICS: TELEOLOGICAL PERSPECTIVE

ПОНЯТТЯ ІСТИННОСТІ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: ТЕЛЕОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Shevchenko O.I.,
orcid.org/0000-0001-6972-5761
Doctor of Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Zaporizhzhia National University

This paper is an overview of classical and traditional approaches to the problem of truth in modern linguistics with reliance on teleological conceptual and methodological apparatus. The research is based on the material of present-day political discourse. The notion of truth is viewed as profoundly problematic in philosophy, logic, psychology and linguistics, given its conceptual fluidity. The teleological investigation of the notion of truth in discourse gets even more complicated, because, on top of it all, it involves no less ambivalent notions: ‘right’, ‘wrong’, ‘good’, ‘the final purpose’, pertaining to the ideal to strive for. Taking into account the vagaries of understanding what is true or false, good or bad, right or wrong in political discourse, an interdisciplinary methodology was suggested, which, hopefully, may encompass at least the most saliant aspects of the notion of truth in modern linguistics. In the focus of this teleological account are both classical and modern linguistically relevant theories of truth. Traditional approaches, like correspondence and coherence theories of truth, are based on the monist rigid assumption that an utterance can be either true or false, excluding the third. Modern theories of truth are prone to accept many-valued, pluralistic treatment of true meaning on the principles of compositional semantics, contextualist views, pragmatic, intuitionistic and non-linguistic factors. The teleological perspective in truth-related investigations necessitates an interdisciplinary approach to the notion of truth in modern linguistics by virtue of conceptual ambiguity of the basic teleological categories. Application of teleological methods to the truth-conditional analysis of sentences with reference to the future and with a postponed truth value may be plausible in linguistic investigations. The findings of this research suggest that the truth-value analysis of sentences about purpose-related events with reference to the past, present or future will require the application of different truth theories or their combination. The results of this research show that the analysis of purposive utterances about the future with postponed manifestation of truth values may require the methodology of dynamic semantics. According to the tenets of dynamic semantics, the knowledge and information about linguistically represented events, objects, state of affairs may deepen over time, and in this way truth values of the propositional content of utterances in political discourse may be verified. The theoretical overview and the analysis of the notion of truth from the teleological perspective has shown the plausibility of an interdisciplinary approach to the problem of truth in discourse. The principles of dynamic semantics and default semantics relying on the tenets of the theory of ‘deep’ interpretation have also proven effective in establishing teleologically-related truth values.

Key words: moral teleology, truth values, political discourse, correspondence theory, coherence theory, many-valued truth theory, ‘deep’ understanding.

Стаття присвячена аналізу телеологічно релевантних критеріїв істинності висловлення у сучасному мовознавстві на матеріалі англомовного політичного дискурсу. Актуальність розвідки зумовлена потребою виявлення ціннісно-цільових закономірностей і чинників, котрі задовольняють умови істинності висловлення цілепокладального типу. Дослідження виконане на основі науково-методологічних засад моральної телеології у руслі 'кумулятивної' семантики (*'dynamic' semantics*) із залученням принципів 'глибокого' розуміння (*'deep' understanding*) висловлення. Особливу увагу приділено розгляду істиннісно-цільових чинників, котрі зумовлюють розбіжності між істиннісними характеристиками висловленого і сприйнятого смислу. Серед філософів, психологів, лінгвістів поняття істинності набуло репутацію надзвичайно складного концептуального феномену. Телеологічне дослідження поняття істинності ще більш ускладнено з огляду на те, що воно залучає не менш амбівалентні концептуальні сутності: 'благо', 'кінцева мета', 'моральна відповідність', 'моральна невідповідність'. Враховуючи змістову 'розмитість' концептуального апарату дослідження, було запропоновано міждисциплінарний підхід до розгляду телеологічно релевантних аспектів поняття істинності. Запропоноване дослідження зосереджене на аналізі класичних і новітніх теорій істинності, застосовних у царині сучасного мовознавства. Традиційні підходи, як от теорія відповідності (*correspondence theory*), теорія когерентності (*coherence theory*), грунтуються на Аристотелівській аксіомі вилучення третього, що припускає лише два варіанти означення висловлення: істинне або хибне. Сучасні теорії схильні до плюралістичного осмислення істинності, залучаючи міждисциплінарну методологію композиційної семантики, контекстуалізму, прагматики, інтуїтивістської і нечіткої логіки, котрі пропонують більш гнучкі підходи до цієї наукової проблеми. Результати виконаного дослідження вказують на те, що висловлення про майбутні події, явища, мету, котрі класичні теорії взагалі не розглядають як такі, що позбавлені істиннісних ознак, можуть бути об'єктом аналізу у парадигмі кумулятивної (*'dynamic'*) семантики. Відповідно до принципів кумулятивної семантики знання і відомості про майбутні події поглиблюються і розширюються з плином часу і таким чином визначаються істиннісні характеристики висловлень про майбутнє. Запропонований огляд класичних і новітніх теорій істинності у телеологічній перспективі вказує на потенційну доцільність і ефективність міждисциплінарного підходу до аналізу поняття істинності у політичному дискурсі.

Ключові слова: моральна телеологія, прагматична теорія істинності, теорія відповідності, теорія когерентності, теорія множинної (*many-valued*) істинності.

Problem statement. Proverbial Pontius Pilate, according to the apocryphal story, demonstrated the paramount complexity of the notion of truth by falling silent and giving up the attempt to answer the question "What is truth?". The key teleologically- related notions 'the final goal', 'good,' 'right', 'wrong', 'truth' are monstrously debatable and inherently vague. While writing about truth, A. Tarski tried "to avoid any ambiguity" [1, p. 375], but it inevitably crops up by virtue of the nebulous nature of truth value problems. This account is specifically focused on teleological linguistically relevant moral and ethical aspects of truth in political discourse. Truth value aspects of utterances in discourse fall into line with the conceptual apparatus and the methodology of moral teleology.

Moral teleology is about desirable virtuous purposefulness of human actions. According to the tenets of moral teleology, whatever a human being ventures to do is supposed to be for the sake of the common GOOD as the final purpose [2]. At the same time, teleology is posited as the philosophy of science aiming at the "ultimate" explanation of meaning [3; 4]. Presumably, the word "ultimate" gives us the ground to suppose that it may implicate the so-called 'deep' or 'rich' interpretation of the meaning of a sentence, a statement or a proposition, which are the main 'bearers' of truth in discourse [5, p. 881]. A proposition is understood as "the meaning of a sentence that expresses it", and it can be true or false [6, p. 20].

In discourse analysis 'rich' interpretation is supposed to go "beyond the information literally contained in the material" [7, p. 689]. In teleological terms, 'deep' interpretation involves the analysis of purpose-associated abstract notions of teleological reflection type as 'truth', 'right', 'wrong', moral validity, etc.

Sentences about the future as future contingent statements are the characteristic material of linguistic investigations in the teleological domain focused on the idea of the final purpose. They are the object of study in teleological linguosemiotics [8]. Though future contingent statements are excluded from Aristotelian logic as lacking a truth value [9, p. 317], we hold that sentences about the future purpose-related beliefs, opinions, attitudes with a postponed truth value may be a relevant object of teleological truth-conditional analysis.

Theoretical underpinnings of the research. In teleology, the notion of truth is mostly associated with non-factual statements referring to the future. In linguistics, truth condition semantics explores truth values of sentences. By truth conditions they mean rules determining the circumstances when a statement, a sentence, "or a proposition expressed by it" can be regarded as true [10, p. 415]. Universally, truth is viewed as "a deeply problematic notion", the essence of which is determined by a frame of reference employed by a speaker [11, p. 501]. Accordingly, there are numerous theories and approaches to deal with the ambiguous nature of truth. The basic of them are: correspondence, coherence, consensus, pragmatic theories of truth.

Aristotle can be regarded as the proponent of the **correspondence** theory sealing it with his famous statement "to say of what is that it is, and of what is not that it is not, is true". The correspondence theory is based on the assumption that truth of sentences, statements or propositions can be established by comparison with the physical objects and facts of objective reality [11, p. 501; 5, p. 881].

Aristotle proposed a set of principles (axioms) for the identification of truth conditions in discourse [9, pp. 316–318]. The whole set of axioms and subprinciples is mostly based on the Principle of Contradiction and the Principle of the Excluded Third. According to these principles no proposition can be true and false at the same time. It should be noted at the outset that in discourse linguistics sentences are treated as potentially ambiguous entities with several meanings and interpretations. The Principle of Contradiction and the Principle of the Excluded Third are applicable to sentences when they are used in one of their meanings.

Alfred Tarski in his semantic theory of truth tried to avoid using the term 'proposition' and analysed the notion of truth with reference to a sentence. He holds that, when the term 'truth' is applied to concrete names, the truth of a sentence consists in its correspondence to reality. When a sentence represents "states of affairs" (presumably, attitudes, opinions, judgements), he argues that "a sentence is true if it designates an existing state of affairs". Though these definitions are accepted as conventional, he admits that they are not "sufficiently precise" [1, p. 376].

According to the **coherence** theory of truth, a sentence meets truth conditions being a part of a coherent system and an element of coherent web of conceptual and semantic relationships. In the linguistic domain, coherence is supposed to be maintained with the system of related propositions "within a shared universe of discourse" [11, pp. 501, 502. In his monograph with a telltale title "Superintelligence" N. Bostrom demonstrates the essence of coherence and its importance for further development of artificial intelligence using teleologically-related normative concepts 'good' and 'right' as judgements of moral and ethical kind [12, p. 259]. The system of

teleologically-related ethical rules, moral norms, universal socially accepted laws of moral and ethical propriety is regarded as consistent with the "**consensus theory of truth"** [11, p. 502].

There are different versions of the **pragmatic theory** of truth. One of the varieties of the pragmatic theory is the externalist view on truth close to the dynamic semantics theory, which builds on the idea of continuous progressive deepening of understanding and verification of truth values [11, p. 502]. Dynamic semantics is opposed to 'static semantics' in the way that dynamic semantics is interested in the truth conditions in discourse, while static semantics is about "matters of linguistic convention" [13, p. 22].

In terms of another version of the notion of truth in linguistic pragmatics, truth is associated with the speaker's intention, which determines the propositional content of an utterance [14 p. 3]. The pragmatic view on truth sometimes echoes specifically teleological tenets about aspirations to achieve final goals such as flourishing, happiness, well-being [5, p. 882].

There is yet another linguistically relevant phenomenon connected with the notion of truth, which is called a **truth bias**. It is especially characteristic of political discourse. A truth bias is understood as a tendency for people to believe what they are told [11, p. 502]. Arguably, this willingness and readiness to believe what people read, see or hear is subject to reconsideration according to the principles of dynamic semantics and pragmatic theory of continuous verification of truth values.

Considering the notoriously disputable nature of the notion of truth, its various manifestations and biased cultural, moral, ethical, political and ideological attitudes, the theories of truth based on the monist uncompromising juxtaposition of true and false invited some alternative approaches. They are usually designated as functional **"many-valued" theories** relying on the intuitionistic methods of establishing truth conditions [15, pp. 531–544]. Taking into account that many-valued theories of truth discard the classical Law of Excluded Middle, they may offer a suitable methodology for purpose-related and linguistically relevant teleological investigations. **A functionalist theory of truth** [16, p. 51] allows a reasonable departure from the monist approach in investigations concerning truth values in linguistics. The proponents of the functionalist theory of truth accept a seemingly seditious idea that truth can be "manifested" in various ways and forms, which makes this theory plausible when applied to "moral propositions" and sentences about judgements, opinions, attitudes, beliefs and norms.

The purpose of this study is to provide a survey of existing theoretical underpinnings for the linguistically relevant analysis of the notion of truth in political discourse relying on the methods and principles of moral teleology**. The object** is the notion of truth within the framework of traditional and innovative linguistically relevant theories, approaches, hypotheses concerning truth conditions for the sentences about the future purpose-related events. **The subject** is the ways and means that secure the fulfilment of truth conditions of sentences about purpose-related future events in political discourse**.**

Presentation of the main material. The problems of norms, morality, judgements and opinions are in the sphere of interests of moral teleology [17, pp. 329, 361]. Arguably, to sentences expressing teleological judgements, teleological reflection and opinions can be applied both classical theories of truth and unorthodox approaches, depending on the grammatical setup and temporal reference of sentences. The truth-value analysis of a sentence about purpose-related events with reference to the past, present or future will require different approaches. For example, let's take an original statement with a purpose-related content referring to the past: *Three rounds of talks between Russia and Ukraine <…>* ***have failed to bring the two sides any closer to peace*** [18]. In this case, according to the existing state of affairs, it is already obvious that an intended goal has not been reached. By conventional standards, the correspondence theory of truth can be applied. The truth-value conditions have been satisfied by virtue of correspondence of linguistically represented state of affairs to the facts of reality.

Dealing with the purpose-related non-factual sentences with temporal reference to the present with implicated potential semantic developments or to the future, when the outcome is uncertain, requires alternative approaches, e. g.: *The royal train* ***is to be taken out of service*** *to save money* [19]; *"****I'm here to get (the war) over with****," the US leader said on Wednesday* [18]; ***Kyiv wants to be involved*** *in any ceasefire talks* [18]; ***The likely outcome*** *of the next election is a Reform government* [20]; *The White House <…>* ***will "put America's interests first*** *following a review of the nation's military support and assistance to other countries"* [21]. In this case, traditional methodology alone will not be able to cover all the aspects of truth conditions. Until the goal is reached, these sentences can be regarded as true and false at the same time, and the goal *per se* may be associated with moral beliefs that are questionable, subjective or biased.

With moral judgements, reflections and attitudes the correspondence theory will hardly be effective, but the interdisciplinary methodology of coherence, pragmatic, functionalist and teleological doctrines, accepting many-valued and pluralistic treatment of the notion of truth, may be plausible. The interdisciplinary approach in the quest for a true meaning is known as **default semantics** [22; 24]. Default semantics is based on the 'merger' of methods and principles of compositional semantic analysis, of contextualist semantic theory, linguistic pragmatics and non-linguistic knowledge in order to figure out a true meaning [22; 23; 24].

The true meaning, in teleological terms, is presumed to incorporate a moral judgement on the propositional content either from the consequentialist or from the deontologist point of view, e. g.: *The under secretary of defence <...> is said* ***to have decided to halt the deliveries*** *(of the Patriot defence systems) to Ukraine* [25]. One of the consequentialist views on this message, assessing the consequences, is formulated as follows: *Ukraine is* ***'left helpless'*** *as Trump puts pause on weapons supplies* [25]. The deontologist approach, which is focused on the initial intentions and motives behind the move, triggered the following teleological judgement: *Michael McFaul, a US ambassador <...> posted on X that the decision to block Patriots was* ***"disgusting and embarrassing"*** [25].

The situation concerning the problem of truth conditions is getting more complex when it comes to the key ambivalent teleological concepts representing universal moral values and norms. With reference to the teleologically-related highly ambiguous concepts 'good', 'right', 'wrong', 'the final goal' the traditional principles of minimalist and compositional semantics can hardly be effective enough in establishing the true meaning of a sentence. The basic teleological concepts concerning true meanings and what is right and what is wrong are extremely difficult to deal with in semantics because their analysis involves the whole array of logical, psychological, linguistic and non-linguistic factors.

Human attitudes to the notion of truth and moral rightness are notoriously subjective and dependent on the final purpose, e. g.: *UK's support for Ukraine remains ironclad as we continue working towards* ***a just*** *and lasting peace* [26]. *Speaking on a potential peace deal, Trump said on Friday that there "will be some swapping of territories,* ***to the betterment of both****"* [26]. The sentences in the given examples are about the intended 'good' and 'just' with reference to the final goal. *Prima facie*, these sentences are simple enough in their standard diplomatic triviality for establishing their true meaning. However, this simplicity is beguiling, given the semantic complexity of the concepts 'good' and 'just'. With reference to the present situation highlighted in the analysed political discourse, it should be noted that the true meaning of the idea of 'good' and 'just' for the opposing parties remains to be debated. Specifically, the ceding of territories in military conflicts is a horrendously contentious issue, and can hardly be accepted as just without a protracted debate.

Presumably, to assess the truth values of the above sentences, relying solely on the methods of compositional semantics, will be a tall order. To attribute a true meaning to these sentences lexical, semantic, pragmatic, contextual and non-linguistic factors are to be taken into account: who speaks, when and where, with what purpose, the supposed speaker's intended meaning and the addressee's meaning, and who benefits. Understandably, the list of semantically relevant factors in truth values assessment is not complete, if not infinite, regarding the potential of heuristic and intuitionistic approaches [8, p. 193].

Conclusions and prospects for further research. The theoretical overview and the tentative take on the notion of truth in linguistics from the teleological perspective have shown the plausibility of an interdisciplinary approach to the problem of truth values in political discourse. The combination of traditional methods of correspondence, coherence, pragmatic theories and of modern many-valued, intuitionistic approaches to linguistically relevant and teleologically-related investigations of truth is necessitated by the profoundly fluid nature of the basic notions involved. The principles of dynamic semantics and default semantics relying on the tenets of the theory of 'deep' interpretation and the precepts of utilitarianism have also proven effective in establishing teleologically-related truth values in political discourse. Further linguistically relevant teleological analysis of the notion of truth in political discourse may focus on the ideological bias of political statements as a constraint in truth-conditional investigations.

REFERENCES:

1. Tarski A. The Semantic Conception of Truth and the Foundations of Semantics. *The Philosophy of Language.* International sixth edition. A. P. Martinich and D. Sosa (eds.). New York, Oxford : Oxford University Press, 2013. Pp. 375–397.

2. Auxter T. Kant's Moral Teleology. Macon, Ga. : Mercer University Press, 1982. 193 pp. Synopsis. Retrieved from: https://books.google.co.uk/books/about/Kant_s_Moral_Teleology.html?id=d-bWAAAAMAAJ&redir_esc=y

3. Bruce S., Yearley S. The Dictionary of Sociology. London : SAGE Publications, 2006. 328 pp.
4. Devitt M., Sterelny K. Language and Reality. An Introduction to the Philosophy of Language. 2nd ed. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 1999. 342 pp.
5. Lowe E. J. Truth. *The Oxford Companion to Philosophy*. T. Honderich (ed.). Oxford : Oxford University Press, 1995. Pp. 881–882.
6. Smith R. Ancient Greek Philosophical Logic. *A Companion to Philosophical Logic.* Jacquette Dale (ed.). Oxford : Blackwell Publishing, 2006. Pp. 11–23.
7. Reber A. S., Allen R., Reber E. S. 'Rich' interpretation. *The Penguin Dictionary of Psychology.* 4th ed. London : Penguin Books. 2009. P. 689.
8. Shevchenko O. I. Variables affecting teleological reflective sense formation in English political discourse. *Нова філологія: Збірник наукових праць.* Запоріжжя: ЗНУ, 2025. Вип. 98. С. 193–202. UDC 811.111'37'42]:32 DOI https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-98-24
9. Seuren P. A. M. Western Linguistics: An Historical Introduction. Oxford : Blackwell Publishers, 1998. 570 pp.
10. Matthews P. H. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford : Oxford University Press, 2014. 443 pp.
11. Chandler, D., Munday, R. A Dictionary of Media and Communication. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 544 pp.
12. Bostrom N. Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies. Oxford : Oxford University Press, 2017. 415 pp.
13. Ball D., Rabern B. Introduction into the Science of Meaning. *The Science of Meaning. Essays on the Metatheory of Natural Language Semantics.* Derek Ball and Brian Rabern (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2020. Pp. 1–45.
14. Noveck I. Experimental Pragmatics. The Making of a Cognitive Science. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 252 pp.
15. Grandy R. Many-Valued, Free, and Intuitionistic Logics. *A Companion to Philosophical Logic.* Jacquette Dale (ed.). Oxford : Blackwell Publishing, 2006. Pp. 531–544.
16. Lynch M. P. Truth as One and Many. Oxford : Clarendon Press, 2009. 205 pp.
17. Kant I. Critique of Judgement. Transl. by Werner S. Pluhar. Indianapolis, Cambridge : Hackett Publishing Company, 1987. 576 pp.
18. BBC. 2025. 7 August. Retrieved from: bbc.co.uk/news/articles/c14gkkzvpx8o
19. The Spectator. 2025. 5 July.
20. The New Statesman. 2025. 4–10 July.
21. The Daily Telegraph. 2025. 3 July.
22. Jaszczolt K. M. Semantics, Pragmatics, Philosophy: A Journey through Meaning. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2023. 438 pp.
23. Borg E. Review: Literal Meaning. Francoise Recanati. *Mind.* Vol. 115. №. 458. Oxford: Oxford University Press. 2006. Pp. 461–465.
24. Jaszczolt K.M. Default Semantics: Foundations of a Compositional Theory of Acts of Communication. Oxford: Oxford University Press, 2005. 300 pp.
25. The Times. 2025. 3 July.
26. BBC. 2025. 9 August. Retrieved from: bbc.co.uk/news/articles/c3dp119lk5xo

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’42:81’255.2:004.738.5(73)(0.034.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.20

РИТОРИКА ТА PR-СТРАТЕГІЇ ПРЕЗИДЕНТА США ДОНАЛЬДА ТРАМПА У ДОПИСАХ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ TRUTH SOCIAL ТА СТАТТЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ЦИФРОВИХ МЕДІА

RHETORIC AND PR-STRATEGIES OF U.S. PRESIDENT DONALD TRUMP IN TRUTH SOCIAL POSTS AND AMERICAN DIGITAL MEDIA ARTICLES

Шугаєв А.В.,
orcid.org/0000-0002-0008-2259
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто риторику Дональда Трампа у соціальній мережі Truth Social як специфічний різновид сучасної політичної комунікації, що поєднує класичні риторичні топоси з новітніми PR-стратегіями. Показано, що соціальні медіа стають інструментом прямого звернення до аудиторії, минаючи традиційні медіа-фільтри, що зумовлює появу нової моделі політичної риторики. Дослідження базується на когнітивно-прагматичному аналізі текстів, у яких простежується використання воєнних метафор, оцінно-експресивної лексики, гіпербол та риторичних запитань. У дописах Трампа виявлено три основні риторичні стратегії: самопіднесення, що формує образ «єдиного ефективного лідера»; делегітимацію опонентів, реалізовану через негативні когнітивні фрейми; мобілізацію електорату, яка досягається апеляціями до спільноти, патріотичної та релігійної символіки. Особлива увага приділена взаємодії етосу, пафосу та логосу: через етос Трамп конструює образ авторитетного лідера, пафос забезпечує емоційне залучення аудиторії, а логос – легітимізацію позицій за допомогою фінансових чи політичних аргументів.

У публікаціях Трампа відбувається концептуальна поляризація суспільства («ми – вони», «сила – слабкість», «правда – брехня»), що сприяє створенню бінарних схем сприйняття політичної реальності. Водночас характерна провокаційність і лінгвістична простота повідомлень забезпечують їхню вірусність і здатність до масштабного медійного відтворення. Зроблено висновок, що риторика Трампа в Truth Social є прикладом медіатизованої політичної комунікації, яка не лише інформує, а й активно конструює суспільну реальність, мобілізуючи прихильників через поєднання класичних риторичних засобів і сучасних PR-технік.

Зроблено висновок, що аналіз риторики та PR-стратегій президента США Дональда Трампа дозволяє глибше зрозуміти трансформацію політичного дискурсу у добу цифрових медіа та окреслює перспективи подальших досліджень, пов’язаних із впливом соціальних мереж на політичну культуру, формування громадської думки та демократичні процеси. Стаття підтверджує, що соціальні мережі перетворюються на ключову арену для боротьби за суспільну увагу, де поєднуються риторичні стратегії класичного зразка та інструменти сучасного PR.

Ключові слова: риторика, PR стратегія, медіа, делегітимація, комунікація.

The article examines Donald Trump’s rhetoric on the social media platform Truth Social as a specific form of contemporary political communication that combines classical rhetorical topoi with modern PR strategies. Social media are shown to function as instruments of direct communication with the audience, bypassing traditional media filters, which gives rise to a new model of political rhetoric. The study is based on a cognitive-pragmatic analysis of Trump’s posts, where the use of war metaphors, evaluative and expressive lexical units, hyperboles, and rhetorical questions is systematically identified. Three key rhetorical strategies are outlined: self-promotion, which constructs the image of Trump as the “only effective leader”; delegitimization of opponents, realized through negative cognitive frames; and electoral mobilization, achieved through appeals to community, patriotic, and religious symbolism. Particular attention is paid to the interaction of ethos, pathos, and logos: ethos is employed to strengthen Trump’s credibility and authority, pathos to ensure emotional engagement of the audience, and logos to legitimize his arguments through financial and political reasoning.

Trump’s posts reveal conceptual polarization of society (“us – them,” “strength – weakness,” “truth – lies”), which simplifies political reality into binary schemes. At the same time, the provocative tone and linguistic simplicity of his messages contribute to their virality and rapid circulation in the media sphere. The article concludes that Trump’s rhetoric on Truth Social exemplifies a form of mediatized political communication that not only informs but also actively constructs social reality, mobilizing supporters through a strategic interplay of classical rhetorical techniques and contemporary PR tools.

It is concluded that the analysis of U.S. President Donald Trump’s rhetoric and PR strategies makes it possible to gain a deeper understanding of the transformation of political discourse in the digital media era and outlines prospects for further research related to the impact of social networks on political culture, the shaping of public opinion, and democratic processes. The article confirms that social networks are becoming a key arena for the struggle for public attention, where classical rhetorical strategies are combined with modern PR tools.

Key words: rhetoric, PR strategy, media, delegitimization, communication.

Постановка проблеми. Риторика як наука про мистецтво переконання, починаючи з античних часів (Аристотель, Цицерон, Квінтіліан), посідає центральне місце у вивченні політичного дискурсу. У XX–XXI ст. її аналітичний потенціал значно розширився завдяки інтеграції з комуніка-

тивістикою, медіалінгвістикою та дослідженнями у сфері паблік рилейшнз. Політичні лідери дедалі частіше використовують цифрові платформи як канали риторичної реалізації та PR-стратегії, що вимагає комплексного аналізу мовних практик у контексті новітніх медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні мережі створюють умови для прямої та одночасно персоналізованої комунікації з аудиторією, що змінює як жанрову структуру політичного дискурсу, так і засоби мовної репрезентації влади. У цьому контексті постає особливий науковий інтерес до платформи Truth Social, яка стала основним майданчиком комунікації 47-го президента США Дональда Трампа. Truth Social функціонує не лише як інструмент самопрезентації політика, але й як простір риторичної мобілізації та PR-активації його електоральної бази.

У межах дослідження риторики та PR-стратегій президента США Дональда Трампа в дописах соціальної мережі Truth Social та статтях американських цифрових медіа, аналіз останніх джерел та публікацій розкриває еволюцію теоретичних підходів, що інтегрують класичні моделі критичного дискурс-аналізу з сучасними адаптаціями до цифрової ери. У роботі дослідника Ронні Шольц деталізуються риторичні прийоми (кризові нарати, апеляції до почуття невпевненості в бутті), що продовжують бути релевантними і в пізнішому корпусі текстів Трампа [11]. Розвідка Їні Джанг та ін. [12] аналізує рівень залученості користувачів до платформи Truth Social у ракурсі застосування PR-стратегій.

Постановка завдання. Актуальність статті зумовлена потребою комплексного аналізу риторичних засобів і стратегій, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності політика в умовах цифрового середовища. Особливої уваги потребує вивчення поєднання класичних риторичних топосів із сучасними PR-техніками, спрямованими на конструювання образу «свого» лідера, поляризацію суспільного простору та делегітимацію опонентів. Метою статті є виявлення та систематизація риторичних прийомів і PR-стратегій Дональда Трампа у його дописах на платформі Truth Social, а також аналіз їхнього впливу на формування політичної комунікації в умовах соціальних медіа.

Виклад основного матеріалу. Політична риторика Дональда Трампа у дописах на платформі Truth Social демонструє характерне поєднання когнітивних схем і PR стратегій, спрямованих на мобілізацію прихильників, самопозиціонування як єдиного ефективного лідера та делегітимацію опонентів. З позицій когнітивної лінгвістики, риторика Трампа побудована на концептуальних опозиціях *«ми – вони»*, *«сила – слабкість»*, *«правда – брехня»*. У висловлюванні *«Crooked Joe Biden»* формується стійкий когнітивний фрейм «ворога», де негативна атрибуція («crooked» як метафорична ознака корумпованості) спрощує складний політичний контекст до зрозумілої бінарної схеми.

У межах прагматичного аналізу необхідно відзначити систематичне використання стратегій самопіднесення. Трамп регулярно наголошує на власній ролі: *«only TRUMP ... can do»*, *«Congratulations to our great American Warriors»*, *«I just signed… I am hereby instructing…»*. Прагматичний ефект полягає у створенні образу президента-лідера, здатного до рішучих дій, що відрізняє його від «слабких» опонентів. Стратегія делегітимації опонентів реалізується через негативний концептуальний фрейм *«Sleepy Joe»*, *«Crooked Joe»*, а демократи асоціюються з корупцією (*«billions stolen at USAID»*). Така риторика створює когнітивну модель, у якій будь-яка співпраця опонентів зображується як небезпечна та безплідна.

Стратегія мобілізації електорату експлікується шляхом апеляції до спільноти (*«Let's go Republicans»*, *«MAGA is very unforgiving»!*) виконують прагматичну функцію консолідації. Використання релігійно маркованої лексики (*«God Bless Texas»*, *«Greatest Nation in History»*) підкріплює емоційний вплив і формує відчуття сакральної місії. У свою чергу, стратегія скандалізації досягається за допомогою використання висловлювань на кшталт *«This could be the biggest scandal in history!»*, які навмисно гіперболізують негативні явища. У когнітивному плані відбувається активізація сценарію «загроза – викриття – порятунок», де Трамп позиціонує себе як єдиного лідера здатного виявити та подолати «корупційне зло». Концепт «мир» у риториці Трампа завжди супроводжується концептом «сила» (*«Peace through Strength»*, *«our great American Warriors»*). Це відображає когнітивний сценарій, де сила є обов'язковою умовою миру, а Трамп постає як головний гарант його досягнення.

Президент США Дональд Трамп активно використовує етос, позиціонуючи себе як сильного очільника країни, здатного вирішувати глобальні та внутрішні проблеми. Етос – це риторичний засіб, який формує довіру до автора через демонстрацію його авторитету, компетентності та моральної позиції. У дописах про Україну та міжнародні переговори Трамп наголошує на своїй ролі як посередника, який може досягти миру там,

де інші зазнали невдачі: «*Everyone is very happy about the possibility of PEACE for Ukraine*» [6]. Він підкреслює, що саме його адміністрація та особисті зусилля сприяють прогресу, що створює образ ефективного лідера.

У висловлюванні про смерть Джиммі Картера Трамп згадує «*ексклюзивний клуб*» президентів, до якого він належить, підкреслюючи свій унікальний досвід: «*Those of us who have been fortunate to have served as President understand this is a very exclusive club*» [5]. Це зміцнює його авторитет як людини, яка розуміє тягар лідерства.

Пафос використовується для виклику емоційної реакції в аудиторії. Трамп майстерно апелює до почуттів патріотизму, страху, співчуття чи обурення. У виступах про Америку та її велич Трамп використовує емоційно заряджені фрази, щоб викликати гордість. У повідомленні про стрілянину в Мангеттені та повінь у Техасі Трамп висловлює співчуття, щоб показати турботу: «My heart is with the families of the four people who were killed, including the NYPD Officer, who made the ultimate sacrifice» [5]. Це створює образ лідера, який співпереживає народові.

Президент США послуговується фінансовими аргументами, апелюючи до економічної логіки та наголошуючи на втратах Америки: *«The United States has spent $200 Billion Dollars more than Europe, and Europe's money is guaranteed, while the United States will get nothing back»* [5]. Висловлювання спрямоване на аудиторію, яка стурбована витратами країни на зовнішню політику.

Інформуючи про Канаду, президент використовує логічний аргумент, щоб виправдати ідею приєднання як штату: «*Without this massive subsidy, Canada ceases to exist as a viable Country*». Хоча й висловлювання гіперболізовано, воно подається як логічний висновок. Трамп використовує низку стилістичних засобів, щоб зробити свої виступи яскравими та запам'ятовуваними. Гіпербола – один із найпоширеніших прийомів: *«The Biggest Tax Cuts in History and MASSIVE Growth*» [5]. Риторичні запитання використано для залучення цільової аудиторії та підкреслення абсурдності ситуації: «Why didn't Sleepy Joe Biden demand Equalization?» [1]. Це спонукає читачів погодитися з його точкою зору.

У проаналізованих постах на Truth Social Трамп інтегрує воєнні метафори («war on America», «fight back»), перетворюючи політичний дискурс на «мову політичної війни». Це не лише риторичний прийом (метафора як когнітивний інструмент), але й стратегія для мобілізації реципієнтів, де лінгвістична простота (перевага односкладових слів) робить текст доступним для широкої аудиторії.

Мережа Truth Social дозволяє Трампу «говорити безпосередньо з американським народом», де PR фокусується на автентичності через нефільтровану мову. Пости генерують значно більше згадок у ЗМІ, ніж традиційні прес-релізи, завдяки провокаційній риториці. Переважають короткі, вірусні дописи з емодзі та капслоком для емоційного посилення, що робить їх придатними для репостів у Fox News чи Breitbar.

Загалом, ефективність політичної комунікації будь-якого типу визначається не лише, або навіть не переважно, змістом самого повідомлення, а насамперед історичним контекстом, у якому воно з'являється, та домінуючим політичним середовищем на певний момент часу. Якість повідомлення, майстерність і витонченість його конструювання втрачають значення, якщо аудиторія не готова до сприйняття. Ці аспекти становлять концептуальні труднощі, що випливають із притаманної складності самого процесу комунікації. Вони слугують нагадуванням про те, що успішна трансляція повідомлення – чи то політичного, чи іншого характеру – не є самоочевидною, а вимагає свідомих і цілеспрямованих зусиль з боку адресанта [2, с. 29]. У цьому сенсі феномен політичних дописів Дональда Трампа у соціальних мережах ілюструє зміну парадигми комунікації: замість ретельно підготовлених промов чи прес-релізів він використовував імпульсивні, часто провокаційні повідомлення, які водночас відображають емоційний настрій частини електорату. Такі повідомлення є ефективними не завдяки формальній довершеності чи логічній аргументації, а завдяки здатності мобілізувати прихильників через апеляцію до їхніх страхів, цінностей та уявлень. Більш того, у медійному середовищі, що відзначається постійною конкуренцією за увагу, провокативність стає інструментом, який гарантує потрапляння дописів у новинні цикли та забезпечує їх постійне циркулювання у публічному просторі.

Комунікація у 21 столітті, з появою Інтернету та соціальних медіа, які об'єднують людей по всьому світу як ніколи раніше, стала значною мірою феноменом PR. Сила комунікації через усне та письмове слово, а також образи, які миттєво поширюються серед мільйонів людей у реальному часі, є більш вражаючою, ніж будь-яка окрема людина, група чи навіть нація. Фундаментально, комунікація – це процес обміну інформацією, передачі ідей та забезпечення їх розуміння іншими. Водночас вона включає розу-

міння реципієнтів у відповідь. Дійсно, розуміння є критично важливим для комунікаційного процесу. Якщо одна людина надсилає повідомлення іншій, яка його ігнорує чи неправильно інтерпретує, комунікація не відбувається. Проте у випадку, коли інтерпретована ідея корелює з тією, що була закладена адресантом, комунікацію вважають реалізованою адресантом [4, с. 77].

Ґрунтовне розуміння поточної ситуації дозволило Трампу та його команді розробити головну тактику, а саме: залучати громадську думку за допомогою показової поведінки (через соціальні мережі, у яких відсутні поведінкові фільтри, властиві традиційним медіа) та покладатися на те, що традиційні медіа поширюватимуть ці меседжі [7].

Зростання ролі політиків у соціальних мережах збіглося зі зниженням впливу традиційних медіа. Політики дедалі рідше користуються ними, адже тепер можуть безпосередньо комунікувати з аудиторією через інформаційні сайти державних і приватних інституцій [8]. Раніше ЗМІ встановлювали порядок денний і визначали, які новини та в якому ракурсі будуть висвітлені. Ані політичні партії, ані політики не мали повного контролю над фінальним повідомленням. Водночас соціальні мережі є чудовою комунікаційною платформою, адже там відсутній посередник, який трансформує чи кодує допис, і водночас полегшено зворотний зв'язок із аудиторією [9].

Такий зсув у комунікаційних практиках зумовив появу нової моделі політичної риторики, у якій прямий доступ до аудиторії через соціальні мережі стає ключовим інструментом формування іміджу політика та мобілізації прихильників. У випадку Дональда Трампа це виявляється у використанні риторики конфронтації та дискурсивної поляризації, що передбачає чіткий поділ суспільства на «своїх» і «чужих». Подібна стратегія відповідає концепції критичного дискурс-аналізу, згідно з якою мова політичного актора не лише відображає соціальну дійсність, але й активно її конструює [3; 10].

Публікації у Washington Post, New York Times або CNN часто починаються з цитування або коментування дописів політика, що фактично означає перенесення ініціативи у сфері визначення порядку денного з медіа до самого політичного актора. У результаті формується гібридна PR-стратегія, що поєднує персоналізовану, емоційно забарвлену мову з технологіями масового комунікативного впливу. Така стратегія є прикладом медіатизованої політичної риторики, яка одночасно існує у двох модусах: первинному (соціальна мережа Truth Social) та вторинному (цифрові медіа, що репродукують та інтерпретують ці повідомлення).

Трамп позиціонує себе як єдиного захисника «закону і порядку», протиставляючи республіканців демократичній партії, яку він зображує як загрозу безпеці. У контексті вбивства українки в США трагедія подається не як індивідуальний випадок, а як результат політики демократів. Відбувається метафоричне перенесення: «her blood is on the hands of the Democrats». Демократи представлені у дописі платформи Truth Social як такі, що не дбають про громадянську безпеку. Подія розміщена у фреймі «хаосу та злочинності під владою демократів» проти «закону і порядку з республіканцями». Республіканці автоматично гарантують безпеку *(«only Republicans will deliver it»*). На когнітивному рівні допис апелює до базових емоцій – страху, гніву, відчуття несправедливості – і переводить їх у прагматичну дію: політичну підтримку. Критичний дискурс-аналіз показує, як через мову створюється опозиція «ми проти них» (невинні жертви та республіканці проти злочинців і демократів). Когнітивно-прагматичний підхід до аналізу тексту ілюструє, як через фрейми, пресупозиції та імплікатури текст спрямовує когнітивну інтерпретацію та підштовхує до конкретної дії цільову аудиторію – голосування за республіканців.

У межах сучасної політичної комунікації дописи Дональда Трампа у Truth Social розглядають як особливий різновид публічних повідомлень, що поєднують риси традиційного політичного PR із характерними ознаками масової цифрової риторики. Кореляція між публічними комунікаційними стратегіями та вмістом таких дописів проявляється у кількох вимірах. По-перше, вони виконують функцію самостійних прес-релізів, замінюючи класичні канали інституційного інформування безпосереднім зверненням до аудиторії. По-друге, провокаційність і емоційна насиченість повідомлень сприяють їхньому швидкому поширенню в медіапросторі, що відповідає принципам паблісіті, заснованої на максимальному залученні уваги. По-третє, використання гіпербол, метафор та мовної агоністики дозволяє говорити про PR стратегії, які водночас формують образ політика й мобілізують електоральну базу.

Висновки. Таким чином, риторика Трампа у Truth Social у когнітивно-прагматичному аспекті реалізує кілька взаємопов'язаних PR-стратегій: вона спрощує складні політичні відносини до зрозумілих опозицій, активно використовує метафоризацію для делегітимації опонентів, мобілізує електорат через апеляцію до сакральних і патріо-

тичних концептів та утверджує образ Трампа як єдиного лідера, який поєднує силу й прагнення до миру. Риторика президента США в Truth Social – це скоординована лінгвістична стратегія для PR-домінування. Перспективи подальших досліджень видаються багатовекторними. Насамперед варто звернути увагу на аналіз концептуальних метафор, які структурують риторику Дональда Трампа у Truth Social та в цифрових медіа. Важливим завданням є порівняння риторики Трампа з риторикою інших політичних лідерів у США та за їх межами, аби виявити універсальні та культурно специфічні моделі метафоризації у цифровому політичному PR.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Профіль користувача Дональда Трампа. *Truth Social*: веб-сайт. URL: https://truthsocial.com/@realDonaldTrump (дата звернення: 25.09.2025).

2. Brian McNair. An introduction to political communication. Routledge, 2018. 226 p.

3. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. New York: Longman, 1995. 265 p.

4. Seitel Fraser. The Practice of Public Relations. Pearson, 2017. 453 p.

5. Trump touts successful Zelenskyy meeting. *Politico:* веб-сайт. URL: https://www.politico.com/news/2025/08/18/zelenskyy-trump-oval-europe-ukraine-00513380 (дата звернення: 28.09.2025).

6. Trump says he's arranging a meeting between Zelenskyy after hosting Ukrainian leader. *CNBC:* веб-сайт. URL: https://www.nbcnews.com

7. /politics/white-house/trump-pressures-ukraine-end-war-ahead-zelenskyy-meeting-rcna225476 (дата звернення: 25.09.2025).

8. Simon, J. Why journalists should be afraid of Trump's media strategy. *Columbia Journalism Review*: веб-сайт. URL: https://www.cjr.org/first _person/why_journalists_should_be_afraid_of_trumps_media_strategy.php (дата звернення: 25.09.2025).

9. Salvador B., Sánchez V., J. La fotografía como documento informativo en las webs de los Ministerios Españoles: Acceso, visibilidad, funcionalidad y políticas de uso. Revista Española de Documentación Científica. Madrid, 2016. 134 p.

10. Túñez M., Sixto J. Redes sociales, política y Compromiso 2.0: La comunicación de los diputados españoles en Facebook. Revista latina de comunicación social. Spain, 2011. 26 p.

11.van Dijk T. A. Discourse and Manipulation. Discourse and Society. 2006. Vol. 17, № 3. P. 359–383.

12. Ronny Scholz. The power of Trump-speak: populist crisis narratives and ontological security. *Cambridge Review of International Affairs.* 2019. Vol. 32. P. 344–364.

13. Zhang Y., Lukito J., Suk J., McGrady R. Trump, Twitter, and Truth Social: how Trump used both mainstream and alt-tech social media to drive news media attention. *Journal of Information Technology and Politics*. 2024. P. 1–14.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.134.2'27'367.625'42:82-92
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.21

ВІДДІЄСЛІВНІ ФОРМИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ІСПАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МОВЛЕННІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

VERB FORMS AND THEIR FUNCTIONING IN SPANISH AND UKRAINIAN PUBLICATIVE SPEECH: LINGUICOGNITIVE AND COMMUNICATIVE FEATURES

Бочарникова Т.Ф.,
orcid.org/0000-0002-3526-9400
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Безгубенко В.Р.,
orcid.org/0009-0005-3791-5815
студентка II курсу магістратури факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті аналізується багатофункціональність віддієслівних форм як важливого мовного явища, що об'єднує граматичні, словотвірні та стилістичні аспекти. Основна увага зосереджена на їх використанні в публіцистичному дискурсі, зокрема в іспанській та українській мовах, де ці форми грають значну роль у передачі узагальнених понять, описі соціально важливих явищ та впливі на громадську думку. Наголошено, що віддієслівні утворення не лише зберігають семантику дії, успадковану від дієслів, а й отримують нові граматичні функції, властиві іменникам або прикметникам. Завдяки цьому можна створювати компактні й лаконічні висловлювання з високим рівнем інформаційної насиченості та переконливості у риторичному плані.

Аналіз сучасних досліджень дозволив установити, що граматичні конструкції становлять особливу важливість для перекладача при роботі з віддієслівними формами. Відтак, виявлено головні особливості публіцистичного дискурсу, специфіку його впливу на реципієнтів, а також тонкощі перекладу окремих одиниць мови.

Окреслено основні функції віддієслівних форм у публіцистичному стилі, як-от: створення когнітивних сценаріїв, підсилення категоричності висловлювань, формування ефекту об'єктивності, а також їхнє використання в ролі маркерів ключових медійних тем. Здійснено аналіз труднощів перекладу форм, які виникають через мовні традиції та відмінності у стилістичних нормах іспанської та української мов.

У тексті зроблено висновок про ключову роль віддієслівних форм у формуванні інтонаційної виразності, логічної структурованості й емоційного впливу публіцистичного твору.

У подальших наукових розвідках планується приділити увагу аналізу впливу досліджуваних форм на читача, зокрема в контексті авторської інтонації та когнітивного сприйняття.

Ключові слова: віддієслівні форми, публіцистичний дискурс, номіналізація, словотвір, лінгвокогнітивні особливості, переклад.

The article analyzes the multifunctionality of verb forms as an important linguistic phenomenon that combines grammatical, word-formation, and stylistic aspects. The main focus is on their use in journalistic discourse, in particular in Spanish and Ukrainian, where these forms play a significant role in conveying generalized concepts, describing socially important phenomena, and influencing public opinion. It is emphasized that verbal formations not only retain the semantics of action inherited from verbs, but also acquire new grammatical functions inherent in nouns or adjectives. This allows you to create compact and concise statements with a high level of information richness and rhetorical persuasiveness.

An analysis of modern research has shown that grammatical constructions are of particular importance for a translator when working with verb forms. Thus, the main features of journalistic discourse, the specifics of its impact on recipients, as well as the subtleties of translating individual language units, have been identified.

The main functions of verb forms in the journalistic style are outlined, such as: creating cognitive scenarios, enhancing the categorical nature of statements, creating the effect of objectivity, and their use as markers of key media topics. An analysis of the difficulties of translating forms that arise due to linguistic traditions and differences in the stylistic norms of the Spanish and Ukrainian languages has been carried out.

The text concludes that verb forms play a key role in shaping intonational expressiveness, logical structure, and emotional impact of a journalistic work.

In further scientific research, it is planned to pay attention to the analysis of the impact of the studied forms on the reader, in particular in the context of the author's intonation and cognitive perception.

Key words: verb forms, journalistic discourse, nominalization, word formation, linguistic cognitive features, translation.

Постановка проблеми. Сучасна публіцистика – це один із найактивніших типів дискурсу, де слова виконують не лише роль передачі інформації, а й виражають думки, дозволяють оцінювати і впливати на читача. Серед інструментів для створення смислу у публіцистичному тексті важливе місце займають віддієслівні форми, які поєднують в собі ознаки дієслова та іменника. Вони забезпечують компактність, динамічність і узагальненість висловлювання. Перед перекладачами публіцистичних текстів ці одиниці ставлять непросту задачу, оскільки у різних мовах вони мають різні морфологічні значення та стилістичні особливості. Це зумовлює необхідність детального дослідження особливостей відтворення віддієслівних форм у перекладі з іспанської на українську та з української на іспанську.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження демонструють зростаючу увагу до віддієслівних форм, які виступають міжкатегоріальними мовними одиницями та функціонують на стику граматики й словотвору. Сучасні лінгвісти (Я. Бойко, А. Болотнікова, Л. Булаховський, І. Вихованець, О. Тараненко) акцентують увагу на гібридній природі цих форм, що поєднують семантику дії з граматичними характеристиками іменників або прикметників. Особливе значення приділяється їхній ролі в публіцистичному дискурсі, де вони виконують функції номінації, узагальнення і категоризації явищ. Крім того, дослідники (І. Гнатюк, Л. Комісарова, Р. Кветко, М. Халлідей та А. Круз) відзначають когнітивний потенціал віддієслівних форм, які сприяють конструюванню уявлень про соціальні процеси.

У міжмовному аспекті відзначено суттєві розбіжності між українською та іспанською мовами: тоді як в іспанській домінує активне використання номіналізацій і дієприкметників (А. Лопес Гарсія, Е. Алонсо), в українській публіцистиці простежується баланс між дієслівними та іменниковими формами (О. Селіванова, Л. Масенко). Це створює додаткові виклики для перекладачів, які змушені враховувати як структурні, так і когнітивно-культурні особливості тексту.

Актуальність дослідження зумовлена інтенсивними міжкультурними контактами та стрімким розвитком іспаномовної медіасфери, що висуває на передній план питання якісного перекладу публіцистичних текстів, які відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки. Віддієслівні форми належать до мовних явищ, для яких не завжди існує точна відповідність між іспанською та українською мовами. Через це їх переклад часто потребує застосування перекладацьких трансформацій, уточнень або компенсацій. У сфері українського перекладознавства все ще бракує комплексних досліджень, присвячених передачі віддієслівних конструкцій у публіцистиці, що визначає наукову новизну даної роботи.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз та вивчення особливостей відтворення віддієслівних форм у публіцистичних текстах, а також визначення найбільш ефективних стратегій і прийомів перекладу, що забезпечують адекватність змісту та стилістичну гармонію перекладеного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві поняття віддієслівних форм займає важливе місце серед питань словотвору і функціональної граматики. Термін «віддієслівні форми» використовується для позначення похідних мовних одиниць, утворених від дієслів, які, втрачаючи деякі морфологічні та синтаксичні характеристики первинного дієслова, набувають властивостей інших частин мови, найчастіше іменників або прикметників. Незважаючи на це, такі утворення зберігають тісний зв'язок із вихідним дієсловом, оскільки семантично вони продовжують передавати зміст дії чи процесу, але на формальному рівні набувають зовсім інших граматичних функцій.

У науковій традиції віддієслівні форми часто розглядаються як яскравий приклад вербально-іменних трансформацій, що відбуваються на перетині граматики й словотвору. У мовознавстві існують різні підходи до визначення їхнього статусу. Деякі дослідники відносять ці утворення до категорії віддієслівних іменників, дієприкметників або віддієслівних прикметників. Водночас інші наголошують, що віддієслівні утворення не варто зводити лише до словотвірного феномену. Вони інтегрують семантику процесуальності, успадковану від дієслова, з ознаками предметності або ознаковості, притаманними парадигмі іменника чи прикметника. Отже, віддієслівні форми необхідно розглядати як перехідні мовні одиниці, котрі поєднують функції різних частин мови та відіграють гібридну роль у синтаксичній структурі речення.

Класифікація віддієслівних форм базується на граматичних категоріях, які ці форми отримують від дієслова, а також на тих, що втрачаються в процесі їх трансформації. Найчастіше вони розподіляються залежно від типу словотворчих суфіксів і семантичних особливостей. Віддієслівні іменники зазвичай формуються за допомогою специфічних суфіксів, які передають значення процесу, результату чи дії як узагальненого поняття. Водночас віддієслівні прикметники зберігають процесуальний аспект у змісті, але в граматичному плані виконують функцію означення, характеризуючи предмет через його зв'язок із дією. Особливу роль відіграють дієприкметники та дієприслівники, що також належать до віддієслівних форм, хоча їх граматичний статус може різнитися залежно від мови [1, с. 232].

Класифікація віддієслівних форм ускладнюється тим, що їхнє функціонування суттєво відрізняється залежно від мови. В романських мовах, зокрема іспанській, віддієслівні іменники (тобто номіналізації) складають доволі розгалужену систему, яка широко застосовується в публіцистиці для передачі узагальнених понять, що стосуються соціальних або політичних явищ. В українській мові також існує значна кількість віддієслівних утворень, але їхнє стилістичне призначення може мати інакший характер. Їх часто використовують для підкреслення динамічності процесів, акцентування дії як абстрактної категорії або позначення результату виконаної діяльності [2].

Вербально-іменні трансформації виходять за межі простої трансформації дієслів в іменники. Вони також включають перехід дієслів до прикметникової системи, коли дієприкметники, зберігаючи ознаки дії, починають виконувати функцію означення. Це явище яскраво проявляється, наприклад, в іспанській мові. Форми на *-ado/-ido (terminado, conocido, perdido)* та *-ante/-iente (interesante, persistente)* широко застосовуються у публіцистиці для опису процесів, явищ чи осіб. В українській мові роль віддієслівних прикметників беруть на себе форми на *-ний, -тий, -учий (завершений, знаний, діючий)*. У перекладах це часто створює певні складнощі, оскільки прямі відповідники не завжди легко знайти: іспанська мова використовує значно багатший набір дієприкметникових форм, тоді як в українській частину із них доводиться передавати описовими конструкціями [3].

Функціонально-стилістичні особливості віддієслівних форм у публіцистичному дискурсі становлять самостійний напрям дослідження, оскільки вони визначають, як мовні одиниці, утворені на основі дієслів, реалізують свої комунікативні функції в текстах, що мають на меті не лише інформаційний обмін, але й вплив на читача. Публіцистичний стиль, як специфічний тип мовлення, вирізняється своєю двоїстою природою: він об'єднує раціональність та аргументованість із емоційно-експресивним забарвленням, створюючи можливість одночасно передавати фактичну інформацію і формувати суспільну думку. Публіцистика тяжіє до позначення явищ суспільного чи політичного життя у вигляді процесів і тенденцій, тому такі слова, як *transformación, manifestación, integración*, чи українські відповідники *трансформація, маніфестація, інтеграція* не просто називають слово, а і оформлюють соціально значущий факт, який набуває статусу ключового поняття. Номіналізації відіграють важливу стилістичну роль, оскільки сприяють створенню враження об'єктивності та наукового підходу. Це залишається актуальним навіть у випадках, коли автор прагне переконати читача або нав'язати власну точку зору [4].

Віддієслівні форми відіграють важливу роль у створенні стислості й лаконічності викладу, що характерно для публіцистичного стилю. Завдяки їм можна уникати громіздких описів і перетворювати складні причинно-наслідкові залежності на компактні мовні конструкції. Такі формулювання, як, наприклад, *la violación de los derechos humanos* («*порушення прав людини*»), демонструють суттєву мовну економність порівняно з розгорнутим варіантом, таким як *cuando se violan los derechos que pertenecen a las personas*. В українській мові аналогічний ефект проявляється у виразах на кшталт *порушення законодавства, укладення угоди, забезпечення безпеки*. Це не лише додає публіцистичному тексту динамічності, але й робить його зрозумілішим та доступнішим для широкого кола читачів [5, с. 176].

Переклад віддієслівних форм між іспанською та українською мовами ставить перед перекладачем значні виклики, оскільки їхнє стилістичне значення та частотність використання відчутно різняться. В іспанській мові номіналізація надзвичайно поширена і часто застосовується замість дієслів навіть у нейтральному контексті. Натомість в українській публіцистиці зазвичай простежується чергування дієслівних і іменникових форм, яке залежить від жанру тексту та авторської інтенції. Це створює необхідність для перекладача вирішувати, чи слід суворо відтворювати номіналізацію, чи замінювати її дієслівною конструкцією, щоб текст звучав природно для українського читача [6, с. 112–119].

У когнітивному аспекті віддієслівні форми в публіцистиці виконують функцію не лише самостійних мовленнєвих одиниць, а й центральних компонентів сценаріїв, що визначають спосіб сприйняття тексту читачем. Кожен матеріал у цьому жанрі орієнтований на формування конкретного уявлення про подію, і віддієслівні іменники відіграють роль своєрідних маркерів, які спрямовують аудиторію до певної інтерпретації реальності. Наприклад, слово *reforma* в іспанських засобів масової інформації часто набуває позитивного конотативного значення – асоціюється з оновленням, модернізацією та прогресом. Натомість в українському медіапросторі поняття *реформа* нерідко викликає асоціації з непопулярними заходами, труднощами або соціальною напругою. Як наслідок, одне й те саме віддієслівне утворення в різних культурних контекстах створює відмінні когнітивні сценарії, що безпосередньо впливає на підхід до перекладу [7].

Порівняльні дослідження української та іспанської мов розкривають схожість морфологічних моделей, але водночас підкреслюють стилістичні відмінності у функціонуванні таких форм. У перекладознавстві звертається увага на складнощі передачі віддієслівних одиниць через різницю в частотності їхнього використання та стилістичній значущості в кожній мові. В загальному контексті сучасні наукові праці описують віддієслівні форми як ефективний інструмент для концептуалізації і впливу в медійному просторі.

Віддієслівні форми ефективно впливають на структуру тексту, спрямовуючи читача у визначені рамки сприйняття. Це особливо очевидно в заголовках і підзаголовках, де віддієслівні іменники часто виконують функцію *«сигнальних слів»*. Наприклад, заголовок на зразок *El fracaso de las negociaciones* («*Провал переговорів*») одразу задає настрій аудиторії, впливаючи на сприйняття: дії сторін оцінюються як невдалі, результат вважається відсутнім, а перспективи виглядають непевними. В українській пресі аналогічні заголовки, такі як *«загострення конфлікту», «блокування угоди», «зрив домовленостей»* формують схожий ефект. Когнітивний сценарій спрацьовує ще до того, як читач починає знайомитися з деталями тексту.

Крім того важливим аспектом є риторична ефективність віддієслівних форм, яка полягає в їхній здатності додавати твердженням категоричності та вагомості. У той час як дієслівна форма може передавати певний процес як гіпотетичний або ще не завершений, віддієслівний іменник перетворює його на «незаперечний факт», позбавлений часової перспективи. Наприклад, замість вислову *la economía está colapsando* («*економіка занепадає*») автор може написати *el colapso de la economía* («*занепад економіки*»), що звучить значно більш категорично і не залишає місця для сумнівів [8].

Роль повторюваності має важливе значення. Віддієслівні форми завдяки своїй лаконічності часто використовуються в медіа як ключові слова, що повторюються у різних текстах, створюючи так званий «ефект рамки». Наприклад, якщо іспанські засоби масової інформації протягом тривалого часу застосовують слово *corrupción* у розмаїтті контекстів, воно перетворюється на домінантну категорію, через яку аудиторія починає сприймати політичну реальність загалом. В українському інформаційному просторі схожу функцію виконують слова агресія, окупація, євроінтеграція. Вони формують когнітивне середовище, яке впливає на інтерпретацію новин незалежно від їх конкретного змісту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз віддієслівних форм у сучасному мовознавстві підтверджує їхній статус як перехідних мовних одиниць, що поєднують риси дієслова, іменника та прикметника. Вони не лише відображають процесуальність дії, але й виконують номінативні та означальні функції, стаючи важливим інструментом формування змісту в різних жанрах, зокрема у публіцистиці. Дослідження підтверджує, що віддієслівні утворення сприяють економії мовних засобів, створенню категоричності висловлювань та формуванню когнітивних сценаріїв сприйняття інформації. У міжмовному аспекті відзначено суттєві розбіжності між українською та іспанською мовами: тоді як в іспанській домінує активне використання номіналізацій і дієприкметників, в українській публіцистиці простежується баланс між дієслівними та іменниковими формами. Це створює додаткові виклики для перекладачів, які змушені враховувати як структурні, так і когнітивно-культурні особливості тексту.

У публіцистичному дискурсі віддієслівні форми відіграють ключову роль у виконанні низки важливих функцій. Вони стають засобом передачі авторської оцінки, насичують текст емоційним забарвленням, формують унікальний інтонаційний і ритмічний малюнок висловлювання, а також забезпечують створення когнітивно змістовного контенту. Завдяки їх використанню автор

може не лише точно і лаконічно доносити інформацію, а й впливати на ставлення читача до описуваних подій, явищ чи осіб, роблячи текст більш переконливим і дієвим.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на:

- поглиблене вивчення когнітивних і прагматичних функцій віддієслівних форм у різних жанрах медіадискурсу;
- вивчення стилістичного навантаження віддієслівних форм;
- аналіз ролі повторюваності віддієслівних форм як ключових слів, що створюють інформаційні рамки у засобах масової інформації;
- дослідження взаємозв'язку між використанням віддієслівних форм та формуванням суспільної думки в умовах сучасного медіапростору.

Таким чином, віддієслівні форми залишаються перспективним об'єктом мовознавчого аналізу, здатним пролити світло як на закономірності функціонування мови, так і на механізми впливу публіцистики на свідомість суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад : навч. посіб. для студентів філологічного напряму підготовки. Вінниця, 2018. 232 с.

2. Борисова О. В. Відтворення комічного в англо-українському перекладі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2020. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_3/15.pdf (дата звернення: 19.09.2025).

3. Mockova, N., Spišiaková, M. War in Ukraine in Political Language in the Spanish Media: A Discourse Analysis of Written Press. *Íkala, Revista De Lenguaje Y Cultura*. 2025. Vol. 30(1). P. 1–20. DOI**:** https://doi.org/10.17533/udea.ikala.358151

4. Kamyanets A. Evaluation in translation: a case study of Ukrainian opinion articles. *Perspectives*. 2020. Vol. 28, No. 3. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0907676X.2019.1582681 (дата звернення: 25.09.2025).

5. Губарець В. Редактор і переклад. Основи видавничої роботи з відтвореними текстами : навч. посіб. Тернопіль, 2019. 176 с.

6. Комісарова Л. В. Лінгвостилістичні аспекти перекладу публіцистичних текстів. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Іноземна філологія»*. 2016. № 1 (56). С. 112–119.

7. Лихошвед Н. Особливості сучасного перекладознавства. *Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи*: матеріали І Міжнар. наук. конф., 27–28 квітня 2023 р. Житомир: Житомирська політехніка, 2023. С. 130–135.

8. Баклан І. Експлікованість та імплікованість мовної культури у перекладі. *Гуманітарна освіта в технічних ВНЗ*. 2017. № 30. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/8277/9953 (дата звернення: 19.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’42:821.133.1-31
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.22

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ МЕХАНІЗМИ МОДЕЛЮВАННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Е.-Е. ШМІТТА «LA PART DE L'AUTRE», «MA VIE AVEC MOZART»)

LINGUO-SEMIOTIC APPROACHES TO THE MODELING OF INTERMEDIALITY IN FRENCH LITERARY DIASCOURSE (BASED ON E.-E. SCHMITT'S NOVELS “LA PART DE L'AUTRE”, “MA VIE AVEC MOZART”)

Чаюн І.О.,
orcid.org/0000-0002-7452-0784
аспірантка кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено дослідженню лінгвосеміотичних механізмів моделювання інтермедіальності у французькому художньому дискурсі на матеріалі романів Е.-Е. Шмітта «*La Part de l’Autre*» та «*Ma vie avec Mozart*». Інтермедіальність розглядається як особлива текстова категорія, що постає у результаті взаємодії вербальних і невербальних кодів культури та репрезентує складний процес художнього перекодування різних видів мистецтва у словесному просторі. У роботі простежено, як за допомогою лінгвальних засобів та наративних стратегій актуалізуються інтермедіальні зв’язки між літературою, музикою, живописом, формуючи специфічну семіотичну багатошаровість художнього тексту. Особлива увага приділяється аналізу того, як семіотична організація тексту відображає когнітивні процеси сприйняття мистецьких кодів і забезпечує їхню інтеграцію у єдиний дискурсивний простір.

На матеріалі романів Е.-Е. Шмітта доведено, що інтермедіальність виконує важливу роль у конструюванні смислових і емоційних планів тексту, дозволяючи авторові створювати поліфонічну структуру художнього висловлення. У романі «*La Part de l’Autre*» інтермедіальні елементи вибудовують інтерпретаційне поле довкола теми мистецтва як способу осмислення історії та ідентичності, тоді як у романі «*Ma vie avec Mozart*» інтермедіальність постає засобом діалогу між літературою й музикою, формуючи простір культурної пам’яті та особистісної рефлексії.

Результати дослідження дають змогу виявити типологію лінгвосеміотичних механізмів, що забезпечують функціонування інтермедіальності у французькому художньому дискурсі: від лексико-стилістичних маркерів та метафоричних перенесень до складних наративних моделей, які відтворюють синестезійний ефект між різними видами мистецтва. Встановлено, що інтермедіальність постає не лише як естетична категорія, а й як універсальний наративно-семіотичний механізм репрезентації культурного досвіду у літературі.

Ключові слова: інтермедіальність, лінгвосеміотика, французький художній дискурс, онтологічна інтермедіальність, трансформаційна інтермедіальність.

The article is devoted to the study of linguo-semiotic mechanisms of modeling intermediality in French literary discourse, with reference to É.-É. Schmitt’s novels *La Part de l’Autre* and *Ma vie avec Mozart*. Intermediality is approached as a specific textual category that emerges from the interaction of verbal and non-verbal cultural codes, representing a complex process of artistic recoding of various art forms within the verbal space. The study traces how intermedial connections between literature, music, painting, and cinema are actualized through linguistic devices and narrative strategies, thereby shaping the semiotic multilayeredness of the literary text. Particular attention is paid to the ways in which the semiotic organization of the text reflects cognitive processes of perceiving artistic codes and ensures their integration into a unified discursive space.

The analysis of Schmitt’s novels demonstrates that intermediality plays a crucial role in constructing both the semantic and emotional dimensions of the text, enabling the author to create a polyphonic structure of literary expression. In *La Part de l’Autre*, intermedial elements build an interpretive field around the theme of art as a means of comprehending history and identity. In contrast, *Ma vie avec Mozart* highlights intermediality as a medium of dialogue between literature and music, forming a space of cultural memory and personal reflection.

The findings of the research make it possible to identify a typology of linguo-semiotic mechanisms that ensure the functioning of intermediality in French literary discourse: from lexico-stylistic markers and metaphorical transpositions to complex narrative models reproducing a synesthetic effect between different art forms. Thus, intermediality is conceptualized not only as an aesthetic category but also as a universal cognitive-semiotic mechanism for representing cultural experience in literature.

Key words: intermediality, linguosemiotics, French literary discourse, ontological intermediality, transformational intermediality.

Постановка проблеми. Сучасна гуманітаристика дедалі активніше звертається до проблематики інтермедіальності як універсального культурного феномену, що відображає взаємодію різних мистецьких кодів у художньому тексті. Особливого значення набуває дослідження лінгвосеміотичних механізмів, які забезпечують вербальне моделювання образів інших видів мистецтва та їх інтеграцію в літературний дискурс. У центрі уваги опиняється питання, яким чином

художній текст не лише репрезентує інші мистецтва (музику, живопис, архітектуру, кінематограф), але й трансформує їх, створюючи власний наративно-семіотичний простір.

Французький художній дискурс, зокрема романи Е.-Е. Шмітта *«La Part de l'Autre»* та *«Ma vie avec Mozar»t*, становлять продуктивний матеріал для аналізу, оскільки вони демонструють складні стратегії інтермедіальної взаємодії, що поєднують онтологічні та трансформаційні виміри феномену. Водночас системні наукові розвідки, спрямовані на вивчення інтермедіальності крізь призму лінгвосеміотики, поступово починають набувати масштабності, що, у свою чергу, зумовлює актуальність обраної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен інтермедіальності привертає увагу дослідників уже кілька десятиліть, однак у сучасній гуманітаристиці він розглядається багатовекторно. Теоретичні засади інтермедіальності були закладені в працях О. Х. Льове, О. П. Вольфа, І. Раєвські, Й. Шрьотера, які визначили інтермедіальність як взаємодію різних семіотичних систем та мистецьких дискурсів та наголошували на культурологічному і семіотичному аспектах цього явища, зосереджуючись на міжмистецькому діалозі як способі моделювання художньої реальності.

Значна увага приділяється вивченню специфіки вербалізації образів музики, живопису, театру й кінематографа в художньому дискурсі. Так, у працях Ж. Женетта, Ю. Крістєвої, Р. Барта простежується аналіз текстових стратегій, які забезпечують включення іншого виду мистецтва в літературний наратив.

Водночас у наукові розвідки, які комплексно описують лінгвосеміотичні механізми реалізації інтермедіальності саме у французькій літературі кінця XX – початку XXI століття, тільки починають з'являтися. З огляду на особливу інтегрованість музичних, театральних та кінематографічних кодів у творах Е.-Е. Шмітта, відносно невелика кількість ґрунтовних студій у цьому напрямі робить актуальним їхнє цілеспрямоване й комплексне опрацювання через поглиблений аналіз його романів «*La Part de l'Autre»* та «*Ma vie avec Mozart*» у наративно-семіотичному вимірі.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є дослідження лінгвосеміотичних механізмів моделювання інтермедіальності у французькому художньому дискурсі на прикладі романів Е.-Е. Шмітта *«La Part de l'Autre»* та *«Ma Vie avec Mozart»*. У межах поставленої **мети** передбачено проаналізувати сучасний стан досліджень інтермедіальності в художньому вимірі та семіотиці, окреслити теоретико-методологічні підходи до вивчення лінгвосеміотичних механізмів художнього тексту, ідентифікувати та класифікувати вербальні, візуальні та аудіальні коди у творах Шмітта, а також дослідити їх інтеграцію та роль у формуванні художнього сприйняття і інтерпретації. Узагальнення отриманих результатів дозволяє визначити теоретичне та практичне значення дослідження для розвитку сучасного художнього та семіотичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з доби класичного модернізму, у художній культурі поступово формується синтетична мова, побудована на принципі асоціативної багатошаровості, де образні ряди вибудовуються за зразком суміжних мистецтв. У літературний дискурс інтегруються компоненти кіно, театру, живопису, фотографії та музики не лише у вигляді тематичних відсилань, а й як структурні засади організації художнього тексту. Унаслідок цього поетика мови та наративу виявляє спорідненість із кінематографічним, живописним, театральним і музичним мисленням, що безпосередньо реалізується у сюжетно-композиційній архітектоніці твору.

Результати аналізу дали підстави виокремити два ключові типи інтермедіальності, релевантні у семіотичному аспекті. Перший із них – **онтологічна інтермедіальність** [3; 7], яка характеризується сутнісним і постійним взаємозв'язком між медіа, коли текст від початку включає інші мистецькі коди у власну структуру.

Прикладом є використання словесних елементів у візуальному мистецтві або ж органічне вплетення графічних і візуальних компонентів у літературний твір. Власне художня література у своїй основі має онтологічно інтермедіальний характер, адже постійно перебуває у діалозі з іншими мистецькими формами.

Такий тип інтермедіальності постає як інтегрована семіотична система, у межах якої вербальні й невербальні коди зливаються в єдиному наративному полі. Він проявляється у створенні багатошарової структури, де взаємодія різних знакових систем забезпечує цілісність художнього висловлення. У семіотиці наративу онтологічна інтермедіальність постає як форма мультисеміотичної оповіді: образні коди (візуальні, музичні тощо) не лише супроводжують словесний ряд, а перетворюються на його організуючі принципи, що визначають сюжет, просторово-часову модель і символічний рівень тексту [7].

У такому форматі наративна дія набуває багатоперспективності, а сюжет – поліфонічності, що відображає багатоманітність міжмедійних

кодів у межах єдиного художнього континууму. Показовим прикладом є роман Еріка-Еммануеля Шмітта *«La Part de l'Autre»*, який демонструє саме онтологічний тип інтермедіальності: він не просто поєднує елементи інших мистецтв, а вибудовує художню концепцію та світ твору за моделями, притаманними суміжним медіа. У цьому випадку інтермедіальність реалізується не через просте цитування чи опис мистецьких артефактів, а через сюжетну організацію, внутрішній ритм тексту та специфіку мислення персонажів, що структуруються за законами інших видів мистецтва. Наводимо приклад фрагменту роману *«La Part de l'Autre»* Е.-Е. Шмітта:

«– Adolf H. : admis. Une vague de chaleur inonda l'adolescent. Le flux du bonheur roulait en lui, inondait ses tempes, bourdonnait à ses oreilles, lui dilatait les poumons et lui chavirait le cœur. ***Ce fut un long instant, plein et tendu, muscles bandés, une crampe extatique, une pure jouissance comme le premier orgasme accidentel de ses treize ans****. Lorsque la vague s'éloigna et qu'il revint à lui, Adolf H. découvrit qu'il était trempé. Une sueur citronnée rendait ses vêtements poisseux. Il n'avait pas de linge de rechange. Mais peu importe : il était reçu !»* [5, с. 8].

«Dans le miroir verdâtre et vérole, ***il testa sa nouvelle tête d'étudiant admis aux Beaux-Arts*** *: il lui sembla que cela se voyait déjà, qu'il y avait une brillance nouvelle dans ses prunelles, un éclat sans précédent. Il s'étudia avec complaisance, posant un peu pour lui-même, se regardant avec les yeux de la postérité, Adolf H., le grand peintre…»* [5, с. 8].

У межах альтернативної біографії Гітлера (у варіанті, де він вступає до Віденської академії мистецтв) живопис і графіка постають не лише як захоплення персонажа, а як домінантний спосіб конструювання його світосприйняття. Опис дійсності у відповідних розділах організований за принципами візуального мистецтва: акцент на композиційній побудові, кольорових співвідношеннях, ефектах світлотіні. У цьому випадку живопис виконує функцію не тематичного тла, а структурної моделі бачення героя, яка безпосередньо визначає траєкторію його життєвого розвитку.

Наступний тип інтермедіальності – **трансформаційний,** полягає у репрезентації одного медіа засобами іншого, тобто у перекодуванні змісту з однієї знакової системи в іншу [3; 7]. У художньому дискурсі ця інтермедіальність реалізується через мовне відтворення візуальних, аудіальних чи перформативних явищ, що передбачає трансляцію немовних кодів у вербальний наратив. З погляду семіотики наративу, трансформаційна інтермедіальність постає як процес відтворення смислів та образів одного медіуму засобами іншого, що виводить текст за межі однорідної мовної системи [4; 7].

Її семіотичною основою є акт перекодування, коли візуальні, звукові або сценічні ефекти трансформуються у вербальні описи, метафоричні конструкції чи синтаксичні моделі, які забезпечують вербалізацію різних видів досвіду в художньому дискурсі [4; 7].

У наративному вимірі така форма інтермедіальності створює ефект мультимодальності: читач отримує досвід, що виходить за межі чисто словесного тексту і включає уявну реконструкцію візуальних чи звукових образів.

Випадки цього явища простежуються у численних французьких художніх текстах XX–XXI століть, зокрема у вербалізованих інтерпретаціях музики, коли звуковий ряд перекладається у словесний семіотичний регістр. Показовим прикладом є роман Е.-Е. Шмітта «*Ma vie avec Mozart»*, де домінує саме трансформаційна модель інтермедіальності.

У творі музика Моцарта постає як вихідний художній матеріал, що набуває літературної форми через мемуари, листи, роздуми та есеїстичні фрагменти. У такий спосіб музичні мотиви й емоційні враження трансформуються у наративні структури, що засвідчує перехід одного виду медіа в інший. Наводимо приклад:

«*Le travail s'amorça. De la fosse,* ***un piano*** *accompagnait* ***les chanteurs*** *que malmenaient un metteur en scène et sa nuée d'assistants. Ça gueulait. Ça reprenait. Ça critiquait. Le spectacle s'ébauchait laborieusement. Je m'ennuyais sans excès. De toute façon, rien ne m'intéressait <…> Immobile, rayonnante,* ***la cantatrice*** *laissait* ***son chant vibrer*** *dans son corps muté sous nos yeux en* ***instrument de chair****. Ce qui donnait à son* ***timbre*** *cette rondeur, ce miel, c'était sa poitrine palpitante, ses épaules douces, ses joues molles, son flanc superbe, sa taille large, matricielle, qui devait fournir des enfants aussi magnifiques que ses sons. <…>*

Dove sono i bei momenti
Di dolcezza e di piacer…

Comprenais-je ***les paroles****? Elles faisaient allusion au bonheur, bonheur dont j'avais oublié le secret.<…>* ***Mozart*** *l'a inventé et me l'a administré.»* [6, с. 7–8].

У наведеному фрагменті з роману Е.-Е. Шмітта *«Ma vie avec Mozart»* виразно простежується феномен трансформаційної інтермедіальності, що реалізується через перекодування музичного медіуму у вербальний наратив. У цьому випадку музика Моцарта функціонує як первинний худож-

ній матеріал, який у процесі літературної репрезентації набуває нової семіотичної форми. Така трансформація не зводиться лише до прямої інтерпретації звукового ряду, а супроводжується його переосмисленням, концептуалізацією та збагаченням смислового поля твору. Музичні образи й емоції перекладаються у текстовий простір за допомогою художніх рефлексій, листової форми, есеїстичних роздумів, що дозволяє створити багатошарову семантичну структуру [1].

У семіотичному аспекті, цей процес відображає здатність наративу інтегрувати інший медіум, змінюючи його модальність та водночас відкриваючи нові горизонти інтерпретації. Отже, літературний текст постає не лише як засіб вербалізації музики, а й як простір міжмедійного діалогу, де різні художні коди взаємодіють і продукують нові смисли. Саме це забезпечує додаткову глибинність художнього сприйняття, активізує уяву читача та формує ефект мультимодального досвіду, що виходить за межі однорідної словесності [1; 2].

У романі Е.-Е. Шмітта музичний твір, який первісно існує у формі акустичного ряду, не репрезентується у безпосередньому звуковому вимірі, а трансформується у вербальну та образну площину. Зокрема, спів оперної виконавиці вербалізується через опис її тілесності, де голос постає як матеріалізований феномен: *«…Immobile, rayonnante, la cantatrice laissait son chant vibrer dans son corps muté sous nos yeux en instrument de chair…»* [6, с. 7].

У цьому випадку відбувається перекодування музичного звучання у візуально-тактильний образ, що репрезентує голос як живий, динамічний і функціонально дієвий організм. Така трансформація демонструє перехід із акустичного (звукового) медіуму у вербальний і водночас у візуальний семіотичний регістр, що забезпечує мультимодальне розширення наративу.

Водночас музика у тексті набуває значення не лише зовнішнього естетичного явища, а й внутрішнього досвіду суб'єкта. У висловлюванні *«…Mozart l'a inventé et me l'a administré…»* музика постає як акт терапевтичного впливу, засіб відкриття сенсу життя і джерело екзистенційного щастя.

Отже, процес міжмедійної трансформації передбачає не тільки зовнішню репрезентацію музичного артефакту, а й суб'єктивізацію художнього досвіду, його інтеграцію у внутрішній рефлексивний наратив, що надає тексту додаткового психологічного та емоційного виміру.

Особливої уваги заслуговує багаторівневий синтез семіотичних кодів. Наведений фрагмент об'єднує аудіальний (музичне звучання), візуальний (тілесність виконавиці) та вербальний (наративні описи і роздуми персонажа) плани, формуючи складну систему міжмедійних відносин [1]. Проте тут ідеться не про просте поєднання кодів (онтологічну інтермедіальність), а саме про їхню трансформацію: звук перетворюється на текст і образ, що істотно збагачує художню структуру роману.

Важливим елементом є цитування арії *«Dove sono i bei momenti di dolcezza e di piacer»* з опери В.-А. Моцарта *Le Nozze di Figaro*. У романі вона функціонує не як побіжна інтертекстуальна згадка, а як складний вербальний конструкт, що модифікує сприйняття читача, перетворюючи музичний фрагмент на структурно значущий елемент художнього дискурсу.

Таким чином, Е.-Е. Шмітт демонструє приклад трансформаційної інтермедіальності, у якій музика набуває багатокомпонентного художнього виміру, що поєднує акустичне, візуальне, тілесне й вербальне в єдиний наративний комплекс.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що інтермедіальність у французькому художньому дискурсі постає як багаторівневий феномен, який реалізується через різні моделі семіотичної взаємодії. Аналіз романів Е.-Е. Шмітта «La Part de l'Autre» та «Ma vie avec Mozart» засвідчив наявність двох провідних типів інтермедіальності – ***онтологічної та трансформаційної***.

Онтологічна інтермедіальність виявляється у структурній інтеграції різних мистецьких кодів у наративну тканину твору. Живопис, театр, музика чи кіно функціонують не лише як тематичні референції, а як засадничі принципи організації художнього світу. Це надає тексту багатошаровості, зумовлює поліфонію сюжетних ліній і формує наративну багатоперспективність. Прикладом є роман *«La Part de l'Autre»*, де живопис постає не як хобі персонажа, а як модель ідентичності та спосіб сприйняття реальності.

Трансформаційна інтермедіальність реалізується у процесі перекодування змісту одного медіуму засобами іншого, що забезпечує багатоканальність сприйняття художнього тексту. У романі *«Ma vie avec Mozart»* музика Моцарта трансформується у вербальний дискурс – мемуари, роздуми, листи, есеїстичні інтерпретації. Звуковий ряд набуває втілення у візуальних і тактильних образах, а також у внутрішньому психологічному досвіді персонажа. Така інтермедіальна трансформація дозволяє створити синтетичний наратив, де музика виконує роль не лише художнього мотиву, а й інструменту екзистенційного самопізнання.

Таким чином, інтермедіальність у романах Е.-Е. Шмітта функціонує як ключовий механізм художньої організації тексту. Її онтологічна форма забезпечує інтегративність та структурну багатовимірність наративу, тоді як трансформаційна – розкриває потенціал перекодування між різними семіотичними системами, відкриваючи нові можливості для інтерпретації та естетичного сприйняття. Отримані результати дозволяють розглядати інтермедіальність не лише як жанрово-стильовий феномен, а як універсальний принцип моделювання сучасного художнього дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brown C. S. Music and Literature: A Comparison of the Arts. Athens, Ga. : University of Georgia Press, 1963. 287 p.

2. Kattenbelt C. Intermediality in Theatre and Performance: Definitions, Perceptions and Media Relationships. *Culture, Language and Representation*. 2008. Vol. 6. P. 19–29.

3. Kristeva J. Le mot, le dialogue et le roman. *Sēmeiōtikē. Recherches pour une sémanalyse*. Paris : Seuil, 1969. P. 143–173.

4. Rajewsky I. O. Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermédialités* / *Intermediality*. 2005. № 6. P. 43–64. DOI: 10.7202/1005505ar.

5. Schmitt E.-E. La Part de l'autre. Paris : Albin Michel, 2003. 437 p.

6. Schmitt E.-E. Ma vie avec Mozart. Paris : Albin Michel, 2005. 180 p.

7. Schroter J. Discourses and Models of Intermediary. *Comparative Literature and Culture*. 2011. Vol. 13. № 3. URL: http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss3/ (Last accessed: 28.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 4
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.23

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПІДХІД

FUNCTIONAL ASPECTS OF ENGLISH MARKETING TERMINOLOGY: TRANSLATIONAL APPROACH

Moshkovska L.M.,
orcid.org/0000-0002-4173-9018
lecturer at the Department of Foreign Languages
Yevhenii Bereznyak Military Academy

The article examines the functional features of English – language marketing terms on the American LKQ corporation website and on its branch ELIT-Ukraine site as well as the most effective ways of their exact rendition into Ukrainian. It has been found that the marketing content on both sites consists of four information blocks: headings and subheadings, consumer-oriented information core, a financial block, a finalizing part with the slogan of the company. The functional potential of marketing terminology in headings and subheadings has been revealed in nominative sentences, imperative structures, rhetorical and special questions, infinitive syntactic units. Marketing terms in the second and third information blocks have been classified into ten structural and semantic groups to distinguish two-, three-, four-, five-component marketing terminological clusters of syndetic and asyndetic connection that include economic, transport, law terms, general scientific lexicon, internationalisms, common vocabulary, abbreviations, temporal components. In addition, digital marketing terms have been identified in three digital marketing operations and classified into four thematic groups on the basis of internet catalogue analytical data with the focus on their structural types, semantic nature, translation ways and the Ukrainian translated versions. The transformational approach with the dominant complex transformations has been proven to be the most effective way of conveying English marketing terminological clusters into Ukrainian. One-component terms have been translated by addition, substitution, semantic development transformations. The most common transformations have turned out to be adaptive transcoding, transposition of elements, replacement of parts of speech, addition and concretization. There have been few cases of stylistic transformations employment: expressivation, logization.

Key words: marketing content, company site, marketing language, marketing terms, digital marketing terminological clusters, transformational approach, complex transformations.

У статті досліджено функціональні характеристики англомовних маркетингових термінів на сайтах Американської корпорації LKQ та її філії ELIT- Україна і розглянуто найефективніші способи їх точної передачі українською мовою. З'ясовано, що маркетинговий контент містить чотири інформаційні блоки: заголовки і підзаголовки, інформаційне ядро, орієнтоване на споживача, фінансовий блок, заключна частина зі слоганом компанії. Функціональний потенціал маркетингової термінології в заголовках та підзаголовках розкрито в називних реченнях, імперативних структурах, риторичних та спеціальних питаннях, інфінітивних синтаксичних одиницях. Маркетингові терміни у другому та третьому інформаційних блоках поділено на десять структурно-семантичних груп, щоб виокремити дво-, три-, чотири-, п'ятикомпонентні маркетингові термінологічні словосполучення сполучникового та безсполучникового зв'язку, які включають економічні, транспортні, юридичні терміни, загально наукову лексику, інтернаціоналізми, загальновживану лексику, абревіатури, темпоральні компоненти. До того ж, цифрові маркетингові терміни виділено в трьох цифрових маркетингових операціях та класифіковано на чотири тематичні групи на основі аналітичних даних інтернет каталогу із зазначенням їх структурних типів, семантичної природи, перекладацького способу та українського перекладеного варіанту. Доведено, що трансформаційний підхід з домінуючими комплексними трансформаціями є найефективнішим способом передачі англійських маркетингових термінологічних словосполучень українською мовою. Однокомпонентні терміни перекладено трансформаціями додавання, заміни, семантичного розвитку. Виявлено, що найпоширенішими трансформаціями є адаптивне транскодування, транспозиція елементів, заміна частин мови, додавання та конкретизація. Встановлено поодинокі випадки використання стилістичних трансформацій експресивації та логізації.

Ключові слова: маркетинговий контент, сайт компанії, маркетингова мова, маркетингові терміни, цифрові маркетингові термінологічні словосполучення, трансформаційний підхід, комплексні трансформації.

Problem Statement. In recent decades, limitless internet capabilities advance information and communication channels to interact with the target audience worldwide. Digital marketing, an innovative marketing branch in economics, contributes a lot into creating favorable business environment on websites

for manufacturing, distribution and servicing activity, thus providing efficient companies' performance. Besides, online business is based on sophisticated marketing strategies development. Researching consumers' behavior, their division according to geographical, social and demographic criteria, the modern market proposes more and more software advantages to effectively collect and analyze various information flows about recent events on websites through a big number of web analytic instruments [1]. So, plausible economic data expounded in the texts of information, analytical or advertising character allow to research the marketing environment of the enterprise, to make a statistical analysis, and to reveal the site's efficiency by forming maximum trust to the companies' services and products' quality. In addition, websites and applications draw more and more attention of users, whose behavior and interest are stipulated by effective online strategies elaboration in web analytics. So, economic texts on digital platforms, compiled and put up by digital marketers, contain financial figures in charts or diagrams, advertising news, novel technological advances' description, logistics operations for the further company's brand dissemination and popularization [2].

However, one of the challenges on the way of improving communication channels with the target audience and increasing the customer base is constantly emerging marketing terms that often result in misunderstanding or misinterpretation. It should be noted that it has already constituted a significant layer in the economic terminology system and is being steadily replenished at present. Hence, English marketing terminology translation requires not only foreign language and translation competencies but professional mastering of economic knowledge, marketing issues, in particular.

The relevance of research is stipulated by the increasing number of English marketing terms in the English-language internet economic environment and the need for their exact rendition into Ukrainian to lift the language barriers of English websites content in the Ukrainian market. False, superfluous or approximate interpretation of their meanings can lead to partial or full miscomprehension of financial accounts and the wrong viewpoints over the applied marketing strategies efficiency, making the language issue acute for professional translators of English internet business spheres and setting up hurdles in interactive channels that involve target Ukrainian users.

Review of Recent Researches and Publications. Marketing language has long been a focus of diachronic studies by many scholars (R. Hanchen, R. Goke) who claim that the majority of marketing terms have English origin and are creatively coined. Acronyms, abbreviations, blends, metaphors, metonymic expressions are the most typical term formation patterns in marketing [3].

In addition, they are stated to be of ambiguous or vague nature, resulting in "ineffective communication processes" in the marketing sphere [4]. Researcher A. Kronrod explored the issue of the marketing terminology analysis in consumer-generated content and marketer-generated communication on Facebook and X (Twitter), underlining the importance of computational linguistics methods and AI tools to identify and measure linguistic aspects in marketing and to develop effective consumer interactions with AI systems [5, p. 88–89].

Furthermore, researcher T. Hashem emphasized a great functional potential of employing local words, terms and references in marketing to form a productive brand language apparatus for pulling in customers to "purchase a local item", so influencing their behavior, building confidence and increasing trust to the brand. So, brand linguistic tools in the marketing applicability were investigated through the survey design, statistical processing methods and hypotheses testing [6, p. 305]. Thus, numerous researches of this issue enabled us to conduct a comprehensive analysis of specific marketing tools linguistic representation in the case study of LKQ corporation and ELIT-Ukraine websites in order to consider their functional potential in the structural parts of the sites, to group them into several classes and to form their translation equivalents in Ukrainian. We scrutinized scientific contributions of G. Khatser about the peculiarities of interpreting English-language advertising texts with the transformational approach to the translation of expressive lexical means as well as experimental research of N. Ishchuk and O. Barvinchenko on the issue of conveying two-component marketing terminological collocations from English into Ukrainian through lexical and semantic transformations [7; 8]. So, the main point is translation ways in the marketing domain must be highlighted with a special emphasis on the structural and semantic characteristics of English marketing terminology that represents a mixed layer of economic terminological units, transport and law terms, general scientific concepts, transport terminology, common vocabulary and stylistically marked lexicon, thus expanding the translational apparatus.

So, the research is aimed at exploring functional aspects of English language marketing terms on websites and identifying the common ways for their exact rendition into Ukrainian. **The following tasks** enable to implement the general aim:

– To explore the linguistic environment of marketing terms functioning on the websites;

– To classify marketing terms according to their structural and semantic criteria;

– To discern the most effective ways of their conveying into Ukrainian.

In order to achieve the tasks' fulfillment, such methods were applied as: the linguistic analysis of marketing content, descriptive analysis of functional aspects of marketing terms, the componential and semantic analyses of marketing terms, the translational analysis of marketing terms.

Research Analysis. At present, economic texts on websites with the marketing focus are being constantly renewed to encompass a variety of activities including advertising, market research, products and services development, pricing strategies realization, distribution methods based on internal and external logistics channels. Moreover, economic relations boost business contacts and linguistic research to have social relations expanded, internationalized and globalized. These processes facilitate the ever-increasing role of marketing terms in business communication spheres that require comprehensive insight.

In the course of exploring the American LKQ corporation site and its Ukrainian branch ELIT-Ukraine Auto Parts, it has been found that the framework, the marketing content rests on, is composed of the textual elements that elucidate basic provisions to be persuasive and credible for the target audience: a brief history of the company with its steady attainments, productive company teamwork, successful partnership with other companies, main segments of prosperous business activity, important filters about the best quality of products and services, their applicability for different brands of cars, favorable target readership's reviews, shops and dealerships' references, contacts and regular financial reports to prove the profitability of the companies within a certain fiscal period [9; 10]. The marketing content on websites encompasses several information blocks in a concise and compressed representation that are standardized according to the compositional design: headings, subheadings, advertising consumer-oriented information core (technical specifications of auto parts, brands of cars, distribution segments), a financial constituent, a finalizing part (contacts, requisites of producers, distributors) and a life-confirming slogan of the excellent company performance. It should be noted that headings and subheadings on the websites are perceived as mutually beneficial commercials, carefully designed marketing tools, for either producers of goods, distributors (wholesalers and retailers) or the target audience of consumers. They are intended to promote not only high – quality auto parts to almost all makes and models of foreign and domestic cars but to build confidence and trust to exceptional customer services and to the fair company policy as a whole. A broad range of marketing terms functioning in different syntactic structures that constitute headings and subheadings can be manifested with the appropriately chosen translation equivalents in the Ukrainian language:

– the nominative sentences expressed by two-, four- or mainly three-component noun clusters with the transport terminological units and common vocabulary: *ELIT Auto Parts – Автозапчастини компанії ELIT* (transposition + addition + substitution + transfer of the original name). *Our Parts Worldwide – Наші автозапчастини по всьому світу* (substitution + addition). *Our Global Business Segments – Наші світові бізнес сегменти* (loan translation + transliteration + semantic development). *LKQ Specialty – Діяльність компанії LKQ* (transposition + generalization + addition). *Keystone Automotive Industries – Провідні галузі автомобільної промисловості* (generalization + addition + transposition);

– the imperative sentences, filled with common vocabulary and transport terms: *Find your parts! – Ваші запчастини у нас!* (pragmatic adaptation). *See your vehicle warranty forms – Не забудь свою гарантійну квитанцію на автівку* (antonymous translation + substitution + transposition). *Contact us about us! – З нами про нас!* (omission). *Read our 52 reviews – У нас вже 52 відгуки! Ваш наступний!* (pragmatic adaptation) ;

– the nominative sentences with the IT term "Filters" that encompass some specific subheadings, represented by the economic and transport terms: *Make – Марки авто* (addition + substitution), *Model – Моделі*(substitution + transcoding), *Part – Запчастини* (addition + substitution), *Year – Рік випуску* (addition), *Application – Додатки* (substitution) or the subheadings, bearing general information, with common concrete nouns or financial and insurance terms: *Home – Вітчизняний виробник або Вітчизняний сегмент* (semantic development), *Shop – Ринки збуту. Ремонтні майстерні* (semantic development), *Payment – Умови оплати* (addition + substitution), *Vehicle Warranty – Гарантія на транспортний засіб* (transposition + replacement*)*;

– the rhetorical or special questions with the inclusion of common vocabulary and transport terminology: *A Passion for Parts? – Непідробна зацікавленість запчастинами?* (replacement + concretization); *What parts are you looking for? –*

Які запчастини вас цікавлять? (concretization + expressivation); *Fueled for Passion? – Все-ще не згасає інтерес?* (antonymous translation + logization) [11, p. 32];

– the nominative sentences, containing common vocabulary and transport terminology: *Engine Assembly. – Збірка двигунів.* (transposition + substitution); *Hybrid Batteries. – Гібридні акумулятори.* (transliteration + concretization); *Transmission. – Коробка передач.*(equivalent translation)*; Exterior Color. – Колір кузова.* (transposition + concretization);

– the nominative sentences, consisting of two-, three-, four-component financial and insurance terms: *ELIT Auto Parts Warranty – Гарантія від компанії ELIT Запчастини* (transposition + addition + transplantation of the original name)*, Financial Statements – Фінансова звітність* (adaptive transcoding + generalization);

– the infinitive sentences, saturated with the marketing terms: *How to file a warranty claim – Процедура подання гарантійної претензії* (replacement + loan translation); *How to choose a cost-effective option – Як обрати економічно вигідну пропозицію* (loan translation + concretization); *How to upload your car photos – Як завантажити фото вашої автівки* (transposition + concretization); *Rear images – Вид ззаду* (generalization + transposition + replacement);

– the nominative sentences, including proper nouns, denominating brands of cars, names of distributor partners: *Platinum Pro. Platinum Plus. TRI STAR. ELITEK. – Platinum Pro. Platinum Plus. TRI STAR. ELITEK.* (transfer of the original names); *Consolidated Vehicle Converters Mechanical (USA) – Механічні консолідовані конвертери для транспортних засобів (США)* (transposition + adaptive transcoding + addition+ loan translation).

As can be seen, marketing information on both sites is structured into information blocks, each under the appropriate heading or subheading, pursuing the pragmatic directionality of promoting and selling goods and services at the best companies' advantage and is successfully realized by carefully selected transport, financial, marketing, insurance terminology, common vocabulary, functioning in specific syntactic structures and is mainly translated by mixed transformations.

It is also worth considering the texts in information blocks from the viewpoint of their lexical representation and translation approaches. They are compiled on the grounds of their functional loading and constitute a significant layer of common vocabulary, particularly qualitative adjectives describing technical specifications of auto parts, repair services and assembly technologies, highly qualified personnel (*heavy, broad*, *reliable, flexible, modern, confident*), being conveyed into Ukrainian by the dictionary equivalents; abstract nouns characterizing business processes (*collision, acquisition, segmentation, performance, replacement, pride, operation*), being mostly translated by the full equivalents or by lexical and semantic transformations: *segmentation – розподіл* (generalization); operation – *цикл* (concretization); common concrete nouns signifying separate components *(car, vehicle, facility, product*), proper nouns, denoting dates, numerals denominating the number of auto parts, technical specifications, temporal periods. All of them contribute to the marketing terminology system formation through their combinability properties with economic, transport, law terms at the conceptual level and their functioning in the marketing content of websites. Besides, another tangible lexical layer of marketing texts on websites is formed by internationalisms that stipulate further stable business language directionality development and extend the opportunities for non-equivalent semanticity, fast and lasting memorization of borrowings, replenishing the target economic language vocabulary. It has been revealed that genuine and partial internationalisms function as the components of complex marketing terms, forming new concepts, and are rendered into Ukrainian by primarily the adaptive transcoding technique or the loan translation way: *strategic objectives – стратегічні цілі, product portfolio – портфоліо товарів, credit losses – кредитні збитки, a global restructuring initiative – ініціатива глобальної реструктуризації, market risks – ринкові ризики, web-analytics – веб-аналітика, market segments – ринкові сегменти*.

In the process of exploring text passages with versatile instruments and techniques of basic marketing strategies realization as well as the finalizing part that covers different financial reports in tables and charts with the exhaustive data analyses for certain time periods, their stead fasting business growth in European and Western markets, a great many marketing terms were selected in conformity with structural and semantic criteria and classified into ten semantic groups with the detailed consideration of translation ways and Ukrainian versions:

– marketing terms, describing the main participants of marketing operations, that are expressed by one-component professionalisms or by noun clusters: *customers – клієнти* (dictionary equivalent), *consumers – споживачі* (dictionary equivalent), *buyers – покупці* (dictionary equivalent), *non-cus-*

tomer facing teams – команди, які не працюють з клієнтами (descriptive translation), *LKQ stockholders – акціонери компанії LKQ* (transposition + addition), *registrants – реєстранти* (adaptive transcoding), *subcontractors – субпідрядники* (dictionary equivalent), *distributors – дистриб'ютори* (transliteration);

– marketing terms, indicating names of businesses or their functional peculiarities: *Delaware Corporation – Корпорація Делавер* (transliteration + transposition), *LKQ corporation – корпорація LKQ* (adaptive transcoding + transposition + transfer of the original name), *a reporting company – компанія, що звітує* (transposition + replacement), *a shell company – фіктивна компанія* (a dictionary equivalent), *subsidiaries – дочірні компанії* (a dictionary equivalent);

– marketing terms (asyndetic and syndetic terminological clusters), describing financial regulations and indicators: *purchase of treasury stock – придбання власних акцій* (loan translation + semantic development), *financial accounting standards – стандарти фінансового обліку* (transposition +concretization + adaptive transcoding), *the cost of goods sold – собівартість проданих товарів* (concretization + transposition + loan translation), *gross margin – валова маржа* (loan translation), *a fixed interest rate – фіксована процентна ставка* (a dictionary equivalent), *equity in losses of unconsolidated subsidiaries – власний капітал у збитках неконсолідованих дочірніх компаній* (semantic development + adaptive transcoding);

– law terms (proper names), denoting names of documents that elucidate marketing, financial operations and other business transactions: *Securities Exchange Act – Закон про фондову біржу* (generalization + transposition + semantic development), *Rule 405 of Regulation – Правило 405 Регламенту* (loan translation + concretization);

– marketing units, represented by infinitive phrases that account for monitoring operations, oversight, tracking and tracing activities, market research and analysis: *to study the market and income approaches – дослідити ринкові та прибуткові підходи* (loan translation), *to mitigate possible risks – пом'якшити можливі ризики* (loan translation + adaptive transcoding), *to identify the tangible fluctuations in commodity prices and the volume of materials sold – виявляти відчутні коливання в цінах на сировинні товари та визначити обсяг проданого матеріалу* (replacement + transposition + addition);

– marketing terms, characterizing different processes in marketing campaigns, can be represented by general scientific terms and translated through the adaptive transcoding technique: *rationalization – раціоналізація, integration – інтеграція, activation – активація, standardization – стандартизація, centralization – централізація*;

– marketing terminological clusters, including temporal components: *annual impairment test – щорічний тест на знецінення* (loan translation + transposition + transliteration), *indefinite-lived intangible assets – нематеріальні активи з необмеженим терміном служби (*transposition + partial explication), *the current period – поточний період* (loan translation), *a full year – повний рік* (loan translation), *fiscal years beginning after December 15, 2024 – фінансові роки, що розпочались після 15 грудня, 2024 року* (replacement + transposition);

– marketing terms-abbreviations (acronyms): *CODM – The Chief Operating Decision Maker – головний діючий керівник з прийняття рішень* (addition + concretization); *OE parts – оригінальні запчастини* (the full name);

– marketing terminological clusters of asyndetic connection, signifying the market of services, that are rendered by the loan translation technique: *advisory services – консультаційні послуги, diagnostic services – діагностичні послуги, repair services – ремонтні послуги*;

– marketing terminological clusters, indicating fair value measurements: *financial assets and liabilities measured at fair value – фінансові активи та зобов'язання, оцінені за справедливою вартістю* (loan translation), *evaluation techniques of quoted market prices – методи оцінки ринкових цін котирування* (generalization + transposition + replacement), *the value hierarchy – ієрархія цінностей* (substitution + transposition), *the fair value estimation – справедлива оцінка вартості* (concretization + transposition);

– two- or three-component marketing terms of mainly asyndetic connection, related to monetary operations: *facility closure costs – витрати на закриття об'єкта* (transposition + concretization), *operating costs – експлуатаційні витрати* (dictionary equivalent), *additional expenditures – додаткові витрати* (dictionary equivalent), *the cumulative plan costs – сукупні планові витрати* (loan translation + adaptive transcoding), *transaction related expenses – витрати, пов'язані з транзакцією* (adaptive transcoding + transposition), *interest expense – відсоткові витрати* (loan translation + replacement).

It can be seen that effective worldwide marketing communication is developed and enhanced through constant customer interest and participation due to the authenticity of marketing content, their

confidence and trust to credible LKQ and ELIT-Ukraine websites' content. By effectively utilizing semantic sets of marketing terms, the compelling tone of narration, and a masterly choice of visual material, state-of-the-art marketing mechanisms elaboration and implementation can significantly affect consumer perception, decision making and purchasing power as well as create the same effect on the target audience after the thorough choice of the most effective ways to faithfully render the English – language marketing terms into Ukrainian.

When researching successful business activity of ELIT-Ukraine company on the English-language website, it has been revealed that digital marketing instruments Search Engine Optimization and Social Media Marketing provide users with company news feeds. Due to the work of website designers and website developers, online media users have easy access to the company textual and visual information as well as enjoy interactivity with the company personnel. Moreover, they can directly influence the website content by means of their comments, reactions and messages. Digital marketers facilitate the two-way communication platform where the target audience do not only familiarize with the company site content but actively participate in its creation, discussion and improvement.

Web-analytics, an indispensable digital marketing service, allows to delve into the customer behavior on websites and develop future personalized proposals. It is designated to measure, receive and analyze information about the number of attendees and the frequency of their visits. These data help work out which website parts function better and which ones require improvement for efficiency and profitability increase [12]. There are several ways of tracing the users' behavior on the website that can be described by the asyndetic digital marketing terminological clusters with proper names of IT directionality, undergoing complex transformations to achieve their partial equivalence in forming Ukrainian translation versions:

1. *Analytical programs installation – Встановлення аналітичних програм* (transposition + adaptive transcoding + concretization) (*Google Analytics*, in particular) to receive information about the number of visits, interaction with pages, and time spent on the website.

2. *Click tracking – Відслідковування кліків* (transposition + adaptive transcoding). It helps figure out which buttons and references draw more attention of users and what information they are looking for.

3. *Tracking digital user behavior – Відстеження цифрової поведінки користувачів* (substitution + transposition). Certain programs enable to see the way the visitors leaf through the pages, which blocks they read, at what stages they leave the site.

4. *Traffic source tracking – Відслідковування джерела трафіку* (transposition + adaptive transcoding). This mechanism makes it easier to identify which sources the users come from (search systems, social net, advertising campaigns) and how it influences their behavior.

5. *Behavior analysis based on conversions – Аналіз поведінки на основі конверсій* (adaptive transcoding + transposition). It allows to single out the actions which bring about the desired outcome (purchases, registration) and which site elements must be optimized for conversions increase**.**

It can be inferred that web-analytics is an important digital marketing instrument for studying the user behavior on websites. Data collection and data analysis enable the enterprise to better understand its target audience, improve products and services quality, optimize marketing strategies for achieving success in the market. Furthermore, digital marketing terminology system is gradually upgraded with terminological neologisms, loanwords, international lexicon, IT vocabulary, economic, statistical, mathematical, psychological concepts due to constant development of digital information, marketing technologies in different business spheres [13].

By researching digital consumer behavior on the basis of internet catalogue analytical data of ELIT-Ukraine company that runs business in b2b market segment, four thematic groups of digital marketing terms have been identified and described:

Consumer market segmentation represented by asyndetic and syndetic three-, four-, five-component noun clusters: *b2b business segment – бізнес-сегмент b2b* (replacement + transposition + transfer of the original abbreviation), *precise and high – quality competitors performance analysis – точний та якісний аналіз ефективності конкурентів (*transposition + adaptive transcoding + omission), *detailed consumer B2B market segmentation – детальна сегментація споживчого ринку* B2B (transposition + replacement + adaptive transcoding + transfer of the original abbreviation).

Loyalty programs and global activities: *CRM system (Customer Relationship Management) – система керування взаємовідносинами з клієнтами* (transposition + adaptive transcoding + replacement + abbreviation deciphering), *increase in consumer satisfaction – підвищення задоволення споживачів* (substitution + transposition), *reserve fund deprivation – позбавлення резервного фонду* (transposition+replacement+adaptive transcoding), *significant increase in company turnover– значне збільшення*

обороту компанії (adaptive transcoding + transposition), *visual stock distribution – візуальний розподіл запасів* (adaptive transcoding + transposition + semantic development), *marketing products replenishment – поповнення маркетингових продуктів* (concretization + adaptive transcoding + transposition).

Digital consumer behavior: *three-step graph of consumers hitting the site – трьохетапний графік відвідувань сайту споживачами* (transposition + replacement + adaptive transcoding), *client's personal account – особистий рахунок клієнта* (transposition + adaptive transcoding + concretization), *search query – пошуковий запит* (replacement + concretization), *spare parts selection section – секція вибору запчастин* (transposition + replacement + adaptive transcoding), *Orders tab – вкладка замовлень* (concretization + transposition), *no page transitions – без переходів між сторінками* (substitution + addition), *promotions launch – запуск рекламних акцій* (transposition + semantic development), *pageview dynamics – динаміка переглядів сторінок* (replacement + transposition + adaptive transcoding), *product group review diagram – діаграма огляду групи продуктів* (adaptive transcoding + transposition+ substitution).

Promotional campaigns: *promotional period – рекламний період* (loan translation + transliteration), *promotion seasonality – сезонність рекламної акції* (adaptive transcoding + transposition + semantic development), *preparation of market participants for vehicle technical inspection – підготовка учасників ринку до технічного огляду транспортних засобів* (transposition + adaptive transcoding + concretization), *promotional offers – рекламні пропозиції* (concretization).

It can be stated that digital marketing terms of four thematic groups in question are mainly two-, three-, four-, five-component terminological clusters of asyndetic connection and acquire such structural models as: N+N; N+N+N; N+N+N+N; Adj. + N, Adj.+ N + N; Abbr. + N; Part. II + N + N + Abbr. + N + N. Besides, three- and five-component syndetic terminological clusters have been identified and analyzed as the following structures with the adjuncts (mostly nouns, simple or compound adjectives) joining the head-components by means of the prepositions "in, of, for": N (head) + in + Adjunct 1 +Adjunct 2; Adjunct 1 + Noun (head) + of + Adjunct 2 (gerundial phrase); Noun (head) + of + Adjunct 1 + Adjunct 2 + Adjunct 3 + Adjunct 4 + Adjunct 5. In addition, the constituents of complex digital marketing terms have been primarily represented by economic, transport, computer terminology, general scientific lexical units, abbreviated forms, common vocabulary and internationalisms.

Thus, the order of components within terminological clusters, where head nouns are semantic kernels and pre-posed or post-posed adjuncts have a restrictive or an explanatory meaning, will make it easier to grasp the meanings of "semantically wide structures" to create exact translation equivalents [14, p. 14–15].

Conclusions. Marketing has been regarded in our research as a complex system of production, distribution, advertising organization that is focused on products and services sales at the best companies' advantage. The marketing language environment has been studied on the American LKQ corporation website and on its branch ELIT- Ukraine Auto Parts company site to figure out that the textual space on both sites is arranged in several information blocks, saturated with marketing terminology that effectively functions in specific syntactic structures or separately as filters in the main textual block or in the final block of financial statements, requisites and contacts. It has been grounded that the marketing terminology system consists of economic language units, law terms, transport lexicon, abbreviations, internationalisms, proper names, IT terms, general scientific units of abstract character and common vocabulary. Furthermore, marketing terms have been classified into eight groups according to their functional peculiarities of advertising character in headings and subheadings with the indication of their structural characteristics, semantic loading and the translational ways and means. In the course of investigating the textual core of both sites, ten groups of marketing terms have been singled out, based on their structural and semantic criteria. It has been noted that digital marketing terms are the constituents of effective digital marketing tools that spur the two-way communication channel with the constant participation of the target audience. So, four main digital marketing operations have been described by two-, three-, four-component syndetic and asyndetic noun clusters of terminological character with the translation equivalents, achieved through the proper selection of translation ways. Moreover, four thematic groups of digital marketing terms have been identified with the emphasis on their structural peculiarities and semantic nature and on the careful choice of the translation ways for their exact rendition into Ukrainian.

As a result of the research conducted, it has been revealed that the transformational approach with complex transformations is the most effective way to adequately convey three-, four-, five-component marketing terms of syndetic and asyndetic connection with the following dominant translational models: transposition + adaptive transcod-

ing + replacement; adaptive transcoding + transposition + semantic development; transposition + adaptive transcoding + omission; loan translation + transposition + transliteration; replacement + adaptive transcoding + transfer of the original abbreviation. Two-component terminological clusters have mostly been translated through the employment of four prevailing complex transformations: transposition + adaptive transcoding; transposition + replacement; transposition + concretization; transliteration + transposition. Partial explication and the descriptive way have only been applied to complex economic units within marketing terminological clusters. **In the perspective**, it will be expedient to tackle on the issue of stylistic peculiarities of English marketing texts' rendition into Ukrainian.

REFERENCES:

1. Zheng, J. G., Peltsverger, S. Web Analytics Overview. In: *Encyclopedia of Information Science and Technology*. 3rd ed. Chapter 756. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/272815693_Web_Analytics_Overview (дата звернення: 29.09.2025).

2. Веб-аналітика: що це таке, сервіси та інструменти для аналізу сайту. Wezom. URL: https://wezom.com.ua/ua/blog/instrumenty-veb-analitiki (дата звернення: 29.09.2025).

3. Goeke, R. The language of marketing. In: *The Handbook of Business Communication*. 2017. P. 491–512. URL: https://www.researchgate.net/publication/ 330308308_The_language_of_ marketing (дата звернення: 29.09.2025).

4. von Lackum, K.-H. Do you speak marketing? Fachbegriffe aus Marketing und Management verständlich erklärt. Norderstedt: Books on Demand, 2010.

5. Kronrod, A. Language Research in Marketing. *Foundations and Trends in Marketing*. 2022. Vol. 16, No. 3. P. 308–420. URL: https://www.researchgate.net/ publication/330308308_The_language_of_marketing (дата звернення: 29.09.2025).

6. Hashem, T. N., Al-Qeed, M., Qtaish, R. M. Brand Linguistics: The Influence of Using Local Terminology Through Social Media in Marketing Products on Customers' Purchase Behavior. *Journal of System and Management Sciences*. 2024. Vol. 14, No. 2. P. 291–309. DOI:10.33168/JSMS.2024.0218. URL: https://www.asmr.org/jsms/Vol14/No.2/Vol.14.No.2.18.pdf (дата звернення: 29.09.2025).

7. Khatser, G. Translation techniques for lexical and phonetic expressive means in advertising texts. *Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць* / гол. ред. М. П. Фабіан. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 2(24). С. 187–195. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/76014 (дата звернення: 29.09.2025).

8. Ishchuk, N., Barvinchenko, O. Translating Two-Component Marketing Terminological Collocations From English Into Ukrainian. *Vasyl' Stus Donetsk National University*. URL: file:///D:/Users/USER/Downloads/58%20(3).pdf (дата звернення: 29.09.2025).

9. LKQ Corporation. URL: https://www.lkqcorp.com/ (дата звернення: 29.09.2025).

10. Elit.ua. URL: https://elit.ua (дата звернення: 29.09.2025).

11.Naumenko, L. P., Hordieieva, A. Y. Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku = Practical Course of Translation from English into Ukrainian: navch. posib. Vinnytsia: Nova Knyha, 2011 .

12. Desai, V. Digital Marketing: A Review. URL: https://www.researchgate.net/ publication/ 333709419_Digital_Marketing_A_Review (дата звернення: 29.09.2025).

13. Аналізуйте поведінку відвідувачів веб-сайту. Market Finder by Google. URL: https://marketfinder.thinkwithgoogle.com/intl/uk_ua/guide/how-to-measure-user-behaviour (дата звернення: 29.09.2025).

14. Konovalova, A., Ruiz Yepes, G. The Language of Marketing and its Translation: Morphological and Semantic Aspects of Terminology. URL: https://rua.ua.es/server/api/core/bitstreams/2f3cbfaf-ae25-4666-a162-e900b394d690 /content (дата звернення: 29.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.111:811.161
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.24

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO RENDERING REALIA IN TRANSLATION

Піскунов О.В.,
orcid.org/0000-0002-7176-7423
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Роман В.В.,
orcid.org/0000-0003-3468-1062
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Шевченко М.Ю.,
orcid.org/0009-0005-2196-6466
кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземних мов
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті досліджуються особливості відтворення реалій у перекладі українських художніх текстів, зосереджуючи увагу на методологічних підходах і прийомах передачі культурно-історичних елементів іншою мовою. Підкреслюється, що реалія як лексична одиниця відображає специфіку певного мовного та культурного середовища і є важливим носієм національно-історичного колориту, емоційно-символьної та естетичної функцій у тексті, виконуючи поліфункціональну роль у художньому творі. Аналіз сучасних класифікацій перекладу реалій дозволяє виділити основні стратегії: запозичення, транслітерація, калькування, створення неологізмів, переклад за допомогою аналога, описовий переклад, контекстуальний переклад та комбіновані прийоми.

Значну увагу приділено ролі перекладача як активного учасника міжмовної комунікації, здатного поєднувати мовну компетенцію з екстралінгвістичними знаннями та приймати рішення щодо культурно-прагматичної адаптації тексту відповідно до специфіки цільової аудиторії. Практична частина статті містить розробку комплексу вправ для здобувачів вищої освіти, спрямованих на формування навичок визначення реалій, вибору адекватних способів їх перекладу, оцінки перекладених уривків та створення міні-словників українських реалій. Дослідження демонструє, що застосування системного підходу до перекладу реалій сприяє збереженню національно-культурної своєрідності оригіналу, підвищує точність та функціональну адекватність перекладу, а також забезпечує більш глибоке розуміння іншомовного культурного контексту одержувачем тексту. Стаття може бути корисною науковцям, викладачам перекладу та здобувачам вищої освіти, які займаються міжмовною та міжкультурною комунікацією, аналізом художніх текстів і практикою перекладу, а також сприятиме підвищенню якості навчального процесу у сфері перекладознавства та розвитку професійної компетентності майбутніх перекладачів.

Ключові слова: реалії, стратегії перекладу, культурно-прагматична адаптація, прийоми перекладу, описовий переклад, транслітерація, калькування, перекладацька стратегія.

This article investigates the features of rendering cultural realities in the translation of Ukrainian literary texts, with a focus on methodological approaches and techniques for conveying culturally and historically specific elements into another language. It is emphasized that a cultural reality, as a lexical unit, reflects the specificity of a particular linguistic and cultural environment and serves as an important carrier of national-historical color, emotional-symbolic, and aesthetic functions within the text, thereby performing a multifunctional role in literary works. An analysis of contemporary classifications of reality translation allows for the identification of the main strategies, including borrowing, transliteration, calquing, neologism creation, translation via equivalents, descriptive translation, contextual translation, and combined techniques. Particular attention is paid to the role of the translator as an active participant in intercultural communication, capable of integrating linguistic competence with extralinguistic knowledge and making informed decisions regarding the cultural-pragmatic adaptation of the text in accordance with the specifics of the target audience. The practical component of the study presents a set of exercises for higher education students, aimed at developing skills in identifying cultural realities, selecting appropriate translation strategies, evaluating translated excerpts, and compiling mini-dictionaries of Ukrainian cultural realities. The findings demonstrate that employing a systematic approach to the translation of cultural realities contributes to the preservation of the national and cultural distinctiveness of the original, enhances the accuracy and functional adequacy of the translation, and ensures a deeper understanding of the foreign cultural context by the target audience. This article may be of interest to scholars, translation instructors, and higher education students engaged in interlingual and intercultural communication, literary text analysis, and translation practice, while also contributing to the improvement of teaching quality in translation studies and to the development of professional competencies of future translators.

Key words: realias, translation strategies, cultural-pragmatic adaptation, translation techniques, descriptive translation, transliteration, calque, translation strategy.

Постановка проблеми. Інтерес до мови як соціального явища є однією з відмінних рис сучасної лінгвістики. Повне осмислення та ретельне дослідження мовних явищ можливе лише за умови врахування як мовних, так і позамовних факторів у їхньому повному обсязі та різноманітності. У цьому контексті сучасна лінгвістична теорія перекладу розглядає переклад як особливу форму міжмовної комунікації, що охоплює сукупність лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників [1, с. 68–69].

В перекладознавстві науково доведено, що переклад як специфічний тип комунікації відчуває значний вплив прагматичних категорій мови. Прагматичні аспекти, охоплюючи процес і результат міжмовної комунікації, є не менш важливими, ніж власне лінгвістичні [3].

У сучасній лінгвістиці питання прийомів перекладу реалій залишається відкритим через труднощі, з якими стикаються перекладачі під час передачі специфічних об'єктів культури. Реалія це частина мови, культури та народних особливостей, що не піддається прямому перекладу [4; 5; 6; 7]. Переклад реалій є одним із ключових питань перекладознавства і частиною проблеми передачі культурної своєрідності народу через мову. Дослідження реалій ведеться науковцями у всьому світі, а інтерес до них, як серед фахівців, так і серед широкого загалу, постійно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання обсягу художніх творів, що перекладаються іноземними мовами, підкреслює практичну значущість проблеми. У науковій літературі питання перекладу реалій розглядають такі дослідники, як О. Ф. Бурбак, Р. П. Зорівчак, Т. Р. Кияк, Ю. Найда та ін. [2; 8, с. 106–107; 4; 9]. В їхніх роботах започатковано систематизацію способів передачі реалій, класифікацію методів перекладу та аналіз проблем передачі культурного і історичного колориту оригіналу.

Постановка завдання. Хоча існує багато класифікацій і способів перекладу, проблема залишається відкритою. Досі обговорюються питання оптимальної передачі національно-культурних особливостей реалій, визначення головних принципів адаптації тексту під мовного одержувача та досягнення балансу між прагматичною точністю і художньою цінністю перекладу. Саме цим аспектам присвячено дослідження, що розглядається у статті. **Мета дослідження** – з'ясувати особливості відтворення реалій у перекладі художніх текстів, визначити методологічні підходи та способи їх передачі іншою мовою, проаналізувати ефективність застосування різних перекладацьких прийомів із урахуванням національно-культурної специфіки та прагматичних чинників.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання:** 1) проаналізувати сутність поняття «*реалія*» та визначити її місце в системі лінгвістичних категорій; 2) визначити найбільш поширені стратегії та прийоми відтворення реалій у художньому дискурсі; 3) дослідити роль реалій у збереженні національно-культурного колориту тексту; 4) розробити комплекс вправ, спрямований на формування навичок перекладу та інтерпретації реалій у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до детального аналізу практичних стратегій відтворення реалій у процесі перекладу, слід ще раз акцентувати увагу на тому, що однією з ключових передумов забезпечення їх адекватної передачі виступає ґрунтовне володіння перекладачем фактами об'єктивної дійсності та усвідомлене розуміння смислового наповнення тексту-оригіналу. Необхідним є не лише високий рівень мовної компетентності перекладача, а й достатній запас екстралінгвістичних (фонових) знань, оскільки, як слушно підкреслює Р. П. Зорівчак, інформація, закладена в реалії, безпосередньо випливає з існуючої дійсності. Основна проблематика її відтворення полягає у визначенні таких лінгвістичних і позамовних засобів, які дозволяють забезпечити максимально точну передачу, тобто збереження як предметного, так і емоційного значення реалії, вираженого мовними засобами оригіналу, що не підлягає зміні в процесі перекладу, тоді як форма може бути варійована відповідно до перекладацьких стратегій і контексту [8, с. 106–107].

У сучасній перекладацькій практиці труднощі, що виникають унаслідок культурних та історичних відмінностей між двома мовними спільнотами, загалом не розглядаються як непереборні перешкоди. Як уже зазначалося, реалії, які позначають предмети та явища культури конкретного народу, у перекладознавстві традиційно відносяться до категорії безеквівалентної лексики.

Необхідно зазначити, що поняття «безеквівалентна лексика» охоплює не лише реалії, але й інші мовні одиниці, що характеризуються відсутністю постійних відповідників у чужих мовах. Разом із тим, наявність таких одиниць не свідчить про неможливість їх адекватного відтворення у процесі перекладу. Практика перекладу сформувала цілий спектр прийомів і стратегій, які дозволяють забезпечити точну та адекватну передачу значень реалій у цільовій мові, зберігаючи при цьому як предметне, так і культурно-емоційне наповнення оригіналу.

Р. П. Зорівчак зазначає, що саме поняття «переклад реалій» є умовним у двох аспектах: по-перше, реалії зазвичай не мають прямого словникового еквівалента; по-друге, у конкретних текстових контекстах їх передача відбувається не через прямий переклад, а за допомогою опосередкованих засобів [8, с. 106–107].

Основні труднощі відтворення реалій у перекладі можна узагальнити у двох напрямах: у мові-реципієнті часто бракує відповідника (еквівалента чи аналога), оскільки сам референт відсутній у культурі носіїв та необхідно не лише передати предметне значення (семантику), а й зберегти культурно-історичний колорит реалії – її національні та часово-просторові особливості [10, с. 215–220].

Незважаючи на певні труднощі, значення та культурний колорит реалій можуть бути адекватно відтворені в перекладі. Для цього дослідники пропонують різні класифікації способів передачі реалій. Так, А. А. Мороз виокремлює дві основні групи: запозичення (транслітерація, часткове запозичення, калька); описові способи (створення смислового еквівалента або пояснення значення) [6]. Ю. Найда подає більш деталізовану систему, що включає: транскрипцію; утворення неологізмів (калька, напівкалька, семантичний неологізм); приблизний переклад (родо-видова заміна, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення); контекстуальний переклад [9]. Р. П. Зорівчак розробила розширену типологію способів відтворення реалій, яка охоплює транскрипцію, гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, комбіновану реномінацію, калькування, міжмовну транспозицію на конотативному рівні, субституцію та контекстуальне тлумачення [8, с. 107–108]. Саме ця система стала основою для нашого дослідження. М. І. Сливка виокремлює п’ять типів оказіональних відповідностей: запозичення, кальки, аналоги, лексичні заміни та опис [10, с. 148–150]. О. О. Селіванова акцентує увагу на чіткому розмежуванні транскрипції та перекладу (заміни). Вони виділяють створення неологізму, заміну реалії культурним аналогом, приблизний переклад і контекстуальний переклад [3].

Зіставлення запропонованих класифікацій показує, що, попри відмінність у термінології й у розподілі, описуються приблизно одні й ті самі способи передачі реалій під час перекладу. Різне членування способів обумовлено насамперед тим, що чітку межу між ними провести досить складно, наприклад, переклад страви *борщ – beetroot soup* може розглядатися і як описовий (адже передається основний інгредієнт), і як генералізація, оскільки втрачається національно-культурний колорит страви, який для українського читача є очевидним; передача реалії *вареники – dumplings* теж є подвійною: з одного боку, це опис (узагальнене позначення страви з тістом), з іншого – втрата національної специфіки, адже для іноземного читача «*dumplings*» може асоціюватися з китайськими чи польськими різновидами.

Виходячи з наведених визначень, можна зробити висновок, що реалії позначають предмети й явища, властиві лише певному мовному співтовариству, і підлягають ідентифікації шляхом зіставлення лексичних одиниць двох мов. Їхній зв’язок із народом та конкретним історичним періодом простежується досить виразно. Реалії вирізняються місцевим колоритом, відображають національні особливості життя й побуту мовного колективу. Водночас вони відрізняються від інших лексичних одиниць загальновживаністю в різних стилях мови, однозначністю та безеквівалентністю.

В рамках будь-якого художнього тексту реалії, що мають яскраво виражену національно-культурну маркірованість, виконують різноманітні функції, що робить дані лексичні одиниці поліфункціональним. Цілком очевидними функціями реалій є також функція відтворення національно-історичного колориту, символьна функція та функція естетизації побутової деталі, які використовуються в даному творі з метою занурення читача в національну атмосферу подій, що описуються в книзі. Саме тому дуже важливим і водночас час складним є питання точної передачі використовуваних реалій на мову читача для більш правильного розуміння і тлумачення їм чужої культури, що стало основним завданням нашого дослідження.

Під адекватною нормою перекладу розуміють такий переклад, у якому тексти оригіналу та перекладний текст досягають максимальної еквівалентності. Для забезпечення точного відтворення змісту оригінального тексту іншою мовою перекладачеві необхідно оволодіти фундаментальними поняттями, такими як способи, прийоми та методи перекладу, які формують основу перекладацької діяльності. Вони є основними категоріями, за допомогою яких можна досягти максимально точної передачі вихідного тексту мовою перекладу.

Як бачимо, у теорії перекладу розроблено ціла низка систематизованих підходів до проблеми перекладу реалій та класифікацій прийомів передачі значень цих лексичних одиниць. Зауважимо

лише, що проблема передачі національних реалій постала перед перекладачами вже досить давно, і вже існує великий набір перекладацьких способів та прийомів передачі таких лексичних одиниць, її не можна вважати остаточно вирішеною, оскільки далеко не для кожного випадку є готовий перекладацький еквівалент.

Аналіз досліджень з перекладознавства, присвячених розгляду цього питання, дає змогу з упевненістю стверджувати необхідність збереження національного та історичного колориту оригіналу у процесі перекладу. Елементи оригінального тексту, які є найяскравішими показниками національної та історичної своєрідності творів, тобто так звані реалії, потребують особливої уваги та нерідко становлять значні труднощі під час здійснення перекладу.

У процесі перекладу відбувається трансформація тексту з урахуванням специфіки нового одержувача, при цьому текст адаптується до його рівня знань, менталітету та національно-культурних особливостей, що забезпечує адекватне сприйняття змісту цільовою аудиторією [7, с. 273–278]. Через таку адаптацію зазнає змін інформація, закладена у вихідному тексті. Одним із найважливіших принципів перекладу є врахування функціональної значущості реалії у вихідному тексті, залежно від чого перекладач приймає рішення щодо способу її відтворення або ж повного усунення, якщо реалія не відіграє суттєвої ролі [11].

Підкреслимо, що будь-яка номінативна одиниця, яка позначає специфічний предмет чи явище певного народу, у процесі перекладу виконує кілька важливих функцій. Передусім перекладач прагне передати образ, що зумовлює індивідуальний характер прийнятого рішення в кожному конкретному випадку. При цьому необхідно брати до уваги функціональне навантаження реалії. Зазвичай домінуючою виявляється емоційно-експресивна функція, спрямована на створення художнього враження, тоді як пізнавальна (інформативна) та національно-культурна функції можуть відходити на другий план. Водночас у процесі перекладу чітко усвідомлюється, яка реалія гармонійно інтегрується в мову перекладу, збагачуючи її культурними смислами, а яка, навпаки, здатна ускладнити сприйняття тексту, викликати семантичні непорозуміння та заважати адекватному відтворенню художнього образу [4; 5; 12; 13].

Необхідно зазначити, що у процесі перекладу не завжди можливо зберегти вихідну реалію тексту або передати її через еквівалент, оскільки такий відповідник може бути відсутнім у мові-реципієнта. Разом із тим повна відмова від реалій шляхом максимальної адаптації до одержувача здатна знизити художню цінність перекладу порівняно з оригіналом. Наприклад, *Масниця – Pancake week* відображає загальну ідею свята, але втрачається культурно-історична специфіка слов'янського обряду; *Івана Купала – Midsummer Night* передає загальну концепцію свята, але частково втрачає його народні ритуали; *козаки – Cossacks* передають базове значення воїна, але втрачається історичний та культурний контекст; *гопак – Hopak dance* зберігає тип танцю, але втрачаються національні та емоційні відтінки; *вишиванка – embroidered shirt* передає предмет одягу, але не відтворює символіку орнаментів та культурне значення; *калита – traditional wedding bread* передає суть обряду, але втрачається культурно-історичний контекст весільних традицій; *калина – viburnum* зберігає ботанічну назву, але втрачається символіка, пов'язана з українською народною поезією та піснями; *вертеп – nativity play* передає загальну ідею дійства, але не відображає специфіку українського фольклорного театру; *узвар – traditional fruit / compote* передає суть напою, але втрачається культурне значення та святкові асоціації, пов'язані з українськими обрядами; *борщ – borsch* зберігає загальне уявлення про страву, але втрачаються регіональні особливості та культурні відтінки смаку.

У контексті розгляду перекладу як творчого процесу, що передбачає взаємодію двох мов і культур, необхідно виділити роль перекладача як активного учасника міжмовної комунікації. Перекладач, подібно до відправника та одержувача, виступає самостійною мовною особистістю, здатною представляти культурно-мовну спільноту як вихідної, так і цільової мови.

Виходячи з цього, цілком обґрунтовано припустити, що перекладач певним чином формує загальну стратегію перекладу, зокрема стратегію передачі реалій, впливаючи на вибір прийомів і способів відтворення культурно-історичних елементів тексту. Перекладач може застосувати описовий переклад, додати примітку, підібрати культурний аналог або використати комбіновану стратегію, що демонструє різноманітність прийомів адаптації вихідного матеріал.

Розглядаючи переклад як творчий процес, тісно пов'язаний із специфікою іншомовної культури, доцільно підкреслити, що перекладач, подібно до відправника та одержувача, виступає самостійною мовною особистістю та активним учасником міжмовної комунікації, здатним представляти як мову та культуру оригіналу, так і мову та культурний контекст перекладу.

У зв'язку зі специфікою досліджуваних лексичних одиниць необхідно підкреслити, що невід'ємною частиною загальної стратегії перекладача при передачі реалій є *культурно-прагматична адаптація*. Вона передбачає включення до тексту перекладу додаткових елементів для пояснення значень, виключення елементів, надлишкових з погляду іншомовного одержувача, а також застосування низки смислових перетворень, таких як генералізація, конкретизація та інші.

Наприклад, українське *Купала night* у перекладі як *midsummer festival* втрачає специфічні національні елементи свята. Щоб зберегти культурно-історичний колорит, перекладач може додати коротку примітку, пояснюючи традиційні обряди та символіку свята, або застосувати комбінований підхід: частково генералізувати назву для легшого сприйняття та водночас включити пояснення, що відтворює образ та емоційне забарвлення оригіналу.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що домінуючими способами перекладу реалій у текстах художніх творів виступають переклад із застосуванням аналога та описовий переклад. Така тенденція, очевидно, обумовлюється впливом прагматичного чинника на формування перекладацької стратегії, зокрема з урахуванням типу рецептора перекладу та очікуваного сприйняття цільовою аудиторією. Водночас наявність безеквівалентних одиниць не свідчить про неможливість адекватної передачі їх значення у перекладі або про те, що вони перекладаються менш точно порівняно з одиницями, які мають прямі регулярні відповідники. Навпаки, практика перекладу демонструє, що за допомогою різноманітних прийомів – таких як використання пояснювальних коментарів, культурних аналогів або комбінованих стратегій – можна забезпечити максимально точну та функціонально адекватну передачу смислу, культурного та історичного колориту оригінального тексту.

З метою закріплення розглянутих теоретичних положень та перевірки їх практичної застосовності пропонуємо низку вправ для здобувачів вищої освіти.

Приклади, використані у вправах статті, підбиралися на основі списку «100 найкращих українських літературних творів» [14].

Вправа 1. Визначення типу реалії та способу її перекладу.

Мета: навчити розпізнавати українські реалії та визначати можливий прийом їх перекладу.

Інструкція: Складіть для здобувачів список слів та словосполучень з українського художнього тексту: *вареники, козак, сало, вертеп, Маланка, Хортиця, Верховна Рада.* Проаналізуйте кожне слово, визначте, чи є воно реалією, оберіть найвідповідніший спосіб перекладу (транслітерація, калька, переклад за аналогом, описовий переклад) та обґрунтуйте, який метод найкраще передає національний колорит.

Вправа 2. Переклад реалії різними способами.

Мета: навчити застосовувати різні стратегії перекладу для однієї української реалії.

Інструкція: оберіть реалію з української культури, наприклад, *Маланка або Київський каштан.* Завдання студентів – перекласти її трьома способами: транслітерація (*Malanka, Kyiv chestnut*), переклад за аналогом (*Ukrainian New Year Festival, chestnut tree in Kyiv*) та описовий переклад (*folk celebration on the eve of the New Year, ornamental chestnut tree in Kyiv*). Потім обговоріть, який варіант краще зберігає національний колорит, а який робить текст найбільш зрозумілим для іноземного читача.

Вправа 3. Контекстуальна інтерпретація.

Мета: навчити передавати значення української реалії залежно від контексту.

Інструкція: надайте уривок українського тексту з реаліями, наприклад: «*На святі Маланки всі села збиралися разом, танцювали в масках, співали колядки і водили козу»*. Визначте функцію реалії у поданому тексті (символьна, естетична, відтворення національно-історичного колориту); підготувати переклад для іноземного читача, зберігаючи функцію (наприклад, *Malanka festival / traditional Ukrainian folk celebration*). Обговоріть різні варіанти перекладу залежно від рівня адаптації.

Вправа 4. Аналіз перекладів.

Мета: навчити оцінювати переклад українських реалій і вибирати адекватні стратегії.

Інструкція: надайте студентам український текст та його переклад англійською. Оригінал: *«Козак сидів на коні, тримаючи шаблю» (The Cossack sat on a horse, holding a saber)*; завдання: визначте, які реалії української культури були перекладені (козак, шабля), проаналізуйте, який спосіб перекладу використано для кожної реалії (переклад за аналогом, описовий переклад тощо) та обговоріть, чи збережено національний колорит, чи текст адаптовано під іноземного читача.

Вправа 5. Створення перекладацького словника українських реалій

Мета: систематизувати знання студентів про способи передачі реалій.

Інструкція: Дайте студентам уривок українського тексту, наприклад: «*На Великдень господині печуть паски, а діти збирають крашанки.*

На вечорницях дівчата водять хороводи, а хлопці грають на бандурі». Завдання: визначте реалії української культури у тексті (*крашанки, вечорниці, хоровод, бандура*); складіть переклад кожної реалії трьома способами: транслітерація (*krashanky, vechornytsi, khorovod, bandura*), переклад за аналогом (*dyed eggs, evening gatherings, round dance, Ukrainian lute*), описовий переклад (*decorated Easter eggs, traditional Ukrainian evening gatherings, circular folk dance, Ukrainian stringed instrument*). Обговоріть, який спосіб найкраще зберігає культурний колорит, а який робить текст більш зрозумілим для іноземного читача.

Вправа 6. Переклад реалії у художньому стилі

Мета: навчити передавати реалії у перекладі, зберігаючи художню образність та емоційне забарвлення.

Інструкція: Дайте студентам уривок з української художньої літератури: *«Вона тихо співала колискову біля вікна, де світило місяць, а на столі стояла миска з узваром»*. Попросіть: виділити реалії (*колискова, узвар*); підготувати переклад англійською, зберігаючи художню атмосферу: транслітерація: *kolyskova, uzvar;* описовий переклад: Ukrainian *lullaby, traditional fruit drink (uzvar).* Обговоріть, який варіант передає культурний колорит, а який – зрозумілий іноземному читачеві.

Вправа 7. Роль реалії у сприйнятті тексту

Мета: навчити студентів аналізувати, як реалії впливають на сприйняття тексту та приймати рішення про їх переклад або адаптацію.

Інструкція: Дайте уривок: «*На свято Івана Купала молодь стрибала через вогнище, плела вінки з квітів і запускала їх на воду».* Попросіть: визначити реалії (*Івана Купала, стрибати через вогнище, вінки з квітів*); обрати стратегію перекладу для кожної реалії, враховуючи функцію в тексті (збереження колориту чи адаптація для читача): Транслітерація + пояснення: *Ivana Kupala Festival (traditional midsummer celebration);* описовий переклад: *jumping over bonfires, floating floral wreaths.* Обговоріть, як переклад реалій змінює сприйняття сцени для іноземного читача і який варіант краще передає атмосферу свята.

Вправа 8. Використання контексту для пояснення реалії

Мета: навчити пояснювати реалії через контекст у перекладі.

Інструкція: прочитайте український текст і визначте слова або вирази, що є реаліями культури – предметами, традиціями чи явищами, характерними лише для цієї культури. Перекладіть фразу двома способами: генералізація – спрощений переклад, що передає загальний зміст, та конкретизація з поясненням – переклад, що точно відтворює реалії і додає пояснення для іноземного читача. Обговоріть, як додавання контексту допомагає зрозуміти традиції та культурний колорит свята.

Приклад: «На Великдень діти фарбують яйця у різні кольори та грають у хованки». Завдання: визначити реалії – фарбованка (*colored Easter egg*), хованки (*traditional hide-and-seek game*); перекласти фразу англійською двома способами: генералізація – «*On Easter, children color eggs and play games*», конкретизація з поясненням – «*On Easter, children color Easter eggs in various colors and play a traditional hide-and-seek game*». Обговоріть, як додавання контексту допомагає іноземному читачеві зрозуміти традиції та культурний колорит свята.

Вправа 9. Комбіновані перекладацькі прийоми

*Мета***:** навчити комбінувати різні стратегії для однієї реалії.

*Приклад***:** «*На свято Купала дівчата пускали вінки з квітів на воду, а хлопці стрибали через вогнище».* Завдання: перекласти реалії, комбінуючи способи: *Вінки* → транслітерація + опис: «*vinok (a traditional flower wreath*)»; *стрибати через вогнище* → описовий переклад: «*jumping over bonfires, a traditional midsummer custom*». Обговорити, як комбінування способів допомагає зберегти колорит і зрозумілість тексту.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що реалії як лексичні одиниці, що позначають специфічні предмети, явища та особливості певного мовного співтовариства, відіграють ключову роль у передачі культурно-історичного контексту художнього тексту. Вони мають багатофункціональний характер, відображаючи національні, історичні та побутові особливості мовного колективу, а також виконують емоційно-експресивну, символьну та естетичну функції.

Дослідження показало, що основні труднощі відтворення реалій у перекладі пов'язані з відсутністю прямих відповідників у мові-реципієнті та необхідністю одночасно передати семантичне значення та культурно-історичний колорит реалії. При цьому повна адаптація тексту за рахунок усунення реалій може призвести до втрати художньої цінності перекладу, тоді як опосередковані стратегії збереження реалій дозволяють підтримати його культурну насиченість.

Зіставлення різних класифікацій способів передачі реалій демонструє, що, попри відмінності в термінології, дослідники описують приблизно однакові методи: запозичення, транскрипцію,

калькування, створення неологізмів, переклад за допомогою аналога, описовий переклад, контекстуальний переклад та комбіновані стратегії.

У процесі перекладу важливу роль відіграє перекладач як активний учасник міжмовної комунікації. Його компетенції охоплюють не лише мовні, але й екстралінгвістичні знання, що дозволяє обирати адекватні стратегії культурно-прагматичної адаптації: додавання пояснень, генералізація, конкретизація, використання культурного аналога або комбінованих рішень.

Таким чином, методологія відтворення особливостей реалій у перекладі передбачає системне поєднання лінгвістичних і позамовних факторів, що забезпечує точність, збереження національно-культурного колориту та художньої цінності тексту. Дослідження підтверджує, що застосування адаптованих прийомів перекладу реалій у художніх текстах є ефективним засобом передачі культурної своєрідності оригіналу та сприяє більш повному розумінню іншомовного культурного контексту одержувачем перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурбак О. Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу. *Іноземна філологія*. Львів, 1985. С. 68–69.

2. Гаман І. В. Національно-специфічна реалія як складова картина світу. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: Зб. наук. праць. Харків, 2019. Вип. 23–24. С. 85–87.

3. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.

4. Кияк Т. Р. Перекладознавство: підручник. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

5. Коляса О. В., Коваль Н. Реалія як репрезентаційна особливість англійських туристичних текстів. *Львівський філологічний часопис*. 2022. № 12. С. 92–98.

6. Мороз А. А. Реалія як об'єкт лінгвістичного дослідження. Бердянськ, 1999. 104 с.

7. Ischenko I. Difficulties while translating realia. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки».* 2012. № 1 (3). С. 273–278

8. Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні: перекладознавчий аспект. *Іноземна філологія*. Львів, 1994. С. 106–107.

9. Nida E. A. Language Structure and Translation. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press, 2019. 230 p.

10. Сливка М. І. Історичні власні назви як реалії в українсько-англійському перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць*. Київ, 2008. Вип. 24, ч. 3. С. 215–220.

11.Анохіна Т. О. Корпусний лакунікон англомовної та україномовної картин світу: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2018. 588 с.

12. Романюк О. Особливості перекладу реалій. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей*: збірник наукових статей. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 110–113.

13. Holmes J. Translated Papers on Literary. *Translation and Translation Studies.* Amsterdam: Rodopi. 1988. 117 p.

14. Список 100 найкращих українських літературних творів (за версією Українського ПЕН-клубу) URRL : bit.ly/46ih78L

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’255.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.25

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВНОГО ПОРТРЕТУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА У ПЕРЕКЛАДІ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

REALIZATION OF INDIVIDUAL STYLISTIC FEATURES OF THE LINGUISTIC PORTRAIT OF THE POLITICAL LEADER IN THE TRANSLATION IN THE DYNAMIC MILITARY-POLITICAL DISCOURSE

Полякова О.В.,
orcid.org/0000-0002-8757-3412
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Київського авіаційного інституту

Карлащук С.В.,
orcid.org/0009-0006-2397-001X
кандидат сільськогосподарських наук,
асистент кафедри екології та зоології
Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини»
Київського університету імені Тараса Шевченка

Карпа В.І.,
orcid.org/0009-0001-5689-2058
студент IV курсу факультету психології, комунікацій та перекладу
Київського авіаційного інституту

У статті розглядається проблема відтворення мовного портрету у військово-політичному дискурсі, що сьогодні набуває особливої актуальності у зв’язку з військовими подіями, глобальними викликами безпеці та зростанням ролі інформаційних воєн. Мовний портрет визначається як сукупність індивідуально-стилістичних, лексико-семантичних та прагматичних характеристик мовця, що відображають його політичні, соціальні та ідеологічні позиції. У військово-політичному дискурсі мовний портрет реалізується через стратегічно обрані мовні засоби, які спрямовані на формування громадської думки, мобілізацію суспільства, легітимізацію політичних рішень та демонстрацію влади. Визначено, що відтворення мовного портрету потребує комплексного підходу, який враховує не лише мовні засоби, але й екстралінгвістичні чинники – політичний контекст, національні традиції, культурно-історичні особливості.

Встановлено, що відтворення мовного портрета Д. Трампа в українському перекладі є адекватним на семантичному рівні, але є певні втрати у перекладі мовного образу президента США на стилістичному та прагматичному рівнях. Переклад мовного образу президента США є інформативним щодо суті, але не передає адекватно манеру подачі, нерозривно пов’язану з політичною персоною Трампа. Загалом, український переклад мовного портрету Д. Трампа систематично нормалізує лексикон оригіналу, зменшуючи його інтенсивність, неформальність, повторюваність та емоційну насиченість. Наслідком стилістичного згладжування мовного портрету Д. Трампа у перекладі українською є потенційні зміни його сприйняття українським населенням, що робить його образ менш агресивним, рішуче налаштованим до дій, зменшує відчуття його «автентичності». Зменшення емоційної інтенсивності та популістських маркерів у перекладі мовного портрету Д. Трампа послаблює його переконливий вплив, що може мати певні негативні наслідки для військово-політичного дискурсу та ходу миротворчих подій в Україні. Як наслідок, українська аудиторія отримує у перекладі значно «фільтровану», нормалізовану версію мовного портрету Д. Трампа, що змінює сприйняття його особистості та політичного позиціонування в умовах динамічного військово-політичного-дискурсу.

Ключові слова: мовний портрет, військово-політичний дискурс, риторичні стратегії, переклад, комунікативний вплив.

The article examines the problem of reproducing a linguistic portrait in military-political discourse, which today becomes especially relevant in the context of military events, global security challenges, and the growing role of information wars. A linguistic portrait is defined as a set of individual-stylistic, lexico-semantic, and pragmatic characteristics of a speaker that reflect his or her political, social, and ideological positions. In military-political discourse, it is realized through strategically chosen linguistic means aimed at shaping public opinion, mobilizing society, legitimizing political decisions, and demonstrating power.

It has been determined that the reproduction of a linguistic portrait of the political leader requires a comprehensive approach that takes into account not only linguistic means but also extralinguistic factors such as political context, national traditions, and cultural-historical features.

The reproduction of D. Trump’s linguistic portrait in Ukrainian translation is adequate at the semantic level, but there are certain losses in the translation of the linguistic image of the U.S. President at the stylistic and pragmatic levels.

The translation of the President's linguistic image is informative in terms of content but does not adequately convey the manner of delivery, which is inseparably connected with Trump's political persona. Overall, the Ukrainian translation of D. Trump's linguistic portrait systematically normalizes the original lexicon, reducing its intensity, informality, repetitiveness, and emotional charge.

As a result of stylistic smoothing in the translation of Donald Trump's linguistic portrait, his image as the U.S. President may be perceived by the Ukrainian audience as less aggressive, less determined to act, and less "authentic." The reduction of emotional intensity and populist markers in the translation of Trump's linguistic portrait weakens his persuasive influence, which may have certain negative consequences for military-political discourse and the course of peacekeeping processes in Ukraine. Consequently, the Ukrainian audience receives a significantly "filtered," normalized version of D. Trump's linguistic portrait, which alters the perception of his personality and political positioning in the context of dynamic military-political discourse.

Key words: linguistic portrait, military-political discourse, rhetorical strategies, translation, communicative impact.

Постановка проблеми. Військово-політичний дискурс є ареною інтенсивної комунікації, де слово стає інструментом не лише інформування, а й мобілізації, формування цінностей, конструювання ідентичності [2].

Сучасний військово-політичний дискурс є надзвичайно динамічним і реагує на щоденні політичні зміни у світі. Одним із ключових аспектів цього дискурсу є формування та передача мовного портрету політичних лідерів — унікального поєднання індивідуально-стилістичних характеристик, що відображають його політичні, соціальні та ідеологічні позиції. Проблематика полягає у складності адекватного відтворення зазначених характеристик мовного портрету політичного лідера у перекладі, особливо коли йдеться про міжнародні аудиторії, яким важливо зрозуміти наміри й риторику ключових політичних діячів у сучасному військово-політичному дискурсі. Президент США є одним з ключових політиків в світі, а тому проблематика перекладу його мовної особистості у сучасному військово-політичному дискурсі є надзвичайно актуальним питанням, адже неадекватний переклад його мовної особистості може призвести до непорозуміння між президентом України чи лідерами інших країн та порушити миротворчі процеси в світі, зокрема в Україні.

Актуальність теми. Дослідження реалізації індивідуально-стилістичних характеристик мовного портрету одного з ключових політичних лідерів Дональда Трампа в українському перекладі є надзвичайно актуальним питанням у сучасних умовах глобальних політичних змін, воєнних подій та інформаційних війн. Здатність перекладача передати особливості мовної особистості політичного лідера, президента США, без втрати стилістичного та прагматичного навантаження, сприяє точності комунікації та формуванню адекватного сприйняття політичного іміджу Д. Трампа українським населенням, а також може мати вплив на поточний перебіг військово-політичних подій в Україні. Вивчення цього процесу дозволяє не лише дослідити механізми трансформації мовного портрету Д. Трампа під впливом військово-політичних подій у світі, але й розробити ефективні підходи до міжкультурного перекладу мовних портретів світових лідерів, що має практичне значення для дипломатії, медіа та міжнародної політики. Такий підхід сприяє розв'язанню наукової проблеми усвідомлення перекладу як інструменту інтерпретації та маніпуляції, засобу формування громадської думки в Україні

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий опис поняття мовного портрета в українському мовознавстві знаходимо в працях І.К. Білодід, Л.О. Белей, С.П. Бибик, М.М. Богдан, З.С. Шевчук, в той час як дослідження військово-політичного дискурсу присвятили свої наукові праці Яременко О.А., Лазебна О.А., І.О. Стаднік.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз лінгвостилістичних та прагматичних особливостей відтворення мовного портрету Д. Трампа в українському перекладі та визначення впливу перекладу на конструювання політичного іміджу політика у динамічному військово-політичному дискурсі, який може змінити не лише суспільні настрої, а й викликати соціально-політичні перетворення [1].

Матеріалом дослідження є корпус оригінальних текстів (англійською мовою): публічні промови Д. Трампа та виступи на мітингах (мітинги MAGA – «Make America Great Again», промова перед Конгресом, інавгураційна промова, виступи на пресконференціях), інтерв'ю для ЗМІ з українським синхронним перекладом [9-12].

Виклад основного матеріалу. Військово-політичний дискурс – це комунікативна практика, що відображає і формує політичну ідентичність, соціальні ролі та ставлення громадян до конфліктів і військових дій. Цей дискурс реалізується через різні жанри комунікації (офіційні промови, інтерв'ю, публікації, медійні матеріали і художні твори, включно з кіно), та впливає на сприйняття аудиторії та формує певні політичні позиції [3].

Військово-політичний дискурс відзначається медіагібридністю: його реалізація відбувається не лише у «чисто» політичних або офіційних документах, але й у медіа, літературі та художніх творах, де він отримує більш емоційно насичену, доступну аудиторії форму [3].

У військово-політичному дискурсі мовний портрет є ключовим інструментом для конструювання політичної ідентичності, переконання аудиторії, встановлення контакту (або створення дистанції) та формування іміджу політика [4]. Мовний портрет, також відомий як ідіолект або індивідуальний стиль мовлення, являє собою унікальну сукупність лінгвістичних характеристик, що вирізняють мовлення конкретної особи. Цей портрет формується на різних мовних рівнях: лексичному (вибір слів, використання специфічної лексики), синтаксичному (перевага певних реченнєвих структур, довжина речень), прагматичному (комунікативні стратегії, мовленнєві акти) та риторичному (використання фігур мови, тропів, апеляцій). Зв'язок мовного портрету з поняттям мовної особистості простежується під час виокремлення індивідуального чи колективного мовного портрета, під час співставлення різнорівневої структури мовної особистості з параметрами для характеристики мовного портрета. Дослідники вважають, що мовний портрет є загальною родовою категорією, складником мовної особистості й вербалізується мовними засобами за допомогою низки характеристик, які можуть доповнюватися: соціальних, вікових, етнокультурних. У військово-політичному дискурсі мовний портрет набуває особливої ваги, оскільки він є ключовим інструментом для конструювання політичної ідентичності, переконання аудиторії, встановлення контакту (або створення дистанції) та формування іміджу політика.

Деякі дослідники пропонують розглядати мовний портрет політика як багатоступеневу структуру, що включає соціальний, культурний, інтелектуальний, вербальний, концептуальний, когнітивний та прагматичний етапи.

Мовний портрет є динамічною проекцією трьох рівнів мовної особистості в конкретному політичному дискурсі. Його аналіз дозволяє реконструювати не лише те, «як» політик говорить (вербально-семантичний рівень), але й «що» він думає (тезаурусний рівень) і, найголовніше, «чому» він говорить саме так (прагматичний рівень). У політичному дискурсі, який за своєю природою є агональним (змагальним) та полемічним , прагматичний рівень (мета — вплив, переконання, влада) домінує і детермінує вибір мовних засобів на вербально-семантичному рівні (вибір лексики, синтаксису, стилістичних фігур) та актуалізацію певних концептів на тезаурусному рівні. Таким чином, аналізуючи лексику і синтаксис (тобто, мовний портрет), можна зробити обґрунтовані висновки про когнітивні моделі та прагматичні інтенції політика, що є абсолютно необхідним для адекватного відтворення його іміджу в перекладі.

Дональд Трамп, 45-й та 47-й президент Сполучених Штатів Америки, є яскравим прикладом такої постаті. Його унікальний комунікативний стиль та політичний імідж стали предметом численних досліджень, оскільки допомагає зрозуміти, як і чому цей новий тип комунікації виявився успішним і як він вплинув на політичний дискурс у всьому світі. Актуальність дослідження відтворення мовного портрету політичного іміджу Дональда Трампа в українському перекладі є надзвичайно високою і зумовлена комплексом політичних, лінгвістичних та суспільних факторів. Вона полягає у кількох ключових аспектах, зокрема геополітична значущість, феномен політичної риторики Трампа, роль медіа у формуванні іміджу.

Лінгвостилістичний аналіз є базовим рівнем дослідження у відтворенні мовного портеру політика. Він фокусується на формальних мовних засобах, які політик свідомо чи несвідомо обирає для досягнення своїх комунікативних цілей. Цей аналіз традиційно проводять на кількох мовних рівнях: лексичному, синтаксичному, стилістичному (тропи). На лексичному рівні аналіз спрямований на виявлення семантично та прагматично значущих одиниць, що відображає вербально-семантичний рівень моделі структури мовної особистості.

Дослідження показують, що характерними рисами комунікативного стилю Дональда Трампа є надмірне вживання суперлативів, часті повтори, використання розмовної лексики та перевага простих синтаксичних конструкцій [6, 7]. Цей стиль часто описують як популістський, націоналістичний та конфронтаційний [8]. Аналіз його лексики, синтаксису, риторичних прийомів, тональності та використання соціальних мереж дозволяє виявити ключові елементи, що формують його мовний портрет.

Лінгвістичний аналіз корпусу оригінальних текстів (англійською мовою) за лексичними характеристиками дозволяє відмітити надзвичайно високу частоту та щільність суперлативних прикметників та прислівників (наприклад, "*greatest*", "*most successful*", "*worst*", "*biggest*") та інтенсифікаторів ("*swift and unrelenting*", "*absolutely nothing*") у промовах Трампа, що створює тон самовихваляння. Слід зазначити, що при

синхронному перекладі промов Д. Трампа українською мовою відбуваються найбільш значні зміни і спостерігається чітка тенденція до нормалізації та зниження інтенсивності. Наприклад, для перекладу суперлативних прикметників та прислівників використано прямі еквіваленти (наприклад, «*найвеличніший*», «*найгірший*», «*дуже*», «*абсолютно*»), що ми бачимо у перекладі репліки Д. Трампа «*Now it is our time to take up the righteous cause of American liberty, and it is our turn to take America's destiny into our own hands and begin the most thrilling days in the history of our country. This will be our* ***greatest*** *era*» – «*Зараз наш час для того, щоб підтримати цю справу американської свободи, взяти долю у власні руки і розпочати найкращі дні в історії нашої країни. Це буде* ***найвеличніша*** *ера*» [9,10].

Аналіз показує часті випадки, коли інтенсивність висловлювання Д. Трампа зменшується за допомогою альтернативних формулювань («більша і краща» для «***bigger and better than ever before***», «значно перемогли», «вражаючі зміни») або нейтралізації («дуже погано», «дуже добре», що потенційно замінює сильніші прикметники вихідного тексту). Враховуючи величезну щільність таких термінів у вихідному тексті, навіть часткове скорочення значно знижує загальний гіперболічний тон промови Трампа.

Відмінною рисовою промов Д. Трампа є стратегічне повторення ключових слів і фраз («*back*», «*great again*», «*common sense*», «*never been anything like it*», «*thank you*», «*good job*», «*gonna*»). Найбільш часто зустрічають слова та фрази «*back*» (x4), «*never been anything like it*» (x3), «*common sense*» (x3), «*great job*» (x6), «*most successful*» (x3), «*never seen*» (x4) та повторювані структури, такі як «*We're going to…*» або потрійне звернення «*Wouldn't that be beautiful?*». Це підсилює основні повідомлення, покращує запам'ятовуваність та створює ритмічні патерни. Така техніка Д. Трампа також слугує для проєктування переконання та рішучості, навіть коли повноцінний зміст може бути розпливчастим або недорозвиненим. Повторення діє як об'єднуючий елемент, наголошуючи на центральних темах, проте створює менш формальний, менш лексично різноманітний стиль порівняно зі стандартним письмовим або усним дискурсом. Разом з тим включення розмовних тегів ("*How about that*?"), ідіом ("*like taking candy from a baby*"), неформальних скорочень ("*gonna*") та специфічного жаргону або неологізмів ("*woke*", "*Green New Scam*") знижує регістр дискурсу, маючи на меті встановити прямий зв'язок з аудиторією та підсилити популістський образ.

Обробка повторень («***back***» → «***повернувся***», «***great again***» → «***знову великою***», «***common sense***» → «***здоровий глузд***») є критичною для формування політичного іміджу Д. Трампа та його мовного портрету в українському перекладі. Відмічаються спроби зберегти деякі ключові фрази («*здоровий глузд*», «*надзвичайний*», «*такого ще не було*» потенційно для «*never been anything like it*»), наприклад: «*The American dream is unstoppable, and our country is on the verge of a comeback, the likes of which the world has never witnessed, and perhaps will never witness again. There's* ***never been anything like it***» – «*Американську мрію не спинити і наша країна на початку повернення, якого світ ще ніколи не бачив і можливо ніколи не побачить знов.* ***Такого ще не було***» [9,10].

Хоча деякі ключові повторення зберігаються («***back***» → «***повернувся/повернулася/повернулась***», ***«common sense»*** → ***«здоровий глузд»***), багато інших, виявлених у вихідному тексті, відтворюються по-різному з використанням синонімів або опускаються взагалі. Приклади скороченого повторення включають «*Thank you*», «*good job*», «*We're going to*» та емфатичне «*fight, fight, fight*». Потрійне «*Wouldn't that be beautiful*?» стає подвійним зверненням у синхронному перекладі репліки «*Simultaneously, we've had serious discussions with Russia and have received strong signals that they are ready for peace.* ***Wouldn't that be beautiful? Wouldn't that be beautiful? Wouldn't that be beautiful?*** » – «*Одночасно в нас були обговорення з Росією, і ми отримали потужний сигнал, що вони готові до миру.* ***Чи не було б це чудово? Чи не було б це чудово?***» [9,10].

Тезаурусний, або когнітивний (перший), рівень структури мовної особистості: охоплює «мовну картину світу» індивіда, його систему концептів, ідей, стереотипів. Аналіз цього рівня дозволяє реконструювати світогляд політика, його уявлення про ключові поняття, такі як влада, народ, свобода, патріотизм, ворог. Характерною особливістю промов є часте застосування емоційної, часто негативно забарвленої, мови (наприклад, вживання слів "*unrelenting*", "*invasion*", "*murderers*", "*lunatics*"). Це створює маніхейську наративну структуру, звертаючись до емоцій аудиторії (страх, гнів, відраза, патріотизм) та часто демонізуючи опонентів. У своїх промовах Д. Трамп використовує політичні слогани, такі як "*Make America Great Again*" і "*America First*", для брендингу та згуртування.

– Ключова фраза Д. Трампа "put America first" зберігає в українському перекладі семантичний зміст і відтворюється досить буквально як «буду завжди просто ставити Америку на перше місце». Наприклад: «During every single day of the Trump administration, I will, very simply, put America first» – «І кожного дня адміністрація Трампа, я особисто, буду завжди просто ставити Америку на перше місце» [9]. Терміни "sovereignty," "safety," "justice," "freedom" загалом перекладаються з використанням прямих українських еквівалентів («суверенітет», «безпека», «правосуддя», «свобода»), зберігаючи семантичний зміст: «Our sovereignty will be reclaimed. Our safety will be restored. The scales of justice will be rebalanced. The vicious, violent, and unfair weaponization of the Justice Department and our government will end» – «Наш суверенітет буде відновлено, наша безпека буде встановлена, наша вага правосуддя буде по-новому встановлена, і Міністерство юстиції та інші вказівки інших міністерств будуть закінчені» [9–12]. Термін "establishment" (як у "radical and corrupt establishment") видається опущеним або перефразованим у перекладі на українську мову, говорить про бажання «те, що було поламано, було полагоджено» та згадує «кризу», але конкретний агент («істеблішмент») явно не названий у цьому контексті, що потенційно послаблює популістське антиелітне обрамлення.

– При перекладі емоційно забарвленої лексики Д. Трампа використано відповідні емоційно забарвлені еквіваленти: «invasion» → «вторгнення», «murderers» → «вбивці», «worst» → «найгірший», «catastrophe» → «катастрофа», «nightmare» → «кошмар», «disorder» →«безлад», «savage/wild» → «дикий». Хоча прямі еквіваленти часто існують (наприклад, «lunatics» → «божевільні», «отрута» → «poison»), перекладачі іноді обирають трохи слабші або більш нейтральні терміни (наприклад, замінюючи юридичний термін для «invasion», якщо не впевнені в точному контексті або впливі): «Within hours of taking the oath of office, I declared a national emergency on our southern border, and I deployed the U.S. military and border patrol to repel the invasion of our country.» – «я вказав нашому війську і прикордонникам припинити оце незаконне вторгнення до нашої країни, тому незаконні перетини нашої країни зменшились до найнижчих показників за весь час» [11, 12].

– Прагматичний, або мотиваційний (другий), рівень структури мовної особистості включає цілі, мотиви, інтереси та комунікативні установки особистості. На цьому рівні аналізуються комунікативні стратегії й тактики, які політик використовує для досягнення своєї мети, головною з яких у політичному дискурсі є боротьба за владу та її утримання.

– Риторика Д. Трампа спирається на звернення до патріотизму, «здорового глузду», безпеки, економічного процвітання та емоцій. Мова використовується для проектування образу рішучого лідера, майстра угод, переслідуваної жертви та автентичного аутсайдера. Різні лінгвістичні особливості працюють синергетично, проектуючи послідовну персону потужного, руйнівного, антиістеблішментського лідера. Стиль нерозривно пов’язаний з політичною сутністю та брендом спікера. Промови Д. Трампа рясніють популістськими та націоналістичними темами. Обіцянка "the golden age of America begins right now” задає націоналістичний тон: «Vice President Vance, Speaker Johnson, Senator Thune, Chief Justice Roberts, justices of the Supreme Court of the United States, President Clinton, President Bush, President Obama, President Biden, Vice President Harris, and my fellow citizens, the golden age of America begins right now» [11–12]. Часто використовуються стратегії переконання, схожі на рекламні пропозиції. Політика представлена простими, ефективними рішеннями ("It’s all about common sense"). Багато обіцянок про процвітання та успіх ("We will be a rich nation again," "thriving like never before"), як, наприклад, у фразі: «The American dream will soon be back and thriving like never before» [9–12].

– В українському перекладі значущі для формування політичного іміджу і мовного портрету Д. Трампа є слова "sovereignty," "safety," "justice," "freedom" загалом перекладаються з використанням прямих українських еквівалентів («суверенітет», «безпека», «правосуддя», «свобода»), зберігаючи семантичний зміст: «Our sovereignty will be reclaimed. Our safety will be restored. The scales of justice will be rebalanced. The vicious, violent, and unfair weaponization of the Justice Department and our government will end» – «Наш суверенітет буде відновлено, наша безпека буде встановлена, наша вага правосуддя буде по-новому встановлена, і Міністерство юстиції та інші вказівки інших міністерств будуть закінчені» [9–12]. "Establishment" (як у "radical and corrupt establishment") видається опущеним або перефразованим у розділі ЦТ, де обговорюється криза довіри. В перекладі йде мова про бажання «те, що було поламано, було полагоджено» та згадує «кризу», але конкретний агент («істеблішмент») явно не названий у цьому контексті, що потенційно послаблює популістське антиелітне обрамлення:

«As we gather today, our government confronts a crisis of trust. For many years, a radical and corrupt establishment has extracted power and wealth from our citizens while the pillars of our society lay broken and seemingly in complete disrepair» – «Ми знаємо, що не буде такого моменту, який не буде використаний Америкою, і весь світ буде цьому підпорядкований. Ми зараз практично хочемо змінити історію кризи. Ми хочемо, щоб успіх ішов разом з нами. Ми хочемо, щоб те, що було поламано, було полагоджено» [9–12].

– В оригінальному тексті "vicious, violent, and unfair weaponization" зазнає значної трансформації при перекладі: «Міністерство юстиції та інші вказівки інших міністерств будуть закінчені» – "Ministry of Justice and other instructions of other ministries will be ended". Перекладач опустив інтенсивно негативні прикметники ("vicious, violent, unfair") та навантажений термін "weaponization", замінюючи їх на набагато більш нейтральне та дещо розпливчасте твердження про припинення «вказівки»: «Our sovereignty will be reclaimed. Our safety will be restored. The scales of justice will be rebalanced. The vicious, violent, and unfair weaponization of the Justice Department and our government will end» – «Наш суверенітет буде відновлено, наша безпека буде встановлена, наша вага правосуддя буде по-новому встановлена, і Міністерство юстиції та інші вказівки інших міністерств будуть закінчені» [9, 10]. Отже, спостерігається істотне пом'якшення конфронтаційної риторики та генералізацію, можливо, викликану складністю пошуку негайних, однаково впливових українських еквівалентів або стратегічним вибором пом'якшення тону під тиском синхронного перекладу. Слово "American patriots" безпосередньо перекладається як «американських патріотів», зберігаючи термін, що використовується для ідентифікації внутрішньої групи спікера, а "common sense" буквально перекладається як «здоровий глузд», ефективно передаючи задумане значення: «Today, I will sign a series of historic executive orders. With these actions, we will begin the complete restoration of America and the revolution of common sense. It's all about common sense» – «Сьогодні я підпишу серію історичних президентських указів, і ми почнемо відновлення Америки, і революцію здорового глузду. Йдеться про здоровий глузд» [9–12].

Аналіз корпусу текстів англійською мовою та їх перекладу українською мову дозволяє виділити наступні елементи, що відтворюються з вищою точністю в українському перекладі промови: основний семантичний зміст, ключові політичні повідомлення, власні іменники, важливі політичні терміни, ключові слогани, прості розповідні речення, пряме звернення та явна емоційна лексика (хоча нюанси інтенсивності можуть відрізнятися). Елементи промов Д. Трампа, що зазнають значних змін або втрат в українському перекладі: гіпербола, розмовні слова та регістр, ефекти повторення, відступи та зауваження, деталі розповіді, перформативний тон та прагматична сила: «*Our sovereignty will be reclaimed. Our safety will be restored. The scales of justice will be rebalanced. The* ***vicious, violent, and unfair weaponization*** *of the Justice Department and our government will end*» – «Наш суверенітет буде відновлено, наша безпека буде встановлена, наша вага правосуддя буде по-новому встановлена, і Міністерство юстиції та інші ***вказівки*** інших міністерств будуть закінчені» [9–12]. Це призводить до істотного пом'якшення конфронтаційної риторики та генералізації, можливо, викликаної складністю пошуку негайних, однаково впливових українських еквівалентів або стратегічним вибором пом'якшення тону під тиском синхронного перекладу.

Заначимо, що унікальні риси ідіолекту Трампа здебільшого відсутні або сильно розбавлені в синхронному перекладі. Найбільш значні зміни відбуваються на лексичному рівні, де спостерігається тенденція до нормалізації та зниження загального гіперболічного тону. Деякі ключові повторення зберігаються, наприклад, "*Thank you*" – «*Дякую*», «*nation*» – «*нація*», «*країна*», «*держава*», «*people*» – «*люди*», «*народ*», але багато інших відтворюються по-різному або опускаються що послаблює ритмічну якість та емфатичну силу оригіналу: «*And I will send troops to the southern border to repel the* ***disastrous invasion*** *of our country*» – «…я припиню цю практику захоплення і звільнення, і я направлю наших службовців до південного кордону для того, щоб зупинити це ***вторгнення***» [9–12]. Тут "***dangerous criminals***" перекладається як «***цих незаконних іммігрантів****, які з різних психіатричних лікарень та в'язниць потрапили до нас*» (*these illegal immigrants, who came to us from various psychiatric hospitals and prisons...*). Хоча це передає негативну асоціацію, воно дещо зміщує акцент з "*dangerous criminals*" на "*illegal immigrants*" з конкретних установ. "*disastrous invasion*" (що стосується імміграції) відтворюється як «*це вторгнення*» (*this invasion*). Основний термін "***invasion***" зберігається, зберігаючи сильне, мілітаристське обрамлення, хоча прикметник "***disastrous***" опущений.

Також спостерігається тенденція до нормалізації неформальних елементів, пом'якшенні розмовних тегів. Специфічні терміни передаються описово або транслітеруються, а неформальні скорочення замінюються стандартними формами. Наприклад, політика Трампа "*Remain in Mexico*" перекладається буквально як «*Залишайтеся в Мексиці*». "*Catch and release*" також відтворюється буквально як «*практику захоплення і звільнення*» в реченні «*All illegal entry will immediately be halted, and we will begin the process of returning millions and millions of criminal aliens back to the places from which they came. We will reinstate my* ***Remain in Mexico policy****. I will end the practice of* ***catch and release***» – «*Всі незаконні перетини будуть зупинені, і ми почнемо процес повернення мільйонів, мільйонів злочинців до тих країн, звідки вони прибули. Ми відновимо нашу політику «****Залишайтеся в Мексиці****», я припиню цю практику* ***захоплення і звільнення****...*» [9–12].

Перекладач часто вдається до значного підвищення регістру (більш формальний, менш популістський). Перекладач передає багато оціночних термінів, але часто емоційна лексика оригіналу опускається або відтворюється менш інтенсивними еквівалентами, що зменшує емоційну інтенсивність та евокативну силу. Наприклад, неформальні та розмовні аспекти стилю Д. Трампа значною мірою втрачаються в перекладі. Такий маркер дискурсу як вигук "*Wow*" втрачається у перекладі. Слоган «*drill, baby, drill*» – «*ми будемо бурити*» формалізується в пояснювальну фразу, втрачаючи свій розмовний удар.

Загалом, переклад промов Д. Трампа українською систематично нормалізує лексикон оригіналу, зменшуючи його інтенсивність, неформальність, повторюваність та емоційну зарядженість. Це може випливати з умов синхронного перекладу, дотримання норм українського політичного дискурсу або стратегії створення більш нейтрального образу політика. Загальний тон перекладу значно пом'якшений, звучить більш нейтрально, формально, виважено та менш розмовно, ніж оригінал, втрачаючи специфічне поєднання хвалькуватості та конфронтації. Ключові особливості лінгвістичного портрета Трампа – гіпербола, інтенсивність, висока частота повторень, розмовні елементи, емоційно заряджена лексика та унікальний тон – були суттєво пом'якшені, розбавлені або втрачені. Основні семантичні контрасти зберігаються, але інтенсивність контрасту, ймовірно, зменшується. Інформаційний зміст звернень передається, але емоційна сила, особливо та, що покладається на страх чи гнів, послаблюється через перехід до більш формального регістру. Заяви президента США передаються, але унікальна, нюансована персона (могутній руйнівник, ображена жертва, хвалькуватий діяч) стає розмитою, призводячи до більш загального образу впевненого політичного лідера. В цілому, переклад радше звітує про промову, аніж відтворює її перформативні аспекти: стратегічний вибір перекладача (свідомий чи несвідомий) часто схиляється до передачі основного значення висловлювання («що» сказано) на шкоду відтворенню манери мовлення («як» сказано).

Висновки. Реалізація індивідуально-стилістичних характеристик мовного портрета Д. Трампа в українському перекладі є адекватною на семантичному рівні, але є певні втрати у перекладі мовного образу президента США на стилістичному та прагматичному рівнях. Переклад мовного портрету президента США є інформативним щодо суті, але не передає адекватно манеру подачі, нерозривно пов'язану з політичною персоною Д. Трампа. Загалом, український переклад мовного портрету Д. Трампа систематично нормалізує лексикон оригіналу, зменшуючи його неформальність, повторюваність та емоційну насиченість. Наслідком стилістичного згладжування мовного портрету Д.Трампа у перекладі є потенційні зміни його сприйняття українською аудиторією, що робить образ президента США менш агресивним, менше рішуче налаштованим до дій, зменшують відчуття його «автентичності». Зменшення емоційної насиченості та популістських маркерів у перекладі мовного портрету Д. Трампа послаблює його переконливий вплив, що може мати певні негативні наслідки для військово-політичного дискурсу та ході миротворчих подій в Україні. Як наслідок, українська аудиторія отримує значно «фільтровану», нормалізовану версію мовного портрету Д. Дрампа, що змінює сприйняття його особистості та політичного позиціонування в умовах динамічного військово-політичного-дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вільчинська І. Ю. Культура політичного дискурсу: особливості вітчизняного прояву. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2014. № 2. С. 56-60.

2. Полякова О. В., Гастинщикова Л. О., Щербина А. В. Відтворення мовної особистості Президента України Володимира Зеленського у військово-політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Т. 1. Вип. 26. С. 226-231.

3. Романюк А. Б., Заяць А.В. Аналіз досліджень політичного дискурсу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2012. № 743. С. 200-209.

4. Dunmire P. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. *Language and Linguistics Compass.* 2012. Vol. 6 (11). P. 735-751.

5. Rahman H., Saeed R. The Power of Language: Exploring the Role of Language in Politics. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. 2024. URL: https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/the-power-of-language-exploring-the-role-of-language-in-politics/ (дата звернення: 12.08.2025).

6. Rhetoric of Donald Trump. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Rhetoric_of_Donald_Trump (дата звернення: 15.08.2025).

7. The Anatomy of a Donald Trump speech. PBS News. URL: https://www.pbs.org/newshour/show/analyzing-trumps-use-of-inflammatory-rhetoric-on-the-campaign-trail (дата звернення: 15.08.2025).

8. The Donald Trump's grammar of persuasion in his speech. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844019367416 (дата звернення: 15.08.2025).

9. Джерела ілюстративного матеріалу

10. Інавгураційна промова Дональда Трампа. З перекладом українською URL: https://www.youtube.com/watch?v=7kj_ALw04uo (дата звернення: 15.08.2025).

11.Промова президента США Дональда Трампа до Конгресу. Наживо з перекладом українською. *Голос Америки українською* URL: https://www.youtube.com/watch?v=2aEzls9zTRU&list=PLB4yeCfb5Z-5RKynZsKRSAnUFCn0VOR3a&index=31 (дата звернення: 15.08.2025).

12. Read the Transcript of Trump's 2025 Speech to Congress Here. *Time*. Mar 5, 2025. URL: https://time.com/7264688/trump-speech-congress-2025-transcript/ (дата звернення: 15.08.2025).

13. The Inaugural Address. *The White House*. URL: https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/ (дата звернення: 26.04.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’255.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.26

ПЕРЕКЛАД ІНФОРМАЦІЙНОГО ОГОЛОШЕННЯ ЯК ЧАСТИНИ ВЕБКОНТЕНТУ

TRANSLATION OF AN INFORMATION ANNOUNCEMENT AS A PART OF WEB CONTENT

Полякова О.В.,
orcid.org/0000-0002-8757-3412
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Київського авіаційного інституту

Шостак О.А.,
orcid.org/0009-0004-8116-0475
студент IV курсу факультету психології, комунікацій та перекладу
Київського авіаційного інституту

Приймакова К.Є.,
orcid.org/0009-0000-6331-7767
студентка IV курсу факультету психології, комунікацій та перекладу
Київського авіаційного інституту

У статті розглядається специфіка перекладу інформаційних оголошень у сфері пасажирського транспорту України з української мови на англійську. Розкрито поняття «інформаційне оголошення» як особливого виду публічної комунікації, визначено його функціональні характеристики (лаконічність, інформативність, директивність) та роль інформаційного оголошення у сучасному вебконтенті.

Проаналізовано, що інформаційні оголошення у транспорті мають чітко виражену прагматичну функцію – вони забезпечують швидке, зрозуміле та точне донесення змісту повідомлень до широкого кола пасажирів, серед яких певну частину становлять іноземці. Помилки або недоліки у перекладі інформаційних оголошень можуть призвести до комунікативних збоїв, непорозумінь чи навіть до загроз безпеці пасажирів.

Особливої уваги заслуговує питання синтаксичних трансформацій при перекладі інформаційних оголошень, адже структура українського та англійського речення істотно відрізняється. Саме синтаксичний рівень визначає ступінь зрозумілості та відповідності перекладу вимогам лаконічності, офіційності й точності інформаційного повідомлення. Вивчення синтаксичних трансформацій при перекладі інформаційних оголошень дозволяє виявити оптимальні моделі передачі змісту, уникнути калькування, що ускладнює сприйняття, та підвищити якість перекладу у сфері публічної комунікації.

Дослідження базується на корпусі з понад 50 транспортних оголошень українською мовою, серед яких виявлено як адекватні переклади, що відповідають нормам англомовного публічного дискурсу, так і випадки неадекватного перекладу інформаційних оголошень, зумовлені калькуванням, перевантаженістю синтаксису чи відсутністю прагматичної адаптації. У статті проаналізовано типові синтаксичні трансформації, які зустрічаються при перекладі інформаційних оголошень – транспозицію, еліпсис, аддіцію, субституцію, об’єднання та поділ речень – та проаналізовано їхню ефективність у досягненні функціональної еквівалентності та природності тексту.

Результати дослідження доводять, що переклад інформаційних оголошень з української мвои на англійську потребує не буквального перекладу, а врахування прагматичних та культурних норм англійської мови.

Ключові слова: інформаційне оголошення, вебконтент, переклад, синтаксичні трансформації, транспортний дискурс.

The article examines the specific features of translating information announcements in the field of passenger transport in Ukraine from Ukrainian into English. The notion of “information announcement” is defined as a distinct genre of public communication, and its main functional characteristics (conciseness, informativeness, directive character) are outlined.

It has been determined that transport announcements perform a distinctly pragmatic function, as they are intended to provide rapid, clear, and accurate communication to a wide audience of passengers, a substantial proportion of whom are non-native speakers. Inaccuracies or deficiencies in the translation of such announcements may result in communicative disruptions, misunderstandings, or, in certain cases, even compromise passenger safety.

The issue of syntactic transformations while translation of transport announcements deserves particular scholarly attention, since Ukrainian and English sentence structures exhibit significant differences. It is precisely the syntactic level that determines the degree of clarity and the extent to which the translation adheres to the principles of conciseness, formality, and accuracy. A systematic investigation of syntactic transformations in the translation of transport announcements allows the identification of optimal strategies for meaning transfer, the avoidance of calques that impede comprehension, and the overall improvement of translation quality in the sphere of public communication.

The study is based on a corpus of more than 50 real transport announcements, which revealed both successful translations complying with the norms of English public discourse and problematic ones resulting from calques, syntactic

overloading, or the lack of pragmatic adaptation. The article analyzes typical syntactic transformations–transposition, ellipsis, addition, substitution, sentence splitting and merging–and demonstrates their effectiveness in achieving functional equivalence and naturalness in the target language.

The results confirm that the translation of transport announcements should not be limited to literal reproduction, but requires taking into account pragmatic and cultural conventions of English.

Key words: information announcement, web content, translation, syntactic transformations, transport discourse.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі міжмовна комунікація у публічному просторі набуває особливого значення. Сфера пасажирського транспорту є одним із найдинамічніших середовищ, де швидкий та зрозумілий обмін інформацією безпосередньо впливає на безпеку, комфорт і мобільність людей. Центральним елементом цього комунікаційного простору є інформаційні оголошення – короткі повідомлення, що забезпечують передачу важливих відомостей щодо розкладу, пересадок, правил користування транспортом або надзвичайних ситуацій [4].

У сучасному інформаційному суспільстві вебконтент став ключовим каналом комунікації між організаціями, державними інституціями та користувачами. Сьогодні більшість інформаційних оголошень існують не лише у звуковому форматі, а й у цифровому середовищі як частина вебконтенту. Це – електронні табло, push-сповіщення у мобільних додатках, інформаційні повідомлення на сайтах транспортних компаній, а також повідомлення у соціальних мережах та на електронних платформах. Проте грунтовного дослідження перекладу інформаційних оголошень у сфері транспорту з української мови на англійську не проводились.

Актуальність дослідження. Глобалізація та розвиток цифрових технологій лише підсилюють потребу у перекладі інформаційних повідомлень, адже вони безпосередньо впливають на комунікативну ефективність та зрозумілість публічного й цифрового простору. Якість перекладу інформаційних оголошень з державної мови на англійську стає важливою складовою іміджу країни, її зрозумілості для туристів. Саме тому вивчення специфіки перекладу інформаційних оголошень як одиниці вебконтенту та аналіз перекладацьких стратегій, зокрема синтаксичних трансформацій, є актуальним завданням сучасного перекладознавства, адже локалізація вебконтенту передбачає адаптацію змісту до мовних і культурних очікувань цільової аудиторії [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад вебконтенту знайшов ввідображення у наукових працях Туришева О.О., Забіяка Д.С., Сітко А.В., перекладом рекламних оголошень присвятили свої наукові доробки Коваленко А.С., Гнєдкова О.Г., Талан Н.І., в той час як переклад інформаційних оголошень не знайшов свого наукового пояснення у перекладацькій площині.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливості перекладу англійською мовою українських інформаційних оголошень у сфері транспорту як складової вебконтенту та обґрунтування ролі синтаксичних трансформацій і локалізації у досягненні комунікативної ефективності, зрозумілості й відповідності нормам англомовного публічного дискурсу.

Завданнями даного дослідження є:

– Розкрити поняття інформаційних оголошень у структурі вебконтенту та визначити їхні основні функції у транспортному й цифровому середовищі.

– Проаналізувати труднощі перекладу інформаційних оголошень з української на англійську мову.

– Визначити типові синтаксичні трансформації та дослідити їхню ефективність у досягненні функціональної еквівалентності.

– Виявити найпродуктивніші перекладацькі стратегії та усталені шаблони англомовного публічного дискурсу для адекватного відтворення українських оголошень.

Виклад основного матеріалу. Вебконтент у широкому розумінні – це все інформаційне наповнення вебресурсу, представлене у цифровій формі [5]. До його основних складових належать: текстові матеріали (статті, оголошення, новини, блоги), візуальні елементи (фотографії, ілюстрації, інфографіка, банери), аудіовізуальні матеріали (відео, подкасти), інтерактивні елементи (форми зворотного зв'язку, кнопки, гіперпосилання). Головною рисою сучасного вебконтенту є мультимодальність – взаємодія кількох каналів комунікації, що забезпечує багатогранність сприйняття інформації користувачем [8] .

Залежно від цільового призначення можна виокремити такі основні види вебконтенту [9]:

– інформаційний (новини, оголошення, довідкові матеріали);

– комерційний (рекламні тексти, промоакції, маркетингові кампанії);

– освітній (онлайн-курси, лекції, інструкції);

– розважальний (ігри, аудіовізуальний контент);

– соціально-комунікативний (форуми, соціальні мережі, блоги).

Інформаційні оголошення поєднують інформативність і стисліть та спрямовані на швидке донесення повідомлень. Інформаційні оголошення – це короткі публічні тексти, головна функція яких – передача іноформації у доступній формі. Такі повідомлення лаконічні, формалізовані, безособові та забезпечують миттєве сприйняття.

У транспортному дискурсі оголошення виконують функцію зв'язку між перевізником і пасажиром, регулюють поведінку, сприяють безпеці та належать до інституційної комунікації («перевізник – пасажир»). Вони часто мають директивний характер (накази, інструкції, застереження).

У цифрову добу вони реалізуються як вебконтент: електронні табло, push-сповіщення, повідомлення у додатках («Київ Цифровий», «Укрзалізниця»), на сайтах чи в соцмережах. Поряд із цим існують і фізичні носії (плакати, стенди), що дублюються онлайн.

Виокремлюють наступні види інформаційних оголошень [4]:

– попередження («Не залишайте речі без нагляду»);

– повідомлення про зупинки («Наступна зупинка – Хрещатик);

– інструкції для пасажирів («Не біжіть по екскалатору»).

У перекладі такі тексти потребують точності, стандартизації та адаптації до культурних і технічних норм, адже навіть мінімальна похибка може викликати непорозуміння.

Переклад інформаційних оголошень не зводиться до дослівної передачі змісту. Головна мета полягає у досягненні функціональної еквівалентності, тобто такого відтворення повідомлення, яке є зрозумілим, точним, лаконічним і відповідає нормам англомовного публічного дискурсу [6].

У транспортній сфері перекладач стикається з особливою відповідальністю, адже оголошення мають безпосередній вплив на безпеку, орієнтацію у просторі та поведінку пасажирів. Якісний переклад у цій галузі передбачає не лише знання мовних еквівалентів, а й урахування прагматичних, жанрових та культурних особливостей мови перекладу. Жанрові особливості таких оголошень визначають перекладацькі стратегії та вибір мовних засобів.

Найтиповіші проблеми, виявлені під час аналізу реальних перекладів:

– Калькування – буквальне відтворення синтаксису українського оригіналу, що призводить до неприродності. Наприклад, кальку спостерігаємо у оголошенні *«Посадка завершена»* / "*Boarding is finished"*, тоді як адекватним є переклад є "*Boarding is now complete"*.

– Перевантаженість синтаксису, тобто застосування надто довгих і складних конструкцій. Наприклад, переклад оголошення *«Вихід на платформу дозволяється після повної зупинки поїзда»* / "*Exit to the platform is allowed after the train stops completely"* синтаксично громіздкий, тоді як варто використати синтаксично коротший відповідник "*Please wait until the train comes to a complete stop before exiting"*.

– Відсутність прагматичної адаптації, тобто буквальне перенесення українських формул звертання або ввічливості.Наприклад, переклад оголошення *«Шановні пасажири, зберігайте пильність!»* у перекладі "*Dear passengers, be attentive!"* порушує норми англійської мови, тому пропонуємо відповідник "*Please, remain alert"*.

Щоб уникнути зазначених проблем, у перекладі застосовуються синтаксичні трансформації: транспозиція, еліпсис, адіція, субституція, поділ і об'єднання речень, за допомогою яких можна перебудувати порядок слів відповідно до англійських норм; вилучення надлишкових елементів; додавання необхідних формул ввічливості чи пояснення; заміна українських конструкції на усталені англійські; поділ складного речення на два простих або, навпаки, об'єднання кілька коротких повідомлень.

Аналіз корпусу з 50 транспортних оголошень [1; 2; 3] показав, що приблизно 40% перекладів містять помилки, які знижують ефективність комунікації з іноземними пасажирами. Це свідчить про необхідність вироблення стандартів перекладу та застосування прагматично вмотивованих трансформацій, орієнтованих на комунікативний успіх.

Синтаксичні трансформації є необхідним інструментом перекладу інформаційних оголошень, оскільки дозволяють досягти прагматичної та стилістичної відповідності англомовному публічному дискурсу. На відміну від буквального перекладу, який часто призводить до калькування синтаксичної стуктури речення, трансформації забезпечують природність викладу, компактність і комунікативну ефективність повідомлення.

Ми проаналізували 50 інформаційних оголошень українською та їхні офіційні переклади англійською [1; 2; 3] та виокремили основні типи синтаксичних трансформацій, що застосовуються у практиці перекладу оголошень:

1. Транспозиція, яка використовується для узгодження структури українського речення з англійським синтаксисом. Наприклад, у оголошенні *«Поїзд №705 Київ – Перемишль прибуває на першу платформу»* / "*Train No. 705 Kyiv – Przemyśl is arriving at platform one"* змінено поря-

док слова «першу» / “one” відповідно до норм англійської мови.

2. Еліпсис (опущення надлишкових елементів) Часто українські тексти містять звертання або ввічливі формули, які у англійському публічному дискурсі є необов’язковими. Наприклад, в оголошенні *«Шановні пасажири! Тримайтеся за поручні під час руху»* / “*Please hold onto the handrails while the vehicle is moving”* вилучено звертання «шановні пасажири».

3. Додавання використовується у випадках, коли англійський варіант вимагає уточнення або ввічливої формули. Наприклад, в оголошенні *«Вихід знаходиться зліва»* /*“The exit is on your left-hand side”* додано займенник ***your*** та імпенник ***side***. В іншому оголошенні «Посадка завершена» / «Boarding is now complete» додано обставину now.

4. Субституція передбачає заміну прямих синтаксичних відповідників на усталені англомовні формули. Наприклад, в повідомленні *«Тримайтеся за поручні під час руху» / «Please, hold onto the handrails»* відбулась субституція, а саме вилучення обставини *під час руху,* та додавання вставного слова *please,* щоб повідомлення відповідало нормам англомовного публічного дискурсу.

5. Об’єднання та розчленування речень використовуються для досягнення адекватного перекладу оголошення за правилами мови перекладу. Наприклад, у оголошенні *«Пасажири повинні показати квитки та паспорти на контролі безпеки перед посадкою на рейс» / “Passengers must present their tickets and passports at the security checkpoint. This must be done before boarding the flight”* відбувся поділ українського складного речення на два прості речення у перекладі, що спростило сприйняття та наблизило повідомлення до англомовних стандартів.

Висновки. Інформаційні оголошення – це короткі безособові тексти, які забезпечують швидке та доступне донесення важливої інформації, регулюють поведінку пасажирів і сприяють їхній безпеці. Адекватний переклад українських інформаційних оголошень досягається шляхом адаптації перекладу до функціональних і прагматичних норм англійської мови. Синтаксичні трансформації є необхідною умовою комунікативної ефективності, вони виступають основним засобом забезпечення адекватності перекладу інформаційних оголошень. Застосування синтаксичних трансформацій у перекладі дозволяє уникнути дослівності, зберегти функціональну спрямованість тексту та адаптувати його до норм англійського публічного дискурсу.

У статті проаналізовано основні труднощі перекладу інформаційних оголошень з української мови на англійську, зокрема калькування синтаксису, надмірну громіздкість конструкцій, відсутність прагматичної адаптації, що призводять до зниження ефективності міжмовної комунікації.

Визначено та систематизовано типові синтаксичні трансформації, які застосовуються під час перекладу інформаційних оголошень: транспозицію, еліпсис, додавання, субституцію, а також об’єднання й поділ речень. З’ясовано, що саме ці трансформації дозволяють досягти функціональної еквівалентності, забезпечити лаконічність і природність англомовних інформаційних повідомлень.

Якість перекладу інформаційних оголошень з державної мови на англійську стає важливою складовою іміджу країни, її доступності для туристів. Саме тому вивчення специфіки перекладу інформаційних оголошень як одиниці вебконтенту та аналіз перекладацьких стратегій, зокрема синтаксичних трансформацій, є актуальним завданням сучасного перекладознавства, адже локалізація вебконтенту передбачає адаптацію змісту інформаційного повідомлення до мовних і культурних стереотипів цільової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аеропорт Бориспіль. URL: https://kbp.aero/ (дата звернення: 01.09.2025).
2. Київський метрополітен. URL: kyivmetro.gov.ua (дата звернення: 01.08.2025).
3. Укрзалізниця. URL: uz.gov.ua (дата звернення: 01.09.2025).
4. Burns K. Transport Announcements and Public Communication. London : Routledge, 2018. 217 p.
5. Cronin M. Translation in the digital age. New York : Routledge, 2013. 176 p.
6. Esselink B. A practical guide to localization. Amsterdam : John Benjamins, 2000. 488 p.
7. Jiménez-Crespo M. Translation and web localization. Abingdon : Routledge, 2013. 233 p.
8. O’Hagan M., Ashworth D. Translation-mediated communication in a digital world: facing the challenges of globalization and localization. Clevedon (UK) : Multilingual Matters, 2002. 192 p.
9. Ryan D., Jones C. Understanding Digital Marketing. London : Kogan Page, 2012. 304 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

UDC 003`398=811.161.2:811.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.27

RETHINKING FEMINIST TRANSLATION: THEORY ASPECT

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФЕМІНІСТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Romanchuk A.A.,
orcid.org/0009-0004-2895-6693
PhD in Translation Studies,
Head of the External Relations Department
Prosecutor`s Training Center of Ukraine

This article explores feminist translation as both a theoretical paradigm and a cultural practice that has transformed translation studies since the late twentieth century. Drawing on the Canadian feminist thought, where translation was reconceptualized as an activist intervention against patriarchal language structures, the article traces the intellectual trajectories that shaped feminist translation theory.

It examines central principles such as translator visibility, ideological intervention, and strategies including supplementing, footnoting, and hijacking, as codified by Luise von Flotow. The discussion highlights the influential contributions of scholars such as Sherry Simon, Susanne de Lotbinière-Harwood, Barbara Godard, and Patricia Hill Collins, who situate feminist translation within the broader struggles for epistemological, cultural, and political agency. The article also addresses contemporary debates on decoloniality and transnational feminist dialogue, citing perspectives from C.B. Bozzano, O. Castro and E. Ergun, and A. Sifaki, who emphasize both the potential and challenges of feminist translation in global contexts. Special attention is paid to the Ukrainian scholarly tradition, where figures such as Solomiia Pavlychko, Tamara Hundorova, and N. M. Hotsa introduced feminist criticism and gender-sensitive translation studies into local academic discourse.

By connecting the Canadian, international, and Ukrainian perspectives, the article demonstrates that feminist translation is not a uniform method but a diverse and dynamic practice shaped by sociopolitical contexts, historical conditions, and cultural negotiations. Ultimately, feminist translation is shown to be both a theoretical innovation and a political project, one that foregrounds translators as agents of cultural transformation and creators of alternative discourses.

Key words: feminist translation, translator's agency, gender and translation, decoloniality, Canadian school, Ukrainian scholarship, cultural politics.

У статті розглядається феміністичний переклад як теоретична парадигма та культурна практика, що суттєво вплинула на розвиток перекладознавства з кінця XX століття. Спираючись на канадську феміністичну думку, де переклад був переосмислений як форма активістського втручання у патріархальні мовні структури, простежуються інтелектуальні траєкторії, що сформували теорію феміністичного перекладу.

У фокусі наукового інтересу – такі принципи, як видимість перекладача, ідеологічне втручання, а також стратегії «доповнення», «передмов та приміток» і «привласнення», кодифіковані Луїзою фон Фльотов. Аналіз підкреслює внесок Шеррі Саймон, Сюзанни де Лотбіньєр-Гарвуд, Барбари Годар та Патрісії Гілл Коллінз, які розглядають переклад як засіб боротьби за епістемологічну, культурну та політичну суб'єктність.

Особливу увагу приділено сучасним дискусіям щодо деколоніальності й транснаціональних діалогів фемінізму, зокрема у працях К.Б. Боццано, О. Кастро й Е. Ерґюн та А. Сіфакі, які наголошують на можливостях і водночас парадоксах феміністичного перекладу у глобальному контексті. В українській традиції розробку гендерно чутливого перекладу започаткували Соломія Павличко, Тамара Гундорова та Н. М. Гоца, що інтегрували здобутки феміністичної критики в перекладознавчі студії.

Поєднання канадського, міжнародного й українського досвіду засвідчує, що феміністичний переклад не є єдиною методологією, а радше динамічною практикою, зумовленою конкретними соціополітичними та культурними контекстами. Врешті-решт, феміністичний переклад постає водночас теоретичним нововведенням і політичним проєктом, що робить перекладача активним творцем альтернативних культурних дискурсів.

Ключові слова: феміністичний переклад, агентність перекладача, гендер і переклад, деколоніальність, канадська школа, українська наука, культурна політика.

Introduction. Feminist translation has become an influential theoretical and practical trend in translation studies since the late twentieth century. Emerging from the feminist literary movements and academic discourses, this approach emphasizes the translator's agency and foregrounds the political dimensions of language. It is particularly relevant in the context of women translators in diasporic and postcolonial traditions, including Ukraine, where feminist criticism has significantly shaped translation scholarship. This section explores the origins, strategies, and key theorists of feminist translation, situating them within the broader postcolonial and cultural frameworks.

Feminist translation encompasses not only politically engaged textual translation strategies, as proposed by the Canadian school as key tools of feminist translation, but also any form of discursive political intervention made in various processes of translation

in pursuit of gender justice – e.g. the strategic use of translation as an apparatus of cross-border dialogue to disseminate feminist ideas and build transnational feminist solidarities [12, p. 128–129].

The purpose of this article is to investigate the theoretical foundations of feminist translation, tracing its development from the Canadian scholarship to the international and Ukrainian contexts.

Analysis of Recent Research and Publications. The development of feminist translation cannot be fully understood without considering the broader intellectual shifts brought about by the postcolonial and cultural studies. Homi Bhabha's theorization of "translational culture" foregrounds translation as a site of cultural production where "newness enters the world" [1, p. 212]. For him, hybridity destabilizes fixed cultural identities and highlights "a more transnational and translational sense of the hybridity of imagined communities" [1, p. 5]. This notion resonates strongly with feminist translation, which similarly resists essentialist assumptions about language, gender, and culture, instead embracing the constructedness and fluidity of meaning.

Gayatri Chakravorty Spivak takes this theorization further by situating translation at the intersection of postcolonial critique and feminist theory. She argues that "the task of the feminist translator is to consider language as a clue to the workings of gendered agency" [2, p. 179]. Agency, however, is always partial: the writer is shaped by her language yet also "writes agency" through ideological positioning. For G. Spivak, the translator's work involves both "surrender" to the rhetorical density of the text and the active "staging" of its ideological implications. Her analysis underscores the responsibility of feminist translators to attend to cultural inequalities, particularly the global dominance of English, while building solidarities across linguistic and cultural divides.

Sherry Simon expands these perspectives by linking feminist translation directly to cultural studies. She critiques earlier definitions of culture as static and self-evident [3] and instead positions translation as a contested space where power, identity, and gender are negotiated. As she observes, feminist translation "has made gender the site of a consciously transformative project, one which reframes conditions of textual authority" [3, p. 167]. This view situates feminist translation not only as a linguistic practice but also as a cultural intervention aligned with poststructuralism, postcolonialism, and postmodernism.

Other theorists have emphasized the ideological and political dimensions of these practices. Cao Shou and Cong Min argue that feminist translation theorists explicitly stood up for their translation ideology, reinterpreting the notion of "fidelity" not as loyalty to the author or the reader but as fidelity to one's own understanding and political intentions [4, p. 34]. Such reconceptualizations underscore the refusal of feminist translators to separate translation from ideology, affirming the transformative power of linguistic construction.

The border-crossing nature of feminist translation has been emphasized by scholars who highlight its epistemological, cultural, and geopolitical dimensions. As Patricia Hill Collins argues, "there is no way to know our world without crossing linguistic, cultural and epistemological borders, of taking risks both in conversation and within our own intellectual production" [5 p. xvi]. Translation, in this sense, becomes not only a textual but also an intellectual practice of encounter, exchange, and risk-taking.

This transnational dimension is echoed in C.B. Bozzano's call for "an equitable debate among north-south different feminisms, its dialogues and frictions, without reproducing colonial violence. A dialogue that shares heritages of social struggles, a geopolitical translation understood as practice that does not fall into the repetition of coloniality" [6, p. 2]. Such a vision insists that feminist translation must resist both epistemic homogenization and the reproduction of asymmetries of power.

As O. Castro and E. Ergun note, feminist translation studies (FTS) "allows us to reflect on the conditions of feminisms' emergence and development as historically situated responses to different regimes and experiences of marginalisation" [7 p. 96)]. This formulation situates feminist translation within a historical and political continuum, in which different feminist movements across the globe respond to particular structures of exclusion and domination.

At the same time, the field continues to face unresolved tensions. As A. Sifaki observes, feminist academics often find themselves "facing insurmountable challenges, new paradoxes and intense ambivalences" [8, p. 111]. These tensions are equally visible in feminist translation, where translators must navigate competing demands of fidelity, visibility, solidarity, and resistance.

While postcolonial theory provided a broad intellectual frame, feminist translation as a distinct movement took shape in Québec and Canadian translation circles in the late 1970s and 1980s. The sociocultural context of Québec, marked by its diglossic situation and a sense of linguistic and political marginalization, was central to this development. As Kim Wallmach notes, Canadian feminist translation developed partly due to the negative view of mainstream translation in Québec, as well as a deep concern with language

that arose from frustration over political and linguistic powerlessness. This concern, combined with the rise of feminist writing on both sides of the Atlantic, encouraged Québecois women writers to challenge patriarchal society through innovative manipulation of language [9, p. 10].

The feminist activism of that period created fertile ground for rethinking translation as cultural resistance. S. Simon defines feminist translation as "a cultural intervention, seeking to create new cultural meanings and bring about social change," thereby highlighting its activist impulse [3].

Pioneering theorists such as Susanne de Lotbinière-Harwood explicitly framed the translator's role as political: "This translation has used every possible feminist translation strategy to make the feminine visible in language" [10]. Barbara Godard similarly emphasized visibility, insisting that "the feminist translator… has given herself permission to make her work visible" [11]. Rejecting patriarchal demands for transparency, feminist translators positioned themselves as interventionist figures whose voices could reshape textual authority.

A group of feminist translators, including Louise von Flotow, Barbara Godard, and Susanne de Lotbinière-Harwood – aligned themselves with the Canadian avant-garde, aiming to foreground authors' voices and actively participate in the reinterpretation of texts. Louise Von Flotow, in her scientific article "Feminist Translation: Contexts, Practices and Theories" has categorized their interventions into four primary strategies: supplementation, prefaces, footnotes, and textual hijacking [11, p. 80] – *supplementing*, which adds material to highlight silenced voices or gendered nuances; *prefacing and footnoting*, which reveal the translator's role through paratextual commentary; and *hijacking*, which deliberately reorients a text to align with feminist perspectives. These strategies underscore that feminist translation is not merely linguistic transfer but a counter-hegemonic practice that foregrounds gendered power relations.

The Canadian strategies have often been taken as the universal feminist translation paradigm applicable to any texts being translated under any circumstances, ignoring, for example, that these strategies are of limited use for translations of texts 'hostile' to feminist concerns [12, p. 133]

During the 1990s, this approach catalyzed sustained theoretical reflection on the intersection of gender and translation, establishing gender as a critical analytical category and fostering interdisciplinary dialogue across feminist theory, literary studies, and translation studies. Scholars such as B. Godard [16], S. Simon [3], and L. von Flotow [11] have highlighted how translations were historically associated with femininity and positioned as subordinate to original texts. Feminist translation, in contrast, emphasizes that cultural transmission is partial, context-dependent, and continuously evolving. Over thirty years after the pioneering work of Canadian researchers, scholarly engagement with the interconnected concepts of gender, women, and translation has not only persisted but intensified, expanding across diverse cultural, geographical, and disciplinary contexts.

The scholarly engagement with these concepts has continued, with ongoing reinterpretation and interconnection maintaining an active and evolving discourse in contemporary Translation Studies.

Although rooted in Canadian activism, feminist translation theory has also gained traction in other contexts, including Ukraine. The rise of gender studies in the 1990s and 2000s created a framework for integrating feminist approaches into translation studies. Solomiia Pavlychko was among the first to introduce feminist literary criticism into Ukrainian scholarship [13], laying the groundwork for later engagements with translation. Tamara Hundorova further developed gender-oriented interpretations of Ukrainian literature, creating a platform for analyzing translation as a gendered cultural practice [14].

More directly, N. Hotsa addressed feminist translation studies in Ukraine, highlighting the importance of gender analysis within translation research [15]. While the Ukrainian discourse remains less extensive than its Canadian counterpart, it demonstrates a growing awareness of feminist translation as both a critical method and a means of cultural renewal. Importantly, Ukrainian scholarship brings a diasporic and postcolonial perspective that enriches the global debate, emphasizing translation as a tool for negotiating identity and agency in contexts of cultural displacement and historical subordination.

Conclusions. The convergence of feminist, postcolonial, and cultural studies has redefined translation as a site of negotiation where power, identity, and agency intersect. H. Bhabha's notion of translational hybridity, G. Spivak's insistence on gendered agency, and S. Simon's vision of translation as cultural intervention collectively illuminate the theoretical underpinnings of feminist translation. Adding to this, Hill Collins' emphasis on crossing epistemological borders, C.B. Bozzano's call for equitable dialogues between global feminisms, and O. Castro and E. Ergun's historicized approach to feminist translation all highlight the multidimensionality of this practice. At the same time, as A. Sifaki reminds

us, feminist academics must continue grappling with paradoxes and ambivalences that emerge from the very tensions feminist translation seeks to address.

Thus, feminist translation emerges as a political and cultural project that challenges the neutrality of translation and repositions the translator as an active, interventionist figure. It is both a critique of patriarchal and colonial structures and a method of creating alternative meanings, solidarities, and textual authorities. In bridging linguistic, cultural, and gender divides, feminist translation not only enriches translation studies but also contributes to the ongoing struggle for equality and representation in global cultural production.

Further research in this area could explore the evolving strategies of feminist translation, its application in diverse linguistic and cultural contexts, and its role in shaping global gender and cultural discourses.

REFERENCES:

1. Bhabha H. K. The Location of Culture. London and New York: Routledge, 1996. 295 p.

2. Spivak G. C. "The Politics of Translation", Outside in the Teaching Machine. New York and London: Routledge, 1993. 392 p.

3. Simon S. Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission. London & New York: Routledge, 1996. 201 p.

4. Cao S., Cong M. A Study of Translation Strategy in Eileen Chang's The Golden Cangue From the Perspective of Feminist Translation Theory. *Cross-Cultural Communication*. 2017. Vol. 13, No. 8. P. 32-39.

5. Collins P. Hill. Preface. On translation and intellectual activism. Feminist translation studies: Local and transnational perspectives. London: Routledge, 2017. P. xi-xvi.

6. Bozzano, Caroline Betemps. Feminismos transnacionais descoloniais: Algumas questões emtorno à colonialidade nos feminismos. Revista Estudos Feministas, 27(1). 2019.

7. Castro O., Emek E. "Pedagogies of Feminist Translation: Rethinking Difference and Commonality across Borders" Feminist Translation Studies: Local and Transnational Perspectives. London: Routledge. 2017. P. 93-108.

8. Sifaki A. Which side are we on? Feminist studies in the time of neoliberalism or neoliberal feminist studies? Women's Studies International Forum 54, 2016. P. 111-118.

9. Wallmach K. Feminist translation strategies different or derived? *Journal of Literary Studies* 22 (1/2). 2006. P. 1-26.

10. Susanne de Lotbinière-Harwood *Re-Belle et infidèle: La traduction comme pratique de réécriture au féminin*. Montréal: Les Éditions du Remue-Ménage / Toronto: Women's Press. 1991.

11.Luise von Flotow, L. Feminist translation: Contexts, practices and theories. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 4(2). 1991. P. 69–84. https://doi.org/10.7202/037094ar

12. Castro O., Ergun E. Translation and Feminism. The Routledge Handbook of Translation and Politics (Jon Evans and Fruela Fernandez (eds.), London: Routledge, 2018. P. 125-143.

13. Павличко С. Фемінізм. Київ: Видавництво Соломії Павличко "ОСНОВИ". 2002. 317 с.

14. Гундорова Т. Femina melancholica. Стать і Культура в ґендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ: Критика, 272 с.

15. Гоца Н.М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості вивчення. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Житомир* : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. № 45. С. 168–171.

16. Godard B. The feminist translator: Contexts, practices, and theories. *Feminist translation: Contexts, practices and theories*. *TTR*, 4(2), 1990. P. 69-84.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

UDC 811.111:373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.28

THE MAIN TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF ENGLISH-LANGUAGE ECONOMIC TERMINOLOGY SYSTEM INTO UKRAINIAN TRANSLATION

ОСНОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Sheverun N.V.,
orcid.org/0000-0002-5920-5428
Candidate of Sciences in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Palamarchuk O.F.,
orcid.org/0000-0002-5703-5496
PhD in Education, Senior Researcher, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The relevance of the work lies in the fact that English economic terminology system is one of the developed and organized modern term systems, which is constantly undergoing changes and replenished with new terminological units. The problem of studying its specifics is especially relevant today, since English has become a single, global language code, the language of leadership, the Esperanto of the 20th century, it has acquired the status of the language of international scientific relations, therefore, knowledge of modern English economic terminology is necessary when conducting international scientific conferences, symposiums and debates on economic problems. The study of the specifics of the modern English economic terminology system has both practical and theoretical significance. The article is dedicated to the research of the main transformations in the process of English-language economic terminology system into Ukrainian translation. It is investigated,that the specifics of economic concepts, which reveal the essence of socio-economic phenomena and processes of human society, determines the nature of the modern English economic terminology fund, which is formed on the basis of commonly used vocabulary. It is found out, that in the process of economic texts' translation various translation methods are used (selection of a variant equivalent, addition, deletion, substitution, permutation, etc.), but the most common is transcoding. Moreover, of all its subspecies (transliteration, transcription, adaptive transcoding), transliteration and adaptive transcoding are most often used. The translator's success in such cases depends on his/her ability to apply translation transformations, the main ones of which, as we found out in the process of studying the methods of translating economic terminology, are generalization, concretization, explication, addition, compression and inversion.

Key words: English economic terminology system, economic concepts, economic texts' translation, translation transformations, socio-economic phenomena.

Актуальність роботи полягає в тому, що англійська економічна терміносистема є однією з розвинених та організованих сучасних терміносистем, яка постійно зазнає змін та поповнюється новими термінологічними одиницями. Проблема вивчення її специфіки є особливо актуальною сьогодні, оскільки англійська мова стала єдиним, глобальним мовним кодом, мовою лідерства, есперанто 20 століття, вона набула статусу мови міжнародних наукових відносин, тому знання сучасної англійської економічної термінології є необхідним під час проведення міжнародних наукових конференцій, симпозіумів та дебатів з економічних проблем. Вивчення специфіки сучасної англійської економічної терміносистеми має як практичне, так і теоретичне значення. Стаття присвячена дослідженню основних трансформацій у процесі перекладу англомовної економічної терміносистеми на українську мову. Досліджується, що специфіка економічних понять, які розкривають сутність соціально-економічних явищ та процесів людського суспільства, визначає характер сучасного англійського економічного термінологічного фонду, який формується на основі загальновживаної лексики. З'ясовано, що в процесі перекладу економічних текстів використовуються різні методи перекладу (підбір варіантного еквівалента, додавання, видалення, заміна, перестановка тощо), але найпоширенішим є транскодування. Причому з усіх його підвидів (транслітерація, транскрипція, адаптивне транскодування) найчастіше використовуються саме транслітерація та адаптивне транскодування. Успіх перекладача в таких випадках залежить від його/її вміння застосовувати перекладацькі трансформації, основними з яких, як ми з'ясували в процесі вивчення методів перекладу економічної термінології, є узагальнення, конкретизація, експлікація, додавання, стиснення та інверсія.

Ключові слова: англійська економічна терміносистема, економічні поняття, переклад економічних текстів, перекладацькі трансформації, соціально-економічні явища.

Introduction of the problem. The English economic terminology system is one of the developed and organized modern term systems, which is constantly undergoing changes and replenished with new terminological units. The problem of studying its specifics is especially relevant today, since English has become a single, global language code, the language of leadership, the Esperanto of the 20th century, it has acquired the status of the language of international scientific relations, therefore, knowledge of modern

English economic terminology is necessary when conducting international scientific conferences, symposiums and debates on economic problems. English is the language of the Internet, without which it is impossible to achieve success in business. The World Wide Web is widely used for advertising, business correspondence, banking transactions, purchase and sale transactions, as well as for conducting video and audio conferences.

Analysis of recent research and publications. The different aspects of economic term system were investigated by such researches as T. Ahibalova, V. Miroshnychenko, N. Plotnikova (2020) [3] and others.

Scientific novelty of the article is that it proposes the analysis of the main transformations in the process of English-language economic terminology system into Ukrainian translation.

The main purpose of the study consists in the ground of the main transformations in the process of English-language economic terminology system into Ukrainian translation.

To achieve the goal of the research a set of methods were used. They are based on a communicative-functional approach and include theoretical analysis of special literature on the research topic, interpretative analysis of economic terminology system, its peculiarities in the English-language economic texts and the main transformations in the process of English-language economic terminology system into Ukrainian translation.

Results and discussions. Knowledge of lexical, derivational, morphological and syntactic features of modern English economic terminology is necessary for the training of scientific and economic personnel, the publication of economic literature, and the correct design of documentation. At the same time, they are a step towards the systematization of economic terminology. Therefore, the study of the specifics of the modern English economic terminology system has both practical and theoretical significance.

The specifics of economic concepts, which reveal the essence of socio-economic phenomena and processes of human society, determines the nature of the modern English economic terminology fund, which is formed on the basis of commonly used vocabulary. Economic terms are formed according to the usual norms using productive word-forming means and models of the English general literary language. Paradigmatic relations of polysemy, homonymy, synonymy and antonymy become the main trend in the paradigm of semasiological characteristics, but their existence is regulated by the system of relevant scientific concepts.

A special role in the English economic terminological system is played by basic terms that express categorical concepts of economics. Basic terms are the initial units for the emergence of derived terms and form a system together with them. An integral concept of any terminology, including economic terminology, is systematicity, which covers both the content plan (systematicity of scientific concepts) and the expression plan (systematicity of words that convey these concepts). The connection of terms by word-forming feature based on the identity of the root morpheme, when derivational nests are created, is most characteristic of the economic sublanguage. As already noted in our work, economic terms are characterized by accuracy, conciseness, stylistic neutrality, convenience and ease of creation.

Taking into account all of the above, we can formulate a definition of the concept of an economic term itself. An economic term is a word or expression created artificially or taken from natural language that adequately reflects the concept of professional and scientific-theoretical activity of specialists in the field of economics and business, is interconnected and interacts with other terms, forming together with them an economic terminological system.

The modern English economic terminological system is formed by a set of terms (single-word and compound) of the economic field of activity, which correlate with the conceptual system of the specified science, is interconnected and interacts with each other and is subject to conscious regulation and ordering.

The vast majority of scientists agree that the foundations of English economic terminology began to form in the 15th century. At the beginning of its formation, economic terminology included a significant number of calques from German and French, as well as borrowings from classical languages: Latin and Greek. However, since the second half of the 19th century, English has transformed from a recipient language into a producer language of economic terminology. According to statistical data, in the English language at the present stage of its development, the number of borrowings is only 5% of the total number of neologisms, which indicates its purity and the ability of this language to self-enrich.

Thus, terms constitute a full-fledged part of the general composition of the language, therefore it is inappropriate to separate them from the commonly used vocabulary. The term has a dual nature, which determines its stability and variability, as well as certain other characteristics. At all stages of terms' formation, they are characterized by synonymy. The modern English terminological system is at the highest positions among

the languages, producing terminological units and is characterized by significant stability [2, с. 134–141].

The reasons for the existence of lexical difficulties in translating terms of the economic sphere are, first of all, differences in the worldview of the English and Ukrainian languages (i.e., differences in the division of reality using nominative elements), the peculiarities of the ambiguity of English and Ukrainian words, the absence of equivalents for new terms in the translation language, the peculiarities of word formation and term formation in the English and Ukrainian languages, etc. [1, с. 86-89].

The main ways to solve the above translation problems are, firstly, proper identification of such problems; secondly, knowledge and ability to apply adequate methods and techniques for translating lexical elements; thirdly, pragmatic adaptation of the original text during translation; fourthly, the formation of permanent skills in overcoming various kinds of lexical, terminological and stylistic difficulties of translation, taking into account the norms of the Ukrainian language and the genre norms of the culture of the original language.

In translation practice, a term should be understood as words and word combinations that denote specific objects and concepts that are used by specialists in a certain field of science or technology. As terms of the economic sphere, words that are used almost exclusively within the framework of the economic style (*marginal cost – граничні витрати, exchange rate – валютний курс, externality – зовнішній ефект*), as well as special meanings that are used both in a certain industry and as general words (*vehicle – засіб автотранспорту; financial vehicle – механізм фінансування*). Therefore, when translating any text, whether scientific or artistic, one should not confuse the meaning of a word as a term of a certain field with its usual commonly used meaning, which is used mostly in an artistic style.

To a person who is not a specialist in the field of translation, at first glance it may seem that the translation of terms is the easiest thing for a translator, because it is not so difficult to find the correct meaning of a particular term in the appropriate dictionary, knowing that the terms are unambiguous and are translated by an absolute equivalent, regardless of the field in which they are used. Without a doubt, it can be emphasized that this idea is really erroneous.

Of course, not all terms are difficult to translate. Some of them are truly unambiguous and do not have any other meanings in any other field. A good example can be such terms as *devaluation – девальвація, wrongfulness – неправомірність, misadministration – погане управління*, etc. Such terms have exact equivalents that are easy to find in dictionaries.

The difficulties of translating economic terms lie in:

– ambiguity of terms;

– lack of translation equivalents in the case of neologisms;

– national variability of terms.

Translating economic terms involves a number of problems. It should be remembered that economic terms are not translated from one language to another as ordinary words. The search for an equivalent term begins with an analysis of the properties of a new concept. It is quite possible that one of the properties will "suggest" a different name for this concept than it has in the language from which the translation is done. Sometimes, in order to find the optimal national term, it is advisable to compare equivalent terms from several languages and choose the most successful one for translation. Thus, the international term *"direct mail"* means *"advertising of goods and services through mailing to specific recipients"*. Here are some national names for this concept: English: direct mail; German: Werbung der Post. The motivation of the German term suggested to terminologists the best option for the Ukrainian equivalent: "*рекламування поштою*".

The translation of economic terminology is carried out in various ways, namely through such interlingual transformations as: lexical, lexical-semantic and lexical-grammatical. The task of the translator is to correctly choose one or another method during the translation process in order to convey the meaning of any term as accurately as possible.

One of the simplest methods of translating an economic term is the transcoding method. Transcoding is a letter-by-letter or phoneme-by-phoneme transfer of the original lexical unit using the alphabet of the target language. This method is a rare exception in the practice of scientific translation (for example, *cartel – картель, credit – кредит, monetarism – монетаризм*). When translating by transliteration, one should not forget about the "false friends of the translator" (such as *contribution, data, stimulation*, etc.), the transliteration method of translation of which leads to gross distortions of meaning.

Terms of the economic sphere are also subject to another lexical method of translation, calque – the transfer of not the sound, but the combinatorial composition of the word, when the components of the word (morphemes) or phrase (lexemes) are translated by the corresponding elements of the target language. This technique is used when translating terms that are complex in structure. For example, *factor of production – фактор виробництва, quantity the-*

ory of money – кількісна теорія грошей, prices and incomes policy – політика цін та доходів.

The lexical-semantic transformation methods are used when the process of economic sphere terms' translation include concretization and generalization.

Concretization is a process in which a unit of broader meaning is transmitted in the target language by a unit of specific meaning. In the Ukrainian language, it is necessary to replace a word or phrase that has a wider range of meanings with an equivalent, that specifies the meaning in accordance with the context or stylistic requirements. For example: *majority interest – контрольний пакет акцій, unit trust – пайовий інвестиційний фонд (Великобританія), the focus is on the description of the selection process itself – основну увагу зосереджують на самому процесі відбору.*

Another example is the concept of "explore", which can refer to different situational conditions, and is largely regulated by the context; in English, this concept will correspond to various units with a narrower meaning, depending on the context:

– to explore – досліджувати місцевість (*to explore the environment*);

– to investigate – досліджувати ринок (to investigate the market);

– to research into – досліджувати явище (to research into the classical literature).

When translating terms of the economic sphere, it is also possible to use the method of generalization. Generalization of the original meaning occurs in cases where the degree of informational orderliness of the original unit is higher than the degree of orderliness of the unit that corresponds to it in content in the target language. For example: *charter party bill of lading – чартерний коносамент.*

Lexico-grammatical transformations include explication, addition, compression. The method of translation explication is a process during which a lexical unit of the original language is replaced by a word (phrase) that conveys its meaning. For example, *cash on shipment – оплата готівкою при відправці*.

Let's consider some more ways of reproducing the terms of the professional language of the economy. Compression is a more compact presentation of thoughts due to the omission of unnecessary elements and extra-linguistic context. For example: *null and void – нечинний, odds and ends – рештки, regular and normal – звичайний, rules and regulations – правила.* Compression is rarely used when translating from English into Ukrainian due to the fact that English is an analytical language and it is more inclined to brevity.

Inversion is the reverse order of words to draw attention to specific elements. For example: *currency adjustment charge – поправочний валютний коефіцієнт*.

Translation of terms in the economic sphere is possible, in particular, by describing the meaning. Descriptive translation is a method of translating new lexical elements of the source language, when a word, phrase, term or phraseological unit is replaced in the target language by a phrase (or a phrase with a larger number of components) that adequately conveys the meaning of this word or phrase (term), for example: *cost-push inflation – інфляція, зумовлена зростанням витрат виробництва, economies of scale – ефект масштабу або економія, зумовлена зростанням масштабів виробництва*.

This method is used when translating the latest author's terms-neologisms, which are usually given in quotation marks. For example, *Inflation is a persistent rise in the general price level with no corresponding rise in output – інфляція – постійне піднесення загального рівня цін без відповідного піднесення виробництва*.

The following requirements are put forward for descriptive translation:

1) the translation must accurately reflect the main meaning of the concept, denoted by the term;

2) the description must not be too detailed;

3) the syntactic structure of the phrase should not be complicated.

In order to correctly apply this method of translation, it is necessary to know well the subject area of the text being translated in order to correctly reveal the meaning of the denoted concept. Compared to transcoding, descriptive translation has the advantage that it achieves greater transparency of the content of the concept.

The translation of terms from the field of economics can also be done by selecting a variant equivalent.. Ambiguous words have several translation equivalents according to the number of their meanings (lexical-semantic variants). The equivalents of an ambiguous word are called variant equivalents. A variant equivalent is understood as one of the possible options for translating a word (term). A variant equivalent usually conveys one meaning of a source language word, i.e. each variant equivalent is the translation equivalent of one lexical-semantic variant of a polysemantic word.

Variant equivalents can be recorded in translation dictionaries, and then they are called dictionary variant equivalents. But translators do not always deal only with dictionary variant equivalents – it happens that dictionaries do not contain some equivalents

Table 1

Register of transformations used to reproduce English-language economic terms in Ukrainian

Name of translation transformation	Number of translation transformations	% of total number of translation transformations
Transcoding	36	18%
Calque	44	22%
Concretization	24	12%
Generalization	22	11%
Explication	20	10%
Compression	18	9%
Inversion	12	6%
Descriptive translation	24	12%

of an ambiguous word or dictionary variant equivalents of a certain word are not recorded in dictionaries at all.

From the point of view of translation practice, it is advisable to distinguish between cases when variant equivalents of a word are given in the dictionary and when they are partially or completely absent from dictionaries. In the first case, the translator solves the problem of choosing one adequate variant equivalent of the original word in a given context from several given in the dictionary. To do this, the translator must accurately determine the lexical-semantic variant of the word (i.e., in which meaning the given word is used), and then select the appropriate variant equivalent from those given in the dictionary.

In cases where variant equivalents of a certain word of the source language are absent in dictionaries, the translator must first also accurately determine in which meaning a polysemantic word is used, and then translate it using one of the methods of word translation.

In the case when the dictionary does not provide an exact equivalent for a particular term, or when the use of calque, transliteration or descriptive translation is inappropriate, other methods of translation are also possible.

The transformation methods used in the translation of terms in the economic sphere include contextual substitution. Contextual substitution is a lexical translation transformation, as a result of which the translated equivalent becomes a word or phrase that is not a dictionary equivalent and is selected taking into account the contextual meaning of the word being translated, its context of use and the speech norms and traditions of the target language. It should be noted that there are no exact rules for creating contextual substitutions, since the translation of words in such cases depends on the context of their use. However, there are four main methods for creating contextual substitutions: semantic differentiation, concretization, generalization of meaning and "antonymic" translation (formal negation).

An extreme case of such a translation method as semantic development in the translation of words and phrases is the so-called "antonymic" translation, when the form of a word or phrase is replaced by its opposite (positive – by negative and vice versa), and the meaning of the translated unit remains basically similar.

In fact, the term "antonymic translation", which is found in the translation literature, is inaccurate, since the translated word is not replaced by an antonym in the target language, but only changes its form to its opposite, while its meaning and meaning remain unchanged. Therefore, to designate the indicated translation method, it is better to use the term "formal negation", which emphasizes the change in the form of a word or phrase and does not refer to antonymy as such, which is associated with a change in meaning to its opposite.

So, in the process of economic texts' translation various translation methods are used (selection of a variant equivalent, addition, deletion, substitution, permutation, etc.), but the most common is transcoding. Moreover, of all its subspecies (transliteration, transcription, adaptive transcoding), transliteration and adaptive transcoding are most often used (Table 1).

Thus, in the process of translating English-language terminology of the economic sphere, 8 types of translation transformations were identified, among which the most common are calque (22%) and transcoding (18%). Less often, the use of compression (9%) and inversion (6%) can be observed.

Conclusions. So, translating terms is a very responsible task for the translator. The translator must take into account the historical and cultural traditions of both languages. Often, one has to encounter new lexical units, especially terms that do not yet have equivalents at the time of translation in other languages. Sometimes one has to translate materials that contain terminological features with which he or she is not familiar. The translator's success in such cases depends on his/her ability to apply translation transformations, the main ones of which, as we found out

in the process of studying the methods of translating economic terminology, are generalization, concretization, explication, addition, compression and inversion.

A translator who works with economic texts must be familiar with this topic and possess the terms and concepts of this field; one should not look for a foreign word if a lexical unit with the same meaning already exists in the native language. The translation should use terms established by relevant state standards. If a neologism occurs in the text, the translator must choose an equivalent himself, using reference literature, or consult a specialist. In some cases, the term can be translated descriptively, by calque, transcription, etc.

REFERENCES:

1. Сухенко К. М. *Лексичні проблеми перекладу*. Київ, 2000. 124 с.

2. Тимченко І. І., Головченко Г. Т., Дерев'янко І. В., Остапенко Г. І. *Теорія і практика перекладу*. Харків, 2006. 284 с.

3. Ahibalova T., Miroshnychenko V., Plotnikova N. Economic terminology: analysis of translation peculiarities. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 10–15. doi: https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/29.209273.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81'25:811.112.2'276.6:378.147:004(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.29

ТИПОВІ ПОМИЛКИ У СТУДЕНТСЬКИХ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

TYPICAL ERRORS IN UKRAINIAN STUDENTS' GERMAN-TO-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF POPULAR TEXTS

Шопін П.Ю.,
orcid.org/0000-0002-8022-5327
доктор філософії з філології, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті розглянуто типові помилки у студентських перекладах німецьких публіцистичних текстів українською мовою та запропоновано стратегії їх подолання. На основі корпусу перекладів, виконаних у рамках праці студентського науково-практичного гуртка, проведено зіставлення німецьких оригінальних текстів, студентських чернеток та опублікованих публіцистичних статей. Таке порівняння дає змогу виявити повторювані помилки, встановити їхні причини та запропонувати дидактичні рішення. Аналіз виявив кілька основних сфер труднощів. Ідіоматичні вирази та образна мова часто призводять до буквальних перекладів, що спотворюють авторський задум, особливо коли ідіоми модифіковані в оригіналі. Неправильне відтворення суб'єктно-об'єктних відносин та пасивних конструкцій призводить до викривлення значення. Власні назви становлять проблему, коли студенти не розрізняють усталені українські відповідники та механічні транслітерації. Додаткові труднощі виникають із «хибними друзями», багатозначністю, уживанням займенників і прийменників, відтворенням термінології, маркуванням роду та дієприкметниковими конструкціями. Стаття розглядає ці результати у ширшому контексті перекладознавчих досліджень, залучаючи попередні праці про студентські помилки в інших мовних парах та сферах мовленнєвої діяльності. З точки зору методології, показано цінність аналізу чорнових перекладів, які зберігають сліди прийняття рішень до редагування. У дидактичному плані обґрунтовано доцільність використання корпусних ресурсів, фразеологічних словників, інструментів вирівнювання та контрастивних граматичних вправ у процесі навчання. У висновках стверджується, що цілеспрямоване навчання у поєднанні з правильним застосуванням цифрових інструментів і машинного перекладу може суттєво підвищити якість студентських робіт. Подальші дослідження варто спрямувати на інші регістри та оцінку впливу великих мовних моделей, зокрема ChatGPT, на якість перекладу.

Ключові слова: аналіз перекладацьких помилок, ідіоматичні вирази, інструменти перекладу, німецько-український переклад, студентські переклади, «хибні друзі» перекладача.

This article examines typical errors in Ukrainian students' translations of German popular texts into Ukrainian and proposes strategies for overcoming them. Based on a corpus of draft translations produced in a university workshop, the study compares German originals, student drafts, and published versions. This comparison makes it possible to identify recurring errors, trace their causes, and suggest didactic responses. The analysis highlights several areas of difficulty. Idiomatic expressions and figurative language often result in literal renditions that obscure intended meaning, especially when idioms are modified in the source. Subject–object relations and passive constructions frequently lead to misinterpretations of agency and inversions of meaning. Proper names cause problems when students fail to distinguish between established Ukrainian equivalents and automatic transliterations. Additional difficulties arise with "false friends," polysemy, pronoun reference, prepositional usage, technical terminology, gender marking, and participial constructions. The article situates these findings within translation studies, engaging with prior research on student errors in other language pairs and grammatical domains. Methodologically, it demonstrates the value of analyzing draft translations, which preserve traces of decision-making before correction. Pedagogically, it argues for integrating corpus resources, idiom dictionaries, alignment tools, and contrastive grammar exercises into training. The study concludes that targeted instruction, combined with careful use of digital tools and neural machine translation, can significantly improve student performance. Future research should extend the analysis to other registers and evaluate the impact of large language models such as ChatGPT on translation accuracy.

Key words: translation error analysis, false friends, German–Ukrainian translation, idiomatic expressions, student translations, translation tools.

Вступ. Переклад публіцистичних текстів з німецької мови українською є складним через лінгвістичні та культурні особливості, що призводять до повторюваних помилок у студентських працях. З практичного погляду, підвищення обізнаності студентів щодо поширених труднощів покращує якість перекладу. З дидактичної точки зору, аналіз типових помилок може сприяти розробленню ефективніших методик навчання перекладачів.

Аналіз останніх досліджень. Типові перекладацькі помилки та стратегії їх подолання регулярно привертають увагу дослідників. У нещодавньому короткому дослідженні автор проаналізував поширені помилки, яких припускаються студенти під час перекладу німецьких публіцистичних статей українською мовою [5]. У цій праці було виокремлено кілька ключових проблемних сфер: ідіоматичні вирази, приймен-

ники, займенники, відношення суб'єкта й об'єкта (особливо в пасивних конструкціях), а також питання транслітерації/транскрипції власних назв і контексту.

Дослідження Олександри Шадріної та Павла Шопіна [3] зосереджене безпосередньо на труднощах перекладу німецьких займенників українською мовою. У своїй розвідці автори розглянули причини типових помилок, пов'язаних із займенниками, зокрема недостатнє врахування контексту, формальну подібність німецьких займенників до артиклів, багатозначність окремих форм (таких як *sie* чи *ihr*, які можуть мати кілька граматичних функцій), а також труднощі, що виникають через відмінності у вираженні роду, числа й відмінка між мовами. Детально проаналізувавши ці аспекти, дослідження запропонувало пояснення, чому студенти часто неправильно інтерпретують займенники, і рекомендації для їх точнішого вживання.

В'ячеслав Карабан, Лідія Верба та Анна Карабан [6] досліджували помилки студентів третього курсу під час перекладу з української мови англійською. Вони класифікували помилки на граматичні, лексичні, стилістичні та технічні, приділяючи особливу увагу повторюваним проблемам із вживанням артиклів, форм множини, керуванням дієслів та прийменниками. Варто зазначити, що так звані «технічні помилки» (оформлення, пунктуація тощо) становили майже третину всіх помилок у корпусі. Хоча їхнє дослідження стосувалося іншої мовної пари, методологічний підхід до класифікації типів помилок є релевантним і для німецько-українського перекладу.

Крім того, раніше автор [9] вивчив створення «протилежних значень» в англо-українському перекладі. Дослідження пропонує класифікацію семантичних опозицій (причинно-наслідкових, модальних, часових, просторових, кількісних, родових, якісних) та пояснює, як неправильний переклад може призвести до інверсії значення через нерозуміння дієслівного способу, ідіом, заперечення або тлумачення словосполучень поза контекстом.

Постановка проблеми. Попри наявні дослідження, бракує узагальненого аналізу типових помилок у німецько-українському перекладі публіцистичних текстів, який би поєднував їх класифікацію з аналізом причин і стратегій подолання таких викликів. Більшість праць зосереджені на окремих аспектах або інших мовних парах. Крім того, потребує вивчення роль нейромережевих перекладацьких інструментів і онлайн-ресурсів у зменшенні кількості студентських помилок. Також залишається відкритим питання ефективних дидактичних підходів, зокрема формування у студентів навичок розпізнавання складних конструкцій (як-от дієприкметникові звороти чи заперечення) та використання корпусних словників і машинного перекладу.

Мета і завдання. Метою цієї статті є аналіз типових помилок у студентських перекладах публіцистичних текстів з німецької мови на українську і розроблення стратегій їх уникнення, зокрема через відповідні дидактичні підходи та використання перекладацьких інструментів. Для досягнення цієї мети передбачено виконати такі завдання: 1) класифікувати типові помилки, виявлені у студентських перекладах німецьких публіцистичних текстів українською мовою, та описати мовні явища, що лежать в основі кожної категорії; 2) проаналізувати причини цих помилок, зокрема, міжмовну інтерференцію, неповне знання граматики, відсутність уваги до контексту тощо; 3) навести ілюстративні приклади для кожної категорії помилок, використовуючи студентські праці; 4) запропонувати стратегії подолання таких помилок, зокрема педагогічні підходи та інструменти/ресурси, які можуть допомогти студентам виконувати якісний переклад.

Методологія. У дослідженні було використано корпус чорнових версій студентських перекладів публіцистичних текстів з німецької мови українською [1]. Автор зіставляв оригінальні німецькомовні тексти, чорнові варіанти студентських перекладів та опубліковані редакторські версії. Чорнові варіанти перекладів обрано як основний матеріал, оскільки саме вони дають змогу зафіксувати типові помилки, які надалі можуть бути виправлені. Аналіз здійснювався у програмі MS Office Word за допомогою режиму рецензування, що дозволило систематично фіксувати й зіставляти відмінності між трьома версіями тексту. Такий підхід уможливив виявлення типових помилок, їх класифікацію та пояснення причин виникнення.

Виклад основного матеріалу. Ідіоматичні вирази та образна мова. Ідіоми та стійкі вислови є відомим викликом для перекладачів. Студенти часто не розпізнають німецьких ідіом, особливо коли автор використовує лише частину ідіоми або модифікує її в оригінальний спосіб. Наприклад, ідіома *auf keinen grünen Zweig kommen* означає «не досягти успіху». В оригінальному тексті автор навмисно інвертував цю ідіому, змінивши її на *auf einen grünen Zweig gekommen* – маючи на увазі, що людина досягла успіху [7]. Студент, який не впізнав ідіоматичне значення, зробив буквальний переклад

про те, що людина «знайшла зелену гілку» [1]. Правильний переклад мав передати ідіоматичний сенс – «досягла успіху» [2]. Тож часткові чи змінені ідіоми вимагають від перекладача розпізнавання алюзії та передавання задуманого значення.

Щоб уникати таких помилок, студенти мають розвивати чутливість до образної мови. Варто перевіряти незвичні вислови у словниках ідіом (або фахових онлайн-ресурсах), у двомовних чи одномовних джерелах (напр., *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*) та за допомогою онлайн-пошуку конкретної фрази.

Суб'єкт-об'єктні відносини та пасивні конструкції. Німецький синтаксис, особливо в складних реченнях, може спричиняти неправильне розуміння серед українських студентів суб'єкт-об'єктних відносин у реченні чи тексті. Частою проблемою є хибне визначення суб'єкта та об'єкта у підрядних реченнях або пасивних конструкціях. Наприклад, розгляньмо речення: *Wir sehen uns den Film an, den Tom Hanks und viele andere als Idealisierung von Imperialismus kritisieren.* Тут Том Генкс та інші виступають суб'єктами, які критикують фільм як ідеалізацію імперіалізму. Дехто зі студентів хибно витлумачив це так, ніби критикують самого Тома Генкса та інших (тобто сприйняв їх як об'єкти). Можливо, студенти покладалися на глобальні знання про актора, вважаючи, що Генкс знімався у цьому фільмі, тож його могли критикувати глядачі. Проте студенти не зрозуміли логіко-граматичні зв'язки у складному реченні. Тому в студентському перекладі йдеться про «*фільм, в якому Том Генкс та багато інших критикуються з точки зору ідеалізації імперіалізму*». Правильний переклад мав би зробити Тома Генкса суб'єктом: «*фільм, який Том Генкс та багато інших критикують як ідеалізацію імперіалізму*».

Щоб правильно зрозуміти та відтворити суб'єкт-об'єктні відносини, варто тренуватися у синтаксичному розборі речень. На заняттях корисно виконувати вправи, де потрібно визначати підмет, присудок, прямий і непрямий об'єкт у складних німецьких реченнях, а також агенс і пацієнс. Крім того, порівняння студентського перекладу з німецьким оригіналом за допомогою інструментів вирівнювання (наприклад, у паралельному корпусі чи навіть у CAT-програмах) може наочно показати невідповідності у значенні. Рекомендується також користуватися пошуковими корпусними словниками. Варто виробляти у студентів звичку щоразу перевіряти: «хто що зробив і кому?» у кожному реченні – можливо, навіть перефразувавши німецьке речення простішими словами перед перекладом. Це допоможе значно зменшити кількість таких помилок.

Розгляньмо приклад, створений за мотивами аналізованого корпусу: *Seine Ideen wurden von der Realität eingeholt***.** Дослівний переклад із пасиву на актив показує, що реальність наздоганяє його ідеї. Студентський варіант «*Його ідеї наздоганяли реальність*» є помилковим, бо змінює ролі суб'єкта й об'єкта. Виправлений переклад відтворює правильні відносини: «*Реальність наздоганяла його ідеї*». Водночас у певних контекстах доречною може бути більш ідіоматична версія: «*Його ідеї випередили час*», що краще відтворює комунікативний сенс вислову.

Подібна структура зустрічається і в оригінальному тексті: «*Dass die dystopischen Zukunftsvisionen in Sorokins Romanen der letzten Jahre nicht nur stilistisch meisterhaft, sondern auch politisch sehr treffend sind, lässt sich daran erkennen, dass sie nach und nach von der Realität eingeholt werden*» [8]. В опублікованому перекладі вона відтворюється як «*Те, що антиутопічні уявлення про майбутнє в романах Сорокіна останніх років не тільки стилістично майстерні, а й політично влучні, видно з того, що реальність поступово наздоганяє їх*» [4]. Тут ми маємо перехід від пасивної німецької конструкції до активної української, що цілком виправдано.

Власні назви: транскрипція та усталені відповідники. Відтворення власних назв (імен людей, географічних об'єктів, інституцій) з німецької мови українською є ще однією сферою, де студенти часто помиляються, особливо щодо вибору між транскрипцією та усталеним відповідником. Іноді студенти механічно транслітерують німецькі імена українськими літерами, ігноруючи той факт, що деякі історичні чи відомі імена та назви мають усталені українські відповідники. Наприклад, середньовічного філософа на ім'я Boethius слід передавати як «*Боецій*», а не «*Боетіус*», адже перший варіант є загальноприйнятим в українській науковій традиції. Студент, який цього не знає, може просто транслітерувати латинське написання як німецьке. Схожа проблема виникає і з географічними чи літературними назвами: роман Сергія Жадана «*Ворошиловград*» у німецькому перекладі вийшов під назвою «*Die Erfindung des Jazz im Donbass*». Правильний український переклад цієї назви має звучати як «Ворошиловград», тобто відтворювати оригінальну назву роману, а не дослівно перекладати німецький варіант. Виключенням можуть бути випадки, коли обговорюється саме німецька назва роману.

Загальний принцип полягає у пошуку прецеденту: якщо особа чи твір є відомими, ймовірно, існує усталена українська форма імені. Це можна перевірити за допомогою Вікіпедії (наприклад, чи має особа українську сторінку з певним написанням), національних довідкових баз або просто пошуком в україномовному інтернеті. Якщо йдеться про історичну постать чи відоме місце, варто брати усталене українське написання, якщо воно існує. Для сучасних імен чи маловідомих осіб студенти мають застосовувати правила транскрипції з німецької на українську (передаючи звуки українськими літерами) або офіційну транслітерацію, якщо це доречно. Наприклад, *Leipzig* стає «*Ляйпциг*», *Goethe* – «*Ґете*», зберігаючи німецьку вимову в українському написанні. Для цього існують онлайн-інструменти (наприклад, офіційні сайти з транслітераційними таблицями), які допомагають правильно відтворювати сучасні імена.

«Хибні друзі». «Хибні друзі перекладача» – слова, що виглядають або звучать подібно в німецькій та українській (або англійській) мовах, але відрізняються за значенням, – часто зводять студентів на манівці. Класичним прикладом є німецьке *die Marmelade*, яке насправді означає «*джем/повидло*», а не «*мармелад*» в українському розумінні (тобто *желейні цукерки*). Студент, який перекладає *Marmelade* як «*мармелад*», допускає семантичну помилку, ґрунтуючись на хибному припущенні про тотожність значення цих слів.

Такі помилки ми спостерігали з інтернаціоналізмами та неологізмами, яких студенти раніше не зустрічали. Наприклад, німецький прикметник *glokal* (комбінація *global* і *lokal*, що означає «*глокальний*» – такий, що відображає як глобальний, так і локальний вимір) був одного разу помилково перекладений на заняттях як «локальний». Імовірно, студент вирішив, що *glokal* – це лише варіант від *lokal*. Правильний підхід полягав би в дослідженні значення *glokal* – достатньо було б звернутися до спеціалізованого словника або навіть просто загуґлити слово, аби пересвідчитися, що воно означає «глокальний», а не «локальний».

Студентів слід заохочувати використовувати корпусні онлайн-словники (двомовні та одномовні) щоразу, коли виникає підозра, що слово може бути «хибним другом» або неологізмом. Такі інструменти, як *Reverso Context* чи *Linguee* (з прикладами з *DeepL*), показують, як слово перекладається у різних контекстах. Використання корпусних словників (наприклад, німецько-українського корпусного словника *Glosbe*) дозволяє швидко з'ясувати, чи справді слово має той самий відповідник, чи його вживання розходиться. Викладачі також можуть укладати списки найпоширеніших німецько-українських «хибних друзів» для тренування.

Багатозначність і хибна інтерпретація контексту. Тісно пов'язаною з проблемою «хибних друзів» є проблема багатозначності – слів із кількома можливими значеннями – та важливість контексту для вибору правильного перекладу. Студенти іноді обирають неправильний варіант перекладу багатозначних німецьких слів, бо не повністю розуміють контекст або семантичні відтінки вживання.

Показовим прикладом є німецьке слово *queer*. У німецькій мові цей позичений з англійської означник вживається в ЛГБТК+ контексті і перекладається українською як «квір». Проте одна зі студенток неправильно переклала його як «дивний», орієнтуючись на оригінальне англійське значення *queer* («*strange*»). Тут ми бачимо класичний випадок полісемії: форма слова відома з іншої мови, але в німецькому вжитку актуалізується лише певне спеціалізоване значення. Ігнорування цього семантичного обмеження призводить до хибного перекладу, який спотворює прагматичний сенс тексту.

Студентів треба навчати враховувати під час перекладу рівень речення, абзацу і тексту. За потреби слід ознайомлюватися з фоновою інформацією з теми. Дуже корисними є корпусні словники чи пошукові системи: якщо студент вагається, він може ввести німецький вислів у лапках у Google або знайти його в корпусному словнику і перевірити контексти вживання.

У викладанні ефективною є вправа, коли студентам пропонують багатозначні слова в реченнях і просять обґрунтувати, яке значення є правильним і чому інші – ні. Ознайомлення з контекстуальними індикаторами допомагає розвинути компетентність у цій сфері.

Прийменники. Німецькі прийменники часто не мають однозначних відповідників в українській мові, і саме в цій сфері спостерігаються повторювані студентські помилки. Типовою є ситуація, коли студент інтерпретує німецький прийменник занадто буквально або у хибному значенні. Наприклад, *bei* може означати «*у/при (компанії)*» чи «*з*», залежно від контексту. У реченні *Ich arbeite bei der Stadt* прийменник *bei* позначає працевлаштування в організації (міській адміністрації), тобто «*я працюю на місто*». Студент же може сприйняти *bei* як вказівку на місце й перекласти як «*я працюю в місті*», що є помилкою. Інший приклад – *an der Universität*. Речення *Ich bin in der Universität* вказує на фізичне

перебування в будівлі університету, тоді як *Ich studiere an der Universität* означає навчання у цьому закладі. Відмінності у системах прийменників німецької та української мов ускладнюють переклад. Сполучення дієслів та іменників з прийменниками значно відрізняються в цих мовах. Наприклад, *warten auf (etwas)* зазвичай перекладаємо як «чекати на (щось)», але *freuen auf (etwas)* відтворюємо як «радіти (чомусь)». Хибне відтворення німецького прийменника у таких випадках призводить до граматично або семантично неправильних конструкцій.

Подолання помилок із прийменниками передбачає тренування поширених перекладних відповідників прийменникових словосполучень. Викладачі можуть надавати списки німецьких дієслів із прийменниками та їхні українські відповідники. Корисним також видається пошук у багатомовних корпусних словниках: студенти можуть побачити, як професійні перекладачі вирішують схожі завдання. Ще одна ефективна техніка – використання одномовних електронних словників із прикладами речень (наприклад, Duden), які підказують правильне значення.

Іноді введення фрази у пошук зображень покаже ілюстрації чи діаграми, пов'язані з відповідним значенням, що допоможе перекладачеві зрозуміти справжній контекст вислову. Хоча зображення не дають прямого перекладу, вони можуть активувати правильні асоціації щодо реального значення фрази.

Займенники. Німецькі займенники (особові, присвійні, а особливо вказівні – *der, die, das*) можуть вводити в оману, що призводить до помилок в українському перекладі, якщо не враховувати контекст. Наприклад, *sie* може означати «*вона*», «*вони*» або ввічливе «*Ви*», а *ihr* – «*її*», «*їхній*» або «*їй*» тощо. Студент має визначити правильний референт з контексту – інакше може виникнути помилка, коли однину плутають із множиною або неправильно визначають рід.

Шадріна і Шопін (2024) зазначають, що багато помилок, пов'язаних із займенниками, виникає через ігнорування ширшого контексту та формальну схожість між займенниками й артиклями. Наприклад, *die* може бути відносним займенником («*які/що*») або означеним артиклем («*ці/та*»). Так само *der* може бути відносним займенником («*який/що*») або означеним артиклем у родовому відмінку множини.

Стратегії навчання роботи із займенниками включають вправи з відстеженням референційних ланцюжків: наприклад, підкреслювати кожен займенник у німецькому тексті й стрілкою позначати іменник, на який він відсилає (*Bezugswort*). Корисно також навчати відмінностей у вживанні займенників: наприклад, німецьке *es* часто використовується як формальний підмет (для вираження погоди, часу тощо), тоді як в українській у таких випадках нейтральний займенник не вживається, натомість використовуються безособові речення. Допомогти також може уважне паралельне читання текстів й аналіз опублікованих перекладів.

Терміни. Зустрівши незнайомий термін, студенти іноді використовують для його перекладу слово, що за формою схоже, але має інше значення. Розуміння термінів, якими користується автор, є передумовою адекватного перекладу. Якщо текст обговорює наукове поняття чи культурний феномен, потрібно обов'язково використати правильний український термін, яким послуговуються фахівці або відповідна спільнота.

Розгляньмо приклад: у німецькій статті йдеться про *Solarpunk*: студент, який не знайомий із цим жанром, може не знати, що в українському вжитку слово транслітерується як «*соларпанк*», і натомість подати невдалий опис. У студентських роботах помилки такого типу зазвичай полягали в надмірному узагальненні чи пропусках, наприклад, переклад *DNA-Analyse* лише як «*аналіз*» (без уточнення, що це саме *аналіз ДНК*).

Студентів слід навчати ніколи не залишати термін неперевіреним. Інтернет є неоціненним інструментом: пошук терміна (в оригіналі чи у можливому перекладі) часто швидко дає результат – наприклад, сторінку Вікіпедії або форум, де обговорюється цей термін. Використання Google Scholar чи Google Books дозволяє перевірити, чи термін застосовується в наукових або офіційних текстах. Варто звертатися до спеціалізованих словників або робити пошук у Google у лапках, аби пересвідчитися, що прямий відповідник справді використовується в українських публікаціях. Якщо ж він не знаходиться, перекладачеві іноді доводиться вводити в ужиток новий термін, але це має бути крайнім заходом після вичерпного пошуку джерел.

У Вікіпедії для багатьох наукових термінів чи неологізмів німецька сторінка має міжмовне посилання на українську (або принаймні на англійську, яку потім можна звірити з українськими джерелами). Наприклад, при перекладі *Solarpunk* німецька Вікіпедія може мати статтю з посиланням на англійську; навіть якщо української версії ще нема, англійський термін легко перевірити в українських джерелах, щоб з'ясувати, як він уживається.

У викладанні слід заохочувати студентську допитливість. Викладачі можуть давати завдання, де потрібно пояснити термін власними словами (щоб перевірити реальне розуміння) і знайти його вживання принаймні у двох українських джерелах. Формуючи такі дослідницькі навички, ми вчимо студентів шукати для іншомовних термінів специфічний контекстний переклад.

Маркування роду мовця чи суб'єкта. Одним із тонких, але значущих аспектів перекладу, особливо українською, є правильне відтворення роду мовця чи суб'єкта. На відміну від німецької, українська мова часто виражає рід через відмінювання дієслів або дієприкметників, особливо в минулому часі чи у прикметникових формах. Студенти іноді ігнорують підказки щодо роду в тексті-джерелі, що призводить до спотворення – фактично, у перекладі мовцеві або суб'єкту дії приписується інший рід.

Перекладач повинен використовувати всі доступні підказки, аби правильно перенести родові маркери. Систематичний підхід: переглянути увесь текст у пошуках маркерів – чи згадується *Herr* чи *Frau* при представленні особи, чи ім'я або титул явно вказує на стать, чи є пізніше займенники, що уточнюють граматичний рід. Якщо ж сумнів залишається, доцільно зробити швидку зовнішню перевірку (наприклад, якщо йдеться про відому особу – авторку чи науковицю, короткий пошук підтвердить її стать).

У таких випадках машинний переклад регулярно помиляється: штучний інтелект може не «знати», що авторка – жінка, і перекласти *Ich habe das gesehen* як «Я це бачив». Тому перекладач має зважати на цей недолік автоматичного перекладу. Під час редагування студентам варто уважно перевіряти речення з дієсловами минулого часу чи прикметниковими присудками, щоб переконатися, що там правильно відтворено стать або граматичний рід суб'єкта дії або мовця.

Partizip I і II. У німецькій мові Partizip I та II часто вживаються як прикметники, дієприкметники, іменники або як дієприслівникові звороти. Відмінності між цими конструкціями створюють труднощі під час перекладу українською, адже Partizip I позначає активного суб'єкта, а Partizip II іноді свідчить про те, що над об'єктом виконують певну дію. Студенти можуть переплутати ці конструкції, викривляючи суб'єктно-об'єктні відносини. Наприклад, слово *der Denunzierte* (Partizip II, ужитий як іменник) означає «*той, на кого донесли*» (*жертва доносу*). Один зі студентів переклав це слово як «*донощик*», тобто «*той, хто доносить*», що є помилкою, яка перетворює об'єкта дії на діяча. Для правильного розуміння й перекладу цих конструкцій слід ураховувати їхнє граматичне значення та контекст уживання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз типових помилок у німецько-українських студентських перекладах публіцистичних текстів підкреслює необхідність цілеспрямованого навчання лексичних, граматичних і контекстних особливостей, а також ширшого використання цифрових інструментів для підвищення точності та ідіоматичності перекладів. Обмеженням цього дослідження є зосередження на публіцистичних і науково-популярних текстах, тоді як художні чи вузькоспеціалізовані жанри можуть ставити перед перекладачами інші виклики. Майбутні дослідження варто спрямувати на вивчення помилок у різних регістрах, порівняння інших мовних пар і оцінку ефективності відповідних навчальних підходів. Окремим напрямом є аналіз впливу великих мовних моделей, зокрема ChatGPT, на якість студентських перекладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корпус робочих версій студентських перекладів науково-практичного гуртка «Практика письмового перекладу в дії» / укладач П. Шопін. Дата оновлення: 30.09.2025. URL: https://drive.google.com/drive/folders/13RGhhcQkZNMIp1jisowpWzp3CYTI0tKJ?usp=drive_link (дата звернення: 30.09.2025)

2. Лекі М. Аби тільки не потурбувати / пер. з нім. Ю. Глебов. Експеримент. 29.03.2023. URL: https://md-eksperiment.org/post/20230329-abi-tilki-ne-poturbuvati-mariana-leki (дата звернення: 30.09.2025)

3. Шадріна О., Шопін П. Причини помилок у перекладі німецьких займенників на українську мову. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2024. Випуск 94. С. 103–116. https://doi.org/10.26565/2227-1864-2024-94-16

4. Шнайдер Н. Писати проти путіна: сучасна опозиційна література з росії / пер. з нім. К. Хоменко. *Експеримент*. 24.03.2023. URL: https://md-eksperiment.org/post/20230324-pisati-proti-putina-suchasna-opozicijna-literatura-z-rosiyi (дата звернення: 30.09.2025)

5. Шопін П. Типові помилки у студентських перекладах публіцистичних і науково-популярних статей з німецької мови на українську. *Світ мови – світ у мові* : матеріали VII Міжнародної наукової конференції. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 267–269. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43549 (дата звернення: 30.09.2025)

6. Karaban V. I. Verba L. G. Karaban A. V. Third-Year University Students' Linguistic Errors in Translation From Ukrainian to English. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2024. № 68. С. 191–199. https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.68.41

7. Leky M. Nur keine Umstände. Mobil. 2021. URL: https://web.archive.org/web/20211019155616/https://dbmobil.de/reisen/das-literarische-fundbuero/einrad (Zugriff am: 30.09.2025)

8. Schneider N. Schreiben gegen Putin: Oppositionelle Gegenwartsliteratur aus Russland. 54 books. 18.08.2022. URL: https://54books.de/schreiben-gegen-putin-oppositionelle-gegenwartsliteratur-aus-russland/ (Zugriff am: 30.09.2025)

9. Shopin P. Converging Extremes: Opposite Meanings in English to Ukrainian Translation. *Науковий часопис Українського державного університ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2023. № 25. С. 43–63. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2023.25.04

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 5
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.16'342'373.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.30

СЕМАНТИЧНА ОПОЗИЦІЯ «СУМ/БАЖАННЯ» ЯК НАСЛІДОК ЛЕКСИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ *TĘGTI У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

SEMANTIC OPPOSITION OF "SORROW/LONGING" AS A RESULT OF LEXICAL EVOLUTION OF *TĘGTI IN SLAVIC LANGUAGES

Близнюк К.Р.,
orcid.org/0000-0001-8394-3079
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Стаття представляє результати порівняльного лексико-семантичного аналізу похідних від спільного праслов'янського кореня ***tęgti*** на матеріалі трьох мов: української (східнослов'янська), польської та чеської (західнослов'янські). Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення лексем, які в процесі мовної еволюції набули кардинально різних функційно-семантичних статусів, що дозволяє виявити культурно зумовлену семантичну дивергенцію в межах слов'янської групи мов.

В українській мові домінантна семантика лексеми *туга* сформована навколо почуття глибокого жалю, скорботи та психологічного тягаря. Словникові дефініції та корпусний матеріал (понад 20 тисяч слововживань лексеми *туга*) підтверджують цю домінанту: *туга* стійко асоціюється із сумом, жалем, стражданням, важким емоційним станом і болем. Проте, аналіз художньої літератури засвідчив семантичний зсув на периферії: туга набуває позитивних конотацій і здатна асоціюватися з радістю, любов'ю, надією, прагненням, хотінням та світлим піднесенням. Ця оксиморонна семантика є свідченням дуалізму семантичного потенціалу праслов'янського кореня, здатного породжувати як тягар, так і потяг.

Кардинально протилежний шлях розвитку спостерігається у чеській мові. Хоча етимологічний аналіз підтверджує історичну двоїстість семантики лексеми *touha* (охоплюючи бажання, сум і горе), у сучасній мові (з понад 7 тисячами корпусних фіксацій) домінує семантика інтенсивного бажання, жадання та прагнення. Таким чином, чеська мова зробила центральним той семантичний полюс, який в українській є лише периферією. Водночас, корпусні дані фіксують периферійні контексти, де *touha* зберігає реліктовий зв'язок із болем і страхом, що вказує на неповне відторгнення історичного значення.

У польській мові похідні лексеми на позначення емоційних станів (*tążyć, tużyć*) були архаїзовані та повністю втрачені у сучасному активному лексиконі. Єдиний збережений прикметник *tęgi* функціонує винятково у значеннях, пов'язаних із фізичними характеристиками та інтенсивністю (повний, міцний, сильний, лютий), втративши зв'язок з емоційною сферою.

Ключові слова: лексика, семантика, етимологія, словник, корпус мови, семантична опозиція, дефініція, дивергенція, слов'янські мови.

The article presents a comparative lexico-semantic analysis of derivatives originating from the common Proto-Slavic root ***tęgti*** across three languages: Ukrainian (East Slavic), Polish, and Czech (West Slavic). The study's relevance is determined by the need to investigate lexemes that have acquired fundamentally different functional and semantic statuses during linguistic evolution. This helps reveal culturally induced semantic divergence within the Slavic language group.

The dominant semantics of the lexeme *tuha* in Ukrainian is built around a feeling of profound sorrow, grief, and psychological burden. Dictionary definitions and corpus material (over 20,000 uses of *tuha*) confirm this dominance: *tuha* is strongly associated with sadness, regret, suffering, a heavy emotional state, and pain. However, analysis of literary sources reveals a semantic shift at the periphery: *tuha* acquires positive connotations and can be associated with joy, love, hope, aspiration, desire, and bright elevation. This oxymoronic semantics attests to the dualism of the semantic potential of the Proto-Slavic root, capable of representing both a burden and an urge (attraction).

A fundamentally opposite developmental path is observed in Czech. Although etymological analysis confirms the historical duality of the semantics of the lexeme *touha* (encompassing desire, sorrow, and grief), the contemporary language (with over 7,000 corpus attestations) is dominated by the semantics of intense desire, craving, and aspiration. Thus, Czech has made central the semantic pole that is only peripheral in Ukrainian. At the same time, corpus data also record peripheral contexts where *touha* retains a relict connection to pain and fear, indicating an incomplete rejection of the historical meaning.

In Polish, derivative lexemes denoting emotional states (*tążyć, tużyć*) have been archaized and entirely lost from the active modern lexicon. The sole preserved adjective *tęgi* functions exclusively in meanings related to physical characteristics and intensity (e.g., full, strong, severe/fierce), having lost any connection to the emotional sphere.

Key words: lexis, semantics, etymology, dictionary, language corpus, semantic opposition, definition, divergence, Slavic languages.

Концепт ТУГА займає одне з ключових місць в українській етнокультурі та національній мовній картині світу. Його семантичне ядро сформоване навколо почуття глибокого жалю, скорботи й інтенсивних переживань, спричинених відсутністю когось близького, горем, невдачею, тягарем або іншими життєвими бідами. Навколо цього почуття вибудовано значну кількість сюжетів в українському фольклорі (особливо в козацьких та чумацьких піснях, голосіннях), де туга виступає не лише як психологічний стан, а як онтологічна категорія буття: її переживають члени родини, розлучені закохані, воїни та мандрівники, що опинилися далеко від рідного дому.

Системна репрезентація *туги* в українській лексиці (зокрема, *туга, тужити, тяжко, тягти*) вказує на її прямий зв'язок із праслов'янським коренем **tęgti*, що підкреслює вихідне значення фізичної важкості, яке згодом трансформувалося у психологічний тягар [1]. Проте похідні від **tęgti* в інших слов'янських мовах засвідчують розвиток відмінних значень або навіть утрату актуальності саме цих лексем на позначення відповідного типу почуттів.

Концепт ТУГА привертав увагу багатьох дослідників. Зокрема, на матеріалі творчості Г. Гейне його досліджували М. Іршина та К. Ніколенко, через зв'язок із концептом HEIMWEH у німецькій мові – Л. Близнюк, К. Мізін, Х. Януш, як мотив посмертного ходіння в заложних на матеріалі українського фольклору – Н. Понікаровська, на тлі української природи у творчості Т. Шевченка – Л. Задорожна, в українській пісенності періоду Другої світової війни – О. Кузьменко, а через семантику лексеми ностальгія у польській мові – І. Аскерова. Проте досі *тузі* недостатньо присвячено уваги з мовознавчого погляду в компаративному аспекті, особливо на матеріалі близькоспоріднених мов. Тому важливим є порівняльний аналіз лексики, що походить від спільного праслов'янського кореня **tęgti* і в процесі мовної еволюції набула різних функційно-семантичних статусів. Такий аналіз дасть змогу виявити національні особливості картин світу слов'янських народів і культурно зумовлену семантичну дивергенцію в межах однієї групи мов.

Метою цієї статті є проведення порівняльного лексико-семантичного аналізу похідних від кореня **tęgti* на матеріалі української, польської та чеської мов. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: порівняти дані етимологічних словників української, польської та чеської мов щодо похідних від праслов'янського **tęgti*; визначити сучасні семантичні домінанти та периферійні значення, використовуючи тлумачні словники; встановити сучасну функційну активність лексем через кількісно-якісний корпусний аналіз української, польської та чеської мов для підтвердження їхньої активності або деактуалізації; проаналізувати контексти вживання для виявлення унікальних семантичних зсувів та конотативної специфіки в кожній із трьох мов.

Методологія дослідження є комплексною і базується на трьох основних кроках. Описовий метод для систематизації та інтерпретації лексем і їхніх значень, виокремлених із тлумачних та етимологічних словників. Семантичний аналіз простежує історичну еволюцію значень (від тягаря до суму/бажання). Контекстуальний аналіз проводиться на матеріалі корпусів мов, що дає кількісні дані про активність слів і якісні приклади їхнього вживання для виявлення семантичних зрушень (наприклад, позитивізації туги).

«Словник української мови» в 11-ти томах називає тугою «почуття глибокого жалю; важкий настрій, переживання, спричинені якимсь горем, невдачею і т. ін.; журба, сум […] Це почуття, викликане відсутністю кого-, чого-небудь, хто (що) знаходиться десь далеко. Журливий вираз (обличчя, очей і т. ін.)» [6, с. 310]. Це тлумачення відбиває негативне емоційне навантаження лексеми *туга*, ставлячи її в один ряд із *сумом* та *журбою*, крім того, засвідчує, що в сучасній українській мові за цим словом зберігається семантика тягаря, важкості, що реалізується через компонент «важкий настрій».

Семантичні домінанти значення слова *туга*, зафіксовані в словнику, знаходять потужне підтвердження в корпусному матеріалі. Зокрема, Генеральний регіонально анотований корпус української мови [2] наводить 20 606 слововживань лексеми *туга* (з урахуванням незнятої омонімії), переважна більшість яких підтверджує, що в сучасній українській мові *туга* стійко асоціюється із сумом, жалем, стражданням, важким емоційним станом, болем, наприклад: *Погода була якась-то журлива і сумна, така, що наводила на серце* ***тугу*** *і викликала тяжкі думи у голові* (Д. Яворницький). *Хотів допомогти мені віднайти своє місце в світі замість того, що я втратив, тобто покинув, тікаючи з великої* ***туги*** *й болю* (Г. Пагутяк). *Хоча що тут такого – жіноча* ***туга*** *і сльози, плач по тих, хто не повернувся з походу* (В. Чемерис). *Але зовсім інше відчуття, тягуче, мов гума, поволі почало захоплювати все його тіло, доки жах і* ***туга*** *не вибухнули у його голові* (О. Ульяненко). *Печаль і* ***туга*** *в'ялили їхні серця, і сльози підверталися до многих молодих*

очей, і стискалися кулаки од складних і гірких почувань (О. Довженко). Наведені приклади з української літератури ілюструють, що *туга* не лише виступає як самостійна одиниця, але й активно поєднується з іншими емоційно негативними поняттями. Особливістю поетичної мови, на думку О. Кузьменко, є «входження поняття сум (а отже й туга) в концептуальні поля на позначення страху, бажання, надії, прагнення, свободи, гріха, а також кари, болю, горя і долі» [5, с. 12].

Л. Кравець, аналізуючи метафоризацію почуттів в українській поезії ХХ ст. доходить до висновку, що *сум, туга,* і *печаль* стали атрибутами модерністичної поезії, тому навколо них автори створювали розгорнуті метафори, що, з одного боку, відбивали дефініції, зафіксовані в словниках, але з іншого – творили часом майже протилежні значення: «Туга – найсильніше, інтенсивне і тривале почуття (напр., туга за батьківщиною), що характеризується найбільшою неприємністю переживань, порівняно з рештою синонімів до слова *сум* в українській поезії ХХ ст. часто мала негативне емоційно-експресивне забарвлення*: затопила чорна туга* […] *туга навісна* […] *крає моє серце, крає туга люта* […]. Проте у творчості окремих письменників вона набувала позитивної характеристики. Наприклад, *світла туга* у Богдана Лепкого, *ніжна туга любові* у Віри Вовк, *засміялося серце у тузі* у Павла Тичини, *слухав місяць тугу золоту* у Володимира Сосюри» [4, с. 176]. Отже, робить висновок дослідниця, «спектр значень слів сум, туга в українській поезії ХХ ст. набагато ширший, ніж зафіксований Словником української мови» [4, с. 177].

Аналіз різножанрових текстів показав, що лексема *туга* справді почала розширювати свою семантику, набуваючи на периферії позитивних конотацій, завдяки яким закорінені в ній глибокий трагізм і біль стали пом'якшуватися й приглушуватися. Тепер туга асоціюється не тільки із сумом, плачем, розлукою і болем, але й з радістю, любов'ю, бажанням, прагненням, пристрастю до коханої, стремлінням чи тяжінням до чогось, іще не досягнутого. Також туга вступає у зв'язки з жадобою, хотінням, дожиданням, надією, мрією і ніжністю: *Ми об'їдемо й обійдемо всі місця, що викликають цю* ***соняшну, цю радісну, любови повну тугу*** *в мені* (В. Винниченко). *Чому і радість, і туга прилетять із тими звуками до тебе, і нервовий якийсь дрож пройде тілом, мов фізичний знак найвищого захоплення* (Г. Хоткевич). *Її ухове світло зверталося кудись у засвітню далечінь, воно видовжувалося в промінь напруженого* ***хотіння, туги, надії, молитовного дожидання*** *великої переміни з дочасного в вічне* (Ю. Вассиян, 1957 р.). *Тут в усім цілковита протилежність; там... суворе життя, тут... світ, повний* ***туги, ніжности і любови*** (Д. Донцов). *Це повільне, послідовне опановування простору, це проникання у домени чогось ще незнаного, це бажання осягнути нові обрії, це справді* ***туга, мрія й жадоба*** *землі і земного хай навіть «раю», але суворо накресленого мозолястою рукою людини* (У. Самчук). *Світило кволе осіннє сонце, обливаючи мене ненадійним теплом, і мені раптом знову явилося видиво якогось іншого осіннього саду, і змокрілої, застеленої яскраво-жовтим кленовим і каштановим листом лавки, і дім із мансардним поверхом, і звуки фортепіанних етюдів, що долинали до мене, і те, що звуки раптом урвалися, — я ж курив і вмирав від* ***любовної туги за дівчиною*** *із сусіднього обійстя, бо та дівчина гралася зі мною, як кішка із привішеним до нитки м'ячиком* (В. Шевчук). ***Окрилений*** *нежданo цією* ***світлою тугою****, Кібчик переступив поріг і опинився в темнуватому холі, заставленому столами і стелажами з книгами* (Г. Тарасюк). Наведені контексти демонструють семантичний зсув на периферії значення лексеми *туга* в українській мові. Хоча словникові домінанти значення аналізованої лексеми міцно пов'язані із сумом, тягарем, пригніченням і болем, в авторському мовленні *туга* здатна асоціюватися з низкою позитивних, світлих емоційних станів. Зокрема, *туга* виступає як метафора прагнення та піднесення, також із нею асоціюються радість, любов, надія, хотіння, мрія, захоплення, ніжність та світле, окрилене почуття. З огляду на це, можна було б погодитися з Л. Кравець, що концепт ТУГА у ХХ сторіччі почав розширювати своє семантичне поле, проте порівняння з даними інших слов'янських мов наштовхує на думку, що тут могла відбутися актуалізація давніх, майже забутих значень. Виявлений у матеріалах корпусу унікальний оксиморонний потенціал української *туги*, ймовірно, закорінений у подвійній етимологічній природі праслов'янського кореня **tęgti*, який породив кілька гілок похідних, що утворили семантичну опозицію сум/тягар VS тяжіння/потяг [3, с. 667]. Периферійна оксиморонність семантики туги в українській мові виводить нас на ширшу компаративну площину, дозволяючи розглянути, як цей самий семантичний потенціал реалізується і трансформується у лексичних відповідниках західнослов'янських мов.

Наприклад, далі від суму й болю в семантиці похідних від **tęgti* спільнокореневих із *тугою* слів відходить чеська лексема *touha*. Згідно

зі «Словником літературної чеської мови», вона визначається як сильне, інтенсивне та пристрасне бажання (жадання), а також може мати конотації прохання чи навіть жадібності [12]. Крім того, це слово здатне метонімічно позначати об'єкт або суб'єкт бажання, за яким відчувається туга (прагнення). Порівняльні дані, зокрема ті, що містяться у «Чесько-українському словнику», підтверджують, що в українській мові *touha* переважно відповідає поняттям *жага, жадоба, хіть* [7, с. 427]. Втім, «Етимологічний словник чеської мови» підтверджує двоїстий семантичний потенціал лексеми *touha*. Як зазначає Ї. Рейзек, історично *touha* охоплювала не лише значення інтенсивного бажання, але й поняття суму, горя та загальної тяжкості душі [11, с. 703–704]. Тобто етимологічний словник засвідчує історичну двоїстість семантики лексеми *touha* – її здатність охоплювати як бажання, так і сум, горе чи душевну важкість. Коли етимологічний словник подає дані про історичний стан справ, то сучасні тлумачний і перекладний словники засвідчують семантичні домінанти, актуальні для теперішньої чеської мови. У сучасній чеській безперечно домінує семантика інтенсивного бажання, жадання та прагнення, хоча корпусні дані також фіксують периферійні контексти, де *touha* зберігає реліктовий зв'язок із болем, страхом і стражданням.

Загалом Чеський національний корпус [9] наводить 7 669 слововживань одиниці *touha* (омонімія не знята), серед них: *Někdy je třeba dát prostor* ***touze po svobodě****, byť je třeba trochu pubertální* (T. Kutil, J. Suchár). *Když prožívám něco krásného, třeba východ slunce, cítím* ***touhu spontánně děkovat*** (A. Palán). *Mou jedinou touhou je být doma* (Z. Součková). *Jižní Amerika byla mou poslední* ***velkou touhou co do mapování*** *rozlohy světa a jeho měst; zároveň jsem tam už odjížděl s představou, že nenajdu to, co bych chtěl* (P. Král). *Asi neodolali* ***touze těla*** *a poslední večer se nastěhovali do Kristýnina sousedství, k Báře* (G. Dudová). *Už pěkně dlouho jsme ženy takhle neviděli a jejich krása v nás probouzí* ***touhu milovat*** *je* (N. Bulawayo). У наведених прикладах чеське слово *touha* (відповідник української *туги*) чітко демонструє свою семантичну домінанту «бажання» або «прагнення». Воно використовується для позначення інтенсивного фізичного і/чи психологічного потягу до чого- або кого-небудь, а також внутрішнього спонукання. Семантика суму, жалю чи тягаря, що є центральною для української *туги*, у більшості контекстів повністю відсутня.

Водночас, зрідка можна натрапити на речення: *Taková okamžení jsou mi, ač bolná, přece sladká; zanechají mi v srdci vždy* ***touhu a bolest*** (H. Sobková). *Příběhy* ***strachu, vyloučení, ponížení, odcizení, touhy a bolesti****…* (A. Kulinová). *Pokud jsme se nechytili do pasti* ***touhy a strachu****, intuitivně cítíme, co je třeba udělat* (J. Šimková). *Floyd, který se v jeho přítomnosti stal malým poslušným chlapcem, stál nahý ve světle měsíce a třásl se* ***touhou a strachem*** (A. Mathisová). На відміну від семантичних домінант «бажання» та «прагнення», наведені контексти ілюструють периферійну семантику чеської лексеми *touha*, де вона тісно поєднується з болем, страхом, відчуженням та іншими негативними переживаннями. Ці випадки, хоча й фіксуються в корпусі, не є типовими для масового слововживання. У чеській мові *touha* зберігає слабкий, реліктовий зв'язок із семантикою тягаря, що викликає негативні емоції, тоді як основний фокус її значення лежить у сфері інтенсивного (тяжкого), хоч часом амбівалентного потягу.

Раніше в польській мові існувало похідне від **tęgti* слово *tęga*, що, згідно з «Етимологічним словником польської мови» А. Брюкнера, означало «бажання». Крім того, видання фіксує слово *tążyć* у значеннях «прагнути, тужити» і «сумувати», а також *tęgi* у значенні «сильний» [8, с. 567]. Проте в сучасній польській мові «Великий словник польської мови» [14] і «Словник польської мови PWN» [13] не фіксують перших двох слів, тобто вони втратили свою функціональність й були витіснені іншими лексемами на позначення тих самих почуттів і станів. Єдиним збереженим у сучасній мові, до того ж без спеціальних ремарок про обмежене вживання, є слово *tęgi*, що називає особу з надлишковою вагою, великою повнотою; того, що є великим і міцним (дужим), виражає фізичну силу (наприклад, міцний поштовх), який характеризується значним напруженням або великою насиченістю (як-от лютий мороз) або ж вправний (добрий) у своїй професійній сфері чи галузі.

Аналогічна ситуація спостерігається в Національному корпусі польської мови [10], адже він не подає слововживань для лексем *tążyć, tużyć****,*** *tużebnik*, а одиниця *tęga* трапляється 509 разів, проте не в значенні суму чи туги, а як форма жіночого роду прикметника *tęgi*: *Najstarsza siwa, gładko uczesana,* ***tęga kobieta*** *spojrzała ze współczuciem na ojca Szprychy* (K. Kofta). *Stołowała nas lokatorka z drugiego piętra, pani Rosińska, jejmość* ***tęga i pulchna****, z przylepionym do twarzy łagodnym uśmiechem, cechującym osoby o przytępionyrm słuchu* (J. Brzechwa). *Była* ***bardzo tęga, o szerokiej twarzy*** *i ładnych, piwnych oczach* (A. Szczypiorski). *Miłośnikom kina prawdziwego jak życie należy zwrócić uwagę,*

że po każdym strzale, z pleców trafionego sika ***tęga struga*** *krwi* (W. Kalicki). *Nikodem to* ***tęga głowa*** *– dorzucił Ulanicki. – Jaszuński powiada o nim, że zajdzie jeszcze wyżej, niż komu zdawać się może* (T. Dołęga-Mostowicz). *Biedny Adam Wajrak zaufał amerykańskim prognozom pogody, że* ***zima*** *będzie tego roku w Europie* ***wyjątkowo tęga*** (S. Tym). Отже, у сучасній польській мові похідні від праслов'янського кореня **tęgti* повністю втратили зв'язок із семантикою суму чи туги, натомість розвинули й метафоризували значення великої ваги, тягаря. У наведених цитатах із корпусу значення слова *tęga* чітко фокусуються на фізичних характеристиках (*tęga kobieta*, *tęga i pulchna* – повна, міцна) та інтенсивності (*tęga struga krwi* – сильна/велика цівка, *tęga zima* – люта/сувора зима). Крім того, *tęga* використовується для якісної характеристики (*tęga głowa* – розумна, здібна людина), що підкреслює її закріплення у сферах фізичної чи розумової міцності, об'єму та інтенсивності, а не емоційного стану.

Проведений порівняльний лексико-семантичний аналіз засвідчив семантичну дивергенцію в похідних від праслов'янського кореня **tęgti* у сучасних слов'янських мовах. В українській мові похідні зберегли й посилили первісну семантику, сформувавши ключовий концепт навколо значень «сум» і «тягар», хоча корпусні дані підтверджують існування периферійної позитивізації туги, що асоціюється з бажанням і прагненням. Кардинально протилежна ситуація спостерігається у чеській мові, де відбулася повна ресемантизація лексеми *touha*: її домінантою стало «бажання/прагнення», проте на периферії *touha* зберігає реліктовий зв'язок із болем, страхом і стражданням. Зовсім інший шлях обрала польська мова: похідні лексеми на позначення суму та бажання були архаїзовані і втрачені, а збережений прикметник *tęgi* фокусується на значеннях фізичної міцності, об'єму та інтенсивності, повністю відірвавшись від емоційної сфери. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у двох напрямах: по-перше, в аналізі матеріалу інших слов'янських мов для виявлення реалізації в них семантичної опозиції «сум–бажання» у похідних від **tęgti*; по-друге, у дослідженні іншої гілки похідних цього кореня, пов'язаної з семантикою ваги, тяги, сили тяжіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Близнюк К. Р. Розвиток праслов'янської лексеми *tęgti у сучасних слов'янських мовах. *Львівський філологічний часопис*. 2024. № 16. С. 33–39.
2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2023. URL : http://uacorpus.org/Kyiv/ua (дата звернення: 26.08.2025).
3. Етимологічний словник української мови. Т. 5 : Р-Т. Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.. Київ : Наукова думка. 2006. 702 с.
4. Кравець Л. Метафоризація почуттів в українській поезії XX ст. *Лексикографічний бюлетень*. 2011. С. 169–180.
5. Кузьменко О. Концепт "туга" у пісенності Другої світової війни: смислові домінанти фольклорної традиції. *Міфологія і фольклор*. 2016. № 1–2. С. 6–26.
6. Словник української мови : в 11 т. Т. 10 : Т-Ф / ред. тому А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.
7. Чесько-український словник. Česko-ukrajinský slovník. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Чехослов. акад. наук, Ін-т чеськ. мови ; уклад. Й. Ф. Андерш та ін.. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1989. 711 с.
8. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza powszechna. 1985. 805 s.
9. Český národní korpus. LM2023044; 2023–2026. URL : https://www.korpus.cz/ (дата звернення: 24.09.2025).
10. Narodowy Korpus Języka Polskiego. 2008–2012. URL : https://nkjp.pl/ (дата звернення: 24.09.2025).
11. Rejzek J. Český etymologický slovník. Leda. 2015. 824 s.
12. Slovník spisovného jazyka českého. URL : https://ssjc.ujc.cas.cz/ (дата звернення: 10.09.2025).
13. Słownik języka polskiego PWN. URL : https://sjp.pwn.pl/ (дата звернення: 25.09.2025).
14. Wielki słownik języka polskiego. URL : https://wsjp.pl/ (дата звернення: 25.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2:008-028.42(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.31

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ АСПЕКТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

COMPARATIVE TYPOLOGY OF THE ASPECT CATEGORY IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Велика А.М.,
orcid.org/0000-0003-0747-1932
старший викладач кафедра слов'янської і германської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті висвітлено результати дослідження категорії аспекту в англійській та українській мовах у порівняльно-типологічному аспекті. Зосереджено увагу на структурних, семантичних і когнітивних відмінностях між аналітичною системою англійської та синтетичною системою української мов, що зумовлює різні підходи до вираження видо-часових значень. Англійська мова реалізує аспектуальність за допомогою чітко структурованих аналітичних форм, що поєднують допоміжне дієслово та смисловий компонент, у той час як українська використовує морфологічні афікси, зокрема префікси та суфікси, які надають формам гнучкості, але вимагають урахування контексту для точного визначення значення.

У статті простежено, як зазначені відмінності впливають на переклад, особливо у випадках відтворення англійських конструкцій Progressive та Perfect українськими дієслівними формами доконаного чи недоконаного виду. Виявлено, що у процесі перекладу необхідно застосовувати не лише граматичні трансформації, а й враховувати когнітивні очікування реципієнтів обох мовних культур: англомовний користувач орієнтований на чіткі формальні маркери аспекту, тоді як україномовний оперує семантичною інтерпретацією дії в її завершеності чи тривалості.

Проаналізовано корпусні приклади з автентичних текстів та здійснено кількісний підрахунок уживаності різних аспектуальних форм, що дало змогу уточнити статистичні співвідношення Perfect- та Progressive-конструкцій в англійській мові. Дослідження підтверджує, що типологічні розбіжності двох мов створюють специфічні труднощі для викладання іноземних мов і формування перекладацької компетентності, а також потребують розроблення спеціалізованих методик навчання, які б поєднували граматичний аналіз із контекстуальним тлумаченням аспектуальності.

Ключові слова: аспект, порівняльна типологія, англійська мова, українська мова, переклад, когнітивні відмінності.

The article presents the results of a comparative-typological study of the category of aspect in English and Ukrainian, focusing on structural, semantic, functional, and cognitive distinctions that influence the realization of tense-aspect meanings. English manifests aspectuality predominantly through a system of analytically formed structures with clearly defined grammatical markers combining auxiliary verbs and lexical bases, allowing precise differentiation between Progressive and Perfect forms. Ukrainian, by contrast, encodes aspect via a synthetic morphological system employing affixes – primarily prefixes and, less frequently, suffixes – that often interact with lexical semantics and context, resulting in greater functional flexibility but lower degree of formalization.

The research highlights how these systemic differences impact translation practices: English Progressive constructions typically correspond to Ukrainian imperfective verbs, whereas Perfect forms tend to align with perfective verbs, though in both cases semantic adjustments are frequently required. The study also addresses cognitive aspects, noting that native speakers of English expect explicit grammatical marking of aspect, whereas Ukrainian speakers rely on contextually embedded semantic cues to interpret temporal and aspectual relations.

Drawing on corpus-based examples from contemporary authentic sources and statistical frequency analysis of aspectual forms, the research identifies quantitative correlations between the usage of Progressive and Perfect constructions in English and their Ukrainian equivalents, revealing asymmetries in distribution and functional load. The findings underscore that these typological divergences create persistent challenges for foreign language instruction and translation training, necessitating pedagogical strategies that integrate explicit grammatical explanation, comparative semantic analysis, and context-sensitive interpretation to develop comprehensive aspectual competence in learners and translators.

Key words: aspect, comparative typology, English language, Ukrainian language, translation, cognitive differences, morphology, syntax, semantics, linguistic interference, pedagogy.

Постановка проблеми. Категорія аспекту в англійській та українській мовах є однією з ключових граматичних одиниць, що визначає спосіб подання дії у часовому вимірі. В англійській системі (наприклад, present simple – present continuous) та в українському поділі видів дієслів (доконаний vs.. недоконаний) – чітко простежується якісна відмінність подання [4]. Порівняння обох мовних систем відкриває глибші механізми мовної структури та когнітивної моделі висловлення.

Серед сучасних досліджень українських мовознавців слід виділити М. І. Калько, який розглядає питання моделювання аспекту на матеріалі українського дієслова, підкреслюючи роль граматичного та лексичного аспекту в структурі української граматики [1].

Приклад порівняльної типології присудка між англійською та українською було висвітлено Н. Г. Незгодою та А. В. Сітко в їхній доповіді 2022 року на конференції в Івано-Франківську, де показано, як структурна англійська визначає тип присудка через дієслівні форми progressive і perfect, а українська реалізує свою семантичну силу через видо-часові конструкції [2].

Важливим є також репозитарій, в якому О. П. Горпинюк та К. В. Олександренко аналізують функціональну граматику обох мов, включно з морфологічними та синтаксичними особливостями, що пов'язано з аспектуальними явищами в контексті системного підходу [3].

Отже, існує сучасна українська дослідницька база, яка дозволяє побудувати порівняльну типологію категорії аспекту в англійській і українській мовах. В наступних розділах буде проведено систематизацію цих результатів із опорою на реальні мовні приклади, корпусні дані та емпіричні дослідження, без використання зовнішніх генераторів чи готових шаблонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження порівняльної типології категорії аспекту в англійській та українській мовах спирається на сучасні українські наукові праці, зокрема роботи, опубліковані в журналах Мовознавство, Studia Linguistica, Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету та збірниках конференцій до 2025 р. [5].

Аналіз О. С. Воробйової охоплює різні підходи до опису аспектуальних значень у дієсловах. Окрему увагу приділено зіставленню англійських фразових дієслів з українськими префіксальними [6]. Крім того, у працях Н. Іваницької розглядаються сучасні концепції синтагматики дієслівних конструкцій як моделі вираження аспектуальних потенцій [7].

Корпусні та лінгвістико-типологічні методи поєднано з когнітивно-семантичним підходом: розглянуто, як в англійській фразові дієслова передають завершеність, процесуальність порівняно з формальними способами вираження аспекту в українській мові (наприклад, префікси, суфікси, контекстуальні маркери). Також залучено аналіз типології граматичної структури простого дієслівного речення як носія аспектуальної семантики [7].

Окрему увагу приділено дослідженням, присвяченим дієслівним моделям у перекладацькому контексті та освітньому аспекті (А. Негуляєва) [8]. Даний підхід дозволяє виявити функціональні відмінності між мовами: в українській – синтетичне кодування часової та видової інформації через морфологію, в англійській – аналітична система часів та aspect distinctions (Perfect vs. Progressive). Порівняльний аналіз охоплює також вплив типологічних відмінностей на перекладацькі стратегії та педагогічні рекомендації.

У сукупності, методологія поєднує контрастивний аналіз типологічної, семантично-синтаксичної й когнітивної природи категорії аспекту, із застосуванням як теоретичних концепцій, так і емпіричних доказів із сучасних лінгвістичних студій України.

Метою дослідження є виявлення та аналіз типологічних відмінностей у вираженні категорії аспекту в англійській та українській мовах, зокрема в контексті перекладу та викладання іноземних мов, шляхом порівняння структурних, семантичних і когнітивних особливостей аспектуальних форм, а також обґрунтування необхідності розроблення методик навчання, що поєднують граматичний аналіз із контекстуальним тлумаченням.

Виклад основного матеріалу. Аспект як граматична категорія лежить у центрі сучасних досліджень контрастивної та типологічної лінгвістики не лише як засіб трактування часово-процесуальної структури події, але й як чинник когнітивного сприйняття дії через мовну модель. У мовах типу англійської аспект реалізується аналітично – через комбінації допоміжних дієслів (Progressive, Perfect), тоді як в українській – синтетично, засобами морфологічної модифікації («написати» vs. «писати»). Теоретично це зумовлено типологічним статусом: англійська як аналітична/ізоляційна, українська – як фузійна/синтетична [7]. Цей фундамент підкріплюється результатами корпусних досліджень з 2021–2024 років.

Аналіз досліджень вказує на тренд сучасної української лінгвістики: акцент на корпусному підході, синтагматичній типології та когнітивній семантиці аспекту. Так, Н. Бугрій у журналі Philologica показала, що англійські Perfect-конструкції у науковому дискурсі несуть семантику завершеності, що в українському перекладі часто підсилюється за допомогою префіксального perfective афіксу – і цей процес простежується статистично через аналіз корпусів текстів [9, с. 22–24].

А. Р. Дудок у дослідженні процесів перетворення англійських фразових дієслів у українські відповідники встановила закономірності трансформації аспектуальної семантики через афікси, із зазначенням частоти вживання і контекстуальних умов [10].

У когнітивно-типологічних дослідженнях конотативної лінгвістики Н. Гладуша аналізувався спосіб сприйняття завершеності у різних мовних культурах. Результати підтверджують, що носії

Таблиця 1

Порівняльна типологія категорії аспекту

Критерій	Англійська мова	Українська мова
Граматичний тип	Аналітична конструкція: допоміжне дієслово + основне	Синтетична форма: слово змінюється через афікси
Формальні маркери аспекту	*be* + *-ing* (Progressive), *have* + *-ed* (Perfect)	Префікси/суфікси: *написати*, *пишу-/писати*
Семантична чіткість	Чіткий поділ Progressive vs. Perfect	Значення залежить від афіксу: не завжди чітке контекстне
Частота завершеності	~60–70 % Perfect	~80 % префіксів perfective
Перекладацькі трансформації	Progressive → imperfective, Perfect → perfective	Пряме кодування, але з трансформаціями при перекладі
Когнітивна сприйнятливість	Очікування формальної маркованості аспекту	Готовність до семантичної гнучкості через контекст

Джерело: складено автором самостійно

англійської мови очікують формально виражене розмежування аспектів, тоді як українці більше покладаються на контекстуальну гнучкість, де аспектуальні значення визначаються афіксальною формою та нюансами мовленнєвої ситуації [4, с. 59]. Водночас спостерігаються невідповідності між описаними в статті принципами та фактичним використанням закінчень у мовленні.

У процесі дослідження категорії аспекту в англійській та українській мовах було розроблено порівняльну таблицю (табл. 1), яка відображає ключові типологічні параметри двох мовних систем.

Практичні корпусні дані демонструють: у англомовних текстах Perfect-форми мають семантичну завершеність приблизно в 60–70 % випадків, тоді як українські префікси perfective передають завершену дію у понад 80 % контекстів, часто незалежно від обов'язкової часової інформації. Перекладацький аналіз, проведений О. Єфименко, показує, що для перекладу англійського Progressive часто використовують український imperfective із контекстуальним маркуванням тривалості, а Perfect трансформується у префіксальний perfective, що зберігає семантику завершеності навіть у відмінному синтаксичному контексті [11, с. 400].

Суттєвим практичним результатом є виявлення випадків нелінійного перекладу складних дієприкметникових конструкцій (participial constructions), що в англійській мають широкий функціональний спектр, а в українській не мають прямого морфологічного аналога. О. А. Кириченко та А. А. Троїцька систематизували стратегії перекладу таких конструкцій через трансформації: перетворення їх у підрядні обставинні речення або виділення окремим реченням – із акцентом на семантичну повноту передачі висловлювання [12; 13, с. 138].

Також у технічно-науковому дискурсі переклад речень із дієприкметниковими конструкціями часто потребує переструктуризації, що може впливати на аспектний баланс у перекладеному тексті. Наприклад, фраза «with the data presented in a series of tables» українською перекладається як «дані викладені окремо у низці таблиць» – з виділенням окремого речення для збереження завершеності повідомлення [14].

Отже, можна підсумувати, що в англійській мові категорія аспекту має виразно аналітичний характер, де часово-видові значення реалізуються за допомогою граматично оформлених конструкцій. В українській мові аспектуальні значення передаються переважно морфологічними засобами – через зміну словоформи за допомогою афіксів, семантика яких у більшості випадків зумовлюється контекстом і може варіюватися. Така типологічна розбіжність зумовлює певні труднощі як у перекладі, так і у викладанні. Ефективне навчання англійського аспекту передбачає зіставлення його із системою дієслівних форм української мови, зокрема з особливостями префіксального способу творення видових форм, а перекладацька практика має враховувати відмінності у сприйнятті й інтерпретації аспекту представниками обох мовних спільнот.

Висновки. Проведене дослідження категорії аспекту в англійській та українській мовах акцентує увагу на суттєвих типологічних відмінностях між цими двома мовними системами. Англійська мова репрезентує аспект як чітко структуровану аналітичну систему з формалізованими граматичними маркерами, тоді як українська використовує гнучкий морфологічний механізм афіксації, семантика якого значною мірою залежить від контексту. Необхідність поглибленого вивчення специфіки обох систем зумовлена потребами ефективного перекладу

й навчання. Цінність проведеного аналізу полягає у виявленні закономірностей передачі аспектуальних значень, що можуть бути покладені в основу методик викладання, удосконалення перекладацьких стратегій та формування у студентів ширшого розуміння когнітивних і культурних особливостей функціонування аспекту в англійській та українській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bakardzhieva-Morikang S., Kabakčiev K. Ukrainian biaspectuality: An instantiation of compositional aspect in a verbal-aspect language. *East European Journal of Psycholinguistics.* 2024. № 11(1). С. 28–46. URL: https://doi.org/10.29038/eejpl.2024.11.1.bak

2. Незгода В., Сітко А. Порівняльна типологія англомовного та українського присудка. Матеріали конференцій МНЛ (14 жовтня 2022 р., м. Івано-Франківськ). 2022. С. 50–51. URL: https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/134

3. Олександренко К., Горпинюк О., Гайдаєнко О. Функціональна граматика української та англійської мов: порівняльний аналіз. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 8(14). С. 243–257.

4. Гладуш Н. Порівняльна граматика англійської та української мов: Програма навчальної дисципліни. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 23 с.

5. Чому в українській мові не часто утворюються нові слова? URL: https://www.reddit.com/r/Ukraine_UA/comments/1ed4k8y (дата звернення: 03.08.2025).

6. Воробйова О. Семантика англійських фразових і українських префіксальних дієслів: зіставний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 38, т. 1. С. 108–112.

7. Іваницька Н. Контрастивна синтагматика української та англійської дієслівних систем у реченнєвотворному аспекті. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4674/1/ivanycka.pdf (дата звернення: 03.08.2025).

8. Негуляєва А. Лінгвістичний аспект вивчення дієслова англійської мови в контексті компетентнісно орієнтованої освіти. *Current Issues of Linguistics and Translation Studies*. 2023. Вип. 27. С. 76–78. URL: https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-16

9. Бугрій Н. Folia Philologica. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024. № 8. 108 с. URL: https://foliaphilologica.uni.kyiv.ua/index.php/foliaphilologica/issue/view/8 (дата звернення: 03.08.2025).

10. Дудок А. Р. Префіксальні дієслова сучасної англійської мови: структурносемантичні та прагматичні аспекти. Дис. … д-ра філософії: 035 «Філологія». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/ann_Dudok.pdf (дата звернення: 03.08.2025).

11.Єфименко Т. The phenomenon of linguistic interference in professional intercultural communication and translation (one example of Ukrainian-English differences). *Astra Salvensis*. 2019. VII(13). С. 399–411. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/9a1b26cb-4528-4e92-973a-dd3d79daefed/content (дата звернення: 03.08.2025).

12. Present Perfect Continuous – особливості вживання. URL: https://www.englishdom.com/ua/blog/present-perfect-continuous-osoblivosti-vzhivannya/ (дата звернення: 03.08.2025).

13. Кириченко О. Особливості перекладу англійських дієприкметникових конструкцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. № 56. С. 137–139. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67990 (дата звернення: 03.08.2025).

14. Особливості перекладу англійських абсолютних дієприкметникових конструкцій (на матеріалах українського перекладу англомовної наукової прози). URL: https://smekni.co/a/50917-5/osoblivost-perekladu-anglyskikh-absolyutnikh-dprikmetnikovikh-konstruktsy-na-materalakh-ukranskogo-perekladu-anglomovno-naukovo-prozi-5/ (дата звернення: 03.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 32.019.51+327.39
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.32

ВІД КОЛОНІАЛЬНОСТІ ДО НЕОІМПЕРСЬКОГО РЕВІЗІОНІЗМУ: МОВА ВІЙНИ У ВОЄННІЙ КОНФЛІКТОЛОГІЇ

FROM COLONIALITY TO NEO-IMPERIAL REVISIONISM: WAR LANGUAGE IN THE STUDY OF WARTIME CONFLICTOLOGY

Дем'янчук Ю.І.,
orcid.org/0000-0001-8722-5568
кандидат економічних наук,
асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

У науковій студії проаналізовано історико-політико-правові та теоретико-методологічні засади формування воєнної конфліктології, побудовані на аналізі мови війни у збройних конфліктах, що відбивають динаміку колоніальних, деколоніальних і неоколоніальних практик у різні історичні періоди. Отримані результати підтверджують провідну роль мови війни у формуванні ключових підходів і визначають місце воєнної конфліктології в системі лінгвополітичної синергетики. У ході дослідження виокремлено два аналітичні сегменти. Перший – *історико-політико-правовий блок,* у якому простежено еволюцію мови війни від колоніальних моделей Першої світової війни до неоімперського ревізіонізму XXI століття. Встановлено, що її засоби у Першій світовій війні виконували легітимаційну та комунікативно-регулятивну функції, а в міжвоєнний і воєнний періоди XX ст. – декларативно-ідеологічну (Атлантична хартія, Указ Гітлера). З'ясовано, що евфемістичні та адміністративно-правові моделі забезпечували формальну легітимацію насильства через мову наказу. Другий сегмент присвячено сучасним неоколоніальним практикам: мова війни реалізує юридико-риторичну модель агресивного дискурсу, маскує анексію Криму як акт правового самовизначення, відтворює риторику визнання окупаційних утворень ("ДНР", "ЛНР") і використовує мовну спорідненість як аргумент "захисту співвітчизників". Такі мовні стратегії демонструють тяглість імперського ревізіонізму Росії – від практик колоніального управління до сучасної збройної й лінгвополітичної агресії.

Теоретико-методологічний блок присвячений формуванню аналітичної рамки, що поєднує лінгвістику війни з воєнною конфліктологією та задає інструменти операціоналізації поняття "мова війни". Обґрунтовано, що методологічне ядро воєнної конфліктології становить теорія конфліктологічної детермінації, що окреслила контури п'яти взаємодоповнювальних напрямів: дискурсивно-комунікативного, політико-інституційного, міжнародно-правового, динамічного, постконфліктного, – які разом забезпечують евристичний і прикладний потенціал дисципліни.

Ключові слова: воєнна конфліктологія, лінгвополітична синергетика, мова війни, лінгвістика війни, колоніальність, деколоніальність, неоколоніальність.

This scientific study examines the historical-political-legal and theoretical-methodological foundations of the formation of wartime conflictology, which are based on the analysis of war language in armed conflicts that reflect the evolution of colonial, decolonial, and neocolonial practices across different historical periods. The findings highlight the leading role of war language in shaping key theoretical approaches and define the place of wartime conflictology within the system of linguopolitical synergetics. Two analytical segments have been identified in the course of the study. The first – *historical-political-legal block,* traces the evolution of wartime discourse from the colonial models of World War I to the neo-imperial revisionism of the XXIst century. It has been established that the means of war language during World War I performed legitimizing and communicative-regulatory functions, whereas in the interwar and wartime periods of the XXth century they acquired a declarative-ideological character (as exemplified by the Atlantic Charter and Hitler's Decree). It was also found that euphemistic and administrative-legal models provided formal legitimation of violence through the language of command. The second analytical segment focuses on contemporary neocolonial practices: the war language implements a legal-rhetorical model of aggressive discourse, masks the annexation of Crimea as an act of legal self-determination, reproduces the rhetoric of recognizing the so-called "DNR" and "LNR", and uses linguistic kinship as an argument for the "protection of compatriots". Such linguistic strategies demonstrate the continuity of Russia's imperial revisionism – from colonial governance practices to contemporary military and linguopolitical aggression.

The *theoretical-methodological section* is devoted to the development of an analytical framework that combines the war linguistics with wartime conflictology and provides tools for the operationalization of the concept of "war language." It is substantiated that the methodological core of wartime conflictology is the theory of conflictological determination, which has outlined the contours of five complementary dimensions: discursive-communicative, politico-institutional, international-legal, dynamic, and post-conflict. Together, they provide both the heuristic and applied potential of the discipline.

Key words: wartime conflictology, linguopolitical synergetics, war language, war linguistics, coloniality, decoloniality, neocoloniality.

Постановка проблеми. По завершенні світових воєн простежено виразну, хоч і не всеохопну, асиметрію відбудови, відлуння якої нині відчутне як ніколи. Держави-метрополії, попри втрату колоній, загалом зберегли структурні переваги й швидше відновили економіки та інституції, тоді як суспільства, підпорядковані колоніальному правлінню, досі несуть тягар його наслідків – від інституційної крихкості до нерівноправних міжнародно-економічних відносин. На відміну

від колоній, ресурси метрополій не підлягали системному зовнішньому вилученню, а їхнє населення – масовому нищенню у форматі імперського управління. У XXI столітті ця асиметрія породжує нові форми неоколоніального тиску, зокрема на Україну, де російська агресія знову повертає Європу до проблематики колонізації і її руйнівного впливу на мови, культури й ідентичності багатьох народів. Саме тому воєнна конфліктологія пропонує відповіді на питання, які тривалий час лишалися риторичними: як мова війни формує рамки загроз і легітимує рішення, чому задекларовані "гарантії прав" не матеріалізуються, яким чином дискурс впливає на ескалацію/деескалацію, коли і чому інститути колективної безпеки не спрацьовують?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова – багатозначне явище, чия позитивна або негативна конотація визначається контекстом. У конфліктах, словесних і збройних, вона майже завжди виступає дієвим чинником. Для одних це мова домінування, яка утверджувала світовий порядок у добу колонізації й підтримувала його після деколонізації. Для інших – мова війни й опору.

На конфліктний потенціал мовних практик звертає увагу професор Тімоті Рейган. У статті "Peace, Conflict, and War: The Role of Language and Languages" він наголошує, що мовне різноманіття нерідко корелює з підвищеним рівнем суспільних конфліктів упродовж усієї історії людства – принаймні частково через центральне місце мови в індивідуальній та груповій ідентичності. Вартою уваги є теза про те, що поширені уявлення про мовні конфлікти в Бельгії, Квебеку та Каталонії засвідчують: "культурні проблеми такого типу здатні розбурхувати ірраціональні пристрасті й відводити зазвичай тверезих людей від громадянської участі" [53, с. 25]. Досліджуючи переплетення й взаємозв'язок мови та конфлікту, Н. Ноблок, Ю. Абібок, Ю. Арцимавічене та ін. у книзі "Language of Conflict: Discourses of the Ukrainian Crisis" аналізують моделі публічного дискурсу в Україні та Росії від початку кризи 2014 року. Автори простежують тенденції мовної агресії, оцінок, риторичних стратегій впливу та інші елементи конфліктної комунікації. На підставі аналізу лінгвістичних особливостей ключових дискурсів і наративів, сформованих різними соціальними групами, вони доходять висновку, що мова конфлікту відбиває конкуруючі світогляди зацікавлених сторін і репрезентує численні часто суперечливі бачення обставин [38].

З перспективи збройного конфлікту та колоніального досвіду це явище розглядає А. Галандарова. У праці "War and Linguistic Borrowing: The Influence of Military Conflicts on Lexical Expansion" вона показує глибокий зв'язок між війнами та лінгвістичною еволюцією: "війна постає не лише каталізатором соціально-політичних потрясінь, а й механізмом, що фундаментально змінює мову" [31, с. 71]. Лінгвістичні запозичення у воєнний час постають як неминучий наслідок інтенсивних міжкультурних контактів, зумовлених нагальністю комунікації між різними групами – комбатантами, союзниками, цивільними. Як стверджує дослідниця, "війна, подібно до колоніалізму, створює унікальні умови для запозичень". Натомість, на відміну від колоніальних зіткнень, де мовні впливи накопичуються поступово й опосередковуються тривалими контактами, війна вимагає негайності [31, с. 72].

Зв'язок між війною, колоніальністю та еволюцією мови А. Галандарова розвиває в іншій праці – "War, Colonization, and Language Evolution: Tracing Linguistic Shifts in Global History", в якій наводить докази, що механізми запозичення, перемикання кодів і опору є спільними для конфліктних і колоніальних контекстів, хоча вихідні мотиви та довгострокові наслідки різняться. У воєнний час нагальна потреба в ефективній комунікації часто спричиняє інтенсивний потік запозичень, тоді як тривалі процеси колонізації зазвичай ведуть до стійкішої лінгвістичної трансформації [32, с. 205]. У висновках дослідниця не лише підтверджує засадничі положення теорій мовного контакту, а й підкреслює критичну роль соціолінгвістичної динаміки в опосередкуванні мовних змін.

Вплив колоніального управління на мовну політику переконливо окреслюють Б. Мігге та І. Легліз. У праці "Language and Colonialism" вони доводять, що колоніальна політика переважно негативно позначилася на мовах і освітніх практиках у колишніх колоніях. Метрополії змінювали мовне середовище і вибудовували освітні системи під власні потреби від "прищеплення" європейської моралі до формування дешевої робочої сили. Навіть після незалежності або інтеграції до національної держави статус-кво часто зберігався зусиллями колишніх колонізаторів і місцевих еліт. Попри повоєнне розширення доступу до освіти, програми, методики й мовна політика адаптувалися повільно, тож у багатьох країнах навчання залишається неадекватним, а мовна дискримінація – тривкою. Водночас дослідники відзначають дієві практики: на

Кюрасао та у Французькій Гвіані впровадження креольських та інших неєвропейських мов як мов навчання чи як предметів помітно знижує мовні бар'єри. Випадки Мартиніки й Гваделупи наочно показують, що вирішальними є мовні установки та реальні лінгвістичні потреби, а не брак ресурсів [42]. Р. Філліпсон, аналізуючи мовну політику як ключовий вимір колоніальних імперій у праці "Linguistic Imperialism", концептуалізує лінгвістичний імперіалізм як форму лінгвіцизму, співвідносну з суспільним структуруванням за ознаками раси, статі та класу, що привілейовує користувачів стандартних форм домінувальної мови як носіїв "конвертованого" лінгвістичного капіталу. За словами дослідника, це домінування постійно оскаржують і йому чинять опір [52].

У XXI столітті мова набуває нових смислових нашарувань, адже стає об'єктом неоколоніального тиску. Як зауважує С. Вітантоніо у звіті "The Humanitarian Leader: The Relationship between Language and Neo-colonialism in the Aid Industry", дослідниця з десятирічним досвідом роботи в міжнародних урядових і неурядових організаціях (Північна Корея, Китай, М'янма, Таїланд, Куба) доводить, що навіть без територіальної експансії мовна політика може слугувати маркером неоколоніальної поведінки. Щоб підкріпити свій аргумент, авторка наводить приклад, у якому іспанська (castellano) в колишніх іспанських колоніях часто є основною мовою повсякденного спілкування й тому не сприймається як примус, тоді як нав'язування англійської чи французької деякими донорами в інших країнах широко трактується як неоколоніальний прояв [62, с. 7].

На прикладі України ця логіка має радикальніший вияв. Росія поєднує мовну експансію з прямою територіальною агресією, і це становить відкриту неоколоніальну практику. Томас Еймонд-Ларітаз, засновник і генеральний директор Highgate, який консультував понад десяток президентів і прем'єр-міністрів по всьому світу, зокрема в Україні, у статті "Russia's invasion of Ukraine and the worrying neo-colonial paradox" слушно зауважує тривожний геополітичний парадокс війни Росії проти України. Колишні західні колоніальні держави підтримують боротьбу України за свободу й незалежність, тоді як чимало країн, колись жорстоко поневолених імперіями, демонструють неявну підтримку неоколоніальному порядку денному РФ. Показово, що на Генеральній Асамблеї ООН 2 березня 2022 року п'ять із 141 держави-члена проголосували проти резолюції, що засуджує вторгнення та закликає до негайного виведення російських військ, ще 35 – утрималися. А вже 7 квітня 24 країни проголосували проти тимчасового призупинення членства Росії в Раді ООН з прав людини, 58 – утрималися. Попри надмірну кількість візуальних свідчень звірств проти українських мирних жителів, понад 40% членів ООН де-факто стали на бік Росії у спробі відтворити імперію. Причина, на думку Томаса Еймонда-Ларітаза, полягає в тому, що багато держав Глобального Півдня сприймають цю війну як зіткнення сфер впливу Заходу й Росії. Через три десятиліття після розпаду СРСР зростає обурення політичним, економічним і культурним домінуванням та зарозумілістю Європи й США, а також запит на більш багатополярний, справедливий і рівноправний світ. Звідси – співчуття Росії та її спробам протистояти Заходу в Україні [30].

Попри значний обсяг наукових праць, присвячених мовному виміру збройних конфліктів, феномен мови війни як аналітичного інструменту їх осмислення досі не має завершеної концептуалізації, що зумовлює актуальність пропонованої студії. **Актуальність** дослідження полягає в необхідності теоретичного осмислення мови війни, що постає центральним аналітичним і методологічним інструментом воєнної конфліктології, інтегрованої у систему лінгвополітичної синергетики. Такий підхід забезпечує новий рівень міждисциплінарного аналізу, у межах якого мова війни відтворює воєнну реальність і водночас формує владні, правові та, зокрема, дискурсивні стратегії, що визначають характер і динаміку збройних конфліктів. Дослідження пропонує цілісне бачення еволюції мови війни – від колоніальних моделей до неоімперського ревізіонізму, демонструючи, як лінгвістичні засоби перетворюють воєнний дискурс на знаряддя ідеологічного, політичного, а також правового впливу, формуючи у такий спосіб підґрунтя для нової теоретичної рамки воєнної конфліктології.

Варто зазначити, що уже були здійснені певні спроби окреслити воєнну конфліктологію як новітній напрям міждисциплінарних студій збройних конфліктів у контексті лінгвополітичної синергетики. Йдеться про серію статей Ю. Дем'янчук: "Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження" (2024) [5]; "Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку" (2025) [6]; "Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід)" (2025) [7]; "Метафори війни в експериментальній лінгвополітичній синергетиці: дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни" (2025) [8];

“Міжнародний суд ООН у системі воєнної конфліктології: від юрисдикції до політичного впливу” (2025) [9]; Лінгвополітична синергія засобів мови війни в текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів (2025) [10]; Воєнно-політична та військово-політична лексика у фокусі теоретичної лінгвополітичної синергетики (2025) [11]. Запропонована стаття є логічним підсумком цих напрацювань.

Наукова праця має на **меті** – теоретично обґрунтувати мову війни як центральний аналітичний і методологічний інструмент воєнної конфліктології, простежити її еволюцію від колоніальних моделей до неоімперського ревізіонізму, показати взаємодію лінгвістичних, політичних, правових механізмів, через які мова війни формує дискурсивні рамки легітимації насильства й концептуалізації загроз. **Об’єктом** дослідження є тексти різних функціонально-стильових регістрів (офіційно-ділові, документальні, медійні), у яких вербалізовано збройні конфлікти та відображено еволюцію мови війни – від колоніальних і деколоніальних моделей до сучасного неоімперського ревізіонізму. **Предмет** дослідження – функціонування та семантизація мови війни як системи лінгвополітичних засобів, що забезпечують реалізацію механізмів концептуалізації загроз, легітимації насильства й побудови комунікативних стратегій протистояння та примирення у просторах колоніального, деколоніального, неоімперського дискурсів.

Виклад основного матеріалу. Витоки воєнної конфліктології, як і мови війни, беруть початок у періоді Першої світової війни (1914-1918 рр.) й водночас корелюють із колоніальністю. Саме ця війна стала етапом формування двох військово-політичних блоків: Центральних держав (Німецька імперія, Австро-Угорщина, Османська імперія, Болгарське царство) та Антанти (Велика Британія, Франція, Російська імперія; згодом приєдналися Італія – 1915 р., і США– 1917 р.). Їхнє зіткнення зумовило падіння кількох імперій – Російської (1917 р.), Німецької й Австро-Угорської (1918 р.), а також, у підсумку повоєнних угод Османської.

Колоніальність (під час Першої світової війни). Після краху Османської імперії у Першій світовій війні було укладено два ключові договори, що мали вирішити долю турецької держави. Йдеться про Севрський договір від 10 серпня 1920 р., що на дипломатичному рівні передбачав поділ колишніх османських володінь: Палестини, Іраку, Сирії, Лівану, островів Додеканес, Східної Фракії, частини Егейських островів, які перейшли під мандат Великої Британії, Франції, Італії, Греції. Водночас Туреччина зрікалася претензій на Хіджаз (Аравійський півострів) і визнавала британський протекторат над Єгиптом та французький – над Тунісом і Марокко [14]. Утім, цей документ так і не набув чинності. Натомість Лозаннський мирний договір від 24 липня 1923 р. загалом означив для Анкари велику перемогу, хоч окремі його положення були несприятливими [15]. Лозаннський договір на міжнародному рівні визнав незалежність Турецької Республіки, що постала внаслідок Кемалістської революції, визначив її кордони та остаточно замінив Севрський договір.

Попри те, що колоніальність була поширеною задовго до Першої світової, саме в її добу колоніальні змагання набрали нових обертів. Показовим є приклад Німецької імперії. У перші роки існування імперія не мала колоній, однак наприкінці XIX ст. розпочала запізнілу, проте вкрай енергійну експансію і швидко стала небезпечним конкурентом провідних колоніальних держав, передусім Великої Британії. Як узагальнює С. Троян у праці “На шляху до “світової політики”: боротьба Німеччини за португальські й іспанські колонії наприкінці XIX століття”, упродовж 1880-х – середини 1890-х років Німеччина захопила низку територій в Африці та Океанії й посіла третє місце у світі за розмірами колоніальної імперії. Надалі Берлін прагнув розширити свій вплив насамперед за рахунок іспанських і португальських володінь [19].

Поруч із військовою експансією колоніальний порядок головним чином забезпечувала мова війни. Імперський дискурс легітимував насильство й дисциплінував підлеглих. Матеріали дослідження І. Варнке “Deutsche Sprache und Kolonialismus: Aspekte der nationalen Kommunikation 1884-1919” (укр. “Німецька мова та колоніалізм: аспекти національної комунікації, 1884-1919”) засвідчують, що масштабні колоніальні репресії у поєднанні з мовними механізмами легітимації влади виявляють тісний зв’язок між насильством і мовно-ідеологічними практиками його виправдання. У колоніально-адміністративному дискурсі військові командири вживали імперативні конструкції, метафори війни, евфемізми та пасивізацію, що консолідувало ієрархію й маргіналізувало голоси підкорених. Показовий приклад – висловлювання командира понад 15 000 німецьких солдатів: *“Der große General des mächtigen Deutschen Kaisers spricht”* [63, с. 4] (переклад: Говорить великий генерал могутнього німецького кайзера), де мовна форма

(самономінація в 3-й особі) виразно позиціонує суб'єкта влади в центрі ієрархії, легітимованої націоналістичним дискурсом. Разом із ширшим корпусом джерел це засвідчує, що колоніальний режим і імперіалістичний мовний регістр ідуть пліч-о-пліч. Не випадково всупереч порадам попередника Лотара фон Троти – майора Теодора Лойтвейна припинити каральні дії, сам фон Трота наполягав на подальшій жорсткості [там само]. Водночас німецький уряд не лише встановлював мовну політику, а й регулював усю систему освіти.

Як зазначає Х. Вішер у статті "Native Education in German Africa", у німецьких африканських колоніях освіта корінного населення перебувала під контролем метрополії. У Того та Камеруні запроваджували заходи, щоб підпорядкувати всю шкільну систему колоніальній адміністрації. Крім того, повсюдно встановлювали єдину *lingua franca* для корінних мешканців окремої колонії [61, с. 123]. Варто зауважити, що німецьке правління певний час виявляло зацікавлення походженням автохтонів і їхніх мов. В архівному звіті "Report on the Natives of South-West Africa and their Treatment by Germany" (Віндхук, Південно-Західна Африка, 1918), підготовленому Канцелярією адміністратора йдеться про щорічний меморандум за 1904 рік, у якому імперський канцлер Німеччини твердив, що Машоналенд є місцем походження племені гереро. Разом із тим документ наводить спостереження про подібність мов низки племен в Анголі та Центральній Африці до мови гереро. Утім, окрім окреслення ймовірного маршруту південного переселення з внутрішніх районів континенту та припущення про давнє проживання у Верхній Анголі й Північній Родезії, переконливих доказів для точного встановлення прабатьківщини немає [20]. Важливим для дослідження мов автохтонів колишніх колоній, що також відображено у звіті, є те, що німецький етнолог і лінгвіст, пастор Карл Майнгоф, сформулював "хамітську" гіпотезу. Спираючись на філологічні подібності, він припустив північне (нільське) джерело формування гереро, а також "змішаний" склад (негроїдні та "хамітські" елементи). У тексті наведено приклади лексичних відповідників (із покликанням на К. Майнгофа), що, на думку упорядників звіту, ілюструють припущену спорідненість:

"Tobacco pipe / курильна люлька" – (1) Hamitic Galla (East Africa) = "Gaya"

(2) Herero = "Amakaya"

"Town / місто"– (1) = " ganda"

(2) = "onganda" [20, с. 36].

Кожна імперія, що володіла колоніями, побоювалася війни на своїх територіях. Не була винятком і Німеччина. У статті "Clash of the Colonies" журналіст The Washington Post І. Йодер докладно розглядає книгу Байрона Фарвелла "The Great War in Africa, 1914–1918". Спираючись на неї, автор окреслює ширший колоніальний контекст і реконструює логіку рішень воєнно-політичних акторів.

На початку Першої світової війни чимало представників колоніальної влади сподівалися, що війна омине їхні території. Німецькі проконсули усвідомлювали, що союзні сили зрештою матимуть чисельну перевагу, проте для німецького верховного командування це не стало стримувальним чинником. Існувало й менш публічно артикульоване побоювання: "бій між білими" може підірвати легітимність колоніальної влади. У статті наведено промовисту тезу одного з генералів: *"Everyone connected with the administration or colonisation believed that the* ***tradition of inviolability of the white man must be maintained*** *if a few hundred whites were to continue* ***to impose their authority*** *[on] many thousands of blacks…* ***It would be most dangerous to employ black troops*** *to fight against white men"* [65] (переклад: Усі, хто був причетний до управління чи колонізації, вважали, що традицію недоторканності білої людини слід зберігати, аби кількасот білих могли й надалі нав'язувати свою владу над багатьма тисячами чорношкірих… Надзвичайно небезпечно було б використовувати чорношкірих солдатів для боротьби проти білих). Попри ці сумніви так само як і застереження, війна все ж прийшла до Африки – і її характер разюче відрізнявся від статичної окопної війни на Західному фронті.

На рівні мовно-ідеологічного режиму колоніального правління засоби мови війни у фрагменті тексту виконували функцію легітимації: через евфемізацію *tradition of inviolability of the white man / традиція недоторканності білої людини,* імперативні формули управління *must be maintained / має бути збережена,* юридично-адміністративні номінації *to impose their authority / нав'язувати свою владу* та пасивні конструкції, що "розмивали" суб'єкта дії *it would be most dangerous to employ black troops / надзвичайно небезпечно було б залучати чорношкірих солдатів до бою проти білих.* Цей мовний порядок інституціалізував расову ієрархію, нормалізував примус, ба більше, подавав військову доцільність як нібито закономірний порядок колоніального правління.

У період Першої світової війни Велика Британія залишалася потужною імперією з підвладними їй домініонами, колоніями, протекто-

ратами. Оголосивши 1914 року війну Німецькій імперії, а згодом і її союзникам – Австро-Угорщині та Османській імперії, вона значною мірою розраховувала на колонії, які стали опорою її військової спроможності. Задля утримання політичного контролю уряд визначив узгоджену мовну політику, а саме запровадив цензуру кореспонденції. Найповніше цензуру відображено у звітах цензора індійської пошти – *Reports of the Censor of Indian Mails in France, 1914-1918* ("Звіти цензора індійської пошти у Франції, 1914-1918 рр.") [24]. Цензура охоплювала листи індійських військових різними мовами (передусім урду) з міркувань безпеки – аби не розкривати військову інформацію. У звітах того часу збережено численні переклади уривків. З-поміж них – лист індійського солдата-мусульманина з Марселя до Морадабада (Об'єднані провінції) від 14 січня 1915 р., який цензор, капітан Е. Б. Гауелл, охарактеризував як такий, що «читається наче уривок з "Тисячі й однієї ночі"». Ось як боєць описував будні на французькому фронті: *"**My master, they tell me** that by the end of January or February at latest **we shall leave** this place, but **I have no idea** where we shall go <...> I am reminded with regret that it is told of **Caliph Hazrat Umar,** the son of Firokh **(may the mercy of God rest on him),** that every night he used to make a tour of inspection. On one occasion he came near to a house where a woman was reading some beautiful verses <...> The next day he came to the house and asked the woman what it was that she had been reading the previous night"* [там само] (переклад: Пане мій, мені кажуть, що наприкінці січня або, щонайпізніше в лютому ми покинемо це місце, але я не маю уявлення, куди вирушимо <…> З жалем пригадую оповідь про Халіфа Хазірета Умара, сина Фіроха (нехай спочиває з ним милість Аллаха). Щоночі він здійснював обхід. Якось він наблизився до будинку, де жінка читала прекрасні вірші <…> Наступного дня він прийшов до того будинку й запитав у жінки, що саме вона читала минулої ночі).

На рівні епістолярної комунікації під наглядом цензури засоби мови війни у звіті вибудовують керовано-безпечну оповідь. У фрагменті тексту формула шанобливого звернення *My master / Пане мій* задає вертикаль підпорядкування, адже одразу фіксує асиметрію адресанта й адресата. Водночас епістемічно марковані вислови *they tell me / мені кажуть* і *I have no idea / я не маю уявлення* переводять повідомлене у площину чуток, до того ж підкреслюють невизначеність воєнної ситуації. Відтак прогностична модальність *we shall leave / ми покинемо* демонструє залежність від зовнішнього планування. Релігійна алюзія на Caliph Hazrat Umar з формулою сакрального благословення *may the mercy of God rest on him / нехай спочиває з ним милість Аллаха* інтегрує індивідуальне воєнне свідчення у прийнятну для цензури рамку.

Попри те, що індійська армія була невід'ємною складовою британських збройних сил у період Першої світової війни, інформації про неї збереглося небагато в історичних архівах. При цьому слабо задокументовано, що індійські солдати нерідко виявляли співчуття європейським цивільним – передусім французьким родинам у їхніх втратах, хоча самі воювали на європейських фронтах. У рецензії на книги "The Indian Empire At War: From Jihad to Victory, The Untold Story of the Indian Army in the First World War" Джорджа Мортона-Джека та "India, Empire, and First World War Culture" Сантану Даса, опублікованій у The Guardian, журналіст Ієн Джек підкреслює, що роль індійської армії у Першої світової війни недостатньо висвітлена. Спираючись на працю Мортона-Джека, автор зауважує, що індійські солдати стріляли в тих, на кого їм наказували: *"At Amritsar they shot who the British told them to"* (переклад: В Амрітсарі вони стріляли в тих, на кого вказували британці). У рецензії Ієн Джек резюмує, що обидві книги виявляють наскрізний мотив – зворушливий подив індійського солдата перед стійкістю французьких селян, коли ті втрачають синів. Один із ключових примірів – епізод, в якому сикхський кавалерист спостерігає, як французький селянин, щойно дізнавшись про загибель сина стримує емоції: *"**A Sikh cavalryman sees** a French peasant receive **news of his son's death** and **marvels** at his stoicism when the farmhand, **after a minute or two, resumes ploughing his field**"* [35] (переклад: Сикхський кавалерист бачить, як французький селянин отримує звістку про загибель сина і дивується його стоїцизму, коли той за хвилину-дві знову починає орати своє поле).

Важливо, що засоби мови війни вибудовують перспективу очевидця, по-перше формула спостереження *A Sikh cavalryman sees / сикхський кавалерист бачить* та *news of his son's death / звістка про загибель сина* окреслюють фактичні параметри події. Оцінність наративу задає дієслово *marvels / дивується,* що позиціонує стоїцизм селянина як реакцію на втрату. До того ж темпоральна компресія *after a minute or two / за хвилину-дві* підсилює ефект буденності трагедії, а відтак *resumes ploughing his field / знову починає орати своє поле* нормалізує втрату через повернення до рутинної дії.

У продовження І. Джек, цитуючи згаданих авторів зауважує культурну відмінність: *"There is no wild lamentation as with us in the Punjab"* [там само] (переклад: Тут немає дикого плачу, як у нас у Пенджабі). Ця стаття висвітлює й маловідомі сторінки історії. Варто відзначити, що під час війни в Німеччині збудували першу мечеть для мусульманських військовополонених (дезертирів) із колоніальних військ Британії та Франції. Натомість виснажливі, сповнені хвороб кампанії в Месопотамії та Східній Африці виявилися настільки тяжкими, що дехто з індійських солдатів ностальгував за окопами Фландрії.

У колоніальних перегонах Британії протистояла Франція. Після Першої світової війни Франція істотно посилила свої позиції: до наявних заморських володінь було додано території Того й Камерун, а в Сирії та Лівані запроваджено мандатне управління [3]. Власне про передачу Сирії та Лівану йдеться у мандаті 1923 року – *French Mandate for Syria and the Lebanon* ("Французький мандат у Сирії та Лівані"), опублікованому в *The American Journal of International Law (Supplement: Official Documents)*. У документі Рада Ліги Націй констатує, що Головні союзні держави погодили, що територія Сирії та Лівану, яка раніше належала Османській імперії, у визначених ними межах передається мандатарію. Він має надавати населенню адміністративні поради, так само, як і допомогу відповідно до ст. 22 пункту 4 Статуту Ліги Націй.

У правничо-мандатному регістрі засоби мови війни підкреслюють нормативно-обов'язкову модальність – *the Mandatory shall ensure / мандатарій зобов'язаний забезпечити,* що вибудовує всеохопний нормативний горизонт регулювання. Номіналізація дії – *complete freedom of conscience / повна свобода совісті, the free exercise of all forms of worship / вільне здійснення всіх форм богослужіння* забезпечує правничо-інституційну репрезентацію соціально-релігійних практик і їх концептуальне узагальнення. Разом ці прийоми поєднують декларацію прав із заздалегідь окресленими межами їх реалізації під мандатною владою. Незалежно від змін у режимі управління територіями Сирії та Лівану, у ст. 8 мандату закріплено ключову норму щодо прав і свобод: *"**The Mandatory shall ensure** to all **complete freedom of conscience** and **the free exercise of all forms of worship** which are consonant with public order and morality. No discrimination of any kind shall be made between the inhabitants of Syria and the Lebanon on the ground of differences in race, religion or language"* [56, с. 179] (переклад: Мандатарій зобов'язаний забезпечити для всіх повну свободу совісті та вільне здійснення всіх форм богослужіння, сумісних із громадським порядком і мораллю. Жодної дискримінації між жителями Сирії та Лівану за ознакою раси, релігії чи мови не допускається). Доречно зазначити, що більшість французьких нормативних актів воєнного часу видавалися французькою мовою. Їхні англомовні версії здебільшого публікували в перекладених матеріалах Ліги Націй і виходили із запізненням. Проте це не мало суттєвого впливу на управління колоніями.

Натомість справді вагомий вплив мала мовна політика, запроваджена після війни. На її наслідки вказує публікація С. О'Грейді в The Washington Post – "Divided by language: Cameroon's crackdown on its English-speaking minority is fueling support for a secessionist movement" (5 лютого 2019 р.), у якій зазначено, що сучасна двомовна ідентичність Камеруну була сформована колоніальним поділом (1916 р. і юридично закріплено мандатами 1922 р.) та подальшою інституціоналізацією французької й англійської мов у школах, судах і адміністрації. Показовим є й сам етнонім: назва країни походить від порт. camarões ("креветки"), що віддзеркалює тривалий європейський вплив на її самобутність. У 1960-му франкомовний Камерун здобув незалежність і проголосив *La République du Cameroun.* Наступного року англомовне населення частини колишньої британської території вирішило приєднатися до Камеруну, і так постала двомовна держава. Близько 80% населення країни розмовляє французькою, решта – англійською. Протягом десятиліть ці спільноти загалом співіснували мирно. Однак за останні роки насильство, спричинене мовним розколом, поставило Камерун на межі громадянської війни: загинули сотні людей, понад 500 000 осіб були вимушено переміщені, активістів затримували та ув'язнювали [50]. За офіційною позицією влади, удари у відповідь проти англомовних сепаратистів були вимушеним кроком: *"The government claims armed English-speaking separatists who want to create a new nation called Ambazonia have terrorized civilians and attacked government forces, prompting the military to retaliate against them"* [там само] (переклад: Уряд стверджує, що озброєні англомовні сепаратисти, які прагнуть створити нову державу під назвою Амбазонія, тероризували цивільне населення та нападали на урядові сили, що спонукало військових завдавати ударів у відповідь).

Австро-Угорщина у роки Першої світової не мала "класичних" заморських колоній. Найближчими за статусом володіннями були концесія в Тяньцзіні (Китай) та анексована Боснія і Герцеговина – радше імперська периферія, ніж колонії. Після участі у придушенні Іхетуаньського повстання (1899-1901 рр.) у складі "Союзу восьми держав" Відень отримав у Тяньцзіні концесію зі спеціальним правовим статусом, поза юрисдикцією китайської влади. Там діяли консульство, школа, казарми, в'язниця й лікарня. Піддані Австро-Угорщини підлягали австро-угорським, а не китайським законам. З початком Першої світової війни невеликий гарнізон утримати район не зміг: 14 серпня 1917 року Китай оголосив війну Центральним державам і перебрав контроль над концесією. Після війни територію передали під італійське управління. Прав на неї держави-спадкоємці Габсбургів зреклися в мирних угодах: Австрія – 10 вересня 1919 р. (Сен-Жерменський договір), Угорщина – 1920 р. (Тріанонський договір). Попри відносно коротке існування, австро-угорський сектор помітно вплинув на міський ландшафт Тяньцзиня.

У період розквіту імперії зовнішні формати контролю в Австро-Угорщині супроводжувалися внутрішніми політичними домовленостями. За спостереженням М. Мутшлехнера (розділ "Compromise with Vienna: Polish Autonomy in Galicia" у проєкті World of the Habsburgs), до Першої світової війни європейський політичний порядок тримався на низці міждержавних угод, покликаних утримувати баланс сил у багатонаціональній імперії. Показовим для Галичини став 1869 рік, коли між Віднем і Львовом було досягнуто угоду. За лояльність галицьких поляків до Габсбурзької монархії Відень пішов на далекосяжні поступки. У 1869 р. польську мову проголошено внутрішньою адміністративною для органів влади, згодом її закріплено як мову навчання в школах і запроваджено як мову викладання в університетах Кракова та Львова (1870-1871 рр.). Це забезпечило автономію Галичини під польським домінуванням. Разом із тим співпраця з Віднем укріпила позиції польської аристократії, законсервувала соціально-економічні проблеми краю. Русини ж залишалися громадянами "другого ґатунку" з обмеженим політичним представництвом [43].

Західноукраїнські землі віддавна приваблювали Австро-Угорщину, тож не дивно, що з початком Першої світової війни Відень поставив за мету утримати Галичину й посилити свої позиції на цих теренах, передусім на Волині та Поділлі. У такий спосіб імперія прагнула послабити вплив Російської імперії на Україну. У стратегічних планах розглядали концепції створення на українських територіях Російської імперії залежного від Центральних держав політичного утворення, а також моделі внутрішньої перебудови монархії – від надання українським землям широкої автономії в межах дуалістичної монархії до включення їх до автономної польської одиниці у складі імперії [1].

Культурно-інтелектуальний вимір Австро-Угорщини мав свої особливості. У статті The Guardian "Oh, Vienna: how the city inspired William Boyd" Вільям Бойд змальовує Відень 1900-1914 років як один із провідних інтелектуальних осередків Європи – середовище, в якому кристалізувалися ідеї модерності. До цієї доби письменник повертається у романі "Waiting for Sunrise". В. Бойд підкреслює багатомовну й багатонаціональну природу Австро-Угорщини: імперія визнавала 11 мов і об'єднувала німців, угорців, чехів, словаків, поляків, українців, словенців, хорватів, сербів, румунів та італійців [23]. Поряд із офіційно визнаною багатомовністю імперського центру у сучасній перспективі Філіп Ольтерманн у статті The Guardian "Can Europe's new xenophobes reshape the continent?" висвітлює політичні наслідки імперської та постімперської спадщини для Європи, зокрема зростання ксенофобських настроїв. Він нагадує, що минає сторіччя від краху Габсбурзької імперії й цитує Івана Крастева з Віденського Інституту гуманітарних наук, який акцентує на суперництві між міжвоєнними етнічними державами: *"In central and eastern Europe,* ***the disintegration of the Habsburg empire resulted in the emergence of interwar ethnic states,****" he says. "But these states were* ***highly unstable because of the rivalries built up before the war****"* [51] (переклад: "У Центральній та Східній Європі розпад Габсбурзької імперії призвів до появи міжвоєнних етнічних держав", – каже він. – "Але ці держави були вкрай нестабільними через суперництва, що сформувалися ще до війни").

У висловлюваннях Івана Крастева засоби мови війни постають як елементи політико-історичної метамови, що структурує інтерпретацію імперського минулого. Вислів *the disintegration of the Habsburg empire / розпад Габсбурзької імперії* втілює деструктивну метафору руйнування, яка семантично позначає кінець політичного порядку. Заслуговує на увагу, конструкція *resulted in the emergence of interwar ethnic states / призвів до появи міжвоєнних етнічних держав,* що створює причинно-наслідкову рамку, у якій війна постає каталізатором державотворчих процесів. Лексема, маркована війною *highly unstable / вкрай нестабільні*

виражає оцінну модальність загрози, підкреслюючи хиткість міжвоєнного політичного ладу. Слід зазначити, що формула *because of the rivalries built up before the war / через суперництва, що сформувалися ще до війни* відтворює ретроспективну причинно-часову конфігурацію, яка пояснює післявоєнну нестійкість історично накопиченим протистоянням. У цілісній взаємодії ці прийоми структурують історичний дискурс як аналітичну реконструкцію імперської напруги, де лексеми "disintegration", "rivalries" і "unstable" формують семантичне поле конфлікту, що поєднує минуле з сучасними викликами європейської політики.

Повертаючись до віхи Першої світової війни, вартує підкреслити, що Україна – передусім Крим перебувала в полі інтересів кількох імперій. Тривалий час Кримське ханство було пов'язане з Османською імперією. Кючук-Кайнарджійський договір 1774 року зафіксував його незалежність від султана, а 1783 року півострів анексувала Росія. Вступ Османської імперії у війну посилив бойові дії на Чорному морі, що перетворило Крим на прифронтовий регіон і важливий логістичний вузол для операцій Чорноморського флоту. Основні сутички відбувалися на морі, однак траплялися й обстріли прибережних міст. 29 жовтня 1914 р. за підтримки Німеччини було здійснено "чорноморський рейд": лінійний крейсер "Явуз Султан Селім" бомбардував Севастополь, а інші кораблі уразили Феодосію, Ялту, Новоросійськ. У телеграмі Посла США в Османській імперії Генрі Моргентау до Державного секретаря (Константинополь, 30 жовтня 1914 р.) зафіксовано наслідки "чорноморського рейду" та дипломатичну напруженість: *"As the Sublime Porte had not replied to Russian Ambassador's* ***request for his passport,*** *Italian Ambassador and I,* ***at the request of Entente Ambassadors,*** *called on Minister of the Interior and explained to him the advisability of the Sublime Porte acting promptly, so as* ***to avoid any unfriendly mob demonstrations*** *against Ambassadors. Minister of the Interior informed us* ***Sevastopol had been bombarded.*** *He promised to comply with our request, and answered us positively that every courtesy would be extended to Ambassadors, and that British Ambassador and French consuls would be granted safe-conduct"* [47] (переклад: Оскільки Висока Порта не відповіла на прохання російського посла видати йому паспорт, італійський посол і я – на прохання послів Антанти відвідали міністра внутрішніх справ і пояснили йому доцільність негайних дій Високої Порти, аби уникнути будь-яких недружніх демонстрацій натовпу проти послів. Міністр внутрішніх справ повідомив нас про бомбардування Севастополя. Він пообіцяв задовольнити наше прохання і запевнив, що послам буде надано всі належні почесті, а британському послу та французьким консулам буде забезпечено безпечний проїзд).

У телеграмі Г. Моргентау засоби мови війни функціонують як політико-дипломатичний метадискурс, що відбиває воєнно-політичну ескалацію. Конструкція *at the request of Entente Ambassadors / на прохання послів Антанти* маркує архітектоніку ухвалення рішень, а також субординацію дій. Вираз з воєнно-політичним навантаженням *request for his passport / прохання видати паспорт* вказує на розрив дипломатичних відносин, тоді як *to avoid any unfriendly mob demonstrations / щоб уникнути недружніх демонстрацій натовпу* зміщує пріоритет у бік превенції заворушень. У цій конфігурації маркер насильства *Sevastopol had been bombarded / Севастополь було бомбардувано* подано в пасиві, що усуває вказівку на суб'єкта дії.

Варто наголосити, що обстріли чорноморських портів 29 жовтня 1914 р. стали прямим поштовхом до оголошення Росією війни Османській імперії 2 листопада 1914 р.

Світ опинився у вирі Великої війни, і хоча безпосереднім поштовхом стало вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда, подальше російсько-османське зіткнення розширило її географію. Для України наслідки виявилися вкрай несприятливими. В умовах імперських трансформацій згас промінь надії на політичне самовизначення. У виданні Української Національної Ради "The Ukrainians and the European War" підкреслено, що вбивство спадкоємця престолу, – одного з небагатьох потенційних "покровителів імперської реформи" зруйнувало шанси на реалізацію концепції "троїстої монархії" (моделі співіснування німців, угорців і слов'ян з інституційними гарантіями прав народів), позбавивши українців важливої політичної опори. Власне про це йдеться у розділі книги "The forgotten nation of Eastern Europe": *"The greatest tragedy that could happen to the Ukrainians had taken place"* [58, с. 15] (переклад: Найбільша трагедія, яка могла спіткати українців, сталася). Сукупність фактів дає підстави твердити, що Перша світова війна та імперський злам перетнулися з "українським питанням" – між імперським тиском Росії та нереалізованими альтернативами імперської реформи (зокрема у межах Габсбурзької монархії). У цьому світлі невипадковою видається зафіксована наступного дня після загибелі ерц-

герцога Франца Фердинанда репліка росіян, адресована українським підданим: *"Your Czar Is dead! Now ours is coming"* [там само, с. 15] (переклад: Ваш цар помер! Тепер наш іде), де лексема "Czar" ужита як пропагандистське узагальнення.

Витоки імперського курсу щодо України беруть початок задовго до Великої війни. У виданні Української Національної Ради "The Ukrainians and the European War" виявлено, що українці на теренах Російської імперії зазнавали системних утисків. Від 1654 року російське самодержавство послідовно підривало їхню політичну суб'єктність, інтегрувало до імперських структур і, ба більше, блокувало шлях до державної незалежності. Кульмінацією цього курсу став репресивний акт 1876 року – імперський (Емський) указ із прямими мовними заборонами: *"THEY WERE THEN* ***FORBIDDEN TO USE THEIR MOTHER TONGUE IN PUBLIC LIFE.*** *They were* ***not allowed to publish either books or newspapers in the Ukrainian language*** *and this language was expelled from all public and private schools"* [58, с. 8] (переклад: Тоді їм заборонили використовувати рідну мову в публічному житті. Їм не дозволяли видавати ані книг, ані газет українською мовою, а цю мову вилучили з усіх державних і приватних шкіл). Цей режим обмежень тривав до революції 1905–1907 рр., що принесла часткове послаблення цензури і поява україномовної періодики, хоча системні обмеження значною мірою зберігалися.

В тексті Емського указу мовні засоби воєнно-колоніального дискурсу виконують роль риторико-ідеологічних маркерів примусу, які конструюють образ системного придушення української ідентичності у парадигмі імперської політики. Вислів *forbidden to use their mother tongue in public life / заборонили використовувати рідну мову в публічному житті* вербалізує акт лінгвополітичного контролю. Відтак заборона оформлена як юридично-адміністративне рішення, а не як пряме насильство, що підкреслює бюрократизований характер колоніального тиску. Лексема *forbidden* слугує домінантним індикатором влади-заборони і структурно відтворює вертикаль підпорядкування між імперським центром і колонізованим суспільством. Конструкція *not allowed to publish either books or newspapers in the Ukrainian language / не дозволяли видавати ані книг, ані газет українською мовою* творить семантичне поле мовної ізоляції, унаслідок цього культура позбавлена інституційної репрезентації. Синтаксична паралельність *either books or newspapers* посилює відчуття тотальності заборони і робить фактично неможливим існування українського друкованого слова в будь-якій формі.

На завершальному етапі Першої світової війни німецькі війська встановили фактичний контроль над більшою частиною Криму. Згідно з телеграмою консула США Пула з Москви від 9 травня 1918 року Німеччина заявила, що захоплення Севастополя має "суто військовий" характер і що питання державного статусу Криму слід вирішувати в російсько-українському договорі. Народний комісаріат закордонних справ (НКЗС) у відповідь подав ноту протесту, назвавши вилучення Чорноморського флоту та окупацію Криму порушенням Брест-Литовського договору і таким, що робить право на самовизначення ілюзорним. Водночас у ноті протесту народного комісара закордонних справ Росії було зроблено спробу перевести конфлікт у дипломатичну площину. Апелюючи до ноти німецького дипломатичного представника, у якій німецька сторона неодноразово нагадувала про зобов'язання укласти мир з Україною, НКЗС наполягав на неминучості такого договору, заявляв про готовність делегації розпочати переговори з представниками України в Курську та просив Берлін підтвердити чинність запрошення до переговорів. У телеграмі йдеться: *"The Russian Soviet government, whose delegation* ***at the invitation of the Ukrainian government is awaiting the arrival of the Ukrainian delegates at Kursk,*** *shares this point of view and* ***would thank the German Government to inform it*** *whether the* ***invitation to carry on negotiations*** *at Kursk, which was expressed in a note to the central Rada dated April 14 and supplanted [supported?] by the German Government, still remains in force"* [46, с. 686] (переклад: Російський радянський уряд, делегація якого за запрошенням українського уряду очікує прибуття українських делегатів у Курськ, поділяє цю позицію і просить німецький уряд повідомити, чи залишається чинним запрошення вести переговори в Курську, висловлене в ноті до Центральної Ради від 14 квітня та підтримане німецьким урядом).

Наведений фрагмент демонструє, що засоби мови війни реалізують дипломатично-риторичну модель воєнної комунікації, у якій війна постає радше як політико-дискурсивний процес узгодження повноважень і легітимності. Вираз з воєнно-політичним навантаженням *at the invitation of the Ukrainian government / за запрошенням українського уряду* встановлює рамку мандату й одночасно підкреслює суб'єк-

тність України. Фраза *is awaiting the arrival of the Ukrainian delegates at Kursk /очікує прибуття українських делегатів у Курськ* позначає готовність до переговорів і впорядковує конфлікт у часі як етап переговорного процесу. Ввічлива формула прохання *would thank the German Government to inform it whether / просив би німецький уряд повідомити, чи…* виконує "м'яко" директивну функцію, перформативно спонукаючи до підтвердження правового статусу без прямого наказу. Формула *invitation to carry on negotiations / запрошення вести переговори* задає рамку мирного врегулювання. У такій конфігурації мова війни слугує інструментом утримання політичної рівноваги, а воєнний конфлікт – предметом переговорів, а не лише бойових дій.

Визначальним стрижнем завершального етапу війни стала очевидність намірів Центральних імперій щодо України та її дедалі частіша роль "розмінної монети". Дж. Горікар, колишній консул Австро-Угорщини у статті "The Ukraine and the Teutonic Empires" (The New York Times, 1918) окреслював ці наміри. Він зазначав, що у Відні було засновано періодичне видання *Ukrainische Nachrichten* (Українські Новини) як рупор графа Берхтольда, який обіцяв "незалежність у союзі з Австрією", аби перетворити Україну на буферну державу проти Росії. За Горікаром під час Брест-Литовських переговорів генерал Макс Гофман, який представляв німецьке військове командування, визначив лінію майбутнього кордону від Фінської затоки до Бреста, тоді як Лев Троцький, очільник російської делегації, констатував прагнення Берліна та Відня відділити від Росії польсько-литовські й балтійські землі, а також українські та білоруські території. Як випливає зі свідчень Троцького, на цих теренах Німеччина й Австро-Угорщина прагнули зберегти військово-окупаційний контроль не лише після миру з Росією, а й по завершенні війни. На думку Горікара, стратегічна мета полягала в позбавленні Росії виходів до Балтійського й Чорного морів і витісненні її за Волгу. Німеччина претендувала на всю північно-західну частину Росії – балтійські губернії з Петроградом, російську Польщу та Литву, – тоді як Австро-Угорщина – на Україну (включно з Кримом). Фрагмент публікації в The New York Times висвітлює окреслений геополітичний поділ: *"In the terms of this first agreement, the whole northwestern part of Russia, that is, the Baltic provinces, including Petrograd, Russian Poland, and Lithuania, were to fall to the lot of Germany; while Austria, besides retaining her grip on Galicia, was to receive as her share of the war spoils the whole of the Ukraine, including also the old Khanate of Crimea, with the prospect of reviving all the aspirations of her Ruthenian subjects to the north of the Caucasus"* [33, с. 12] (переклад: За умовами цієї першої угоди, вся північно-західна частина Росії, тобто балтійські провінції, включно з Петроградом, російською Польщею та Литвою, мала відійти до Німеччини; тоді як Австрія, окрім збереження свого впливу в Галичині, мала отримати як свою частку "воєнної здобичі" всю Україну, включно зі старим Кримським ханством, із перспективою відродження всіх прагнень своїх русинських підданих на північ від Кавказу). Сукупно це вказує на тактичне використання гасла "самовизначення" для легітимації експансіонізму.

Попри амбіції Австро-Угорської, Османської та Німецької імперій, щодо України у підсумку більша частина українських земель перейшла під радянську владу (Українська Радянська Соціалістична Республіка де-факто керувалася Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою). Версальський договір, підписаний 28 червня 1919 року й такий, що набрав чинності 10 січня 1920-го підсумував Першу світову війну, а Ризький мир від 8 березня 1921 року юридично закріпив поділ українських територій. У збірнику документів Ліги Націй, серед яких текст "Treaty of Peace between Poland, Russia and the Ukraine" (Договір про мир між Польщею, Росією та Україною), укладений того дня в Ризі, викладено домовленості між Польщею, Росією і Україною. У договорі важливе місце посідає ст. 2, адже вона визначає східний кордон Польщі – тобто межу Польщі з Росією, Білоруссю та Україною. Відповідно, Росія й Україна заявили про відмову від усіх прав і претензій на території, розташовані на захід від цього кордону, а Польща – на схід від нього.

Лінію кордону зазначено в статті 2: *"**The frontier shall follow the course of the Dzwina Zapadnaia (Dvina),** from the frontier between Russia and Latvia, to the point at which the frontier of the former Government of Wilno meets the frontier of the former Government of Vitebsk; thence it shall follow the frontier between the former Governments of Wilno and Vitebsk as far as the town of Orzechowno (Oriekhovno), leaving the road and the town of Orzechowno to Poland"* [40] (переклад: Кордон проходитиме вздовж річки Дзвіна Західна (Двіна) від кордону між Росією та Латвією до точки, де кордон колишньої Віленської губернії стикається з кордоном колишньої Вітебської губернії. Звідти він проходитиме вздовж кордону між колиш-

німи Віленською та Вітебською губерніями до міста Оржеховно (Орєховно), залишаючи дорогу й місто Оржеховно Польщі).

Завдяки засобам мови війни виразно проступає юридико-дискурсивна модель поствоєнної комунікації, відповідно до якої війна набуває форми правового акта розмежування територій і влади. Вислів *The frontier shall follow the course of the Dzwina Zapadnaia (Dvina) / Кордон проходитиме вздовж річки Дзвіна Західна (Двіна)* репрезентує просторову формулу політичного порядку, у якій топографічний опис стає інструментом політичного контролю. Нормативний вимір підкреслює дієслово *shall follow:* у правовому регістрі воно закріплює імперативну норму й установлює подальший контур кордону як обов'язковий.

Підсумовуючи, зазначимо, що у колоніальному контексті Першої світової війни засоби мови війни проявили свою дієвість на двох рівнях. У Німецькій імперії вони виконували легітимаційну функцію через евфемізацію, імперативні формули управління, юридично-адміністративні номінації та пасивні конструкції, що нівелювали суб'єкта дії. У Великій Британії, під наглядом цензури, вони вибудовували керовано-безпечну оповідь, інтегруючи індивідуальне воєнне свідчення у прийнятну рамку. Засоби мови війни водночас функціонували як політико-дипломатичний метадискурс, що відображав ескалацію на Чорному морі й у Криму. Вирази з воєнно-політичним навантаженням фіксували напруженість між Османською імперією та Росією. Наприкінці війни мовні одиниці реалізували дипломатично-риторичну модель комунікації, у якій війна постає як процес узгодження повноважень, що трансформував воєнний конфлікт у предмет переговорів, а не лише бойових дій.

Колоніальність і деколоніальність (міжвоєнний, воєнний та поствоєнний періоди). Завершення Першої світової війни не ознаменувало кінця колоніального правління в низці імперій. 1939 року, розпочавши Другу світову війну нападом на Польщу, Третій Рейх прагнув підкорення Європи. Водночас у Берліні обговорювали ревізію повоєнного порядку та повернення німецьких африканських колоній, втрату яких прихильники режиму трактували як тяжку поразку [12]. Незважаючи на відсутність формально визнаних "колоній", політика нацистської Німеччини на сході Європи мала виразно колоніальний характер. Її основу становили поселенський колоніалізм, расова ієрархія, економічна експлуатація, депортації, зосібна "германізація". Фактично йшлося про встановлення довгострокових режимів цивільного управління для "освоєння" й експлуатації завойованих територій, а також про залучення їхніх ресурсів на потреби війни. На це безпосередньо вказує Указ Гітлера про адміністрацію окупованих східних територій Європи від 17 липня 1941 року, проголошеною метою якого було "відновлення та підтримка громадського порядку і громадського життя" на цих землях. У ст. 1 зазначено: *"As soon as the military operations in the* ***newly-occupied territories*** *are over,* ***the adminstration of these territories shall be transferred from the military establishments to the civil-administration establishments.*** *I shal from time to time deternine by special decree, the territories which according to this are to be transferred to the civil administration, and the time when this is to take place"* [34] (переклад: Як тільки військові дії на щойно окупованих територіях буде завершено, управління цими територіями передається від військових установ до цивільної адміністрації. Я час від часу спеціальним указом визначатиму території, які відповідно до цього підлягатимуть передачі цивільній адміністрації, а також строк такої передачі). Без урахування засобів мови війни неможливо адекватно описати, як в Указі Гітлера адміністративно-колоніальна модель воєнного дискурсу артикулює мілітарну експансію у формі регламентованого переходу до цивільного управління. Воєнно-політична лексема *newly-occupied territories / щойно окуповані території* нейтралізує факт насильницького захоплення, переводячи його у формулу просторово-правової приналежності. Вираз *the administration of these territories shall be transferred from the military establishments to the civil-administration establishments / управління цими територіями передається від військових установ до цивільної адміністрації* вербалізує механізм інституційного підпорядкування, у якому влада змінює форму, але не суть. У цій формулі дієслово *shall be transferred* виконує функцію імперативної норми, що встановлює контроль у правовому форматі. Ось чому синтаксична симетрія *from the military establishments to the civil-administration establishments* підсилює враження впорядкованого процесу, творячи ілюзію правової тяглості.

Декларованe Гітлером "відновлення та підтримка громадського порядку і громадського життя" на окупованій частині Європи виявилося риторикою без реального змісту. Адже "Memorandum for the record" (1941), укладений за підсумками наради за участю Адольфа Гітлера, Мартіна Бормана, Альфреда Розенберга, Вільгельма Кейтеля, а також Ганса Ламмерса

й Германа Ґерінга, окреслював плани тривалого утримання окупованих територій, німецького заселення Криму, "розрізання гігантського пирога" на сході, встановлення німецької військової монополії, окреслення майбутніх кордонів та добір кандидатів на ключові посади в системі цивільного управління. Лідер нацистської Німеччини відверто наполягав на тактичному прикритті справжніх намірів на окупованих територіях. Під гаслом "наведення ладу" дозволяли розстріли, виселення та інші репресивні заходи, а справжні колоніальні цілі навмисно приховували. У меморандумі зазначено: *"Therefore we shall emphasize again that* ***we were forced to occupy, administer, and secure a certain area; it was in the interest of the inhabitants that we provided order, food, traffic etc.,*** *hence our measures.* ***Nobody shall be able to recognize that it initiates a final settlement.*** *This need not prevent our taking all neceserry measures - shooting, desettling, etc. - and we shall take then. But we do not want to make any people into enemies prematurely and unnecessarily. Therefore we shall act as though we wanted to exercise a mandate only. At the same time we must know clearly that we shall never leave those countries. Our conduct therefore ought to be: 1.) To do nothing which might obstruct the final settlement, but to prepare for it only in secret"* [22] (переклад: Тому ми знову наголосимо, що були змушені окупувати, керувати й забезпечувати безпеку певної території; в інтересах її мешканців ми встановлюємо порядок, постачаємо харчі, транспорт тощо, звідси й наші заходи. Ніхто не повинен розпізнати в цьому ознак остаточного врегулювання. Це не заважатиме нам уживати всіх необхідних заходів – розстрілів, виселень тощо, і ми їх уживатимемо. Але ми не хочемо передчасно й без потреби робити будь-який народ нашим ворогом. Тому діятимемо так, ніби прагнемо лише здійснювати мандат. Водночас маємо чітко усвідомлювати, що ніколи не залишимо цих країн. Отже, наша поведінка має бути такою: 1) не робити нічого, що могло б перешкодити остаточному врегулюванню, а готуватися до нього лише таємно).

Ідея завуалювання колоніальних намірів уже виразно окреслена в меморандумі: провідні засоби мови війни подано у формі евфемізмів, що легітимізують окупаційні практики. Вираз з військово-політичним навантаженням *we were forced to occupy, administer, and secure a certain area / ми були змушені окупувати, керувати й забезпечувати безпеку певної території* конструює агресію як нібито вимушений захід. Логіку вислову продовжує зворот *it was in the interest of the inhabitants that we provided order, food, traffic etc / в інтересах мешканців ми забезпечуємо порядок, харчі, транспорт тощо,* що позиціонує окупацію як благо для місцевих мешканців. Водночас вимога секретності *Nobody shall be able to recognize that it initiates a final settlement / ніхто не повинен розпізнати ознак остаточного врегулювання* закріплює режим довгострокових цілей.

Хоча цілі нацистського режиму були максимально експансіоністські й не мали обмежень у виборі засобів, далеко не кожна військова операція завершувалася успіхом – навіть у перші роки війни. За стокгольмськими депешами від 8 березня 1942 року (The New York Times) повідомлялося, що Гітлер прибув до окупованого Києва, аби розгорнути штаб для весняного наступу, у ході якого німці нібито мали задіяти близько 280 дивізій (понад 5 млн. військових). У відповідь радянські джерела заявили про готовність Сталіна виставити 367 дивізій із 5 млн. підготовлених резервістів. У комюніке московського радіо йшлося про наступ Червоної армії, втрати авіації, запеклі бої в містах, удари на ділянках під Ленінградом, біля Старої Руси, у Донбасі та Криму. Німецьке радіо, зі свого боку, повідомляло: *"… the Soviet advance had resulted in the capture of a number of German internment camps for Russian prisoners, asserting that Soviet troops so liberated would not be used immediately on the front"* [57] (переклад: Радянський наступ призвів до захоплення низки німецьких таборів для інтернування російських полонених. При цьому стверджувалося, що звільнені таким чином радянські війська не будуть негайно задіяні на фронті). Наведені оцінки відбивали риторику воєнної пропаганди обох сторін і не завжди відповідали реальному співвідношенню сил.

До 1943 року вже вимальовувалася цілісна картина зон контролю Третього Рейху. Згідно з книгою "Organization book of the NSDAP" (Організаційна книга НСДАП, Націонал-соціалістична робітнича партія Німеччини), представленою на Нюрнберзькому процесі, територію нацистської Німеччини було поділено на 18 корпусних округів СС (Schutzstaffel – Захисні загони НСДАП), підпорядкованих рейхсфюреру СС. Окремий, безпосередньо контрольований округ діяв у протектораті Богемія-Моравія. У документі зазначено: *"The territory of the Greater German Reich at present is subdivided into 18 SS corps areas [Oberabschnitte]; in addition there is one corps area each in the territory of the Netherlands and in Norway and two in the former western Russian territory as well as the independent,*

directly controlled SS corps area [SS Abschnitt] in the Protectorate Bohemia-Moravia. The territorial limits of the SS corps areas are fixed according to specific directives given by the Reich leader SS" [45, с. 351] (переклад: Територія Великого Німецького Рейху нині поділена на 18 корпусних округів СС (нім. Oberabschnitte / корпусний округ); крім того, по одному корпусному округу існує на території Нідерландів і Норвегії, два на колишніх західноросійських землях, а також окремий, безпосередньо контрольований корпусний округ СС (нім. SS-Abschnitt / округ СС) у Протектораті Богемія-Моравія. Територіальні межі корпусних округів СС встановлюються згідно зі спеціальними директивами рейхсфюрера СС).

Зрештою далекоглядні плани Німеччини зійшли нанівець – Гітлер програв Другу світову війну. Тим часом союзники не гаяли часу й розгорнули процеси післявоєнної трансформації, насамперед в Німеччині та Японії. У статті The Guardian "Rebuilding the world after the Second World War" М. Макміллан зазначає, що після завершення війни союзники в Німеччині розпочали амбітну денацифікацію, але згодом частково послабили її, аби не паралізувати життя країни. У Японії генерал Дуглас Макартур ліквідував дзайбацу (zaibatsu – конгломерати, яких звинувачували в підтримці японських мілітаристів), реформував освіту й запровадив демократичну конституцію. Паралельно в Нюрнберзі та Токіо відбулися міжнародні процеси над воєнними злочинцями, покликані викорінити мілітаризм попри закиди у "правосудді переможців". У цих обставинах формувався повоєнний ліберальний порядок – ООН і Бреттон-Вудська система (Світовий банк, МВФ, Генеральна угода з тарифів і торгівлі), заснований на "Чотирьох свободах" Рузвельта та Атлантичній хартії, який СРСР підтримав лише частково. У статті М. Макміллан також підкреслено небажання Сталіна приймати цей порядок: *"The Soviet Union gave a qualified assent, although its leader Stalin had no intention of following what were to him alien principles"* [41] (переклад: Радянський Союз дав умовну згоду, хоча його лідер Сталін і не мав наміру дотримуватися принципів, які були для нього чужими).

На відміну від Німеччини, Велика Британія після Першої світової війни зберегла свою імперію та колонії. У перші два роки Другої світової війни Британська імперія утримувала контроль над колоніальними володіннями. Поворотним моментом стало оприлюднення 14 серпня 1941 року спільної декларації президента США Франкліна Д. Рузвельта та прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчилля – Атлантичної Хартії, що окреслила засади повоєнного устрою. Попри опір Черчилля, до документа внесли компромісне положення про право народів самостійно визначати форму правління [48]. Як зазначено в офіційному огляді Державного департаменту США за підсумками Атлантичної конференції, Хартія закріпила повагу до цього права та передбачила відновлення суверенних прав і самоврядування для тих, кого їх було позбавлено: *"**Most importantly, both the United States and Great Britain were committed to supporting the restoration of self-governments** for all countries that had been occupied during the war and **allowing all peoples to choose their own form of government**"* [там само] (переклад: Найважливіше, Сполучені Штати та Велика Британія зобов'язалися підтримувати відновлення самоврядування для всіх країн, окупованих під час війни, і надати всім народам можливість обирати форму правління). Цей крок став політико-ідеологічним вироком імперській системі. Водночас процеси, що привели до деколонізації, були запущені ще під час війни, хоча міжнародно-правове визнання незалежності більшості територій відбулося після її завершення.

Засоби мови війни в Атлантичній Хартії висвітлюють специфічні грані своєї функції й у сукупності формують ідеологічно-декларативну модель воєнної комунікації, в якій політична риторика заміщує безпосереднє протистояння, переформатовує військовий дискурс у мову зобов'язань. Формула *Most importantly, both the United States and Great Britain were committed to supporting the restoration of self-governments / Найважливіше, Сполучені Штати та Велика Британія зобов'язалися підтримувати відновлення самоврядування* фіксує зміну стратегічного фокуса від експансії до міжнародної відповідальності. Важливого значення тут набуває лексема *committed,* що виражає модальність політичного зобов'язання, підкреслюючи не суто намір, а радше морально-правовий імператив дії. Фраза *allowing all peoples to choose their own form of government / надати всім народам можливість обирати форму правління* вербалізує засадничий демократичний принцип і разом із тим протиставляє колоніальні моделі підпорядкування ідеї політичного самовизначення.

Британське Міністерство закордонних справ і колоніальна адміністрація тривалий час приховували деталі колоніального правління. Як повідомляє Ієн Кобейн у The Guardian ("Revealed: the bonfire of papers at the end of Empire"), масштаби

знищення документів під час "згортання імперії" стали відомі після розсекречення частини великого секретного масиву. За його словами, п'ятдесятирічні матеріали, які нарешті передали до Національного архіву, свідчать про те, що у дипломатичних представництвах по всьому світу влаштовували спалення документів, а "чистка" під кодовою назвою «Операція "Спадщина"» – супроводжувала передачу кожної колонії. Розсекречені документи містять, зосібна копію інструкції, виданої 1961 року міністром у справах колоній Ієном Маклеодом, де зазначалося, що урядам після здобуття незалежності не слід передавати жодних матеріалів, які "можуть збентежити уряд Її Величності", "скомпрометувати співробітників поліції, збройних сил чи державної служби", розкрити джерела розвідки або "бути неетично використаними міністрами наступного уряду". У Північній Родезії колоніальним посадовцям додатково наказали знищити "всі документи, які можуть бути витлумачені як доброзичливо, так і зі злим наміром, як такі, що свідчать про расові чи релігійні упередження з боку уряду Її Величності". Окрім грифів "секретно/цілком таємно", було запроваджено складну, подеколи заплутану систему класифікації для убезпечення матеріалів, призначених до знищення або відправлення до Великої Британії. Шифр системи охоплював кодові слова: *"Documents marked **'Guard',** for example, could be disclosed to non-British officials as long as if they were from the 'Old Commonwealth' – Australia, New Zealand, South Africa or Canada. Those classified as **'Watch',** and stamped with a red letter W, were to be removed from the country or destroyed. <...> The marking **'DG'** was said to be an abbreviation of deputy governor, but in fact was a protective code word to indicate that papers so marked were for sight by British officers of European descent only. <...> **'Personal'** files could be seen only by British governors and their British aides, a system that appears to have been employed in every territory from which the British withdrew after 1961"* [27] (переклад: Наприклад, документи з позначкою "Guard" можна було розкривати небританським посадовцям за умови, що вони походили зі "старої Співдружності" – Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки або Канади. Ті, що класифікувалися як "Watch" і мали штамп із червоною літерою W, підлягали вивезенню з країни або знищенню <...> Позначення "DG", як вважалося є скороченням від deputy governor ("заступник губернатора"), але насправді це було захисне кодове слово, що вказувало на те, що документи з такою відміткою призначені для ознайомлення лише британськими офіцерами європейського походження <...> "Personal" справи могли переглядати тільки британські губернатори та їхні британські помічники – система, яка, вочевидь, застосовувалася на кожній території, з якої Британія виходила після 1961 року).

Вагомою віхою в історії колоніалізму стало завершення Другої світової війни. Саме кінець війни запустив глобальну деколонізацію, а крах Японської імперії став одним із її ключових чинників. До війни Японія контролювала Тайвань, Корею, Південний Сахалін, Курильські острови, китайську провінцію Квантун і частину Мікронезії. Після капітуляції та за Сан-Франциським договором Японія від цих володінь відмовилася. За матеріалами Національного архіву США, 2 вересня 1945 року Акт про капітуляцію, підготовлений Міністерством війни та затверджений президентом Гаррі С. Труменом проголосив беззастережну здачу Імперського генерального штабу Японії та всіх сил під японським контролем. Документ складався з восьми пунктів і підтверджував повну капітуляцію. Пункт 2 містив таке положення: *"**We hereby proclaim the unconditional surrender** to the Allied Powers **of the Japanese Imperial General Headquarters and of all Japanese armed forces and all armed forces under Japanese control wherever situated"*** [60] (переклад: Цим ми проголошуємо беззастережну капітуляцію перед Союзними державами Імперського генерального штабу Японії, усіх японських збройних сил і всіх збройних сил, що перебувають під японським контролем, де б вони не знаходилися).

Щодо юридико-декларативної моделі дискурсу капітуляції, вона безперечно корелює із засобами мови війни, що фіксують акт поразки як публічне визнання влади переможця у формі юридичної декларації. Ключову роль в документі відіграє дієслово *proclaim* у виразі з воєнно-політичним навантаженням *we hereby proclaim the unconditional surrender / цим ми проголошуємо беззастережну капітуляцію,* адже воно виступає юридичним перформативом: мовне проголошення набуває сили права. У поєднанні з воєнно-політичним терміном *unconditional surrender / беззастережна капітуляція,* що формує семантичне ядро підпорядкування й позначає не лише військову, а й політичну залежність, подальший сегмент *of the Japanese Imperial General Headquarters and of all Japanese armed forces and all armed forces under Japanese control wherever situated / Імперського генерального штабу Японії, усіх японських збройних сил і всіх збройних сил, що перебувають під японським*

контролем, де б вони не знаходилися конкретизує обсяг підпорядкованих структур і вибудовує вертикаль повного контролю союзників.

Колишні колонії Японської імперії добре усвідомлюють ціну свободи. Щоб дистанціюватися і від японського панування до 1945 року, і від китайського впливу після Другої світової війни, тайванське суспільство дедалі частіше підкреслює особливості культури корінних народів. Разом із тим Тайвань вибудовує тісніші зв'язки з австронезійськими країнами Тихого океану. У статті The Washington Post "Indigenous artists shine as Taiwan's mainstream embraces its island identity" Ф. Чен і Ґ. Ши зазначають, що від 1990-х на Тайвані зростає видимість корінних народів. Митці, як-от Sangpuy та Abao здобувають провідні музичні нагороди, а трупи Bulareyaung Dance Company і Tjimur Dance Theatre успішно виступають удома й за кордоном. Молодше покоління все частіше обирає корінні мови як маркер окремої тайванської ідентичності. Це відбувається після тривалого періоду асиміляції. За японської окупації руйнували села й примушували до праці, а з 1945 року, після приходу Гоміньдану (Китайської національної партії), племінні мови витісняли та забороняли у школах. Частина прибережних мов уже зникла. Нині корінні мови повертаються в музику, освіту і публічний простір, стаючи символом культурної ідентичності. Серед чинників посилення цієї тенденції автори виокремлюють і зовнішній тиск Пекіна, що підштовхує суспільство до наголосу на автохтонних коренях, а ще австронезійських зв'язках. Професор етнології National Chengchi University Дая (Да-Вей) Куань, представник племені тайял, саме так і формулює геополітичний вимір: *"Under Chinese pressure, Taiwanese are emphasizing that our cultural roots are no longer from the central plains of China," he said. "They're beginning to highlight the characteristics of Taiwan's Aboriginal culture and connecting Taiwan closer to the Austronesian countries in the Pacific*" [25] (переклад: "Під тиском Китаю тайванці наголошують на тому, що наше культурне коріння більше не походить з центральних рівнин Китаю", – сказав він. "Вони починають підкреслювати особливості культури аборигенів Тайваню та тісніше пов'язувати Тайвань із австронезійськими країнами Тихого океану").

Завершення Другої світової війни стало початком стрімкої деколонізації Французької імперії. У Тунісі й Марокко розрив із метрополією загалом досягали переговорним шляхом. В Алжирі ж поразка Франції 1940 року та висадка американських і союзницьких військ у Північній Африці 1942-го підживили національний рух, кульмінацією якого стали події в Сетіфі та Ґельмі 8 травня 1945 року [18]. "Маніфест алжирського народу" і створення підпільної "Спеціальної організації" (1947 р.) підготували ґрунт для Фронту національного визволення, що 1 листопада 1954 року розпочав збройне повстання. Попри контрповстанські операції Франції у вересні 1959 року президент Шарль де Голль визнав право алжирців на "самовизначення" [2]. Унаслідок подальших перемовин 18 березня 1962 року було підписано Евіанські угоди, а вже в липні Алжир здобув незалежність [16]. Лист президента Французької Республіки Шарля де Голля до президента Тимчасового виконавчого уряду Алжирської держави свідчить про цей історичний момент: *"France has taken note of the results of the vote of 1 July 1962 on self-determi- nation and of the implementation of the Declarations of 19 March 1962.* ***France has recognized the independence of Algeria.*** *In consequence, and in accordance with chapter V of the General Declaration of 19 March 1962,* ***the powers of sovereignty over the territory of the former French Departments of Algeria are, as from this day, transferred to the Provisional Executive of the Algerian State****"* [59] (переклад: Франція взяла до відома результати голосування 1 липня 1962 року щодо самовизначення та виконання Декларацій від 19 березня 1962 року. Франція визнала незалежність Алжиру. Відтак, і відповідно до розділу V Загальної декларації від 19 березня 1962 року, повноваження суверенітету над територією колишніх французьких департаментів Алжиру від сьогодні передаються Тимчасовому виконавчому органові Алжирської держави).

На принципову відмінність вказує те, що засоби мови війни тут формують юридико-декларативну модель деколоніального дискурсу, фіксуючи втрату влади актом визнання. Визначальною є теза *France has recognized the independence of Algeria / Франція визнала незалежність Алжиру* – це юридичний перформатив, що переводить деколонізацію в площину міжнародного права. Зауважимо, що вислів із воєнно-політичним навантаженням *the powers of sovereignty over the territory of the former French Departments of Algeria are, as from this day, transferred to the Provisional Executive of the Algerian State / повноваження суверенітету над територією колишніх французьких департаментів Алжиру від сьогодні передаються Тимчасовому виконавчому органові Алжирської держави* репрезентує механізм мирної передачі влади, де конструкція *are transferred*

виконує функцію передачі суверенних повноважень. Із цих та подібних висловлень постає небезпідставний висновок: мова права витісняє мову зброї.

Слід зауважити, що ще до проголошення незалежності Алжиру французька правляча еліта демонструвала упереджене бачення його майбутнього. Водночас це не завадило Парижу просувати план створення європейсько-африканської спільноти. Відповідні пропозиції міністр закордонних справ Франції Крістіан Піно виклав у докладній промові перед Політичним комітетом Генеральної Асамблеї ООН. Як подає стаття М. Джеймса "France Proposes Plan to Form African-European Community", опублікована в The New York Times 1957 року, міністр заявив: *"M. Pineau warned that if Algeria 'became a foreign land' it would 'be pledged to fanaticism and by its very poverty, open to communism'. 'On the other hand', he idded, 'its participation in Eurafrica would mean for Algeria com-fort, riches-in other words, the true condition of independence"* [36, с. 8] (переклад: М. Піно застеріг, що якщо Алжир "стане чужою землею", то він "буде приречений на фанатизм і через власну бідність відкритий для комунізму". "З іншого боку, – додав він, – участь Алжиру в Євафриці означала б для нього комфорт, багатство, іншими словами, справжні умови незалежності). Нині Алжир – приклад успішної держави, яка, колись обтяжена тягарем колоніального минулого, стала одним із найвпливовіших акторів Північної Африки. Попри відчутну тінь минулого, зовнішня політика Алжирської Народної Демократичної Республіки спрямована на зміцнення регіональної безпеки, боротьбу з тероризмом і мирне врегулювання конфліктів [17].

Порівняльна перспектива, підсилена досвідом деколонізації Алжиру дає змогу чіткіше окреслити й українську траєкторію боротьби за державність. Боротьба за суверенітет і незалежність є наскрізною рисою української історії і триває століттями. Уперше державну незалежність було здобуто під час Першої світової війни – із проголошенням УНР. По завершенні війни незалежність було втрачено, а спробу державотворення перервано. Це узгоджується з тим, що метрополії – Австро-Угорська, Османська, Німецька та Російська послідовно намагалися придушити національно-визвольний рух українців. Парадоксально, але у XXI столітті Росія продовжує цю політику. Важливою для історичного розуміння колоніальної залежності України є теза Ярослава Грицака та Юрія Шаповала: "найбільш колоніальний характер політики Росії щодо України припав на час ліквідації козацької держави, на останні десятиліття існування Російської імперії та на час правління Сталіна. Якими б не були коливання імперського центру щодо українців, не підлягає сумніву що колоніальний статус України завдав їй тривалої, а в окремих випадках (як-от під час Голодомору) непоправної шкоди, а тому політична, економічна та культурна деколонізація є одним з головних завдань українського суспільства" [4].

Політика радянського режиму щодо України, з огляду на наслідки для населення не має жодного морального виправдання. Ця політика слугувала інтересам центральної влади СРСР, яка використовувала ресурси України для реалізації імперських амбіцій "великого союзу". Особливо руйнівним став міжвоєнний період. У 1932-1933 роках радянська влада спричинила Голодомор, що став геноцидом українців. Через інтенсивні хлібозаготівлі вкрай згубною виявилася постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 29 грудня 1931 р. "Про заходи щодо посилення хлібозаготівель". Цією постановою для виконання завищеного плану (510 млн. пудів) було повністю задіяно партійно-державний апарат. У документі Політбюро ЦК КП(б)У зазначено: *"The CC [CP(B)U]* ***demands that Party, Soviet, and Komsomol organizations immediately mobilize all forces*** *and organizations of collective farmers, especially the vanguard [elements],* ***to fulfill as soon as possible the current year's grain-procurement plan,*** *for which the CC declares January to be a month of intensive struggle to complete the grain procurements"* [54] (переклад: ЦК [КП(б)У] вимагає від партійних, радянських та комсомольських організацій негайно мобілізувати всі сили та організації колгоспників, особливо авангардні [елементи], щоб якнайшвидше виконати план хлібозаготівель на поточний рік. Із цією метою ЦК оголошує січень місяцем напруженої боротьби за завершення хлібозаготівель).

Сутність засобів мови війни у постанові Політбюро ЦК КП(б)У полягає в конструюванні внутрішньо-ідеологічної моделі насильницької мобілізації, де адміністративно-партійна лексика приховує репресивний зміст. На це вказують вислів *demands that Party, Soviet, and Komsomol organizations immediately mobilize all forces / вимагає від партійних, радянських та комсомольських організацій негайно мобілізувати всі сили* і фраза *to fulfill as soon as possible the current year's grain-procurement plan / щоб якнайшвидше виконати план хлібозаготівель*. Завершує цей ряд військово-політична лексема *intensive struggle / напру-*

жена боротьба, яка актуалізує воєнно-риторичну метафору, а ще легітимує примусові практики під виглядом "боротьби за результат".

Випробування, що випали на долю українців тривали й у період Другої світової війни. У книзі "The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941" під редакцією К. Кебузинської та А. Мотиля, здійснено вагомий внесок у вивчення історії України того часу. Як наголошують упорядники, радянська версія "Великої Вітчизняної війни" (22 червня 1941 – 9 травня 1945 рр.) зручно замовчує перші місяці світового конфлікту, хоча саме пакт Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 року створив передумови для війни в Європі. Його таємні протоколи поділили Румунію, Польщу, Литву, Латвію, Естонію та Фінляндію на німецьку й радянську сфери впливу, передбачивши "територіальні та політичні перебудови". Українські землі на схід від річок Сяну й Бугу (Східна Галичина, західне Полісся, Західна Волинь) були включені до складу УРСР [37, с. 36–37]. Побоюючись "націоналістичних" і антирадянських угруповань та впливу освічених верств, Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР розгорнув масові арешти й депортації колишніх громадян Польщі: спочатку поляків і євреїв, згодом – українців. Оцінки кількості депортованих різняться. Польські джерела говорять щонайменше про 1 млн. осіб (з них 150-400 тис. українців). Український історик Ю. Киричук наводить цифру близько 550 тис., тоді як за даними радянських органів держбезпеки зі Західної України вислано 190 100 осіб (приблизно 52% поляків, 32% євреїв, 13% українців). Покликаючись на працю V. A. Volkhonskii, "Spravka Tiuremnogo upravleniia NKVD SSSR ob itogakh evakuatsii zakliuchennykh iz tiurem NKVD–UNKVD" (22 January 1942), упорядники книги "The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941" наводять дані, що наприкінці червня 1941 року радянська влада "евакуювала" близько 140 тис. в'язнів до інших тюрем і таборів, причому багатьох було вбито в дорозі або на місцях страт далі на схід.

Всю жорстокість радянської "колоніальної окупації" передає свідчення українського очевидця (за: Wysocki, Zderzenie kultur) [64]: *"I can well recall searching for the body of a Ukrainian patriot who was a close friend of mine, amongst the corpses. The marks of dreadful tortures were clearly visible on most of the bodies; broken arms and legs, or their eyes had been put out, and in the case of some of the women, their breasts had been cut off. Many of the prisoners had been killed by large nails riven through their nostrils into their brain, others by having their throats cut. In the prison yard three bodies were exhumed of persons who had apparently been buried alive"* [37, с. 42–43] (переклад: Я добре пам'ятаю, як серед тіл шукав останки українського патріота, мого близького друга. На більшості тіл чітко було видно сліди жахливих тортур: поламані руки й ноги, виколоті очі, а в деяких жінок – відрізані груди. Багатьох в'язнів убили, забиваючи великі цвяхи крізь ніздрі в мозок, інших – перерізавши горло. На тюремному подвір'ї було ексгумовано три тіла людей, яких, очевидно, поховали живцем).

Масові примусові переселення українців і поляків, зафіксовані у "The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941" підтверджують і дипломатичні документи. Посол США А. Гарріман (Москва, 14 вересня 1944 р.) повідомляв, що 9 вересня в Любліні було підписано угоди між Польським комітетом національного визволення та урядами Української РСР і Білоруської РСР щодо евакуації українського й білоруського населення з території Польщі та польських громадян з території Української й Білоруської республік. Хоча в текстах угод процес подано як "цілком добровільний", на практиці він мав примусовий характер: *"The agreements provide that* ***evacuation will be carried out on a completely voluntary basis.*** *The population will be informed of time and conditions of evacuation* ***by special plenipotentiaries*** *of Polish Committee of National Liberation and of Soviet of People's Commissars of White Russia SSR assigned for effectuating the evacuation both of territory of Poland and of territory of Ukraine and White Russia"* [49] (переклад: Угодами передбачено, що евакуація здійснюватиметься на повністю добровільних засадах. Населення буде поінформоване про час і умови евакуації спеціальними уповноваженими Польського комітету національного визволення та Ради народних комісарів Білоруської РСР, призначеними для здійснення евакуації як з території Польщі, так і з території України та Білорусі).

Із засобами мови війни тісно пов'язана адміністративно-евфемістична модель воєнно-бюрократичного дискурсу, відповідно до якої насильницьке переселення репрезентують як організований і добровільно узгоджений процес. Вираз із воєнно-політичним навантаженням *evacuation will be carried out on a completely voluntary basis / евакуація здійснюватиметься на повністю добровільних засадах* є ключовим евфемізмом, який маскує примусову депортацію лексемою *voluntary.* Прислівник *completely* посилює декларативний ефект удаваної гуманності, створюючи ілюзію свободи вибору, тоді як реальність

свідчила про державний примус. Картину поглиблює конструкція *by special plenipotentiaries / спеціальними уповноваженими,* що вербалізує владно-інституційний контроль, в якому держава формально легітимує примус через мову офіційних повноважень.

У роки війни 1939-1945 рр. до етнічних чисток вдавалася не лише нацистська Німеччина, а й сталінський СРСР. Показовим прикладом є цілком таємна Постанова Державного комітету оборони СРСР № ГОКО-5859 (DECREE NO. 5859SS) від 11 травня 1944 р. "Про кримських татар", ухвалена під головуванням і підписана Йосипом Сталіним. У ній, апелюючи до звинувачень у "зраді" та "співпраці з окупантами", постанова передбачала примусове виселення всіх кримських татар із Криму та їх переселення як спецпоселенців до Узбекської РСР. Виконання покладалося на НКВС СРСР, термін завершення – до 1 червня 1944 р. У першому пункті постанови йдеться: *"**All Tatars are to be banished from the territory of the Crimea** and resettled permanently as special settlers in the regions of the Uzbek SSR. **The resettlement will be assigned to the Soviet NKVD.** The Soviet NKVD (comrade Beria) is to complete the resettlement by 1 June 1944"* [55] (переклад: Усіх татар вигнати з території Криму й переселити на постійне місце проживання як спецпоселенців у райони Узбецької РСР. Переселення доручити радянському НКВС. Радянський НКВС (товариш Берія) має завершити переселення до 1 червня 1944 року).

Звернення основної уваги на засоби мови війни зумовлене тим, що саме вони як предмет аналізу реалізують репресивно-адміністративну модель державного дискурсу, у якій насильство узаконене мовою наказу. Мовна конструкція *All Tatars are to be banished from the territory of the Crimea / усіх татар вигнати з території Криму* формує категоричну імперативну норму: дієслово *are to be banished* надає наказовому змісту зовнішню форму адміністративного рішення. Така граматична конструкція створює ілюзію формальної легітимності, однак її семантичне ядро – примусове вигнання – позначає акт етнічного насильства. Конструкція *The resettlement will be assigned to the Soviet NKVD / переселення доручити радянському НКВС* відтворює вертикаль влади через номінацію відповідального органу. Дуже влучно лексема *assigned* надає вислову тон нейтрального управлінського делегування, проте в контексті означає передачу функцій насильницького контролю.

Попри тривале геополітичне домінування над Україною, Росія демонструвала страх перед українським прагненням до свободи – як би парадоксально це не звучало. Українців консолідувала мова, яка виконувала роль інструмента непокори. Для Росії це ставало об'єктом системних репресій, із яким вона боролася віками – і продовжує боротися нині. Привертає увагу стаття Андрія Куркова "Ukraine's war of the words", опублікована в The Guardian у 2012 році. Ще до початку російської гібридної, а згодом і повномасштабної війни автор порушує питання осмислення спадку двох світових воєн і мовно-політичної проблематики у відносинах України та Росії. Варта роздумів заувага Куркова: *"Every nation has its "bugbears". Ukraine has two: the forced famine orchestrated during Stalin's rule, which killed between four million and seven million people; and the Ukrainian language* [39] (переклад: Кожна нація має свої "страшилки". Україна має дві: штучний голод, організований за часів Сталіна, який забрав від чотирьох до семи мільйонів життів; і українська мова). Письменник підкреслює повторюваність репресивної політики імперії щодо української мови й унаочнює її безперервність: Катерина ІІ припинила вживання української мови в Києво-Могилянській академії; Петро І заборонив друк книжок українською; згодом Російська православна церква вилучала українські підручники зі шкіл; Олександр ІІ заборонив імпорт книжок українською, а Олександр ІІІ – уживання мови в офіційних установах. Цей ланцюг заборон допомагає зрозуміти, чому положення Конституції про українську як єдину державну мову вважають одним із ключових здобутків доби незалежності. Як резюмує автор, наслідки русифікації вплинули на частку людей, які спілкуються українською: *"The Russification of the country that began under the tsars continued under the Soviet regime – more subtly, without open bans. As a result, a little over 50% of Ukraine's population use the state language in their everyday lives. Russian is spoken mainly in the east of the country, where Russians were sent to work in the mines in the 1930s, and the Crimea"* [там само] (переклад: Русифікація країни, що почалася за царів, тривала й за радянського режиму – більш завуальовано, без відкритих заборон. У підсумку трохи більш як 50% населення України використовує державну мову в повсякденному житті. Російською переважно говорять на сході країни, куди в 1930-х роках скеровували росіян працювати в шахтах, а також у Криму).

Із викладеного вище, стає очевидним, що засоби мови війни визначають колоніальні, ба більше, деколоніальні стратегії Другої світової війни. Адміністративно-колоніальна модель (Указ Гітлера) легітимує мілітарну експансію

через формалізований перехід до цивільного управління, а воєнно-політична лексика приховує насильство під формулою правової приналежності. В Атлантичній хартії мова війни виконує декларативно-ідеологічну функцію, замінює силу риторикою зобов'язань і протиставляє колоніальне підпорядкування принципу самовизначення. Визнання Францією незалежності Алжиру є юридичним перформативом, що переводить деколонізацію у правову площину, позначає перехід від домінування до легітимації. Паралельно діє адміністративно-евфемістична модель, в рамках якої депортації й переселення українців і поляків подано як легітимні дії. Евфемістичні формули створюють ілюзію гуманності, а мова наказу узаконює етнічне насильство.

Неоімперський ревізіонізм (з 2014 р.). Довготривалі ефекти русифікації в Україні безпосередньо корелюють із процесами деколонізації, що, на жаль, не охопили Україну, а натомість ще глибше занурили її в колоніальну залежність. Епоха світової деколонізації після Другої світової війни, що принесла багатьом колишнім колоніям міжнародно-правове визнання державності, обійшла Україну. Основна причина полягала в тому, що у правовій кваліфікації Україна формально не розглядалася як колонія, а була союзною республікою у складі СРСР. Це дозволило Москві уникнути дії стандартних деколоніальних механізмів щодо України. Державну незалежність Україна відновила 24 серпня 1991 року, ухваливши Акт проголошення незалежності й заявивши про вихід зі складу СРСР. А вже за 23 роки – у 2014-му Україна зіткнулася з політикою імперського ревізіонізму Росії.

Після Революції гідності 2013-2014 років РФ анексувала Крим, розв'язала війну на Донбасі, а 24 лютого 2022 року розпочала повномасштабне вторгнення. Подібно до того, як Ліга Націй не змогла відвернути Другу світову війну, сучасна система міжнародної безпеки під егідою ООН не зуміла запобігти російсько-українській війні [7]. Це, безумовно, підживило відчуття безкарності в Росії. Неоімперська політика Москви дістала новий імпульс і набуває сталого характеру, вираженого у неоколоніальному тиску та збройній агресії проти України.

Зневажання Статуту ООН, Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі та їх довільна інтерпретація з метою посилення легітимації власних дій – як у внутрішньополітичному, так і у зовнішньополітичному вимірах – зумовили маніпулювання Росією принципами й нормами міжнародного права та прав людини для обґрунтування анексії частини території України. У преамбулі Угоди між Російською Федерацією та Республікою Крим щодо прийняття Республіки Крим до складу РФ та утворення нових суб'єктів (2014 р.) наведено апеляції до Статуту ООН, Гельсінського Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, а також до "загальновизнаних принципів і норм міжнародного права" та прав людини. У документі проголошено: "історичну спільність народів", "наявні зв'язки", "рівноправність і самовизначення народів", "гідність і свободи людини", "демократичну правову федеративну державу", "добробут і процвітання". Обґрунтування ґрунтується на тезі про "вільне й добровільне волевиявлення" на референдумі 16 березня 2014 року та "пропозиції" Республіки Крим і міста зі спеціальним статусом Севастополя щодо приєднання до РФ. У такій риториці самовизначення постає підставою для зміни суверенітету, тоді як зміст і тональність преамбули маскують фактичну окупацію частини України. У ст. 3 Угоди, п. 1 і п. 2, зафіксовано мовну політику Республіки Крим, а саме перелік її офіційних мов: *1. The Russian Federation* ***shall guarantee*** *to all peoples living in the territories of the Republic of Crimea and Sevastopol city of federal importance,* ***the right to preserve their native language and to create conditions for its study and development.*** *2.* ***The official languagesof the Republic of Crimea are Russian, Ukrainian and Crimean Tatar languages*** [21] (переклад: Російська Федерація гарантує всім народам, які проживають на території Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя, право на збереження рідної мови та створення умов для її вивчення і розвитку. Офіційними мовами Республіки Крим є російська, українська та кримськотатарська). Попри задекларовані в документі гарантії Російської Федерації щодо права всіх народів, які проживають на території Республіки Крим, на збереження рідної мови, ці положення лишаються декларативними. У Криму тривають репресії проти україномовних та кримських татар, а мовне питання використано як зручний привід у російській пропаганді.

Говорячи про засоби мови війни, насамперед зауважимо, що вони реалізують юридико-риторичну модель агресивного дискурсу у ст. 3 Угоди. У цьому розумінні анексію території маскують під акт правового самовизначення. Цю логіку відбиває вислів *the right to preserve their native language and to create conditions for its study and development / право на збереження рідної мови та створення умов для її вивчення і розвитку,* який вербалізує симулякр гуманістичного підходу: лек-

сика прав і свобод використовується для легітимації окупаційного режиму. Специфічну роль відіграє дієслово *shall guarantee:* воно створює ефект зобов'язання держави-гаранта, хоча у реальному політичному контексті йдеться про системні репресії проти носіїв української і кримськотатарської мов. Конструкція *The official languages of the Republic of Crimea are Russian, Ukrainian and Crimean Tatar languages / офіційними мовами Республіки Крим є російська, українська та кримськотатарська* формально відтворює принцип рівності, проте фактично фіксує ієрархію мов, у якій російська виконує роль домінантної.

Перегуки між рішеннями російського керівництва 2022 року та методами нацистської окупаційної політики є очевидними, що, зокрема, засвідчує меморандум "Memorandum for the record" (1941) – підсумковий документ наради за участю Адольфа Гітлера, Мартіна Бормана, Альфреда Розенберга, Вільгельма Кейтеля, а також Ганса Ламмерса й Германа Герінга (див. вище). У цьому ж ключі укази Президента Російської Федерації від 21 лютого 2022 року № 71 і № 72 юридично фіксують спробу легітимізувати агресію через псевдоправові формулювання "волевиявлення народу" та "мирного врегулювання за Мінськими угодами". З-поміж них документ № 71 "Про визнання Донецької Народної Республіки" містить: *"Учитывая волеизъявление народа Донецкой Народной Республики, отказ Украины от мирного урегулирования конфликта в соответствии с Минскими соглашениями, признать Донецкую Народную Республику в качестве суверенного и независимого государства"* [28] (переклад: Враховуючи волевиявлення народу Донецької Народної Республіки, відмову України від мирного врегулювання конфлікту відповідно до Мінських угод, визнати Донецьку Народну Республіку як суверенну та незалежну державу). Ту саму риторику закріплено в документі № 72 "Про визнання Луганської Народної Республіки": *"Учитывая волеизъявление народа Луганской Народной Республики, отказ Украины от мирного урегулирования конфликта в соответствии с Минскими соглашениями, признать Луганскую Народную Республику в качестве суверенного и независимого государства"* [29] (переклад: Враховуючи волевиявлення народу Луганської Народної Республіки, відмову України від мирного врегулювання конфлікту відповідно до Мінських угод, визнати Луганську Народну Республіку як суверенну та незалежну державу). Із документів випливає, що маніпулятивна мовно-правова риторика стала механізмом неоколонізації.

Разом із тим, до мовного питання апелюють міжнародні організації, прагнучи зрозуміти наміри президента Росії. Про це свідчить звіт Центру передового досвіду в галузі стратегічних комунікацій НАТО – "Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine", присвячений невійськовим аспектам кризи в Україні з позицій стратегічних комунікацій. У документі, з-поміж іншого, зазначено, що "діаспори співвітчизників" розглядаються Росією як потенційний ресурс підтримки її зовнішньої політики. 2 липня 2014 року, виступаючи на Конференції послів Російської Федерації та постійних представників із захисту національних інтересів Росії, президент В. Путін наголосив: *"President Putin emphasized that when he speaks of Russians and* ***Russian-speaking citizens,*** *he is "referring to* ***those people who consider themselves part of the broad Russian community,*** *they may not necessarily be ethnic Russians, but they consider themselves Russian people"* [44, с. 9] (переклад: Президент Путін наголосив, що, коли він говорить про росіян і російськомовних громадян, то "має на увазі тих людей, які вважають себе частиною широкої російської спільноти. Вони не обов'язково є етнічними росіянами, але вважають себе російським народом").

Засоби мови війни у звіті Центру передового досвіду в галузі стратегічних комунікацій НАТО реалізують ідеологічно-інтегративну модель інформаційного дискурсу. Лексичні та риторичні елементи, використані під час Конференції послів Російської Федерації та постійних представників із захисту національних інтересів Росії, формують псевдоєдність і "легітимізують" зовнішню експансію Росії, апелюючи до мовно-етнічних аргументів. Звідси випливає, що вислів *those people who consider themselves part of the broad Russian community / тих людей, які вважають себе частиною широкої російської спільноти* конструює експансивну метафору спільності без чітких юридичних, ба більше територіальних меж. Крім того, воєнно-політичний термін *Russian-speaking citizens / російськомовні громадяни* функціонує як мова виправдання, що перетворює комунікативну категорію (мову) на політичну. Це типовий механізм лінгвополітичної агресії, де мовна спорідненість слугує аргументом "захисту співвітчизників".

У війні Росії проти України Альянс зіткнувся з підвищеною інтенсивністю безпекових ризиків на східних рубежах. 10 вересня 2025 року було зафіксовано порушення повітряного простору Польщі російськими безпілотниками. З огляду

на те, що принцип колективної оборони застосовується лише у разі збройного нападу на державу-члена, у цьому випадку негайної колективної відповіді не було оголошено, що водночас убезпечило від ескалації та залишило простір для критики через її відсутність. За даними AP News (“What to know about the downed Russian drones that entered NATO airspace”, C. Ciobanu, V. Gera), збиття російських дронів над територією Польщі 10 вересня 2025 року стало першим випадком, коли Альянс безпосередньо нейтралізував потенційну загрозу у власному повітряному просторі. Збройні сили Польщі за підтримки союзників збили кілька безпілотників, що перетнули її повітряний простір, частина з них була запущена з території Білорусі. Прем’єр-міністр Дональд Туск наголосив на зростанні ризиків для глобальної безпеки: *“There is no doubt that from Poland’s point of view, this provocation is incomparably more dangerous than all previous ones,” Polish Prime Minister Donald Tusk told parliament. “This situation brings us all closer to open conflict, closer than ever since World War II”* [26] (переклад: “Немає сумнівів, що з точки зору Польщі ця провокація незрівнянно небезпечніша за всі попередні”, – заявив у парламенті прем’єр-міністр Дональд Туск. – “Ця ситуація наближає нас усіх до відкритого конфлікту, ближче, ніж будь-коли від часів Другої світової війни”). Наввипередки Міністерство оборони РФ заявило про відсутність запланованих цілей на території Польщі: “*Overnight strikes were directed at Ukraine’s military-industrial sites in the country’s Western regions, with no planned targets on Polish territory”* [там само] (переклад: Нічні удари були спрямовані на об’єкти військово-промислового комплексу України в західних регіонах, на території Польщі цілей не планувалося).

Дослідження мови війни в неоколоніальній парадигмі сучасної агресії Росії проти України є тривалим і багатовимірним процесом, однак уже нині можна окреслити засоби мови війни, що реалізують юридико-риторичну модель агресивного дискурсу. Воєнно-політичні терміни, лексеми та вислови з воєнно-політичним навантаженням маскують анексію Криму, подаючи її як акт правового самовизначення. Ту саму риторичну формулу закріплено в указах № 71 “Про визнання Донецької Народної Республіки” та № 72 “Про визнання Луганської Народної Республіки”, що апелюють до мовно-етнічних аргументів. Крім того, експансивна метафора спільності без чітких юридичних і територіальних меж та воєнно-політична термінологія функціонують як мова виправдання, яка перетворює комунікативну категорію на політичну. Це типовий механізм лінгвополітичної агресії, в рамках якого мовна спорідненість використана як аргумент “захисту співвітчизників”.

Враховуючи колоніальні, деколоніальні та неоколоніальні процеси, простежувані в Першій і Другій світових війнах, а також у російсько-українській війні, взаємодія мови війни з політичним, міжнародно-правовим і динамічним (перебіг та ескалація) вимірами збройного конфлікту обґрунтовує виокремлення рамки воєнної конфліктології.

Воєнна конфліктологія – це міждисциплінарна наука про збройні конфлікти (міждержавні, внутрішньодержавні, гібридні), їх походження, причини, динаміку і наслідки, спрямована на виявлення ефективних механізмів мирного й примусового врегулювання, що інтегрує аналіз мови війни як чинника фреймінгу загроз і легітимації рішень та враховує режими колективної безпеки (Ліга Націй, ООН) і систему колективної оборони (НАТО), досліджуючи їхню роль у цих процесах [5, с. 88].

З позицій воєнної конфліктології проблематика збройного конфлікту вивчається на засадах теорії *конфліктологічної детермінації.* У парадигмі цієї теорії аналіз зосереджено на причинно-наслідкових зв’язках, структурно-функціональних параметрах, комунікативно-дискурсивних механізма, правових режимах регулювання й відповідальності. Воєнна конфліктологія тісно корелює з лінгвістикою війни, оскільки її предмет – мова війни – описує механізми концептуалізації загроз. Ці механізми у воєнній конфліктології розглядаються як чинники ескалації/деескалації та детермінанти політико-правових рішень. Сформований у лінгвістиці війни воєнноцентризм (аналітичний фокус на мовному відтворенні війни та її інституційних наслідках) забезпечує методологічний міст до воєнної конфліктології, у якій мова війни виступає інструментом управління конфліктом.

Об’єкт воєнної конфліктології – збройний конфлікт як комплексне соціально-політичне явище в його багаторівневій структурі: актори (державні/недержавні), цілі, ресурси, практики насильства й примусу, норми та інститути (національні, регіональні, міжнародні), просторово-часові умови, перебіг (ескалація/деескалація) та наслідки. *Предмет* воєнної конфліктології – причинно-наслідкові, політико-правові та комунікативні (мовні) механізми виникнення, перебігу й врегулювання цього явища, включно з роллю мови війни та режимів колективної безпеки/оборони.

Спираючись на викладені положення, у межах воєнної конфліктології виокремлюємо п'ять напрямів дослідницького пошуку: *дискурсивно-комунікативний* (мова війни), орієнтований на механізми концептуалізації загроз; *політико-інституційний,* спрямований на виявлення того, як дискурсивні зміни впливають на ухвалення політичних рішень і воєнних стратегій; *міжнародно-правовий,* вивчає режими колективної безпеки (Ліга Націй, ООН) та систему колективної оборони (НАТО), кваліфікацію діянь і механізми відповідальності; *динамічний* (ескалація/деескалація), досліджує зв'язок між мовними індикаторами, інтенсивністю бойових дій і фазами конфлікту; *постконфліктний,* зосереджений на ролі мови війни у перехідному правосудді, формуванні колективної пам'яті, реінтеграції, відновленні.

Висновки: Видається неможливим становлення нової галузі воєнної конфліктології без осмислення мови війни, адже саме вона виступає її первинним аналітичним інструментом і комунікативним ядром. Мова війни та воєнна конфліктологія розвиваються синхронно, відображаючи еволюцію колоніального, деколоніального й неоколоніального режимів у різні історичні періоди. Історико-політико-правові та теоретико-методологічні засади воєнної конфліктології, побудовані на аналізі збройних конфліктів у політичному, міжнародно-правовому та комунікативно-мовному вимірах, визначають мову війни як фундаментальний компонент лінгвополітичної синергетики. Проведене дослідження дало змогу виокремити засадничі положення, що структуровані у два аналітичні сегменти. *Історико-політико-правовий блок:* (1) генеза воєнної конфліктології тісно пов'язана з процесами колонізації періоду Першої та Другої світових воєн, з деколонізацією доби завершення Другої світової війни, а ще з неоколоніальними практиками періоду російсько-української війни; (2) виникнення воєнної конфліктології корелює зі становленням мови війни у Першій світовій війні: засоби цієї мови проявили свою дієвість на двох рівнях. У Німецькій імперії вони виконували легітимаційну функцію, у Великій Британії – вибудовували безпечну оповідь під цензурним контролем; (3) поруч із військовою експансією мова війни забезпечувала колоніальний порядок, формуючи політико-дипломатичний метадискурс, що відображав ескалацію на Чорному морі й у Криму, перетворював воєнний конфлікт на предмет переговорів; (4) у міжвоєнний і воєнний періоди XX ст. засоби мови війни визначали колоніальні й деколоніальні стратегії. Адміністративно-колоніальна модель (виявлена в Указі Гітлера) легітимувала мілітарну експансію через формалізований перехід до цивільного управління, а воєнно-політична лексика приховувала насильство під формулою правової приналежності; (5) в Атлантичній хартії мова війни виконувала декларативно-ідеологічну функцію: замінила силу риторикою зобов'язань, протиставила колоніальне підпорядкування принципу самовизначення; (6) паралельно діяла адміністративно-евфемістична модель, у контексті якої депортації українців, поляків і кримських татар було представлено як легітимні дії. Евфемістичні формули створювали ілюзію гуманності, тоді як мова наказу узаконювала етнічне насильство; (7) довготривалі ефекти русифікації в Україні відображають неповноту деколонізаційних процесів, що зумовила вразливість до нових імперських форм тиску; (8) у площині неоколоніальних практик сучасної агресії Росії проти України мова війни реалізує юридико-риторичну модель агресивного дискурсу. Воєнно-політичні терміни та вислови маскують анексію Криму як акт правового самовизначення; аналогічна риторика закріплена в указах № 71 і № 72 "Про визнання ДНР і ЛНР"; (9) експансивна метафора спільності без чітких правових чи територіальних меж та мова виправдання формують механізм лінгвополітичної агресії, у системі якого мовна спорідненість використана як аргумент "захисту співвітчизників".

Теоретико-методологічний блок: (1) синтез лінгвістики війни й воєнної конфліктології пояснює, як мова війни через механізми концептуалізації загроз впливає на конфігурацію політичних рішень і траєкторію конфлікту; (2) методологічне ядро воєнної конфліктології становить теорія конфліктологічної детермінації; (3) п'ять взаємодоповнювальних напрямів: дискурсивно-комунікативний, політико-інституційний, міжнародно-правовий, динамічний та постконфліктний – разом забезпечують евристичний і прикладний потенціал воєнної конфліктології.

Подальші кроки передбачають розширення корпусу "мови війни" шляхом побудови його багатомовної (укр./анг./нім./рос./польс.) версії з жанровою розміткою, періодизацією, а також ідентифікацією колоніальних і неоколоніальних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О. Д., Гірік С. І., Киридон А. М. Історія України: Перша світова війна 1914–1918. *Велика українська енциклопедія*. 2022. URL: https://vue.gov.ua/Історія України: Перша світова війна 1914–1918.

2. Верховський В. Чужому навчайтесь: досвід Франції. *Український інтерес.* 2024. URL: https://uain.press/articles/chuzhomu-navchajtes-dosvid-frantsiyi-1121250#google_vignette

3. ВСП "Ніжинський фаховий коледж НУБіП України". Перша світова війна та облаштування повоєнного світу. 2025. URL: https://sites.google.com/site/milana0110/Home/vsesvitna-istoria/lekcii/persa-svitova-vijna-ta-oblastuvanna-povoennogo-svitu

4. Грицак Я., Шаповал Ю. Чи була Україна російською колонією? *УКРАЇНА МОДЕРНА. Міжнародний інтелектуальний часопис*. 2023. URL: https://uamoderna.com/history/chy-bula-ukraina-rosiyskoiu-koloniieiu/

5. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ.* Серія Філологія. 2024. Том 27. № 2. С. 75–102.

6. Дем'янчук Ю. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. С. 220–233.

7. Дем'янчук Ю. Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід). Закарпатські філологічні студії. 2025. Вип. 39. С. 171–192.

8. Дем'янчук Ю. Метафори війни в експериментальній лінгвополітичній синергетиці: дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2025. № 73. С. 39–50.

9. Дем'янчук Ю. Міжнародний суд ООН в системі воєнної конфліктології: від юрисдикції до політичного впливу. *Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін :* V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 6 червня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 572 с.

10. Дем'янчук Ю. І. Лінгвополітична синергія засобів мови війни в текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів. Записки з українського мовознавства, (32), 2025. С. 170–204.

11.Дем'янчук Ю. І. Воєнно-політична та військово-політична лексика у фокусі теоретичної лінгвополітичної синергетики. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 41. Том 1. 2025. С. 292–316.

12. Занднер Ф., Грабська А. Африканські плани Гітлера. 2014. URL: https://www.dw.com/uk/африканські-плани-гітлера/a-17891889#:~:text=Коли%20Гітлер%20у%201939%20році,створення%20колоніальної%20імперії%20в%20Африці.&text=Коли%20Адольф%20Гітлер%20прийшов%20до,Німеччина%20не%20мала%20жодних%20колоній.

13. Лук'янюк В. Перша Індокитайська війна. «Цей день в історії». 2016. URL: https://www.jnsm.com.ua/h/1219U/#:~:text=Цей%20день%20в%20історії%20:%2019%20грудня%201946%20:%20Перша%20Індокитайська%20війна

14. Лупандін О. Севрський договір, 10.08.1920. *Енциклопедія історії української революції 1917-1921.* 2025. URL: http://ukr-revolution.history.org.ua/termin/sevrskyj_dogovir10081920

15. Майоров М. В., Черніков І. Ф. ЛОЗАННСЬКА МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ 1922–1923. Енциклопедія історії України: Додатковий том. – Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=lozannska_mizhnarodna_konferentsija_1922_1923

16. Мітькіна О. Алжирська криза та повернення до влади Шарля де Голля. *Україна-Європа-Світ.* Міжнародний збірник наукових праць. *Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 133–139.

17. Петрушенко, К. О., Рослонь Д. Т. Основні напрями зовнішньої політики Алжиру. *Регіональні студії* : науковий збірник 2025. Вип. 41. С. 156–160.

18. Тиса Р. Алжирська революція 1954–1962. 2012. URL: https://vpered.wordpress.com/2012/03/19/tysa-algeria/

19. Троян С. С. На шляху до «світової політики»: боротьба Німеччини за португальські й іспанські колонії наприкінці XIX століття. *Слов'янський вісник* : Збірник наукових праць. Рівне : РІС КСУ, 2010. Вип. 9. С. 181–187.

20. Administrator's Office. Natives of South-West Africa and their treatment by Germany. Windhuk, South-West Africa, January 1918. 226 p.

21. A Treaty between the Russian Federation and the Republic of Crimea on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation and on the forming new constituent entities within the Russian Federation. 2014. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_on_the_Accession_of_the_Republic_of_Crimea_to_Russia

22. Bormann M., Hitler A., Rosenberg A., Keitel W. Memorandum for the record. 1941. 7 p. URL: https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/451125-memorandum-of-a-meeting?mode=image

23. Boyd W. Oh, Vienna: how the city inspired William Boyd. 2012. URL: https://www.theguardian.com/books/2012/feb/03/william-boyd-viennese-waltz

24. British Library. An Indian soldier in France during World War I. 2011. URL: https://blogs.bl.uk/untoldlives/2011/11/letter-from-an-indian-soldier-in-france-during-world-war-i-1915-the-india-office-records-holds-the-reports-of-the-censor-of.html

25. Chen F., Shih G. 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/taiwan-china-indigenous-music/2021/02/17/e447f66a-6156-11eb-a177-7765f29a9524_story.html

26. Ciobanu C., Gera V. What to know about the downed Russian drones that entered NATO airspace. 2025. URL: https://apnews.com/article/poland-nato-russia-drones-war-ukraine-9477afff4fc963fbe95f4e829f246d21

27. Cobain I. Revealed: the bonfire of papers at the end of Empire. 2013. URL: https://www.theguardian.com/uk-news/2013/nov/29/revealed-bonfire-papers-empire

28. Decree of the President of the Russian Federation of 21.02.2022 No. 71 “On the recognition of the Donetsk People’s Republic”. 2022. URL: https://id.m.wikipedia.org/wiki/Berkas:Putin_decree_DNR_(2022-02-21).pdf

29. Decree of the President of the Russian Federation of 21.02.2022 No. 72 “On the recognition of the Luhansk People’s Republic”. 2022. URL: https://eo.m.wikipedia.org/wiki/Dosiero:Putin_decree_LNR_(2022-02-21).pdf

30. Eymond-Laritaz T. Russia’s invasion of Ukraine and the worrying neo-colonial paradox. 2022. URL: https://features.diplomatmagazine.com/russia-s-invasion-of-ukraine-and-the-worrying-neo-colonial-paradox/index.html

31. Galandarova A. War and Linguistic Borrowing: The Influence of Military Conflicts on Lexical Expansion. EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education. 1. 2024. P. 65–75. URL: https://www.researchgate.net/publication/384435813_War_and_Linguistic_Borrowing_The_Influence_of_Military_Conflicts_on_Lexical_Expansion

32. Galandarova A. War, Colonization, and Language Evolution: Tracing Linguistic Shifts in Global History. Acta Globalis Humanitatis et Linguarum. 2. 2025. P. 199–206. URL: https://www.researchgate.net/publication/388793630_War_Colonization_and_Language_Evolution_Tracing_Linguistic_Shifts_in_Global_History

33. Goricar J. The Ukraine and the Teutonic Empires. 1918. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1918/01/28/102662147.html?pageNumber=12

34. Hitler A. Decree for the government of the occupied eastern territories, with Rosenberg as minister for the territories and subordinate officers for regions, and cooperation between the administration and the military. 1941. URL: https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/451135-decree-for-the-government?mode=image

35. Jack I. The Indian Empire at War and India, Empire and the First World War review – a story finally told. 2018. URL: https://www.theguardian.com/books/2018/dec/14/indian-empire-at-war-george-morton-jack-india-empire-and-first-world-war-santanu-das-review

36. James M. France Proposes Plan to Form African-European Community. 1957. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1957/02/05/84905581.html?pageNumber=8

37. Kiebuzinski K., Motyl A. The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941. A Sourcebook. Amsterdam University Press. 2017. 689 p. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/27800/file.pdf

38. Knoblock N., Abibok Y., Arcimavičienė L., Baysha O., Beliaeva N., Blaszczyk I., Karpenko-Seccombe T., Mokrushyna H., Nedashkivska A., Sazonova Y., Seals C., Szkdlarek-Smiechowicz E., Tovares A., Weiss D. Language of Conflict: Discourses of the Ukrainian Crisis. 2020. DOI: 10.5040/9781350098633.

39. Kurkov A. Ukraine’s war of the words. 2012. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/05/ukraine-war-of-words-russian

40. League of Nations. Treaty of Peace between Poland, Russia and the Ukraine. Treaty Series, vol. 6, 1921. P. 123–169. URL: http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19210318-1.pdf

41. MacMillan M. Rebuilding the world after the second world war. 2009. URL: https://www.theguardian.com/world/2009/sep/11/second-world-war-rebuilding

42. Migge B., Léglise I. Language and colonialism. 2007. P. 297–330. URL: https://www.researchgate.net/publication/288879026_Language_and_colonialism

43. Mutschlechner M. Compromise with Vienna: Polish Autonomy in Galicia. (Translation: Abigail Prohaska). 2025. URL: https://ww1.habsburger.net/en/chapters/compromise-vienna-polish-autonomy-galicia

44. NATO StratCom Centre of Excellence. Analysis of Russia’s information campaign against Ukraine. Report. Riga. 2015. URL: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/russian_information_campaign_public_12012016fin.pdf

45. Nuremberg trials. Nazi conspiracy and aggression (Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1946.) 1946. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/2011525363_NT_Nazi_Vol-V/2011525363_NT_Nazi_Vol-V.pdf

46. Office of the Historian. Department of State. United States of America (a). The Consul at Moscow (Poole) to the Secretary of State. 1918. URL: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1918Russiav01/d578

47. Office of the Historian. Department of State. United States of America (b). The Ambassador in Turkey (Morgenthau) to the Secretary of State. 1914. URL: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914Supp/d239

48. Office of the Historian. Department of State. United States of America (c). The Atlantic Conference & Charter, 1941. URL: https://history.state.gov/milestones/1937-1945/atlantic-conf

49. Office of the Historian. Department of State. United States of America (d). The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State. 1944. URL: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v03/d1308

50. O'Grady S. Diveded by language. 2019. URL: https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/world/cameroon-anglophone-crisis/

51. Oltermann Ph. Can Europe's new xenophobes reshape the continent? 2018. URL: https://www.theguardian.com/world/2018/feb/03/europe-xenophobes-continent-poland-hungary-austria-nationalism-migrants

52. Phillipson R. Linguistic Imperialism. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/31837620_Linguistic_Imperialism_R_Phillipson

53. Reagan T. Peace, Conflict, and War: The Role of Language and Languages. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/372506575_Peace_Conflict_and_War_The_Role_of_Language_and_Languages

54. Resolution of the Politburo of the CC CP(B)U. "On Measures to Intensify Grain Procurement". (In Tragediia sovetskoi derevni (2001). Excerpts, pp. 227–228. Translated by Bohdan Klid). 1931. URL: https://holodomor.ca/wp-content/uploads/2020/04/Resolution-of-the-Politburo-of-the-CC-CPBU-On-Measures-to-Intensify-Grain-Procurement.pdf

55. Stalin J. SEVENTEEN MOMENTS IN SOVIET HISTORY. An on-line archive of primary sources. DECREE NO. 5859SS. 1944. URL: https://soviethistory.msu.edu/1943-2/deportation-of-minorities/deportation-of-minorities-texts/decree-no-5859ss/

56. The American Journal of International Law. French Mandate for Syria and the Lebanon. Vol. 17, No. 3, Supplement: Official Documents (Jul., 1923), P. 177–182. URL: https://warwick.ac.uk/fac/arts/schoolforcrossfacultystudies/aboutus/cathiajenainati/dar/contents/fiction/mina/biography/french_mandate_for_syria_and_the_lebanon.pdf

57. The New York Times. Hitler Reported at Kiev. 1942. P. 4. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1942/03/09/88107674.html?pageNumber=4

58. Ukrainian National Council. THE UKRAINIANS AND THE EUROPEAN WAR. 1915. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/359/file.pdf

59. United Nations. Treaty Series. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations. New York, 1965. URL: https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20289/v289.pdf

60. U.S. National Archives. Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff. Record Group 218. 1945. URL: https://www.archives.gov/milestone-documents/surrender-of-japan

61. Vischer H. Native Education in German Africa. Journal of the Royal African Society, 14(54), 1915. P. 123–142. URL: http://www.jstor.org/stable/716244

62. Vitantonio C. THE HUMANITARIAN LEADER: The relationship between language and neo-colonialism in the aid industry. 2022. URL: https://ojs.deakin.edu.au/index.php/thl/article/view/1661/1499

63. Warnke I. Deutsche Sprache und Kolonialismus Aspekte der nationalen Kommunikation 1884-1919. Walter de Gruyter Berlin. New York. 2009. P. 383. URL: https://dokumen.pub/deutsche-sprache-und-kolonialismus-aspekte-der-nationalen-kommunikation-1884-1919-9783110212594-9783110200379.html

64. Wysocki A. Zderzenie kultur: polskość i sowieckość na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1939-1941 we wspomnieniach Polaków. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2014.

65. Yoder E. M. Clash of the colonies. 1987. URL: URL: https://www.washingtonpost.com/archive/entertainment/books/1987/03/08/clash-of-the-colonies/22932f9e-0ca9-40ad-bee5-29a85fa69a59/

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2'04:811.14'02:811.124'02]-115
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.33

ГРАМАТИКА МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО: АНТИЧНА ТРАДИЦІЯ І АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ

GRAMMAR OF MELETIUS SMOTRYTSKY: ANCIENT TRADITION AND AUTHORIAL CONCEPTION

Полюга С.М.,
orcid.org/0000-0003-3939-9285
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології
Українського католицького університету

Стаття присвячена дослідженню «*Граматики словенської*» Мелетія Смотрицького (1619) у контексті античної наукової традиції та авторської концепції граматичного опису. Робота окреслює теоретичні засади морфології як системи, що визначає внутрішню будову слова, його граматичні категорії та формоутворення, і простежує процес адаптації античної термінології до слов'янської мовної системи. Особливу увагу приділено питанню становлення української граматичної терміносистеми, де вплив грецько-римських зразків поєднувався з пошуком власних мовних відповідників.

У центрі аналізу – інновації М. Смотрицького, які визначили подальший розвиток вітчизняної філології. Серед них – упровадження вигуку як окремої частини мови, перше використання терміна «частица» для позначення службових слів, розширена класифікація імен, уточнення системи родів та відмінків, у тому числі виділення місцевого відмінка, що стало великим досягненням української граматичної науки. Важливим є й упорядкування системи дієслівних категорій: способів, часів, станів, видів, а також поява термінів «глагол преходителный» і «самостоятелный». У цих новаціях проявляється свідоме переосмислення античної традиції та її адаптація до слов'янського мовного матеріалу.

Показано, що граматика Смотрицького стала не лише підручником для свого часу, а й фундаментом української та ширшої слов'янської лінгвістики. Вона інтегрувала античні моделі у вітчизняний культурний простір і заклала основи для розвитку граматичної абстракції, спрямованої на осмислення етнічної самобутності літературної мови. Дослідження дозволяє реконструювати інтелектуальний світогляд автора та простежити включення української науки у загальноєвропейський гуманітарний контекст. Дослідження демонструє, що М. Смотрицький заклав основи системного підходу до граматичного опису, інтегрувавши національну мовну систему в загальноєвропейський інтелектуальний контекст і сприяв формуванню української літературної мови як науково осмисленого феномену.

Ключові слова: рецепція античності, грецька граматика, латинська мова, Мелетій Смотрицький, морфологічна термінологія, українська філологія.

The article is devoted to the study of Meletius Smotrytsky's *Slavonic Grammar* (1619) in the context of the ancient scholarly tradition and the author's concept of grammatical description. The work outlines the theoretical foundations of morphology as a system that defines the internal structure of the word, its grammatical categories, and word formation, while tracing the process of adapting ancient terminology to the Slavic linguistic system. Particular attention is given to the development of Ukrainian grammatical terminology, where the influence of Greco-Roman models combined with the search for native linguistic equivalents.

The focus of the analysis lies on Smotrytsky's innovations, which determined the further development of Ukrainian philology. Among them are the introduction of the interjection as an independent part of speech, the first use of the term *частица* ("particle") to denote function words, the expanded classification of nouns, the clarification of genders and cases, including the recognition of the locative case, which became a significant achievement of Ukrainian grammatical science. Equally important is the systematization of verbal categories: moods, tenses, voices, and aspects, as well as the appearance of the terms *глагол преходителный* ("transitive verb") and *самостоятелный* ("intransitive verb"). These innovations reflect the conscious reinterpretation of the ancient tradition and its adaptation to the Slavic linguistic material.

The study demonstrates that Smotrytsky's grammar was not only a textbook of its time but also the foundation of Ukrainian and broader Slavic linguistics. It integrated ancient models into the local cultural space and laid the groundwork for the development of grammatical abstraction aimed at articulating the ethnic identity of the literary language. The research makes it possible to reconstruct the author's intellectual worldview and to trace the inclusion of Ukrainian scholarship into the pan-European humanistic context.

Key words: reception of antiquity, Greek grammar; Latin language, Meletius Smotrytsky, morphological terminology, Ukrainian philology.

Постановка проблеми. Теоретична система у морфології виконує функцію стандартизованого апарату для опису та класифікації мовних явищ. Активне вивчення граматичної будови мови, в тому числі й такого важливого її складника, як морфологія сприяє становленню та розвитку як морфологічних термінів, так і формування граматичної системи загалом. Морфологія є однією з ключових галузей мовознавства, що досліджує внутрішню будову слова, його змі-

нювання та граматичні категорії. Вона визначає, як окремі мовні одиниці взаємодіють у системі мови, як формується словниковий запас та які закономірності підпорядкування слів у реченні. Основними компонентами системи є: частини мови як категорії слів, що розрізняються за синтаксичними та морфологічними функціями; граматичні категорії, які надають властивості слову змінювати форму; дієвідміни та відмінки – системи формоутворення, що показують синтаксичні та семантичні зв'язки слова з іншими одиницями мови; словотвір і формоутворення, які творять правила комбінування морфем для створення нових слів та форм; синтаксис, який відіграє вирішальну роль у функціональній спеціалізації морфологічних та словотвірних явищ.

Фундаментальною основою європейської цивілізації стала антична наукова термінологія, а лексико-семантичні та концептуальні системи давньогрецької та давньоримської лінгвістики суттєво вплинули на дослідження класичних мов у європейському ареалі. Упродовж розвитку граматичної думки й розширення наукового понятійного апарату дослідники часто зверталися до спадщини античних граматиків й адаптували терміни до норм рідної мови, попри відсутність уніфікованих підходів та поліваріативність тлумачення відповідної лексики.

Використання чітко сформованої морфологічної та термінологічної системи має важливе значення для мовознавчих досліджень, оскільки забезпечує багатовимірність та системність наукового опису. Наявність усталеної термінології дозволяє описувати граматичні явища не лише на рівні окремих прикладів, а у межах цілісної системи. Завдяки цьому граматика постає як упорядкований комплекс правил і категорій, що визначають закономірності функціонування мови. Саме через спільний термінологічний апарат стає можливим встановлення відповідників між граматичними категоріями різних мов, визначення типологічних подібностей та відмінностей. Це забезпечує розвиток порівняльно-історичного та типологічного мовознавства та послідовність у викладанні мовознавчих дисциплін на різних рівнях. Крім того, вона сприяє створенню єдиних стандартів для укладання граматик, словників і методичних матеріалів. Стандартизована система понять забезпечує теоретичну узгодженість і робить можливим побудову узагальнених моделей мовної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий динамічний аналіз становлення та розвитку системних параметрів античної граматичної термінології став об'єктом дослідження багатьох учених. Увагу лінгвістів привертають зокрема теоретичні погляди як окремих представників античного мовознавства, так і цілих граматичних шкіл та напрямів. Певні аспекти цієї проблеми розглядають: Й. Кобів ("Система граматичних понять та термінів старогрецького вчення про мову"), Р. Оленич ("Граматична система Квінта Реммія Палемона"), М. Сенів ("Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови)"), B. Bartnicka-Dąbkowska ("Tradycia grecko-latińska w słowiańskiej terminologii gramatycznej"), H. Steinthal ("Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern"). В. Німчук у праці "Мовознавство на Україні в XVI – XVII ст." [3] розглядає давні мовознавчі терміни в контексті історії української лінгвістичної думки, висловлює слушні зауваги щодо мотивації та ґенези певної назви. З невеликими оглядовими працями щодо історії мовознавчої термінолексики виступив свого часу І. Огієнко [4; 5]. Велику зацікавленість до античних лінгвістичних першоджерел та їх впливу на творення національних граматик проявили H. Frisk, E. Ising, J. Wackernagel, A. Walde.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю з'ясувати роль античної граматичної науки у формуванні національної термінології та аналізу її впливу на становлення української морфологічної термінології, зокрема історії створення термінів, основних чинників і тенденцій рецепції античної традиції та особливостей граматичного опису староукраїнської і сучасної української літературної мови. У роботі використано описовий та порівняльно-історичний методи та компонентний аналіз для вивчення походження та семантики морфологічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Граматика поряд з логікою та філософією становила міцний фундамент античної науки й освіченості загалом. Під *τέχνη γραμματική* давні елліни розуміли *науку про букви*, під час вивчення якої осягали закони людського мислення. Греки поділяли граматику на чотири основні частини, призначені для сприйняття і розуміння літературного поетичного тексту: *виправлення* (коректура), *читання*, *пояснення*, *інтерпретація* (критика). Таке широке розуміння античними вченими граматики як галузі філологічних, а не суто лінгвістичних знань та виділення морфології окремим і основним її розділом багато в чому зумовило розвиток української граматичної традиції. Перші староукраїнські мовознавці (Л. Зизаній, М. Смотрицький та ін.) трактують

граматику як науку, що вчить правильно говорити й писати та включає чотири розділи: *орфографію* (фонетико-орфографічний розділ), *етимологію* (вчення про частини мови, тобто власне морфологія), *синтаксис* (правила поєднання слів у складі речення), *просодію* (вчення про види наголосу та його позначення на письмі) [6; 12].

«*Грамматіки Славенския правилноє Сунтагма*» (1619) Мелетія Смотрицького (1577–1633) містить детальний опис складу, слова, речення. Постать М. Смотрицького належить до ключових у становленні української інтелектуальної традиції ранньомодерної доби. У розділі про частини мови автор усе ще наслідує вчення латинських граматиків про вісім частин мови, але відкидає невластивий слов'янській системі *артикль* (*различіє*). Автор *«Граматики словенської»* не лише заклав підвалини східнослов'янського мовознавства, а й виявився одним із головних посередників між вітчизняною культурою та ширшою європейською інтелектуальною спадщиною [8].

Тема рецепції античної науки у творчості М. Смотрицького має тривалу наукову традицію. Дослідження українських учених, зокрема І. Огієнка [4], В. Німчука, неодноразово підкреслювали зв'язок його *«Граматики»* з античними граматичними школами та латинськими взірцями. В. Німчук наголошує, що М. Смотрицький як творець граматичної термінології посідає унікальне місце в історії давньої славістики. Науковець відзначає, що створена ним терміносистема виявилася настільки продуктивною й системною, що значна частина створених і введених ним термінів збереглася у незмінному або в удосконаленому вигляді та досі функціонує у слов'янських мовознавчих традиціях [2, с. 144–145].

Структура і методика *«Граматики»* яскраво демонструють античні впливи. Поділ частин мови відтворює схеми грецької граматики Діонісія Фракійського. Характеристика імені як відмінюваної частини мови, що відрізняється від дієслова відсутністю семантики дії та категорії часів, розпочинає великий розділ «*О имени*» у «*Граматиці*» М. Смотрицького. Під терміном *имя* (*ὄνομα*) автор об'єднує іменники, прикметники, числівники та деякі займенники. Тлумачення термінології імені у М. Смотрицького в цілому подібне до відповідних визначень Л. Зизанія [1], проте між ними простежуються й певні відмінності. Зокрема, якщо Л. Зизаній уживає термін *различиє*, то Смотрицький називає цю категорію *оуравненіє*. Крім того, Смотрицький пропонує розгорнуту класифікацію загальних імен, поділяючи їх на такі різновиди: «*существителноє, собирателноє, прилагателноє, совершенноє, отименноє, числителноє, чинителноє, вопросителноє, отвещательноє, притяжательноє, отечествноє, язическоє*» [8, с. 24].

У перших слов'янських граматиках категорія роду теж була запозичена з античної традиції, однак, М. Смотрицький подає розгорнуту систему: «*мужескій, женскій, середній, общій, всякій, недоуменный, преобщій*» [8, с. 24]. До *общого роду* він відносить слова, що однією формою позначають чоловічий і жіночий рід, а *недоуменный* визначає через контекст або супровідний прикметник. Таке тлумачення узгоджується з концепціями Діонісія Фракійського (*κοινόν, ἐπίκοινον*) та Прісціана (*commune, promiscuum*). На думку В. Німчука, характеристика родів у Смотрицького відображає радше розмежування за статтю, ніж граматичну категорію [3, с. 105]. Учений також докладно класифікував іменники, прикметники й числівники за родами, що стало основою для подальшої традиції української граматичної термінології.

Намагання повністю наслідувати оригінал – грецьку граматику, а також поверхневе знання закономірностей рідної мови привели до того, що в перших східнослов'янських підручниках із мови кількість відмінків та їх назви були тотожними з відмінками античних граматик, хоча останні не могли охопити розмаїття та специфіку співвідносних явищ рідної мови. М. Смотрицький уже подає деякі зміни у терміноназвах відмінків. Автор слов'янської граматики налічує: «*падежъ именительный, родительный, дательный, винительный, звательный, творительный, сказателный*» [8, с. 54]. Виокремлення *місцевого відмінка* з функції *ablativus locativus* (*сказателный падежъ*) належить М. Смотрицькому і є великим досягненням української граматичної науки, бо свідчить, що автор правильно відчував відмінності у класичних і рідній мовах та вмів теоретично осмислити та сформулювати їх [8, с. 54]. Терміном *відмінювання* у широкому розумінні позначають об'єктивні ознаки словозміни, де флексії виражають значення відмінків разом зі значенням числа, а у вузькому – він означає лише зміну іменника за відмінками [3, с. 103]. Зазначимо, що Діонісій Фракійський використовує лексему «*κλίσις*», яка походить від дієслова «*κλίνω*» зі значенням «*схилати, нахилати*» для відмінювання імен та дієслів [10, *Dion. Thr.*, p. 53]. Уперше в граматиці «Адельфотес» (1591) засвідчений він як *склоненіє/склоненіє*, звідки перейшов до праць Л. Зизанія та М. Смотрицького. На відміну від Зизанія, Смотрицький глибше проаналізував

систему слов'янського відмінювання й упорядкував матеріал так, що його класифікація загалом збереглася в сучасних слов'янських граматиках [3, с. 106]. Учений виділив п'ять відмін (*первоє, второє, третіє, четвертоє, пятоє*), при цьому до п'ятої відніс прикметники зі специфічними закінченнями [8].

Під впливом грецької та латинської традиції формувалися граматичні погляди староукраїнських мовознавців і про дієслово. У граматиці «Адельфотес» поділ слів на частини мови відтворює грецьку класифікацію ῥῆμα, проте уперше з'являється термін *глаголъ* замість *речь*. Л. Зизаній визначав дієслово як частину мови, що означає «*діяти чи зазнавати*». «*Грамматіка славенская*» М. Смотрицького стала важливою віхою в історії розвитку системи частин мови. Автор присвячує цілий розділ дослідженню дієслова. Він докладно характеризує *глаголъ* як *«часть слова скланяємая, сораличными наклоненіи и времены действо или страсть или среднєє что знаменующая»*. Як бачимо, М. Смотрицький уже наголошує на властивостях дієслова змінюватися у часах, способах і станах, бо у Л. Зизанія дієслово вирізнялося лише тим, що мало стани [6].

Формування уявлень про категорію способу в перших староукраїнських граматиках значною мірою теж відбувалося під впливом античної традиції. Так М. Смотрицький для її позначення запропонував термін *наклоненіє* (ἔγκλισις), що тривалий час співіснував у науковому вжитку з терміном *способъ* і лише в XIX – XX ст. поступився сучасному варіантові. Водночас у граматиках фіксуються й інші назви (*чинъ, наклоненіє, наклоненя*), що свідчить про пошук оптимальної термінології [12].

Особливе місце займає трактування окремих способів. Наприклад, ізвольний/повелительный спосіб, що походить від античного імператива προστακτική, функціонував у граматиках у кількох різновидах (повелительное, молительное наклоненіє), а пізніше був відомий під назвами *приказовий*, *вольовий* чи *наказовий*. Бажальний спосіб, представлений у М. Смотрицького як *молительное наклоненіє*, передавав значення, близькі до імператива. Умовний спосіб у працях ученого позначений як *сослагательное наклоненіє* (калька з лат. *coniunctivus*), тоді як у пізніших граматиках з'являються варіанти *сопрягательный чин*, *соключительный способ*, а з середини XIX ст. усталюється сучасна назва *умовний спосіб* [8].

Особливим є трактування інфінітива. У Зизанія він постає як *неопределенный образ*, у Смотрицького – як *неопределенное наклоненіє*. При цьому автор розглядав його не як незалежну граматичну категорію, а як форму дієслова без граматичних ознак, що перегукується, але не повністю збігається з латинським розумінням infinitivus. Таке розуміння інфінітива в українській традиції зберігалося до кінця XIX ст., коли почали формуватися власне українські відповідники термінів.

Категорія часу у граматиці трактується як співвіднесення дії, стану чи процесу з моментом мовлення: реальними вважаються ті дії, що вже відбулися, відбуваються або відбувалися, тоді як ірреальність встановлює сам мовець. У перших староукраїнських граматиках уживався термін *время (χρόνος)*, засвідчений у «Адельфотесі», працях Л. Зизанія та М. Смотрицького. Він зберігався до початку XX ст., попри спроби окремих мовознавців (Т. Глинський, 1845) запровадити полонізм *час*. Лише в граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893) [7], а згодом Є. Тимченка (1907) ця лексема набула сучасного термінологічного статусу.

У системі дієслівних часів простежується безпосередній вплив грецької традиції. Так, перші граматики позначають теперішній час як *настоящее время (ἐνεστώς)*. Багатоваріантність минулого часу зумовлена античною моделлю: Л. Зизаній виділяє *мимошедшее, протяженное, пресовершенное (παρεληλυθώς)*, Смотрицький – *преходящее, прешедшее, мимошедшее*. Давноминулий час іменується як *пресвершенное* («Адельфотес»), *пресовершенное* (Зизаній) чи *мимошедшее* (Смотрицький). Майбутній час у «Адельфотесі» позначений як *будущее (μέλλων)*. Варіанти номінацій свідчать про пошук власних термінів поряд з калькуванням грецьких і латинських зразків, що у підсумку сформувало сучасну систему.

Поняття виду на початковому етапі мало значно ширше значення. Л. Зизаній розглядав його як характеристику словотвірної будови дієслова (*первообразний* – без афіксів, *производний* – похідний). Подібну класифікацію пропонував і М. Смотрицький, виокремлюючи первинні та вторинні дієслова. Йому також належить перша спроба деталізувати *производний вид*, зокрема через виділення *начинательного* та *учащательного* видів, що засвідчує його глибше розуміння граматичної категорії виду [12].

Граматична категорія стану в сучасній українській мові відзначається складною природою та тісним зв'язком з іншими дієслівними категоріями, що зумовило різні підходи до її тлумачення: як відношення дії до суб'єкта чи об'єкта, або ж у ширшому значенні як характеристику цілого

речення. У цих визначеннях відчутний вплив античної традиції. Так, у граматиці «Адельфотес» ужито термін *родъ* (*genus*), М. Смотрицький же послуговується терміном *залог* і подає аналогічні до латинських п'ять форм: *действительный, страдательный, средній, отложительный, общій.* Зокрема, *отложительный залог* він трактує як дієслова на -ся зі значенням активного та середнього станів, а *общій* як поєднання активного й пасивного значень. Назви *действенный род* («Адельфотес») і *действительный залог* (М. Смотрицький) засвідчують пошук найточнішого відповідника лат. *genus activum*. Попри варіативність у подальшій традиції закріпився термін М. Смотрицького. Ці терміни функціонували в українській граматичній науці до кінця XIX ст.

Категорія стану тісно пов'язана з перехідністю/неперехідністю, адже перехідні дієслова виражають активну дію на об'єкт, тоді як неперехідні позначають дію, спрямовану лише на суб'єкта. Саме М. Смотрицький увів у мовознавчий обіг відповідні терміни: *глаголъ преходителный* (люблю) та *самостоятелный* (стою) [3, с. 114], що стало важливим етапом у розвитку української граматичної термінології.

Західноєвропейські та слов'янські граматики адаптували античну термінологію до норм власних мов. Так, латинське *adverbium* у староукраїнській традиції було перекладене як *наречіє*, що закріпилося у граматиках XVI–XVII ст. Поділ прислівників у М. Смотрицького загалом відповідає грецько-латинським зразкам, хоча автор іноді включав до цієї групи й частки, сполучники, прийменники чи навіть окремі дієслова у формі наказового способу.

Особливе місце в системі службових слів посідає термінологічна новація М. Смотрицького. Він першим увів у науковий обіг термін *частица* (калька з лат. *particula*), хоч ще довго ним позначали або весь клас службових слів, або окремі його розряди. Лише з 1926 р. термін *частка* остаточно закріпився у сучасному значенні. Також Смотрицький розширив усталену античну систему частин мови, свідомо додавши до неї *междометіє* (*вигук*). Цей розділ його «*Грамматики*» відзначається ретельною семантичною класифікацією та використанням численних прикладів з української живої мови й латини.

Заслугою М. Смотрицького є також уточнення структури службових слів: він розрізняє прийменники за функцією (*сочинительные* – власне прийменники; *сложные* – префікси), а у характеристиці сполучників наводить приклади українських одиниць (*або, чи, бо*), що стало кроком до інтеграції національного мовного матеріалу у систему граматичного опису. Його інновації засвідчують свідомий перегляд античної традиції й адаптацію її до специфіки слов'янських мов.

Висновки. Українська граматична теорія значною мірою зазнала впливу греко-латинського канону граматичного опису, що виявилося, насамперед, у використанні вітчизняними мовознавцями античної теорії частин мови. Граматичні праці Л. Зизанія [2] та М. Смотрицького [8] є прямим наслідуванням граматичної системи грецької та латинської мов. Таким чином, інтелектуальний світ Смотрицького був сформований у середовищі, де антична спадщина становила основний корпус навчальних дисциплін. Для сучасної української гуманітаристики ця тема є цінною тим, що дозволяє не лише реконструювати інтелектуальний світогляд М. Смотрицького, а й осмислити процес включення української культури у коло загальноєвропейських моделей. Вона свідчить про інтегрованість національної філології у загальноєвропейський контекст і підтверджує, що антична традиція слугувала не лише основою освіти, а й інструментом формування нових наукових і культурних моделей в Україні. Конструктивні елементи, запозичені у граматичний опис української мови М. Смотрицьким, заклали основи подальшої граматичної абстракції, зокрема видової спеціалізації граматичних категорій, що сприяло відображенню етнічної сутності української літературної мови. Упродовж історії становлення граматичної термінології спостерігаємо різні тенденції у ставленні мовознавців до термінів іншомовного походження, до вироблення самобутніх термінів української мови, до термінів, які не відповідають нормам української літературної мови, до синонімічних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академічна граматика української / за ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.

2. Зизаній Л. Грамматіка словенска. – 1596. URL: http://www.izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto15.htm#lz2 (дата звернення 21.09.2025)

3. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XVI – XVII ст. К.: Наукова думка, 1985. 222 с.

4. Огієнко І. Чужі впливи на українську мову. Рідна мова. Варшава, 1933. Ч. 4. С. 118–127.

5. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. 440 с.

6. Полюга С. М. Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології). Дис. ... к. філол. н.: 10.02.14. К., 2013. 223 с.

7. Смаль-Стоцький С. «Руска граматыка». Львів – Відень, 1914. 202 с.

8. Смотрицький М. Грамматіки славенския правилноє сунтаґма. URL: http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm (дата звернення 21.09.2025)

9. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. К.: Вища школа, 2002. 3-є вид. 439 с.

10. Dionysii Thracis. Ars grammatica / ed. Gabr. Uhlig. Lipsiae, 1883. 224 p.

11.Grammatici Latini / ed. H. Keil. Lipsiae, 1857–1880. V. 1–7.

12. Poliuha S. National Perception of the Definition of the Grammatical Term through the Reception of the Ancient Tradition. LOGOS. A Journal of Religion, Philosophy, Comparative cultural Studies and Art. Vilnius, Lithuania, 2019. P. 94–102.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 811.161.2’373.613:811.162.1’373.613
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.34

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТЕРМІНІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МОВНИХ КОНТАКТІВ

BORROWING OF TERMS FROM UKRAINIAN LANGUAGE AS A REFLECTION OF HISTORICAL UKRAINIAN-POLISH LANGUAGE CONTACTS

Совтис Н.М.,
orcid.org/0000-0001-6025-545X
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

Адах Н.А.,
orcid.org/0000-0002-4146-4990
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

Волос Н.П.,
orcid.org/0000-0002-3433-1292
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

У статті проаналізовано проблематику явища запозичення термінів з української мови як відображення багатовікових історичних та культурних українсько-польських мовних контактів. Простежено питання періодизації міжмовних контактів, інтенсивність та роль їх впливу впродовж тривалої взаємодії. Здійснено спробу систематизації досліджень українізмів у польській мові, зокрема термінологічних утворень, що становлять досить обмежену, але показову групу лексичних запозичень, яка переважно подається у словниках з відповідними позначками. Засвідчено, що системний характер лексичних запозичень з української мови до польської охоплює різні тематичні групи, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують українізми, що позначають терміни з різних галузей, зокрема військова та юридично-економічна термінологія. Окрім того, виявлено значну кількість ботанічних термінів на позначення культурних і декоративних рослин, які загалом мають українське походження, або проникли через українське посередництво з тюркських мов. Зафіксовано також запозичення серед назв тварин. Встановлено, що серед запозичень через українське посередництво в польській мові значного поширення набула лексема bohater, яка має широкий спектр значень. Закцентовано увагу на тому, що загалом важко встановити кількість термінологічної лексики, яка проникла до польської мови, оскільки загальна цифра запозичень, зафіксованих у польській літературній мові, теж потребує уточнення. У статті наводяться конкретні приклади термінів-українізмів з детальним лінгвістичним аналізом. Дослідження не лише систематизує вже відомі факти, але й виявляє нові аспекти взаємовпливу двох мов. Українські лексичні запозичення виконують номінативну функцію, але й репрезентують історико-культурну взаємодію, що формувалася впродовж багатьох століть. У подальших студіях варто звернути увагу на адаптацію запозичень до норм польської мови та зміни в семантиці. Вивчення лексичних взаємовпливів відкриває перспективи для глибшого осмислення динаміки контактів між українською та польською мовами.

Ключові слова: українсько-польські мовні контакти, українізми, польська мова, термінологічні утворення, лексичні запозичення, історія української мови, історія польської мови, порівняльно-історичне мовознавство.

This article analyzes the phenomenon of borrowing terms from the Ukrainian language as a reflection of centuries-long historical and cultural Ukrainian-Polish linguistic contacts. The article explores the periodization of interlingual contacts, their intensity, and the role of their influence over this long-term interaction. An attempt has been made to systematize research on Ukrainianisms in the Polish language, in particular, terminological formations that constitute a rather limited but indicative group of lexical borrowings, which are primarily presented in dictionaries with appropriate notes. It is confirmed that the systemic nature of lexical borrowings from Ukrainian to Polish encompasses various thematic groups, among which Ukrainianisms denoting terms from various fields, in particular military and legal-economic terminology, deserve special attention. Furthermore, a significant number of botanical terms denoting cultivated and ornamental plants have been identified, which are generally of Ukrainian origin or have penetrated Ukrainian from Turkic languages. Borrowings among animal names are also recorded. It has been established that among the borrowings through Ukrainian mediation in the Polish language, the lexeme «bohater», which has a wide range of meanings, has become widespread. It is noted that it is difficult to determine the overall amount of terminological vocabulary that has come to the Polish language, as the total number of borrowings recorded in literary Polish also requires clarification. The article provides specific examples of Ukrainian terms with a detailed linguistic analysis. The study not only systematizes known facts but also reveals new aspects of the mutual influence of the two languages. Ukrainian lexical borrowings serve a nominative function but also represent the historical and cultural interaction that has evolved over many centuries. Future studies should focus on the adaptation of borrowings to Polish language norms and changes in semantics. The study of lexical influences opens up prospects for a deeper understanding of the dynamics of contacts between the Ukrainian and Polish languages.

Key words: Ukrainian-Polish language contacts, Ukrainianism, Polish language, terminological formations, lexical borrowings, history of the Ukrainian language, history of the Polish language, comparative-historical linguistics.

Постановка проблеми. Українсько-польські мовні контакти мають глибоке історичне підґрунтя, що сягає періоду розмежування цих мов від спільного праслов'янського джерела. Тривале сусідство українського та польського народів, які протягом століть проживали на суміжних територіях, сприяло активним контактам, мовному впливу та культурному взаємозбагаченню. У процесі формування літературних норм обидві мови орієнтувалися на різні культурні традиції: польська мова – на римську та західноєвропейську культуру й латинську мову, українська – на візантійсько-церковнослов'янську традицію. З польської мови та через її посередництво проникали до української лексеми на позначення понять виробничої, побутової, адміністративно-правової, медичної та інших галузей. Багато з цих слів були адаптовані фонетично та граматично до норм української мови, а деякі стали настільки звичними, що сприймаються як питомі.

Дослідження українських впливів на розвиток польської мови неодноразово викликали дискусії в мовознавстві. На особливу увагу заслуговують питання періодизації взаємодії обох мов, інтенсивність та роль впливу впродовж тривалої взаємодії.

А. Фаловський підкреслює: «Дивує, і водночас не до кінця зрозуміло, чому у слов'янській лінгвістиці питання взаємних польсько-українських та українсько-польських мовних контактів досі не отримало задовільного розгляду» [8, с. 63].

Метою статті є дослідження українізмів у польській мові, зокрема термінологічних утворень, які становлять обмежену, але показову групу лексичних запозичень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу української мови на формування фонетичних, граматичних особливостей польської мови стали предметом уваги переважно польських мовознавців, серед яких – І. Баєрова [6], В. Вітковський [22], З. Курцова [12], М. Лесів [13], К. Нітш [15], С. Урбанчик [21]. У науковому дискурсі помітне місце займають праці, присвячені проникненню українських лексичних одиниць до словникового складу польської літературної мови, зокрема С. Грабця [11], Й. Залеського [23], Т. Мініковської [14], Г. Поповської-Таборської [16], Г. Риттер [17], М. Юрковського [10], А. Фаловського [8].

Виклад основного матеріалу. Щодо періодизації міжмовних контактів, на нашу думку, варто звернутися до дослідження А. Вінценза [1, с. 37–38], який пропонує перший етап датувати XI–XIV ст. Науковець уважає, що для цього періоду взаємодії характерний вплив української мови на польську. Такий висновок ґрунтується на активних контактах між представниками правлячих династій: спочатку київських князів, а згодом галицько-волинських, які вели активну політичну та господарську політику, укладали династичні шлюби.

Дослідити взаємодію цього періоду досить складно, що зумовлено обмеженою кількістю польських писемних джерел. Водночас вагомим внеском у вивчення цієї проблематики є праця С. Урбанчика, який ідентифікував близько 150 українізмів у старопольській мові, що свідчить про їхнє функціонування в більш ранній період [24].

Для наступного періоду – від XV до другої половини XVIII століття характерне домінуванням польської мови. Це зумовлено історичними обставинами, адже після укладення Люблінської унії до складу Польського королівства ввійшли Підляшшя, Волинь і Київщина, які опинилися під безпосереднім управлінням польської влади.

Саме для цього етапу взаємодії характерні найінтенсивніші мовні зв'язки, результати яких простежуємо і в сучасних мовах. Завдяки збереженим тогочасним текстам можна констатувати, що польська мова активно розпочала впливати на становлення словникового складу української мови, а через польське посередництво – частково й латинська мова.

У цей етап також спостерігаємо активне проникнення українських лексем до польських літературних текстів, адже значна кількість письменників походила з етнічних українських територій, а також до польських периферійних говірок, ці українізми створили своєрідне підґрунтя для запозичення та функціонування українських слів у пізніші періоди: XVI ст.: baskak, bohater, braha, burzan, chata, futor, czajka, duha, hałas, hałastra, hołobla, horodyszcze, hospodyn, hramota, hreczka, hultaj, kobza, kurchan, kureń, nahajka, oczeret, prowodyr, sahajdak, szarawary, wataha та ін.; XVII ст.: asauł, bajdak, bandura, berkut, bobak, buhaj, buńczuk, burka, chłystek, czereda, hołota, hołubiec, hołysz, hoży, hulać, hulajgród, kompańczyk, komysz, mołodyca, nadwerężyć, opryszek, petyhorzec, pohany, poroh, semen, słoboda, tołumbas, upiór, wiedźma та ін. [5].

Третій етап мовних взаємин охоплює другу половину XVIII століття, коли внаслідок серії поділів Речі Посполитої, її території були розділені між Росією, Пруссією та Австрією. До складу Російської імперії увійшла значна кількість польських земель та Правобережна Україна, на жаль, інтенсивність польсько-українських мовних

контактів згасає, щоб спалахнути з новою силою у XIX столітті, коли польська художня література стала своєрідним носієм українських культурних традицій, чому сприяла літературна діяльність представників т.зв. «української школи». Польські письменники, які часто походили з етнічних українських земель, або мали безпосередній зв'язок з ними, використовували українські теми, думи, легенди, фольклорні мотиви, майстерно залучали етнографічні елементи та українську лексику до своїх творів. Використовуючи українські культурні особливості, національні краєвиди, автори захоплювали одних читачів своєрідною екзотичністю, а інших – зверненням до спільної та величної історії обох народів у Речі Посполитій та надією до національного відродження.

Використання українських мовних компонентів у художньому дискурсі XIX ст. сприяло запозиченню та функціюванню у польській мові слів із літерою h, а також поширенню нових словотворчих форм – суфіксів, префіксів та їхніх значень. Багато лексичних одиниць, запозичених з української мови, поступово закріпилося в польській літературній мові, деякі вийшли з ужитку: bajdykować, bakun, bałabajka, bałaguła, baraban, basztan, bezhołowie, bodiak, borykać się, bundz, buszować, chandra, chmyz, czerep, czumak, czupurzyć się, czwanić się, hajdawery, halawa, haratać, hlak, hołubić, hopak, kaczan, kałamucić, katran, kołbań, koromysło, kucja/kutia, kupała, mereżka, oczajdusza, tabun, watażka, żorować та ін. [5].

Як бачимо, серед запозиченої лексики наявні різні тематичні групи. На особливу увагу заслуговують українізми, які позначають терміни з різних галузей.

Військова та юридично-економічна термінологія: asauł, esauł 'військове звання у козаків' [19; 1, с. 219]; ataman 'носій владних повноважень, військовий чин' [19; 1, с. 235]; bułat 'меч або шабля', 'сталь, із якої виготовлялися мечі' [19; 1, с. 721]; horodniczy 'стражник, який завідує охороною міста (замку), відповідальна особа за збирання податків', 'урядник у невеликих містах' [19; 3, с. 106]; hramota 'документ, офіційний лист' [19; 3, с. 112]; petyhorzec 'вершник легкої кавалерії' [19; 6, с. 268]; hulajgród 'пересувна бойова споруда із окремих щитів з бійницями, що використовувалася при облозі фортець' [19; 3, с. 118]; kureń, kurzeń 'відділ козаків', 'табір козаків' [19; 3, с. 1307]; podorożna 'документ, який зобов'язує власників надавати подорожнім коней за гроші' [19; 6, с. 690]; ratyszcze 'спис' [19; 7, с. 833]; serebszczyzna 'податок, данина сріблом на Русі і Литві' [19; 8, с. 155].

Завдяки польському посередництву до України з європейських країн потрапила значна кількість культурних і декоративних рослин. Водночас існував і зворотний напрям поширення флори – з території Східної та Південної Азії через Україну до Європи. Отже, деякі ботанічні терміни мають українське походження, або проникли через українське посередництво з тюркських мов: ajer (Acorus calamus L.) 'рослина з довгими мечоподібними листками та пряним запахом' [19; 1, с. 47]; bakalie 'сушені південні фрукти, горіхи' [19; 1, с. 306]; bodiak (Carduus crispus L.) 'степова рослина з сімейства складноцвітих' [19; 1, с. 588]. Поширенню цієї лексеми в польській літературній мові XIX ст. сприяло її використання в художньому дискурсі: Żebym miał kąt z bożej łaski, małeńki, jak te obrazki (...) z jabłoniami i z bodiakiem (С. Виспянський); Zżółkną, rudą mietlicą porastają trawy, lasy bodiaków wywiędłe osypują puchy (В. Поль); Granatowym stepem szedł ciepły dech, pełen zapachu zboża i traw, i bodiaków (Я. Івашкевич) [19; 1, с. 588]; burzan (Verbascum nigrum L.) 'степова рослина, яку переносить вітер' [19; 1, с. 737]; dereń (Cornus L.) 'кущ з дрібними квітами та червоними плодами' [19; 2, с. 94]; hordowina (Viburnum Lantana L.) 'чорна калина' [19; 3, с. 105]; komysz (Skripus sylvaticus L.) 'зарості кущів біля води, очерет' [19; 3, с. 894]; płoskoń 'чоловічі стебла конопель' [19; 6, с. 513].

Фіксуємо також запозичення серед назв тварин: bobak (Marmota bobak) 'великий, товстий і незграбний гризун' [19; 1, с. 582]; borsuk (Meles meles) 'хижий лісовий звір, що веде нічний спосіб життя' [19; 1, с. 616–617]; buhaj 'племінний бик' [19; 1, с. 712] тощо.

Чи не найбільшу «кар'єру» в польській мові здобула лексема bohater, яка проникла в неї через українське посередництво. Це запозичення має широкий спектр значень, які змінювалися: від 'воїна', 'сильної сміливої людини' до 'головної дійової особи літературного твору, кіно тощо'; 'людини, яка втілює основні риси певної епохи'; 'особи, яка привертає до себе увагу' [19; 1, с. 593–594]. Етимологічно bohater пов'язується з українським богатир, що має тюркське походження: давньотюркське boγatur 'герой' споріднене з турецьким bahadir, що зіставляється з перс. bahādur 'силач' [2; 1, с. 220]. На думку Ф. Славського, запозичення відбулося у XVI столітті [18; 1, с. 39].

У польських текстах XVI століття фіксуються варіанти bohatyr, bohaterz, bohatyrz, які використовували автори, котрі походили з українських земель, або були тісно з ними пов'я-

зані. Наприклад, С. Кльонович згадує: “podał do pamięci ludzkiey on ſtárowieczny Orpheus, który też był ieden / Argonauta między onym wyborem Boháterzow y mołoycow Greckich” (С. Кльонович) [20; 2, с. 288–299]. Дослідник східнослов’янських впливів у польській мов С. Грабец зазначає, що вживання слова bohater у значенні ‘міфічний герой’ або ‘сміливий воїн’ було характерним для високого стилю, це пояснювалося народною етимологією – від слова Бог [11, с. 56]. Цей українізм науковець фіксує у творах Берната з Любліна та С. Оріховського [11, с. 17]. Значення ‘головна дійова особа літературного твору, кіно тощо’; ‘людина, яка втілює основні риси певної епохи’; ‘особа, яка привертає до себе увагу’ відомі з XIX ст. [9, с. 213].

На вплив східнослов’янських мов вказує А. Брюкнер, адже цей термін позначав воїнів дружини Володимира Великого [7, с. 25]. Т. Мініковська пояснює фонетичну трансформацію первісного bogaturь у bogatyrь впливом прикметника bogatyj та аналогією до слів із суфіксом -yrь [14, с. 26] та підтверджує українське походження.

В українській мові воно засвідчене з XV століття [2; 1, с. 220]. У XVI–XVII століттях лексема богатир вживалася з такими значеннями, як ‘герой’, ‘витязь’, ‘багач’ [20; 2, с. 137].

І. Кононенко стверджує, що термінологічні утворення складають серед українізмів у польській мові досить обмежену групу, яка переважно подається у словниках з відповідними позначками [3, с. 460].

Загалом важко встановити кількість термінологічної лексики, яка проникла до польської мови, оскільки загальна кількість запозичень, зафіксованих у польській літературній мові теж потребує уточнення. А. Фаловський після ретельного дослідження польських лексикографічних праць налічує 366 лексем українського походження, проте, можна очікувати, що в майбутніх студіях цей список може бути розширений додатковими елементами [9, с. 70].

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчує системний характер лексичних запозичень з української мови до польської та охоплює різні тематичні групи. Українські лексичні запозичення виконують номінативну функцію, але й репрезентують історико-культурну взаємодію, що формувалася впродовж багатьох століть. У подальших студіях варто звернути увагу на адаптацію запозичень до норм польської мови та зміни в семантиці. Вивчення лексичних взаємовпливів відкриває перспективи для глибшого осмислення динаміки контактів між українською та польською мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів. Мовознавство. 1991. №5. С. 37–42.

2. Етимологічний словник української мови: В семи томах / Редкол.: О. С. Мельничук (відп. ред.), І.К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 1982–1988. Т. I–III.

3. Кононенко І. Семантичні модифікації взаємних запозичень в українській і польській мовах. Słowo u Słowian. Wpływ języków sąsiadujących na rozwój języka ukraińskiego. *Studia leksykalne.* Kraków, 2016. С. 447–462.

4. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. Вип. II. Львів, 1994–2000.

5. Совтис Н. Українські лексичні запозичення в польській літературній мові : автореф. дис. …канд. філол. наук : 10.02.03 – Слов’янські мови. Київ, 2005. 24 с.

6. Bajerowa I. Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku. Wrocław, Warszawa, Kraków : PAN, 1964. 241 s.

7. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza powszechna, 1970. 805 c.

8. Fałowski A. Ile jest słów pochodzenia ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie ogólnej? LingVaria, 2023. 1 (35). S. 63–72.

9. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków, 1995. T. III–IV. S. 209–241.

10. Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego.: Z dziejów stosunków literackich polsko – ukraińskich. Wrocław : PAN, 1974. S. 105–135.

11. Hrabec S. Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w. Toruń : 1949. 159 s.

12. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo–wschodnich do 1939 roku. Warszawa – Kraków : PWN, 1983. 474 s.

13. Łesiów M. Zagadnienie polsko-ukraińskich wzajemnych stosunków językowych. Rozprawy Slawistyczne. Lublin. 1995. S. 245–258.

14. Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. Warszawa, Poznań, Toruń : PWN, 1980. 172 s.

15. Nitsch K. Studia z historii polskiego słownictwa. Rozprawy wydziału filologicznego. Kraków. 1948. T.LXVII. №.6. 191 s.

16. Popowska-Taborska H. Losy dawniejszych zapożyczeń z języków wschodniosłowiańskich w gwarach polskich. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa : PWN, 1980. S. 78–87.
17. Rytter G. Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku. Łódź, 1992. 172 s.
18. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : PWN, 1952–2000. T. I–VIII.
19. Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa : PWN, 1958–1969. T. I–XI.
20. Słownik polszczyzny XVI wieku / Komitet redakcyjny: S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz, M. R. Mayenowa, S. Rospond, S. Saski, W. Taszycki, J. Woronczak. Wrocław, 1966–1999. T. I–XXVII.
21. Urbańczyk S. Charakrerystyka staropolskich zapożyczeń wyrazowych z języka ukraińskiego. Studia lingvistica in honorem Taddeai Lehr-Spławiński. Warszawa : PWN, 1963. S. 437–445.
22. Witkowski W. Język utworów Joannicjusza Galatowskiego na tle języka piśmiennictwa ukraińskiego XVII wieku. Kraków, 1969. 154 s.
23. Zaleski J. Język Aleksandra Fredry. Wrocław, Warszawa, Kraków : PAN, 1969. 186 s.
24. Urbańczyk S. Przyczyny zaniku samogłosek pochylonych w języku polskim. Prace z dziejów języka polskiego. Wrocław, 1979. S. 265–247.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 6
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81.42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.35

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ В ОНЛАЙН-РЕСУРСІ RXLIST.COM

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF MEDICAL DISCOURSE IN THE ONLINE RESOURCE RXLIST.COM

Іваненко І.В.,
orcid.org/0009-0008-0344-0569
студентка ІІ курсу магістратури філологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Дубовик Н.М.,
orcid.org/0000-0001-5748-1296
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті здійснено комплексний аналіз структурних і семантичних особливостей англомовного онлайн-ресурсу RxList.com, що спеціалізується на наданні фармакологічної інформації про лікарські засоби. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цифрових платформ у поширенні медичних знань, адже саме такі ресурси забезпечують доступ до науково обґрунтованих даних як для медичних працівників, так і для пацієнтів. Зазначено, що інструкції до лікарських засобів у цифровому форматі становлять специфічний жанр медичного дискурсу з домінантною регулятивно-директивною функцією, який поєднує високий рівень термінологічної точності з доступністю викладу для нефахівців.

Методологія дослідження передбачає структурно-семантичний аналіз текстів інструкцій, розміщених на сайті, з використанням методів суцільної вибірки та корпусного аналізу лексики. Виокремлено дві основні групи лексем: медичну термінологію (pharmacology, hypertension, contraindication, dosage тощо), що забезпечує точність та юридичну визначеність, і немедичну лексику (take, before meals, your doctor, do not stop), яка виконує пояснювальну та адаптивну функції. Доведено, що баланс між спеціалізованою терміносистемою та комунікативною доступністю створює умови для ефективної міжкультурної медичної комунікації.

Окрему увагу приділено мультимодальним та інтерактивним інструментам сайту – «Pill Identifier», «Drug Interaction Checker», «Medical Dictionary», що розширюють функціональні можливості ресурсу, виконуючи як довідкову, так і освітню функції. Приклади інструкцій до препаратів (Ramipril, Risperidone, Raloxifene) демонструють уніфікованість структурних схем і використання стандартизованих рубрик (Uses, Side Effects, Warnings, Interactions), що забезпечує єдність подачі інформації та спрощує її сприйняття.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування результатів дослідження у підготовці фахівців з медичного перекладу та фармацевтичної комунікації. Висновується, що RxList.com є не лише електронним довідником, а й інтегрованим освітньо-комунікативним середовищем, яке сприяє підвищенню рівня медичної грамотності та формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я.

Ключові слова: медичний дискурс, фармацевтична комунікація, структурно-семантичний аналіз, інструкція до лікарських засобів, медична термінологія, міжкультурна комунікація.

The paper provides a comprehensive analysis of the structural and semantic features of the English-language online platform RxList.com, which specializes in delivering pharmacological information about medicinal products. The relevance of the study stems from the growing role of digital platforms in disseminating medical knowledge, as such resources provide access to evidence-based information for both healthcare professionals and patients. It is emphasized that digital drug instructions constitute a specific genre of medical discourse with a dominant regulatory-directive function, combining terminological precision with communicative accessibility for non-specialists.

The methodological framework includes a structural and semantic analysis of drug instructions presented on the website, employing continuous sampling and corpus-based lexical analysis. Two major lexical categories are identified: medical terminology (pharmacology, hypertension, contraindication, dosage, etc.), which ensures accuracy and legal clarity, and non-medical vocabulary (take, before meals, your doctor, do not stop), which performs explanatory and adaptive functions. The findings demonstrate that the balance between specialized terminology and communicative accessibility creates conditions for effective intercultural medical communication.

Special attention is given to the multimodal and interactive tools available on the site, such as the «Pill Identifier» , «Drug Interaction Checker» , and «Medical Dictionary» which expand the functional capacity of the resource by serving both reference and educational purposes. Examples of drug descriptions (Ramipril, Risperidone, Raloxifene) illustrate the unified structural patterns and standardized rubrics (Uses, Side Effects, Warnings, Interactions), ensuring consistency of information delivery and facilitating user comprehension.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results in the training of medical translators and pharmaceutical communication specialists. The study concludes that RxList.com functions not only as an electronic reference tool but also as an integrated educational and communicative environment that enhances health literacy and promotes a responsible approach to personal health management.

Key words: medical discourse, pharmaceutical communication, structural and semantic analysis, drug instructions, medical terminology; intercultural communication.

Постановка проблеми. Стрімке зростання ролі інтернету в медичній комунікації зумовлює потребу в комплексному вивченні не лише змістового наповнення веб ресурсів, а й їхніх структурних, лексичних та прагматичних особливостей, які забезпечують ефективність передачі медичної інформації. RxList.com [1] є прикладом ресурсу, що поєднує наукову точність, деталізовану фармакологічну інформацію та комунікативну доступність, що робить його вагомим об'єктом для аналізу у межах медіалінгвістики, веб-комунікації та прикладної лінгвістики. У сучасному цифровому середовищі онлайн-ресурси відіграють ключову роль у поширенні медичної інформації, забезпечуючи доступ до науково обґрунтованих даних як для медичних працівників, так і для пацієнтів. Одним із важливих компонентів таких ресурсів є інструкції до лікарських засобів – жанр, що поєднує точність, регламентованість і орієнтацію на конкретну аудиторію. Сайт RxList.com [1] є авторитетним американським ресурсом, що спеціалізується на наданні докладної інформації про лікарські препарати, їх фармакологічні властивості, показання, протипоказання, побічні ефекти та можливі взаємодії. Ресурс підтримується комерційною медичною платформою WebMD, співпрацює з фармакологами, клініцистами та іншими медичними експертами, і має на меті надання достовірної, структурованої та доступної інформації для широкого кола користувачів – від фахівців до пацієнтів. Отже, актуальним вбачаємо застосування комплексного структурно-семантичного аналізу до онлайн-ресурсу медичного спрямування, що дозволяє краще зрозуміти особливості формулювання інструкцій до лікарських засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медичний дискурс є особливим видом професійної комунікації, де ключове місце займають інструкції – як у вигляді письмових рекомендацій (лікарські приписи, інструкції до препаратів), так і у вигляді усних розпоряджень (поради лікаря пацієнту, інструктаж молодшого персоналу). Науково-теоретичне вивчення цих текстів дає змогу виявити закономірності формування змісту, структури, мовних засобів та прагматичних функцій [2].

Інструкція до медичного препарату належить до інституційних жанрів медичного дискурсу з домінантною регулятивно-директивною функцією: текст задає нормативи безпечного застосування, структурує дії адресата, мінімізує ризики помилок. Українська наукова традиція пов'язує жанрові параметри таких інструкцій із чіткою композиційною сегментацією (вступно-описова зона, регламентаційно-директивний блок, блок попереджень, референційний блок), високою термінонасиченістю та стійкими маркерами модальності з перевагою імперативних та деонтичних конструкцій («слід», «застосовувати», «протипоказано») [3].

Окремі дослідження перекладознавства показують, що для інструкцій типовою є повторюваність ключових термінів і стандартних рубрик (склад, показання, спосіб застосування, протипоказання, побічні реакції, зберігання), що забезпечує однозначність інтерпретації та юридичну визначеність документа. Це зумовлює використання «жорстких» лексико-граматичних шаблонів та обмежень на синтаксичну варіативність при перекладі та укладанні інструкцій[4].

Ключова жанротвірна риса – баланс між спеціалізованою термінологією та доступністю для нефахівця (пацієнта). Праці різних дослідників засвідчують потребу у двоканальній адресації: інструкція одночасно орієнтована на медичних працівників (точність/повнота термінів) і на пацієнта (читабельність, попереджувальні формули, уніфіковані заголовки). Це зокрема спостерігаємо у дослідженнях термінологічних і прагматичних особливостей фармацевтичних текстів, де підкреслюється роль стандартизованих формул і регулятивних маркерів [5].

У сучасній українській лінгвістиці медичний дискурс трактують як різновид інституційного дискурсу, що реалізує професійну комунікацію в галузі охорони здоров'я та включає комплекс жанрів – від наукових публікацій і клінічних протоколів до фармацевтичних інструкцій і паці-

єнтських пам'яток. Узагальнене визначення та типологію персонального (індивідуально-орієнтованого) й інституційного (статусно-орієнтованого) медичного дискурсу для українського контексту запропоновано в низці публікаціях, де медичний дискурс описано як системну взаємодію учасників із чітко розподіленими ролями, жанрами та комунікативними цілями [6–7].

Фундаментальні підходи до структурування українського медичного дискурсу розроблені Н. П. Литвиненко: визначено межі дискурсу, окреслено жанрове поле, описано взаємодію терміносистеми та прагматики медичного спілкування. Ці напрацювання заклали підвалини для аналізу інструкцій як регулятивного жанру з уніфікованими схемами подання інформації [2].

Медична комунікація в українському науковому дискурсі розглядається як інтегральна частина професійної комунікації з акцентом на етичність, доказовість і безпекову орієнтацію повідомлень. Дослідження авторів, що фокусуються на формуванні комунікативних компетентностей майбутніх лікарів, показують, що ефективність фахового спілкування залежить від здатності кодувати складну інформацію у стандартизовані, зрозумілі та юридично релевантні тексти – передусім інструкції, пам'ятки, інформовані згоди. Така підготовка включає і роботу з жанровими шаблонами інструкцій [8].

Крім того, в останнє десятиліття посилюється увага до емпатійного складника медичної комунікації. Дослідження доводять, що емпатійна поведінка лікаря позитивно корелює з клінічними результатами, покращенням дотримання лікувального режиму та зменшенням кількості медичних скарг [9]. Це зумовлює потребу в навчанні емпатійної комунікації як на етапі медичної освіти, так і в рамках післядипломного навчання [10].

Метою статті є аналіз структурних та семантичних особливостей сайту RxList.com [1], зосереджений на інструкціях та описах лікарських засобів. Дослідження передбачає вивчення організації інформації, мовного оформлення, комунікативної та когнітивної доступності матеріалу для різних груп користувачів, а також мультимодальних та функціональних компонентів ресурсу, що сприяють ефективному сприйняттю та засвоєнню медичних знань.

Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язуються такі завдання:

– виявити основні характеристики медичної термінології, вживаної в інструкціях до препаратів на цьому сайті;

– проаналізувати структурні особливості англомовних текстів інструкцій;

– охарактеризувати семантичні риси інструкцій до медичних препаратів;

– визначити підходи до перекладу інструкцій з урахуванням їх структурної та семантичної специфіки.

Результати дослідження полягають у застосуванні комплексного структурно-семантичного аналізу до онлайн-ресурсу медичного спрямування, що дозволяє краще зрозуміти особливості формулювання інструкцій до лікарських засобів, а також у поглибленні знань про функціонування англомовного медичного дискурсу та його особливостей.

Виклад основного матеріалу. Інструкції до лікарських засобів у цифровому форматі сьогодні є ключовим елементом у медичній комунікації, оскільки вони забезпечують пацієнтам і медичним працівникам доступ до достовірних та оперативно оновлюваних даних. Одним із найбільш відомих міжнародних ресурсів цього напряму є сайт RxList.com [1], який позиціонується як авторитетне джерело інформації про лікарські препарати, їхні властивості, показання та можливі ризики.

Особливістю ресурсу є його комплексна структура: окрім класичних інструкцій до препаратів, сайт містить базу даних про захворювання, інтерактивні інструменти (наприклад, *Pill Identifier чи Drug Interaction Checker*), а також розділи з медичними новинами, вікторинами та матеріалами для підвищення обізнаності користувачів. Це робить платформу не лише довідником, а й інтегрованим освітньо-комунікативним середовищем. На відміну від традиційних інструкцій у друкованому форматі, інформація на RxList.com [1], подається у цифрово адаптованій формі: із чітким розподілом на розділи *(«Overview», «Uses», «Side Effects», «Warnings», «Interactions»*), гіпертекстовою структурою та можливістю швидкої навігації. Завдяки цьому користувач отримує не статичний текст, а багаторівневий ресурс, що дозволяє глибше зрозуміти контекст застосування лікарських засобів. Важливою інновацією є інтеграція інструментів самодіагностики та підвищення медичної грамотності: розділи «*Medical Quizzes» та «Healthy Living»* виконують освітню функцію, поєднуючи наукову достовірність із доступною подачею матеріалу. Таким чином, аналізований сайт не лише інформує, а й формує відповідальне ставлення до власного здоров'я.

Сайт RxList.com [1] – американський онлайн-ресурс, який надає детальну інформацію

про рецептурні та безрецептурні лікарські засоби, їх призначення, побічні ефекти, взаємодії й правила застосування. Орієнтований як на споживачів-пацієнтів, так і на медичних фахівців. На головній сторінці розміщено загальну інформацію про портал та інтегровано пошукову систему для пошуку лікарських засобів. Розділ *«Drugs A–Z»* на сайті RxList.com [1] виконує функцію алфавітного каталогу лікарських засобів, що охоплює як брендові, так і генеричні препарати, забезпечуючи користувачів стислими довідковими відомостями про кожен з них. У межах кожної позиції наведено міжнародну непатентовану назву (INN), фармакологічну класифікацію, механізм дії, показання до застосування, протипоказання, побічні ефекти, взаємодії з іншими ліками та інформацію про виробника, що дає змогу формувати комплексне уявлення про препарат. Наприклад, під літерою R розміщено інструкцію щодо *Ramipril* – представника групи інгібіторів ангіотензинперетворювального ферменту (ІАПФ), що застосовується для лікування артеріальної гіпертензії та хронічної серцевої недостатності. Зазначено: *«Ramipril is an angiotensin-converting enzyme (ACE) inhibitor used to treat high blood pressure, heart failure, and to improve survival after a heart attack»* [1], що демонструє терапевтичне призначення препарату, спрямоване на зниження артеріального тиску, покращення функціонального стану міокарда та профілактику серцево-судинних ускладнень. Крім того, в інструкції наведено дані про дозування (початкова доза 2.5 мг/добу з подальшою титрацією), можливі побічні реакції (гіпотензія, кашель, гіперкаліємія) та застереження щодо застосування у вагітних, що відповідає вимогам доказової медицини щодо повноти інструкцій. Наприклад, *Risperidone* – антипсихотичний засіб із групи атипових нейролептиків, що застосовується при шизофренії, біполярному розладі та при поведінкових порушеннях. У характеристиці препарату вказано: *«Risperidone is an atypical antipsychotic used to treat schizophrenia, bipolar disorder, and irritability associated with autistic disorder»* [1], що підкреслює його психотропну дію та широку сферу застосування в психіатричній практиці. Також наведено інформацію про стартове дозування, ризики розвитку екстрапірамідних симптомів, підвищення маси тіла та метаболічних порушень, що має важливе клінічне значення при довготривалій терапії. Ще приклад, *Raloxifene (Evista),* селективний модулятор естрогенових рецепторів *(SERM),* який використовується для профілактики та лікування остеопорозу у жінок у постменопаузальному періоді, а також для зниження ризику розвитку інвазивного раку молочної залози у пацієнток групи високого ризику. У характеристиці препарату наведено: *«Raloxifene is a selective estrogen receptor modulator indicated for the prevention and treatment of osteoporosis in postmenopausal women»* [1], що підкреслює його роль у підтримці кісткової щільності шляхом агоністичної дії на естрогенові рецептори кісткової тканини. В інструкції зазначено дозування 60 мг/добу, а також типові побічні ефекти – тромбоемболічні ускладнення, припливи та м'язові спазми, що дає можливість зважено оцінити безпеку терапії. Таким чином, розділ «*Drugs A–Z»* на сайті забезпечує систематизований, стандартизований та науково обґрунтований доступ до інформації про лікарські засоби, що сприяє підвищенню фармакологічної обізнаності серед медичних працівників та пацієнтів.

Розділ *«Drug Classification»* – структурована частина порталу, присвячена групам ліків за їхніми фармакологічними властивостями, терапевтичним ефектам чи механізмом дії. Він допомагає користувачам зрозуміти, як працюють ті чи ті групи препаратів, які препарати належать до якої групи, а також чим вони відрізняються чи подібні. На початку сторінки подано основне призначення розділу: огляд інформації за класифікацією – *«Search for drug classification information on RxList including how drugs work, uses, side effects, warnings, brand names, related drugs, and more.»* [1] – це означає, що тут не просто перелік і назв, але й пояснення дії, показань, побічних ефектів, застережень та брендових назв кожної групи. Розділ *«Drug Interaction Checker»* виконує функцію клінічного інструменту, що дозволяє користувачам перевірити можливі взаємодії між двома або більше лікарськими засобами. Вказавши назви препаратів, пацієнт чи лікар отримує узагальнену інформацію про характер їхньої взаємодії – від незначної до потенційно небезпечної. На сторінці зазначено: *«Enter two or more drugs to check for interactions and learn how they may affect each other»* [1], що підкреслює практичну спрямованість сервісу. Наприклад, введення комбінації *Warfarin ma Ibuprofen* демонструє ризик підвищеної кровоточивості через посилення антикоагулянтного ефекту. Такий підхід має особливе значення у доказовій медицині, оскільки дозволяє мінімізувати ризики поліфармакотерапії, що є поширеною проблемою у пацієнтів похилого віку.

Розділ *«Pill Identifier»* є важливим інструментом верифікації медикаментів за зовнішніми характеристиками. Користувач може ввести

форму, колір та маркування таблетки, щоб отримати її точну ідентифікацію. Це особливо актуально у випадках, коли упаковка втрачена або відсутня. У прикладі наводиться: *«Enter the imprint, shape, or color to identify your pill»* [1]. Наприклад, код «I 10» на білій овальній таблетці визначається як *Lisinopril* 10 mg, що належить до інгібіторів АПФ і застосовується для лікування гіпертензії. Подібна деталізація допомагає запобігти медикаментозним помилкам, які можуть мати серйозні наслідки для здоров'я пацієнтів.

У словниковому розділі *«Medical Dictionary»* користувачам пропонується уніфікована термінологічна база медичних понять. Визначення побудовані за принципом лаконічності та наукової точності, що дозволяє застосовувати їх у практиці як студентам-медикам, так і клініцистам. У вступі зазначено: «*Browse definitions for thousands of medical terms»* [1]. Наприклад, термін *«Arrhythmia»* описується як *«An abnormal heart rhythm, which may be too fast, too slow, or irregular»* [1], що відображає патофізіологічну суть явища у доступній для пацієнта формі, але із збереженням наукової коректності. Таким чином, словник виконує роль мосту між професійною та популярною медичною комунікацією. Секція *«Vitamins & Supplements»* присвячена харчовим добавкам, вітамінам та мінералам, що застосовуються для профілактики чи лікування певних станів. Подано дані про біологічну роль, рекомендоване добове споживання, фармакологічні ефекти та потенційні ризики передозування. Наприклад, у характеристиці Vitamin D зазначено: *«Vitamin D is important for maintaining healthy bones and teeth, supporting the immune system, brain, and nervous system».* [1]. Додатково наведено побічні ефекти при надлишковому вживанні (гіперкальціємія, ураження нирок). Це дозволяє поєднати традиційний підхід нутриціології з принципами доказової медицини, підкреслюючи значення адекватного дозування.

У розділі *«Newly Approved»* представлено найновіші лікарські засоби, схвалені FDA, та актуальні клінічні розробки. Його мета – інформування користувачів про інноваційні препарати та нові терапевтичні можливості. Наприклад, наведено опис препарату *Sephience (Sepiapterin Oral Powder)* для лікування дитячих генетичних захворювань, а також *Papzimeos* – новітній засіб для лікування хронічних обструктивних захворювань легень. Ця секція забезпечує швидкий доступ до сучасних наукових досягнень у фармакології та підкреслює динамічний характер розвитку медичної науки.

Розділ *«Top Searched Drugs»* відображає найбільш популярні запити користувачів. Він виконує функцію своєрідного індикатора громадських інтересів і суспільних тенденцій у сфері фармакотерапії. Наприклад, серед найчастіше переглядуваних препаратів – *Aspirin, Plavix, Eliquis*, які належать до антикоагулянтів та антиагрегантів. Така статистика демонструє актуальність серцево-судинних захворювань для широкого загалу, а також формує у дослідників розуміння соціального запиту на медичну інформацію.

Роздягнемо семантичні особливості сайту. У межах дослідження семантичних характеристик інструкцій, розміщених на американському вебпорталі *RxList,* було здійснено аналіз понад 500 довідкових статей із розділів *«Drugs A–Z»* та *«Drug Classification».* Лінгвістичний матеріал оброблено методом суцільної вибірки з використанням програми *AntConc* для визначення частотності лексем та медичних словників (*Merriam-Webster Medical Dictionary, MedlinePlus*) для уточнення термінів. Це дозволило виокремити дві основні категорії. 1) Медично спрямована лексика, що охоплює близько 1 500 унікальних термінів (у середньому 40 ± 6 на інструкцію) із фармакології, клінічної практики, анатомії та терапії (наприклад, *antidepressant, hypertension, seizure, dosage, contraindication*). 2) Немедична лексика, яка виконує пояснювальну та структурну функцію, налічує понад 3 800 унікальних одиниць (у середньому 160 ± 25 на інструкцію) і репрезентована словами типу *take, before meals, how often, your doctor, do not stop*, що забезпечує доступність для широкого кола користувачів.

Медичні терміни є основою семантики ресурсу RxList.com [1] і характеризуються високою точністю та уніфікованістю. Наприклад, *«Ramipril is an angiotensin-converting enzyme (ACE) inhibitor used to treat high blood pressure, heart failure, and to improve survival after a heart attack.»* [1]. Тут ключовим терміном є *angiotensin-converting enzyme inhibitor (ACE inhibitor)* – фармакологічна класифікація препарату. Вживання терміну *treat high blood pressure* семантично позначає клінічну мету застосування препарату, тоді як *improve survival* підкреслює його роль у кардіопротекції. Розглянемо ще приклад, *«Risperidone is an atypical antipsychotic used to treat schizophrenia, bipolar disorder, and irritability associated with autistic disorder.»* [1]. Центральним є термін *atypical antipsychotic*, що належить до нейропсихіатричної фармакології. Використання *schizophrenia, bipolar disorder, autistic disorder* демонструє точну нозологічну конкретизацію.

А в прикладі, *«Lisinopril is an ACE inhibitor used to treat high blood pressure.»* [1]. Термін *ACE inhibitor* використано як таксономічний маркер у фармакологічній класифікації. Семантична пара *treat high blood pressure* визначає терапевтичний вектор. В прикладі, *«Insulin is a hormone that works by lowering levels of glucose in the blood.»* [1] ми бачимо, що термін *hormone* позначає біологічну класифікацію, тоді як *lowering levels of glucose in the blood* визначає функціонально-клінічну дію. Таким чином, структура поєднує фундаментальну біомедичну інформацію та прикладне клінічне пояснення. Таким чином, медична лексика RxList.com [1] відзначається стандартизованим характером і спрямована на забезпечення точності та однозначності інструкцій.

Немедична лексика на сайті виконує функцію пояснення складних медичних понять у доступній формі. Наприклад, *«Do not stop taking this medication without consulting your doctor.»* [1]. Ключові лексеми *do not stop і consulting your doctor* виконують інструктивну функцію, полегшуючи розуміння клінічних застережень. У фрагменті інструкції *«Take this medicine by mouth with or without food as directed by your healthcare provider.»* [1] слова *take, by mouth, with or without food* належать до побутово-процесуальної лексики, яка адаптує інформацію для пацієнта. В іншому фрагменті *«Tell your doctor if you experience severe side effects»* [1] ми бачимо, використання імперативної форми *tell your doctor*, що підкреслює інструктивний і водночас доступний характер повідомлення. Конструкція *What should I avoid* у фрагменті *«What should I avoid while taking this medicine?»* [1] виконує пояснювальну та попереджувальну функцію, наближаючи текст до потреб пацієнта. Лексеми *seek і help* у фразі *«Seek emergency medical help if you have signs of an allergic reaction»* [1] акцентують увагу на негайності дії, а вираз signs of забезпечує зрозуміле пояснення медичних симптомів. Вирази типу *how to use* мають інструктивний характер і виконують роль навігаційних підказок для користувачів ресурсу. Часто вживані лексеми *store, room temperature, away from light* є частиною інструкційної семантики, що забезпечує правильне зберігання препаратів. У реченні *«If you miss a dose, take it as soon as you remember.»* [1] використання *miss a dose ma as soon as you remember* має комунікативно-адаптивний характер, пояснюючи алгоритм дій у доступній мові.

Отже, немедична лексика на вебпорталі виступає ключовим компонентом медичного дискурсу, який забезпечує когнітивну та комунікативну доступність текстів для непрофесійної аудиторії. Вона виконує роль семантичного адаптера, що трансформує складні фармакологічні та клінічні концепти у форми, сприйнятні для користувачів без медичної освіти, тим самим сприяючи формуванню високого рівня медичної грамотності та підвищуючи ефективність міжкультурної комунікації у сфері охорони здоров'я. З когнітивної точки зору, немедична лексика на сайті функціонує як фреймовий ресурс, що активує у свідомості користувача певні сценарії поведінки, пов'язані з прийомом лікарських засобів, включно з профілактикою небажаних ефектів, дотриманням дозування та своєчасним зверненням до медичного фахівця. Використання інструктивних і пояснювальних конструкцій (tell your doctor, what should I avoid, seek help, how to use) забезпечує інтерактивний характер тексту та моделює діалогічний контекст між автором і читачем, що є характерним для пацієнт-орієнтованого дискурсу. З дискурсологічної перспективи, немедична лексика виконує комунікативно-прагматичну функцію: вона не лише пояснює значення спеціалізованих термінів (anticonvulsant, ACE inhibitor, interactions), а й формує довірчий тон і забезпечує ефект персоналізованого звернення (you, your health). Це створює когнітивний і емоційний місток між фаховою інформацією та повсякденним мовленням, що підвищує ефективність рецептивного та поведінкового сприйняття медичної інформації.

Таким чином, немедична лексика на сайті не є лише допоміжним засобом, вона інтегрує когнітивні, прагматичні та соціальні аспекти медичного дискурсу, забезпечуючи баланс між науковою точністю і комунікативною зрозумілістю. Поєднання медичної термінології з адаптивною немедичною лексикою формує двокомпонентну семантичну модель, яка підвищує ефективність самоосвітньої діяльності користувача, сприяє безпечному використанню лікарських засобів і виконує соціально значущу функцію у сфері охорони здоров'я.

Висновки. Проведений структурно-семантичний аналіз англомовного онлайн-ресурсу RxList.com [1] підтвердив, що платформа репрезентує специфічний та функціонально насичений різновид медичного дискурсу, у якому поєднуються наукова точність, жанрова регламентованість і комунікативна доступність.

Аналіз лексичного корпусу виявив двокомпонентну семантичну модель: 1) медично спрямована термінологія, що гарантує точність, таксономічну класифікацію та клінічну конкретизацію (наприклад, ACE inhibitor, atypical antipsychotic, dosage),

і 2) немедична, пояснювальна лексика, яка адаптує професійні знання до потреб пацієнта (take, before meals, do not stop, tell your doctor). Баланс між цими двома групами лексем є ключовим жанротвірним фактором, що одночасно задовольняє інформаційні запити фахівців і забезпечує когнітивну та прагматичну доступність для нефахівців.

Окрему роль у підвищенні функціональної ефективності ресурсу відіграють мультимодальні та інтерактивні елементи (Pill Identifier, Drug Interaction Checker, Medical Dictionary, розділи Newly Approved і Top Searched Drugs). Ці інструменти не лише розширюють інформаційне наповнення, але й трансформують статичний текст у динамічне освітньо-комунікативне середовище, що підтримує самодіагностику, профілактичні поведінкові сценарії й оперативне прийняття рішень користувачами.

Практична значущість отриманих результатів проявляється в кількох вимірах. По-перше, для фахівців з медичного перекладу і технічної комунікації – знання про структурні й семантичні патерни RxList.com [1] полегшує розробку адекватних перекладів і локалізацію інструкцій з урахуванням жанрових очікувань та юридичних вимог. По-друге, для освітніх програм у медичній лінгвістиці й клінічній комунікації – матеріали дослідження можуть бути використані як прикладні кейси для навчання навичкам формулювання пацієнт-орієнтованих інструкцій і розвитку емпатійної комунікаційної практики.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в експериментальних дослідження з оцінки рецепції текстів різними групами користувачів (лікарі, фармацевти, пацієнти) для кількісної верифікації рівня розуміння й адекватності інформації, розробка методичних рекомендацій для перекладу й локалізації інструкцій з урахуванням жанрових особливостей і правових норм.

Таким чином, RxList.com [1] виступає прикладом сучасного медичного онлайн-ресурсу, який поєднує наукову точність, структурованість і комунікативну доступність, забезпечуючи ефективну передачу складної фармакологічної інформації широкій аудиторії та сприяючи підвищенню медичної грамотності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. RxList : веб-сайт. URL: https://www.rxlist.com/ (дата звернення: 20.09.2025.)

2. Литвиненко Н. П. Дослідження медичного дискурсу у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Серія «Мовознавство». : зб. наук. праць. Київ* 2009. № 17. С. 143–152. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/2319 (дата звернення: 20.09.2025.)

3. Поворознюк Р. В. Громадський переклад. Тактична медицина = Community interpreting. Tactical medicine : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2023. 201 с.

4. Поворознюк Р. В. Теоретичні засади аналізу письмових та усних перекладів медичних текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 20. С. 275–281.

5. Боцман А. В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англомовних інструкцій до вживання лікарських засобів) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 17 с.

6. Бондар Л., Полюк І., Рибчук О. Лінгвопрагматичний аспект дослідження медичного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2022. № 1, Т. 33 (72), ч. 2. С. 26–31. URL: https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/05 (дата звернення: 20.09.2025.)

7. Сібрук А., Барабаш О. Сучасний український науковий дискурс у мовознавчих працях. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Серія «Мовознавство»* : зб. наук. праць. Київ. 2019. № 40. С. 39–44. URL: https://doi.org/10.18372/2520-6818.40.14257 (дата звернення: 20.09.2025.)

8. Божук А. О. Формування професійно-комунікативного іміджу майбутніх лікарів у контексті гуманітарної підготовки. *Медицина та фармація: освітні дискурси.* 2023. Вип. 2 С. 11–19. DOI https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2023-2-2 (дата звернення: 20.09.2025.)

9. Levinson W., Pizzo P. A. Patient-physician communication: it's about time. *JAMA*. 2011. Vol. 305, № 17. P. 1802–1803. URL: https://doi.org/10.1001/jama.2011.562 (Last accessed: 20.09.2025.)

10. Rider E. A., Kurtz S., Silverman J. Teaching and Learning Communication Skills in Medicine. Boca Raton : CRC Press, 2014. 160 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’42:659.1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.36

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ МЕТАФОРИЧНИХ ФРЕЙМІВ У ЦИФРОВОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF METAPHORICAL FRAMES IN DIGITAL ADVERTISING DISCOURSE

Льода А.М.,
orcid.org/0009-0003-9826-3617
студентка ІІ курсу магістратури
Інституту комп’ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено комплексному крос-культурному аналізу метафоричних фреймів у сучасному цифровому рекламному дискурсі. Дослідження фокусується на виявленні та порівнянні когнітивних моделей, що структурують рекламні повідомлення в англомовному (міжнародному) та україномовному культурних просторах. Актуальність роботи зумовлена процесами глобалізації, які ставлять перед міжнародними брендами виклик ефективної культурної адаптації маркетингових комунікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження виступають положення когнітивної лінгвістики, зокрема теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, а також теорія фреймів, розроблена Ч. Філлмором та М. Мінським.

Емпіричною базою слугував корпус із 30 рекламних текстів (15 англомовних та 15 україномовних), на матеріалі якого було проведено компаративний аналіз. У результаті аналізу виділено ключові метафоричні фрейми, що функціонують в обох лінгвокультурах: ПРОДУКТ – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА / КОМПАНЬЙОН, ТЕХНОЛОГІЯ – ЦЕ МАГІЯ / ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ, СПОЖИВАННЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ / ДОСВІД та ПРОДУКТ – ЦЕ КЛЮЧ / РІШЕННЯ. Дослідження показало, що попри наявність універсальних метафоричних моделей, заснованих на спільному людському досвіді, існують суттєві культурно специфічні відмінності в їх реалізації. Для англомовного, зокрема американського, рекламного дискурсу характерне домінування метафор, що апелюють до цінностей індивідуалізму, успіху, свободи та ефективності (наприклад, кава – це паливо). Натомість в українському рекламному дискурсі переважають метафоричні фрейми, що актуалізують концепти спільноти, партнерства, природи, дому та соціальної взаємодії (наприклад, кава – це ритуал для спілкування). Зроблено висновок, що метафора в рекламі є не лише стилістичним засобом, а й потужним інструментом, що віддзеркалює та формує глибинні культурні цінності. Результати дослідження підкреслюють важливість локалізації рекламних стратегій та неможливість механічного перенесення метафоричних моделей між культурами без ризику виникнення «конфлікту фреймів».

Ключові слова: метафоричний фрейм, рекламний дискурс, крос-культурний аналіз, когнітивна лінгвістика, концептуальна метафора, культурні цінності, локалізація реклами.

This article provides a comprehensive cross-cultural analysis of metaphorical frames in contemporary digital advertising discourse. The research focuses on identifying and comparing the cognitive models that structure advertising messages in the English-speaking (international) and Ukrainian cultural spaces. The relevance of this work is driven by globalization processes that challenge international brands to effectively adapt their marketing communications culturally. The theoretical and methodological foundation of the study is based on the principles of cognitive linguistics, particularly the conceptual metaphor theory by G. Lakoff and M. Johnson, as well as the frame theory developed by C. Fillmore and M. Minsky.

The empirical basis consists of a corpus of 30 advertising texts (15 in English and 15 in Ukrainian), which was subjected to a comparative analysis. The analysis identified key metaphorical frames that function in both linguocultures: PRODUCT IS A LIVING BEING / COMPANION, TECHNOLOGY IS MAGIC / TRANSCENDENCE, CONSUMPTION IS A JOURNEY / EXPERIENCE, and PRODUCT IS A KEY / SOLUTION. The study revealed that despite the presence of universal metaphorical models based on shared human experience, there are significant culturally specific differences in their implementation. The English-speaking, particularly American, advertising discourse is characterized by the dominance of metaphors appealing to the values of individualism, success, freedom, and efficiency (e.g., coffee is fuel). In contrast, Ukrainian advertising discourse is dominated by metaphorical frames that actualize the concepts of community, partnership, nature, home, and social interaction (e.g., coffee is a ritual for communication). The article concludes that metaphor in advertising is not merely a stylistic device but a powerful tool that reflects and shapes deep-seated cultural values. The findings underscore the importance of localizing advertising strategies and the impossibility of mechanically transferring metaphorical models between cultures without the risk of a «frame conflict».

Key words: metaphorical frame, advertising discourse, cross-cultural analysis, cognitive linguistics, conceptual metaphor, cultural values, advertising localization.

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобалізації ринків та інтенсифікації міжкультурної комунікації перед міжнародними брендами постає гостре практичне завдання – створення ефективних рекламних повідомлень, зрозумілими та близькими для споживачів у різних країнах. Метафора, як один із ключових інструментів пізнання та впливу, відіграє центральну роль у рекламному дискурсі, наділяючи товари та послуги додатковими смислами та цінностями.

Однак метафоричні моделі є глибоко вкоріненими в культурний досвід, що при їх некритичному перенесенні з однієї лінгвокультури в іншу неминуче призводить до комунікативних невдач, відомих у когнітивній лінгвістиці як «конфлікт фреймів». Таким чином, дослідження крос-культурної специфіки метафоричних фреймів у рекламі є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє виявити глибинні ціннісні орієнтації різних культурних спільнот та розробити науково обґрунтовані підходи до локалізації глобальних рекламних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для аналізу метафори в рекламі слугують фундаментальні праці з когнітивної лінгвістики та теорії дискурсу. Основою для розуміння метафори не як стилістичного тропа, а як базового механізму мислення є теорія концептуальної метафори, запропонована Дж. Лакоффом та М. Джонсоном. Цей підхід доповнюється теорією фреймів, розробленою Ч. Філлмором та М. Мінським , яка пояснює, як у свідомості активуються структури знань для інтерпретації мовних висловлювань. Вітчизняні дослідники, зокрема О. Селіванова та С. Жаботинська, адаптували та розвинули фреймову семантику на матеріалі української мови. Проблематика рекламного дискурсу, його функцій та сугестивного потенціалу розглядається у працях Т. Колісниченко, тоді як специфіка функціонування концептуальних метафор саме в українському та іноземному рекламних просторах аналізується в роботах А. Млинчик та ін.. Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам метафоризації в рекламі, комплексний компаративний аналіз метафоричних фреймів на матеріалі англомовного та україномовного дискурсів залишається недостатньо вивченим, що і визначає новизну даної роботи.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є проведення крос-культурного аналізу метафоричних фреймів у цифровому рекламному дискурсі для виявлення універсальних та культурно специфічних моделей на матеріалі англомовного та україномовного комунікативних просторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт метафори, що належить до числа найбільш глибоко вивчених у лінгвістичній науці, став предметом жвавих наукових дискусій не лише в межах мовознавства, але й у філософії, літературознавстві та риториці. Такий інтерес є цілком закономірним, оскільки метафору розглядають як один із інструментів пізнання дійсності та засіб збагачення мови. Вона постає не просто як фундаментальний мовний засіб, а і як специфічний механізм функціонування мовної системи, що ґрунтується на антропоморфізмі та перенесенні значення від конкретних понять до абстрактних [1, с. 46]. Згідно з традиційними поглядами, цей стилістичний троп з'являється виключно тоді, коли слово вживається у своєму переносному значенні, що базується на подібності між двома предметами [2, с. 444]. Теза про індивідуальну природу мови знаходить своє підтвердження у численних працях, присвячених аналізу мови та мовлення.

На сучасному етапі провідним напрямом у дослідженні метафори визнано когнітивний підхід. Ця дисципліна досліджує мову як інтегральний компонент людської свідомості, аналізуючи її в тісному зв'язку з когнітивними процесами. Центральним поняттям у межах цього підходу стала теорія фреймів, запропонована Ч. Філлмором. Дослідник визначає фрейм як цілісну систему взаємопов'язаних концептів, де значення кожного окремого елемента стає зрозумілим лише в контексті всієї структури [3, с. 112]. Схожу позицію займає О. Селіванова, яка визначає фрейм як структуру для репрезентації знань про типову ситуацію, що формується на основі досвіду [4, с. 645]. Особливої популярності термін набув у дослідженнях штучного інтелекту завдяки М. Мінському, який охарактеризував фрейм як структуру даних, призначену для репрезентації стереотипної ситуації [5]. Коли людина сприймає мовну одиницю, її свідомість активує відповідні фрейми. Якщо необхідні фрейми відсутні, що найчастіше зумовлено культурною специфікою, мовна одиниця може залишитися незрозумілою. Це явище, яке Ч. Філлмор назвав «конфліктом фреймів», виникає, коли одна мовна форма здатна активувати різні фрейми, що може викликати суттєві проблеми в комунікації.

Існують різноманітні підходи до класифікації фреймів. Один з них поділяє їх на когнітивно-семантичні (що відбивають універсальні структури мислення) та культуральні (які активуються при зіткненні з елементами певної культури). Більш поширеним є поділ на два основні типи: концептуальні/статичні та ситуативні/динамічні (табл. 1). Перша група являє собою стабільну систему накопичених знань про світ. Друга група пов'язана з конкретними ситуаціями та їхніми учасниками; ці фрейми виникають динамічно у відповідь на стимули. Такий дуалізм віддзеркалює дві фундаментальні сторони пізнання: знання як результат (статика) і знання як процес (динаміка)

[6, с. 18–19]. У свою чергу, вітчизняна дослідниця С. Жаботинська пропонує поділ на п'ять базових фреймів для організації інформації [7, с. 19].

Перш ніж аналізувати використання метафор у рекламі, логічно з'ясувати природу поняття «дискурс». На відміну від тексту, дискурс розглядається як цілісна система функціонально організованих актів мовлення, що перебувають у нерозривній взаємодії з контекстом. Ця концепція виражається формулою: Дискурс = Текст + Контекст [8, с. 73–79]. Рекламний дискурс є його специфічним видом – це «цілеспрямована комунікація, в якій широко застосовуються методи та засоби сугестивного впливу з єдиною кінцевою метою – отримати очікувані посткомунікативні дії з боку реципієнтів» [9, с. 95]. Його головна мета – спонукати реципієнта до придбання товару чи послуги. Для цього творці реклами застосовують широкий арсенал лінгвістичних інструментів, при цьому сам рекламний текст має відповідати вимогам лаконічності та доступності. Метафора в рекламному дискурсі виступає ключовим інструментом впливу, посилюючи емоційний відгук та мотивацію реципієнта. Основні механізми її формування включають поєднання лексичних одиниць із семантично віддалених понятійних сфер та персоніфікацію. Наприклад, абстрактні поняття, як-от «життя» чи «здоров'я», наділяються атрибутами, властивими фізичним об'єктам. У рекламному дискурсі емоційні, когнітивні та соціальні риси людини часто проєктуються на товари. У результаті формується модель, що репрезентує об'єкт реклами через позитивні людські якості, тим самим посилюючи імпліцитний (прихований) вплив рекламного повідомлення на свідомість споживачів [10, с. 135].

Рекламний дискурс функціонує як потужний культурний артефакт, що одночасно віддзеркалює та формує суспільні цінності. Він є ідеалізованою репрезентацією культурних цінностей, що вибірково посилює та естетизує певні аспекти дійсності. У цьому процесі метафора діє як центральний когнітивний механізм, що кодує та транслює культурну інформацію. Ефективність таких метафор зумовлена тим, що вони апелюють до знань та асоціативних зв'язків, які є інтуїтивно зрозумілими для носіїв культури. Наприклад, метафори у англомовному рекламному дискурсі переважно відтворюють образ споживача (антропоморфні метафори), тоді як для україномовного простору більш характерним є домінування соціальних метафор [11, с. 123].

Поняття «культурно маркованої» метафори позначає тип перенесення, що глибоко вкорінений у досвіді певної лінгвокультурної спільноти. Для коректного тлумачення таких метафор споживач повинен спиратися на фонові знання та культурні фрейми. В основі метафоризації лежить взаємодія знань зі сфери-джерела та сфери-цілі у формі фреймів [12, с. 31]. Коли метафора перетинає культурні кордони, її інтерпретація може зазнати невдачі, що з когнітивної точки зору можна описати як «конфлікт фреймів». Це явище виникає, коли вихідний домен метафори активує у свідомості представника іншої культури фрейм, відмінний від запланованого. Відзначимо, що сьогодні в умовах глобалізації бренди постійно стикаються з дилемою між стандартизацією та локалізацією. Некритичне перенесення метафоричних моделей з однієї культури в іншу неминуче призводить до комунікативних невдач, які можуть варіюватися від простого нерозуміння до серйозної образи аудиторії. Такі збої відбуваються на трьох рівнях: лінгвістичному, референційному та концептуальному. Яскравими прикладами є невдалий переклад слогану Parker Pen, неоднозначність жесту «ОК» у різних культурах або провал кампанії зубної пасти Pepsodent, яка просувала білі зуби як красу в регіонах, де їх прийнято чорнити [13].

Фундаментальним інструментом для сучасного крос-культурного аналізу метафор є теорія концептуальної метафори (ТКМ), розроблена Джорджем Лакоффом та Марком Джонсоном [14]. Її революційність полягає в тезі, що метафора є не стільки фігурою мовлення, скільки базовим механізмом людського мислення. Ця теорія пояснює як універсальність деяких метафор, що ґрунтуються на спільному для людства

Таблиця 1

Основні класифікації фреймів

Критерій класифікації	Типи фреймів	Ключова характеристика
Тип інформації	Когнітивно-семантичні	Відображають специфічні структури мислення.
	Культуральні	Активуються інформацією про елементи культури.
Рівень узагальнення	Концептуальні	Система асоціацій та загальних знань про світ.
	Ситуативні	Структура знань про конкретну денотативну ситуацію.
Характер знань	Класифікаційні (статичні)	Накопичений результат пізнання (стабільна система).
	Ситуаційні (динамічні)	Процес розумових операцій у відповідь на стимули.

Джерело: складено автором на основі [6, с. 18–19]

тілесному досвіді, так і їхню культурну специфічність. Доповненням до ТКМ є фреймова семантика, яка стверджує, що метафоричне відображення відбувається не між абстрактними доменами, а між структурованими фреймами. Методологічно крос-культурний аналіз метафор є мультипарадигменним. Основою слугує компаративний аналіз, який доповнюють корпусним аналізом для виявлення типових метафоричних моделей. Дискурс-аналіз дозволяє дослідити, як метафори використовуються для конструювання соціальних реалій та утвердження певних ідеологій. Нарешті, для перевірки гіпотез щодо інтерпретації метафор використовуються експериментальні методи, такі як анкетування, фокус-групи та психолінгвістичні експерименти [15, с. 112]. Лише поєднання цих методів може забезпечити всебічний та об'єктивний аналіз крос-культурної специфіки метафоричних фреймів.

Для забезпечення емпіричної основи даного дослідження було сформовано корпус із 30 рекламних слоганів та текстів: 15 з англомовного (міжнародного) та 15 з україномовного рекламного дискурсу. Аналіз корпусу дозволяє виділити декілька ключових метафоричних фреймів, які структурують рекламний дискурс як в англомовній, так і в україномовній культурі (рис. 1).

Основна функція цих фреймів полягає у спрощенні складних характеристик продукту та побудові емоційного зв'язку зі споживачем через когнітивне відображення властивостей зі знайомої

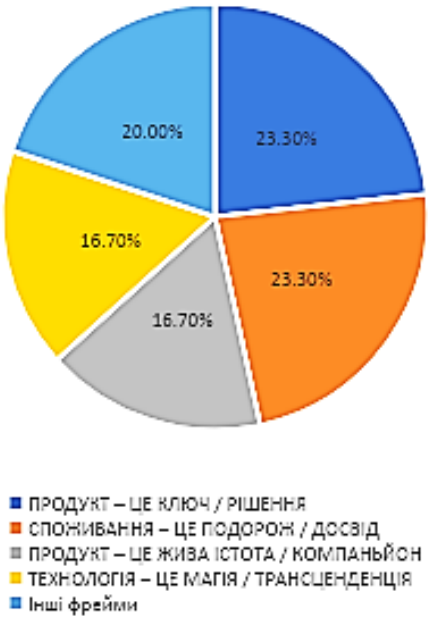

Рис. 1. Процентне співвідношення метафоричних фреймів у досліджуваному корпусі

Джерело: складено автором

сфери-джерела на абстрактну або нову сферу-ціль (рекламований об'єкт). До найбільш поширених моделей, виявлених у зібраних прикладах, належать фрейми, що представляють продукт як живу істоту або компаньйона, технологію як магію або трансцендентний досвід, процес споживання як подорож, а сам продукт як ключ до вирішення проблем. Ці когнітивні структури не є лише стилістичними прикрасами; вони формують фундаментальне сприйняття товару чи послуги, наділяючи їх додатковими смислами та цінностями, що виходять за межі їхньої утилітарної функції.

Одним із найпродуктивніших є метафоричний фрейм ПРОДУКТ – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА / КОМПАНЬЙОН, який наділяє неживі об'єкти рисами надійності, сили або дружньої підтримки. В англомовному дискурсі цей фрейм часто реалізується через образи могутності та стійкості. Наприклад, слоган Chevrolet «Like a Rock» [16] порівнює вантажівку зі скелею, переносячи на неї конотації непорушності, витривалості та довговічності. В українському рекламному просторі цей фрейм набуває дещо іншого семантичного забарвлення, акцентуючи на партнерстві та емоційній близькості. Слоган бренду «Наша Ряба» – «Завжди поруч заради майбутнього» [17] – позиціонує бренд не як утилітарний продукт, а як надійного супутника життя, майже члена родини, що бере участь у майбутньому споживача. Таким чином, якщо американська метафора підкреслює індивідуальну силу та незалежність, яку надає продукт, то українська апелює до цінностей спільноти, довіри та довготривалих стосунків.

Фрейм ТЕХНОЛОГІЯ – ЦЕ МАГІЯ / ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ є домінантним у рекламі високотехнологічних продуктів, оскільки дозволяє приховати складність технічних процесів за образом дива та миттєвого результату. Ця модель переносить на продукт такі властивості, як легкість, надзвичайні можливості та здатність змінювати реальність. Слоган Red Bull «Gives You Wings» [18] є класичним прикладом, де напій метафорично наділяється здатністю долати фізичні обмеження. Спеціально для українського ринку компанія Samsung представила рекламну кампанію зі слоганом «Час побачити більше» [19] для телевізорів з великою діагоналлю. Компанія використовує цей фрейм, представляючи екран як портал у гіперреалістичний світ, що стирає межу між зображенням і дійсністю. Глядач отримує не просто картинку, а магічний досвід занурення. Англомовний слоган Apple «Think Different» [20] виводить цю метафору на ідеологічний рівень, де технологія стає інструментом для трансцендентного, нестан-

дартного мислення, що змінює не лише можливості, але й саму особистість користувача.

Метафоричний фрейм СПОЖИВАННЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ / ДОСВІД перетворює буденний акт купівлі або використання продукту на захопливу пригоду або значущу подію. Ця модель структурує взаємодію з брендом як наратив, що має початок, кульмінацію та емоційний результат. В англомовному дискурсі акцент часто робиться на індивідуальному відкритті та свободі. Слоган Jeep «Go Anywhere. Do Anything» [21] прямо позиціонує автомобіль як засіб для безмежної подорожі, де головною цінністю є свобода пересування та дій. Схожим чином, Toyota пропонує «Let's Go Places» [22], запрошуючи споживача до спільної пригоди. В українській рекламі цей фрейм часто має соціальний вимір. Наприклад, слоган мережі АЗК WOG «Всюди, де люди» [23] представляє бренд як невід'ємну частину життєвих шляхів українців, наголошуючи на присутності у соціальному просторі, а не на індивідуальній ізольованій подорожі.

Також у корпусі виразно представлений фрейм ПРОДУКТ – ЦЕ КЛЮЧ / РІШЕННЯ, який позиціонує товар або послугу як інструмент для досягнення мети, розв'язання проблеми або розблокування потенціалу. Ця метафора апелює до прагматизму споживача, обіцяючи ефективність та певність. Український маркетплейс Rozetka зі слоганом «Щоразу що треба» [24] є яскравим прикладом: він метафорично представляє себе як універсальний ключ, що гарантовано відкриває доступ до будь-якого необхідного товару. Подібну функцію виконує слоган ПриватБанку «Беремо і робимо» [25], де банк позиціонується не просто як фінансова установа, а як активний партнер, що надає інструменти для реалізації задумів клієнта. В англомовному дискурсі цей фрейм особливо поширений у сфері фінансів та технологій, де послуги часто описуються як «gateway» (шлюз) або «key» (ключ) до успіху, фінансової свободи чи нових можливостей, як це видно у слогані MasterCard, що пропонує себе як універсальне рішення для всіх матеріальних потреб слоганом «There are some things money can't buy. For everything else, there's MasterCard» [26].

Порівняльний аналіз корпусу виявляє як універсальні метафоричні фрейми, що ефективно функціонують в обох культурних контекстах, так і культурно специфічні моделі, що відображають відмінності у системах цінностей. До універсальних належать метафори, що ґрунтуються на базових людських досвідах та когнітивних структурах. Наприклад, метафоричне осмислення автомобіля через концепти сили та швидкості є транснаціональним, що підтверджується слоганами таких брендів, як BMW («The Ultimate Driving Machine») та Ferrari («We Are The Competition») [27]. Аналогічно, у рекламі косметики в обох культурах поширений фрейм КРАСА – ЦЕ СЯЙВО/СВІТЛО, який апелює до універсального сприйняття світла як символу здоров'я та життєвої енергії. Фрейм ПРОДУКТ – ЦЕ РІШЕННЯ також є крос-культурним, оскільки відповідає прагматичній потребі споживача у вирішенні проблем, що ілюструють приклади Rozetka в Україні та численні технологічні бренди на Заході.

Водночас український рекламний дискурс демонструє виразну схильність до метафоричних фреймів, що апелюють до концептів ПРИРОДИ, ДОМУ та СПІЛЬНОТИ. Ці моделі глибоко вкорінені в національній культурній матриці. Слоган «Моршинська: Природа твого тіла» [28] є показовим, оскільки він не просто говорить про натуральність продукту, а створює метафоричний зв'язок між тілом людини та природою Карпат, позиціонуючи воду як внутрішню, органічну частину національного ландшафту. Метафори спільності та партнерства є центральними для таких брендів, як «Наша Ряба» («Завжди поруч») та «Київстар» («Зв'язок, який об'єднує!»). Вони позиціонують компанії не як безликі корпорації, а як надійних членів спільноти, що сприяють соціальній згуртованості, що свідчить важливість колективних цінностей, довіри та стабільності в українській культурі.

На противагу цьому, в англомовному, особливо американському, рекламному дискурсі домінують метафори, пов'язані з концептами ІНДИВІДУАЛІЗМУ, УСПІХУ ТА СВОБОДИ. Рекламні повідомлення часто конструюють образ споживача як героя власної історії, який прагне самореалізації та перемоги. Слоган Nike «Just Do It» є квінтесенцією цієї ідеології, метафорично представляючи будь-яку дію як акт індивідуальної волі, що долає перешкоди. Apple закликає «Think Different» , позиціонуючи свій продукт як інструмент для нонконформістів та індивідуалістів. Автомобільні бренди, такі як Audi («Never Follow») та BMW («The Ultimate Driving Machine»), продають не просто транспортний засіб, а метафору статусу, лідерства та досконалого індивідуального досвіду. Продукт у такій парадигмі є інструментом для досягнення особистого тріумфу та утвердження власної унікальності.

Яскравим прикладом культурної дивергенції є метафоричне представлення такого універсального продукту, як кава. В американському контексті домінує метафора КАВА – ЦЕ ПАЛИВО. Слоган «America Runs on Dunkin'« чітко артикулює цю

модель: кава є прагматичним ресурсом, необхідним для підтримки високого темпу життя, продуктивності та ефективності. Це функціональний напій для нації, що цінує дію та результат. В українській культурі, хоча прагматичний аспект споживання кави також присутній, у комунікації частіше актуалізується метафора КАВА – ЦЕ РИТУАЛ / ЧАС ДЛЯ СПІЛКУВАННЯ. Рекламні описи на кшталт «ідеальний компаньйон для розмов і роздумів» підкреслюють соціальну та емоційну функцію напою. Кава стає приводом для зустрічі, паузи в буденній метушні, моментом для душевної розмови. Таким чином, американська метафора акцентує на результаті (енергія для роботи), тоді як українська – на процесі (соціальна взаємодія та емоційний досвід).

Висновки. Проведене дослідження крос-культурних особливостей метафоричних фреймів у цифровому рекламному дискурсі дозволяє зробити висновок, що метафора є не просто елементом стилістичного оформлення, а фундаментальним когнітивним механізмом, який структурує сприйняття продукту та глибоко віддзеркалює ціннісні системи культури. Аналіз емпіричного матеріалу наочно продемонстрував, що, попри існування універсальних фреймів, таких як ПРОДУКТ – ЦЕ КЛЮЧ / РІШЕННЯ, що апелюють до прагматичних потреб споживачів у різних культурах, їх семантичне наповнення та частотність використання суттєво відрізняються. Було виявлено виразну дивергенцію між англомовним та україномовним рекламними просторами. Американський дискурс тяжіє до метафор індивідуального успіху, свободи, сили та ефективності, конструюючи образ споживача-героя, який долає перешкоди за допомогою продукту (Nike «Just Do It», Chevrolet «Like a Rock»). На противагу цьому, український рекламний дискурс активно використовує метафори, що апелюють до концептів спільноти, партнерства, природи та дому, позиціонуючи бренд як надійного члена соціуму, що сприяє згуртованості та стабільності («Наша Ряба» – «Завжди поруч», WOG – «Всюди, де люди»). Можемо стверджувати, що механічне копіювання успішних західних рекламних кампаній на українському ринку без урахування специфіки місцевих метафоричних фреймів може призвести не лише до комунікативної неефективності, а й до повного відторгнення повідомлення через «конфлікт фреймів». Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення корпусу, залучення інших типів дискурсу (медійного, політичного, публіцистичного) та використання експериментальних методів для перевірки інтерпретації культурно маркованих метафор реципієнтами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казимір В. О. Значення метафори в репрезентації знань. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. № 32 (1). С. 45–49.

2. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилістика української мови. Л.І. Мацько / ред. Л. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.

3. Fillmore C. J. Frame semantics. *Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL-1981*. 1982. P. 111–137.

4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

5. Minsky M. A framework for representing knowledge. Cambridge, MA : MIT-AI Laboratory, 1974. 81 p.

6. Bondarenko A. The features of frame interpretation in translation (on the material of ukrainian and crimeaan tatar languages). *Linguistic and conceptual views of the world*. 2022. No. 71(1). P. 16–24. URL: https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.1.02 (date of access: 12.09.2025).

7. Жаботинська С. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica. Філологічні студії*. 2019. № 13. С. 17–27. URL: https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.13.3 (дата звернення: 12.09.2025).

8. Contexts and constructions / ed. by B. Alexander, D. Gabriele. Amsterdam : John Benjamins Pub. Company, 2009. 247 p.

9. Колісниченко Т. В. Рекламний дискурс: поняття, ознаки та функції. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Т. 2, № 13. С. 93–97.

10. Kovalyova T. P., Khant G. O. Means of language game implementation in the advertising text. *»Scientific notes of V. I. vernadsky taurida national university», series: «philology. journalism»*. 2022. Vol. 1, no. 1. P. 131–138. URL: https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/23 (date of access: 13.09.2025).

11.Mlynchyk A. V., Kokkina L. R., Shvedenko A. Y. The functioning of conceptual metaphor in french and ukrainian advertising discourses. *Lviv philological journal*. 2022. No. 12. P. 121–126. URL: https://doi.org/10.32447/2663-340x-2022-12.19 (date of access: 13.09.2025).

12. Сахнюк О. С. Теорії метафори. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. Т. 6, № 74. С. 30–33.

13. 20 Examples of Funny Translation Fails in Advertising. *Lytho*. URL: https://www.lytho.com/blog/translation-fails-advertising/ (date of access: 13.09.2025).

14. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.

15. Fischer R., Karl J. A. Experimental methods in cross-cultural management. *The SAGE handbook of contemporary cross-cultural management*. 2020. P. 111–126. URL: https://johannes-karl.com/publication/chapter_experiments/chapter_experiments.pdf (date of access: 13.09.2025).

16. Chevrolet Trucks «Like A Rock» Commercial, 2007. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IocCC1-jeTY (date of access: 19.09.2025).

17. Завжди поруч заради майбутнього | Наша Ряба. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/Nasha.Ryaba/videos/766113854590362/ (дата звернення: 19.09.2025).

18. Red Bull Energy Drink – Gives You Wiiings. *Red Bull*. URL: https://www.redbull.com/ua-uk (date of access: 19.09.2025).

19. Нова рекламна кампанія «Час побачити більше» для телевізорів Samsung QLED з великою діагоналлю. *Samsung*. URL: https://news.samsung.com/ua/qled-big-inch-tv-campaign-2019 (дата звернення: 19.09.2025).

20. The history of the Apple Think Different slogan - Creative Review. *Creative Review*. URL: https://www.creativereview.co.uk/apple-think-different-slogan/ (date of access: 19.09.2025).

21. Jeep: Go Anywhere. Do Anything. • Ads of the World™ | Part of The Clio Network. *Ads of the World™*. URL: https://www.adsoftheworld.com/campaigns/go-anywhere-do-anything (date of access: 19.09.2025).

22. Let's Go Places - Flexible & Efficient Mobility Solutions | Toyota NZ. *Toyota NZ*. URL: https://www.toyota.co.nz/lets-go-places/ (date of access: 19.09.2025).

23. АЗК WOG. Україна всюди, де наші люди., 2023. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SkfqlRQo0xY (дата звернення: 19.09.2025).

24. Щоразу що треба – це Rozetka і філіжанка кави. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/reel/DLMqwGFt47-/ (дата звернення: 19.09.2025).

25. PrivatBank (@privatbank_original). *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/privatbank_original/ (date of access: 19.09.2025).

26. Cornacchia B. Priceless: A celebration of 25 years. *Mastercard*. URL: https://www.mastercard.com/news/eemea/en/perspectives/en/2023/priceless-a-celebration-of-25-years/ (date of access: 19.09.2025).

27. Greaves R. 20 Logo and Slogan Examples to Inspire Your Designs. *Free AI Logo Maker & Brand Designer for Entrepreneurs | Logome*. URL: https://www.logome.ai/blogs/logos-with-slogan (date of access: 19.09.2025).

28. Morshynska. Моршинська. Природа твого тіла. Відновлюйся щодня, як задумано природою., 2020. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qoMCzMbra5E (дата звернення: 19.09.2025).

29. America Runs On Dunkin'. *TMBW: The They Might Be Giants Knowledge Base*. URL: https://tmbw.net/wiki/America_Runs_On_Dunkin' (date of access: 19.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 7
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111-3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.37

ЕСТЕТИКА СИМВОЛІЗМУ У ТВОРАХ С. КОЛРІДЖА

THE AESTHETICS OF SYMBOLISM IN S. COLERIDGE' S WORKS

Антонова В.Ф.,
orcid.org/0000-0002-6913-1661
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Українського державного університету залізничного транспорту

У статті розкрито художню своєрідність поезії С. Колріджа, виявлено специфіку символу як художнього прийому. Різноманітне використання символів є невід'ємною частиною художнього світу С. Колріджа. Авторська творчість С. Колріджа також нерозривно пов'язана з англійською літературною традицією. Продовжуючи традиції англійського романтизму, митець розробляє свій авторський варіант теми, ідеї, жанру, художнього прийому літературного тексту. Основним для творчого процесу С. Колріджа є уява, яка займає центральне місце в романтичній естетиці автора.

Особливості творчої індивідуальності автора, такі як багатошаровість, багатовимірність змістовного простору творів, символічність образів яскраво проявилися в його творах «Сказання про Старого Мореплавця», «Кубла Хан», «Крістабель» і віршах. Специфіка поетичної спадщини С. Колріджа полягає в широкому використанні різних символів і образів, що обумовлено символічністю його поетичного мислення. Автор також розробив ідею злиття уяви і дотримувався вірності правді природи, що є одним з теоретичних досягнень С. Колріджа. Символ є специфічним засобом ставлення людини до світу, художнього втілення задуму. Творам художника властиві символи, пов'язані з природою, а саме образи Місяця і Сонця, птахів і дерев, води і змій. У творчості митця простежується переплетення словесних, живописних можливостей поетичної мови з метою відображення почуттів, настроїв, душевних станів людини. Основа художньої свідомості автора складається з трансцендентального уявлення про створення світу, відчуття духовної спорідненості Бога, природи й людини. Проведений аналіз показав, що численні «водні» образи займають значне місце у творчості С. Колріджа, створюючи самобутню картину світу та образний ряд лірики. Згідно з художньою концепцією С. Колріджа процес пізнання світу відбувається за допомогою самопізнання суб'єкта, де істина є кінцевою метою.

Ключові слова: символ, уява, романтизм, С. Колрідж, образи.

The article reveals the artistic originality of S. Coleridge's poetry and highlights the specificity of symbols as an artistic technique. The diverse use of symbols is an integral part of S. Coleridge's artistic world. S. Coleridge's creative work is also inextricably linked to the English literary tradition. Continuing the traditions of English Romanticism, the artist develops his own version of the theme, idea, genre, and artistic technique of the literary text. The main element of S. Coleridge's creative process is imagination, which occupies a central place in the author's Romantic aesthetics. The distinctive features of the author's creative individuality, such as the multi-layered, multidimensional nature of his works and the symbolism of his images, are clearly evident in his works "The Rime of the Ancient Mariner," "Kubla Khan," "Christabel," and his poems. The specificity of Coleridge's poetic legacy lies in his extensive use of various symbols and images, which is due to the symbolism of his poetic thinking. The author also developed the idea of merging imagination and adhering to the truth of nature, which is one of Coleridge's theoretical achievements. A symbol is a specific means of a person's attitude to the world, an artistic embodiment of an idea. The artist's works are characterized by symbols associated with nature, namely images of the Moon and the Sun, birds and trees, water and snakes.

The artist's work reveals an intertwining of verbal and pictorial possibilities of poetic language with the aim of reflecting human feelings, moods, and states of mind. The basis of the author's artistic consciousness consists of a transcendental view of the creation of the world, a sense of spiritual kinship between God, nature, and man. The analysis showed that numerous "water" images occupy a significant place in S. Coleridge's work, creating a unique picture of the world and a series of lyrical images. According to S. Coleridge's artistic concept, the process of cognition of the world occurs through self-knowledge of the subject, where truth is the ultimate goal.

Key words: symbol, imagination, romanticism, S. Coleridge, images.

Постановка проблеми. Епоха романтизму відобразила процес національного відродження, що виявилося у підвищеному символізмі та зверненні до національних витоків у творах С. Колріджа. Актуальність роботи полягає у виявленні своєрідності художнього світу автора, перш за все, у використанні символів та аналізу образного ряда поезії С.Колріджа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з магістральних напрямків у вивченні творчості С.Колріджа в 70-ті рр. стало трактування біблійної образності та символів природи у філософії та поезії С. Колріджа крізь призму «релігійного символізму» поета. У книзі «Спів гори Абори» (1987) Х. Пайпера [12] досліджується біблійна тематика і природа символів у творчості англійського філософа і письменника С. Колріджа. Так Х.У. Пайпер відзначає «біблійний і пейзажний символізм» («Biblical and Natural Symbolism») у поемі «Старий моряк», «готичний символізм» («Gothic Symbolism») у поемі «Крістабель» і «райський символізм» («Paradisical Symbolism») в «Кубла Хане». Простежуючи стійкий інтерес С. Колріджа до біблійної символіки, починаючи з 1794 року, коли він залишив Кембриджський університет, щоб стати поетом і проповідником, Х.У.Пайпер виокремлює два джерела «релігійного символізму» С. Колріджа: пейзажну лірику кінця 18-го століття (пантеїстична концепція природи як символу Бога, що трактується за допомогою емоційної реакції на пейзаж) і «апокаліптичний символізм Ньютона». Х.У. Пайпер зазначає, що внесок С. Колріджа в англійську романтичну поезію пов'язаний з втіленням колишнього релігійного символізму в символізм поетичний. Одним з найбільш важливих складових символу є почуття, переживання (feeling), пов'язане зі змістом (meaning). Символ наділяється новим значенням у порівнянні з традиційним уподібненням знаку з алегоричним або аналогічним значенням. С. Геппел у праці «Релігійна уява Колріджа» (1983) виокремлює англійського романтика як «інтелектуальний материк», який вплинув значною мірою на інтелектуальний розвиток видатних особистостей однієї з найвидатніших епох європейської історії. На рубежі 18–19 століть відбувається справжня революція умов,визначена вражаючим взаємопроникненням природничих наук, мистецтва, політики, філософії, релігії, що відбилося в поемах У. Блейка (1757–1827), хімічних експериментах Х. Деві (1778–1829), політичних і релігійних трактатах вченого Д. Прістлі (1733–1804).

Автор роботи «Колрідж і Ідея Любові» (1974) Е.Д. Хардінг інтерпретує філософію любові у творчості С.Колріджа за допомогою історії гуманізму в Європі, проблемою співвідношення поезії і філософії в епоху англійського романтизму. Складність інтерпретації спадщини С. Колріджа ускладнюється синтетичною природою гуманістичної думки поета. Це стосується виділення трьох стадій у розвитку сучасного С. Колріджу гуманізму, позначених Б. Віллі: 1 – теоцентрична (Хукер, Мільтон, Дж. Локк), 2 – антропоцентричний (18 століття), 3 – ідеалістично-романтичний, Е.Д. Хардінг наголошує на поєднанні всіх трьох різновидів у світогляді С. Колріджа.

Окремі роботи присвячені також філософським і соціально-політичним поглядам С. Колріджа та В. Вордсворта, наприклад, «Друга натура Вордсворта: дослідження поезії та політики» (1984) Д. Чандлера [5], «Романтизм і релігія. Традиція Колріджа і Вордсворта у вікторіанській церкві» (1976) С. Приккета [13], «Вордсворт і початок сучасної поезії» (1981) Р. Педера [11], «Вордсворт і Колрідж: радикальні роки» (1988) Н. Ро [14]. Творчість В. Вордсворта і С. Колріджа в контексті становлення романтичної традиції в Англії розглядав у книзі «Символістична уява». (1977) Р. Барт [4]. Особливу увагу в даній роботі приділено сутності символіки в поезії романтиків.

У працях зарубіжних літературознавців досліджуються окремі жанри у творчості С. Колріджа. Наприклад, Д. Деккер дослідив специфіку образності та пафос оди С. Колріджа «Зневіра» у співвідношенні з естетикою англійського сентименталізму та романтизму. У книзі «Назустріч романтичній концепції природи: поезія Колріджа до 1803 року: дослідження історії розвитку ідей» (1984) [8] Х. Рукмаакер вивчає філософію природи у творчості англійського поета С. Колріджа до 1803 року.

Вітчизняні дослідження феномену романтизму репрезентовані різноплановими роботами. Так, у книзі «Романтизм у поезії. Г. Гейне, Дж. Байрон, А. Міцкевич, Г. Лонгфелло» (2003) [107] О. Ніколенко розглядає творчість яскравих представників романтизму в контексті романтичного напряму та висвітлює своєрідність їх індивідуальних стилів. Творчості С.Колріджа приділено увагу у роботі Н. Романишин та К. Олекши, присвяченої лінгвальним та когнитивним особливостям художньої метафори у поезії Семюела Тейлора Колріджа.

Постановка завдання. Таким чином, недостатня вивченість творчості С. Колріджа і особливо символічність його образного мислення творчості у вітчизняному літературознавстві та зарубіжній критиці визначили завдання нашої роботи. Головна мета – розглянути естетику символізму віршованих творів.

Виклад основного матеріалу. Основним для творчого процесу у автора є уява. Причому С. Колрідж акцентував увагу на розмежуванні її та фантазії, яка виступає як функція пам'яті. («The Fansy is indeed no other than a mode of

Memory emancipated from the order of time and space.» [7, p.223]). Теорія уяви – це те, що є об'єктивно значущим у кольріджевій теорії, що відзначають майже всі дослідники. С. Колрідж підкреслював, що за допомогою уяви в поезії можно втілити ідеальне – в образах, загальне – в конкретному, вічне – в тимчасовому і відтворити новий художній світ, де поетична вигадка стає поетичною правдою.

Іншим принципом естетики С. Колріджа є симбіоз уяви і вірності правді природи, що теж э одним з теоретичних нововведень автора. Вихідною точкою як для філософії, так і для всіх видів мистецтва. Він наголошує на нескінченному розподілу на два протилежних види діяльності». У 4 розділі «Biographia Literaria» митець акцентує увагу на двох основних властивостях поезії – її здатності викликати співчуття читача за допомогою вірності правді природи, і одночасно оновляти предмети завдяки творчій уяві. У своїй поезії він намагався поєднувати ці два суперечливих принципа. Символічність мислення визначає справжнього поета. Він, на думку митця, за допомогою уяви знаходить істину і красу, оскільки основа однієї і іншої – у здатності уяви набувати єдність різноманіття всесвіту. А символ поєднує в собі концентрацію і максимальне розширення змісту твору. «Символічна система також виявляє «образ світу» в художньому тексті набагато надійніше не тільки, ніж відкриті авторські міркування, але і ніж більш явні, проте і більш поверхневі рівні організації художнього тексту» [2, с. 15]. Під символом ми розуміємо «образ, взятий в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений всією органічною і невичерпною багатозначністю образу» [2, с. 11].

Символізм проявляється в образах природи, які виступають як предмет художнього зображення у творах С. Колріджа. Як приклад можна навести вірші С. Колріджа «Dundeon» («Голуб») (1797), «To the nightingale» («Соловей») (1795). В ліричних творах С. Колріджа превалюють образи Місяця, Сонця, птахів, води, змії.

Сонце і Місяць у більшості творів автора протиставлені. Автор поєднує їх в одному контексті для демонстрації гармонії протилежностей і розкриття краси та різноманітності світу. Сонце у С.Колріджа найчастіше має негативний відтінок. Під його покровом відбуваються криваві драми та злочини («Сказання про Старого Мореплавця», «Франція»), є супутником безрадісних і марних днів («Крістабель»). Місяць же супроводжує поета, уособлюючи символ натхнення, любові («Монодія на смерть Чаттертона»). Оберігаючи і нагороджуючи чисті душі, Місяць може також карати («Сказання про Старого Мореплавця»), бути провідником і хранителем таємниць («Гендекасиллаби в дусі Катулла», «Любов»). За взаємодією героїв з Місяцем ми можемо судити про ставлення до них автора. Улюблені художником персонажі завжди під захистом Місяця або ж самі поділяють його риси («Крістабель», «Елліс дю Кло»).

Вода в різних її проявах часто займає особливе місце в образному ряді поезії С. Колріджа. Одним з основних «водних» символів є море. Воно – емблема Англії (вірші «Ода року, що минає», «Північний мороз», «Страхи в самоті», «Ця липова альтанка – моя в'язниця»). Воно (як і річка, і струмки), разом з іншими природними образами, може складати єдиний символ різноманіття «підмісячного» світу, виступати в якості гімну всьому, створеному Творцем («Гімн землі», «Гімн перед сходом сонця в долині Шамоні»). Але не тільки в цій якості воно виступає у романтика. Море – вільна, незалежна стихія. Завдяки взаємодії з морською стихією ми можемо судити про багатьох героїв англійської літератури. Море – невід'ємна частина англійського пейзажу, воно сприяє створенню образів героїв у «Сказанні про старого Мореплавця». Доля головного героя залежить від моря, яке є мірилом добра і зла. У деяких творах С. Колріджа море не завжди має негативну семантику. Наприклад, у «Eolian Harp» («Еоловій арфі») (1795) море виступає як тихий співрозмовник. У «Catullian Hendecasyllables» («Гендекасиллабах у дусі Катулла») (1799) море стає союзником закоханих, з'єднуючи їх. Наприклад, Старий Мореплавець у С. Колріджа ставиться з презирством до мешканців моря, відчуває пекельні муки, а, полюбивши їх, отримує прощення. Море у взаємодії з іншими природними образами, карає і прощає. Доля головного героя залежить безпосередньо від милості моря. Для опису гниючого моря використовуються слова в буквальному сенсі, що символізують загальне зло і руйнування. Конкретність сюжету наділяється поетичним змістом за рахунок символів. Деякі дослідники вже звертали увагу на символізм творів С. Колріджа. Так, Х. Пайпер у книзі «Спів гори Абори» (1987) писав про апокаліптичний і природний символізм творів С. Колріджа. «Для Мореплавця океан – нескінченність, що поєднує в собі красу, відокремленість і жах. З точки зору апокаліптичної розповіді – «Сказання про старого Мореплавця» – розповідь про спокуту, рай і пекло. Океан можна розглядати як природний символ, у розповіді Мореплавця

біблійні та природні символи складно переплелися» [12, с.48]. Море в поезії С. Колріджа виступає мірилом добра і зла. У вірші «Ворон» море – справедливий і непідкупний суддя, який карає за замах на природу, на її гармонію. Але море може заспокоювати, ставати мудрим співрозмовником, другом і покровителем закоханих («Еолова арфа», «Гендекасиллаби в дусі Катулла»).

Річка також часто зустрічається у творах поета. У «Кубла Хане» річка Альф – сполучна ланка між божественним і демонічним світом Хана і Поета. У «Вороні» річковий потік втілює невблаганний плин часу. Він символізує неможливість зміни зробленого вибору. Річка – частий атрибут поезії С. Колріджа. Найчастіше її символіка співвідноситься з символікою річок античного Аїда. Вона з'єднує (розділяє) світи – живих і мертвих, Божественного і Демонічного (фрагмент «Кубла Хан», «Льюті»).

Вир і ставок символізують таємницю і загадку, затягуючи в свої глибини, несучи смерть. Як приклад можна навести «Кубла Хану»: «It flung up momently the sacred river» [6, с. 297]. Велике смислове навантаження несуть символи зливи та дощу, які є союзниками неба і землі («Кубла Хана», «Сказання про старого Мореплавця»), у «Dejection; An Ode» («Зневіра») (1804) уособлюють мрії про зливу, що сприяє пожвавленню почуттів: «Life, and Life's effluence, cloud at once and shower»[6, с. 366]. Мудрість і творче натхнення символізує філософський ключ у вірші «Еолова арфа». Символами чистоти душі є джерело, ключ, струмок. У «The Ballad of the Dark Ladie» («Баладі про смагляву леді») (1834) і «Кристабелі» вони відображають чистоту душі героїні. У «Баладі про смагляву леді» джерело пророкує нещастя, а падіння водного потоку звільняє героїню від ілюзій і мрій: «the brook falls scatter'd down the rock» («струмок стікає по скелі») [6, с.293]. Творче натхнення і мудрість втілює ключ у «Work without hope» («Праця без надії») (1825).

Злива, дощ у поезії С. Колріджа мають значне символічне навантаження. У деяких творах основоположним інваріантним значенням володіє союз неба і землі («Кубла Хан», «Сказання про Старого Мореплавця»). В інших (ода «Зневіра») представлені мрії про зливу, яка б додала життю почуттів, поетичного натхнення, як дощ оживляє все в природі.

Птахи виступають не тільки супутниками поета, вони самі – його символ, втілення. Наприклад, лебідь і соловей уособлюють політ уяви, їхні пісні є частиною творчості художника. Птахи представлені в якості справедливих суддів, які як милують, так і карають тих, хто відвернувся від встановленого Богом порядку (Альбатрос, Ворон). Їх семантика найчастіше позитивна, і С. Колрідж часто оригінально інтерпретує символи птахів. Особливо це стосується образу Ворона, який діє не як вбивця і не падальщик, а справедливий месник. Сова, традиційно страхітливий символ ночі, у С.Колріджа виконує функції хранительки мудрості, вона є вартовим кордону двох світів – божественного і демонічного. Сова може попереджати про неприємності і біди. І тільки двічі С.Колрідж відступає від позитивної семантики образу птахів – у віршах «Страхи в самоті» і «Вогонь, Голод і Різанина».

Менш частий, але не менш важливий образ змії у С. Колріджа. Змія (snake-viper-serpent) С. Колріджа має всі негативні характеристики. Змії в авторській інтерпретації заздрісні, хитрі, брехливі, спритні, вбивають повільно, отрутою злословія («Крістабель», «Елліс дю Кло», «Зневіра: ода»). Змія випробовує віру («Сказання про Старого Мореплавця»). Трактуючи символ змії, поет-романтик не відходить від традиційних уявлень про неї, але, незважаючи на це, створює багатогранні та цікаві образи.

Символіка дерев також використовується у творах С. Колріджа. Наприклад, ліс є хранителем таємниці і випробуванням для головних героїв на міцність. Ліс – притулок для демонічних істот, символ небезпек. Дуб може виступати в різних якостях, будучи вартовим кордону між добром і злом, своїм і чужим світом. У «Кристабелі» він символізує минуле, життя, що минає. Дуб – лицар, повалений молодими деревами в «The knight's tomb» («Могилі лицаря») (1817). Він старий, могутній і справедливий. Як непідкупний страж він стоїть на межі двох світів – темного і світлого («Крістабель», «Елліс дю Кло»). Кедр є символом міцності, готовності боротися до кінця за свої переконання. Однак він може бути наділений і негативною семантикою, як у «Кубла Хане», де кедри байдуже спостерігають за болем і стражданням. Серед поетичних образів С. Колріджа значну роль відіграє ліс. Тут місцезнаходження «позитивних» і «негативних» героїв. Одних він оберігає, інших випробовує на міцність. У лісах живуть демонічні створіння. Колріджівський ліс, перш за все, – символ небезпеки («Крістабель», «Елліс дю Кло»). Гай, навпаки, притулок творців: солов'їв і поетів. Гай приховує їх від мирської цікавості і сує ти. Символами кохання є терновий кущ і жасмин та мирт. Але вони наділені різними відтінками. Терн – це кохання жертовне, приречене на страждання («Три могили»). Жасмин,

мирт є символами щасливого, пристрасного кохання, сімейного благополуччя («Еолова арфа», «Льюті»). Однак у «Льюті» жасмин – символ страждання і загибелі.

Висновки. Відмінною особливістю творчого методу С.Колріджа виступає багатоплановість його художніх творів в імпліментації символів і принципу недомовленості, що відкриває простір для уяви. Ці ознаки творчої індивідуальності С. Колріджа відбилися в його великих творах «Сказання про Старого Мореплавця», «Кубла Хан», «Кристабель» і віршах. Раціональна оцінка цих поем значною мірою звужує їх багатозначність, що суперечує його авторським принципам, магістральним з яких є принцип використання символів. У творах С. Кольріджа знаходить відбиток матеріальність світу через низку символів, які викликають пробудження відчуттів, рух емоцій, плин вражень. Символи у багатьох творах митця виражають думки й почуття автора.

Здійснений аналіз дозволив встановити, що численні «водні» символи відіграють велику роль для розуміння творчості англійського романтика, його авторської картини світу та образного ряду лірики. Головними символами лірики автора також є «природні» символи, які сприяють розкриттю стрижня колріджевської поезії, складають специфіку його поетичного світу, Трактування творчого методу поета розкриває такі якості, як багатошаровість, символічність образів, своєрідність інтерпретації традиційних мотивів і сюжетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Николенко О. М. Романтизм у поезії: посіб. для вчителя – Х.: Ранок ; Веста, 2003. 173 с.
2. Новікова М. А. Символіка в художньому тексті. Символіка простору (на матеріалі «Вечорів на хуторі біля Диканьки» М. В. Гоголя та їх англійських перекладів). – Запоріжжя : Верже, 1996. 172 с.
3. Романишин Н., Олекша К. Лінгвальні та когнітивні особливості метафори у поезії Семюєла Тейлора Колріджа Молодий вчений: № 12 (88), (2020): Молодий вчений, с. 326
4. Barth J. R. The symbolic imagination: Coleridge and the romantic tradition. Princeton : Princeton Univ. Press, 1977. 155 p.
5. Chandler J. K. Wordsworth's second nature: a study of the poetry and politics. Chicago : Chicago Univ. Press, 1984. 313 p.
6. Coleridge S. T. The complete poetical works. Vol. 1. New York : Adamant Media Corporation, 2007. 492 p.
7. Coleridge S. T. Biographia Literaria. Edited by Adam Roberts Adam Roberts, 2014. Edinburgh University Press Ltd. 435 p.
8. Dekker G. Coleridge and the literature of sensibility. London: Vision, 1978. 270 p.
9. Happel S. Coleridge's Religious Imagination. Salzburg Studies in English Literature in 3 vols. Salzburg, 1983. 943 p.
10. Harding A.J. Coleridge and the Idea of Love. Aspects of Relationship in Coleridge's Thought and Writing. L., 1974. p. 4–5.
11.Pehder R. Wordsworth and the beginning of modern poetry. Totowa ; New York : Barnes & Noble Books, 1981. 245 p.
12. Piper H. W. The singing of Mount Abora. London : Penguin books, 1987. 298 p.
13. Prickett S. Romanticism and religion. The tradition of Coleridge and Wordsworth in the Victorian Church. Camdridge: Cambridge Univ. Press, 1976. 295 p.
14. Ro N. Wordsworth and Coleridge: The radical years. Oxford : Clarendon press, 1988. XVI, 306 p.
15. Romantic perspectives. The work of Grabbe, Blake, Wordsworth and Coleridge as seen by their contemporaries and by themselves. London : Harrap, 1964. 272 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 81’373.612.2:316.74+82-1(73)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.38

ФІЛОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕТИМОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСИВНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПОНЯТТЯ “АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ”

PHILOLOGICAL INTERPRETATION OF THE ETYMOLOGY AND DISCURSIVE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF THE “AMERICAN DREAM”

Котиляк Ю.Я.,
orcid.org/0009-0000-1179-6831
аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету

У статті здійснено філологічний аналіз етимології та дискурсивної еволюції поняття «американська мрія» як мовного й культурного явища в текстах XX–XXI століть. Дослідження спирається на методи історичної семантики, аналізу дискурсу, корпусної лінгвістики та культурології, що дає змогу розглянути динаміку змістових трансформацій цього терміна в контексті змін політичних, соціальних і культурних парадигм. Поняття «американська мрія» аналізується не лише як лексична одиниця, а й як ідеологема та символічна конструкція, що відображає ціннісні орієнтири й ментальні уявлення в американському та глобальному дискурсі.

Встановлено, що термін набув популярності в першій половині XX століття завдяки публікації Джеймса Труслоу Адамса «The Epic of America» (1931), де вперше була сформульована ідея національної мрії про добробут, соціальну мобільність і свободу. У процесі свого існування поняття зазнало багаторівневих семантичних зрушень: від утопічного ідеалу рівності до інструменту політичної пропаганди, іронічного літературного образу та об’єкта критичного переосмислення в постмодерному дискурсі. У художній літературі, зокрема у творах Ф. С. Фіцджеральда, А. Міллера, Ч. Адічі та В. Т. Нгуєна, простежується деконструкція цього концепту в контексті соціальної нерівності, расових ідентичностей та іммігрантських стратегій. Особливу увагу приділено рецепції поняття в українському мовно-культурному просторі. Показано, як «американська мрія» функціонує у перекладацьких практиках, літературі української діаспори та публічному дискурсі пострадянського періоду. Підкреслено її амбівалентність як символу надії та інструменту ідеологічного впливу, що проходить крізь локальні фільтри культурної пам’яті та національної ідентичності. У підсумку «американська мрія» розглядається як багатофункціональний культурний знак, здатний до адаптації, переосмислення та перенесення в нові семіотичні системи.

Ключові слова: американська мрія, філологія, етимологія, дискурс, семантика, ідеологема, література, міжкультурна рецепція.

The article provides a philological analysis of the etymology and discursive evolution of the concept of the “American dream” as a linguistic and cultural phenomenon in texts of the 20th and 21st centuries. The study is based on methods of historical semantics, discourse analysis, corpus linguistics, and cultural studies, which makes it possible to examine the dynamics of the semantic transformations of this term in the context of changes in political, social, and cultural paradigms. The concept of the “American dream” is analyzed not only as a lexical unit, but also as an ideologeme and symbolic construct that reflects value orientations and mental representations in American and global discourse. It has been established that the term gained popularity in the first half of the 20th century thanks to James Truslow Adams' publication «The Epic of America» (1931), where the idea of a national dream of prosperity, social mobility, and freedom was first formulated. Over the course of its existence, the concept has undergone multi-level semantic shifts: from a utopian ideal of equality to an instrument of political propaganda, an ironic literary image, and an object of critical rethinking in postmodern discourse. In fiction, particularly in the works of F. Scott Fitzgerald, Arthur Miller, Chimamanda Ngozi Adichie, and Viet Nguyen, we see a deconstruction of this concept in the context of social inequality, racial identities, and immigrant strategies. Particular attention is paid to the reception of the concept in the Ukrainian linguistic and cultural space. It is shown how the “American dream” functions in translation practices, the literature of the Ukrainian diaspora, and public discourse in the post-Soviet period. Its ambivalence as a symbol of hope and an instrument of ideological influence, passing through local filters of cultural memory and national identity, is emphasized. In conclusion, the “American dream” is considered a multifunctional cultural sign capable of adaptation, reinterpretation, and transfer to new semiotic systems.

Key words: American dream, philology, etymology, discourse, semantics, ideologeme, literature, intercultural reception.

Постановка проблеми. Поняття «американська мрія» вже давно перестало бути лише соціальним ідеалом, перетворившись на складний культурно-мовний феномен. Упродовж XX–XXI століть цей термін зазнав суттєвих змін у своєму значенні та дискурсивному функціонуванні. З національного міфу про рівність і процвітання він трансформувався у багатозначний символ, що використовується в різних контекстах від політики до художньої літератури як знак надії, іронії чи критики. Його семантична динаміка відображає ширші зрушення в ідеологічних, соціокультурних та лінгвістичних процесах. Виникає потреба в дослідженні його етимології та дискурсивної еволюції з філологічного погляду, зокрема з урахуванням міжкультурних і постколоніальних інтерпретацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні філологічні та міждисциплінарні дослідження підтверджують, що поняття «американська мрія» функціонує не лише як мовна одиниця, а й як ідеологема з динамічною семантикою. У праці Д. Гірертса «Theories of Lexical Semantics» [7] розкрито підходи до вивчення зміни значень слів у культурному та соціальному контекстах, що є ключовим для аналізу еволюції терміна. М. Гардінер у статті «Ideology: An Introduction» [6] звертає увагу на роль мови в закріпленні ідеологічних структур, а П. Бейкер [2] демонструє, як за допомогою корпусного аналізу можна виявити варіативність вживання понять у публічному дискурсі.

Історичне формування терміна простежується у праці Дж. Т. Адамса «The Epic of America» [1], де вперше системно викладено зміст «американської мрії» як національного ідеалу. Розгортання цього концепту у XX столітті аналізує Дж. Каллен [3], зосереджуючись на соціокультурній зміні його значення. Символічну критичну інтерпретацію поняття демонструє роман Ф. С. Фіцджеральда «The Great Gatsby» [5], в якому показано розрив між мрією та дійсністю. Таким чином, сучасні дослідження засвідчують складну семантичну й дискурсивну структуру терміна, що трансформується залежно від історичного, політичного та культурного контексту.

Постановка завдання. Метою цієї статті є філологічне дослідження етимології та дискурсивної еволюції поняття «американська мрія» у текстах XX-XXI століть. У межах цього завдання передбачається проаналізувати походження та початкове значення терміна в історичному й соціокультурному контексті його формування; з'ясувати, як змінювалися його семантичні параметри під впливом політичних, медійних і літературних чинників; розглянути функціонування поняття «американська мрія» як метафори, культурного міфу та ідеологеми у художніх і публічних дискурсах; а також простежити особливості його рецепції в українському гуманітарному просторі з урахуванням перекладацьких стратегій, міжкультурних адаптацій та постколоніального контексту.

Виклад основного матеріалу. Етимологія ключових культурних та ідеологічних термінів дає важливе уявлення про трансформацію їхніх значень у різних історичних епохах та дискурсивних сферах. Слова, як динамічні лінгвістичні знаки, часто зазнають значних семантичних змін, що відображають зміни в суспільних цінностях, структурах влади та комунікативних практиках. У контексті XX та XXI століть такі трансформації особливо помітні в політично та культурно зарядженій термінології, дискурсивні траєкторії якої перетинаються з критичними моментами в сучасній історії. Ці зміни не тільки відображають лінгвістичні зрушення, але й слугують індикаторами глибших ідеологічних перетворень та переорієнтації наративів у суспільствах.

Етимологія, яка традиційно займається історичним походженням і розвитком слів, еволюціонувала як галузь, що включає соціально-прагматичні та ідеологічні аспекти вживання слів. Історична форма терміна є основою для його дискурсивної мобілізації, тобто способів, якими термін використовується в текстах, промовах та ЗМІ для досягнення конкретних комунікативних та ідеологічних цілей. Цей підхід відповідає принципам історичної семантики та аналізу дискурсу, в яких семантичні шари терміна розуміються як осадження його вживання в різних контекстах. Крім того, поява міждисциплінарних методів, що поєднують філологію, корпусну лінгвістику та культурологію, посилила аналітичні рамки, що використовуються для відстеження того, як терміни накопичують і втрачають значення залежно від політичного клімату, технологічних змін або культурного тиску [7].

Яскравим прикладом є термін «ідеологія», що походить від французького idéologie (кінець XVIII століття), введеного Антуаном Дестутом де Трейсі для позначення «науки про ідеї». Його використання в епоху Просвітництва вказувало на раціоналістичну та епістемологічну орієнтацію, тісно пов'язану з інтелектуальним оптимізмом того періоду. Однак, коли термін увійшов у політичний дискурс, зокрема через марксистську теорію в XIX і на початку XX століття, його значення змінилося. Маркс і Енгельс переосмислили ідеологію як систему спотворених або містичних ідей, що приховують матеріальні умови – це негативне значення широко поширилося в політичних і літературних текстах протягом XX століття [6].

У риториці холодної війни ідеологія ще більше трансформувалася в термін опозиційного дискурсу, позначаючи дихотомію між «вільними» і «індоктринованими» суспільствами. У пізньомодерних і постмодерних рамках ідеологія тепер вивчається не тільки як помилкова свідомість, але й як структурний компонент дискурсу, медіасистем та інституційної мови. Сьогодні в критичній теорії та культурних дослідженнях вона охоплює як нейтральні, так і критичні значення, позначаючи структури вірувань, вбудовані в дискурс і відтворювані через повсякденні мовні практики.

Дискурсивна еволюція таких термінів формується не тільки академічним вживанням, а й їх поширенням у журналістиці, рекламі та цифрових медіа. Все більш мультимодальний характер дискурсу де терміни повторюються і переосмислюються в новинах, хештегах, мемах і політичних документах - значно змінює їх семантичну вагу. Наприклад, термін «сталий розвиток» етимологічно походить від латинського sustinere, що означає «підтримувати» історично асоціювався з економічною або екологічною рівновагою. Наприкінці XX століття його використання різко поширилося в публічному та політичному дискурсі, особливо після опублікування у 1987 році Брундтландського звіту, в якому сталий розвиток було визначено як «розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби». З того часу «сталий розвиток» став плаваючим знаком: його значення змінюється залежно від контексту, від корпоративного «зеленого» піару до закликів активістів до системних змін. Його дискурсивна пластичність ілюструє, як етимологічно стабільні терміни можуть стати ідеологічно пластичними [4].

Семантичні траєкторії таких термінів також виявляють напругу між автентичністю та інструменталізацією. У випадку зі стійкістю, цей термін був запозичений ринковими акторами для легітимізації капіталістичної експансії, одночасно функціонуючи як об'єднуючий елемент для екологічного опору. Ці суперечливі вживання співіснують у публічному дискурсі, створюючи те, що деякі вчені називають «семантичним перевантаженням». Філологічний аналіз, таким чином, виграє від уваги як до діахронічного розвитку терміна, так і до його синхронічної поліфункціональності в рамках конкуруючих регістрів.

Українські лінгвістичні та літературознавчі дослідження також сприяли розумінню того, як терміни еволюціонують у посттоталітарному та постколоніальному контекстах. Наприклад, науковці дослідили, як радянські терміни, такі як дружба народів та народне господарство, були ідеологічно завантажені в державному дискурсі, але зазнали семантичної переоцінки в незалежній Україні. Переосмислення або відмова від цих термінів відображає ширші культурні переговори про пам'ять, ідентичність та мовну політику. У деяких випадках вилучення радянських лексичних одиниць супроводжувалося відродженням дорадянської або західноорієнтованої термінології в рамках ширшої деколоніальної мовної стратегії.

XXI століття, яке характеризується глобалізацією, цифровізацією та посиленням міжмовних контактів, ще більше прискорило дискурсивні зміни. Такі терміни, як «інфлюенсер», «культура скасування», «інтерсекціональність» та «стійкість», з'явилися або швидко змінили своє значення, часто походячи з англійської мови та поширюючись по всьому світу через онлайн-платформи. Їх етимологія є або новоствореною, або семантично переформованою через постійне використання в цифровому середовищі. Швидкість цих змін ставить під сумнів традиційні етимологічні дослідження та вимагає інтеграції з корпусною лінгвістикою в режимі реального часу та критичним аналізом дискурсу. Поява соціальних медіа також сприяла виникненню ефемерних неологізмів та іронічних переосмислень, причому деякі терміни набували широкої популярності, перш ніж бути заміненими або переосмисленими протягом декількох тижнів.

Крім того, поширення алгоритмів машинного навчання та великих мовних моделей впливає на еволюцію дискурсу безпрецедентним чином. Автоматизований переклад, оптимізація ключових слів та контент, створений штучним інтелектом, беруть участь у переосмисленні лінгвістичних норм та популяризації використання конкретних термінів. Це вимагає розширення набору інструментів філолога, щоб включити цифрові методи відстеження частоти термінів, колаборацийних моделей та семантичного зміщення у величезних наборах даних.

Етимологію та дискурсивну еволюцію термінів не можна вивчати в відриві від їхнього соціокультурного контексту. Від ідеологічних переорієнтацій у XX столітті до швидких циклів неологізмів цифрової епохи, історія слів є дзеркалом мінливих реалій, які вони намагаються назвати. Тому сучасна філологія повинна поєднувати історичну глибину з дискурсивною чутливістю, звертаючи увагу як на походження, так і на траєкторії в живому потоці мови. Застосовуючи міждисциплінарний підхід, що поєднує етимологічні дослідження, аналіз дискурсу та цифрові гуманітарні науки, вчені можуть більш повно зрозуміти, як терміни виступають носіями культурного значення та інструментами ідеологічних переговорів.

Поняття «американська мрія» вже давно вийшло за межі свого політичного чи соціологічного ідеалу, ставши глибоко вкоріненим культурним міфом і лінгвістичною конструкцією. Як фраза і як концепція, воно уособлює прагнення до процвітання, свободи та соціального зростання – обіцянку, яка часто відбивається і оскаржується

в американській літературі та публічному дискурсі. З філологічної точки зору, дослідження «американської мрії» вимагає аналізу на перетині семантики, культурної семіотики та літературного представлення, що включає не тільки її лексичний розвиток, але й ідеологічні та символічні конотації, які вона набула з часом.

Термін «американська мрія» був популяризований Джеймсом Труслоу Адамсом у його книзі 1931 року «Епос Америки», де він описав її як «мрію про країну, в якій життя має бути кращим, багатшим і повнішим для всіх, з можливостями для кожного відповідно до його здібностей або досягнень».

Адамс формалізував лінгвістичну конструкцію, яка неявним чином існувала в попередньому американському дискурсі, надавши лексичну ідентичність набору національних цінностей. У філологічному сенсі цей процес номіналізації перетворив комплекс культурних ідеалів на референтну, експортну фразу – потужний акт дискурсивної конденсації. Таким чином, ідеологема «американська мрія» з'явилася не тільки як соціально-політичний слоган, але й як культурний мем, символічний якір, який використовується в різних дискурсивних регістрах, від політичних промов і реклами до літературної критики та популярної культури.

Ця фраза увійшла до лексикону як метонімія національної ідеології та риторичний засіб для політичних і літературних коментарів. З лінгвістичної точки зору, її використання функціонує як на денотативному, так і на конотативному рівнях. Денотативно «американська мрія» означає віру в економічні можливості та індивідуальну свободу дій. Однак коннотативно вона має культурне значення - часто викликаючи іронію, розчарування або критику, особливо в контекстах, де мрія здається недосяжною. Ця семантична подвійність дозволяє фразі функціонувати як спірний знак в американській англійській мові, що піддається змінам у культурних наративах та ідеологічних переформатуваннях залежно від соціального та історичного контексту, в якому вона з'являється. Ця гнучкість робить її особливо привабливою для літературного дослідження [1].

Літературні зображення «американської мрії» відіграли центральну роль у її переосмисленні та семантичній еволюції. У канонічних текстах, таких як «Великий Гетсбі» Ф. Скотта Фіцджеральда, мрія зображується як міраж, зіпсований матеріалізмом і моральним занепадом. Прагнення Гетсбі до багатства і статусу як засобу повернути минуле ілюструє ілюзію, що лежить в основі ідеалу, викриваючи розбіжність між обіцянкою і реальністю. Таким чином, роман здійснює семантичну деконструкцію цього виразу, вказуючи на його метафоричну неспроможність. Подібним чином, «Смерть комівояжера» Артура Міллера зображує мрію як руйнівну ідеологію, яка відчужує і вводить в оману, вкладаючи в американський лексикон трагічний вимір невдачі і самообману. Обидва твори стали символічними критичними роботами, що ілюструють, як література функціонує не тільки як дзеркало суспільних цінностей, але й як інструмент семантичного аналізу [5].

Сучасна література продовжує цю традицію, часто переосмислюючи мрію крізь призму раси, імміграції, гендеру та системної нерівності. Такі твори, як «Американа» Чімаманди Нгозі Адічі та «Симпатик» В'єта Тхань Нгуєна, досліджують мрію з діаспорної та постколоніальної перспектив, ставлячи під сумнів її універсальність та лінгвістичну авторитетність. Ці тексти підкреслюють полісемію мрії та прагматику її використання в транснаціональних контекстах, показуючи, як мова відображає та протистоїть ідеологічним конструкціям. Вбудовуючи критику в особисті розповіді, ці автори збагачують семантичне поле «американської мрії», підкреслюючи її амбівалентність, адаптивність та глибоке переплетення з владними структурами та політикою ідентичності.

Більше того, американська мрія зазнала помітних синтагматичних змін у повсякденному мовленні та ЗМІ, де такі словосполучення, як «зруйнована американська мрія», «прагнення до американської мрії» або «моя версія американської мрії» вказують на її фрагментацію та персоналізацію. Такі модифікації демонструють, як ця фраза функціонує як ідіоматична та продуктивна одиниця в англійському мовленні, здатна як підтверджувати, так і підривати. З філологічної точки зору це ілюструє стійкість культурних ідіом та їхню здатність еволюціонувати, зберігаючи при цьому основні семантичні залишки. Синтаксична гнучкість терміна дозволяє використовувати його як в іронічному, так і в широму значенні, що робить його дуже мобільним знаком, який адаптується до нових соціокультурних ландшафтів.

Аналіз політичної риторики виявляє додаткові шари значення. Політики різних ідеологічних орієнтацій посилаються на американську мрію, щоб виправдати розбіжні політичні цілі - від неоліберальних економічних програм до реформи соціального забезпечення. Ця риторична універсальність вказує на стратегічну двозначність концепції, що підсилює її ідеологічну корисність. Таким чином, вона функціонує в рамках того,

що Ролан Барт назвав «міфологією»: семіотичною системою, в якій знак (мрія) натуралізується як здоровий глузд, приховуючи соціополітичні структури, що лежать в основі його поширення та сприйняття.

В українській лінгвістичній та літературній науці ця концепція також привернула критичну увагу. Вчені підкреслюють перекладацькі виклики та культурні резонанси терміна «американська мрія» в текстах українських авторів у діаспорі або в пострадянських дослідженнях ідентичності та прагнень. Ця фраза часто інтерпретується метатекстуально як символ як надії, так і ідеологічного нав'язування додаючи цінну слов'янську перспективу до її філологічної інтерпретації. Українські літературні тексти, що стосуються американської мрії, часто роблять це з постколоніальною чутливістю, ставлячи під сумнів обіцянки західної модерності, водночас визнаючи культурний капітал, який мрія має в перехідних суспільствах. Ця концепція часто з'являється в оповіданнях про міграцію, вигнання та гібридну ідентичність, що свідчить про те, що навіть поза англо-американським світом вона зберігає свою семантичну привабливість, хоча завжди і проходить через локалізовані культурні фільтри [3].

«Американська мрія» є багатим джерелом для лінгвістичних та літературних досліджень. Вона одночасно функціонує як історичний референт, ідеологічний інструмент та адаптивна лінгвістична одиниця. Її виживання та трансформація в різних жанрах, медіа та соціально-політичних контекстах підкреслюють її центральну роль в американському лексиконі та її ширший резонанс у глобальних дискурсах. Відстежуючи його семантичну еволюцію, літературні запозичення та міжкультурні міграції, філологи та літературні критики можуть отримати глибше розуміння того, як мова служить не тільки для відображення культурних цінностей, але й для кодування та оскарження ідеологічних припущень.

Висновки. У ході дослідження з'ясовано, що поняття «американська мрія» є багатофункціональною мовною та культурною одиницею, яка зазнала значної дискурсивної трансформації від початку XX століття до сьогодення. Від початкового уявлення про соціальний ідеал рівних можливостей термін поступово перетворився на складну ідеологему, яка одночасно виконує функції культурного символу, риторичного засобу та об'єкта критичного осмислення.

Зокрема, в американській літературі «американська мрія» виступає інструментом рефлексії щодо соціальної нерівності, втрати моральних орієнтирів та краху ідеалів. У сучасному дискурсі, особливо в контекстах міграції та постколоніальної критики, вона набуває персоналізованих, а часом і сатиричних відтінків. Попри це, термін зберігає високий рівень впізнаваності та використовується в публічній риториці як засіб формування позитивних наративів.

Аналіз також засвідчив, що в українському гуманітарному просторі поняття «американська мрія» поступово адаптується до місцевих умов, відображаючи прагнення до модернізації, свободи й самоідентифікації. Це свідчить про його універсальну здатність до інтерпретації та культурного переосмислення в різних мовних середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Adams J. T. The Epic of America. Boston: Little, Brown, 1931. 433 p.
2. Baker P. Corpora and Discourse Analysis. *Discourse Studies Reader.* 2013. P. 11–34.
3. Cullen J. The American Dream: A Short History of an Idea that Shaped a Nation. Oxford: Oxford University Press, 2004. 214 p.
4. Dryzek J. S. The Politics of the Earth: Environmental Discourses. Oxford : Oxford University Press, 2022. 304 p.
5. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby. New York : Scribner, 2004. 180 p.
6. Gardiner M. Ideology: An Introduction. *Sociology.* 1991. Vol. 25. No 4. P. 748–750.
7. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford : Oxford University Press, 2010. 341 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 821.111.73-1.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.39

МОДИФІКАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ У ПЛОЩИНІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ

MODIFICATION OF ARTISTIC SPACE-TIME IN THE PLANE OF THE POSTMODERN NOVEL

Кушнірова Т.В.,
orcid.org/0000-0003-3489-2767
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Мокляк О.І.,
orcid.org/0000-0003-1883-1593
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської і української філології
Полтавського державного аграрного університету

Слоневська І.Б.,
orcid.org/0000-0001-6960-0539
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри культурології та зарубіжної літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Пірошенко С.Ю.,
orcid.org/0000-0002-5818-1735
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної літератури та культурології
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

У статті акцентовано увагу на категорії художнього часу і простору, які є невід'ємними складовими літературного твору і безпосередньо визначають організацію і структуру художнього тексту.

Авторками розглядаються ідентифікації категорій художньої літератури доби постмодернізму, серед яких хронотоп посідає одне із головних і вагомих місць, виступаючи універсальною складовою семантичного літературного простору.

Наголошується на тому, що в художньому постмодерністському творі можливі різні способи репрезентації темпоральності в залежності від авторських інтенцій. Автори можуть включати в текст твору інформацію, спрямовану в минуле (ретроспекція) або в майбутнє (проспекція). Час в літературі постмодернізму може сповільнюватися або прискорюватися, підкреслюючи події, наділені особливою художньою значимістю і переміщаючись через незначні події, залишати їх без авторської і читацької уваги.

Зазначено, що час в постмодерністському художньому тексті створюється за моделлю фізичного часу, тому відображає множинність його ознак, таких як безперервність, наповненість подіями, лінійна або циклічна модель руху, але незмінно спрямована з минулого в майбутнє через сьогодення. Послідовність часу в художньому тексті постмодерністів може порушуватися залежно від задуму автора, майстерності письменника в описі подій та характеристиці персонажів.

Проаналізовано хронотоп як один з конструктивних елементів художньої системи роману Майкла Каннінгема «Години», який є тривимірним, але неперервність сюжету реалізується по-особливому, з урахуванням композиційних варіацій. Простежується реалізація просторово-часової організації у романі на прикладі окремих хронотопів.

Відмічено властивості хронотопу, необхідні для аналізу художнього постмодерністського тексту, а саме місце і час дії твору, лінійний або нелінійний розвиток дії, наявність повернень в минуле, зміни між стадіями розвитку сюжету тощо. Вказується, що категорія часопростору у постмодерністському контексті виконує функцію синтезу, відображає світогляд письменника та його естетичні погляди.

Ключові слова: хронотоп, структура художнього твору, категорія, модифікація, постмодерністський роман.

The article focuses on the categories of artistic time and space, which are integral components of a literary work and directly determine the organization and the structure of a literary text.

The authors consider the identification of categories of literary fiction of the postmodern era, among which the chronotope occupies one of the main and significant places, acting as a universal component of the semantic literary space.

It is emphasized that in a postmodern work of art, different ways of representing temporality are possible, depending on the author's intentions. The authors can include information directed to the past (retrospection) or to the future (prospection) in the text of the work. Time in postmodern literature can slow down or speed up, emphasizing events endowed

with special artistic significance and moving through insignificant events, leaving them without the author's and reader's attention.

It is noted that time in a postmodern literary text is created on the model of physical time, therefore it reflects the multiplicity of its features, such as continuity, fullness of events, linear or cyclic model of movement, but invariably directed from the past to the future through the present. The sequence of time in a postmodern literary text can be disrupted depending on the author's intention, the writer's skill in describing events and characterizing characters.

The chronotope is analysed as one of the constructive elements of the artistic system of Michael Cunningham's novel "The Hours", which is three-dimensional, but the continuity of the plot is realized in a special way, taking into account compositional variations. The implementation of the space-time organization in the novel is traced using the example of individual chronotopes.

The properties of the chronotope necessary for the analysis of a postmodern literary text are noted, namely the place and time of the work's action, linear or nonlinear development of the action, the presence of returns to the past, changes between the stages of plot development, etc. It is indicated that the category of space-time in the postmodern context performs the function of synthesis, reflects the writer's worldview and aesthetic views.

Key words: chronotope, structure of the work of art, category, modification, postmodern novel.

Постановка проблеми. З другої половини XX століття у колі наукових зацікавлень літературознавців значне місце посідає аналіз просторово-часових координат художнього твору, а саме дослідження особистісного авторського сприйняття просторово-часової парадигми, дій і думок персонажів у зазначеному вимірі. Тому на сьогодні важливим є вивчення художньої сутності хронотопу, його характеристик та способів зображення у тексті, а також визначення ролі часопростору в літературному творі. При аналізі твору часто стає потрібним визначити просторово-часову структуру та насиченість художнього світу, оскільки цей контент в багатьох випадках характеризує стиль твору чи напрям, а також вказує на доцільність використання оповідних чи динамічних елементів у творі.

На сьогодні у науковій галузі, вивчення проблеми простору та часу в літературних творах постмодернізму є обмеженим. У вітчизняній і зарубіжній науці дуже мало праць, у яких ретельно б обговорювалися і порівнювалися різні часом несумісні, філософські підходи до тлумачення художнього простору і часу, особливо його ролі у сприйнятті й створенні постмодерністського літературного тексту.

Зауважимо, що зарубіжні письменники доби постмодернізму у своїй творчості демонструють високу майстерність гри з часом і простором, використовуючи часові зрушення, поєднання різночасових пластів, збільшують просторову межу завдяки часу. Час і простір визначають параметри художнього світу твору. Їх відношення в романтичній архітектоніці відображають структуру авторської свідомості, її розуміння світу, набір філософських уявлень і, отже, їх інтерпретація– пошук засобів вираження авторської ідеї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що дослідженню хронотопу приділено значну увагу як вітчизняними, так і закордонними вченими. Хронотоп, будучи формотворчою категорією художнього тексту, є однією з ключових і найцікавіших у радянському літературознавстві проблем, зокрема дослідники у своїх працях виявили роль, значимість та функції часопростору у структурі художнього твору.

Час і простір є об'єктом дослідження численних українських науковців, зокрема: Н. Копистянської, І. Роднянської, С. Скварчинської, З. Тураєвої, Т. Кушнірової, Н. Шерстюк тощо [8]. У зазначених дослідженнях хронотоп вивчається як літературознавча категорія, особлива увага звернена його генезу, еволюцію та дискурс.

Категорію хронотопу в сучасній прозі вивчають Т. Бовсунівська, Я. Голобородько, Т. Гундорова, А. Ткаченко, які вказують на просторовість постмодернізму, що полягає у відтворенні всіх раніше існуючих моделей часу та їх взаємодії на ігрових принципах [1; 2]. Варто зазначити дисертацію О. Кискіна «Урбаністичний хронотоп у постмодерністському романі», в якій вчений відзначає посилення фрагментарності, індивідуалізацію часопростору у творах письменників-постмодерністів [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність звернення до проблеми обґрунтована тим, що часово-просторова організація художнього світу на межі XX-XXI століть стала більш складною у порівнянні з традиційними часово-просторовими моделями. Мотивація даного аналізу спричинена необхідністю визначення категорій художньої літератури доби постмодернізму, серед яких хронотоп посідає одне із головних місць.

Постановка завдання. Представлене дослідження полягає у виявленні особливостей модифікації поетики хронотопу та специфіки його організації, що проілюстровано на прикладі постмодерністського роману Майкла Каннінгема «Години».

Виклад основного матеріалу. Початком теоретичного дослідження проблеми художнього часу і простору є трактат німецького дослідника

Г. Лессінга «Лаокоон, чи про межі живопису й поезії» [7], у якому умовно поділено види мистецтва на просторові та часові. Втім, Г. Лессінг на підсвідомому рівні відчував, що цей розподіл не є точним. Тому питання такого поділу в його праці остаточно не вирішене.

У працях радянських вчених послідовно розгорнуто філософське осмислення простору й часу як всеосяжних та всеохоплюючих форм буття матерії, що нерозривно пов'язані між собою, єдність яких проявляється в русі й розвитку матерії. На думку дослідників, хронотоп – це категорія літератури, що виражає нерозривність простору і часу, для яких характерним є взаємоперехід (час характеризується через простір і навпаки) [6].

Важливу роль в осмисленні природи часу та простору відіграла концепція французького філософа А. Бергсона. У його вимірі час сприймається як ланцюг, який приходить до нас у образах, а отже, являє собою результат психологічного, емоційного відбору, зокрема інтенсивність психічних станів визначає плинність часу та наповненість простору [6]. Концепція тривалості А. Бергсона стала переломним моментом в осмисленні цього поняття і підштовхнула дослідження часу у річище феноменології Е. Гуссерля і фундаментальної онтології М. Гайдеґера.

Варто зазначити, що в сучасному літературознавстві виникло кілька підходів до проблеми часопростору. Теоретичний, який передбачає розуміння сутності даної категорії, виявлення її значення, ролі, особливостей функціонування в художньому творі. По-друге, конкретно-практичний, мета якого – дослідження хронотопу на матеріалі творчості окремих письменників. По-третє, комплексний підхід, який би розглядав час і простір в єдності з усіма компонентами літературного твору і категоріями художнього світу.

В останні роки широке розповсюдження здобули міждисциплінарні дослідження. При інтеграції наук з'явився повний спектр робіт, написаних на межі філософії та фізики, культурології та філології, соціології та психології тощо. У цих дослідженнях категорія часопростору розглядається в непорушній єдності з буттям людини [4]. Об'єктом вивчення стає хронотоп мегасвіту, макросвіту і мікросвіту. За словами науковців, дана категорія виступає ключовою категорією існування і осмислення буття. Вона являє собою єдність фактичного, теоретичного і сприйманого часопростору. Саме у цьому контексті виділимо сучасний підхід, котрий являє собою трактування просторовості саме у творах постмодерністської епохи.

Так, сучасні теорії часопростору захоплюють розмаїттям тлумачень. Науковці зазначають, що ентропійна модель світу не є загальною та існує в історії культури всього 100 років, а за 2000 років до цього людство користувалось есхатологічною (переважно християнською у нашому регіоні) концепцією часу. У своїх працях науковець наголошує на відмінності в творі між авторським та неавторським хронопом, або ж міфопоетичним та художнім текстом. Ідеї міфопоетичного часопростору, спираючись на концепції циклічності часу, розвиваються в напрямку мотивації часопростору на основі специфіки національних культурних типів [4].

Доба постмодернізму – епоха руйнування всіх канонів та умовностей. Постмодернізм як сучасне світосприйняття – своєрідний протест проти реальності, полеміка з модернізмом, і одночасно певного роду підведення підсумків і переосмислення. У теорії постмодернізму хроноп стає стабільною категорією. Дослідження М. Ліповецького, І. Скоропанової, В. Куріцина містять звернення до часово-просторової парадигми сучасного роману [2]. Велику увагу приділяють дослідники у постмодерністських творах класифікації хронотопу, таких як: соціальний, культурно-історичний, психологічний, біологічний, фізичний. Кожен із цих типів часопростору має особливі властивості, характеризує певну індивідуальність буття людини, що знаходить відображення в художній творчості.

Хронотоп–невід'ємна складова структури художнього твору, тому взаємодіє з іншими його рівнями. Слід звернути увагу на мовний рівень і систему образів та символів. Ці рівні саме у літературних текстах постмодерністів передають відомості про особливості художнього часу і простору конкретного твору. Художні образи й символи пов'язують категорію хронотопу з реаліями зовнішнього світу, безпосередньо відображаючи індивідуальне світосприйняття людини.

Зазначимо, що більшість класичних уявлень про хронотоп як органічну цілісність сюжетних відношень не повністю працюють при аналізі текстів постмодернізму. Адже для них характерний новий тип семантичної структури, тобто процес, що спільний і в модернізмі, і в авангарді, і в постмодернізмі. Цей тип відокремлює їх і в той же час поєднує.

Зокрема, М. Ліповецький виділяє актуальність теорії хронотопу в аналітичній практиці постмодернізму. Хроноп, на думку науковця, є домінуючою формулою моделювання хаосу в постмодерному тексті. Художня стратегія, зорієнтована

на пошук «розсіяних структур» хаосу, виявленого в образі світу культури (за Ліповецьким), показує значну активізацію творчого хронотопу [5].

Слід зауважити, що постмодерністська література значно змінила традиційну модель побудови часопростору. Цікавою є фрагментарність «мандрівного» тексту, де хронотоп подається хаотично, в оповіді головних героїв не спостерігається послідовність подій, час і простір є змінним, і будується зі спогадів мандрівників [1].

Сучасний автор усвідомлено дестабілізує загальноприйняту модель створення мистецького часу і простору, щоб читач самостійно мав змогу проаналізувати реалії та ситуації, які відбуваються у творі. Автору цікаво замовчувати подальші події, бо інтерпретація тексту читачем може не збігатися з початковим авторським задумом. У творах жанру, наприклад, «подорожі» письменники граються з текстом, часом і простором, що впливає на жанрову специфіку, композиційну структуру та зображення художнього образу. Так, у творах-мандрах відтворюється досить хаотичний та непослідовний характер викладу матеріалу, саме це пов'язане із авторським ставленням до зображуваної дійсності. Простір формується за допомогою авторської інтенції, подорож дозволяє авторові-мандрівникові акцентувати на певних відрізках свого життя, що і призводить до так званої непослідовності часу.

Варто зазначити, що, зокрема, характерним для травелогу є свобода жанру, яка впливає на часово-просторову організацію тексту. Письменники-постмодерністи застосовують цікавий стилістичний прийом–зворотний погляд, який дозволяє створювати мандрівний простір у тривимірній площині. Перед нами одразу постає минуле, теперішнє й майбутнє. Герой-мандрівник подорожує у теперішньому, місця певних локацій призводять до виведення «картин минулого», а майбутнє ж, навпаки, представлено як своєрідна перспектива продовження подій у житті мандрівника. Адже під час мандрування відбувається перегляд життєвих цінностей, формування світогляду, а отже, емоційний стан людини, якщо говорити про художній текст, не регулює структурування часопростору, і останній, відображається через психологічні колізії та внутрішній стан суб'єкта.

Простір у художньому творі постмодерністів багатогранний. До прикладу, вчена Н. Копистянська поділяє його за різними аспектами [5]: локальний (зовнішній) і психологічний (внутрішній). Локальний художній простір переважно поєднує реальний і вигаданий авторами світи. У творі не уточнюється, наприклад, фантастичний світ, його розташування, проте визначаються закони, що діють там, і які не мають нічого спільного зі земними.

Слід зауважити, що трансформація часу, переплетення минулого, сучасного й майбутнього, одночасність подій у різних вимірах впливають на структуру сюжету та композиції і є базою зазначених творів.

Відмітимо, що сучасні науковці визначають також закритий і відкритий простір, а також внутрішній простір, як відтворення автором емоцій, переживань героїв, які потрапляють у чужий світ. Цікавим у цьому контексті є роман сучасного американського автора Майкла Каннінгема «Години» (Michael Cunningham «Hours») [3] Художній простір зазначеного роману є тривимірним, проте неперервність сюжету реалізується особливим чином, з урахуванням сюжетних і композиційних варіацій; багаторазові переходи від однієї сюжетної лінії до іншої не виглядають нелогічними чи абсурдними. Автору вдається майстерно об'єднати ці три сюжетні лінії в одну, у різних розділах роману простір представлений то об'ємно-статично, то об'ємно-динамічно.

У романі «Години» категорії часу та простору набувають особливого значення, стають важливими для всієї структури роману, а сюжет і зміст твору залежать переважно від цих двох понять, які формують темпорально-локальні зв'язки в літературному тексті.

Під час написання роману «Години» М. Каннінгем звертався до твору В. Вулф «Місіс Делловей», а також запозичив риси деяких героїв та їх репліки для створення власного тексту. Таким чином формується складна поліфонічна система голосів, у межах якої «розмивається сама категорія самовираженого «Я» [1]. У творі описано життя і робочі будні письменниці Вірджинії Вульф через історії трьох жінок: самої Вульф, яка працює над романом «Місіс Делловей»; Лори Браун, молодої дружини-матері, яка задихається в рамках свого життя в Лос-Анджелесі; і Клариси Воган, яка організовує вечірку в сучасному Нью-Йорку для свого близького друга-письменника Річарда, який помирає від СНІДу.

Три героїні, які присутні у різній дійсності (реальній та вигаданій), в різний час, утворюють один великий образ – багатогранну сутність. Це передбачало від автора багатовимірного локального зображення, переміщення просторово-часових координат. Героїні поділені і місцем, і часом, проте одночасно об'єднані. М. Каннінгем застосовує метод художнього контрапункту,

завдяки якому в єдину картину твору входять три лінії, що розвиваються паралельно.

Час, який є внутрішнім образом роману, записаний вже у назві, у слові «години», і є своєрідним центром, опорною точкою, яка утримує багатошаровість форми твору. При сприйнятті і наступному порівнянні назви зі змістом твору проявляється категорія часу, у свідомості читача активується концепт *time,* виконується розумовий добір відповідних семантичних та лексичних компонентів слова *hour.*

У творі подано одразу декілька часових відрізків, причому простір і час однієї сюжетної лінії незвичним чином переплітаються з часом і простором іншої, взаємодіючи і пересікаючись на різних рівнях. Розглядаючи категорію художнього часу у творі, варто звернути увагу на те, що час подій у всіх історіях всього лише один день, проте події розгортаються у трьох різних просторах. Час у романі перервний: автор умовно розбиває весь день на невеликі часові фрагменти, логічно завершені, і розповідає про події, які відбуваються у житті трьох героїнь у кожному з цих відрізків. Проте, коли читаєш роман, створюється враження, що швидкість плину часу у творі сповільнена, бо автор детально описує події дня кожної з героїнь та приділяє увагу кожній дрібниці.

Також суттєвим жанровим чинником у постмодерних творах є хронотоп дороги. Мотивація зображення даного хронотопу полягає у створенні нового «тонкого» світу, пошуку місця для себе в іншому світі, допомозі комусь із персонажів чи пошуку спасіння для людства загалом [4].

Коли ми обговорюємо хронотоп дороги, суттєво відрізнити два поняття: дорогу як певну абстрактну дію та її фактичне втілення. Для кращого розуміння цієї дефініції достатньо навести фрази «збиратися в дорогу» і «іти по дорозі», що наочно демонструють зазначену розбіжність. У романі М. Каннінгема «Години» дорога зустрічається і в тому, і в іншому значенні. Твір і починається з мотиву дороги: *«Вона твердо прямує до річки, напевне знаючи, що хоче зробити, але навіть цієї миті задивляється на крейдяні пагорби, церкву й кількох залитих жовтавим сяйвом овечок, що мирно пасуться під вечірнім небом. На якусь хвилю вона зупиняється, переводячи очі з овечок на небо, а тоді йде далі»* [3, с. 9]. І це дорога не тільки до річки, як ми розуміємо в прямому сенсі цього слова, а й шлях життєвого вибору – жити або не жити, траса, яка змінить усе. Таке відчуття, ніби час у цьому епізоді зупинився. Можна стверджувати, що хронотоп дороги у зазначеному епізоді розкритий і як абстрактна дія, і як конкретна її реалізація.

Хронотоп дороги у аналізованому творі тісно пов'язаний з хронотопом зустрічі. Саме сюжет роману будується як ланцюг випадкових і одночасно невипадкових зустрічей, під час яких ми бачимо ті чи інші вчинки героїв, що обумовлюють перелом подій, зміну долі та історії. З іншої сторони, зустрічі сприяють розвитку характерів головних героїв і маркують етапи їх становлення. Все це можливо завдяки незвичайним сплетінням часу і простору в потоці життя, де минуле, теперішнє і майбутнє складають одне ціле.

В романі яскраво описаний момент зустрічі Клариси і Луї, її давнього знайомого: *«Вона впускає його в під'їзд. Звісно. Це Луї. Ніхто інший, принаймні жоден житель Нью-Йорка не дозволив би собі отак просто подзвонити в двері, не попередивши телефоном про свій візит»* [3, с. 123]. Варто звернути увагу на часову координату, вони не бачилися п'ять років, саме тому момент зустрічі є особливим.

Кожна зустріч Клариси з Річардом також не залишається поза увагою. І цих зустрічей декілька. Прокоментуємо одну із них: йдучи другий раз до Річарда, вона ще і не здогадується, що це їхня остання зустріч:– *«Вона кидається у кімнату, Річард у халаті верхи сидить на підвіконні: одна нога худа – у квартирі, а друга, невидима для Кларисси, – у повітрі на висоті п'ятого поверху»* [3, с. 192]. Буквально за декілька хвилин Річард кидається з вікна і розбивається на смерть. Кожна з цих зустрічей не є випадковою чи не важливою, розмови, які відбувається між Клариссою і Річардом і першого, і другого разу допомагають читачу краще зрозуміти життя героя.

Отже, хронотоп зустрічі психологічно значно насичений переживаннями героїв; застосовуються епітети, які характеризують простір у відповідності з характером зустрічі. У романі почуття головних героїв відображаються саме у просторі, який їх оточує. І хронотоп дороги, і хронотоп зустрічі відіграють важливу роль в організації сюжету твору. Введення цих хронотопів дозволяє автору повніше виявити персонажів, описати реальність, в якій вони існують, звернути увагу читача на проблеми цього часу.

Таким чином, час та простір знаходяться у відносинах єдності, сповненої філософського змісту. В романі М. Каннінгема «Години» шлях руху, що об'єднує час та простір, переростає в колооберт життя, загального взаємозв'язку та взаємозалежності елементів буття. В романі практично кожен розділ перекликається з іншим, попередня історія змішується з наступною, простір, в яких розгортається сюжет, дивним чином накладається один на інший, а часові кордони розмиваються.

Дуже символічним є і те, що поняття часу відображується вже і в самій назві роману. Як видно з аналізу поданих прикладів, категорії художнього часу і простору є ключем до розуміння структури і смислової сторони роману М. Каннінгема «Години», який можна вважати яскравим прикладом вдалого поєднання форми і змісту.

Висновки. Моделі представлення часу у світовій літературі постійно змінювалися протягом років. Найсміливіші хронотопні експерименти відзначаються в літературі другої половини XX століття та на початку XXI століття.

Ми зазначили, що у трипеті «минуле – сучасне – майбутнє» перевагу надають майбутньому або ж поєднуються фактичний час і з одночасним (вигаданим) у постмодерністських творах Відповідно письменники описують «інший» час, як того вимагає мистецький задум: трансформація, переплетення минулого, сучасного і майбутнього, одночасність подій у різних вимірах, вплив на побудову сюжету та композиції і є фундаментом творів цього жанру.

Наприклад, простір у фантастичному творі постмодерністів представлено без деталізації топографії, проте в описах соціально-побутових деталей читач може зрозуміти період чи добу (минулу або сучасну), а вигаданий простір – відображення авторської їдеї, пов'язаного з певною ідеєю: інший світ, потойбічний світ, планета Земля після екологічної катастрофи тощо.

Отже, зображений простір у творах постмодерністів постає особливим – через протиставлення (замкнений/відкритий), взаємопереплетення (зовнішній/внутрішній), емоційний аспект (позитивний чи негативний). Так, наповнення простору переважно характеризується синкретизмом – поєднанням аспектів реальних, фантастичних та міфологічних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків.: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с. URL:http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Bovsunivska.pdf (дата звернення: 11.09.2025).

2. Гундорова Т. Післячоронобильська бібліотека: український літературний постмодернізм. Київ. : Критика, 2005. 263 с.

3. Каннінгем М. Години. Пер. з англ. О. Пострaнської. Харків: Віват, 2017. 224 с.

4. Кискін О. Урбаністичний хронотоп у постмодерністському романі : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.06. Київ, 2006. 20 с.

5. Копистянська Н. Час/художній час: до питання про історію поняття і терміна. *Вісник Львівського університету: Серія філологічна.* Львів, 2008. Вип. 44. Ч. І. URL: https://lingua.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/nonna_articles.pdf (дата звернення: 11.09.2025).

6. Король Л. П. Літературно-філософські аспекти осмислення часу та простору в художньому творі. *Від бароко до постмодернізму* : збірник наукових праць в 2 томах. Дніпро: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2013. Вип. XVII. Т. 1. С. 52–57. URL: https://zarlit.dp.ua/index.php/BP/article/view/10 (дата звернення: 15.09.2025).

7. Миленька Г. «Лаокоон» Г. Е. Лессінга: потенціал семантичного підходу. Українські культурологічні студії 1(6). 2020. URL:file:///C:/Users/SV/Downloads/kulturologia_1-6-2020_watermark_Optimized_23%20(3).pdf (дата звернення: 10.09.2025).

8. Шерстюк Н. Хронотоп як літературознавча категорія: генеза, еволюція, дискурс. *Філологічні науки* : зб. наук. праць Полтав. нац. пед. ун-т імені в. В.Г. Короленка. Полтава, 2018. Вип. 28. С. 56–61. URL: https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2fc54b8c-2d1b-4a82-8b8f-40194b9586a6/content (дата звернення: 12.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 37.016:821.09(100)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.40

ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ/СТУДЕНТІВ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

THE PROBLEM OF STUDENT MOTIVATION IN LEARNING WORLD LITERATURE

Рошко М.М.,
orcid.org/0000-0002-8024-8393
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романських мов і зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Гаврило І.В.,
orcid.org/0000-0003-1782-7146
старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Славич Т.Я.,
orcid.org/0000-0002-1928-3237
старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Останнім часом усе частіше зустрічаються нарікання вчителів дисциплін «Українська література» та «Зарубіжна література» на небажання учнів (студентів) читати художні твори. А без процесу читання художніх текстів вивчення літературних дисциплін стає неможливим, адже головною метою їх вивчення є набування студентами/учнями вміння розуміти прочитані багатозначні художні твори, у котрих часто важливі концепції, ідеї, проблеми «закодовані» у підтексті. Першою ж необхідною умовою розуміння художнього тексту є його прочитання. Тож одним із найважливіших завдань викладача/вчителя зарубіжної (української і будь-якої національної) літератури в нинішніх умовах постає необхідність мотивувати студентів/учнів читати художні тексти й опановувати літературознавчі навички для кращого їх розуміння. У статті зроблена спроба навести і систематизувати найсуттєвіші переваги, котрі здобуває учень завдяки читанню художньої літератури, як загальновідомі, так і на перший погляд менш очевидні, в порядку від менш значущих до найважливіших. Для цього тут наводяться, роз'яснюються і систематизуються вміння та компетенції, котрі здобуває учень завдяки як читанню художньої літератури, так і опануванню літературознавчих вмінь, котрі допомагають розуміти прочитані багатозначні художні тексти. Отже, до таких переваг зараховують як збагачення словникового запасу, набування навичок успішного спілкування, передачі інформації, ведення діалогу, вміння переконувати й аргументувати свою думку, так і розвиток естетичного смаку, відчуття стилістичних тонкощів вербальних текстів, розвиток емпатії, спроможності ставити себе на місце іншого завдяки вживанню в образ літературного персонажу, а також співпереживати і краще розуміти інших людей; набуття життєвого досвіду, кращого розуміння себе, своїх справжніх потреб, інтересів, уміння розкрити особисті нахили і таланти; формування особистих цінностей; розвиток творчої уяви тощо.

Ключові слова: зарубіжна література, художня література, процес читання, читацькі компетенції, літературознавчі навички, розкодування художнього тексту, розвиток творчої уяви, емпатія, підтекст.

In recent years, teachers of such subjects as "Ukrainian Literature" and "World Literature" have increasingly reported concerns regarding students' reluctance to engage in the reading of literary works. Without the process of reading, the study of literature as an academic discipline becomes unattainable, as its primary objective is the development of the ability to comprehend complex literary texts in which essential concepts, ideas, and issues are frequently "encoded" within the subtext. The fundamental prerequisite for such comprehension is, therefore, the act of reading itself. Consequently, one of the most urgent pedagogical tasks for teachers of World, Ukrainian, and other national literatures is the motivation of students to read literary texts and to acquire the analytical skills necessary for their interpretation. This article undertakes an attempt to identify and systematize the principal advantages derived from the reading of literary works – both those commonly acknowledged and those which may initially appear less evident – arranged in order from the relatively minor to the most significant. The research delineates, explicates, and structures the competences and proficiencies that students develop not only through reading literary texts but also through the acquisition of literary-analytical skills that enable them to interpret polysemous works of art. Among the advantages we would like to focus on: the enrichment of vocabulary; the cultivation of effective communicative abilities, including the transmission of information, dialogic interaction, persuasion, and argumentation; the refinement of aesthetic sensibility and awareness of stylistic subtleties in verbal art; the fostering of empathy and the capacity to adopt alternative perspectives through engagement with literary characters, thereby facilitating deeper understanding of others; the acquisition of life experience and enhanced self-knowledge, including recognition of authentic needs and interests as well as the discovery of personal aptitudes and talents; the formation of individual value systems; and the development of creative imagination.

Key words: World Literature, fiction, reading process, reading competences, literary analysis skills, decoding of literary text, development of creative imagination, empathy, subtext.

Постановка проблеми. Навчальна програма для середньої школи не є застиглою і незмінною, вона весь час реформується, змінюється, вдосконалюється. Деякі предмети зникають зі списку шкільної програми, деякі до неї додаються. Але у своїй основі канон навчальних дисциплін залишається досить стабільним. Маємо базовий перелік предметів, котрі повинні опанувати школярі. Серед них одне з важливих місць посіла дисципліна «Зарубіжна література». Безперечно, кожна навчальна дисципліна має свій предмет вивчення, методи дослідження, методику викладання, виважену послідовну програму тощо. Важливою є і мотивація учнів вивчати кожну навчальну дисципліну. Необхідним компонентом такої мотивації є розуміння учнями потрібності їм знань та вмінь, здобутих під час опанування такої дисципліни, та їх користі для формування особистості, для майбутнього професійного та особистісного росту тощо. Однак, якщо потреба вивчення багатьох шкільних дисциплін і важливість набутих під час їх опанування знань і вмінь для практичного застосування у дорослому житті здається зрозумілою хоча б з практичної точки зору, то користь від знань і вмінь, набутих під час вивчення дисциплін з літератури, часто школярам не є очевидною. Подекуди вони не усвідомлюють важливості вивчення предмету «Зарубіжна література», як, до речі, й «Українська література». Особливо складно пояснити школярам актуальність вивчення художньої літератури останніми десятиліттями, коли значно спадає інтерес до читання художньої літератури. Діти, молодь, та, зрештою, і дорослі усе більше поринають у віртуальний світ. Вільні години і хвилини проводять у комп'ютерних іграх, в соціальних мережах, в переглядах коротких відеороликів на платформах «Тік-Ток», «Інстаграм», «Фейсбук», «Ютуб» тощо. Уже не тільки процес читання художньої літератури, а навіть процес «живого спілкування» між людьми замінюється зануренням у віртуальний світ. Якщо ж говорити про молодь, котра бере в руки книжку, то і серед незначної частини «читаючих» переважають ті, хто читає так звану «мотиваційну літературу», а не художню.

Необхідно відзначити, що навіть серед тих, хто вважає дисципліни з вивчення художньої літератури (як української, так і зарубіжної) важливими і потрібними, почути чітке логічне обґрунтування практичної доцільності такого вивчення досить складно. Тож у статті буде зроблена спроба обґрунтувати необхідність вивчення зарубіжної літератури в школі та на філологічних факультетах ЗВО та виявити користь від здобутих учнями/студентами компетенцій та вмінь у їхньому подальшому професійному та особистісному рості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми мотивації учнів/студентів щодо вивчення зарубіжної літератури дослідники звертаються нечасто в силу складності даного питання. Адже, як ми вже зазначили проблема активно читаючого учня/студента, ще й тих творів, які подаються за програмою, залишається відкритою. Шляхи, якими науковці-педагоги намагаються залучити своїх вихованців до читання є надзвичайно складними: це й розвиток цікавості до постаті автора (Гірняк М., Дубравська З.), популяризація процесу читання художньої програмової літератури (Ізер В., Ісаєва О.), плекання художнього мислення (Клочек Г., Небеленчук І.), розуміння мотивації художніх образів-персонажів у творі (Удовиченко Л.). Ми ж намагаємося дати наше вирішення даної проблеми та пропонуємо на розгляд конкретні кроки для мотивації студентів до читання.

Постановка завдання. Мета дослідження: розглянути та систематизувати компетенції, уміння та навички, котрі отримують учні/студенти під час вивчення дисципліни «Зарубіжна література» в школі та на філологічних факультетах ЗВО; обґрунтувати практичну значимість таких компетенцій, знань, умінь і навичок для майбутнього професійного та особистісного розвитку. Для досягнення мети дослідження та узагальнення його результатів були використані такі методи: 1) аналіз наукової літератури; 2) метод спостереження; 3) соціальний та психологічний підходи; 4) евристичний метод; 5) метод систематизації; 6) методи узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Які переваги отримує учень або студент у процесі читання художньої літератури? Якщо нам удасться чітко і більш-менш вичерпно відповісти на це питання, ми отримаємо і відповідь на запитання: «А для чого потрібно вивчати «літературні» дисципліни, в тому числі дисципліну «Зарубіжна література», в середній школі та на філологічних факультетах»? Загалом на це запитання ми можемо почути багато відповідей. Але далеко не завжди серед них знайдемо найголовніші, найсуттєвіші.

Так, загальноприйнятими будуть твердження, що читання художньої літератури збагачує словниковий запас, що, безперечно, є корисним для розвитку особистості. Звичайно ж, заперечувати таке твердження не має сенсу. Бо воно цілком правильне. Але і зводити усю важливість процесу читання художньої літератури виключно

до даного твердження є хибним. В такому випадку завжди можна заперечити, навівши як приклад процес розгадування кросвордів, котрий точно буде не менш дієвим для збагачення словникового запасу. Друге розповсюджене твердження полягає в тому, що знання про творчість письменників дає можливість якісно і легко підтримувати інтелектуальні розмови про літературу серед освічених начитаних співрозмовників. Звичайно, і це твердження не є хибним, але ж зведення важливості вивчення об'ємної дисципліни тільки до підтримки особистого реноме освіченої та обізнаної в літературі людини в розмовах про літературу здається нам занадто претензійним.

Безперечно, для того, щоб визначити важливі компоненти потрібності вивчення літератури в школі та ЗВО, необхідно зупинитись на тих перевагах, котрі дає сам процес читання художньої літератури, в першу чергу якісної (світових та вітчизняних шедеврів).

Перейдемо до перерахування тих переваг, котрі надає читачеві процес читання художньої літератури. І почнемо від менш вагомих, але очевидних переваг, до більш важливих на нашу думку.

1. **Читання літератури збагачує словниковий запас читаючого.** Це загальновідома незаперечна істина, але переоцінювати її теж не варто. Потрібно бути чесними, відвертими з учнями/студентами, визнаючи, що бувають випадки, коли людина, котра усе життя багато читала, не вражала ані великим запасом слів і виразів, ані ораторським мистецтвом. І, навпаки, трапляються випадки, коли людина стає блискучим співрозмовником або навіть оратором, незважаючи на те, що ніколи не вирізнялася любов'ю до читання.

2. В діалогах персонажів, їхніх розмовах, думках, спогадах та мріях, враженнях **читач** не тільки знайомиться з новими словами, а **знаходить певні зразки побудови мовлення**, вчиться розповіді, веденню діалогу тощо. І саме знайомство з фразами, з діалогами робить набагато суттєвіший вплив на покращення комунікативних умінь читача, збагачує його можливості вербального вираження почуттів та поглядів, передачі інформації.

3. **Процес читання розвиває смак до якісного тексту**, починає приносити лінгвістичне задоволення, розвиває естетичні стилістичні смаки. Читаючи, ми відчуваємо радість від використання точного слова, від правильної кореляції слів у тексті, від влучного вислову, красивої фрази, від правдоподібно побудованого діалогу персонажів тощо. Тут можна наводити безліч цитат із тверджень багатьох знаменитих письменників про важливість вживання у тексті точно підібраного слова, про відповідальне ставлення до цього. Прикладом такої письменницької вимогливості до свого тексту, відповідальністю при використанні кожного слова і фрази вважають французького романіста Гюстава Флобера. Сюди ж можна зарахувати його учня Гі де Мопассана, американця Генрі Джеймса, англійця Джозефа Конрада та ін.

4. **Читання художньої літератури збагачує загальну ерудицію читача.** Таке твердження теж є незаперечним. Можна навести багато прикладів, коли відомі успішні люди різних професій – науковці, підприємці, політики, керівники, зрештою, митці і в першу чергу письменники – зізнавались, що основною базою їхньої освіти було читання художньої літератури. І дійсно, у творах описується життя різних прошарків населення, персонажі мають різні професії, і з усім цим читач знайомиться як мінімум на загальному рівні. Читаючи, ми пізнаємо зблизька різні історичні епохи, життя людей та їхні цінності як у різні часи, так і у різних країнах. Якщо у творі головні персонажі – можновладці, аристократи – читач знайомиться з їхнім способом життя, манерами, розмовами, проблемами та цінностями. Якщо твір про селян – з нього постає картина життя людини села: селянина, ґазди, фермера тощо. Головними персонажами виступають і лікарі, і вчені, і вчителі, і митці, і військові, і кримінальний елемент тощо. Читач дізнається про різні сфери життя, має уяву про те, що об'єднує усіх людей, і про те, що їх відрізняє. Так, начитана людина вирізняється загальною ерудицією.

5. Читаючи книжки, читач часто асоціює себе з головними персонажами, ніби ставить себе на їхнє місце. Він вчиться співпереживати їм, радіє їхнім успіхам, сумує через їхні невдачі, співчуває їм у моменти їхніх страждань та мук тощо. Цей процес **розвиває у читача емпатію, вміння співпереживати іншому та розуміти його**. При цьому важливо, що головні персонажі можуть бути представниками різних прошарків, різних національностей, різного віросповідання, різних систем цінностей. Співпереживаючи героям книжок, читач вчиться ставити себе на місце іншої людини, краще її розуміти, співчувати їй, навіть якщо ця людина має інше виховання, інші смаки, інші цінності. Це дуже важливо, адже допомагає усунути непорозуміння між людьми, знімає насторогу до іншого, страх інакшого, а звідси – і ненависть до інакшого, відмінного. Не менш важливим є процес набуття вмінь співпереживати іншим людям, тобто радіти чужим успіхам, здобуткам, щастю, так і розділяти біль, сум, горе іншої людини.

6. У молодих людей часто виникають проблеми у спілкуванні з протилежною статтю. Хлопці не завжди добре розуміють дівчат, дівчата – хлопців. У них трохи різні системи координат у житті. Художня література і тут приходить на допомогу: у творах, де головними персонажами є дівчата, читачі-хлопці знайомляться зі внутрішнім світом дівчини, її мріями, сподіваннями, страхами та переживаннями, що допомагає їм у житті краще розумітися на тонкощах психології дівчат, таких на перший погляд незрозумілих з хлоп'ячої точки зору. І навпаки – дівчата співпереживають чоловічим персонажам, проникають у таємниці чоловічої психології тощо. Обговорюючи прочитане, учні краще починають розуміти один одного. Тут варто згадати науковий доробок І. Небеленчук, яка розробила методику використання діалогових технологій навчання зарубіжної літератури, ефективність якої забезпечується співпрацею учнів у парах, мікро- і макрогрупах, залученням різноманітних видів робіт діалогічного спрямування на всіх етапах вивчення художнього твору з урахуванням їхньої родової специфіки [8].

7. У багатьох творах автори намагаються не просто розважити читача цікавими історіями, але і поділитися своїм особистим пережитим досвідом. Вони ніби показують свої помилки і неправильні кроки, а також наслідки, до яких такі дії призводять, таким чином застерігаючи інших від повторення неправильного вибору. Такі твори збагачують наш життєвий досвід, допомагають краще орієнтуватися у житті, особливо на роздоріжжях, коли потрібно робити вибір життєвої дороги. Безперечно, життєвий досвід – це те, що людина пережила, що перенесла особисто, і ніякі підказки такого досвіду не замінять. Але все ж таки краще вчитися на чужих помилках, ніж тільки на своїх. А коли особистість вже хоч трохи орієнтується у життєвих процесах, то може зробити кращий вибір, уникнути багатьох проблемних ситуацій, вибрати правильніший напрямок у житті. Як стверджує Дубравська З.Р.: «У процесі творення митець залишає в тексті «прихований» (implied) варіант самого себе, свого «заступника», водночас надійно захищаючи власне біографічне «я» від читача, який обов'язково реконструює певний образ автора на основі тексту» [3, с. 8]. Таким чином **читання художньої літератури збагачує читача життєвим досвідом**, хай і не прожитим ним прямо, але засвоєним шляхом співпереживання дійовим особам творів, тобто читач ніби співпроживає долі персонажів, пропускає через себе події і ситуації, у котрі потрапляють герої творів.

8. У найкращих творах знаходимо не просто спробу щиро поділитися досвідом, але і донести до читача свої роздуми і висновки про ті приховані причини, котрі часто спонукають людей до тих чи інших вчинків, до того чи іншого вибору в житті. **Проникаючи у внутрішній світ літературних персонажів, читач починає краще розуміти людську психологію загалом, вчиться бачити приховані мотиви вчинків, стає життєвим психологом. А такі знання допомагають краще розуміти інших людей навколо, бачити приховані мотиви їхньої поведінки**, легше розпізнавати фальш у чужих словах і вчинках, а також краще розуміти себе, свої справжні, а не нав'язані модою чи рекламою цілі і потреби. Начитана людина перестає бути легкою здобиччю для маніпуляцій різного штибу (від політичних, економічних, рекламних, до маніпуляцій в особистих стосунках: з колегами, друзями, в коханні тощо).

9. **Читаючи книги, ми ніби вступаємо в діалог з її автором**. Недаремно вважається, що найгеніальніша книга мертва без читача. Вона оживає у процесі читання. Читаючи, ми ніби розмовляємо, точніше, слухаємо письменника. Відомі приказки стверджують, що ми стаємо такими, якими є люди, котрі нас оточують, з котрими ми спілкуємось, дружимо. «Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти». Якщо ти часто спілкуєшся з розумними освіченими людьми, ти вимушений теж бути освіченим і розумним і навпаки. А якщо ти часто «спілкуєшся» з геніальними авторами, читаючи їхні книги – ти теж багато чого від них вчишся.

Читаючи художній твір, ми бачимо те, що нам показує автор, тобто ми ніби підключаємось до погляду письменника і бачимо те, на що він скеровує свій погляд. Ми також чуємо слова і звуки, на котрі автор звертає наш слух. Як слушно зауважив Г. Клочек**,** створюється образ атвора «не тільки на основі даних, добутих безпосередньо з тексту, а й за допомогою «позатекстових» джерел» [7, с. 55]. Автори вчать помічати найсуттєвіше, звертати увагу на найважливіші явища, хай це будуть найдрібніші малопомітні деталі. Тобто, **ми ніби підключаємось своїм зором і своїм слухом до погляду і слуху митця**. Ми вчимося «дивитися очима письменника» на навколишній світ і людей, вибирати найважливіші події, явища, миті в оточуючому світі; вчимося «чути вухом письменника».

10. Спостерігаючи за калейдоскопом картин, звуків, подій, описаних у творі, слідкуючи за розвитком сюжетних ліній, переймаючись долями літературних персонажів, читач пропускає усе це через себе, переживає, і, нарешті, задумується

над сенсом існування. Автор усіма сюжетними ходами та композицією підштовхує читача до думання, до спроб зробити якісь висновки про життя, людину, людство, до певних узагальнень. Читачі вчаться думати, аналізувати і узагальнювати разом із письменником, ніби «підключаючись до мозку генія» вчиться «геніально думати».

11. Важливою ознакою художнього тексту є його «не буквальність». Тут слід нагадати, що загалом усі тексти можна поділити на дві великі категорії. До першої зарахуємо так звані «буквальні тексти», тобто звичайні, у котрих основною вимогою якості є чіткість висловленої думки й однозначність сказаного (написаного). Такі тексти не повинні допускати подвійного або тим паче потрійного тлумачення, не мають давати підстави вбачати у них подвійний смисл, тощо. До цієї групи можна зарахувати більшість відомих видів тексту: юридичні, економічні, наукові, публіцистичні, інформаційні тощо. Друга категорія текстів – це так звані «не буквальні тексти», тексти «полісемантичні», котрі несуть у собі багатозначність і мають не тільки достеменний, очевидний смисл, а часто декілька смислів, окремі з них нерідко є прихованими за різними алегоріями, символами, знаками, натяками. Сюди варто зарахувати більшість релігійних текстів і тексти художньої літератури. Чим вони відрізняються від перших? Тим, що їх значення не обмежується тільки буквальним значенням.

Для прикладу можна згадати притчу Ісуса про сіяння зерен, у котрій Він розповідає, як посівав зерна, і тільки одне, котре потрапило у добрий ґрунт, проросло: «Вийшов сіяч сіяти. І коли він сіяв, деяке впало край дороги, і прилетіло птаство, і видзьобало його. Інше впало на кам'янистий ґрунт, де не було багато землі, і зараз же проросло, бо земля була неглибока. Як зійшло сонце, воно вигоріло; а що не мало коріння, усохло. Інше впало між тернину, і вибуяла тернина і заглушила його. Інше впало на добру землю і вродило одне в сто разів, друге в шістдесят, а інше в тридцять.» [9, с. 68]. Звичайно, не дуже розумним буде виглядати читач (слухач), котрий сприйматиме цей текст слово в слово і повірить, що Ісус тут вчить, як правильно сіяти овес або пшеницю. У цій притчі важливий не буквальний зміст, а алегоричний. Адже тут мова іде не про селянина, котрий сіє насіння, а про Вчителя, про самого Ісуса, котрий «сіє вчення Боже, сіє знання». А різний ґрунт, куди падають зернини – це голови, або «душі» слухачів. Тобто у таких текстах читаєш одне – а за прочитаною історією часто розумієш додатковий, прихований смисл. На цей прихований смисл автор натякає читачеві різними знаками, символами, алегоріями тощо. Такою є природа більшості релігійних текстів, у котрих поряд з буквальним змістом часто присутній і алегоричний. Релігійні тексти насичені алегоріями, символами, складними метафорами. Їх необхідно розтлумачувати, щоб правильно зрозуміти. Такими самими за якістю є і художні тексти. Різниця між ними полягає в тому, що релігійні тексти сприймаються вірниками як правда, навіть як найвища правда, а художні тексти створюються і сприймаються як художня вигадка, хоч і правдоподібна. Для художніх текстів (як і для релігійних) важливим є підтекст і контекстуальні значення. Дуже часто підтекст несе не менш важливе, а іноді і важливіше значення.

Відтак, щоб зрозуміти усю інформацію, котру вміщує художній текст, **читач-учень/-студент на заняттях із зарубіжної літератури (як і на заняттях із української літератури) вчиться умінню розкодовувати усю закодовану у ньому інформацію, вичитати усі можливі значення і смисли, навчитися «читати між рядками», бачити приховані підтексти, розшифрувати усі наявні у ньому символи і метафори, розуміти контекстуальні значення тощо.** Саме такі вміння прищеплюють та плекають в учнях і студентах під час вивчення літературних дисциплін.

12. Ще однією важливою ознакою художнього тексту є його **недомовленість**. Вважається, що якісним художній текст є тоді, коли автор не розтлумачив усі свої ідеї та концепції, а багато чого приховав, але зробив натяки для читача, щоб той самостійно прийшов до потрібних висновків. Сама суть художнього твору часто пов'язана з деякими замовчуваннями найважливішого, бо про дуже глибоке і дуже важливе у житті часто прямо і не виходить сказати. Тут можна навести настанови геніальної американської поетеси Емілі Дікінсон, адресовані поетам: «Кажи всю правду, але кажи її непрямо: Правда повинна засліплювати поступово» і «Бути поетом – значить видобувати дивовижний смисл із банальних значень» [1, с. 318]. Така недорозкритість художнього тексту дає читачеві можливість отримувати насолоду від розгадування таємниці, відчувати радість самостійного відкриття прихованого. Таким чином **читач ніби «дописує за автора недописане», тобто стає співавтором тексту, співтворцем.**

13. Нарешті, **одним з найважливіших надбань при читанні художньої літератури є розвиток творчої уяви**. Коли ми дивимося фільм, знятий за певними художніми романами, то побачимо, як виглядають знайомі нам з книжки

персонажі, як вони жестикулюють, як ходять, як розмовляють, чуємо їх тембр голосу, звертаємо увагу на інтонацію. Але у фільмі ми бачимо те, якими уявив собі цих персонажів кінорежисер, яких акторів підібрав для кожної ролі теж відповідно до своєї уяви, як він скерував акторів зіграти свої ролі тощо. Звичайно, перегляд фільму дає нам і естетичну насолоду, і дозволяє розібратися з певними проблемами, порушеними і у книзі, і у фільмі, тощо. Але ж, переглядаючи кінофільм, ми просто слідуємо за уявою кінорежисера, хай зрідка і генія, однак це ж не наша уява. За нас усе уявив і втілив за допомогою акторів режисер. А коли ми читаємо роман (повість), то ми самі уявляємо, як виглядають створені автором персонажі, який у них тембр голосу, яка міміка, жести, хода тощо. І не тільки уявляємо дійових осіб, але і місце події: пейзаж, інтер'єр тощо. Тобто, під час читання художнього твору, ми самі виступаємо у ролі кінорежисера, усе прочитане відтворюємо особистою уявою. Тому і слід наголосити, що читання художньої літератури розвиває у читача творчу уяву. Як зазначає Удовиченко Л.М.: «Розроблення технології вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи зумовлене: зміщенням акцентів з предметоцентричного навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти, зокрема в сегменті вивчення художніх образів-персонажів, на читацькоцентричне, а також на когнітивні, соціальні та ціннісні маркери (усвідомлення читання художньої літератури як потреби і цінності, аналізу та інтерпретації образів-персонажів творів зарубіжної літератури як засобу формування внутрішнього світу особистості та досягнення успіху в життєдіяльності, вияву національної та громадянської ідентичності, усвідомлення потреби навчатися упродовж життя); соціальною вимогою формування носія української культури, який поважає культуру інших народів» [10, с. 40].

Мабуть, не буде помилкою стверджувати, що жоден шкільний предмет не розвиває в учнів творчу уяву так інтенсивно, як читання художньої літератури (української і зарубіжної). Творча уява, творчий підхід є дуже важливим компонентом для гармонійного росту особистості, необхідним для творчих професій у першу чергу професії митця: письменника, поета, композитора, художника, скульптора, режисера, а також професії архітектора, дизайнера, науковця, журналіста, блогера тощо. Без творчого підходу неможливо бути успішним і в особистісному рості, і в стосунках з близькими, друзями, колегами тощо. Творчий підхід – це те, що так необхідно кожній людині, і це те, чому людину навчити дуже важко. Саме тому «літературні» дисципліни є такими необхідними у переліку шкільних предметів.

Висновки. У процесі проведеного дослідження було підтверджено, що вивчення зарубіжної літератури є важливим чинником не лише інтелектуального, а й духовно-особистісного розвитку учнів та студентів. Художній текст виступає багатовимірним феноменом, здатним формувати мовні, комунікативні, аналітичні та естетичні компетенції, які мають безпосереднє значення як для освітньої, так і для життєвої практики**. Особливо успішно вивчення художньої літератури розвиває творчу уяву, креативне мислення, а також формує гуманність, людинолюбство, терпимість та доброзичливість до інакодумців.**

Систематизація здобутих під час читання знань і навичок дозволяє окреслити ключові результати опанування зарубіжної літератури:

– збагачення словникового запасу та розвиток культури мовлення;

– формування комунікативної компетентності, уміння вести діалог і переконливо аргументувати власну позицію;

– виховання естетичного смаку й уміння відчувати стилістичні відтінки тексту;

– розвиток емпатії, здатності розуміти іншого й співпереживати;

– засвоєння узагальненого життєвого досвіду та формування системи особистісних цінностей;

– оволодіння навичками інтерпретації підтексту та символічних рівнів художнього твору;

– стимулювання креативного мислення і формування творчої уяви.

Таким чином, зарубіжна література у шкільному та університетському курсі постає не лише як навчальна дисципліна, а як багатофункціональний інструмент формування цілісної, гуманістично зорієнтованої особистості. Її вивчення сприяє гармонійному поєднанню когнітивної, емоційної та ціннісної складових розвитку, що робить дисципліну незамінною у сучасному освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бресфілд Дж. Хемінгуей, Джеймс Райт і прийом синтаксичного пропуску. *20th century American Literature after midcentury.* Київ : Вид-во "Довіра", 2000. С. 315–321.

2. Гірняк М. Поняття автора й авторської свідомості в контексті термінологічних проблем сучасного літературознавства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2005. Вип. 22. С. 168–172.

3. Дубравська З.Р. Категорії «образ автора» та «імпліцитний автор» у текстовому аналізі біографічного письма Мартіна Еміса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 43. Том 4. С. 7–9.

4. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. С. 349–366.

5. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія. Київ, 2003. 380 с.

6. Клименко Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. 340 с.

7. Клочек Г. Художнє мислення письменника як формотворчий чинник. *Енергія художнього слова.* Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2008. С. 54–72.

8. Небеленчук І. О. Діалогові технології навчання зарубіжної літератури учнів 5–7 класів: автореф. дис. ... канд.пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література). Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2011. 20 с.

9. Святе Євангеліє. Рим: Edigraf, 1990. 672 с.

10. Удовиченко Л. М. Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи: монографія. Київ: 2020. 352 с.

11.Alexander R. Towards Dialogic Teaching: Rethinking Classroom Talk. Dorchester Publishing Company Incorporated, 2008. 60 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 821.581
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.41

АЛАЙ ЯК ІНТЕРПРЕТАТОР ТИБЕТСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У КИТАЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

ALAI AS AN INTERPRETER OF TIBETAN CULTURAL TRADITION IN THE CHINESE LITERARY DISCOURSE

Хижа І.П.,
orcid.org/0000-0002-3566-4267
викладач кафедри східних мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті досліджується творчість сучасного китайського письменника тибетського походження Алая (阿来) як унікальний феномен культурного посередництва, що поєднує національну традицію та китайський літературний дискурс. Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення механізмів збереження та трансформації культурної пам'яті етнічних меншин у глобалізованому світі. Особливе місце у цьому контексті займає Алай, котрий, належачи до тибетської культури, обрав китайську мову як засіб художнього самовираження, що надало йому можливість доносити цінності власного народу не лише китайському, а й світовому читачеві.

Метою дослідження є виявлення та аналіз стратегій інтерпретації тибетської культурної традиції у прозі Алая, визначення його ролі як культурного медіатора між локальною спільнотою та китайським літературним полем. Завдання статті полягають у з'ясуванні художніх засобів, за допомогою яких письменник трансформує міфологічні та історичні наративи; в окресленні ролі образів природи, ритуалів і фольклорних мотивів у формуванні національної ідентичності; у визначенні місця Алая у сучасному літературному процесі Китаю та його міжнародній рецепції.

Матеріалом дослідження виступають літературні твори письменника, зокрема роман «Коли курява спаде» (“尘埃落定”), збірка «Порожня гора» (“空山”), оповідання «Бджоли літають і кружляють» (“群蜂飞舞”), «Риба» (“鱼”), у яких найяскравіше відображено прагнення поєднати традиційні культурні уявлення з модерними художніми формами. Методологія базується на поєднанні культурологічного, компаративного та літературознавчого аналізу.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що творчість Алая є прикладом новаторського поєднання етнічної автентичності та універсальних наративних стратегій. Автор зберігає ритміку й образність усної традиції, водночас використовуючи поліфонічність і багатошаровість часу, властиві модерністській прозі. Його твори виконують функцію «культурного мосту», що забезпечує діалог між тибетською спільнотою та китайським суспільством, а також інтегрують тибетський досвід у глобальний культурний контекст.

Таким чином, Алай постає не лише як талановитий письменник, а й як інтерпретатор культурної спадщини, здатний зберегти і водночас оновити традицію, забезпечивши її життєздатність у нових соціально-історичних умовах.

Ключові слова: Алай, тибетська література, культурне посередництво, національна ідентичність, китайський літературний дискурс, міф і традиція.

The article explores the works of the contemporary Tibetan writer Alai (阿来) as a unique phenomenon of cultural mediation that combines national tradition and the Chinese literary discourse. The relevance of this study is determined by the need to examine the mechanisms of preserving and transforming the cultural memory of ethnic minorities in a globalized world. A special role in this context belongs to Alai, who, while belonging to Tibetan culture, chose the Chinese language as his medium of artistic expression, thus enabling him to convey the values of his own people not only to the Chinese but also to the global readership.

The aim of the research is to identify and analyze the strategies of interpreting Tibetan cultural tradition in Alai's prose, and to define his role as a cultural mediator between the local community and the Chinese literary field. The objectives of the article include clarifying the artistic techniques through which the writer transforms mythological and historical narratives; outlining the role of images of nature, rituals, and folklore motifs in shaping national identity; and determining Alai's place in the contemporary literary process of China as well as in its international reception.

The research material consists of the writer's literary works, particularly the novel “Red Poppies” (“尘埃落定”), the short story collection “Empty Mountain” (“空山”), and short stories such as “The Bees Buzzing and Flying” (“群蜂飞舞”) and “The Fish” (“鱼”), which most vividly reflect his effort to combine traditional cultural concepts with modern artistic forms. The methodology is based on the integration of cultural, comparative, and literary analysis.

The results of the research allow us to state that Alai's creativity represents an innovative synthesis of ethnic authenticity and universal narrative strategies. The author preserves the rhythm and imagery of the oral tradition while simultaneously employing polyphony and multi-layered temporality characteristic of modernist prose. His works function as a “cultural bridge” that ensures dialogue between the Tibetan community and Chinese society, while also integrating the Tibetan experience into the broader global cultural context.

Key words: Alai, Tibetan literature, cultural mediation, national identity, Chinese literary discourse, myth and tradition.

Постановка проблеми. Проблематика інтерпретації та репрезентації культурних традицій етнічних меншин у межах домінантного літературного дискурсу є однією з найактуальніших у сучасних гуманітарних науках. У глобалізованому світі, де культурна самобутність дедалі частіше

стикається з загрозою нівелювання, питання збереження та трансформації національної ідентичності стають ключовими для літературознавства, культурології, компаративістики. Особливої ваги це набуває у випадках, коли представники меншин обирають мову більшості як інструмент художнього самовираження, адже така стратегія водночас відкриває шлях до ширшої читацької аудиторії та створює ризик втрати автентичності.

У цьому контексті творчість Алая постає як унікальний приклад культурного посередництва. Як тибетець за походженням, він водночас є автором, що пише китайською мовою, інтегруючи локальні міфологічні, релігійні й соціокультурні уявлення у простір китайської літератури. Такий підхід дозволяє йому виступати репрезентантом тибетської традиції для китайського читача та посередником у діалозі культур. Проблема, яку ми ставимо у цій статті, полягає у визначенні механізмів, завдяки яким Алай інтерпретує і трансформує тибетську культурну спадщину, зберігаючи її автентичність та водночас адаптуючи до іншого літературного середовища.

Наукова значущість цієї проблеми полягає у можливості поглибити розуміння взаємодії між національною традицією та літературним дискурсом більшості, а також у визначенні ролі митця як культурного медіатора. Практичне ж завдання полягає у формуванні адекватних підходів до аналізу подібних феноменів у світовій літературі, що сприятиме розвитку компаративних студій і осмисленню процесів глобалізації та культурної інтеграції без втрати етнічної самобутності.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідження творчості Алая в китайському та англомовному академічному дискурсі послідовно описують його як одного з найпомітніших авторів з-поміж «етнічних» письменників Китаю й акцентують на поєднанні локальної традиції з модерними наративними формами. У праці Сабіни Найт про «меншинну прозу» Китаю Алай визначений як один із найвідоміших авторів тибетського походження; підкреслено його шкільну соціалізацію в китайській мові та канонічний статус роману «Коли курява спаде» як твору, де «хитромудрий оповідач-“дурник”» фіксує згасання системи туземних вождів [1].

У критичному полі важливим є інтерв’ю з Алаєм у World Literature Today, де сам письменник посилається на есей Лі Цзіньцзе про «перейменування дійсності» в романі «Коли курява спаде» [2]. Це свідчить про увагу автора до мовних стратегій як механізму переозначення історії та досвіду. У китайському літературознавстві простежується кілька напрямів: аналіз «поетичної нарації» Коли курява спаде як домінантної стилістичної риси [3]; вивчення проблематики мови–крові–суб’єктності [4]; дослідження алегоричної структури та образної системи у творах «Коли курява спаде», «Порожня гора», «Пісня про Ґесара» [5].

В англомовному академічному просторі Алая часто позиціонують у межах концепції «історіографічної метафікції», підкреслюючи його здатність полемізувати з націоналістичними історіями та пропонувати альтернативні моделі пам’яті. Останні студії також акцентують на «критичній ностальгійній ліриці» в його поезії та оповіданнях як способі осмислення історії Східного Тибету. Водночас у полі синологічних досліджень його часто наводять як приклад письменника, що інтегрується у китайський літературний мейнстрім («ставати більшістю»), не втрачаючи етнічної специфіки [6].

Отже, попри наявність ґрунтовних студій, що окреслюють поетику Алая як поєднання поетичності, поліфонічності, алегорійності та історіографічності, науковий дискурс і досі залишається фрагментарним. Бракує цілісних праць, спрямованих на аналіз механізмів культурної медіації, інтеграцію корпусу «малої прози» до ширшого літературознавчого контексту, розробку концепту багатошаровості часу як засобу трансформації традиції, а також системного осмислення рецепції Алая в китайському та міжнародному академічному полі. Саме ці прогалини визначають перспективи подальших досліджень і зумовлюють актуальність звернення до його творчості в сучасному літературознавстві.

Постановка завдання. Метою статті є з’ясування особливостей інтерпретації тибетської культурної традиції у прозі Алая та визначення його ролі як культурного посередника між локальною етнічною спільнотою і китайським літературним дискурсом. У процесі досягнення цієї мети необхідно врахувати біографічний та культурний контекст становлення письменника, оскільки саме вибір китайської мови як основного інструмента творчості визначив специфіку його подальшої літературної діяльності. Важливим завданням є аналіз художніх прийомів та наративних стратегій, за допомогою яких Алай літературно трансформує тибетську спадщину, вплітаючи у свої твори міфологічні образи, ритуальні практики, символіку природи та елементи усної традиції. Не менш значущим є вивчення того, як у його прозі поєднуються локальні культурні уявлення з модерними літературними формами, серед яких особливу роль відіграють поліфонічність, багато-

шаровість часу та метафоричність оповіді. У полі наукової уваги перебуває й визначення місця творчості Алая у сучасному китайському літературному процесі, а також особливості її рецепції в китайському й зарубіжному науково-критичному середовищі. Зрештою, стаття має на меті простежити, як твори письменника виконують функцію «культурного мосту», забезпечуючи діалог між тибетською традицією, китайським суспільством і глобальним культурним контекстом.

Виклад основного матеріалу. Алай (阿来, нар. 1959 р. у провінції Сичуань) належить до тибетської етнічної спільноти, що значною мірою визначило його культурну ідентичність і тематику подальшої літературної діяльності [7]. Дитинство письменника минуло у багатомовному середовищі, де взаємодіяли тибетська та китайська мови. Уже в юності він зробив вибір на користь китайської мови як головного інструмента творчості, що, з одного боку, відкрило перед ним шлях до ширшої читацької аудиторії, а з іншого – поставило перед ним завдання відтворити багатство тибетської традиції засобами літературної мови більшості. Такий вибір визначив його позицію культурного посередника, який водночас є «внутрішнім» носієм тибетського світогляду й «зовнішнім» інтерпретатором у межах китайського літературного простору [8].

У своїй ранній поезії Алай зосереджувався на темах природи та духовних пошуків, однак справжнє визнання здобув після виходу роману «Коли курява спаде» (尘埃落定, 1998), відзначеного головною літературною премією Китаю – премією Мао Дуня [9]. У цьому творі він поєднав традиційні тибетські уявлення з модерними наративними стратегіями, що дозволило йому не лише репрезентувати локальну культуру, а й інтегрувати її у ширший китайський і світовий контекст. Подальші твори, серед яких збірка «Порожня гора» (空山), «Тибетська душа» та численні оповідання, підтвердили його орієнтацію на розробку тем історичної пам'яті, національної самобутності та культурного діалогу.

Культурний контекст, у якому формується творчість Алая, відзначається складною взаємодією традиційного тибетського світогляду з ідеологічними й естетичними тенденціями сучасного Китаю. Як тибетський письменник, він звертається до міфології, епосу про Ґесара [10], переклавши відому тибетську легенду, роблячи власний вклад до буддійської релігійності, усної поетичної традиції. Як китайськомовний автор, він водночас інтегрує ці елементи у літературний канон більшості, де важливими є принципи модернізму, поліфонічності та історіографічної метафікції. Така подвійна оптика дозволяє йому репрезентувати тибетську культуру не як статичну систему, а як живий, динамічний організм, що здатен адаптуватися та розвиватися в умовах міжкультурного діалогу.

Таким чином, біографічний та культурний контекст творчості Алая є ключем до розуміння його новаторської ролі у сучасній літературі. Він свідомо позиціонує себе на перехресті культур, використовуючи китайську мову для збереження і трансляції тибетської традиції, що робить його не лише письменником, а й інтерпретатором і медіатором у широкому літературному та культурному просторі [11].

Поетика культурної медіації у Алая реалізується насамперед через образи природи та символіку сакрального, що поєднують етнографічний рівень із філософським осмисленням. У різних творах письменника зустрічаються саме природні елементи – вода, гори, земля, вогонь, день та ніч, квіти та рослинність, риби, комахи – набувають функції посередників між традицією та модерним літературним дискурсом. Часом це відбувається через алегоричне перенесення, а іноді через метафорично-порівняльні звороти.

У оповіданні «Риба» ("鱼") порушується питання культурного табу, пов'язаного з водним похованням і уявленням про рибу як «сховище нечистого». Автор підкреслює амбівалентність цього образу: «На тибетських рівнинах поширений звичай водного поховання… Тому для багатьох тибетців риба є табуйованою істотою» (авторський переклад) [12, с. 17]. І продовжуючи оповідь, автор переводить колективний код у площину власного досвіду, наголошуючи на особистісному конфлікті: «Я теж став тибетцем, який їсть рибу… але в роті вона завжди мала присмак розкладу» [12, с. 17] . Риба у тибетській традиції має символічний статус (зв'язок із заборонами, чистотою, сакральним порядком), і коли герой порушує цю заборону, він відчуває не лише фізичний дискомфорт, а й глибший психологічний і культурний розлад. Переживання порушеного табу підкреслюється через образ смерті, коли риба постає як символ тілесної тлінності: «Раптово – риба! Слизька тінь без луски, холодна, ніби мертва плоть (авторський переклад) [12, с. 21]. «Слизька тінь без луски» символізує втрату захисної оболонки, тобто стан беззахисності та вразливості. Холод, «ніби мертва плоть», актуалізує не тільки страх фізичного знищення, а й відчуження від духовної традиції. Таким чином, зоологічний етнографічний елемент пере-

творюється на універсальну метафору екзистенційного страху.

Зовсім інший акцент бачимо в оповіданні «Бджоли літають і кружляють» (“群蜂飞舞”), де Алай звертається не стільки до досвіду порушеного табу, як у попередньому творі, скільки до символів світла й бджіл, які стають маркерами сакральної присутності. Уже перша поява образу має характер епіфанії: акт письма миттєво відкриває простір надчуттєвого – «Коли вони літали я відразу відчув сяйво, тремтіння, почув музику» (авторський переклад) [13, с. 8]. Тут бджоли постають не як проста природна деталь, а як «посередники» між внутрішнім станом автора й космічним ладом. Сяйво та музика маркують момент відкриття, де буденна дія письма перетворюється на досвід духовного одкровення.

Ця символіка розгортається і в подальшому тексті, коли бджола стає знаком духовного прозріння, доступного лише вибраним: *«У голосах учнів раптом прозвучав інший – легший і вищий. Лише Ґеші побачив бджолу…»* (авторський переклад) [13, с. 32], автор вибудовує подвійний рівень значення: для колективу явище залишається непомітним, тоді як для святого Ґеші воно відкривається як індивідуальний досвід сакрального. Бджола тут функціонує як «перекладач» трансцендентного знання на чуттєвий рівень, перетворюючи надчутливий звук дзижчання і образ у матеріальне свідчення духовної присутності.

Таким чином, у оповіданні «Бджоли літають і кружляють» Алай пропонує інший варіант культурної медіації: повне протиставлення «Рибі», де не наявний конфлікт, а фігурує гармонійне співіснування сакрального й буденного. Бджола стає універсальним символом колективної пам’яті у буддизмі, що є характерною релігією тибетського народу, водночас благословляє і відкриває шлях до індивідуального духовного досвіду.

Роман «Коли курява спаде» (“尘埃落定”) пропонує третю траєкторію осмислення традиції – історіографічну. Тут образ гір і пилу поєднує історичну пам’ять із філософським осмисленням часу: *«Снігові гори стоять, як мовчазні свідки – вони пам’ятають і славу, і наше приниження»* [13, с. 15]. Гори в цьому контексті постають не як пейзажна деталь, а як символічні архіви колективної пам’яті, що фіксують і героїчне минуле, і досвід національних травм, уособлюючи тяглість і непорушність історії.

Мотив куряви постає як метафора історії: «Коли курява спадає, речі нарешті набувають імен – тоді й можна розпізнати правду з-поміж оповідок» [14, с. 118]. Тут ідіома 尘埃落定 (chén’āi luò dìng) – «коли курява спаде» символізує хаос подій і травматичний досвід, що приховує істину. Лише після її «осідання», тобто після завершення бурхливих історичних подій, відкривається можливість нового початку.

Цю оптику доповнює символ маків, що набуває у творі амбівалентного звучання. З одного боку, маки – це природна краса, якою милуються герої, а з іншого – джерело багатства і розбещення: *«З вікна замку було видно, як маки буяють у полі. Ці квіти, яких раніше ніколи не було на наших землях, були такими палкими, що запалювали божевілля в кістках людей»* [14, с. 203]. Цей образ позначає двоїсту природу історичного процесу: привабливість зовнішньої форми й приховану загрозу морального та соціального занепаду. Маки стають маркером зламу епохи, де краса й руйнація поєднуються в одному символі.

Таким чином, у різних жанрових формах Алай демонструє три основні механізми інтерпретації тибетської традиції. У оповіданнях – через випробування культурного табу, через епіфанію знаку, що поєднує природу й сакральне; у романі – через історіографічну метафору. У всіх випадках ключовим є не опис, а перекодування традиції в досвід, що робить її зрозумілою для китайськомовного читача без втрати автентичності.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що у прозі Алая образи природи – риба, бджола, гори, курява, маки – функціонують як ключові медіатори культурної пам’яті. У оповіданні «Риба» вони актуалізують конфлікт між колективним табу та індивідуальним досвідом, відкриваючи психологічний і культурний розлад. У творі «Бджоли літають і кружляють» природні символи набувають значення сакральних знаків, що поєднують буденне і трансцендентне, стаючи маркерами духовного прозріння. У історичному романі «Коли курява спаде» образи гір, куряви та маків формують історіографічну метафорику, завдяки якій індивідуальна і колективна пам’ять структурується як наратив про минуле і його травми. Спільним для цих текстів є те, що традиція не репрезентується як застигла архаїка, а постає як динамічний простір інтерпретації, який можна перекодовувати в межах китайського літературного поля без втрати автентичності. Саме ця здатність до культурної медіації визначає місце Алая в сучасному каноні як автора, котрий гармонізує локальне і загальнонаціональне, традиційне і модерне. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому літературному аналізі релігійно-філософських нашарувань у його

прозі (зокрема, буддійських мотивів порожнечі, просвітлення та перевтілення), у системному описі поетики «малої прози» як лабораторії культурних смислів, у компаративістських студіях із творчістю інших авторів національних меншин Китаю, а також у міждисциплінарному осмисленні творів Алая крізь призму глобальних літературних і постколоніальних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Knight S. The Heart of Time: Moral Agency in Twentieth-Century Chinese Fiction. Cambridge, MA: Harvard University Asia Center, 2006. 328 p.

2. Alai. Interview: Naming Reality. World Literature Today. 2002. Vol. 76, No. 2. P. 62–65.

3. Li X. Poetic Narrative in Alai's Dust Settles. *Contemporary Chinese Literature Studies*. 2013. No. 7. P. 55–72.

4. He P. Language, Blood, and Subjectivity in Contemporary Tibetan Literature. *Frontiers of Literary Studies in China*. 2015. Vol. 9, No. 2. P. 223–242. DOI: 10.3868/s010-004-015-0013-6.

5. Zhou X. Allegory and Historical Memory in Alai's Fiction. Chinese Literary Studies. 2018. Vol. 22, No. 4. P. 89–106.

6. Poupard D. Ethnic Minority Language and Sinophone Minority Literature in China. Writing Chinese: A *Journal of Contemporary Sinophone Literature*. 2022. Vol. 1, No. 1. P. 37–59. DOI: 10.22599/wcj.34.

7. Paper Republic. A Lai 阿来. 2019. URL: https://paper-republic.org/pers/a-lai/ (дата звернення: 19.09.2025).

8. MCLC Resource Center. Alai's In the Cloud. *Ohio State University,* 2019. URL: https://u.osu.edu/mclc/2019/09/03/alais-in-the-cloud/ (дата звернення: 19.09.2025).

9. Encyclopedia.com. Alai (1959–). 2006. URL: https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/alai-1959 (дата звернення: 19.09.2025).

10. China.org.cn. Alai (阿来). 2013. URL: https://www.china.org.cn/arts/citc/2013-08/29/content_29863148.htm (дата звернення: 19.09.2025).

11.Alai. The Song of King Gesar. Trans. H. Goldblatt, S. Li-Chun Lin. Edinburgh : Canongate, 2013. 320 p. ISBN 978-0857865530.

12. 阿来. «鱼»机村史诗·空山（在线选读 URL: https://www.99csw.com/book/9460/index.htm (дата звернення: 22.09.2025).

13. 阿来. 群蜂飞舞電子書選本, 2019 (кіндл-вид.). URL: https://www.amazon.co.uk/dp/B07PKDTH6X (дата звернення: 22.09.2025).

14. Алай. Коли курява спаде. / Пер. Н. Кірносова. Харків: Фоліо, 2016. 448 с. ISBN 978-966-03-7534-5.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091:82-94
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.42

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ Й ОКУПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ І ЮН ЧЖАН

ARTISTIC RECEPTION OF WAR AND OCCUPATION IN THE WORKS OF DOKIA HUMENNA AND JUNG CHANG

Бровко О.О.,
orcid.org/0000-0001-7519-4725
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Ільницька М.Б.,
orcid.org/0000-0002-4882-4557
аспірантка, викладач кафедри китайської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Основна мета цієї роботи – виявити та проаналізувати художню рецепцію мотиву війни й окупації в емігрантській прозі Докії Гуменної (1904-1996) і Юн Чжан (Jung Chang; 張戎; 张戎 1952 р.н.). Компаративне дослідження особливостей художнього моделювання травмованої ідентичності в автобіографічній наративній практиці спирається на теоретико-методологічні засади нового історизму, студій травми і пам'яті. Для аналізу мистецького відображення жіночого досвіду окупації частково залучено гендерний підхід.

Творчість представниць еміграції ХХ століття пов'язана актуальними мотивами війни й окупації. Художній світ Докії Гуменної зазнав впливу подій Другої світової війни (1939–1945 рр.), окупації Києва (1941–1943 рр.). Емігрантська проза Юн Чжан має безпосередньо історичне підґрунтя, пов'язане з окупацією японськими військами Маньчжурії (1931–1932 рр.), зміною уряду й ув'язненням батьків авторки як «ворогів» влади Мао Цзедуна (毛泽东).

Персоносфера Докії Гуменної в романі-хроніці «Хрещатий Яр» (1956 р.) – звичайне цивільне населення, психіка якого звідала почуття між життям і смертю, дефіциту провізії, справжнього страху перед постійними обстрілами Києва.

Персонажі Юн Чжан в автобіографічному романі «Дикі лебеді: Три доньки Китаю» (1991 р.) – це бабуся, мати й сама авторка. Образи жінок трьох поколінь постають перед нами в різні часові межі, а також в різному суспільстві: патріархальному та рівноправному. Юйфан (Yu-fang), бабуся Юн Чжан, пройшла життєвий шлях від наложниці Генерала Сюе Чжихен (Xue Zhi-heng), до дружини лікаря Ся (Xia). Юн Чжан показала, якого згубного впливу зазнали всі верстви населення від політичного режиму Мао Цзедуна.

Типологічні зв'язки творчості цих авторок зумовлені передусім позалітературними чинниками, а саме: історичні події минулого століття як різні моделі тоталітарних формацій, що інспірують травматичний досвід, є лейтмотивом емігрантської прози Докії Гуменної і Юн Чжан. У результаті аналізу текстів з'ясовано, що в художній рецепції подій війни й окупації в обох письменниць переважають мотиви страху і безвиході, занурення в психологічний стан персонажів у контексті опису обставин і деталізації побуту.

Ключові слова: емігрантська проза, персонаж, мотив страху, війна, окупація, влада, травматичний досвід, компаративні студії.

The main goal of this work is to identify and explore the artistic specificity of the implementation of the motif of war and occupation in the emigre prose of Dokia Humenna (1904-1996) and Jung Chang (張戎; 张戎, born in 1952). A comparative study of the artistic modeling features of traumatized identity in autobiographical narrative practice is based on the theoretical and methodological principles of new historicism, trauma and memory studies. A gender approach is partially involved in the analysis of the artistic reflection of women's experience of occupation.

In the course of researching the work of representatives of the 20th century emigration, the artistic specificity of the development of motifs of war and occupation on the material of various national literatures was revealed. In the epic poem Dokia Humenna, the events of World War II (1939–1945) and the occupation of Kyiv (1941–1943) are reflected through the traumatic experience of the artist. Emigrant prose by Jun Chang also has a direct historical basis. These are events related to the occupation of Manchuria by Japanese troops (1931–1932), the change of government, and the imprisonment of the author's parents as "enemies" of the Mao Zedong (毛泽东) regime.

The personosphere of in the chronicle novel "Khreshchaty Yar" (1956) is an ordinary civilian population, whose psyche experienced feelings between life and death, shortage of provisions, and genuine fear of constant shelling of Kyiv.

The characters of Jun Chang in the autobiographical novel “Wild Swans: Three Daughters of China” (1991) are a grandmother, a mother and the author herself. The image of a woman in three generations appears before us in different time frames, as well as in different societies: patriarchal and egalitarian. Yu-fang, Jun Chang’s grandmother, went through a life journey from the concubine of General Xue Zhi-heng to the wife of doctor Xia. Jun Chang showed what a detrimental impact all segments of the population suffered under the political regime of Mao Zedong.

The typological connections of the work of these authors are primarily determined by extra-literary factors, namely: historical events of the last century as various forms of totalitarian formations that inspire traumatic experience are the leitmotif of the work of emigre prose by Dokia Humenna and Jun Chang. As a result of the analysis of the texts, it was found out that the motives of fear and hopelessness , immersion in the psychological state of the characters prevail in the context of the description of circumstances and artistic detailing of everyday life in the artistic reception of the events of war and occupation in both writers.

Key words: emigre prose, character, motif of fear, war, occupation, power, traumatic experience, comparative studies.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми інспірована потребою осмислення структурно-змістових і естетико-поетологічних особливостей рецепції історичних подій війни й окупації в різних національно-стильових версіях художньої літератури другої половини ХХ ст. з перспективою реалізації синхронійних і діахронійних компаративних студій. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Література як інтелектуальний код суспільних трансформацій (кінець XIX – початок XXI ст.)».

Специфіка історичного контексту формування романного мислення Докії Гуменної й Юн Чжан зумовлена тиском тоталітарного режиму, діяннями окупаційної влади. У сучасному літературознавстві типологічні дослідження текстів цієї проблематики набувають особливої актуальності, адже дають змогу виявити своєрідність художнього моделювання травмованої ідентичності в автобіографічній наративній практиці, здійснити аналіз літературного матеріалу на методологічних засадах нового історизму, студій пам’яті і травми із залученням гендерного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження ідентичності, специфіки жіночої літератури на матеріалі творчості Юн Чжан висвітлювали М. Содік, Б. Дігал, Н. Паган, С. Фіоре, М. Торікуссууд та інші автори. До вивчення самоідентичності, аналізу постаті жінки-митця в творчості Докії Гуменної зверталися В. Василенко, О. Коломієць, Д. Сачко, Т. Швець, М. Коновалова, В. Родигіна, М. Лаврусенко та інші дослідники. За В. Василенком, в еміграційній літератури ХХ століття актуальною темою є мотив творчого індивідууму, що виступає жертвою і свідком злочинів тоталітарної системи [1, с. 3]. С.Жигун наголошує, що «драматизм жіночого досвіду, який виявляють історичні дослідження, дає широкий простір для формування різноманітних напружених фабул і впливових наративів» [2, с. 56]. Однак аналіз художньої рецепції теми війни та окупації представницями емігрантської прози на матераілі творчості Докії Гуменної та Юн Чжан поки що не досліджені в повному обсязі.

Постановка завдання. Мета статті – виявити особливості сприйняття теми війни й окупації в романі-хроніці «Хрещатий Яр» Докії Гуменної та автобіографічному романі «Дикі лебеді: Три доньки Китаю» Юн Чжан.

Виклад основного матеріалу. Історичні події (Друга світова війна (1939–1945 рр.), окупація Києва, столиці УСРР, та японська окупації Маньчжурії) в історії України та Китаю позначилися на творчості представниць емігрантської прози Докії Гуменної (1904–1996 рр.) і Юн Чжан (Jung Chang; 張戎; 张戎 1952 р.н.). Висвітлення подій війни та окупації в творчості письменниць має історичну цінність, адже в романах авторок можна простежити хронологію подій ХХ ст., знайти мистецькі свідчення психологічного стану цивільного населення, представники якого є персонажами роману-хроніки Докії Гуменної «Хрещатий Яр» (1956 р.) та автобіографічного роману Юн Чжан «Дикі лебеді: Три доньки Китаю» (“Wild Swans: Three Daughters of China” (1991).

Зображення війни та окупації стало однією з провідних тем роману-хроніки Докії Гуменної. Розповідаючи про нацистську окупацію Києва 1941-1943 рр., яка тривало 778 днів, мисткиня створила хроніку «Хрещатий Яр», зосереджену на трактуванні теми війни, боротьби українців і збереженні власної ідентичності. В. Василенко пише: «Автобіографічне письмо Д. Гуменної генетично вписується в “архів свідчень”, напрацьованих повоєнною українською еміграцією, дає підстави говорити про презумпцію травмованості авторки, яка, освоюючи стратегії меморативного письма, стає символічним “агентом”, “провідником” пам’яті» [1, с. 3]. О. Коломієць зазначає, що Докія Гуменна «належала до тих письменників-емігрантів, світосприйняття яких сформувалося в Україні та ввібрало в себе найкращі українські традиції» [3, с. 38], адже мисткиня вже в зрілому віці в 50-х роках ХХ ст. переїхала до США. Д. Сачко розглядає стратегію побудови «персо-

нальної моделі письменниці» [4] і зазначає, що «літературні критики та колеги-письменники звинувачували Д. Гуменну в антисемітизмі та в невиправданій критиці діяльності Організації українських націоналістів в роки Другої світової війни у Києві, що були нібито виявлені в романі» [5, с. 30]. Від мисткині вимагали внести зміни в роман-хроніку «Хрещатий Яр», проте вона залишила залишити свій твір як замислила [5, с. 30]. Докія Гуменна бувши безпосередньо свідком окупації нацистами столиці тогочасної УСРР в романі-хроніці «Хрещатий Яр» змогла детально передати атмосферу несподіваності поневолення Києва, переживання українців й всенаціональне горе: «*Війна вже розпочалася, а люди йшли на базар із кошиками, їхали на прогулянки, читали про таврів... а вже були збомбардовані усі великі міста й не були то ніякі маневри. Справжня війна, якої всі чекали й яка прийшла несподівано. Прийшла вона відразу в Київ – модерна повітряна війна, а не якісь там далекі прикордонні околи, що про них довідуєшся із газет»* [6, с. 8].

Під час окупації кияни позбавилися страху висловлювати критичні думки щодо радянської влади. Докія Гуменна робить наголос на відчутті «вільних» людей без радянських псів, навіть в складних умовах окупації: без води, електрики, достатньої кількості їжі: *«Київ жив своєрідним неповторним життям, – безгосподарного, бездержавного міста. Погасали зв'язки із владою, – вже вільно дихали груди. Розв'язувалися у всіх язики, – тепер можна все, що думаєш, говорити. Можна критикувати всю вчорашню брехню, добровільно-примусові позики, суд за десять хвилин спізнення, лаяти тих, що нищать і топлять у Дніпрі народне, нами запрацьоване, добро…»* [6, с. 82]. Авторка в «Хрещатому Ярі» зобразила понівечений український народ, який врешті-решт позбувся тиску сталінського режиму: *«Тепер хоч яке тяжке життя, хоч як душать німці, – а величезна свобода слова. Ніхто не боїться, що на нього донесуть. Всі так одностайно ненавидять їх! Хоч цю одну волю мають»* [6, с. 337].

Війна оголила економічні проблеми, яку влада замовчувала та приховувала. Так, ми можемо спостерігати як герої роману-хроніки вже не бояться говорити правду про брак продуктів в магазинах, бо знають, що їх не заарештують як «ворогів народу»: *«Мало того, що покинули, ще й скільки вони потопили в Дніпрі продуктів. На десять років! Чому було не роздати людям? А скільки на станції всього гниє, пропадає! Директори усякі повикидали на землю, бо їм треба вагонів. До вагонів під'їжджають рефрижератори і звідти вивантажують бебехи, меблі, роялі. А масло стоїть поруч, розтає на сонці, м'ясо – смердить. Та це я для армії!»* [6, с. 69]. Авторка не дарма торкається теми їжі під час війни та окупації Києва, адже маючи провізію людина виживе за різних умов. Після пустих полиць в магазинах, після постійної нестачі масла, ціна якого була зависока для народу, ми бачимо як один чоловік ледь тягне на спині мішок із цукром: *«– А ви підіть он туди до заводу, там його гори є! Гибель! Всім роздають, хто хоче, – порадив він зголоднілим курортникам. – А як підете до міста, то там крамниці усе дурно роздають. Наберете собі, чого схочете. Себто як? – А так, що сказав Сталін в радіо – все розбити, поламати, які де не є трактори, машини, комбайни. Хліб на пні спалити, – щоб не дісталося німцеві»* [6, с. 25]. Таким чином, Докія Гуменна показала справжнє ставлення радянської влади до українського народу. Народ є непотрібним ґвинтиком системи, яка дала тріщину, системи, яка зазнала поразки, хоч і тимчасової: *«Всі вони, ті, що вертаються останнім поїздом розламаного розпису руху, мабуть, помруть тут не від бомби, а від голоду. До Дніпропетровського все було, як і в мирний час, навіть розносили у вагонах булочки й чай, війна була десь далеко. В Дніпропетровському дихнула на них розпалена паща, захлиснуло виром машин, клунків, несамовитих і розгублених юрб, піших з наплечниками, отар худоби, – все це пливе, пливе і пливе на схід, з правого берега Дніпра на лівий»* [6, с. 24–25].

За словами О. Коломієць, «Хрещатий Яр» Докії Гуменної – це «широке епічне полотно із численними багатоликими людськими характерами різного суспільного стану, рівня свідомості та культури» [3, с. 112]. Мар'яна – метафоричне втілення душі понівеченої нації, ідентичність якої постійно та цілеспрямовано нищила радянська влада. Думки цього персонажа узагальнено передають тогочасні суспільні настрої: *«Утікають тільки ті, що нагинали народність розвиватися не самобутньо, як вона з кореня може, але як їй наказують зверху. Тепер їх вивозять за тисячу кілометрів від подій і називається це актом героїзму, боротьби. А от Мар'яна хоче на своїй шкурі спробувати, що то таке – фашизм, а не з чуток робити висновки. Безглуздо утікати, місце її тут, у самому казані»* [6, с. 30]. В образі Мар'яни ми бачимо художню фіксацію змін психологічного стану людини під тиском невизначеного майбутнього. Зокрема, можна виокремити мотив покірності долі: *«Що буде з Києвом, те буде й з нею. Поділить із ним лиху й щасливу долю, яку*

доведеться. І ясно, спокійно, легко їй на душі» [5, с. 60]. Вир переживань через війну й окупацію також знаходимо в ліричних відступах: *«Війна! Тут і смерть, і розтління, і грубі звички, і ніжна жалість…»* [6, с. 74].

Докія Гуменна зафіксувала в романі-хроніці згубні події під час нацистської окупації: *«Все стає дибки. Безладдя й хаос. Німці намагаються якийсь порядок ввести, але саме в тій дозі, якої потрібно, щоб їм було легше експлуатувати ще нерозтягнене. Німецька сила діє не виховавчо, а по-військовому точно, репресивно. От на хлібному заводі розстріляли цілу зміну робітників – невинних. Розстріляли, бо знайшли уламки скла в борошні»* [6, с. 292].

Письменниця простежує, як війна впливає на людину та робить її збайдужілою навіть до близьких, як психологічний тиск викривлює і пригнічує емпатію на приклади Слави, найкращої подруги Мар'яни. Подруга під впливом страху за своє життя майже позбавляється людяності: *«– Славо, що мені робити, я захворіла, – жалібно пищить Мар'яна. – Як же я піду в ту кашу? Я там пропаду.*

– Роби, як знаєш, – відповідає, не дивлячись у вічі, Слава, та сама Слава, що вчора благала: „Будьмо разом, не кидай мене, допомагатимемо одна одній». Тепер вона каже: – Будь, як хочеш» [6, с. 54]. Важливо, що письменниця намагається бути відстороненим автором, без зайвих емоцій чи осуду.

Ще одна тема, обрана авторкою для роздумів, – викривлена реальність на війні. Адже безсонними ночами цивільні здригаються від страху під гуркіт гармат: *«З першої години ночі – гарматна стрілянина, нібито з бульвару Шевченка дальнобійна стріляє на п'ятдесят кілометрів. Чи з Деміївки? Чи німці на мости палять?.. А потім – безтурботність?»* [6, с. 93]. А вдень настає позірна безжурність. Цей свого роду абсурд увиразнює психологічний стан: *«На Володимирській буде бій, а на Хрещатику продаватимуть папіроси»* [6, с. 93].

Представниця китайської емігрантської прози Юн Чжан зобразила вплив на корінних мешканців і наслідки японської окупації Маньчжурії. Юн Чжан народилася в 1952 році в Ібіні, провінція Сичуань, її батьки були партійними чиновниками [7, с. 85]. Вона виїхала з Китаю до Великої Британії в 1978 році та отримала ступінь доктора філософії з лінгвістики в 1982 році в Йоркському університеті – перша людина з комуністичного Китаю, яка отримала докторський ступінь у британському університеті [8]. Н. Паган вбачає, що завдяки охопленню широкого часового проміжку в романі «Дикі лебеді», Юн Чжан показала різні форми кохання, які проявляються на тлі монументальних політичних змін, що відбуваються в Китаї протягом значної частини двадцятого століття [9, с. 104]. С. Фіора зазначає, що мовленнєвий акт самопізнання та самоствердження змушує замовкнути в тексті «інших», які стають німими образами «монотонного» дискурсу. Так, дослідниця вважає, що персонажі «Диких лебедів» усі німі. С. Фіора стверджує, що герої Юн Чжан у романі «Дикі лебеді» не мають ідентичності, вони не можуть говорити. На думку дослідниці, ідентичність також означає точку зору, яку можна визначити як сутність буття, що для Юн Чжан існує виключно на Заході. За висловлюванням С.Фіори, голос авторки ще задовго до її народження стає голосом її бабусі та матері, перш ніж нарешті стати її власним голосом [10, с. 12]. «Дикі лебеді» – це історія не лише про трьох жінок в сім'ї Юн Чжан, це про страх, біль і безсилля перед окупаційною владою: «*Понад п'ять мільйонів людей, приблизно шоста частина населення, втратили свої домівки, а десятки тисяч загинули. Робітників змушували помирати на шахтах під японською охороною, щоб виробляти продукцію на експорт до Японії, адже Маньчжурія була особливо багата на природні ресурси. Багато хто був позбавлений солі та не мав сил тікати» (переклад – М. Ільницька)* [11, с. 41].

Мисткиня в автобіографічному романі «Дикі лебеді: Три доньки Китаю» описує життя своєї бабусі Юйфан, матері-комуністки, а також свої підліткові роки. Часи окупації території Маньчжурії пронизані страхом місцевих мешканців: «*Коли місцеві діти зустрічали японця на вулиці, вони мусили вклонитися та поступитися дорогою, навіть якщо японець був молодший за них. Японські діти часто зупиняли місцевих дітей і давали їм ляпаса без жодної на те причини. Учні повинні були ретельно кланятися своїм вчителям щоразу, коли зустрічали їх. Моя мама жартувала з друзями, що вчитель японської мови, що проходить повз, схожий на вихор, що проноситься по полю трави – просто видно, як трава гнеться, коли повз вітер дме» (переклад – М.І.)* [11, с. 40].

Ще один аспект окупації зобразила Юн Чжан у розповіді про місцеві в'язниці в Маньчжурії, де було дуже багато політичних арештантів. Окупанти катували китайців, намагалися знищити й стерти їхню особистість, а отже й ідентичність: *«Пей-о був наглядачем у в'язниці, і подружжя часто відвідувало мою бабусю. Розповіді Пей-о змушували*

волосся моєї матері ставати дибки. В'язниця була переповнена політичними в'язнями. Пей-о часто говорив, які вони хоробрі, і як вони проклинали японців, навіть коли їх катували. Тортури були звичайною практикою, і в'язні не отримували жодної медичної допомоги. Їхні рани просто залишали гнити» (переклад – М.І.) [11, с. 43].

Б. Дігал стверджує, що Юн Чжан знаходить себе в межах своєї родини. За винятком короткої та поверхової згадки про політичне життя Китаю наприкінці роману «Дикі лебеді: Три доньки Китаю», мисткиня не включає досвід, який може суттєво пов'язати її занепокоєння з інтересами нації. Дослідник впевнений, що авторка підкреслює протягом усієї розповіді лише свою індивідуальність, і вбачає, що попри посилене усвідомлення себе, Юн Чжан інтегрує власну оповідь в історію своєї родини, представленої образом матері та бабусі по материнській лінії [12, с. 481]. Відтак, Б. Дігал стверджує, що мисткиня представляє читачеві своє індивідуальне «я» в сімейному «я». На думку дослідника, «Дикі лебеді: Три доньки Китаю» структурно є поєднанням двох біографій та однієї автобіографії. Роман описує історії трьох поколінь жінок [12, с. 481]. Авторка в романі «Дикі лебеді» порушує питання голоду в Китаї: *«Ці люди з набряками були здебільшого селянами. Голод був набагато гіршим у сільській місцевості, оскільки не було гарантованих пайків. Політика уряду полягала в тому, щоб спочатку забезпечити продовольством міста, і чиновники комун були змушені силою вилучати зерно у селян. У багатьох районах селян, які намагалися приховати їжу, заарештовували, били та катували. Чиновників комун, які неохоче брали їжу у голодних селян, самих звільняли, а деяких фізично жорстоко поводили. В результаті селяни, які фактично вирощували їжу, помирали мільйонами по всьому Китаю» (переклад – М.І.)* [11, с. 146]. Наприкінці 1941 р. до лікаря Ся звернувся чоловік, тіло якого було виснаженим й зігнутим. Чоловік страждав від нестерпного болю в животі, адже він важко працював на залізниці – переносив руками важкі вантажі з ранку до ночі цілий рік без перепочинку. Лікар Ся сказав йому, що причина в грубій їжі, яку чоловік змушений був їсти: *«Більшість місцевого населення мусила харчуватися жолудевою мукою та сорго, які було важко перетравлювати. Лікар Ся безкоштовно дав чоловікові ліки та попросив мою бабусю дати йому маленький пакетик рису, який вона незаконно купила на чорному ринку» (переклад – М.І.)* [11, с. 41]. Невдовзі цей чоловік помре в таборі примусових робіт. Причиною його смерті стане сам рис. Тут ми бачимо, як рис – символ життєдайності, родючості стає вбивцею простого люду. Причина в «схибленій» японській владі: *«… Він з'їв рис, повернувся на роботу, а потім виблював на залізничній станції. Охоронець японець помітив рис у його блювотних масах, і його заарештували як «економічного злочинця» та відвезли до табору. В ослабленому стані він прожив лише кілька днів. Коли його дружина почула, що з ним сталося, вона втопилася разом з їхньою дитиною» (переклад – М.І.)* [11, с. 41]. Юн Чжан описує не лише знущання окупаційної влади, але й всенаціональне горе. Цей випадок залишив глибоку рану в серці лікаря Ся та бабусі Юн Чжан: *«Вони відчували себе відповідальними за смерть чоловіка. Доктор Ся часто казав: «Рис може як убивати, так і рятувати! Маленький пакетик рису – три життя!»* Він почав називати Пу І «тим тираном»» *(переклад – М.І.)* [11, с. 41].

Юн Чжан в «Диких лебедях» детально показала як окупаційна влада втілювала через освіту план тотального контролю: «*Освіта, особливо історія та етика, жорстко контролювалася японцями. Офіційною мовою в школах була японська, а не китайська. Починаючи з четвертого класу початкової школи, викладання велося повністю японською мовою, і більшість вчителів були японцями» (переклад – М.І.)* [11, с. 39]. Коли мати Юн Чжан навчалася в школі, вона мала подругу китаянку, яка посіла перше місце на шкільних спортивних змаганнях. Через деякий час цій дівчини помстилися: *«Раптом моя мати побачила, як її подругу японські охоронці тягнуть прямо перед нею. Дівчина була закута в кайдани і ледве могла ходити. Її катували, а обличчя було настільки опухлим, що моя мати ледве могла її впізнати. Потім японські солдати підняли свої гвинтівки та направили їх на дівчину, яка, здавалося, намагалася щось сказати, але не виходило жодного звуку. Пролунав тріск куль, і тіло дівчини зникло, а її кров почала капати на сніг. «Осел», японський директор, оглядав ряди своїх учнів. З величезним зусиллям моя мати намагалася приховати свої емоції. Вона змусила себе подивитися на тіло своєї подруги, яке вже лежало блискучою червоною плямою на білому снігу» (переклад – М.Ільницька)* [11, с. 47]. Так ми бачимо як «схиблена» влада тримає в страху школярів та вчителів. Японська вчителька Танака не змогла стримати сльози, і її директор школи ледь не забив до смерті: *«Моя мати востаннє глянула на скривлене тіло своєї вчительки та труп своєї подруги і стримала свою ненависть» (переклад – М.І.)* [11, с. 47].

До проблеми влади в творчості Юн Чжан зверталися М. Торікуссууд, А. Рохім, А. Фанані тощо. Дослідники вважають, що мати письменниці Юн Чжан відчуває певну політичну прихильність до двох політичних партій: Гоміньдану та Комуністичної партії [13, с. 106]. Проте матір шість місяців перебувала в тюрмі як політичний в'язень, не маючи ніякого контакту ані з двома своїми дітьми, ані з чоловіком: *«Але потім вона почала переконувати себе, що не повинна обурюватися на партію за спроби зберегти її чистоту. У Китаї люди звикли до певної несправедливості. Тепер, принаймні, це було заради гідної справи. Вона також повторювала собі слова партії, коли та вимагала жертви від своїх членів: «Ви проходите через випробування, і страждання зроблять вас кращим комуністом»» (переклад – М.І.)* [11, с. 126]. Тут «схибленість» влади проявляється в психологічному насильстві над жертвою режиму. Проте мати Юн Чжан вижила заради дітей. Натомість батько жив у в'язниці до кінця свого життя. Його здоров'я погіршилось настільки, що у свої п'ятдесят років він виглядав як сімдесятирічний. Він постійно відчував нищівний біль, згодом він почав кашляти кров'ю, часто задишка супроводжувалася запамороченням. Батько так і не міг зрозуміти своєї провини. Тільки перед смертю він усвідомив хибність своїх переконань і ідеалів: *«Що ж я тоді зробив поганого, щоб заслужити на все це?» Після довгої паузи батько сказав: «Якщо я помру ось так, то більше не вірте в Комуністичну партію» (переклад – М.І.)* [11, с. 280].

В автобіографічній романістиці Докії Гуменної та Юн Чжан увиразнено оголення сутності як окупаційної, так і місцевої тоталітарної влади, деталізовано не тільки деталі побуту, а й психологічну реакцію персонажів. У художній рецепції подій війни й окупації в обох авторок переважають мотиви страху і безвиході цивільного населення, заглиблення у психологічний стан людини під тиском тоталітарних формацій, що інспірують травматичний досвід.

Висновки. Досвід проживання Другої світової війни та окупації наділив творчість двох представниць емігрантської прози глибоким психологізмом, мотивами катастрофізму, безвиході й страху. Розглянувши роман-хроніку «Хрещатий Яр» та автобіографічний роман «Дикі лебеді: Три доньки Китаю», можемо стверджувати, що аналіз художньої рецепції війни й окупації в емігрантській прозі Докії Гуменної та Юн Чжан дає змогу простежити специфіку художнього відтворення наративу пам'яті і травми в тоталітарних світах Заходу і Сходу, виявити не тільки спільні, а й увиразнити відмінні риси, що може стати предметом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко В. Місто як травма, або три обличчя Києва: Роман «Хрещатий Яр» Докії Гуменної. *Слово і Час.* 2016. № 10. С. 31–43.

2. Жигун С. Прикрашений, маргіналізований, недоосмислений: жіночий досвід в українській жіночій прозі про боротьбу УПА *Слово і час.* 2024. (3(735)). С. 52–68.

3. Коломієць О. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості) : дис. … канд. філол. наук : 10. 01.01. Київ, 2006. 176 с.

4. Сачко Д. Докія Гуменна: інтелектуальна біографія : дис. … канд. іст. наук : 07.00.06. Херсон, 2018. 224 с.

5. Сачко Д. Докія Гуменна – співзасновниця організації українських письменників «Слово». *Scriptorium nostrum*. 2018. № 1 (10). С. 27–38.

6. Гуменна Д. Хрещатий яр (Київ 1941–43). Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників «Слово», 1956. 485 с.

7. Sodiq M. Feminism in Jung Chang's Wild Swans. *Journal of English Education, Linguistics, and Literature.* 2023. Vol. 10, № 1. Pp. 82–93.

8. Chang J. From Memories of the Cultural Revolution to the Pursuit of Mao. 2022. URL: https://wendemuseum.org/program/jung-chang-from-memories-of-the-cultural-revolution-to-the-pursuit-of-mao/ (last succeed: 11.05.2025).

9. Pagan N. Jung Chang's Wild Swans: Love as a Political Concept. *Southeast Asian Review of English.* 2019. Vol. 56, № 2. Pp. 102–115.

10. Fiora S. Distance and Re/construction: History, Auto/biography and Women's Identity in Wild Swans. P. 36. URL:https://www.academia.edu/23023413/Distance_and_Re_construction_History_Auto_biography_and_Women_s_Identity_in_Wild_Swans (last succeed: 11.05.25).

11.Chang J. Wild Swans: Three Daughters of China. London: Simon & Schuster, 2003. 562 p.

12. Digal B. Changing Identities of Chinese Women As Reflected In Wild Swans Three Daughters of China. *International Journal of Novel Research and Development.* 2022. Vol. 7, № 12. Pp. 480–484.

13. Thoriqussuud M., Rohim F., Fanani A., Syaikhu A., Romdlon A. M. A comparative study on women's betrayal in Jung Chang's Wild Swans and Atiq Rahimi's The Patience Stone. *Universitas Islam Darul 'Ulum Lamongan.* 2024. Vol. 9, № 2. Pp. 103–111.

Дата першого надходження рукопису до виання: 09.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 165.742:316.42(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.43

ЛУ СІНЬ (鲁迅) – ВАСИЛЬ ЄРОШЕНКО: КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ТВОРЧІ ДІАЛОГИ, ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ

LU XUN (鲁迅) – VASYL YEROSHENKO: CHINESE-UKRAINIAN CREATIVE DIALOGUES, TEXTS AND CONTEXTS[1]

Ван Сяоюй,
orcid.org/0009-0000-4841-9888
кандидат філологічних наук,
доцент факультету української мови
Сичуаньського університету іноземних мов (Китай)

Стаття присвячена дослідженню унікальної сторінки в історії китайської та української літератур перших декад ХХ ст., а саме міжособистісним взаєминам Лу Сіня і Василя Єрошенка. Приятельські відносини обох митців можуть слугувати взірцем високого гарту волі та духу людини в просторі культури і цивілізації. Основоположника сучасної китайської літератури захоплював творчий феномен фізичної незрячості українського митця, який дивився на світ очима душі. Для прикладу проаналізовано дві автобіографічні новели «Качина комедія» Лу Сіня і «Трагедія курчати» Василя Єрошенка. А також показано у чому полягає відмінність лусінівського реалізму («Нотатки божевільного», «Справжня історія А К'ю», «Блиск», «Самотній», «Кун Ічзі», «Завтра», «Ліки» та ін.) від єрошенківського символізму («Країна мрії», «Серце орла», «Квітка Справедливості», «Тісна клітка», «Людина кінь», «Вежа для падіння» та ін.). З погляду літературознавчої компаративістики проблема тлумачення прози обох митців полягає в тому, що інтерпретаторське розуміння художнього тексту в багатьох випадках знаходиться у внутрішній розбіжності з авторовим баченням. Адже «читацька емпатія» (Т. Ліппс), ідентифікація з героєм, «проекція себе» в «стан іншого» є не лише бар'єрами на шляху до об'єктивного аналізу, а й – «безкінечним продукуванням» його психологічних смислів. Зрештою, сам процес «читання» передбачає виникнення «художньої проективної ідентифікації», суть якої полягає у відсутності грані між інтроекцією та проекцією, що призводить до Еґо синтонного стану інтерпретатора. Внаслідок цього точкою біфуркації нашої інтерпретаційної стратегії малої прози Лу Сіня і Василя Єрошенка є «творчі діалоги», «тексти» і «контексти», які в літературній практиці виявляють органічний зв'язок з порівняльним літературозавством.

Ключові слова: творчий діалог, текст, контекст, автор, герой, прототип, образи-символи, культурологічний простір, система цінностей, гештальт, ідентифікація.

The article is dedicated to the study of a unique chapter in the history of Chinese and Ukrainian literature during the early decades of the 20th century specifically, the interpersonal relationship between Lu Xun and Vasyl Yeroshenko. The friendship between these two artists can serve as an example of the highest expression of human will and spirit within the realms of culture and civilization. The founder of modern Chinese literature was deeply fascinated by the creative phenomenon of the Ukrainian artist's physical blindness, who saw the world through the eyes of his soul. As an illustration, the article analyzes two autobiographical short stories: Lu Xun's «The Comedy of Ducks» and Vasyl Yeroshenko's «The Tragedy of a Chick». It also highlights the difference between Lu Xun's realism («Diary of a Madman», «The True Story of Ah Q», «A Blaze», «Lonely», «Kong Yiji», «Tomorrow», «Medicine» etc.) and Yeroshenko's symbolism («The Land of Dreams», «The Heart of an Eagle», «The Flower of Justice», «The Narrow Cage», «The Horse-Man», «The Tower for Falling» etc.). From the standpoint of literary comparativism, the challenge of interpreting the prose of both authors lies in the fact that the reader's interpretive understanding of a literary text often diverges from the author's original vision. «Reader empathy» (T. Lipps), identification with the protagonist, and the «projection of the self» into «thie state of the other» are not only barriers to objective analysis but also mechanisms of «endless production» of the text's psychological meanings. Ultimately, the very process of «reading» entails the emergence of «artistic projective identification», the essence of which is the blurring of boundaries between introjection and projection, leading to an Ego-syntonic state in the interpreter. As a result, the bifurcation point of our interpretative strategy regarding the short prose of Lu Xun and Vasyl Yeroshenko lies in the «creative dialogues», «texts», and «contexts» that reveal an organic connection with comparative literary studies.

Key words: creative dialogue, text, context, author, character, prototype, symbolic images, cultural space, value system, gestalt, identification.

Постановка проблеми зумовлена вивченню різноманітних аспектів міжлітературних зв'язків у китайському та українському письменстві перших декад ХХ століття, а саме творчості Лу Сіня та Василя Єрошенка. Суть компаративістичного дослідження полягає не лише у висвітленні міжособистісних стосунків митців на основі біографічних фактів, але й в порівняльному аналізі

[1] «Дослідження з порівняльного літературознавства Китаю та України кінця XIX – початку XX століття (номер проєкту: sisu202313), звичайний науково-дослідний проєкт університетського рівня Сичуаньського університету іноземних мов 2023 року». «Дослідження та практична реалізація інтегрованої моделі розвитку «бінарна структура та чотиривимірний підхід» для спеціальностей рідкісних іноземних мов (номер проєкту: cqgj23073C) є науково-дослідною темою з питань вищої освіти на 2023–2024 роки, що реалізується Чунцінським товариством вищої освіти.»

їхньої творчості. Таким чином семантичний статус рецепції таких понять, як «діалог», «текст» і «контекст» у нашому теоретичному обігу охоплює водночас культурно-історичний і літературно-поетичний сенс цих термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Незважаючи на те, що порівняльна характеристика літературної творчості Лу Сіня та Василя Єрошенка здійснюється вперше, проте чимало сучасних літературознавців, зокрема Ге Баоцюань, Ван Фусян, Ху Юйчжі, Ю. Патлань, Вітаутас Гудоніс, Н. Андріанова Гордієнко та ін. піднімали проблематику у певному компаративістичному дискурсі.

Мета статті. Диференціювати автобіографічну основу текстів у малій прозі Лу Сіня і Василя Єрошенка від літературно-художньої фікції. А також здійснити типологічну характеристику творчості китайського й українського митців і розглянути їхні контекстуальні чинники як компаративістську парадигму художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Життєтворчі контакти Лу Сіня (鲁迅) і Василя Єрошенка посідають виняткове місце в історії китайської та української літератур. Цю унікальну біографічну сторінку обох митців можна метафорично окреслити як «притчу про приязнь». І це не гіпербола. Яскравим прикладом такого розуміння можуть слугувати чимало написаних літературознавчих статей. Це публікації «Дружба Лу Сіня і Єрошенка» (1983) Ге Баоцюаня, «Друг Лу Сіня» Романа Білоусова, опублікована в 1961 р. в «Літературній газеті». Автора вразив той факт, що майже ціла книга в останньому десятитомному виданні перекладацької спадщини Лу Сіня (1959 р.) містила переклади творів Василя Єрошенка і низку післямов до них.

З 1921 р. у щоденникових записах класика і основоположника сучасної китайської літератури усе частіше з'являлося ім'я видатного українського письменника, музиканта (віртуоза гри на скрипці, гітарі, фортепіано та на деяких інструментах народів Сходу), лінгвіста поліглота (із знанням 16 іноземних мов), сходознавця Василя Єрошенка, котрий, будучи сліпим, своєю дивовижною долею, волелюбністю і вражаючим талантом підкорив світ. У китайській транскрипції його прізвище звучить як Айлосяньке, в японській – Еро сан, в бірманській – Кокоджі (старший брат), в чукотській – Какомей (чудо). У 1936 р. він розробив туркменську абетку для сліпих, котру було визнано найкращою. Викладав есперанто в азійських університетах, зокрема в Пекінському. Як слушно зауважила дослідниця творчості митця Ю. Патлань у СРСР «представляти ж Василя Єрошенка як письменника есперантського і діяча руху есперантистів у ті роки було відверто небажано» [9, с. 49].

З 1914 р. Василь Єрошенко навчався у Токійській школі сліпих. Його літературним дебютом у Японії була автобіографічна «Розповідь паперового ліхтарика», надрукована у журналі «Кібо» 1916 р. Прижиттєвий портрет українського митця, створений відомим японським художни-

Фото 1. Есперантисти Пекінського університету. Лу Сінь 魯迅 (перший ряд, третій з правого боку) і Василь Єрошенко (праворуч від нього). (Пекін, 1922 р.)

ком Цуне Накамурою, увійшов до історії мистецтва доби Тайсьо як взірцева картина, що донині зберігається в Токійському музеї сучасного мистецтва. У 1921 р. в Японії вийшли дві збірки творів Василя Єрошенка японською мовою («Пісні досвітньої зорі», «Останнє зітхання»), а згодом у 1953 му його казки і легенди стали золотою сторінкою класики японської дитячої літератури.

Незважаючи на великі заслуги і грандіозні успіхи у культурно-мистецькому житті Японії, влітку 1921 р. «японський імперіалістичний уряд, – як згадував китайський літератор Ху Юй-чжі, – вислав його [Єрошенка. – *В. С.*], під тим приводом, що він нібито є «небезпечною особою» [11, с. 249]. При цьому конфіскувала усі його книги та особисті речі. Насправді реальною причиною вислання Єрошенка був його арешт за «участь у роботі II з'їзду Соціалістичної японської ліги» [2, с. 18].

Власне у цей критичний момент життєвих обставин саме Китай подав українському митцеві руку дружби, солідарності і духовної теплоти. На цей час Василь Єрошенко оселився у Шанхаї, викладаючи в Інституті мов світу, а згодом в лютому 1922 р. переїжджає до Пекіна і читає в столичному університеті курс лекцій з есперанто. Власне там і заприятелював з ним Лу Сінь, запропонувавши мешкати в його будинку. Василь Єрошенко з радістю прийняв пропозицію знаменитого китайського письменника.

Фото 2. Василь Єрошенко і Лу Сінь (魯迅) (Пекін, 1922 р.)

Відомий тогочасний японський журналіст Фукуока Сеїті, що на запрошення В. Єрошенка приїздив до нього в Пекін навесні 1922 р. і кілька тижнів жив в домі Лу Сіня, так описував атмосферу гостинності китайського письменника і його родини: «Бадаовань виявився безлюдною вуличкою з тихими, самотніми особняками. Саме тут і знайшов нарешті Єрошенко притулок і захисток від осоружних японських чиновників. У великому будинку, оточеному садком, жив Лу Сінь з дружиною і матір'ю. Ліворуч був флігель, в якому влаштовували гостей, тут же – і робочий кабінет Лу Сіня. Його брати Цзо жень і Цзянь жень зі своїми родинами жили в будинку, що стояв трохи оддалік. Там же помістили і Єрошенка... Лу Сінь тоді працював у міністерстві освіти і цілими днями не бував дома... Тихі нічні години Єрошенко заповнював творчістю. У його кімнаті допізна світилася лампа, приходив Лу Сінь, і часто далеко за північ тривали жваві розмови... Він умів так проймати настроєм, думками свого співрозмовника, що зовсім перевтілювався» [10, с. 239–240].

У літературознавців компаративістів, дослідників творчості китайського і українського митців часто постає питання: що зближувало в житті реаліста Лу Сіня і романтика символіста Василя Єрошенка?! Так литовський професор Вітаутас Гудоніс припускає, що «можливо, музика Глінки, Чайковського, Паганіні, яку він [Єрошенко – *В. С.*] чудово грав на скрипці, а може, звучання шестиструнної гітари» [3, с. 93]. Інші (Ге Баоцюань, Ху Юй чжі, В. Богданов, Є. Усова) – вважали, що саме трагізм долі, талант, відкрита щира душа і альтруїзм українського митця, котрий завжди давав притулок сліпим, гроші – бідним, а під час війни ділився їжею з учнями, вразили китайського письменника. Були й такі, що трактували їхню дружбу через спільні інтереси, що стосуються молодіжного руху есперантистів. А сам Лу Сінь писав: «Я усвідомив трагедію людини, котра мріє, щоб люди кохали одне одного, але не може здійснити свою мрію. І мені відкрилася його наївна, гарна і водночас нереальна мрія. Можливо, це сон – завіса, яка приховує трагедію художника? Я теж був мрійником, але бажаю автору не розлучатися зі своєю дитячою, чудовою мрією» [7, с. 244].

За словами самого класика китайської літератури XX ст. він заприятелював з Єрошенком, бо цінував в ньому щиру, відкриту душу і талант. Ба більше, можна сміливо стверджувати, що сліпий друг був для Лу Сіня живим прикладом того, як людський дух може перемагати неміч своєї плоті.

Які б міркування чи відповіді на питання, що зближувало в житті реаліста Лу Сіня і романтика символіста Василя Єрошенка не були б, так чи інак класика, основоположника сучасної китайської літератури і одну з найвидатніших незрячих особистостей XX століття звела доля. Обидва цінували один одного. «Про свого друга, – як зауважив В. Гудоніс, – великий китайський письменник розповів читачам у нарисі «Порожні думки наприкінці весни». На жаль, більш докладною інформації про спілкування Лу Синя та Василя Єрошенка ми не маємо. Лу Сінь ніколи не забував Василя Єрошенка. До 1935 р. Лу Сінь постійно згадував друга у своїх статтях. Василь Єрошенко не описав своє життя у Китаї. Повернувшись, мабуть, із скромності, він жодного разу не розповів про свою дружбу зі знаменитим Лу Сінем» [3, с. 95].

Протягом 1922–1924 рр. Лу Сінь разом зі своїм молодшим братом Чжоу Цзоженем (周作人) перекладали на китайську япономовні, а також з есперанто збірки і літературні твори Василя Єрошенка («Стогін самотньої душі», «Падає башта», «Казки Єрошенка», «Персикова хмаринка» та ін.). Слід зазначити, що «Казки Єрошенка» у перекладі Лу Сіня перевидавалися в Китаї п'ять разів (1922, 1938, 1948, 1950, 1978 рр.).

Своєрідний «творчий діалог» між двома письменниками відбувся в 1922 році. Мова іде про автобіографічні новели «Качина комедія» 《鸭子喜剧》 Лу Сіня і «Трагедія курчати» Василя Єрошенка. Їхнє поєднання в єдиновласне літературознавче обличчя обумовлене однією історією, яка відбулася тоді, коли Василь Єрошенко жив у Пекіні в будинку Лу Сіня. Письменники по різному описали одну і ту ж саму пригоду, яка трапилася з українським митцем. Лу Сінь подав її в реалістичному ключі, а Василь Симоненко – в алегоричному. З одного боку, в цих художніх творах чітко закріплені автобіографічні факти, але з іншого – їхній літературний текст ніколи не означає тільки те, що він хоче означити.

Певні ствердження поглиблюються і за характером освоєння матеріалу. Так серед розмаїтої творчості Лу Сіня новела «Качина комедія» починається такими рядками: «Сліпий поет Єрошенко, який нещодавно приїхав у Пекін із своєю шестиструнною гітарою, часто скаржився мені:

– Тиша, така тиша, немов у пустелі.

Мабуть, він мав рацію, але я, давній житель Пекіна, цього не помічав. «Коли довго сидиш у кімнаті, де стоять іриси та орхідеї, то перестаєш відчувати їхні пахощі». Мені часом навіть здавалося, що в Пекіні дуже шумно. Може, те, що я вважав за шум, для нього було тишею» [8, с. 128].

Як бачимо, Лу Сінь замислювався над філософією сліпоти свого незрячого приятеля Василя Єрошенка, котрий був «глухим» до нашої щоденної суєти, шуму і непотрібних речей. Автор «Качиної комедії» розглядав загострений слух і фізичну сліпоту героя не як джерело трагізму чи невидимі шрами його душі, а як ознаку обраності, або ж символ людського пошуку істини та світла. Власне цим китайський класик волів показати в творі, що хоча більшість здорових і зрячих людей бачать, проте залишаються сліпі духом, бо істину в світі треба шукати не очима, а серцем.

Лу Сінь не раз зізнавався, що волелюбність, мужність і неймовірний талант сліпого митця і дослідника країн Сходу Василя Єрошенка надихали його любити свою Батьківщину із закритими очима і з відкритим серцем. Слід зазначити, що високий патріотизм Лу Сіня відзначав свого часу і видатний китайський лідер Мао Цзедун (毛澤東).

Автобіографічна новела «Качина комедія» Лу Сіня це невеличкий фрагмент з історії приязні обох митців, в якому розповідається про те як, живучи в Пекіні, Василь Єрошенко жалівся на тишину в столиці, де не чути кумкання жаб чи звуків комах. Лу Сінь заперечив, адже – усе навпаки: в сезон дощів у місті звідусіль чути квакання жаб і дзижчання комарів. Відтак Єрошенко десь купив з десяток пуголовків і запустив їх у невеликий став поблизу будинку Лу Сіня. Вирощування «болотяних музикантів» було одне із незвичних хобі митця. Одного разу він був свідком як замість курчат продавець приніс каченят, яких ніхто не хотів купувати. І Єрошенко на радість дітям Лу Сіня придбав їх. Згодом каченята виловили в ставу усіх головастиків і вже не було чути «болотяних музикантів». Прийшла осінь і Єрошенко поїхав на свою рідну батьківщину. Лу Сінь подумки запитує себе, чому від його приятеля немає жодної звістки, адже каченята куплені ним, кричать, наче в пустині: «Ках ках ках».

Ось так описав цю реальну історію Лу Сінь у своїй новелі «Качина комедія». Натомість Василь Єрошенко подав цей автобіографічний фрагмент у творі «Трагедія курчати» в іншому алегоричному ключі. Він дещо переінакшив сюжет. Найвірогідніше в образі курчати автор відтворив трагізм власної долі, а саме відголос нерозділеної любові, одна із причин якої була його незрячість – вада зору очей.

У творі розповідається про одне дуже дивне курча, якому завжди хотілося провести час у качиній сім'ї, погратися з гарненьким каченям. «Хазяйка дому часто думала: курчата повинні гратися з курчатами, а каченята – з каченятами!

Але вона мовчала і спостерігала далі. А тим часом дивне курча почало худнути й слабшати. Господиня занепокоїлася: «Ай ай! Що з тим малюком? Чи не захворів він, бува?

Одного разу господиня зловила курча і уважно оглянула його. Подумавши трохи, промовила:

– Його хвороба незрозуміла, вона схожа на те, чим хворіють люди, але її не легко розпізнати» [4, с. 114]. І як не лікувала господиня, то нічого не допомагало. Відтак між курчам і каченям зав'язалася розмова екзистенційного характеру.

«– Чи ти любило кого небудь? – допитувалося курча.

– Ні, нікого не любило...

Про що ти думаєш, коли плаваєш? – спитало воно.

– Я мрію про те, щоб спіймати рибку.

– Тільки про це.

– Звичайно...

– А вночі тобі сняться курчата?

– Ні, не курчата, – здивувалося каченя. – Мені сняться риби...

– А в мене все по іншому, – зітхнуло курча...

– А хіба у воді нема нічого гарнішого, крім рибок?

– А що ж іще? Я не знаю, – відповіло каченя» [4, с. 115–116].

Курча щодня ставало сумніше, хилило голівку і дивилося в воду. Інші курчата бігли за господинею, щоб поїсти, а воно навіть не рушало з місця. Одного дня, коли розвиднілося, курча стрибнуло в став і потонуло. Господиня з сумом глянула на нього і сказала: – Бідолашне, ти ж не вміло плавати! Навіщо ж було стрибати в став? А втім, може мертвому йому буде краще, ніж живому. І все таке я думаю, що курчата повинні гратися з курчатами, а каченята з каченятами» [4, с. 117].

Як бачимо, Єрошенкова новела тяжіє до Езопового замаскованого способу мислення: з натяками, недомовками і афористичним характером вислову. Головний код авторового світовідчуття втілює уявлення про те, що людина як особистість уже з народження пов'язана із соціумом, і не може існувати ізольовано від нього. Для внутрішньої структури індивіда наслідки такої робінзонади – трагічні. Цей людський феномен автор інтерпретував як «стиль життя», що обумовлюється здатністю індивідуума вирішити для себе три екзистенційно важливих питань: у відношенні між Я і Ти, в продуктивній діяльності та в любові. У цьому аспекті Василь Єрошенко як проникливий письменник-психолог був близьким до світогляду А. Адлера, котрий говорив своїй аудиторії: «Якщо ми хочемо зрозуміти людину, то повинні закрити вуха і очі; нам потрібно овнутрішнитися і спостерігати. Завдяки цьому ми розпізнаємо весь гештальт[2], наче в пантомімі».

Таким чином, інтерпретуючи автобіографічний фрагмент у творі «Трагедія курчати» Василя Єрошенка, можна з певністю стверджувати, що «курча» є алегоричним прототипом самого автора; «його незрозуміла хвороба», яка заполонила людські серця, символізує любов, «каченя» уособлює кохану жінку; «вода» – стиль її життя, а «господиня» віддзеркалює раціональну логіку наших буднів.

Подібна символізація, тексти і контексти дають змогу збагнути проблему ілюзії «великої любові». З погляду екзистенційної й світоглядної значущості можна вважати, що «феномен незрячості» автора знаходиться за межами звичної семіотики, бо його вербальні проекції є емоційно зарядженими смислами.

Утім, якщо європейська свідомість українського автора Василя Єрошенка тяжіє до соціологізованого індивідуалізму, то в ментальності китайського митця Лу Сіня Его людини скривджене чи певною мірою зазнає осуду з боку соціуму, бо хоче змінити його устрій і духовно-моральні цінності. Це пояснюється передусім різними типами культури народів, до яких належать митці. Адже колективізм – одна з характерних особливостей китайців [див.: 6], тоді як індивідуалізм притаманний європейській, зокрема українській ментальності [див.: 5]. За теорією стадій психосоціального розвитку й концепцією ідентичності Е. Х. Еріксона, у багатьох країнах Східної Азії існував конкретно визначений патерн колективної ідентифікації, у якій проблема належності до певної групи полягала в тому, що індивід більше боявся людського поговору, осуду суспільства, ніж свого «внутрішнього голосу совісті». Мотивація певних колективних світоглядних орієнтацій – це одночасно функція потреби індивіда увійти в якусь спільноту чи групу, аби позбутися страху залишитися чужим [див.: 1].

Висновки. На прикладі біографічних досліджень, художніх текстів і контекстів у літературній діяльності Лу Сіня і Василя Єрошенка можемо стверджувати, що пізнавальне осягнення їхньої творчості перебуває у міжкультурному діалозі між народами Заходу і Далекого Сходу.

Звісно, позова творчість Василя Єрошенка і Лу Сіня дуже різниться, а саме у світоглядній про-

[2] Гештальт – результат інтеграції багатьох чинників, що актуалізується в процесі психотерапії між пацієнтом і лікарем. Фігура, що входить в гештальт, є найактуальніша в даний момент, а саме її бажання, емоції, прагнення, помисли і т. п. Усе, що оточує фігуру – фон, а динаміка її життя – це перехід фігури у фон і з фону у фігуру за допомогою «контакт відхід».

блемі сприйняття життя. Наприклад, лусінівський реалізм («Нотатки божевільного», «Справжня історія А К'ю», «Блиск», «Самотній», «Кун Іцзі», «Завтра», «Ліки» та ін.) здебільшого характеризується саркастичним, психологічним зображенням негативних сторін життя тогочасного суспільства і пошуком революційних шляхів, що ведуть до радикальних державотворчих змін. Відтак для незрячого і вразливого Єрошенка було важливо перетворюйте ідеї, бажання на зображення («Країна мрії», «Серце орла», «Квітка Справедливості», «Тісна клітка», «Людина кінь», «Вежа для падіння» та ін.), що притаманно передусім для символізму дитячого казкового світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ван Сяоюй. Іван Франко і нова китайська література (现代文学): психоаналітичний аспект. *Слово і Час*, 2016, № 8, С. 54–60.

2. Гордієнко Андріанова Н. Людина з легенди. *Єрошенко В. Квітка Справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті.* Київ : Вид во: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969, С. 7–35.

3. Гудоніс В. Китай: дружба з класиком китайської літератури Лу Сінем. *Сліпий, який здивував світ. Василь Єрошенко.* Шяуляй : Вид во «Літера», С. 88–97.

4. Єрошенко В. Квітка Справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті. Київ : Вид во: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969. 263 с.

5. Костомаров М. Дві руські. Київ-Ляйпціґ : Українська Накладня. Друкарня К. Г. Редера, 1923. 111 с.

6. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2002, 590 с.

7. Лу Сінь. Реальна мрія. Єрошенко В. Квітка Справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті. Київ : Вид-во: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969, С. 244.

8. Лу Сінь. Твори. Перекл. з кит. І. Чирко. Київ : Вид-во Дніпро, 1981. 271 с.

9. Патлань Ю. Про роль перекладів Лу Сіня у вивченні та виданні творів Василя Єрошенка в СРСР та на пострадянському просторі (до 125-річчя від дня народження В. Я. Єрошенка). *Китаєзнавчі дослідження*, 2021 (1-2), С. 144–159.

10. Фукуока Сеїті. У Пекіні. *Єрошенко В. Квітка Справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті*. Київ: Вид во: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969, С. 239–241.

11. Ху Юй чжі. Друг пригнічених. *Єрошенко В. Квітка Справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті.* Київ : Вид-во: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969, С. 249.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.44

«ІНСТИТУТ» СТИВЕНА КІНГА І ТЕНДЕНЦІЇ ФЕНТЕЗІЙНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТ.

"THE INSTITUTE" BY STEPHEN KING AND TRENDS IN FANTASY MYTH-CREATION OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY

Гурдуз А.І.,
orcid.org/0000-0001-8474-3773
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Сучасний фентезійний роман проявляє високу жанрову гнучкість та адаптивність у розвитку, тому часто є важко ідентифікованим. Оскільки саме фентезійним складник нині є провідним чинником впливу на художній процес, дослідження відповідних новітніх репрезентативних зразків є вельми актуальним. Одним з найскладніших фентезійних феноменів кінця XX – першої чверті XXI ст. є романістика Стивена Кінга як полірівневий і циклічно організований метатекст у динаміці. У нашій статті вперше здійснено спробу комплексного міфопоетичного аналізу концептуального для прозаїка твору «Інститут» (2019). При наявності власне фантастичного елемента, цей роман проявляє чіткі риси фентезійного твору і відображає ключові ознаки трансформованої на початку XXI ст. метажанрової парадигми. Уперше на фентезійному тлі першої чверті XXI ст. визначаємо особливості міфопоетичної парадигми «Інституту» (вона сформована інтенсивним інтертекстуальним наповненням роману, тобто належить до джойсівського типу міфологізування), аналізуючи у творі, зокрема, структури фентезійного синтаксису (Б. Аттебері). Висвітлюємо логіку співвідношень інстальованого в текст роману сюжетно-образного конструкта «дім дивних дітей» з погляду досвіду роботи з ним інших авторів; рельєфності дослідження сприяє зіставлення позитивної й негативної іпостасей «дому», а також варіантів цього конструкта різного ступеня пророблення. Звертаємо увагу на художнє дослідження С. Кінгом проблеми магічного мислення сучасної особистості, що включає одивнення науково-технічних досягнень і представлення законів і системних закономірностей у проявах ірраціонального, а також підхоплення й розвиток автором актуалізованої в сучасному фентезі теми допустимості боротьби зі злом силами зла, оскільки герой тепер часто безпосередньо пов'язаний з «темним» началом. Останнє положення безпосередньо лежить в етичній площині і підключає окремий шар питань сучасної переоцінки моральної системи координат.

Матеріал пропонованої статті отримує додаткову вагу у зв'язку з тим, що творчість С. Кінга є помітним чинником впливу на розвиток українського фентезійного роману і метажанру західного канону в цілому.

Ключові слова: фентезійний роман, типологія, модуль, трансформація, метатекст, конструкт.

The modern fantasy novel exhibits high genre flexibility and adaptability in development, which is why it is often difficult to identify. Since the fantasy component is currently the leading factor influencing the artistic process, the study of its latest representative фкешіешс examples is very relevant. One of the most complex fantasy phenomena of the end of the XX – the first quarter of the XXI centuries is the novels by Stephen King as a multi-level and cyclically organized metatext in dynamics. Our article is the first attempt at a comprehensive mythopoetic analysis of the work "The Institute" (2019), which is conceptual for a prose writer. With the presence of a purely fantastic element, this novel exhibits clear features of a fantasy text and reflects key markers of the metagenre paradigm transformed at the beginning of the XXI century. Against the fantasy backdrop of the first quarter of our century, we determine the features of the mythopoetic paradigm of "The Institute" for the first time (it is formed by the intense intertextual content of this novel, that's why the text belongs to the Joycean type of mythologizing); we analyze in the artistic work, in particular, the structures of fantasy syntax (B. Attebery). We highlight the logic of the relationships of the plot-figurative construct "Home for Peculiar Children" installed in the text of the novel from the point of view of the experience of other authors working with it; the relevance of our study is enhanced by the fcomparison of the positive and negative hypostases of "the Home", as well as variants of this construct of varying degrees of artistic elaboration. We draw attention to S. King's artistic study of the problem of magical thinking of the modern individual, which includes the astonishment of scientific and technical achievements and the presentation of canons and systemic patterns in manifestations of the irrational; we are also considering the author's uptake and development of the theme of the permissibility of fighting evil with the forces of evil, which has been actualized in modern fantasy, since the hero is now often directly connected with the "dark" principle. The latter position lies directly in the ethical plane and connects a separate layer of issues of the modern reassessment of the moral coordinate system.

The material of the proposed article gains additional weight due to the fact that the artistic work by S. King is a notable factor influencing the development of the Ukrainian fantasy novel and the metagenre of the Western canon as a whole.

Key words: fantasy novel, typology, module, transformation, metatext, construct.

Постановка проблеми. Інтенсивність літературно-мистецького процесу кінця XX – першої чверті XXI ст. з помітними змінами на рівні жанрових парадигм показала неготовність ряду чинних літературознавчих концепцій і галузей до оперативного реагування на новітні художні феномени (С. Бесснетт, Я. Поліщук, Т. Гребенюк та ін.) та опосередковано викликала певну термінологічну неузгодженість. У випадку з найбільш прогресивним фентезійним метажанром

ситуація стала показовою: неспроможність його теоретичної бази кваліфікувати і класифікувати сучасні явища і тенденції визнали провідні вчені світу, зокрема Е. Джеймс, Ф. Мендлесон [1, с. 2], Б. Аттебері [2, с. 164] й ін. У спробах подолати поняттєвий колапс і водночас здійснити комплексне вивчення найбільш суперечливих ланок літературного процесу (зокрема, пов'язаних із міфотворчістю) продуктивними себе зарекомендували кластерні розробки, з найпомітніших серед яких назвемо модусний аналіз фентезійного корпусу Ф. Мендлесон [3, с. xiv], студіювання «міфологічних сценаріїв» та «семіотичних боксів» Ю. Вишницькою [4, с. 119], аспектно – сторітелінговий підхід до розгляду тематичних комплексів у фентезі З. Годунок [5]. Оптимальність названих систематик для вивчення творів, змодельованих за джойсівським типом міфотворчості, очевидна.

У світлі сказаного кваліфікація параметрів сучасних літературних продуктів та висвітлення їх місця в літературному процесі з погляду традиції й новаторства значно ускладнені та можуть бути полемічними з огляду на обрану вченими методологію. Зокрема викликана цим, показова строкатість експертних думок стосується творчості Стивена Кінга, хронологічно останні тексти якого або поки обійдені увагою науковців, або загалом схарактеризовані схематично. Прикладом майже не дослідженого зразка сучасної фантастико-фентезійної прози є роман автора «Інститут» («The Institute», 2019), умовою всебічного осягнення якого є зосередження на принципах його міфопоетичної парадигми. Цей твір поєднує в собі не тільки провідні метажанрові явища і тенденції, але й відображає помітні в соціокультурному просторі ідеї, світоглядні особливості сучасного представника західної урбаністичної культури. У творчості С. Кінга «Інститут» також відіграє важливу роль як маркер чергового витку творчого зростання та елемент метатексту класика американського літератури. Нарешті, цей твір становить приклад оригінально інтерпретованого, популярного в сучасній прозі сюжетно-образного модуля «дім дивних дітей», що заслуговує на дослідження його також у цій окремій площині. Зі сказаного видно, що аналіз та оцінка міфопоетичних конструкцій «Інституту» С. Кінга перебуває в руслі актуальних проблем сучасного літературознавства, зокрема історії американської літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висока продуктивність С. Кінга, його творче самопереосмислення, повернення до аспектів більш ранньої прози для розвитку закладених у ній мотивів та образів, а також системна включеність до актуального мистецького, соціокультурного і політичного дискурсів забезпечують постійні оновлення і ревізію письменницького доробку. Орієнтування в останні десятиліття на системне осмислення прози С. Кінга сприяло висвітленню процесів концептуалізації його зрілих творів, хоча варто визнати швидке застарівання досліджень прози письменника (як Л. Бедлі [6, с. 15–72], Х. Стренджелл [7], Т. Магістрейл [8] або Б. Вінсента з його описовими анотаціями [9]), зокрема в силу мистецької еволюції. При цьому факт вибудовування у творах С. Кінга концепцій метаобразів [8, с. 131–132] підтверджує необхідність дослідження кожного наступного його тексту як (потенційного) елемента єдиної системи, яка забезпечується насиченою автотекстуальністю. З іншого боку, саме роман С. Кінга сприяє розвитку ряду популярних у сучасній американській і світовій літературі сюжетно-образних конструктів, вивчення яких нині набуває особливої актуальності, зокрема у світлі положень Б. Аттебері про фентезійний синтаксис [2, с. 164].

«Інститут» у поточній фазі творчої еволюції автора є помітним явищем, котре безпосередньо розвиває попередній дискурс С. Кінга, зокрема про незвичайних дітей (передовсім, романів «Керрі» – «Carrie», 1974; «Сяйва» – «The Shining», 1977, з їхніми похідними текстами та інших творів) як системою образів, проблематикою, так і особливим світорозумінням. При цьому роман залишається фактично не дослідженим, не включеним або поверхово згаданим у комплексних працях із питань вивчення зрілої творчості письменника, і це дисонує з широким колом досліджень про стиль і проблематику прози С. Кінга як провідного сторітелера сучасних США [8]. У достатньо схематичних рецензіях на «Інститут» переважно наведені тільки очевидні образні й аспектні проблемні паралелі до ранішої прози письменника. Так, повернення тут С. Кінга до типажів героїв «Сяйва», «Керрі» чи «Ловця снів» («Dreamcatcher», 2001) фіксує Н. Аллан [10], простіші асоціації стосовно роману у Р. Дж. Ханеке [11], хоча обидва критики констатують самооновлення автора навіть у подібному і творчо розвиненому повторенні. При тому, що Р. Дж. Ханеке справедливо вказує, що власне Інститут стає одним із провідних персонажів роману [11], дослідник не розглядає цей синтетичний образ як типовий сюжетно-образний модуль, конструкт, тобто не говорить про відповідний інтерпретаційний кластер, в якому аналізований роман посідає важливе місце. Поза зазначеним художнім контекстом наявне в творі

мистецьке зростання С. Кінга не є очевидним, а його рух від одиничного героя (у «Сяйві») до названого художнього модуля взагалі не артикульований. Міфопоетична парадигма роману, в такий спосіб, залишається не дослідженою, ряд відгуків про твір є описовими (така ситуація і в одній з останніх монографій Б. Вінсента [9]), а належність «Інституту» до метатексту письменника без системного пропонованого нами підходу вивчення може бути тільки вказана. Оскільки ми розглядаємо «Інститут» на тлі фентезійної прози першої чверті XXI ст., значна частина яких малодосліджена або не вивчена взагалі, це також свідчить про новизну розвідки.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є вперше визначити специфіку міфопоетичної парадигми «Інституту» С. Кінга на тлі тенденцій фентезійної міфотворчості першої чверті XXI ст. Досягнення цієї мети передбачає а) висвітлення побудови інтертексту роману з урахуванням тлумачення доробку письменника як єдиного метатексту; б) аналіз інтерпретації в «Інституті» ключового структурного складника – модуля «дім дивних дітей» у площинах міфопоетики, сюжету і системи образів. Підключення до аналізу роману широкого жанрового контексту дозволить висвітлити своєрідність і глибину переосмислення письменником названого модуля, наочно показати еволюцію митця та органічність його мислення актуальній фантастико-фентезійній парадигмі. Заявлену мету розвідки реалізуємо шляхом синтезування компаративного, міфопоетичного і психоаналітичного методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. В «Інституті» С. Кінг традиційно зосереджений на проблемах дорослішання в умовах соціокультурних криз сучасного суспільства, питаннях (дитячих) страхів, пізнання і прозріння. Уміщуючи постать підлітка Люка Елліса в епіцентр соціального експерименту за межами моралі (незаконні досліди з екстрасенсорними здібностями дітей на таємній американській базі лабораторного типу – умовному «Інституті» [12, с. 82] не дарма асоційовані зі злочинами фашистів у концтаборах Другої світової війни [12, с. 539]), письменник, як і в раніших названих творах, використовує дитячі образ і мислення як метафори осягнення людством поки не пізнаного, порушує питання етично допустимого у (квазі)просуванні людства вперед. Такі художньо концентровані картини є багато в чому провокативними для читача, адже все, що пов'язане з дитиною, викликає в авдиторії загострену реакцію. Власне саме зацікавлення експериментальним зумовило й утвердило в літературі та кіно успіх сюжетно-образному конструкта «дім дивних дітей» [13], в основу якого лягли синтезовані мотиви інтерактивного шоу та переосмисленої військової гри (один з хронологічно останніх варіантів цього бачимо в циклі «Емпіреї» («The Empyrean», 2023–2025) Р. Яррос).

У характерному для С. Кінга складному сюжеті з численними побічними відгалуженнями і деталізацією значну роль відіграє насичений інтертекст, котрий охоплює поле від класичної й авторської казки до фентезійних взірців (Дж. Р. Р. Толкіна, коміксоїдної міфології), від біблійного, філософського (Ф. Ніцше) до антивоєнного дискурсу (творчості Б. Брехта, Дж. Орвелла), торкається аспектів криптоісторії тощо. Така побудова передбачає і виправдовує лінійно-мозаїчний принцип міфопоетики твору, сформованої за джойсівським типом (недаремно С. Кінг у пізнішому «Згодом» згадує Джойсові «Поминки за Фіннеганом» («Finnegans Wake», 1939) [15, с. 45]); ядром міфопоетичної парадигми при цьому є оригінально інтерпретований сюжетно-образний модуль «дім дивних дітей»; він становить семантичний центр роману, поєднує лінії персонажів і зумовлює квест головного героя Люка Елліса.

Висока частотність звертання письменників до зазначеного модуля в першій чверті XXI ст., з одного боку, і його низька дослідженість – з іншого, орієнтують на фокусування уваги в романі «Інститут» саме на цій уже типовій структурі. До того ж, при наявності змістового складника фантастичного жанру, «Інститут» С. Кінга тяжіє і може бути кваліфікований у фентезійних координатах, на що системно вказує сам автор. Центральні в тексті надприродні (екстрасенсорні) здібності маленьких «в'язнів» [12, с. 104] таємної медичної лабораторії – жахливого «притулку» [12, с. 217] під керівництвом місіс Сигсбі («Дім місіс Сигсбі для неслухняних дітей-екстрасенсів» [12, с. 82]) піднесені в одному семантичному полі з суперсилами [12, с. 72], що підкреслено апелюванням до коміксоїдів (Супермена, Бетмена, Людини-Павука) та прямим протиставленням з ними: «Ми не Ліга Справедливості чи люди-Х» [12, с. 85].

Вустами генія Люка Елліса артикульовано й одну з ключових у романі проблему «магічного мислення» [12, с. 546], котре в суспільстві XXI ст. залишається живим і впливовим, здатне в разі надмірного педалювання шкодити розвитку людства. Поряд із раціоналізмом і цифровізацією, сучасна цивілізація зберегла бажання передбачати майбутнє і в цьому – іноді таємно жертвувати своїм членами, підміняти наукові підходи

і містицизм. Проблему «магічного мислення» С. Кінг порушує і в інших творах, характеризуючи як магічні прояви науково-технічного прогресу: наприклад, у «Казці» («Fairy Tale», 2022) герой міркує, чим є ядерна зброя, якщо не чорною магією [16, с. 677]). Тобто митець застосовує ефект одивнення науки і технології.

Маємо констатувати, що нині складною для жанрової ідентифікації є низка властивих міському фентезі явищ, сутнісно близьких фантастичним. Твори супергеройського типу при частому поєднанні в них науково-фантастичних і фентезійних елементів відносять саме до фентезійних [17]. Більш того, з класичними коміксоїдами в новелізаціях та екранізаціях XXI ст. усе частіше співпрацюють представники давньогрецької, нордичної міфології, до супергеройських команд на зразок «Месників» («The Avengers», США, 2012–2019) реж. Дж. Відона та Е. і Дж. Руссо, «Ліги Справедливості» («Justice League», США, 2017) реж. З. Снайдера чи «Ліги Правосуддя» («Чорний Адам» – «Black Adam», США, 2022) реж. Ж. Кольєта-Серри) та їхніх антиподів доєднуються осучаснені постаті чаклунів і відьом («Доктор Стрендж: Війна вимірів» – «Doctor Strange: Dimension War», 2024, Дж. Лавгроува), надприродних істот тощо, тобто магічне й екстрасенсорне при формальному зближенні синонімізуються, спільним знаменником маючи надприродне, надлюдське. Протилежною тенденцією у фентезі є все частіше осмислення магії як доступної в масовому навчанні технології – у світах А. Сапковського, С. Кларк, С. Ґрін та ін.

Уперше визначений і номінований нами (асоціативно з однойменним першим томом гексалогії Р. Ріггза) в низці фантастико-фентезійних творів XX – перших десятиліть XXI ст. сюжетно-образний модуль «дім дивних дітей» [13; 14, с. 368–378] оригінально інтерпретований С. Кінгом в «Інституті» і становить значний науковий інтерес. Презентування в романі цього модуля стало для С. Кінга своєрідним поверненням до теми, оскільки популярності й розвитку конструкта сприяла його «Довга хода» («A Long Walk», 1979). Подібні повернення для опрацювання образу, мотиву чи сюжетного елемента характерні для С. Кінга, значний обсяг прози котрого становить єдиний метатекст. Так, у хронологічно пізніших роботах письменник розвиває ранні мотиви (показовим стосовно «Сяйва» є «Доктор Сон» («Doctor Sleep», 2013)), практикує форму романного циклу тощо. Окрім властивого С. Кінгу проведення наскрізних біблійної та шекспірівської ліній, його твори активно підтримують діалог із літературним і кінодискурсами XX–XXI ст., апелюючи до доробків Дж. Р. Р. Толкіна, Л. Керролла, С. Маєр, Дж. Р. Р. Мартіна й ін. Обізнаність С. Кінга з сучасним літературним процесом важлива в контексті аналізу міфопоетики «Інституту», оскільки на момент написання роману вже отримали популярність перші томи «Дому дивних дітей» («Miss Peregrine's Home for Peculiar Children») Р. Ріггза, «Голодні ігри» («Hunger Games», 2008–2010) С. Коллінз, «Той, що біжить лабіринтом» («The Maze Runner», 2009–2010) Дж. Дешнера тощо, – тобто ті твори, в сюжетах яких модуль «дім дивних дітей» також є знаковим і рушійним.

Сюжетно-образний конструкт «дім дивних дітей» послідовно розвивається від фантастичних (Дж. Відома, О. Карда) до фентезійних версій (Дж. К. Ролінг, Р. Ріггз, Т. Дж. Клюн, Р. Яррос та ін.), причому іноді виявляємо інтерпретації, де поєднано антураж постапокаліптики й фентезі. В «Інституті» С. Кінга синтез фентезійного і фантастичного складників формує сучасний синтетичний текст. Модуль «дім дивних дітей» є в «Інституті» центральним і структуротвірним (адже здатний мати різні позиції й функції в творі), містить ряд сюжетних ускладнень порівняно зі своїми попередніми інтерпретаціями (не випадковим вважаємо згадування в творі «Володаря мух» В. Ґолдінґа [12, с. 94] як одної з протоверсій аналізованого конструкта) та маркований відповідно до оновленої в перші десятиліття XXI ст. фентезійної парадигми. Останнє, з огляду на інтерес С. Кінга до фентезійної сфери [12, с. 559] є природним.

Метафоричним «домом» (у його негативній іпостасі) в «Інституті» є таємний медичний лабораторний комплекс, де піддослідними «в'язнями» [12, с. 80, 104] заради ефемерної мети – передбачення і коректування майбутнього – стають викрадені з сімей діти-екстрасенси. Масштаб розігруваної трагедії руйнування дитячих доль стає очевидним у фіналі твору, де виявляється, що описана і знищена лабораторія є складником міжнародної мережі аналогічних закладів.

Згідно з традицією художнього розкриття аналізованого сюжетно-образного конструкта С. Кінг зображує внутрішнє функціонування таємної лабораторії крізь призму сприйняття введеного до неї Люка Елліса, який із потраплянням до «інституту» паралельно переживає посилення власних надприродних умінь. Характерно, що за типом обдарованості співробітники лабораторії поділяють дітей на дві категорії, і Люк у результаті опановує обидва типи екстрасенсорики, три-

маючи це в таємниці. Зокрема, таке положення засвідчує перебування героя у двох запропонованих письменником світах (окрім буквального зв'язку Люка Елліса з реальностями лабораторії та зовнішнього світу) – так Люк наближається до постатей максимально обдарованих у їхніх художніх світах Беатрис Пріор із «Дивергента» («Divergent», 2011–2013) В. Рот чи Вайолет Соррентейл з «Емпіреїв» Р. Яррос. Балансування героя на межі двох світів стає візитівкою фентезі першої чверті XXI ст.. багато в чому випливаючи з узаємозближення й дифузії в цей час класичних опозиційних сил добра і зла, що між ними в означений період виокремлюється своєрідна (сіра) зона нейтральності, не передбачена в метажанрі попереднього періоду. Недаремно обіграно в романі образ ніцшеанської безодні, по мосту над якою прагне пройти Люк [12, с. 53].

С. Кінг підтримує й розвиває актуалізовану в сучасному фентезі проблему допустимості боротьби зі злом силами зла, оскільки герой тепер часто безпосередньо пов'язаний з «темним» началом (пригадаймо Гаррі Поттера Дж. К. Ролінг, Джейкоба Портмана з названої гексалогії Р. Ріггза, Рогана з «Чорнокнижника» («Černokněžnik», 2003–2006) Ю. Червенака, Анни Стожар із «Палімпсесту» (2017–2019) Я. Каторож та інших. Означена проблема, як видно, є глобальною і лежить у площинах етики й теології.

Прикметна у фентезійній романістиці XXI ст. рецепція подій Голокосту часів Другої світової війни (у Р. Ріггза, Д. Гаркнесс, Х. Векер та ін.) проходить і в «Інституті»: події в лабораторії для Люка Елліса як для геніальної дитини (цим у творі уможливлюється «пригадування» героєм травматичного минулого людства й водночас витримується один із критеріїв аналізованого конструкта – умовності дитинності героїв «дому») асоціюється з нелюдськими дослідами фашистів у концтаборах [12, с. 539], зокрема в Освенцимі [12, с. 64, 104]. У контексті єврейської теми в романі продуктивним бачиться зіставлення позитивної та негативної іпостасей моделі «дому дивних дітей» відповідно в гексалогії Р. Ріґґза і романі С. Кінга. Якщо метафора Ріґґзового «дому» символізує захист «дивних», яким удалося уникнути знищення в газових камерах [18, с. 21], то асоційованість злочинів над дітьми в Кінговому «домі»-лабораторії з дослідами нацистів в Освенцимі (герої дізнаються, що перший подібний «Інститут» був розташований у нацистській Німеччині [12, с. 539]) засвідчує ступінь насилля над дитиною як майбутнім людства й водночас дає оцінку діяльності лабораторії як неприпустимого злочину, котрий не може бути виправданий жодною метою. Аналізований конструкт у романі С. Кінга органічно вписується до відповідного інтерпретаційного кластера паралельним порівнянням дітей в «Інституті» місіс Сигсбі з інвалідами і старими людьми [12, с. 303], чим закріплює згаданий травматичний дискурс [див.: 14, с. 371–372]. Такий дискурс простежуємо у прямому (у «Звільненні, або Спеціальній школі Сибіл Джойнс для дітей, які говорять з привидами і мають слух» – «Riddance: Or: The Sybil Joines Vocational School for Ghost Speakers & Hearing-Mouth Children» (2018) Ш. Джексон) або інверсійному значенні (наприклад, у супергеройському корпусі, де надобдарованість може сприйматися навколишніми звичайними людьми як неповноцінність).

Жахливу реальність подій у «школі місис Сигсбі» відтіняє контрастно поданий С. Кінгом лейтмотив – ув'язнені діти читають на «інститутському» плакаті: «Просто ще один день у раю» [12, с. 63, 107, 132]. Такий же прийом, але з іншою тональністю використовує пізніше в «Домі у волошковому морі» Т. Дж. Клюн, варіюючи для свого героя, втомленого дискомфортним існуванням, пов'язаний з зображенням морського пляжу метафоричний вислів: «Мрієш туди потрапити?» [19, с. 35, 37, 51].

Відповідає тональності іпостасі конструкта також роль формального його очільника: міс Перегрін у творі Р. Ріггза захищає своїх вихованців, тимчасом як місис Сигсбі очолює знущання і знищення дітей у лабораторії (порівняймо з «чорною школою» у «Крабаті» («Krabat»,1980) О. Пройслера).

Коли у фіналі гексалогії Р. Ріггза герої віднаходять для себе новий «дім» – копію зруйнованого німецькою бомбою старого, то в романі С. Кінга піддослідні звільняються зі страшного закладу (пригадується інша лабораторія в «Дивних» («Freaks», США, Канада, 2018) реж. А. Стейна і З. Липовські), але в результаті стикаються з одним із патронів мережі цих лабораторій, тобто, іншими словами, звільнення героїв у романі є умовним, оскільки простір тортур продовжує існувати, а отже, метафорично залишається частиною світу психологічно скалічених дітей. Для художнього космосу С. Кінга такий прийом – умовне залишення / звільнення героя з (жахливого) простору – характерний.

Нарешті, міжособистісний план узаємин в аналізованій версії «дому дивних дітей» демонструє закоханість героя в представницю внутрішньої спільноти, для якої Люк також стає визволителем.

Цю характеристичну рису сюжетно-образного модуля – закоханість героя в «домі» – виявляємо і в гексалогії Р. Ріггза (Джейкоб Портман) чи в «Четвертому крилі» Р. Яррос (Вайолет Сорренгейл).

У такий спосіб, можемо доповнити положення Х. Стренджелл стосовно використання С. Кінгом «літературних формул» [7, с. 156]: письменник, крім того, успішно розвиває власні сюжетно-образні конструкти, які проходять стереотипізацію в його творах (і в результаті рецепції – в текстах інших авторів), причому в цьому процесі можемо виділити навіть певну етапність. Якщо структура «дому дивних дітей» у романі «Інститут» є оформленою і може бути розпізнана в літературно-мистецькому контексті, то ця ж структура в раніших текстах автора простежується в більш абстрактному вигляді. Таким прикладом є «Ловець снів», де концепт «дім дивних дітей» є швидше абстракцією, хронологічно віднесеною в дитинство чотирьох головних героїв, для яких хлопчик-телепат Дуглас Кейвелл (Даддітс) відіграє роль і опікуна-дарувальника, і захисника. Момент таємничої події в дитинстві – отримання надприродних здібностей – героями згадується постійно в дорослому житті, ця пам'ять об'єднує їх, формуючи атмосферу присутності Даддітса в житті героїв. Тобто умовно герметичний простір конструкта «дім дивних дітей» як маркер витримується. Про призначену для них роль як місію четвірка друзів дізнається згодом, уже в дорослому віці, тобто наша теза про умовну дитинність представників сюжетно-образного модуля у «Ловці снів» також очевидна. Якщо в «Інституті» фокус уваги зосереджений на внутрішньому функціонуванні «дому», то в «Ловці снів» – на місії «колективного героя» в зовнішньому стосовно «дому» просторі.

Висновки. Запропонований аналіз роману С. Кінга свідчить про потребу оновлення методологічних координат фентезійного метажанру і розроблення теорії сюжетно-образних конструктів як чергового типу модульних структур у сучасній літературі загалом. Успіх «Інституту» С. Кінга багато в чому зумовлений провокативним порушенням у книзі актуального спектру соціокультурних проблем (зокрема аспектів магічної свідомості сучасника) та майстерним міфопоетичним аранжуванням розповіді. Міфопоетична парадигма роману належить до джойсівського типу міфологізування, тобто сформована інтенсивним інтертекстуальним наповненням. У розробленні конструкта «дім дивних дітей» як провідного рушія в сюжеті письменник поєднує фантастичний і фентезійний компоненти, ураховує досвід своїх раніших творів, а також прози колег, отримуючи оригінальну і злободенну версію відповідного модуля. Прикметно, що в «Інституті» відображено ключові параметри трансформації фентезійної парадигми перших десятиліть XXI ст.

Положення нашої статті можуть бути розгорнуті у форматі масштабного дослідження еволюції міфотворчих стратегій зрілого С. Кінга, а також загалом американської і європейської фентезійної прози першої чверті XXI ст. Крім того, стаття дозволяє концептуально розглянути феномен модуля «дім дивних дітей» у доробку С. Кінга і метажанрі в цілому; порушує проблеми зворотного синтезу фантастики і фентезі на сучасному етапі розвитку, художнього відображення проблеми магічного мислення людини XXI ст. Очевидно, що подальше системне вивчення романів зрілої творчості С. Кінга в жанровому контексті є доцільним і перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. James E., Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* / ed. E. James, F. Mendlesohn. New York: Cambridge Univ. Press, 2012. P. 1–4.

2. Attebery B. Fantasy: How It Works. Oxford: Oxford University Press, 2022. 198 p.

3. Mendlesohn F. Rhetorics of Fantasy. Middletown, Connecticut: Wesleyan Univ. Press, 2008. xxv, 306 p.

4. Вишницька Ю. В. Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 612 с.

5. Годунок З. В. Ключі фентезійного сторітелінгу. Літературознавчі етюди: монографія. Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2025. 251 с.

6. Badley L. Writing Honnor and the Body: The Fiction of Stephen King, Clive Barker, and Anne Rice. Westport; London: Greenwood Press, 1996. xiv, 183 p.

7. Strengell H. Dissecting Stephen King: From the Gothic to Literary Naturalism. Madison, Wisconsin: The Univ. of Wisconsin Press; Popular Press, 2005. x, 304 p.

8. Magistrale T. Stephen King: America's Storyteller. Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England: ABC-Clio, 2010. xvii, 182 p.

9. Vincent B. The Stephen King: A Complete Exploration of His Work, Life, and Influences. [N. p.]: Epic Ink, 2022. 240 p.

10. Allan N. The Institute by Stephen King review – return to DuPray. *The Guardian*. 2019 Sep., 4. URL: https://www.theguardian.com/books/2019/sep/04/the-institute-stephen-king-review (дата звернення: 27.09.2025).

11.Huneke R. J. The Institute Is One of Stephen King's Best: Book Review. *The Forgotten Fiction*. 2020. Mar., 19. URL: https://theforgottenfiction.com/book-review-the-institute-is-one-of-stephen-king-s-best (дата звернення: 21.09.2025).

12. King S. The Institute: A Novel. New York; London; Toronto; Sydney; New Delhi: Scribner, 2019. 561 p.

13. Gurduz A. Home for peculiar children as a plot strategy in fantasy metagenre of the first decades of the XXI century. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. Baia Mare [Romania]: Rik-U, 2023. № 1. P. 37–46. URL: http://ehs-journal.ro/wp-content/uploads/2023/05/ESLHS_1_23.pdf (дата звернення: 27.09.2025).

14. Гурдуз А. І. Український фентезійний роман 2000–2020 рр. у слов'янському, англійському й американському контекстах: особливості національного міфотворчого коду: монографія. Миколаїв: Іліон, 2023. 528 с.

15. King S. Later: [A Novel]. [N. p.]: Hard Case Crime, 2021. 246 p. URL: https://short-url.org/1bFQC (дата звернення: 27.09.2025).

16. King S. Fairy Tale: A Novel. Waterville: Thorndike Press, 2023. 972 p.

17. Sanderson B. Sanderson's First Law. *Sanderson Brandon: A personal website.* 2007. URL: https://www.brandonsanderson.com/sandersons-first-law/#:~:text=Sanderson's%20First%20Law%20of%20Magics;the%20reader%20understands%20said%20magic (дата звернення: 27.09.2025).

18. Riggs R. Miss Peregrine's Home for івPeculiar Children. Philadelphia: Quirk Books, 2013. 382 p.

19. Klune T. J. The House in the Cerulean Sea. New York: Tor, 2020. 398 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 821.111–31:82–1/9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.45

ГОТИЧНИЙ РОМАН ЯК КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ: ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ В ІСТОРИЧНОМУ І ТЕОРЕТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

THE GOTHIC NOVEL AS A CULTURAL AND LITERARY PHENOMENON: THE EVOLUTION OF THE GENRE IN HISTORICAL AND THEORETICAL CONTEXT

Колесник С.Ю.,
orcid.org/0009-0004-5480-1898
аспірант кафедри слов'янської філології та світової літератури
Ужгородського національного університету

У статті розглянуто готичний роман як багатовимірне культурно-літературне явище, що з моменту свого зародження наприкінці XVIII століття зазнало численних трансформацій і переосмислень. Готична естетика представлена як гнучкий жанровий і символічний інструмент, здатний адаптуватися до різних історичних епох, соціальних контекстів і культурних потреб. Від середньовічних замків, родових проклять і надприродних подій у творах Гораса Уолпола та Енн Редкліфф до психологічної глибини в прозі Мері Шеллі, Роберта Л. Стівенсона, Ширлі Джексон і Патрісії Хайсміт – готика демонструє здатність виражати найгостріші культурні тривоги свого часу. Особлива увага приділена архітектоніці простору та символіці готичних наративів, які еволюціонували від клаустрофобних інтер'єрів і зруйнованих маєтків до міських ландшафтів та внутрішніх лабіринтів людської психіки. Простір у готиці постає як дзеркало психологічних, моральних і соціальних станів, а персонажі – як носії культурних архетипів та трансгресивних імпульсів. У статті розкривається, як упродовж XIX–XX століть готичні мотиви інтегрувалися в суміжні жанри: наукову фантастику, детектив, модерністську прозу, південну готику, феміністичну літературу, постмодерну метафікцію. Окремий акцент покладено на рецепції готичної традиції в українській літературі. Письменники Валерій Шевчук, Оксана Забужко, а також представники пізньорадянської прози використовують готичні тропи для художнього опрацювання історичної пам'яті, культурної травми, постколоніальної ідентичності. Таким чином, готика постає не лише як жанр жахів, а як універсальна культурна мова, здатна виявляти пригнічене, маргінальне та забуте. У підсумку готичний роман інтерпретується як динамічний інтертекстуальний дискурс, що не лише зберіг актуальність, але й став однією з ключових форм літературної модерності та культурної рефлексії.

Ключові слова: готичний роман, естетика готики, трансформація жанру, психологічний жах, українська література, постмодернізм, культурна пам'ять.

The article considers the Gothic novel as a multidimensional cultural and literary phenomenon, which has undergone numerous transformations and reinterpretations since its inception in the late 18th century. Gothic aesthetics are presented as a flexible genre and symbolic tool capable of adapting to different historical eras, social contexts, and cultural needs. From medieval castles, ancestral curses, and supernatural events in the works of Horace Walpole and Ann Radcliffe to the psychological depth in the prose of Mary Shelley, Robert L. Stevenson, Shirley Jackson, and Patricia Highsmith, Gothic demonstrates its ability to express the most acute cultural anxieties of its time.

Particular attention is paid to the architectonics of space and the symbolism of Gothic narratives, which evolved from claustrophobic interiors and ruined estates to urban landscapes and the inner labyrinths of the human psyche. Space in Gothic literature appears as a mirror of psychological, moral, and social conditions, and characters appear as carriers of cultural archetypes and transgressive impulses. The book reveals how, throughout the 19th and 20th centuries, Gothic motifs were integrated into related genres: science fiction, detective stories, modernist prose, Southern Gothic, feminist literature, and postmodern metafiction.

A separate section is devoted to the reception of the Gothic tradition in Ukrainian literature. Writers Valery Shevchuk, Oksana Zabuzhko, and representatives of late Soviet prose use Gothic tropes for artistic exploration of historical memory, cultural trauma, and postcolonial identity. Thus, Gothic appears not only as a horror genre, but as a universal cultural language capable of revealing the oppressed, marginalized, and forgotten.

As a result, the Gothic novel is interpreted as a dynamic intertextual discourse that has not only retained its relevance but has also become one of the key forms of literary modernity and cultural reflection.

Key words: Gothic novel, Gothic aesthetics, genre transformation, psychological horror, Ukrainian literature, postmodernism, cultural memory.

Постановка проблеми. Готичний роман, який виник наприкінці XVIII століття як жанрова реакція на просвітницький раціоналізм і модерністське уявлення про людину, з часом перетворився на багатовимірний дискурс, здатний відображати соціальні, культурні та психологічні тривоги різних історичних періодів. Незважаючи на усталене уявлення про готику як про жанр жахів, її естетика охоплює набагато ширший спектр функцій: від відображення колективної травми до опрацювання проблем ідентичності, пам'яті, влади та моральної дестабілізації. Сучасна гуманітаристика все частіше трактує готичний роман не як застиглу жанрову форму, а як динамічну культурну матрицю, що здатна адаптуватися до нових умов і контекстів.

Водночас у науковому дискурсі відчувається потреба у систематизації та міждисциплінарному переосмисленні готичного жанру не лише в зарубіжній, а й в українській літературі, де він часто виступає як прихований або адаптований інструмент вираження культурних травм, історичних парадоксів і соціальної маргінальності. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного аналізу готичного роману як культурно-літературного явища, що не тільки трансформує жанрові межі, а й бере активну участь у формуванні естетичної чутливості сучасної доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві готичний роман все частіше розглядається як міждисциплінарне явище, що поєднує естетичні, психологічні, соціокультурні та ідеологічні аспекти. Стівен Брум у праці «The Contemporary Gothic: Why We Need It» [3] підкреслює, що готика у XX–XXI століттях функціонує як дискурс тривоги, репрезентуючи культурні та соціальні маргіналії. Подібний підхід підтримує Кріс Болдік, який у монографії «In Frankenstein's Shadow» [1] аналізує готичні образи як метафори для осмислення меж людського, зокрема в контексті модернізації та технологічного прогресу. Значним є внесок Фреда Боттінга, який у книзі «Gothic Romanced» [2] інтерпретує готику через призму постмодерної культури споживання, ґендерної проблематики та технологічної трансформації. Теоретичні основи жанру систематизує Роберт Гарріс у праці «Elements of the Gothic Novel» [5], де він окреслює канонічні компоненти готичного наративу – темну архітектуру, ізоляцію, психологічне напруження та моральну амбівалентність. Фундаментальним джерелом є збірник «The Cambridge Companion to Gothic Fiction» [6], в якому подано панораму критичних підходів до готики – від класичного до постструктуралістського та феміністичного. У свою чергу, Тереза Ґодду у «Gothic America» [4] аналізує готику як жанр історичної пам'яті, що відображає расові й національні конфлікти американського суспільства.

Попри активне вивчення готики в західній гуманітаристиці, в українському літературознавстві тематика залишається малодослідженою. Існує потреба у ґрунтовному аналізі готичної традиції в контексті національної літератури, особливо з огляду на її потенціал у репрезентації історичної травми, культурної ідентичності та постколоніальних наративів.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз готичного роману як жанрового і культурного феномена, що зазнав значних трансформацій упродовж своєї історії від витоків у добу Просвітництва до сучасних постмодерних форм. Основне завдання полягає у спробі виявити провідні естетичні, просторові характеристики готичної літератури, а також простежити шляхи її еволюції через суміжні жанри, зокрема наукову фантастику, психологічний реалізм, феміністичну прозу та постмодерну метафікцію. Водночас дослідження спрямоване на з'ясування ролі готичних мотивів у процесі репрезентації культурної травми, історичної пам'яті та постколоніальної ідентичності в українській літературі XX – XXI століть. Завданням також є обґрунтування сучасної актуальності готичної естетики як засобу художньої рефлексії на глибокі соціальні, моральні та психологічні конфлікти епохи.

Виклад основного матеріалу. Естетична парадигма готики, що з'явилася наприкінці XVIII століття, справила значний і тривалий вплив на розвиток сучасних літературних жанрів. Замість того, щоб залишатися обмеженою своїми ранніми проявами в «готичному романі», готична мода проникла в різноманітні літературні традиції, трансформуючись, гібридизуючись і переформулюючи жанрові межі. Її еволюція в психологічний реалізм, наукову фантастику, жахи, детективну літературу та постмодерну метафікцію демонструє адаптивність готики як літературного дискурсу, що займається культурними тривогами, маргінальними просторами та трансгресивними досвідом.

Один із фундаментальних внесків готичної естетики у розвиток жанру полягає в її просторовій та символічній архітектурі. Клаустрофобні інтер'єри, зруйновані замки, підземні склепи та прикордонні території, вперше представлені в ранніх готичних оповіданнях, слугували наративними лабораторіями, де зовнішньо виявлялися психологічні, моральні та політичні конфлікти. Ці декорації не були просто декоративними, а кодували емоційну інтенсивність, яку пізніші жанри перейняли та переформували. Наприклад, у науковій фантастиці готичні простори переосмислюються як ізольовані лабораторії або антиутопічні міста, а в детективній літературі нуар темні провулки або тіньові квартири замінюють замки, зберігаючи просторову семантику небезпеки, таємничості та моральної неоднозначності [Bruhm].

Не менш важливим є вплив готики на архетипи персонажів та тематичні зацікавлення. Такі фігури, як байронічний герой, божевільна на горищі, примарний двійник або переслідувана героїня, вийшли за межі готичної літератури і з'являються в різних жанрах як гнучкі носії

символічного значення. Інтерналізація жаху – коли монструозне переноситься з надприродного в психологічне – дозволила глибокі трансформації в таких жанрах, як модерністська психологічна література та феміністичні літературні наративи. Цей розвиток відображається у появі інтроспективних і ненадійних оповідачів, а також у дестабілізації чітких моральних бінарних опозицій.

Постмодерністські тексти часто використовують готичні тропи, щоб поставити під сумнів нестабільність ідентичності, пам'яті та самої мови. Розмита межа між реальністю та ілюзією, характерна для готичної літератури, таким чином стає структуруючим принципом в експериментальних літературних формах.

У контексті української літератури готична естетика також продемонструвала здатність до тематичного та жанрового синтезу. Українські письменники XX і XXI століть, такі як Валерій Шевчук та Оксана Забужко, використовували готичні мотиви (наприклад, родові прокляття, примарні простори, дивні двійники) для опрацювання національної травми, історичної пам'яті та колективної ідентичності. У цих текстах готика виступає як наративна та символічна стратегія для опрацювання невирішених спадщин колоніалізму, тоталітаризму та війни.

Вплив готичної естетики на еволюцію жанру не можна звести до простого тематичного запозичення. Готичний стиль функціонує як динамічний інтертекстуальний потік, що повторюється в різних літературних рухах і жанрах, формуючи наративні структури, типології персонажів і емоційну атмосферу. Його незмінна актуальність полягає в здатності виражати те, що є культурно пригніченим, соціально маргінальним або психологічно дивним, що робить його незамінним компонентом жанрової інновації та літературної модерності.

Готичний роман як літературне явище з'явився у другій половині XVIII століття як жанр, що поєднував елементи жаху, романтики та піднесеного, щоб дослідити людську психологію та тривоги своєї епохи. Зародившись в епоху раціоналізму Просвітництва, він, парадоксально, спирався на ірраціональне, таємниче та надприродне, тим самим висловлюючи напругу між розумом та емоціями, прогресом та традиціями, світлом та темрявою.

Походження готичного роману традиційно приписують твору Гораса Уолпола «Замок Отранто» (1764), якому сам автор у другому виданні дав підзаголовок «Готична історія», фактично назвавши цей жанр. Твір Г. Уолпола запровадив багато конвенцій, які згодом стали визначальними для готичної літератури: середньовічне або псевдосередньовічне оточення, родові прокляття, надприродні події, лабіринтова архітектура та емоційно загострені персонажі, які стикаються з незрозумілими жахами.

На цю естетику значний вплив справило відродження інтересу до Середньовіччя в епоху романтизму, а також теорія піднесеного Едмунда Берка, яка підкреслювала естетичну силу жаху та безмежності, що надихають на подив.

Наприкінці XVIII – на початку XIX століття готичний роман швидко диверсифікувався та розширився. Роман Енн Редкліфф «Таємниці Удольфо» (1794) уособлював школу готичної літератури «поясненого надприродного», в якій, здавалося б, потойбічні явища в кінцевому підсумку раціоналізуються. Акцент Редкліфф на психологічній напрузі та моральній складності змістив жанр у бік внутрішнього світу та суб'єктивного досвіду. На противагу цьому, роман Метью Льюїса «Монах» (1796) охоплював явний жах, трансгресивну сексуальність і надприродне без раціонального пояснення, таким чином представляючи темнішу і більш сенсаційну лінію жанру [3].

Готична традиція зазнала подальших змін у романтичний та вікторіанський періоди, відображаючи еволюцію суспільних тривог. «Франкенштейн» Мері Шеллі (1818), який часто вважають наріжним каменем готичної та наукової фантастики, перепозиціонував жанр у контексті індустріалізації та наукового прогресу, припускаючи, що монстри можуть виникати з людських амбіцій, а не з надприродних джерел. Подібним чином, такі твори, як «Дивна історія доктора Джекіла і містера Гайда» (1886) Роберта Луїса Стівенсона та «Дракула» (1897) Брема Стокера, ставили під сумнів поняття дуальності, пригнічених бажань та Іншого в дедалі більш урбанізованих, сучасних умовах. Ці тексти ознаменували перехід від зовнішніх жахів зачарованих замків до внутрішніх монстрів людської психіки.

У XX столітті готичний роман фрагментувався та реконфігурувався на різні піджанри та медіа. Хоча традиційні готичні мотиви зберігалися в літературі та кіно жахів, модерністські та постмодерністські письменники використовували готичні елементи для дослідження таких тем, як відчуження, ідентичність та травма. Південна готика в американській літературі, представлена такими авторами, як Вільям Фолкнер і Фланнері О'Коннор, адаптувала конвенції жанру до культурного ландшафту американського Півдня, тоді як феміністична готична проза висунула на перший план гендерну динаміку влади та обмеження. В останні десятиліття готика стала трансмедійним

і глобалізованим жанром, що впливає на все: від популярної прози та телебачення до академічного дискурсу про постколоніальну та квір-теорію [2].

Українська наука також займається готичною традицією, як у перекладацьких дослідженнях, так і в її перетинах зі слов'янським фольклором та національними літературними канонами. Готичний жанр слугує продуктивною лінзою для інтерпретації архетипів та наративних структур, присутніх в українській романтичній та постмодерній прозі. Готичні тропи такі як двійник, прокляий рід і лімінальний простір – повторюються у творах Михайла Коцюбинського та Валерія Шевчука, що свідчить про ширший європейський літературний вплив, адаптований до місцевих культурних умов.

Готичний роман протягом століть постійно переосмислювався, слугуючи як сховищем культурних тривог, так і місцем естетичних інновацій. Від своїх витоків у XVIII столітті в імітації середньовіччя та піднесеного до сучасних проявів у глобальній популярній культурі та критичній теорії, готика залишається життєво важливою та динамічною формою. Вона відображає незмінну людську зацікавленість страхом, порушенням та невідомим – імпульсами, що виходять за межі національних та історичних кордонів.

Еволюція готичної традиції являє собою глибокий перехід від її сенсаційних і надприродних коренів до більш інтроспективного і психологічно складного літературного стилю. Хоча основоположні елементи готичної літератури – похмура атмосфера, емоційна крайність і зустрічі з надприродним збереглися, вони все більше переосмислювалися в рамках реалізму, суб'єктивності та сучасних екзистенційних проблем. Ця трансформація відображає як продовження, так і переосмислення готики, приводячи жанр у відповідність до філософських та естетичних уявлень сучасної та постмодерної епох [5].

Готична література початку XX століття зберегла певні вікторіанські мотиви, але перенаправила їх у бік нового дискурсу психоаналізу та інтроспекції. Такі письменники, як Генрі Джеймс і Шарлотта Перкінс Гілман, вбудували готичні тропи в побутовий і психологічний простір. Твір Гілман «Жовті шпалери» (1892), хоча і був написаний на рубежі століть, став символом цієї зміни, пропонуючи клаустрофобне зображення психічного занепаду жінки під патріархальним контролем. Привиди в таких текстах вже не є занепалим замком, а скоріше місцем пригнічення та психологічного ув'язнення, що знаменує значне відходження від зовнішніх жахів попередньої готичної літератури.

Ця інтерналізація готичного страху була далі розвинена в середині століття такими постатями, як Ширлі Джексон і Патрісія Хайсміт. Роман Джексон «Привид Хілл-Хауса» (1959) є прикладом сучасної форми жанру, де неоднозначність і ненадійність сприйняття замінюють явний надприродний елемент. Жах виникає не від привидів як таких, а від крихкого психічного стану головного героя і символічної функції будинку як продовження цієї нестабільності. Подібним чином, психологічні трилери Хайсміт, такі як «Незнайомці в поїзді» (1950) і «Талановитий містер Ріплі» (1955), використовують готичну напругу через моральну амбівалентність і дослідження ідентичності, провини та подвійності [6].

Тенденція до психологічного реалізму збіглася з більш широкими культурними змінами. Жахи Першої та Другої світових воєн, травма геноциду та піднесення екзистенціальної філософії сприяли створенню літературного клімату, в якому жах став внутрішнім, етичним та історичним, а не лише фантастичним. Готична література відреагувала на це, поглинувши теми пам'яті, травми та післявоєнного розчарування. Зокрема, традиція південної готики в американській літературі, представлена Вільямом Фолкнером, Фланнері О'Коннор та Карсоном Маккаллерсом, поєднала гротескні образи із соціальною критикою, використовуючи готичні тропи для дослідження расової несправедливості, релігійного фанатизму та занепаду соціального порядку на американському Півдні.

Постмодерністський період ще більше ускладнив готику, фрагментуючи її наративи та підриваючи її впевненість. Такі письменники, як Анджела Картер у «Кривавій кімнаті» (1979), використовували метафікційні техніки для деконструкції готичних конвенцій, переробляючи казки через феміністичну та психоаналітичну призму. Ця самосвідомість стала поворотним моментом у трансформації традиції, сигналізуючи про здатність готики до культурної критики та ідеологічної реконфігурації. Українська література також долучилася до цієї еволюції. Готичні мотиви в пізньорадянській та пострадянській прозі, де психологічний жах часто переплітається з історичною травмою та колективною пам'яттю. Почуття надприродного ґрунтується на реальних соціально-політичних контекстах, зокрема на спадщині тоталітаризму та культурному розриві [4].

Таким чином, готика XX століття характеризується не стільки присутністю надприродних монстрів, скільки дослідженням монструозного всередині. Вона спирається на сучасну психологію, моральну неоднозначність та історичну сві-

домість, щоб створити більш тонкий і тривожний ефект. Трансформація жанру відображає ширший культурний рух у напрямку інтроспекції та скептицизму, демонструючи здатність готичного стилю до адаптації у вираженні тривог свого часу.

Висновки. Готичний роман, що виник як специфічна реакція на естетику Просвітництва, упродовж своєї історії перетворився на складний і динамічний культурно-літературний феномен. Аналіз дозволяє стверджувати, що готика не обмежується функціонуванням у межах жанру жахів, а є потужним інтертекстуальним дискурсом, здатним виражати широке коло тривог – від соціальних до екзистенційних. Її ключові мотиви – архітектоніка замкненого простору, присутність маргінального чи пригніченого, моральна амбівалентність, психологічна нестабільність продовжують функціонувати як засоби глибокої культурної рефлексії в нових історичних, жанрових і національних контекстах.

Готична естетика виявила здатність до адаптації в модерністській, постмодерній та феміністичній літературі, а також у жанрах наукової фантастики й детективу. Особливої актуальності вона набула у XX – XXI століттях, коли акцент змістився з надприродного на внутрішній, психологічний і моральний вимір страху. У цьому сенсі готика слугує не лише жанровою традицією, а й способом осмислення посттравматичного досвіду, культурної пам'яті та ідентичності.

У контексті української літератури готичні мотиви набули власної специфіки, пов'язаної з історичною травматикою, колоніальним минулим і духовною роздвоєністю. Твори Валерія Шевчука, Оксани Забужко та інших авторів демонструють, як готичні образи можуть бути інтерпретовані як коди колективного несвідомого, що відкривають доступ до глибших шарів національної свідомості. Таким чином, готичний роман постає не лише як форма художньої вигадки, а як естетичний механізм опрацювання травматичного досвіду та культурного розламу, зберігаючи свою актуальність у глобальній та локальній перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baldick C. In Frankenstein's Shadow: Myth, Monstrosity, and Nineteenth-Century Writing. Oxford: Oxford University Press, 1987. 207 p.

2. Botting F. Gothic Romanced: Consumption, Gender and Technology in Contemporary Fictions. London: Routledge, 2008. 232 p.

3. Bruhm S. Contemporary Gothic: why we need it. *The Cambridge Companion to Gothic Fiction*, edited by Jarrold Hogle, Cambridge University Press, 2002. P. 259–276.

4. Goddu T.A. Gothic America: Narrative, History, and Nation. New York: Columbia University Press, 1997. 226 p.

5. Harris R. Elements of the Gothic Novel. VirtualSalt. *2019.* URL: https://woodbury.edu/wp-content/uploads/2020/11/Elements-of-the-Gothic-Novel-Handout.pdf

6. The Cambridge Companion to Gothic Fiction / ed. by J.E. Hogle. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 294 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 821.312.9.09:1/2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.46

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНОГО КИТАЙСЬКОГО ФЕНТЕЗІ (Р. КВАН, Ц. ФЕЙСЯН)

THE PHILOSOPHICAL-RELIGIOUS BACKGROUND OF CONTEMPORARY CHINESE FANTASY (R. KUANG, J. FEIXIANG)

Луцюк М.В.,
orcid.org/0000-0002-6872-641X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри східної культури та літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Москальов Д.П.,
orcid.org/0000-0003-1856-662X
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри східної культури та літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Бекетова А.І.,
orcid.org/0009-0008-7139-4613
студентка ІІ курсу магістратури факультету східних мов
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У дослідженні аналізується вплив філософсько-релігійних систем на поетику сучасного китайського фентезі, яке останніми десятиліттями перетворилося на впливовий феномен масової культури. Центральним предметом розгляду виступає діалектична взаємодія між традиційними китайськими вченнями та жанровою специфікою фентезі. У фокусі дослідження – механізми детермінації різних рівнів наративу релігійно-філософськими концептами та стратегії їхньої інтеграції в художню світобудову. На основі компаративного аналізу трилогії Ребекки Кван «Макова війна» (представниця літератури діаспори) та роману Цзюлу Фейсян «Фенікс» (представниця материкової літератури) прослідкується диференціація в рецепції ключових доктрин «трьох вчень» (三教) – конфуціанства, даосизму та буддизму. Увага акцентується на ступені інкорпорації цих доктрин у фабульну структуру та вплив на художні засоби їх репрезентації. Також аналізується специфіка інтерпретації класичних вчень, зумовлена піджанровими особливостями романів: якщо Ребекка Кван розвиває антиутопічну парадигму у військово-політичному середовищі, то Цзюлу Фейсян орієнтується на піджанр «slice of life» (уривок із життя), що детермінує різні способи об'єктивації філософсько-релігійних концептів у їхній творчості. В ході дослідження доводиться, що філософсько-релігійний дискурс не лише виконує фундаментальну сюжетотвірну функцію, але й виступає інструментом авторської рефлексії, яка опосередкована через образну систему, етичні дилеми персонажів та соціальні ієрархії вибудуваних світів. Висновується, що авторки уникають прямого цитування канонічних текстів, віддаючи перевагу інтеграції загальнокультурних уявлень про традиційні вчення, які піддаються суб'єктивній авторській інтерпретації та трансформації у відповідності до художнього задуму.

Ключові слова: буддизм, конфуціанство, даосизм, Ребекка Кван, Цзюлу Фейсян, фентезійна література, література материкового Китаю, література діаспори.

The study analyses the influence of philosophical and religious systems on the poetics of modern Chinese fantasy, which has become a significant phenomenon in mass culture in recent decades. The central subject of consideration is the dialectical interaction between traditional Chinese teachings and the genre specificity of fantasy. The focus of the study is on the mechanisms by which different levels of narrative are determined by religious and philosophical concepts, as well as the strategies for integrating them into the artistic world. Based on a comparative analysis of Rebecca Kuang's trilogy «The Poppy War» (a representative of diaspora literature) and Jiulu Feixiang's novel «Phoenix» (a representative of mainland literature), the differentiation in the reception of the key doctrines of the «three teachings» (三教) – Confucianism, Taoism, and Buddhism – is traced. Attention is focused on the degree of incorporation of these doctrines into the plot structure and the range of artistic means used to represent them. The specificity of the interpretation of classical teachings, determined by the subgenre features of the novels, is also analysed: if Rebecca Kuang develops a dystopian paradigm in a military-political environment, then Jiulu Feixiang focuses on the subgenre «slice of life», which determines different ways of objectifying philosophical and religious concepts in their work. The study demonstrates that philosophical and spiritual discourse serves a fundamental plot-forming function and acts as a tool of authorial reflection, which is mediated through the figurative system, the ethical dilemmas of the characters, and the social hierarchies of the constructed worlds. It is concluded that the authors avoid direct citation of canonical texts, instead integrating general cultural ideas about traditional teachings, which are subject to the author's subjective interpretation and transformation in accordance with their artistic intention.

Key words: Buddhism, Confucianism, Taoism, Rebecca Kuang, Jiulu Feixiang, fantasy literature, mainland Chinese literature, diaspora literature.

Постановка проблеми. Китайська фентезійна література останніх років продемонструвала значний ріст популярності в контексті мережевої літератури, ставши важливим явищем культурного дискурсу Китаю [1]. Багата міфологічна спадщина китайської цивілізації забезпечила авторів унікальним арсеналом архетипів для конструювання альтернативних всесвітів. Світобудова в цьому жанрі виступає як складна багаторівнева система, що потребує розробки нормативно-правових, соціальних та релігійно-філософських основ, які детермінують ідеологічні орієнтації тексту (утопічні чи антиутопічні). Усі компоненти художнього світу формуються під впливом світогляду авторів, що прагнуть інтерпретувати, пояснити чи критикувати актуальну соціальну реальність. Соціокультурний контекст безпосередньо впливає на варіативність художніх рішень, зумовлюючи диверсифікацію сюжетів і піджанрів, тоді як використання інтертекстуальних зв'язків, зокрема філософсько-релігійних, виступає індикатором авторської позиції.

XX століття ознаменувало інтеграцію китайської літератури в міжнародний дискурс, причому сучасний літературний процес розвивається у двох основних напрямках: література діаспори та материкова література. Ця дихотомія зумовлює розмаїття художніх рішень і світоглядних позицій. Обидві гілки продовжують актуалізувати традиційні цінності китайської цивілізації, однак відмінності в соціокультурному досвіді авторів породжують значну палітру інтерпретацій.

Ребекка Кван, представниця діаспори, яка здобула освіту в євро-американському середовищі, у своїй трилогії «Макова війна» («Макова війна», «Республіка Дракона», «Полум'яний бог») використовує китайські культурні коди як спосіб рефлексії над історичною спадщиною своїх предків. Освітній бекґраунд письменниці дозволяє їй застосовувати традиційні символи для критичного осмислення китайської історії та суспільства.

На противагу, Цзюлу Фейсян (九鹭非香), справжнє ім'я Хун Ваньлін (洪婉玲), яка є представницею материкового Китаю, у творі «Фенікс» (与凤行) демонструє класичний підхід до китайської культурної спадщини, де традиційні елементи (магія, бойові мистецтва) використовуються в рамках усталених жанрових конвенцій. Порівняльний аналіз творчості цих авторок дозволить виявити специфіку рецепції філософсько-релігійних парадигм залежно від їхнього культурного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З набуттям жанром фентезі стрімкої популярності в китайському літературному просторі його особливості були окреслені низкою західних учених. Зокрема, Zhange Ni у своїх працях «Xiuzhen (Immortality Cultivation) Fantasy: Science, Religion, and the Novels of Magic/Superstition in Contemporary China»; «Fantastic Novels and Transmedia Expansions in Chinese Fantasy» та «Reimagining Daoist Alchemy, Decolonizing Transhumanism: The Fantasy of Immortality Cultivation in Twenty-First-Century China» аналізує вплив традиційного китайського світогляду на три основні піджанри місцевого фентезі: сючжен (修真), ціхуань (奇幻) та сюаньхуань (玄幻). У свою чергу, Цай Сяньюй (蔡翔宇) у статті 昆侖與蜀山—修仙小說中的道門想像» досліджує типові даоські топоси в романах жанру сючжен.

Паралельно низка інших дослідників, таких як Deng F., Yuan Y. та Hao Y., зосередили увагу на впливові філософсько-релігійних течій на інші аспекти культурного життя, зокрема телебачення та відеоігри.

Що стосується української синології, то, хоча аналіз впливу «трьох доктрин» на сучасну літературну традицію, в тому числі фентезі, наразі системно не проведений, існують релевантні дослідження в суміжних мистецьких реаліях. Зокрема, Щербаков Я.І. проаналізував буддійські ідеї в драматургії періоду Юань і далекосхідній поезії. Антошко М., Бондаровська Л.О., Товбич В., Слєпцов О., Дьомін М. та Козакова О. окреслили місце філософсько-релігійних течій у мистецтві (музичному та образотворчому) та архітектурі.

Постановка завдання. У дослідженні поставлені завдання: 1) з'ясувати вплив трьох класичних філософсько-релігійних систем (конфуціанство, даосизм, буддизм) на наративну структуру сучасного китайського фентезі у творчості представниць материкового Китаю та діаспори; 2) визначити функціональне навантаження цих вчень у художніх текстах, зокрема механізми їх інтеграції у фабулу через систему персонажів, магічні закони та онтологічні принципи всесвіту. Порівняльний аналіз творів Ребекки Кван та Цзюлу Фейсян свідчить про ефективну інкорпорацію обома авторками філософсько-релігійних принципів у наративну тканину текстів. Водночас дослідження виявляє суттєві відмінності в способах та глибині рецепції цих традицій, що обумовлено різними соціокультурними контекстами авторок.

Виклад основного матеріалу. Сучасна західна наукова традиція розглядає релігію як фундаментальний інститут, що формує державні та соціальні структури, будучи предметом міждисциплінарного аналізу в різних галузях гума-

нітаристики. Однак у східному культурному просторі, зокрема в Китаї, релігійні феномени мали істотно іншу траєкторію розвитку. Як зазначає В. Резаненко, «формування суспільної свідомості й самосвідомості носіїв традицій далекосхідної культури відбувається протягом тривалого історичного часу під впливом світоглядних принципів трьох релігійно-філософських вчень Китаю (даосизму, конфуціанства та китаїзованого буддизму)» [2, с. 109].

До активної взаємодії з європейською цивілізацією китайська культура функціонувала в парадигмі міфологічного світосприйняття, де явища природного та соціального світу пояснювалися дією міфічних сил (на кшталт Нюйви чи Паньгу). Ця система не вимагала інституціалізації у формі організованої релігійної практики, оскільки міфологія функціонувала переважно в усній народній традиції і не було предметом культу. Відсутність монотеїстичної релігії з централізованою ієрархією зумовила особливу роль ідеологічних систем у формуванні китайського світогляду. Як зазначають дослідники, протистояння конфуціанства та даосизму знайшло драматичне втілення в китайському фольклорі [3, с. 1].

Конфуціанство відкидало надприродні явища, віддаючи належне Небу як основі світобудови, акцентувалося на соціальній гармонії та етиці, де ключова роль відводилася імператору як посереднику між Небом і підданими. Поява даосизму відродила інтерес до магічних практик, створивши власний пантеон та культивуючи алхімічні пошуки безсмертя. Проте навіть ці системи не потребували формальної інституціалізації через даоський принцип «у-вей» (невтручання).

Соціалістичний період не призвів до оформлення релігійних інститутів, але після реформ відкритості держава визнала п'ять офіційних релігій (буддизм, даосизм, конфуціанство, іслам і християнство). Як зазначається у дослідженнях, головним завданням цієї політики було позбавлення від забобонів, помилкових, ірраціональних уявлень і практик, вкорінених у традиційній культурі [4, с. 4]. Ця трансформація, орієнтована на західні стандарти, призвела до реінтерпретації традиційних філософських систем як релігійних доктрин, де історичні фігури набули статусу сакральних персонажів, а їхні вчення – релігійного авторитету.

Вплив філософії на суспільні інститути проявляється через політичні дискурси, розподіл духовних центрів та жанрові особливості літератури. Протидія колоніальній експансії під націоналістичними гаслами стала об'єднавчою платформою для реформаторів і революційних діячів. Проте, як зазначають дослідники, цей шлях де-факто легітимізував західні модерністські цінності, зокрема модель побудови суверенної держави шляхом запозичення європейських колоніальних практик та індустріалізації [5, с. 717].

Синологічні студії нагромадили значний корпус аналізів філософських трактатів, які знайшли відображення не лише в материковій китайській літературі, але й у творах діаспори. Незважаючи на різноманіття релігійних доктрин, східні філософські системи продовжують визначати художні стратегії сучасних авторів.

Фентезі як жанр відзначається особливою гнучкістю до екстернальних впливів, оскільки за своєю природою є простором інтелектуальної емансипації. Як зазначає Shelby N. H., «жанр фентезі демонструє виняткову сприйнятливість до впливів – від поп-культури до політичних рухів – закріпивши статус одного з найбільш адаптивних піджанрів спекулятивної фантастики» [6, с. 2]. Ця тенденція знайшла вираз і в китайському літературному контексті: з моменту становлення жанру на локальному ґрунті автори використовували його як засіб критики соціально-політичних реалій.

Сучасне китайське фентезі характеризується значною кількістю інтертекстуальних посилань на філософсько-релігійні доктрини. Важливо відзначити, що цей вплив реалізується переважно на рівні імпліцитних філософських концептів, а не прямих цитат із сакральних текстів. Аналогічно до того, як релігія формує світогляд індивіда, у літературі вона виступає структуротвірним елементом, що детермінує світоглядні орієнтації. Отже, аналіз філософсько-релігійного впливу доцільно проводити через: поведінкові моделі персонажів, етичні дилеми та мотиваційні структури, онтологічні принципи всесвіту, які функціонують як наративний каркас для пояснення політичних систем та владних механізмів.

Конфуціанство. У трилогії Ребекки Кван «Макова війна» відбувається радикальна деконструкція конфуціанської концепції влади. На чолі держави стоїть імператриця, котра тиранією намагається втримати владу. Епіфанійний момент розкриває сутність її правління:

«Жинь побачила Су Дадзі такою, якою вона могла бути насправді: не невразливою Імператрицею, не віроломним чудовиськом, а жінкою, яка керує країною, не вміючи нею керувати» [7, с. 171].

Цей опис суперечить конфуціанському ідеалу мудрого правителя, акцентуючи некомпетентність замість доброчесності. Р. Кван розвиває

критику через два аспекти: 1) гендерне порушення традиції: жінка-монарх руйнує патріархальну модель влади; 2) етичну деградацію: порушення принципу справедливості (义) через жорстокі рішення (наприклад, підрив дамби, в результаті якого гинуть тисячі людей, а ті, хто вижив, приречені на голодну смерть).

Конфуціанський принцип вірності правителю отримує багаторівневу інтерпретацію в трилогії, яку можна простежити за допомогою двох важливих персонажів – Кітая та Жинь. Жинь, представниця нижчих верств, демонструє еволюцію від сліпої відданості *(«Заради цієї жінки вона була ладна нищити королівства»* [9, 174]) до критичного усвідомлення і сумніву щодо дій Імператриці *(«Хіба ж вона [Імператриця] нам ворог»* [8, с. 144]). На противагу цьому, син міністра оборони, аристократ Кітай проходить шлях від традиційної вірності *(«Імператриця не зраджує»* [7, с. 61]) до особистої трагедії *(«Через цю суку помер мій батько»* [8, с. 144]), що демонструє кризу конфуціанської лояльності.

У контексті громадянської війни досягнення перемоги обумовлює необхідність стратегічного альянсу з колишніми політичними опонентами. Саме з цих міркувань Кітай вступає в коаліцію з Су Дадзі, що символізує реінтеграцію та відновлення циклу довіри до інституцій влади. Цей процес підкріплюється тим, що навіть після формальної втрати статусу Су Дадзі продовжує здійснювати впливове керівництво, спрямовуючи команду Жинь, яка, у свою чергу, демонструє до неї лояльність та визнання легітимності її колишнього правління.

У художньому творі «Фенікс» Цзюлу Фейсян маніфестує конфуціанський принципу ієрархії, що ґрунтується на ритуальній доброчесності лі (禮) та гуманності «жень» (仁) [10]. Персонажі Шеньлі та Сінчжен вибудовують авторитет саме через стратегію гуманного ставлення до оточення. Шеньлі завойовує соціальний капітал та повагу серед військових, тоді як Сінчжен, харизматична особистість, досягає широкого визнання в Царстві Неба та серед Демонів завдяки своїй силі та справедливості.

Конфуціанство як філософська доктрина демонструє виражену прагматичну спрямованість. Високий ступінь сумісності вчення з феодальною структурою китайського суспільства зумовлений тим, що його нормативні засади відображали інтереси та ідеологію насамперед панівного класу [3, с. 8]. Ця соціальна нерівність ілюструється у творі Ребекки Кван тим, що Жинь, яка походить з віддаленої провінції з обмеженим доступом до освіти, стикається із системною несправедливістю, опинившись у престижній військовій академії Сінеґал, де навчаються діти військової еліти, які мали привілейований доступ до знань з народження [8, с. 53].

Політична філософія конфуціанства відстоює модель правління доброчесної аристократії, що керує підданими в рамках стабільної соціальної ієрархії, яка підтримується через моральне виховання мас та демонстрацію етичної зразковості привілейованим класом [3, с. 8]. Однак Ребекка Кван критично досліджує недоліки цієї системи, акцентуючи увагу на її дисфункціональності через людські вади, зокрема, відсутність солідарності серед еліти та обмеженість бюрократичного апарату:

«Навіювання певних ідей. Це покоління Воєначальників занадто ненавидить одне одного, аби співпрацювати заради справи національної ваги, а імперська бюрократія має надто обмежену владу на місцях, щоб змусити їх до цього» [8, с. 117].

Афористичний вислів Кітая *«Влада диктує прийнятність»* [8, с. 180] може розглядатися як лапідарне вираження цього принципу легітимації.

На противагу цьому, у романі «Фенікс» Цзюлу Фейсян, авторка з материкового Китаю, використовує переважно даоський концептуальний апарат, лише епізодично звертаючись до конфуціанського канону. Це знаходить відображення в побудові «дзеркальної» політичної структури, що складається з Царства Демонів та Царства Небожителів, де панує гармонія, досягнута через баланс протилежних сил. Для конструювання цієї системи авторка залучає не стільки конфуціанські уявлення, скільки даоську концепцію динамічної рівноваги Інь і Ян, що яскраво демонструють описи енергетичних потоків та їхнього впливу на світ:

«Сьогодні, коли та пані знову прийшла, я відчула навколо неї дивну ауру, але через те, що в день переважає сила Ян, я не змогла вчасно помітити» [11] (тут і далі переклад наш).

Обидві авторки використовують конфуціанську дихотомію «внутрішнє/зовнішнє» (内/外), яка в класичній традиції розмежовувала китайську цивілізацію та «варварські» народи [12, с. 3]. Р. Кван втілює цей поділ у створенні антагоністичних сил: муґенців як класичних «зовнішніх» варварів, втілення зла (*«Вони були чудовиськами! Вони не були людьми!»* [8, с. 478]) та призахідників як внутрішньої, прихованої загрози, що діє через саботаж (*«І призахідники стежать за нами, прагнучи побачити, чи зміцніємо ми, а чи станемо ще одним рабським суспільством, яке*

вони експлуатуватимуть» [9, с. 102]). Авторка деконструює цю бінарність, ставлячи під сумнів її однозначність [8, с. 478]. Аналогічно Цзюлу Фейсян використовує цей принцип у сюжетному повороті, коли загроза для Царства Неба походить не від очікуваного суперника (Царства Демонів), а від зовнішнього клану Північного моря [11].

Центральними персонажами у романах Цзюлу Фейсян та Ребекки Кван є жінки, які суттєво контрастують з конфуціанським ідеалом жіночності, що визначався концепцією «трьох покор» та «чотирьох чеснот» [3, с. 10]. Обидві авторки відходять від цього образу ідеальної домогосподарки та демонструють сучасні тенденції феміністичного дискурсу: сильні та незалежні жінки, які можуть та мають право керувати. Жинь – не бажаючи виходити заміж втекла до військової академії, а згодом і взагалі зруйнувала свою матку. Починаючи з другої книги «Республіка дракона» вона стає командиром раніше елітного, а зараз опозиційного підрозділу Цике та веде рух опору проти загарбницької влади, тримаючись на рівні з досвідченим воєначальником Дракона, Їнь Вейсжа. Шенлі – також, як і Жинь, намагалася втекти від примусового заміжжя. Вона описується як воїтелька та головнокомандувачка військ Царства демонів, яка не знає страху та ще з дитинства вчилася бойовим мистецтвам. Однак, хоча й вчинки Шенлі демонструють образ сильної та незламної, під час її опису, особливо у порівнянні з Сінчженем, авторка застосовує описи тендітності та ніжності, звертаючись до того що вона дівчина.

«Звісно ж, зрештою, Бі Цан – жінка, тому вона мала бути струнокою та мініатюрною…»[11].

Обидві авторки втілюють сучасні тенденції феміністичного дискурсу, зображаючи сильних та незалежних жінок-лідерок. Жинь свідомо відкидає шлюб, свідомо позбавляє себе репродуктивної функції та стає лідером опозиційного руху. Шеньлі є воїтелькою та головнокомандувачем, яка також уникає примусового шлюбу. Однак, їхня репрезентація має відмінності: якщо Кван послідовно відмовляє своїй героїні у «щасливому кінці» в ім'я служіння країні, то розгортання образу Шеньлі завершується поверненням до традиційної моделі, де сімейне щастя виявляється важливішим за державні обов'язки, що можна трактувати як часткову реабілітацію конфуціанського уявлення про жінку. Окрім того, в подачі образу Шеньлі авторкою нерідко робляться акценти на її тендітності та ніжності, що підкреслює її гендерну приналежність, тоді як опис Жинь позбавлений таких акцентів.

Таким чином, обидві авторки творчо інтерпретують конфуціанські засади, інтегруючи їх у власні художні системи. Однак якщо Р. Кван зосереджена на критиці та демонстрації дисфункцій традиційної моделі влади, то Цзюлу Фейсян використовує її аспекти разом із даоськими принципами для моделювання гармонійної соціальної структури.

Даосизм. У романі «Фенікс» даоська культурна традиція була висвітлена ще на етапі світобудови, оскільки події розгортаються у двох світах: Царстві демонів та Небесному царстві, які символізують добро та зло. Як зазначала Стоцька Д.: «Коли людська цивілізація усвідомила відмінність між парами протилежностей, свідомість і моральна філософія зробила еволюційний крок, дозволивши людям поєднувати такі протилежності, як добро і зло, з іншими, такими як «я» і «інший» [13, с. 99]. Саме такого принципу дотримувалися й даоські філософи під час розробки фундаментального образу даоського кола, який розділяє світ на Інь та Ян, що несуть в собі жіночий та чоловічий початок, добро та зло, але разом їхнє поєднання утворює баланс за сенс людського буття. Окрім того, Цзюлу Фейсан використовує цю силу як магічний стрижень героїв:

«Вони вдвоє звичайних людей, які й гадки не мають про шляхи Інь та Ян і ще менше знають який вплив вони несуть на людей»[11].

Даоська філософська та культурна традиція знаходить своє втілення в романі «Фенікс» вже на рівні світобудови. Події твору розгортаються в двох онтологічних сферах – Царстві Демонів та Небесному Царстві, що функціонують як бінарні опозиції, символізуючи добро та зло. Ця структура відповідає уявленням про космологічну дихотомію, про що зазначає Д. Стоцька: «Коли людська цивілізація усвідомила відмінність між парами протилежностей, свідомість і моральна філософія зробила еволюційний крок, дозволивши людям поєднувати такі протилежності, як добро і зло, з іншими, такими як «я» і «інший» [13, с. 99]. Цей принцип лягає в основу фундаментального образу даосизму – даоського кола, що розділяє світ на взаємодоповняльні начала Інь та Ян, які втілюють жіноче та чоловіче, добро та зло, а їхнє динамічне поєднання утворює баланс, що становить сенс людського буття. Цзюлу Фейсян використовує цю енергію як магічний стрижень своїх героїв:

«Вони вдвоє звичайних людей, які й гадки не мають про шляхи Інь та Ян і ще менше знають, який вплив вони несуть на людей» [11].

Порушення цього енергетичного балансу призводить до дисфункції в магічній практиці, як це демонструє епізод, де героїня, маючи недостатньо

внутрішньої енергії, не може розпізнати загрозу через домінування сили Ян удень:

«Сьогодні, коли та пані знову прийшла, я відчула навколо неї дивну ауру, але через те що в день переважає сила Ян, я не змогла її вчасно помітити» [11].

У трилогії «Макова війна» прямі згадки про систему Інь-Ян або даоське коло відсутні, однак джерелом сили для шаманів тут виступає енергія «кі» (в китайській транслітерації – ці, 氣), яка є центральною в даоській філософії та практиках. Це підтверджується внутрішньотекстовим поясненням:

«– Що таке кі? Гм. Внутрішня енергія. Духовна енергія» [8, с. 54].

Цей процес може розглядатися як своєрідна алхімія душі. Жинь вивчає основні етапи розкриття потенціалу та контролю ці, які відповідають даоській алхімічній традиції: перетворення життєвої есенції в ці (煉精化氣), перетворення ці в дух (煉氣化神), перетворення духа в порожнечу (煉神還虛) [4], що в концепції твору відкриває доступ до пантеону богів.

Ще одним ключовим аспектом, засвоєним Жинь від учителя, є принцип: *«Лише той, хто звільнився від «земних» пристрастей, може побачити Його. А той, хто має ті пристрасті, – той може бачити лише Його Творіння»* [14, с. 64]. Вміння відпускати «земні пристрасті» через аскезу та медитацію представлено як найбезпечніший шлях прикликання богів. На противагу цьому, Ребекка Кван пропонує альтернативний, хаотичніший, але швидший спосіб, який проголошує персонаж Алтань – досягнення Дао (道) за допомогою психоактивних речовин, що може розглядатися як іронічна критика ідеї. Авторка висвітлює катастрофічні наслідки порушення принципів рівноваги, наголошуючи, що недотримання Дао веде до загибелі, і навіть вища сила – Тянь (Небо) – підпорядкована йому [15].

Ребекка Кван та Цзюлу Фейсян звернулися до даоської культури як до концептуального орієнтиру для моделювання магічних систем, оскільки серед класичних китайських філософій саме даосизм найбільше зацікавлений у «магічних» аспектах: безсмерті, шаманізмі та метаморфозах. Використовуючи даоські принципи, обидві авторки демонструють майстерність використання магії, яка тісно пов'язана з балансом тіла та духу.

Обидві авторки також інтегрували в свої романи практику ворожіння, що має дві основні мотивації: 1) це данина китайській культурі, оскільки найдавніші зразки китайської писемності були виявлені саме на ворожильних кістках (甲骨文); 2) це відповідає «народному даосизму», який включає складання гороскопів, астрологічних карт, використання ворожильних книг, виготовлення оберегів та знахарство [14, с. 65]. У «Феніксі» ворожінням займається перше кохання Шеньлі – Сін'юнь, про якого після інциденту на ринку поширюються чутки як про надзвичайного ворожбита, здатного передбачати майбутнє:

«Це ти те божество, що може віщувати?» [11];

«Саме це викликало чутки, що у столиці живе напівбожество» [11].

У «Маковій війні» віщуванням займаються представники кількох рас: люди-шамани Внутрішніх держав та божественні істоти. Вихідці з Внутрішніх держав використовують для передбачення майбутнього архаїчні методи, зокрема ворожіння на черепашачих панцирах [8, с. 124], а також гексаграми:

«Гексаграми – це шістдесят чотири комбінації ліній, розірваних або суцільних. Постав Талву своє запитання, викинь Гексаграму – і вона прочитає для тебе значення ліній» [8, с. 374].

Хоча віщування не грає сюжетотвірної ролі в обох романах, воно виконує допоміжну функцію, формуючи цілісну картину взаємодії магії та людей, і є важливою складовою даоської культурної традиції.

Крім того, Цзюлу Фейсян заглиблюється у філософію даосизму, висвітлюючи ще кілька його аспектів: а) *Метаморфози* – поняття, яке в даосизмі охоплює нескінченний діапазон трансформацій тварин, рослин, небесних об'єктів, духів тощо [3, с. 25]. Першу третину роману Шеньлі перебуває у формі облізлої курки, оскільки після втечі втратила значну частину сили, що викликало в її тілі процес видозмін, або «переродження»; із відновленням сил вона починає повертатися до людської форми; б) *Алхімія* – даоська традиція, що займалася процесом отриманням золота та досягнення безсмертя. У романі «Фенікс» підіймаються одразу дві ці теми: трансмутація речовин *(«Вона потягнулася і випадково зачепила лапу ногою. Камінь, який щойно був білим, перетворився на чисте золото»* [11]) та питання смертності навіть богів *(«У богів також є день смерті?»* [11]). Хоча історичні алхімічні експерименти часто виявлялися марними, у художньому світі роману магія робить неможливе можливим. Проте загальна ідея твору суперечить прагненню даоських алхіміків до абсолютного безсмертя, стверджуючи, що у всього є початок і кінець, і цьому не можна запобігти, а лише обрати найкращий шлях.

Даосизм відіграв помітну роль у створенні ключових фігур у творах обох авторок. У романі «Фенікс» ворожбит Сін'юнь втілює принципи даоської філософії, оскільки він володіє незначними, але реальними магічними силами, зокрема здібністю до ворожіння. Однак, маючи такий талант, він уникає його зловживання, усвідомлюючи потенційну шкоду для природного плину, адже слідування природним циклам є однією з головних особливостей даоської філософії. Відмова від матеріального світу на користь простого життя – саме такого ідеалу досяг Сін'юнь. Отримавши визнання, він відмовляється служити синові губернатора, який пропонує йому багатство та владу. Ця відмова від мирських благ і статусу ілюструє даоський принцип «у-вей» (无为 – «недіяння»), який в давнину був формою протесту проти суспільної вмотивованості конфуціанства. Це підтверджується його прямою відмовою на пропозицію:

«– Ха, господарю, Ви просто намагаєтеся набити собі ціну. Добре, я подарую вам багатство, пошану, високу посаду... А після того, як я зійду на престол, я можу навіть призначити Вас своєю правою рукою. – Сін'юнь похитав головою: «Ні» [11].

Ребекка Кван втілює принципи даосизму в образі вчителя Дзяна, або Хранителя Воріт. Його опис – *«Його голос цілком личив поведінці: безтурботний, незацікавлений та ідилічно допитливий»* [8, с. 108] – та його байдужість до формальностей *(«Я вирішив не завдавати собі клопоту навчанням першорічок, які мені зовсім нецікаві»* [8, с. 111]) є класичним зразком ідеалу «у-вей». Його піклування про сад з наркотичними рослинами понад соціальні обов'язки відображає даоську ідею про те, що не потрібно дотримуватися всіх конфуціанських церемоній, а слід пізнати своє внутрішнє Дао – універсальну силу, що тече природним шляхом [10]. Саме цього він навчає Жинь, оскільки пізнання себе є шляхом до пантеону. Для контрасту авторка створює його антипода – вчителя Дзюна, який є втіленням конфуціанського ідеалу «шляхетного чоловіка», що шанує ієрархію, імператора та вважає за основу миру людські ресурси та фізичну силу, заперечуючи існування «кі». Їхня взаємна опозиція підкреслює конфлікт двох філософських парадигм.

Таким чином, Ребекка Кван використовує даоські концепції селективно, переважно як основу для магічного компонента свого роману, протиставляючи його конфуціанській ортодоксії. Цзюлу Фейсян застосовує його як цілісну світоглядну систему, комплексний орієнтир, що визначає онтологічні, магічні та етичні аспекти всесвіту.

Буддизм. Незважаючи на те, що буддизм проник на терени Китаю ще в I столітті нашої ери та наразі вважається однією з офіційних релігій, його вплив у романі «Фенікс» та трилогії «Макова війна» є обмеженим і проявляється переважно в окремих концептуальних аспектах. У романі Цзюлу Фейсян тема реінкарнації є наскрізним сюжетотвірним елементом. Вона слугує механізмом розвитку персонажів та сюжетних ліній, оскільки головні герої в процесі подорожі зустрічають знайомих, які перероджуються та проживають наступні цикли життя. Це безпосередньо пов'язано з однією з центральних категорій буддійської філософії – колом сансари, або колесом перероджень, за яким душа після смерті зазнає постійних перевтілень. Яскравим прикладом є епізод, в якому Шеньлі, перебуваючи в тілі курки, спостерігає привид чоловіка, що застряг у проміжному стані між реінкарнаціями: *«Можливо, смерть на полі бою викликала в нього таку одержимість, що це завадило йому ввійти в цикл реінкарнації»* [11]. Цей прийом використовується авторкою не лише як елемент світобудови, але й як наративний інструмент для розкриття ключових тем, таких як дружба, кохання та доля. Наприклад, персонаж Сінчжен відкриває «внутрішнє око» іншому чоловікові, щоб той отримав доступ до знань про минуле життя та знайшов кохану людину: *«Я не робитиму нічого зайвого, лише відкрию канали, щоб ти міг практикувати магію. Та відкрию тобі внутрішнє око, яке допоможе тобі знайти людину з минулого життя»* [11].

Іншим важливим аспектом, запозиченим із філософського контексту китайського буддизму, є система п'яти елементів (вода, земля, повітря, вогонь, метал), яка тісно пов'язана з уявленнями про баланс п'яти чакр. Ребекка Кван інтегрує цю концепцію в основи внутрішньої магії, представляючи гармонію елементів як обов'язкову умову для опанування магічною силою. Це ілюструється прямою інструкцією в тексті: *«Кожен із п'яти елементів має бути врівноважений. Забагато вогню – і ти з необачності поранишся. Забагато повітря – і битимешся норовисто, завжди обороняючись»* [8, с. 125]. Таким чином, система виступає не лише як опис енергетичної структури, але й як практичний принцип контролю над силою.

Обидві авторки використовують медитацію як ключовий механізм відновлення та накопичення сил. Однак, репрезентація цієї практики має різний ступінь деталізації. Цзюлу Фейсян згадує про неї побіжно, інтегруючи в дії персонажки:

«Решту часу я проводжу в медитації, невдовзі мої сили мають повернутися…» [11]. На противагу цьому, Ребекка Кван надає медитації структурної уваги, деталізуючи її значення для досягнення мети та описуючи технічні аспекти виконання: *«На третій місяць семестру Дзян заявив, що віднині й надалі Жинь медитуватиме з ним годину щодня. – Притисни язик до піднебіння. Відчуй, як витягується хребет. Відчуй простір між хребцями»* [8, с. 185].

Таким чином, хоча буддизм не є домінантною ідеологією в аналізованих творах, його вплив відіграв важливу роль у формуванні їхніх художніх всесвітів. Через концепції сансари, прагнення до балансу (інтерпретованого як гармонія елементів) та практику медитації буддійська філософія надає глибини сюжету та слугує інструментом для розкриття внутрішнього світу персонажів.

Висновки. Класичні філософсько-релігійні вчення, будучи фундаментальною складовою культурного коду Китаю, продовжують визначати художню парадигму не лише в межах материкової літератури, а й у творчості представників діаспори. Аналіз творів Цзюлу Фейсян (материковий Китай) та Ребекки Кван (діаспора) виявляє різні стратегії художньої інтерпретації та наративної інтеграції цих доктрин, зумовлені відмінностями у соціокультурному досвіді авторок.

Ребекка Кван, чия свідомість формувалася в умовах євро-американського середовища, застосовує критичний підхід до традиційних доктрин, що можна визначити як зовнішню, рефлексивну рецепцію («бачення збоку»). У трилогії «Макова війна» конфуціанство функціонує на кількох рівнях наративу, реалізуючись через двоаспектну модель: 1) деконструкцію канонічних норм та критичне викриття їх суспільних недоліків; 2) зображення історичної та метафізичної боротьби між конфуціанською та даоською світоглядними системами.

На противагу цьому, Цзюлу Фейсян, яка зростала в середовищі з безпосереднім впливом конфуціанства на соціальні та політичні інститути, демонструє інтерналізоване сприйняття традиції («з епіцентру»). У романі «Фенікс» конфуціанські принципи виступають структуротвірною основою, на якій вибудовуються соціальні ієрархії та концепції легітимної влади в вигаданих світах. Світоглядна домінанта аналізованих текстів також відмінна: у творчості Ц. Фейсян першочергову роль відіграє даоська картина світу, тоді як буддійські та конфуціанські мотиви інтегровані в наратив як допоміжні, що створюють основу для політичних устроїв, магії та життєвих циклів. Натомість Р. Кван вибудовує оповідь переважно з прагматичної конфуціанської перспективи, обмежуючи застосування даосизму та буддизму переважно сферою магічного інструментарію.

Підсумовуючи, зазначимо, що філософсько-релігійний дискурс залишається ключовим чинником формування сучасної китайської фентезійної літератури в обох досліджуваних сегментах. Обидві авторки уникають прямої цитації канонічних текстів, вдаючись до адаптації узагальнених культурних уявлень про традиції, які творчо трансформуються відповідно до вимог сучасного жанру фентезі та індивідуального авторського задуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луцюк М. В. Мережева література Китаю: феномен популярності. *Питання сходознавства в Україні,* 2024. 40–42 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/5384ee6a-1a75-48d4-b1c8-8b5dae52d1e7

2. Резаненко В. Ф. Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Київ:* [б. в.], 2009. 109–113 с. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/31327

3. He S. Critical Fantasies: Structure of Chinese Folk Tales. *Master's Theses,* 2000. № 1609. URL: https://thekeep.eiu.edu/theses/1609

4. Ni Zh. Xiuzhen (Immortality Cultivation) Fantasy: Science, Religion, and the Novels of Magic/Superstition in Contemporary China. *Religions,* 2020. № 11(25). DOI: https://doi.org/10.3390/rel11010025

5. 汪晖. 现代中国思想的兴起. 北京: 三联书店, 2015.

6. Shelby N. H. Critical Introduction: The Influence of Worldbuilding and Culture on Modern Fantasy. *Chancellor's Honors Program Projects,* 2025. URL: https://trace.tennessee.edu/utk_chanhonoproj/2598

7. Кван Р. Республіка Дракона / пер. з англ. А. Литвиненко. Харків: Жорж, 2022. 616 с.

8. Кван Р. Макова війна / пер. з англ. А. Литвиненко. Харків: Жорж, 2023. 496 с.

9. Кван Р. Полум'яний Бог / пер. з англ. А. Литвиненко. Харків: Жорж, 2023. 584 с.

10. Мельник Н., Гончарова О. О. Місія людини в філософії стародавнього Китаю: конфуціанство і даосизм. *Філософські та культурологічні проблеми людства очима студентства :* IV Всеукр. студ. наук.-практ. конф, 2022. 25–27 с.

11. 九鹭非香. 与凤行. 江苏文艺出版社, 2014. 328 с.

12. Wu R. Confucian Cosmopolitanism: The Modern Predicament and the Way Forward. *Religions,* 2023. Vol. 14, № 1036. DOI: https://doi.org/10.3390/rel14081036

13. Стоцька Д. Проблема відродження морально-етичних цінностей конфуціанства у китайському суспільстві в період трансформаційних перевтілень (кінець XX – перша чверть XXI ст.). *Філософ-і-Я: наукові розвідки студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 10. 104 с.

14. Галкіна Н. М. Даосизм і його вплив на китайську культуру. *Вісник КРСУ,* 2009. № 9. 60 с.

15. Луцюк М. В. Дао. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Дао

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 82.091-3’06:821[111(498)+521]:778.5(73+520)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.47

ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ «У ХАЩАХ» / «РАСЬОМОН» АКУТАҐАВИ – КУРОСАВИ В МЕТАМОДЕРНОМУ ДЗЕРКАЛІ «КНИГА ДЗЕРКАЛ» / «СПЛЯЧІ СОБАКИ» КІРОВІЦА – КУПЕРА

INTERMEDIAL CONSTRUCT ’IN A GROVE’ / ’RASHOMON’ BY AKUTAGAWA – KUROSAWA IN THE METAMODERN MIRROR ’THE BOOK OF MIRRORS’ / ’SLEEPING DOGS’ BY CHIROVICI – COOPER

Мітіна Л.С.,
orcid.org/0000-0003-0060-419X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавства
Харківської державної академії культури

У статті досліджено інтермедіальні трансформації новели «У хащах» (1922) японського письменника Рюноске Акутаґави, її екранізації «Расьомон» (1950) японського режисера Акіри Куросави, а також сучасне віддзеркалення цього конструкта в романі «Книга дзеркал» (2017) румунського письменника Юджина Кіровіца та його кіноверсії «Сплячі собаки» (2024) американського режисера Адама Купера. Проаналізовано та зіставлено характерні особливості двох інтермедіальних конструктів, зосереджено увагу на їхніх тріадних структурах: темпоральній, персонажній та речовій. Для першого конструкта визначено типові ознаки однієї темпоральної, чотирьох персонажних та двох речових тріад. Доведено, що цей конструкт, спрямований на дослідження множинних реальностей, а не на розкриття єдиної правди, створює «ефект Расьомона». Підтверджено, що сучасний конструкт використовує аналогічні тріадні моделі, також продукуючи множинні реальності, і є дзеркальним відображенням першого через комплекс тріадних метадзеркал.

Романне віддзеркалення представлено однією темпоральною, шістьма персонажними та трьома речовими тріадами. Для кожної з них визначено специфічні особливості стосовно конструкта Акутаґави-Куросави. Кіноінтерпретація роману побудована на одній темпоральній, десяти персонажних та трьох речових тріадах. Їхні характерні властивості проаналізовано як щодо художнього прототексту, так і щодо першого конструкта. Окремо встановлено відповідні рольові тріади головного героя кіноверсії для кожного з її темпоральних шарів, а також досліджено летальний аспект кожної персонажної тріади. Виявлено, що модерністський конструкт Акутаґави-Куросави відтворює один злочин через тріаду відображень власних вчинків, зокрема зізнань у вбивстві та самогубстві. На противагу цьому, метамодерне дзеркало Кіровіца-Купера відображає злочин за допомогою комплексу тріад, що включають як підозри, так і власні зізнання. На прикладі кіноверсії Купера показано трансформацію романних дзеркал у візуальну розповідь, де єдиний оповідач, детектив із втратою пам’яті, одночасно виступає як стражник, подорожній, розбійник та самурай у рольових відображеннях першого конструкта. Обґрунтовано, що такий підхід значно посилює летальний аспект, де смерть стає домінантною рисою кожної персонажної тріади.

Зроблено висновок, що головний герой сучасного конструкта в романній версії опиняється в лабіринті кривих дзеркал, кожне з яких здається одночасно істинним і хибним. У кіноверсії його «сплячі собаки» пам’яті, прокидаючись, руйнують хибні дзеркала, намагаючись залишити лише істинні. Однак останні відображають тільки інші дзеркала, створені в хащах модернізму під брамою Расьомон, і виключно в межах своєї реальності, що є всього лиш окремим фрагментом книги дзеркал.

Ключові слова: інтермедіальний конструкт, Акутаґава, Куросава, Кіровіц, Купер, тріадна структура.

This article examines the intermedial transformations of Ryūnosuke Akutagawa’s 1922 short story ’In a Grove’ and its 1950 film adaptation, ’Rashomon’, directed by Akira Kurosawa. It also explores the contemporary reflection of this construct in the 2017 novel ’The Book of Mirrors’ by Romanian writer E. O. Chirovici and its 2024 film version, ’Sleeping Dogs’, directed by Adam Cooper. The study analyzes and compares the characteristic features of these two intermedial constructs, focusing on their triadic structures: temporal, character, and physical object. For the first construct, we identify the typical features of one temporal triad, four character triads, and two physical object triads. We demonstrate that this construct, aimed at exploring multiple realities rather than revealing a single truth, creates the “Rashomon effect”. We confirm that the contemporary construct employs analogous triadic models, also producing multiple realities, and is a mirror image of the first through a complex of triadic meta-mirrors.

The novelistic reflection is represented by one temporal, six character, and three physical object triads. For each, we define specific features relative to the Akutagawa-Kurosawa construct. The filmic interpretation of the novel is built on one temporal, ten character, and three physical object triads. Their characteristic properties are analyzed in relation to both the literary prototext and the first construct. We separately establish the corresponding role-playing triads of the film’s main character for each of its temporal layers and investigate the lethal aspect of each character triad. It is revealed that the modernist Akutagawa-Kurosawa construct reproduces a single crime through a triad of reflections of one’s own actions, specifically confessions of murder and suicide. In contrast, the metamodern Chirovici-Cooper mirror reflects the crime through a complex of triads that include both suspicions and self-confessions. Using the Cooper film version as an example, we show the transformation of the novel’s mirrors into a visual narrative where a single narrator, a detective with amnesia, simultaneously acts as a guard, a traveler, a bandit, and a samurai in the role-playing reflections of the first

construct. We argue that this approach significantly enhances the lethal aspect, where death becomes a dominant feature of each character triad.

We conclude that the main character of the contemporary construct, in the novelistic version, finds himself in a labyrinth of funhouse mirrors, each seeming simultaneously true and false. In the film version, his “sleeping dogs” of memory, upon waking, shatter the false mirrors, attempting to leave only the true ones. However, the latter reflect only other mirrors created in the modernist grove under the Rashomon gate, and exclusively within the bounds of their own reality, which is merely a fragment of the book of mirrors.

Key words: intermedial construct, Akutagawa, Kurosawa, Chirovici, Cooper, triadic structure.

Постановка проблеми. Новела японського письменника Рюноске Акутаґави «У хащах» (1922) була екранізована японським кінорежисером Акірою Куросавою у фільмі «Расьомон» (1950). Цей інтермедіальний конструкт нещодавно отримав сучасне віддзеркалення: роман румунського письменника Юджина Кіровіца «Книга дзеркал» (2017) та його кіноверсія американського режисера Адама Купера «Сплячі собаки» (2024), що зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень конструкта Акутаґави – Куросави відзначимо наступні. Євгенія Прасол підкреслює ключові риси модернізму літературного наративу: пошук абсолютної істини та неможливість її знайти [1]. Чжан Сіньвень і Чжу Юке звертають увагу на унікальну структуру оповіді з семи шарів суперечливих наративів, що зрештою призводить до втрати правди [2]. Борис Яценко вважає, що «феномен убивства» для «читача новели або глядача фільму» не розв’язаний, бо «правда сприймається як відносність, а реальність залишається під сумнівом» [3, с.10]. Девід Шварц розглядає новели Акутаґави як літературні рамки візуальної перспективи Куросави, що створює нові сенси суперечливих наративів [4]. Іван Драч звертає увагу на вплив конструкта Акутаґави – Куросави на західну, особливо європейську культуру, виокремлює «відтворення загального психологічного настрою» [5, с.5] як характерну ознаку кінопроєкції.

Серед досліджень конструкта Кіровіца – Купера виокремимо бесіду «Пам’ять як дзеркало істини» Соні Александер з режисером фільму [6]. Купер прочитав роман Кіровіца за один присід, і, хоча він йому дуже сподобався, фільм відрізняється від нього в багатьох аспектах. З трьох персонажних перспектив розвитку історії Купер обрав точку зору детектива, через яку і був переформатований літературний наратив. А назва кіноінтерпретації народилася з оповідної подорожі головного героя як у часі, так і у власній пам’яті. Те, що фільм є вільною адаптацією роману, підкреслює і Френк Шек, який вважає, що сюжетні зміни, внесені сценаристами, не повністю розкривають психологічну глибину першоджерела [7]. При цьому Браян Таллеріко відзначає, що екранізація вдало передає напружену атмосферу та сюжетні повороти роману Кіровіца, хоча й занадто експлуатує зручну для сюжету хворобу головного героя [8]. Оуен Глейберман зазначає, що кіноверсія не завжди успішно балансує між детективним і психологічним жанрами, має значні відмінності з романом, хоча і зберігає основну ідею боротьби героя зі своїм минулим [9]. Але всі різноманітні недоліки екранізації, на думку Річарда Ропера, компенсує потужна гра Рассела Кроу в ролі людини, яку переслідують демони, яких він не зовсім пам’ятає [10].

Віддаючи належне наведеним розвідкам, визначимо необхідність комплексного дослідження означених конструктів.

Постановка завдання. Спробуємо дослідити характерні ознаки інтермедіального конструкта Акутаґави – Куросави та відповідні особливості інтермедіального конструкта Кіровіца – Купера. Зосередимо увагу на виокремленні та визначенні темпоральної, персонажної і речової структури обох конструктів та їх рольових віддзеркаленнях.

Виклад основного матеріалу.

Інтермедіальний конструкт «У хащах» / «Расьомон».

Видатний японський письменник Рюноске Акутаґава (1892–1927) – засновник методу модернізму та головний опонент напряму реалізму в японській літературі першої чверті XX сторіччя, де період його творчості називають «роками Акутаґави» [3, с. 14]. Його новелістика здебільшого ґрунтується на сюжетах японської літератури періоду давнини та середньовіччя, які набули сучасного звучання й глибокого психологічного переосмислення завдяки витонченому та бездоганному стилю. Для надання своїм творам «найсильнішої художньої виразності», як відзначав письменник, «я потребую якої-небудь незвичайної події». А щоб не викликати «у читача відчуття штучності», в новелах Акутаґави, «до яких матеріал взято із давніх хронік, дія розгортається в далекому минулому саме під впливом цієї потреби» [5, с. 8].

Новела «У хащах» [3, с.320-328] (1922, інший переклад «У чагарнику» [5, с.108-117]) складається з семи свідчень судового провадження у зв'язку з загибеллю самурая «поблизу Кіото в кінці періоду Хейян (IX–XII ст.)» [3, с.10]. Самурай загинув напередодні, його тіло знайдено вранці, провадження, місце якого не вказано, відбувається вдень. Реалістичне лібрето історії формують чотири перші та дуже стислі свідчення: дроворуба (знайдення тіла самурая), мандрівного монаха (зустріч самурая з дружиною напередодні), стражника (арешт розбійника Тадзьомару) та старої (довідка про зятя - самурая та доньку). Інші три розлогі свідчення безпосередніх учасників подій, що складають модерністську основу історії, є зізнанням кожного у вбивстві самурая (у випадку з небіжчиком – у скоєнні самогубства, в якому зізнається дух самурая через віщунку). Три різні версії однієї події супроводжуються різною психологією, мотивами та вчинками її дійових осіб, тож назва новели в Японії перетворилася на ідіому, яку застосовують для опису ситуації, коли через різноманітність поглядів або висловлювань учасників правда залишається прихованою. А прихід літературного модернізму підкреслює одна з характерних ознак останнього: людина світ не бачить, вона його концептуалізує, надаючи реальності форму свого порозуміння.

Відомий японський кінорежисер Акіра Куросава вирішив, що сценарій за новелою «У хащах» замалий для повнометражного фільму, тож розширив його ще одним твором Акутаґави.

Новела «Брама Расьомон» [3, с. 19–24] (1915, інший переклад «Расьомон» [5, с. 16–23]) має сюжет, запозичений зі збірки стародавніх повістей кінця XI ст. [11, с. 21] та модернізований автором. Слуга, який втратив роботу, розмірковує під брамою Расьомон (південні ворота Кіото) – «померти йому з голоду чи стати розбійником» [5, с. 20]. На верхньому ярусі брами стара висмикує волосся у мерців, кинутих розбійниками, щоб робити перуки та не померти з голоду. Це розвіює вагання слуги – він грабує стару, забираючи в неї кімоно.

Фільм Куросави «Расьомон» (1950) отримав численні нагороди та мав наступні відмінності з прототекстами:

- з «Брами Расьомон» виключено як саму історію, так і стару. Слуга залишається тільки подорожнім, «що випадково заскочив під цю браму» [5, с. 21];
- з новели «У хащах» також виключено стару;
- брама Расьомон стала місцем поточної оповіді, в якій дроворуб та мандрівний монах розповідають подорожньому історію зі своєї новели;
- додано новий темпоральний шар «завтра» (поточна оповідь в брамі Расьомон) до основних шарів «учора» (загибель самурая) та «сьогодні» (судове слухання);
- усі свідчення в справі загибелі самурая подаються в одному місці – на подвір'ї судової установи;
- брама Расьомон, що перетворилась зі священного місця на руїну, стала символом реалізму, що минає, а подальша руйнація залишків брами у багатті під час розповіді подій новели «У хащах» – символом прийдешнього модернізму;
- фінал історії поєднує обидві новели: подорожній краде кімоно у кинутої дитини, а дроворуб забирає її до своїх шести, хоча з'ясовується – саме дроворуб привласнив знайдений коштовний кинджал дружини самурая, щоб його родина не померла з голоду.

За фільмом також утворився свій термін – «ефект Расьомона» як метод кінематографічної оповіді, в якому подія отримує суперечливі інтерпретації або описи залученими особами, що забезпечують різні перспективи та погляди на той самий епізод. Сам режисер вважав свій фільм відображенням життя, яке не завжди просте і зрозуміле, та бачив суть фільму в дослідженні кількох реальностей, а не в розкритті окремої правди.

Виокремимо наступні характерні ознаки інтермедіального конструкта новели Акутаґави – кінопроєкція Куросави:

1) тріадна темпоральна, персонажна та речова (знаряддя вбивства) структура;

2) темпоральна тріада складається з трьох шарів: позавчора, вчора, сьогодні;

3) персонажна структура утворена з наступних тріад:

- ключова тріада: самурай, його дружина, розбійник;
- тріада свідків: дроворуб, монах, стражник;
- додаткова тріада (для свідчення загиблого): віщунка, дух самурая, невідомий;
- тріада оповідачів: дроворуб, монах, подорожній;

4) рольова тріада кожного персонажа першої тріади:

- намагання вбити інших осіб своєї тріади;
- свідчення усіх представників тріади про ці намагання;
- вбивство одного зі своєї тріади за власним зізнанням;

5) персонажі другої тріади мають одну спільну рису – непідтверджене алібі та дві відмінні:

- дроворуб – знаходження тіла загиблого та викрадення знаряддя вбивства;

• монах – зустріч з самураєм за кілька годин до вбивства та надання свідчень вже за кілька годин після знайдення тіла;

• стражник – пошук розбійника за попередні злочини та його випадкове затримання ввечері вбивства;

6) тріада знаряддя вбивства:

• меч розбійника (версія розбійника);

• кинджал дружини (версії самурая та дружини);

• невідомий предмет (невідомого з версії самурая);

7) рольова тріада речового доказу (кинджал):

• знаряддя вбивства;

• знаряддя самовбивства;

• коштовність;

8) три перші тріади персонажів, знаходячись у другому темпоральному шарі, відтворюють події першого шару;

9) тріада оповідачів, знаходячись у третьому темпоральному шарі, аналізує події перших двох шарів;

10) у третьому темпоральному шарі скоюється поточний злочин та виявляється додатковий злочин попереднього шару.

«Книга дзеркал» Кіровіца.

Роман румунського письменника Юджина Кіровіца «Книга дзеркал» (2017) вийшов майже через сторіччя після новел Акутаґави та має цілу низку віддзеркалень тріадної побудови попереднього конструкта. А підзаголовок роману «Істина в одного – брехня в другого» [12] віддзеркалює наведені вище думки Куросави стосовно свого фільму. У центрі роману нерозкрите вбивство професора психології Принстонського університету Джозефа Вайдера 22 грудня 1987 року. Основні підозрювані – магістрантка та асистентка професора Лора Бейнз і студент й помічник професора Річард Флінн мали підтверджене алібі. Роман складають три послідовні оповіді персонажів (три частини роману мають назви їх імен), які аналізують події злочину та провадять нове слідство на початку 2014 року: літературного агента Пітера Каца, журналіста Джона Келлера і колишнього детектива Роя Фрімана.

Пітер Кац отримує поштою початок рукопису книги Флінна «Книга дзеркал» про події до та після вбивства професора. За версією Флінна, Лора Бейнз була коханкою і його, і професора, та мала мотив – рукопис професора, початок якого він подав у видавництво незадовго до вбивства, і який зник після нього. Студент посварився з Вайдером з-за жінки, але не вбивав його. Літературний агент намагається зв'язатися з автором, але той помирає від хвороби у лікарні. Кац знаходить співмешканку Флінна Данну Олсен, яка запевняє, що повний рукопис загубився, хоча насправді його приховує. Тож Річард Флінн частково повторює шлях самурая з новели Акутаґави – дає посмертне зізнання про вбивство, але не своє, а, скоріше, розбійника (Вайдера), хоча це свідчення переривається «анитивіщункою» (Олсен).

Кац наймає журналіста Джона Келлера для пошуків рукопису Флінна, які закінчуються невдало, а журналісту доручається нове дослідження обставин вбивства Вайдера. З'ясовується, що зниклий рукопис професора опинився у Лори Бейнз, бо зробила його вона. Лора заперечує, що була коханкою Флінна або Вайдера, але її алібі виявилося фальшивкою, хоча доказів проти неї не має. Келлер звертається до колишнього детектива Роя Фрімана, який вів справу Вайдера, а наразі – пенсіонер з ранньою стадією хвороби Альцгеймера. Фріман поянює, що з-за тиску на поліцію затриманий за вбивство літньої пари Мартін Кеннет, «афроамериканець, що стояв на обліку в поліції та знаний як наркоман, став офіційним головним підозрюваним у справі про вбивство Джозефа Вайдера» [13, с. 103]. Хоча Кеннет, за думкою Фрімана, «не мав нічого спільного ані з убивством Істонів, ані зі справою Вайдера» [13, с. 158], він згодом отримав довічне за першу справу, але було знято обвинувачення у вбивстві Вайдера, яке залишилось «висяком».

Третій оповідач Фріман провадить нове власне розслідування, використовуючи матеріали Келлера та попереднього слідства. Раптом з'являється «невідомий» з новели Акутаґави – у вбивстві Вайдера зізнається Френк Споел, засуджений за інший злочин до смертної кари. Причина вбивства – експерименти професора у психіатричній лікарні для засуджених, знаряддя вбивства – бейсбольна біта, що була схована на березі озера. Та Фріман не зупиняється і знаходить ще одного «невідомого», а, скоріше, дроворуба з новели Акутаґави – різноробочого Дерека Сіммонза, який працював у будинку жертви і знайшов тіло та також мав сфальсифіковане алібі. Сіммонз зізнався, що знайшов професора після побиття битою ще живим і вбив його шкіряним кийком, викинутим потім в озеро. Мотив – стосунки Вайдера з дружиною Сіммонза.

Після закінчення нового слідства Данна Олсен намагається перетворитися на віщунку з новели Акутаґави та надсилає повний рукопис Флінна, що вже не цікавить літературного агента Каца. Останній вважає, що «всі помилялися, не бачачи нічого, крім власних нав'язливих ідей; усі вікна,

через які вони намагалися виглянути, насправді виявилися дзеркалами», та підсумовує, перефразуючи Пруста: «спогади про минуле – необов'язково спогади про те, як усе було насправді» [13, с. 248].

Виокремимо характерні ознаки роману відповідно тріадної структури інтермедіального конструкта Акутаґави – Куросави:

1) тріадна темпоральна, персонажна та речова структура;

2) темпоральна тріада складається з трьох шарів:

2.1: до вбивства (жовтень 1987 – 22 грудня 1987);

2.2: перше розслідування (23 грудня 1987 – квітень 1988);

2.3: сучасне розслідування (січень 2014 – літо 2014);

3) тріадна персонажна структура та її рольові віддзеркалення:

3.1. Вайдер – Бейнз – Флінн (ключова тріада):

• самурай: Вайдер (жертва вбивства), Флінн (захисник жінки, посмертне свідчення);

• жінка самурая: Бейнз (заперечує зв'язок з обома версіями самурая і розбійника);

• розбійник: Вайдер (в версіях Флінна, Сіммонза і Споела), Флінн (версія першого розслідування);

3.2. Кац – Келлер – Фріман (оповідачі-розслідувачі):

• подорожній (слухач): Кац (слухає початок посмертного свідчення, ініціює сучасне розслідування);

• подорожній (шукач): Келлер (пошук інформації «у Санти-Ґуґла» та розшуки «людей, згаданих у рукописі» [13, с. 96–97];

• стражник: Фріман (фіаско з пошуком розбійника у другому темпоральному шарі та його затримання у третьому);

3.3. Сіммонз – Бейнз – Флінн (свідки першого темпорального шару зі свідченнями третього):

• дроворуб: Сіммонз (знаходження тіла жертви);

• дроворуб: Бейнз (викрадення речового доказу);

• монах: Флінн (останній, хто бачив жертву живою);

3.4. Олсен – Споел – Сіммонз (додаткова тріада):

• віщунка: Олсен (оприлюднює посмертне свідчення Флінна у вигляді рукопису книги);

• невідомий: Споел (завдає жертві тяжких ушкоджень, які не стали причиною її смерті);

• невідомий в ролі самурая: Сіммонз (смертельний удар);

3.5. Сіммонз – Анна – Вайдер (тіньова тріада):

• самурай: Сіммонз (вбиває дружину – зрадницю та розбійника – її коханця);

• дружина самурая: Анна (коханка розбійника і жертва самурая);

• розбійник: Вайдер (коханець дружини самурая та його жертва);

3.6. Істон – Істон – Кеннет (хибна тріада):

• самурай: містер Істон;

• дружина самурая: місіс Істон;

• розбійник: Кеннет (затриманий за інший злочин);

4) речова структура сформована як декомпозиція речового доказу новели Акутаґави (коштовний кинджал) на окрему коштовність (науковий рукопис) і знаряддя вбивства та має наступні тріадні віддзеркалення:

4.1: тріада знаряддя вбивства:

• тупий предмет, ймовірно, бейсбольна біта (версія першого розслідування);

• бейсбольна біта, замотана у старий рушник (Споел);

• невеликий шкіряний кийок (Сіммонз);

4.2: тріада авторства рукописа (власність самурая):

• авторство самурая (Вайдер);

• авторство жінки самурая (Бейнз);

• спільне авторство (Вайдер і Бейнз);

4.3: додаткова книжкова тріада:

• рукопис Вайдера як коштовність самурая;

• книга Вестлейк (Бейнз) як свідчення жінки самурая в крадіжці коштовності;

• рукопис Флінна як посмертне свідчення самурая.

«Сплячі собаки» Купера.

Екранізація американського режисера Адама Купера «Сплячі собаки» (2024) стала віддзеркаленням не тільки роману Кіровіца, а й інтермедіального конструкта Акутаґави – Куросави. Але Купер – сценарист, разом зі співавтором Біллом Колладжем, пішов за вказівкою у передмові до роману: «Не вірте нічому з прочитаного» [12, с. 7] та створив ще одну версію реальності в формулюванні Куросави. Фільм Купера – це ще й своєрідна відповідь на питання Кіровіца «Що робити, коли хтось не просто брехун, а радше його розум здатний переписувати певну подію, як сценарист і режисер в одному наборі?» [13, с. 253].

Кіноверсія залишає лише одного оповідача – колишнього детектива Фрімана, який майже втратив пам'ять з-за хвороби Альцгеймера. Він проходить курс експериментального лікування з хірургічним втручанням у мозок, і пам'ять дуже повільно повертається. Фріман ігнорує назву

фільму, що відсилає до прислів'я «дай сплячим собакам спокій», та розпочинає нове розслідування вбивства професора Вайдера, яке вів у минулому з напарником Джиммі Ремісом.

В категоріях протоконструкта самурай (Фріман) здійснює вбивство коханця дружини (Вайдер), в якому звинувачують непричетного (Семуель), а не невідомого (Фріман), який вже не самурай, а розбійник. Останній напідпитку скоює автотрощу, після реанімації звільнюється з роботи, доводить дружину до самогубства та поступово втрачає пам'ять. В іншому темпоральному шарі (через 10 років) пам'ять розбійника починає відновлюватись внаслідок лікування, і він поновлює шлях самурая. Послідовно створюються низка дзеркал персонажних трикутників першого темпорального шару. Ключова тріада Вайдер – Бейнз – Флінн віддзеркалюється у фінальну Реміс – Вестлейк – Фріман, де вбитих чоловіків замінюють детективи-розслідувачі вбивства, а жінка змінює ім'я та прізвище.

Передсмертні зізнання відбуваються під дулами пістолетів:

- Реміс намагається зупинити повторне слідство Фрімана, розуміє причину усіх вбивств та отримує смертельне поранення;
- Вестлейк наголошує на шантажі Реміса, стріляє в нього, намагається вбити Фрімана як останнього свідка її злочинів та отримує смертельне поранення;
- Фріман, знайшовши знаряддя вбивства, ще не згадує власного злочину, але уникає смерті.

В підсумку новими непричетними до основного вбивства та звинуваченими у ньому стає пара вбитих злодіїв, перший непричетний та звинувачений уникає страти, а до самурая повертається пам'ять і розуміння свого злочину. Розбійник зізнається самураю в пам'яті Фрімана, тож шлях самурая закінчується самогубством відповідно до прототексту Акутаґави.

Виокремимо характерні ознаки фільму відповідно тріадної структури інтермедіального конструкта Акутаґави – Куросави:

1) тріадна темпоральна, персонажна та речова структура;

2) темпоральна тріада складається з трьох шарів:

2.1: до вбивства (кілька місяців до 23 лютого 2013);

2.2: перше розслідування (кілька місяців з 24 лютого 2013);

2.3: сучасне розслідування (кілька місяців з 20 вересня 2024);

3) тріадна персонажна структура та її рольові віддзеркалення:

3.1. Вайдер – Бейнз – Флінн (ключова тріада):

- самурай: Вайдер (жертва вбивства), Флінн (посмертне свідчення), обидва вважають жінку своєю;
- жінка самурая: Бейнз (зв'язок з обома версіями самурая і розбійника);
- розбійник: Вайдер (в версіях Флінна, Бейнз, Деверо і Фрімана), Флінн (версія першого розслідування);

3.2. Семуель – Дітц – Фріман (ініціація сучасного розслідування):

- монах: Семуель (останній, хто бачив жертву живою та був змушений зізнатися у вбивстві);
- подорожній: Дітц (захисниця прав ув'язнених, вислуховує монаха, зв'язується зі стражником);
- стражник: Фріман (новий пошук справжнього розбійника);

3.3. Деверо – Бейнз – Флінн (свідки першого темпорального шару зі свідченнями третього):

- монах: Деверо (свідок суперечки ключової тріади незадовго до вбивства, останній, хто чув жертву);
- дроворуб: Бейнз (викрадення речового доказу);
- монах: Флінн (останній, хто бачив жертву живою, на початку першого розслідування);

3.4. Флінн – Флінн – Фріман (додаткова тріада):

- віщунка: Едді Флінн (брат) – надає Фріману (в ролі стражника) посмертне свідчення брата про вбивство Вайдера;
- віщунка: Дана Флінн (дружина) – надає Фріману (в ролі стражника) посмертне свідчення чоловіка про власне вбивство;
- невідомий: Фріман (в ролі розбійника);

3.5. Фріман – Лінч – Вайдер (тіньова тріада):

- самурай: Фріман (вбиває розбійника – коханця дружини);
- дружина самурая: Лінч (коханка розбійника, опосередкована жертва самурая);
- розбійник: Вайдер (коханець дружини самурая та його жертва);

3.6. Вайдер – Реміс – Семуель (хибна тріада):

- самурай: Вайдер (жертва вбивства);
- монах: Семуель (останній, хто бачив жертву живою та чув вбивцю);
- стражник: Реміс (примушує монаха зізнатися у вбивстві);

3.7. Вайдер – Бейнз – Фріман (перша кінотріада):

- самурай: Вайдер (жертва вбивства);
- жінка самурая: Бейнз (маніпулює розбійником для вбивства самурая);
- розбійник: Фріман (під впливом жінки самурая);

3.8. Флінн – Вестлейк (Бейнз) – Деверо (друга кінотріада):

• самурай: Флінн (жертва вбивства);

• жінка самурая: Вестлейк (маніпулює розбійником для вбивства самурая);

• розбійник: Деверо (під впливом жінки самурая);

3.9. Фріман – Вестлейк (Бейнз) – Деверо (третя кінотріада):

• самурай: Фріман (запланована жертва вбивства);

• жінка: Вестлейк (маніпулює розбійником для вбивства самурая);

• розбійник: Деверо (жертва самурая, який захищається);

3.10. Фріман – Вестлейк (Бейнз) – Реміс (четверта кінотріада):

• самурай: Фріман (запланована жертва вбивства);

• жінка: Вестлейк (маніпулює розбійником для вбивства самурая, смертельно поранює розбійника, але стає його жертвою);

• розбійник: Реміс (шантажує жінку, заважає слідству самурая, вбиває жінку, смертельно поранений нею);

4) речова структура:

4.1: рольова тріада знаряддя вбивства:

• коштовна колекційна бейсбольна біта, власність самурая (Вайдер) – віддзеркалення коштовного кинджала дружини самурая з новели Акутаґави;

• конкретна бейсбольна біта, визначена як ймовірне знаряддя вбивства у другому темпоральному шарі;

• частина колекційної тріади біт гравців зі зали слави бейсболу на стенді в будинку Вайдера;

4.2: тріада авторства рукопису (власність самурая) – повторює відповідну романну тріаду:

• авторство самурая (Вайдер);

• авторство жінки самурая (Бейнз);

• спільне авторство (Вайдер і Бейнз);

4.3: додаткова книжкова тріада також повторює відповідну романну тріаду:

• рукопис Вайдера як коштовність самурая, фільм візуалізує назву рукопису: «Дзеркальний ефект»;

• книга Вестлейк (Бейнз) як свідчення жінки самурая в крадіжці коштовності, фільм візуалізує назву книги: «Минуле не є прологом»;

• рукопис Флінна «Книга дзеркал» як посмертне свідчення самурая.

Висновки. Інтермедіальний конструкт Кіровіца – Купера створює дві версії реальності як віддзеркалення конструкта Акутаґави – Куросави за допомогою комплексу тріадних метадзеркал.

Перша (романна) версія має наступні прикметні особливості:

1. Темпоральна тріада:

• тривалість кожного темпорального шару – декілька місяців;

• перший та другий шар розташовані в часі послідовно;

• проміжок часу між другим та третім шарами – 26 років;

• у третьому шарі поточні злочини відсутні, але виявляється низка додаткових злочинів попередніх шарів.

2. Персонажні тріади:

1) у першій тріаді:

чоловіки виконують роль і самурая, і розбійника залежно від обставин та за версіями інших персонажів;

• відповідно змінюється роль жінки самурая і коханки розбійника, але зв'язок з обома чоловіками жінка категорично заперечує;

• чоловіки тріади помирають у різних темпоральних шарах, але до початку сучасного розслідування;

• жінка ховається за прізвищем Вестлейк у третьому темпоральному шарі;

2) у другій тріаді оповідачі, знаходячись у третьому темпоральному шарі, аналізують події перших двох шарів та провадять нове розслідування;

3) у третій тріаді маємо посмертне свідчення та два сфальсифікованих алібі;

4) у додатковій тріаді:

• віщунка перериває посмертне свідчення самурая, приховуючи його рукопис, який надає тільки після закінчення розслідування;

• обидва невідомі зізнаються у вбивстві;

5) у тіньовій тріаді самурай:

• викриває зраду дружини та вбиває її, у вбивстві не зізнається;

• шантажує розбійника зв'язком з вбитою дружиною та уникає покарання у психіатричній лікарні, де випадково втрачає пам'ять;

• після лікування працює вдома у розбійника, який за ним наглядає;

• раптово пригадує минулі події та вбиває розбійника;

6) у хибній тріаді:

• розбійник помилково засуджується за вбивство самурая і його дружини у своїй тріаді та стає головним підозрюваним у вбивстві в ключовій тріаді, хоча заперечує свою причетність до вбивств в обох тріадах;

• віддзеркалюється звернення розбійника з новели Акутаґави до суддів: «Я вбиваю мечем.

А от ви мечем не послуговуєтесь. Ви вбиваєте людей владою, вбиваєте грішми, іноді вбиваєте їх навіть своєю доброчинністю. Щоправда, кров з людини не витікає, – людина жива-живісінька, а все ж ви її вбили. Якщо зважити наші гріхи, то не знаю, хто більший злочинець – я чи ви» [5, с. 111].

3. Тріади речової структури:

1) у першій тріаді одне ймовірне знаряддя вбивства з другого темпорального шару конкретизується в третьому у два предмети;

2) у другій тріаді авторство зниклого рукопису залишається непідтвердженим після закінчення розслідування для жодної з трьох версій;

3) у третій тріаді зниклий рукопис з першого темпорального шару в третьому послідовно перетворюється на книжкову тріаду.

Друга (екранна) версія як дзеркало і роману Кіровіца, і конструкта Акутаґави – Куросави має відповідні властивості:

1. Темпоральна тріада:

• тривалість кожного темпорального шару – декілька місяців;

• перший та другий шар розташовані в часі послідовно;

• третій шар на дату виходу фільму (22 березня 2024) знаходиться в майбутньому;

• проміжок часу між другим та третім шарами – 11 років;

• у третьому шарі здійснюється низка поточних злочинів та виявляються додаткові злочини попередніх шарів.

2. Персонажні тріади:

1) у першій тріаді:

• чоловіки виконують роль і самурая, і розбійника відповідно романній тріаді;

• відповідно змінюється роль жінки самурая і коханки розбійника, яка у третьому темпоральному шарі виконує роль розбійника;

• вбивства чоловіків тріади, що відбуваються у різних темпоральних шарах, пов'язані між собою;

• жінка ховається за новими ім'ям та прізвищем (Елізабет Вестлейк) у третьому темпоральному шарі та також стає жертвою вбивства;

2) романна тріада оповідачів-розслідувачів звужена до одного (Фріман), тож замінена на тріаду, що ініціює сучасне розслідування;

3) у третій тріаді маємо тільки посмертне свідчення, сфальсифіковані алібі відсутні;

4) у додатковій тріаді:

• роль віщунки виконують рідні самурая;

• два посмертних свідчення стосуються двох різних вбивств у різних темпоральних шарах, але вказують на одного підозрюваного;

• невідомий зізнається у вбивстві самурая в пам'яті стражника;

5) у тіньовій тріаді самурай:

• вбиває розбійника за зв'язок з дружиною, приховує злочин та стає розбійником;

• стає причиною смерті дружини та втрачає пам'ять;

• після лікування поновлює слідство попереднього вбивства;

• пригадує минулі події та вбиває розбійника – здійснює самогубство;

6) у хибній тріаді розбійник:

• присутній на місці вбивства самурая, але не причетний до нього;

• зізнається у вбивстві під тиском стражника та помилково засуджується до страти;

• зв'язується з колишнім стражником (і реальним розбійником) та уникає страти;

7) у першій кінотріаді (тріади 7-10 сформовані кіноінтерпретацією і в романі відсутні) жінка в першому темпоральному шарі підготовлює вбивство самурая, надаючи майбутньому розбійнику відеокасету з доказом зв'язку його дружини з самураєм;

8) у другій кінотріаді (тріади 8-10 сформовані в третьому темпоральному шарі) жінка організує вбивство іншого самурая з ключової тріади монахом з першого шару, шантажуючи останнього та перетворюючи його на розбійника;

9) у третій кінотріаді жінка організує замах на вбивство розбійника першого темпорального шару кіноверсії розбійником того ж шару романної версії та отримує протилежний результат – вбивство нападника;

10) у четвертій кінотріаді:

• самурай (оповідач) знаходить знаряддя першого вбивства та стає жертвою невдалого замаху на вбивство;

• жінка і розбійник надають оповідачу зізнання в минулих і поточних злочинах;

• автори зізнань вбивають одне одного та на деякий час стають новими звинуваченими у першому злочині.

3. Тріади речової структури:

1) у першій тріаді, згідно з новелою Акутаґави, знаряддя вбивства є коштовністю, що належить самураю та використовується для його вбивства розбійником;

2) у другій тріаді, як і у відповідній романній, авторство зниклого рукопису залишається непідтвердженим після закінчення розслідування для жодної з трьох версій;

3) у третій тріаді, також як і у відповідній романній, зниклий рукопис з першого темпораль-

ного шару в третьому послідовно перетворюється на книжкову тріаду, при цьому додатково візуалізується назва і зниклого рукопису, і книги за ним. Окремо відзначимо, що «дзеркальна» назва рукопису ховається за антитезою «минуле не є прологом» до відомої фрази Антоніо з п'єси «Буря» Шекспіра: «минуле є прологом» [14, с. 555].

Відповідні рольові тріади Фрімана у темпоральних шарах кіноверсії:

1) перший шар:
- стражник (пошук розбійників);
- самурай (захисник дружини);
- розбійник (вбивство іншого розбійника);

2) другий шар:
- стражник (пошук вбивці власної жертви);
- розбійник (опосередковано – смерть дружини);
- подорожній (пияцтво, втрата пам'яті, пенсія);

3) третій шар:
- оповідач (аналіз та поновлення минулого розслідування);
- стражник (пошук вбивці з минулого);
- самурай (знаходження розбійника в собі та самогубство).

Окремо відзначимо летальний аспект обох конструктів:
- в протоконструкті маємо одне вбивство (самогубство) в ключовій тріаді;
- романне дзеркало додає до цієї тріади одну смерть від хвороби;
- в кіноверсії роману летальність стає характерною ознакою кожного тріадного віддзеркалення, причому в більшості тріад гинуть усі персонажі.

Летальний аспект персонажних тріад кіноверсії (за наведеною вище нумерацією):

1) три вбивства (Вайдер, Бейнз, Флінн);
2) самогубство (Фріман);
3) три вбивства (Деверо, Бейнз, Флінн);
4) самогубство (Фріман);
5) два самогубства (Фріман, Лінч) і вбивство (Вайдер);
6) два вбивства (Вайдер, Реміс);
7) два вбивства (Вайдер, Бейнз) і самогубство (Фріман);
8) три вбивства (Флінн, Вестлейк, Деверо);
9) самогубство (Фріман) і два вбивства (Вестлейк, Деверо);
10) самогубство (Фріман) і два вбивства (Вестлейк, Реміс).

Модерністське дзеркало Акутаґави – Куросави є відтворенням одного злочину у тріаді віддзеркалень власних вчинків (зізнань у вбивстві і самогубстві). Метамодерне дзеркало Кіровіца – Купера такий злочин відображає через комплекс тріад і власних підозр (звинувачення інших), і власних вчинків (власного зізнання і самогубства). Фріман в романі після завершення розслідування згадує «назву Фліннової книжки і лабіринти кривих дзеркал, які бачив на карнавалах, коли був малим, – все, що ти бачив, потрапивши всередину, здавалося одночасно й істинним, і хибним» [5, с. 243]. У фільмі його «сплячі собаки» пам'яті, прокидаючись, руйнують хибні дзеркала навколо себе, залишаючи тільки дзеркала істинні. Усі ці дзеркала віддзеркалюють інші, створені у хащах модернізму під брамою Расьомон, але діють виключно в межах своєї реальності, яка являє собою лише окремий фрагмент книги дзеркал.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі нових віддзеркалень як конструкту Акутаґави – Куросави, так і конструкту Кіровіца – Купера, а також текстів Акутаґави – Кіровіца та кінопроєкцій Куросави – Купера як єдиної інтермедіальної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Prasol E. The Quest for Ultimate Truth in Ryūnosuke Akutagawa's "In a Grove". *IAFOR Journal of Literature & Librarianship*. 2023. Vol. 12(2). P. 91-105.

2. Zhang X., Zhu Y. The Fog of Narration in the Bamboo Grove and the Non-Existent "Truth". *International Journal of Education and Humanities*. 2024. Vol. 12(2). P. 218-221.

3. Акутаґава Р. Брама Расьомон: новели, есеї / пер. В.С. Бойка. Харків: Фоліо, 2017. 508 с.

4. Schwartz D. Bodies of Water, Bodies of Text: The Permeable Frame in Akira Kurosawa's Rashomon. *Literature/Film Quarterly*. 2023. Vol. 51(2).

5. Акутагава Р. Расьомон та інші новели / пер. з япон. І. Дзюба та Г. Туркова. Київ: Дніпро, 1971. 246 с.

6. Alexander S. Memory as a Lens of Truth: Adam Cooper Discusses 'Sleeping Dogs'. URL: https://scriptmag.com/interviews-features/memory-as-a-lens-of-truth-adam-cooper-discusses-sleeping-dogs (Last accessed: 21.09.2025).

7. Scheck F. 'Sleeping Dogs' Review: Russell Crowe Plays an Ex-Cop With Dementia in a Tedious Thriller. URL: https://www.hollywoodreporter.com/movies/movie-reviews/sleeping-dogs-review-russell-crowe-1235850451/ (Last accessed: 21.09.2025).

8. Tallerico B. Sleeping Dogs. URL: https://www.rogerebert.com/reviews/sleeping-dogs-movie-review-2024 (Last accessed: 21.09.2025).

9. Gleiberman O. 'Sleeping Dogs' Review: Russell Crowe Plays an Ex-Cop with Alzheimer's in a Scrappy Piece of Dementia Noir. URL: https://variety.com/2024/film/reviews/sleeping-dogs-review-russell-crowe-karen-gillan-1235949090/ (Last accessed: 21.09.2025).

10. Roeper R. 'Sleeping Dogs': Russell Crowe plays it subtle as ex-cop with dementia. URL: https://chicago.suntimes.com/movies-and-tv/2024/03/19/sleeping-dogs-review-russell-crowe-movie-karen-gillan (Last accessed: 21.09.2025).

11.Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник: у 2 т. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. Т.1. 824 с.

12. Chirovici E.O. The Book of Mirrors: A Novel. London: Century, 2017. 336 p.

13. Кіровіц Ю.-О. Книга дзеркал : роман / пер. з англ. Н. Хаєцької. Харків : КСД, 2017. 256 с.

14. Шекспір У. Твори в трьох томах / пер. з англ. М. Рильського та ін. Київ: Дніпро, 1964. Т.3. 648 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 9
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2.09:82-34:82-372.3:82-373:82-37:82-39
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.48

НОВЕЛА FIN DE SIÈCLE ЯК ТЕКСТ У РУСІ: МНОЖИННІСТЬ ПІДХОДІВ І ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

FIN DE SIÈCLE NOVEL AS A TEXT IN RUSSIA: MULTIPLE APPROACHES AND INTERPRETATIONS

Колінько О.П.,
orcid.org/0000-0003-4085-2577
доктор філолологічних наук, професор,
професор кафедри української філології та зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

У статті порушена проблема багаторівневого й поліфонічного прочитання новели fin de siècle. Цей жанр, характерний для межі XIX–XX століть, існує в постійному русі: між жанрами, культурами, філософськими концептами і стилістичними домінантами. Наголошується, що новели Ольги Кобилянської та Михайла Коцюбинського обрані для аналізу невипадково – в них втілено широкий спектр проблем, що хвилювали європейську інтелігенцію рубежу XIX–XX ст.: від кризи суб'єкта до фемінізації культури, від духовної самотності до граничного переживання природи, від соціальної ізоляції до трансцендентного пошуку сенсу.

Психоаналітичний підхід дозволив заглибитися у внутрішній світ персонажів, виявити приховані мотиви їхньої поведінки, дослідити сферу несвідомого, марґінального, витісненого. У новелах Кобилянської та Коцюбинського феміністична критика актуалізувала злами традиційних уявлень про жінку й чоловіка, кризу маскулінності, появу нових моделей жіночої суб'єктності. Міфологічний підхід дав змогу виявити підповерхневі структури наративу, де діють універсальні сценарії – ініціації, смерті й відродження, втрати, становлення. Антропологічний підхід дозволив розглядати новелу fin de siècle як літературний текст, у якому фіксуються культурні коди, тілесність, тілесні практики, поведінкові моделі людини, часто дезорієнтованої, внутрішньо роздвоєної, яка знаходиться на межі між інтимним і публічним, переживає кризу комунікації. Синергетичний підхід увиразнив трактування новели як «тексту у русі», який структурований як відкрита, самоорганізована система, що не має завершеного значення і є потенціалом до породження смислів у процесі інтерпретації.

У висновках підсумовано, що новела fin de siècle в контексті зазначених підходів постає як текст у русі, перебуваючи у постійному процесі смислотворення, взаємодії з читачем, переосмислення самої себе. Саме тому аналітичне осмислення таких текстів потребує відкритої, багатоперспективної інтерпретаційної рамки.

Ключові слова: новела fin de siècle, психоаналітичний, міфологічний, антропологічний, синергетичний підхід, феміністична критика.

The article addresses the problem of the multilayered and polyphonic reading of the fin de siècle short story. This genre, characteristic of the turn of the 19th and 20th centuries, exists in a state of constant movement: between genres, between cultures, between philosophical concepts and stylistic dominants.

It is emphasized that the short stories of Olha Kobylianska and Mykhailo Kotsiubynsky were selected for analysis not by chance – they embody a wide range of issues that concerned the European intelligentsia at the turn of the century: from the crisis of the subject to the feminization of culture, from spiritual solitude to the profound experience of nature, from social isolation to the transcendental search for meaning.

The psychoanalytic approach allowed for a deeper exploration of the inner world of the characters, revealing hidden motives behind their actions and examining the sphere of the unconscious, the marginal, and the repressed. In the works of Kobylianska and Kotsiubynsky, feminist criticism highlighted the rupture of traditional gender norms, the crisis of masculinity, and the emergence of new models of female subjectivity.

The mythological approach enabled the identification of underlying narrative structures governed by universal scenarios – initiation, death and rebirth, loss, and becoming. The anthropological approach made it possible to view the fin de siècle short story as a literary text that captures cultural codes, corporeality, bodily practices, and behavioral models of individuals who are often disoriented, internally divided, existing on the borderline between the intimate and the public, and experiencing a crisis of communication.

The synergetic approach accentuated the interpretation of the short story as a “text in motion” – structured as an open, self-organizing system without a fixed meaning, holding the potential for generating new meanings through interpretation.

In conclusion, the fin de siècle short story, through the lens of the mentioned approaches, emerges as a text in flux, engaged in a continuous process of meaning-making, interaction with the reader, and reinterpretation of itself. Therefore, the analytical understanding of such texts requires an open, multi-perspective interpretive framework.

Key words: fin de siècle short story, psychoanalytic approach, mythological approach, anthropological approach, synergetic approach, feminist criticism.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві особлива увага приділяється методологічним комбінаціям, які дозволяють ширше осмислити текст у культурному, психологічному, соціальному, філософському та інших контекстах. Особливо придатним для міждисциплінарного аналізу є текст новели як жанру, що зазнав значних трансформацій на межі XIX–XX століть. Новела стає інтертекстуальним вузлом, що зчитується не лише як літературний твір, а як носій культурного коду епохи, невіддільного від філософських концепцій, психологічних наративів, культурологічних чинників, соціальних катаклізмів, музичних інспірацій, образотворчого мистецтва, міфології тощо. Відтак міждисциплінарний підхід (психоаналітичний, філософський, соціокультурний, феміністичний, антропологічний, естетичний та ін.) дозволяє актуалізувати різні пласти тексту: архетипові моделі, глибинні психологічні імпульси, естетичні коди доби, соціальні тривоги.

Аналіз досліджень. Сучасна критична думка про вивчення новели в різних аспектах має велику кількість досліджень у своєму арсеналі і кількастолітню історію, Зокрема, проблемою означення новели як жанру та жанрового розмежування оповідання й новели переймалися українські літературознавці різних часів, серед найвідоміших – І. Франко [1, с. 91–112], О. Білецький [2], Ф. Білецький [3], І. Денисюк [4], В. Домбровський [5], Г. Майфет [6], Ю. Мартич [7], В. Фащенко [8], А. Юриняк [9] та ін. Авторка статті має монографію на зазначену тему [10], у якій, здавалося б, всебічно простежена генеза новели, особливості її розвитку в кінці XIX – поч. XX ст., її стильові варіації, інтертекстуальний і інтермедіальний дискурси. Однак недосліджені лакуни ще є, вони демонструють невичерпність підходів та інтерпретацій цього жанру.

Мета статті: проаналізувати новелу fin de siècle як «рухому структуру» в контексті міждисциплінарної оптики на прикладі творчості Ольги Кобилянської і Михайла Коцюбинського та вкотре наголосити, що інтерпретація модерністської новели – це ніколи не завершений процес «прочитання» цього мобільного жанру, який відкриває все нові і нові можливості для дослідників і реципієнтів.

Виклад основного матеріалу. Тексти новел fin de siècle є «рухомими структурами», в яких сюжет, форма і сенси постійно перебувають у процесі оновлення, перегляду, деконструкції, залежно від обраної парадигми читання. Відтак вони найбільш відкриті для множинних інтерпретацій, які можуть бути нескінченними, це своєрідний полілог, який «протягом століть ведуть між собою автори, їхні твори та реципієнти» [11]. Поняття «інтерпретація як нескінченний процес» базується на ідеях постструктуралізму Ролана Барта, Жака Дерріди. Барт, зокрема, розглядає текст як «гру» знаків, а не як застиглу структуру. У статті «Смерть автора» (1968) вчений стверджує, що автор не є джерелом істини чи значення тексту. Значення тексту формується у процесі його читання, а не визначається намірами автора, тобто він наголошує на багатозначності та відкритості тексту, його здатності до нескінченної інтерпретації, позаяк інтерпретація написаного слова може бути зроблена тільки шляхом звернення до інших слів, а ці слова можуть бути інтерпретовані тільки шляхом звернення до ще інших, і так до безкінечності [12, с. 142–148].

Філософ Жак Дерріда теж тлумачить текст як нескінченний процес, він стверджує, що текст не має кінцевого значення, а є безперервним потоком знаків, які постійно переосмислюються та перетворюються. Відбувається руйнація межі між текстом та інтерпретацією, а сама інтерпретація у визначеному дискурсі мислиться як продовження тексту. Таким чином, інтерпретація переростає у вічне інтерпретування [13]. З розмислів вчених випливає думка, що текст не має остаточного значення, а існує як поле смислових коливань, активованих кожним новим читачем або підходом.

Феноменологи та екзистенціалісти також мають свої погляди на процеси інтерпретації художнього тексту. Так, Мартін Гайдеґґер стверджує, що ніщо не повторюється без змін, відтак навіть для автора оригіналу його твір є щоразу новим. Г.-Ґ.Ґадамер йде далі і зазначає, що художній твір має свою часовість, і його смисл і значення розкриваються у горизонті його ситуативного розуміння, тому твір ніколи не дорівнює своїй інтерпретації. Під новим кутом зору літературний текст наповнюється новим сприйняттям, стає відкритим для нових тлумачень; через вільне «додумування недомовленого» він ніби сам підштовхує подивитися на нього по-іншому і цим зумовлює нові інтерпретації, з якими відкриваються нові взаємозв'язки смислу [14]. Саме у поєднанні усіх підходів до аналізу актуалізується метафоричний принцип Ґадамерівської інтерпретації текстів – «злиття горизонтів», коли значущість аналізу визначається рівнем співпадіння / неспівпадіння «горизонту» автора-творця з «горизонтом» реципієнта, тлумача. У цьому контексті слушною є думка О. Потебні про силу твору, що криється в «невичерпно можливому його змісті. <…> Оповідання живуть цілими століттями

не заради свого буквального змісту, а заради того, який у них може бути вкладений» [15, с. 30–39].

Сучасні дослідники також переймаються проблемами інтерпретації художнього тексту. Виникненню великої кількості інтерпретацій сприяють розбіжності в інтелектуальному, естетичному та емоційному досвідах автора та реципієнта та, як зазначає О. Бензюк, «залежність як «співавторів» від історико-літературного контексту» [16, с. 26]. О. Анхим переконує, що «кожна здійснена інтерпретація – це надання претексту нового життя із накладанням на нього особистого досвіду інтерпретатора» [17]. Думки вчених сходяться на тому, що діяльність інтерпретатора – це синкретичний процес, який об'єднує пізнавальну і творчу функції.

Трансформовані тексти новел межі XIX–XX століть, які втратили чіткі жанрові межі, набули нових ознак, розпавшись на фрагменти психологічних станів, внутрішніх монологів і несвідомих імпульсів, провокують реципієнта не на прочитання тієї чи іншої історії, а на створення сенсу і розкриття множинності значень, закладених у короткому модерному тексті. Зміна оптики читання (від традиційної до мультидисциплінарної) змінює не лише акценти у розумінні новели, але й саму її функцію: з розважального чи моралізаторського тексту у метафору модерної свідомості.

Аналіз новел українських письменників з позиції «рухливого тексту» дозволить простежити, як змінюються сенси залежно від фокуса (жіноча оптика, потік свідомості, екзистенція тощо), як один і той самий текст породжує часом кілька несумісних, але рівноцінних інтерпретацій. Як приклад, розглянемо кілька новел Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського. У творчості зазначених авторів новела виконує роль лабораторії психологічного та екзистенційного досвіду. Компактність жанру дозволяє концентрувати увагу на переломних внутрішніх станах героїв – кризі ідентичності, самотності, соціальній травмі.

Так, скажімо, мультидисциплінарні підходи дозволять побачити багатошаровість творчості Ольги Кобилянської. Психоаналітичний підхід до новели «Природа» увиразнить приховані смисли твору, і нібито проста історія кохання «темного гуцула» і «руської мадонна» й водночас «червоноволосої відьми» обернеться новими гранями розуміння їхніх стосунків. Події невипадково розгортаються на фоні карпатської природи, яка віддзеркалює внутрішній стан героїв. Образи гір, лісу, бурі, води символізують і ландшафт несвідомого, і природний фон, і вияв первинних інстинктів – еросу, танатосу, лібідо. Водночас це і міфологізований простір ініціації, де герої проходять любовне, чуттєве, духовне випробування. Їхній союз неможливий у соціальному плані, але він має міфічну повноту: шал почуттів і пристрастей героїв – це шлюб непримиренних стихій: вогню (символічно культури) і води (символічно природи). Без міфологічного підходу, як видно, при аналізі новели теж не обійтися. Дихотомія між культурою і природою відбиває внутрішній конфлікт героїв: «темний гуцул» уособлює «тіньовий архетип» і «діонісійське» начало, дівчина – «аполлонічне» і «діонісійське» водночас. Таке поєднання непоєднуваного і формує невротичний стан героїв, провокує вивільнення інстинктивних вчинків і чуттєвих пристрастей, які не приносять задоволення і насолоди закоханим, а тільки штовхають їх на непередбачувані вчинки.

Феміністична критика допоможе з'ясувати суть протиставлення в одному образі «відьми» і «мадонни» (святої і розпусної), і що така характеристика виходить за межі тривіальних ярликів. Авторка міняє місцями об'єкти пристрасті і бажання: жінка тут ведуча, їй належить першість в ініціативі, виборі, рішенні, вона прагне вийти за межі обивательського життя, тобто письменницька ідея полягає у викритті, а не увічненні патріархальних практик. У контексті зазначеного аналіз новели не може бути відстороненим від феміністичних наративних стратегій, позаяк вони відкривають глибинні змісти в осмисленні чоловічої та жіночої психіки крізь духовно-біологічну призму.

У новелі «Valse mélancolique» письменниця показує стосунки й трагічну любов героїнь – Софії, Ганнусі й Марти, яка виходила за традиційні рамки. Кожна з героїнь мала свою особисту драму з чоловіками. Відтак вальс – це і структура твору, і символ меланхолійного світосприйняття, емоційного ритму життя жінок і насамперед Софії, бо сам факт його створення був спричинений відчуттям багатьох втрат – і любові, і віри в чоловіка, і навіть у саму себе, тобто сублімованою енергією лібідо. Тож любов до жінки – це інше почуття, чистіше, духовніше, але водночас заборонене. Марта спостерігала за почуттями Софії, Ганнусі і теж любила їх. Софія говорила про Марту, що вона «вроджена жінка і матір», для неї Марта була ідеалом жіночності, естетичною і духовною сутністю, навіть, можливо, частиною її «внутрішнього Я», тобто своєрідною проекцією Аніми. Жіночі ритуали розчісування волосся, укладання його за певним стилем («antique»), придумування особних ковнірів пов'язані з тілесністю, красою, материнською опікою. У глибшому вимірі – це міфопоетичний відтінок жіночого космосу.

Зневірившись у духовних можливостях чоловіків (центральним у сюжеті є зіткнення жіночої сили й чоловічої слабкості, незрілості), Софія від імені своїх подруг виголошує вирок: «Є рід любові в жінок <…>, на якій мужчина ніколи не розуміється. Вона для нього заширока, щоби зрозумівся на ній» [18, с. 546). Лаконічна сентенція є прямою відповіддю на питання, чому почуття, призначене чоловікові, віддається жінці, єдиній людині, здатній його прийняти й зрозуміти. Героїні обирають мистецтво, любов, творчість, духовність, які є альтернативою патріархальному шлюбу.

Отже, новели Ольги Кобилянської репрезентують модерну жінку – освічену, чутливу, духовну, часто самотню, яка протистоїть «нормативній» моделі жіночності й здатна піднятися над юрбою, виокремитися з-поміж інших. Залучення психоаналітичного аналізу, міфологічної і феміністичної критики дозволяє переосмислити тексти Ольги Кобилянської як форму культурного спротиву.

Такі новели М. Коцюбинського, як «Лялечка» (1901), «Поєдинок» (1902), «Цвіт яблуні» (1902), засвідчують поглиблений психологізм і демонструють приклади високого рівня психологічної майстерності, ілюструють глибину проникнення автора в людську психіку. М. Коцюбинський зміщує художню оптику всередину свідомості персонажа, що дає змогу переосмислити саму структуру оповіді: зовнішні події набувають значення лише в тій мірі, в якій вони відображаються у внутрішньому світі героя. Замість лінійного викладу – внутрішній монолог, асоціативне мислення, потік свідомості, фрагментарність переживань. Ці прийоми дозволяють передати суб'єктивне бачення дійсності, тонкі психологічні нюанси та приховані імпульси. Таке стилістичне новаторство митця перегукуються з ідеями Вільяма Джемса, який у своїй праці «Принципи психології» (1890) писав: «Свідомість постійно змінюється... вона тече, як ріка – без зупинок, без чітких меж» [19].

Найглибшого рівня психологізм досягає у «Цвіті яблуні», де зображено граничний психічний стан – втрату дитини. Герой зазнає розщеплення свідомості: з одного боку, це батько, що страждає, з іншого – письменник, який «фіксує» біль. Це явище близьке до поняття дисоціації у психології: «Дисоціація – це неусвідомлений механізм, що дозволяє особистості відокремити себе від нестерпного емоційного досвіду» [20].

Суперечливість поведінки і стану героя справляє глибокий емоційно-настроєвий вплив на реципієнта, стимулює його внутрішню активність, ініціюючи процес різноманітного сприйняття смислових значень і варіативності інтерпретацій. Для увиразнення стверджуваного звернімося до різних, часом суперечливих трактувань новели. Вчений Я. Поліщук побачив у тексті новели одну із варіацій модної в період раннього модернізму теми творчості, коли естетизація враження парадоксальним чином вимагала відмовитися від його реальності, «перекласти» на мову ідеального, тобто мистецтва, і в такому контексті смерть власної дитини сприймається як «символічна проекція акту творчості, що неодмінно домагається від автора жертви й живиться його конкретним болем і стражданням» [21, с. 83]. Дослідниця Н. Скоробогатько називає стан батька-митця «письменницьким цинізмом» і пояснює його «бажанням знайти у власному серці сліди бруду й непереможних людських інстинктів, викрити до дна складні й темні глибини людської психіки; але водночас бачить у цьому «щось» піднесене й зворушливе» [22, с. 309]. Вчений М. Наєнко, досліджуючи поведінку героя «Цвіту яблуні», доходить висновку, що вона «не просто відбиває різні стани його свідомості й душі, а дає змогу глянути на найжахливіший людський стан, стан… цинізму. Найжахливіший він тому, що здатний зруйнувати головну складову «світової гармонії» – саму людину» [23, с. 602]. Образ жінки-матері у цій новелі вимагає феміністичної критики, позаяк постає крізь призму глибоко особистісної втрати, однак не менш важливою є тема тілесності, що викликає філософське та емоційне осмислення життя й смерті. А пересічний читач, не володіючи науковим інструментарієм і не вникаючи в тонкощі модерністського дискурсу, ймовірно, не вловить психологічних тонкощів новели й однозначно потрактує смерть дитини і горе батьків.

Отже, у новелі М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» можна простежити, як, залежно від аналітичної оптики, маємо різні інтерпретації твору: психоаналітичну (складні й темні глибини людської психіки), філософсько-екзистенційну (життя і смерть в межових ситуаціях буття), феміністичну (жінка з її невимовним болем і втратою дитини, контроль над тілом і волею жінки з боку чоловіка), культурологічну (варіація теми творчості в модернізмі). Це демонструє ідею «новели як тексту в русі», гнучкість жанру, який відкритий до множинного, міждисциплінарного прочитання.

Новела М. Коцюбинського «Поєдинок» (1902) теж піддається тлумаченню з різних інтерпретаційних перспектив: приватна історія любовного трикутника між учителем Іваном Піддубним, пані Антоніною та її чоловіком паном Миколою виходить за межі поміщицької родини і віддзеркалює не тільки сімейну драму, а й порушує багато

універсальних питань: честі, влади, соціальної нерівності, внутрішньої свободи тощо і стає відображенням кризи цінностей цілої епохи. Психологічна інтерпретація дає можливість простежити глибокий внутрішній конфлікт героя з власною совістю, честю і гідністю. Викритий чоловіком Антоніни і вигнаний з маєтку вчитель Піддубний балансує між почуттям провини та бажанням відстояти власну честь, плануючи поєдинок, що відображає фройдівське протиставлення «Ід» (несвідоме бажання) і «Супер-Его» (моральний контроль): «Ід представляє первісні бажання. Супер-Его – внутрішній суддя, що накладає провину» [24]. Однак несподівана реакція пана Миколи – вибачення і пропозиція повернутися до викладання – змінює ситуацію. Поєдинок, таким чином, переноситься з зовнішнього плану до внутрішнього – стає для кожного чоловіка поєдинком із самим собою, з власними принципами й амбіціями.

На соціальному рівні твір порушує тему підпорядкованості інтелігенції привілейованим верствам. Пан Микола, формально володіючи владою, зрештою демонструє власну слабкість, втрачаючи контроль над ситуацією, звертаючись до того, кого принизив. Така поведінка руйнує уявлення про стабільність класової ієрархії та демонструє вразливість панівної культури перед етичними викликами. Феміністичний аспект пов'язаний з образом пані Антоніни, який можна трактувати як прояв жіночої сили, що, всупереч очікуванням, стає не пасивною жертвою обставин, а каталізатором конфлікту. Вона ініціює емоційне порушення статус-кво, створюючи простір для чоловічого суперництва. Її фігура викликає амбівалентні тлумачення – від символу еротичної маніпуляції до образу жінки, що руйнує традиційний патріархальний порядок. Філософський вимір пов'язаний з мотивом екзистенційного вибору – відмова від поєдинку обох чоловіків: це поразка для них чи виклик їхнім уявленням про себе у відповідальні моменти буття? Отже, новела «Поєдинок» – це не просто любовна історія, а багаторівневий конфлікт честі, влади, пристрасті та людської гідності, що дозволяє множинне тлумачення. Через взаємини між Піддубним, Антоніною та її чоловіком М. Коцюбинський розкриває тріщини в системі цінностей доби, зокрема, кризу традиційної моделі чоловічості, владних відносин і моралі.

У творі «Лялечка» (1901) М. Коцюбинський постає також майстром психологічного аналізу. Втім, сюжетна лінія розвитку образу Раїси Левицької дозволяє здійснити її інтерпретацію з позицій не тільки психологічного, а й соціально-критичного, феміністичного, символічного та навіть теологічного прочитання.

З психологічного погляду, твір відображає внутрішній конфлікт героїні між високими ідеалами служіння народові та реаліями сільського буття: «На всьому відбились сліди убожества. І житла, і люди, що вічно риються в землі, прийняли, ввижалось Раїсі, колір землі, здавалися деталями мертвої природи» [25].

Такий розрив спричиняє поступову ерозію ідентичності Левицької, її пристосування до обставин, що постає у вигляді метафори «лялечки» – стадії незавершеного становлення: Раїса у фіналі втрачає своє первісне «Я», поступаючись нав'язаним нормам, тобто відбувається роздвоєння особистості між ідеалом і пристосуванням.

У соціально-критичному ключі твір репрезентує критику народницької ідеології, демонструючи неспроможність інтелігенції реалізувати свої просвітницькі прагнення в умовах байдужості та інертності сільського середовища. Водночас новела містить натяк на слабкість інституційних структур, зокрема церкви, у підтримці глибинних духовних змін. З феміністичної перспективи образ Раїси Левицької виявляє риси маргіналізованої суб'єктності жінки, чиї початкові прагнення бути рушієм змін поступово підміняються пасивністю (її ідеї зазнають краху, вона стає повністю залежною від чоловічого впливу (в образі отця Василя), конформізмом щодо патріархального соціального укладу.

Символіка «лялечки», «метелика» та «павутини» дає можливість для алегоричного аналізу новели: героїня прагнула «вилущитися» з лялечки й стати метеликом, тобто реалізувати себе як людину і як гідного саможертовного народного вчителя: «Вона… почувала в собі таку любов до нещасного «народу», що спочатку хотіла вмерти для нього, а потім роздумала і поклала жити» [25], та Раїса не стає метеликом – вона «завмерла» в трансформації, ніколи не знайшовши справжньої форми. Ба більше, вона потрапила в тенета павутини, яку виткав отець Василь, що є алегорією системи, яка заважає трансформації лялечки в метелика і є потужною силою, що нейтралізує ідеалізм через духовну маніпуляцію. Водночас це можна трактувати як екзистенційну драму людини, що шукає сенс життя, але, зіткнувшись з викликами повсякдення, потрапляє в лабіринт безвиході: «Спочатку хоч потішала себе думкою, що вона не зайва на світі, що вона служить високій справі, але ся теорія з кожним роком блідла, половіла і з часом зовсім загинула» [25].

Теологічно-моральна інтерпретація допоможе глибше підійти до образів персонажів, насамперед отця Василя, який є двозначною постаттю: з одного боку, він ненав'язливо ніби допомагає Раїсі: облаштуватися в школі, знайти учнів, уводить у свою родину, знайомить з матір'ю, донькою, а з іншого боку виступає спокусником, який досягнувши своєї мети, байдужіє до жінки в той момент, коли вона переймається до нього почуттями і як до чоловіка, і як до духовної особи. Таке ставлення приводить Раїсу в стан духовної смерті. Це можна інтерпретувати як падіння душі, що прагнула до Бога (вона «залюбки приносила в дар незвичайній людині своє серце і свою покору. < …>. То був Христос, напевне, Христос. І вона чула, що любить його. Вона йому молилась. В тиші й самотині вела з ним солодкі бесіди [25], але заплуталась в павутинні повсякдення, і її молитви не були почуті Всевишнім.

Таким чином, новела «Лялечка» демонструє високий потенціал до інтерпретаційної варіативності, виявляючи як соціокультурну кризу доби, так і психологічну драму особистості в ситуації ціннісної девальвації. Така багатовекторність дозволяє розглядати твір не лише як зразок модерністської прози, а й як феномен, що резонує з сучасними дискусіями про роль інтелігенції, жінки й індивіда в умовах історичних трансформацій. Та варто наголосити, що навіть зазначена множинність інтерпретацій новели М. Коцюбинського залишає простір для багатьох питань і відповідей, потверджуючи можливість говорити про сприйняття тексту «як про тісне переплетення процесів самоототожнювання, пізнання та оцінювання, що попри виразний індивідуалізований вимір міцно вкорінені у певний історичний та загальний соціокультурний контекст» [26, с. 100], щоб донести читачеві естетично закодовану інформацію і спонукати до активної роботи душі й розуму.

Текст модерністської новели надається до аналізу за принципами фрактальної синергетичної системи, позаяк він є складною, динамічною, нелінійною, відкритою структурою, яка не підпорядковується традиційній логіці лінійного наративу чи класичної композиції, а виявляє властивості, притаманні нелінійним системам, зокрема, хаотизацію, біфуркації, флуктації, емерджентність, а також симетрію й асиметрію на різних рівнях побудови. Відтак такий текст функціонує як дисипативна система, у якій смисли не фіксуються остаточно, а постійно трансформуються й оновлюються в залежності від читацької оптики, культурного контексту та інтерпретаційного поля, уможливлюючи аналіз новели fin de siècle у світлі синергетичного дискурсу.

Новелу порубіжжя XIX–XX ст. також можна розглядати крізь призму антропологізму, позаяк у ній відчитується комплекс «людинознавчих проблем», у яких митці побачили людське «я» в різних проекціях, тому герої (фатальні жінки, двійники, знервовані, хворобливі, розчаровані, виснажені морально і фізично люди) часто перебувають у стані втрати орієнтирів, внутрішнього роздвоєння, андрогінності, страхів, нездійснених мрій у переломний історичний момент.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можна констатувати, що до аналізу новели fin de siècle (зокрема, до творів Ольги Кобилянської і М. Коцюбинського) варто залучати різні підходи – філософський, психоаналітичний, антропологічний, феміністичний, синергетичний. Це дозволяє тлумачити новелу як «текст у русі», зчитуючи нові смисли і підключаючи до нього нові контексти, визначати, як один і той самий текст породжує різні, часом несумісні, але рівноцінні інтерпретації. Такі опції спонукають до висновків, що текстовий простір новели fin de siècle є надзвичайно динамічним, у якому перехрещуються різні смислові вектори, культурні коди та антропологічні наративи. Відтак інтерпретація модерністської новели – це ніколи не завершене «прочитання», а нескінченний процес наближення до сенсу, де кожен новий контекст, дисциплінарна оптика чи читацький досвід додають нові відтінки значення. У цьому глибинна суть новелістики межі XIX–XX століть, що передбачає співучасть, перетворення та постійне оновлення, продукуючи нові конфігурації смислів і естетику відкритої множинності.

Відтак обрана тема є досить перспективною, демонструючи нові, не помічені в новелі fin de siècle смисли і підтексти, відкриваючи шлях до нетрадиційних підходів аналізу цього жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. Франко І. Зібр. тв. : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 91–112.

2. Білецький О. Проза взагалі й наша проза 1925 року. *Червоний шлях*. 1926. № 3.

3. Білецький Ф. М. Оповідання, новела, нарис. Київ : Дніпро, 1966. 92 с.

4. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. 2-ге вид., доп. Львів : Академічний експрес, 1999. 280 с.

5. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика / наук. ред. Я. Радевич-Винницький, упоряд. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2008. 488 с.

6. Майфет Г. Природа новели. Харків : Державне видавництво України, 1928. 166 с.

7. Мартич Ю. Путь новели. Київ : Державне літературне видавництво, 1941. 199 с.

8. Фащенко В. В. Із студій про новелу. *У глибинах людського буття* / вступ. ст. В. Г. Полтавчука. Одеса : Маяк, 2005. С. 158–510.

9. Юриняк А. Літературні жанри малої форми. Київ : Смолоскип, 1996. 131 с.

10. Колінько О. П. «Цілий світ у краплі води…» : компаративний дискурс української і російської новели кінця XIX – початку XX ст. : монографія. Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2012. 326 с.

11. Колесник О. С. Принципи класифікації форм художньої інтерпретації. *Культурологічна думка*. 2014. № 7. С. 104–108.

12. Barthes R. The Death of the Author. In Image, Music, Text. London: Fontana, 1977. pp. 142–148.

13. Дерріда Жак. Письмо та відмінність / пер. Віктор Шовкун. Київ : Основи, 2004. 602 с.

14. Ґадамер Г.-Ґ. Істина і метод : в 2 т. / пер. О. Мокровольський. Київ : Юніверс, 2000. Том 1: Герменевтика: Основи філософської герменевтики. 464 с.

15. Потебня О. Думка й мова. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 30–39.

16. Бензюк О. О. Відкрита інтерпретація в логіці творчого процесу: культурологічний аналіз : дис. … канд. культур : 26.00.01. Київ, 2017. 197 с.

17. Анхим О. І. Художня інтерпретація як чинник літературної творчості: інтертекстуальність, діалог, традиція. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2018. № 3 (54). URL: http://humanities.stateandregions.zp.ua/archive/3_2018/3.pdf (дата звернення: 3.09.2025).

18. Кобилянська О. Ю. Повісті ; Оповідання ; Новели / вступ. ст., упоряд. і прим. Ф. П. Погребенника. Київ : Наук. думка, 1988. 672 с.

19. James W. The Principles of Psychology. Vol. 1. New York: Henry Holt, 1890. 689 p.

20. Janet P. The Major Symptoms of Hysteria. New York : Macmillan, 1907. 386 p.

21. Поліщук Я. І ката, і героя він любив…. М. Коцюбинський : літературний портрет. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.

22. Скоробогатько Н. Михайло Коцюбинський. *Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.* : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. С. 280–352.

23. Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ : Просвіта, 2008. 1064 с.

24. Freud S. New Introductory Lectures on Psychoanalysis. London: Hogarth Press, 1933. 182 p.

25. Коцюбинський М. Лялечка URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2535 (дата звернення: 7.09.2025).

26. Зубрицька М. Homo leqens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 351 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

РОЗДІЛ 10
ФОЛЬКЛОРИСТИКА

UDC 398:008:316.77:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.49

THE IMAGE OF THE “ALIEN/OTHER” IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF IMAGOLOGY AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE

ОБРАЗ «ЧУЖОГО/ІНШОГО» В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІМАГОЛОГІЇ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ НАУКИ

Slobodian N.V.,
orcid.org/0000-0001-6117-3958
PhD in Philology,
Assistant Professor at the Department of German Philology and Methods of Teaching German
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Nesterchuk K.M.,
orcid.org/0000-0001-6117-3958
Assistant at the Department of Romance and Germanic Philology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

The article examines the development of imagology as an interdisciplinary humanities discipline and analyzes its key concept – the image of the “alien/other”. It is emphasized that imagology emerged in the context of literary comparativism in the 1950s and later evolved into a field focused on the study of interethnic stereotypes, representations of national images, and the mechanisms of their formation in literature, folklore, and the arts in general. Particular attention is paid to the opposition “own/alien” as a universal binary structure of thought, which historically originates from primitive consciousness and remains relevant in contemporary social, political, and cultural discourses.

Based on the concepts of T. Todorov, D.-A. Pageaux, G. Dizerinka, J. Leerssen, and other scholars, the article highlights various approaches to analyzing national images and their representations. It is noted that relying on the methodology of such disciplines as comparative literature, historical hermeneutics, and discourse analysis, contemporary imagological research focuses on the reception of images that carry both aesthetic and political dimensions. It is demonstrated that the value characteristics of the “one’s own” and the “aliens” partially coincide with those inherent in worldview categories during the mythological era. The “own/alien” opposition, rooted in archaic worldviews, continues to be relevant in today’s globalized world, undergoing transformations but not losing its significance.

The article analyzes current scholarly works on the history of Ukrainian folkloristics that address the issue of interethnic communication. The focus is placed on the fact that intercultural interactions, which unfolded over a long historical period, served as the foundation for the formation of ethno-stereotypes and biased perceptions of representatives of other ethnic groups. Examples from Ukrainian folklore – in particular, the image of the German – confirm the persistence of ethno-stereotypes and their dependence on historical and social contexts. Based on research in Ukrainian folklore, the article reveals stereotypical perceptions of the “German” as a stable image of the “other” with a clear semantic charge.

The article concludes that imagology is a relevant discipline that contributes to a deeper understanding of the mechanisms of identity construction, intercultural interaction, and the formation of ethnocultural images in collective consciousness.

Key words: imagology, “own/alien”, “alien/other”, intercultural communication, interethnic stereotype, national image.

У статті розглянуто процес становлення імагології як міждисциплінарної гуманітарної науки та проаналізовано ключове для неї поняття – образ «чужого/іншого». Наголошено, що імагологія виникла у контексті літературної компаративістики 50-х рр. ХХ ст. та надалі трансформувалась у напрямок дослідження міжетнічних стереотипів, репрезентацій національних образів та механізмів їх формування в літературі, фольклорі та мистецтві загалом. Особливу увагу приділено опозиції «свій/чужий» як універсальній бінарній структурі мислення, що історично бере початок із первісної свідомості та зберігає релевантність у сучасних суспільних, політичних і культурних дискурсах. На основі концепцій Ц. Тодорова, Д.-А. Пажо, Г. Дізеринка, Дж. Лірсена та інших дослідників висвітлено різноманітні підходи до аналізу національних образів та їх репрезентацій.

Зазначено, що, спираючись на методологію таких наук, як компаративістики, історичної герменевтики та дискурс-аналізу, сучасні дослідження в сфері імагології зосереджуються на рецепції образів, які мають як естетичну, так і політичну складову. Доведено, що ціннісні характеристики «своїх» і «чужих» частково збігаються із тими, що були притаманні світоглядним категоріям у міфологічну епоху. Опозиція «свій/чужий», закладена ще в архаїчному світогляді, продовжує залишатися релевантною в сучасному глобалізованому світі, видозмінюючись, але не втрачаючи своєї актуальності.

Проаналізовано актуальні наукові праці з історії української фольклористики, присвячені проблематиці міжетнічної комунікації. Увага зосереджена на тому, що саме міжкультурні взаємодії, які розгорталися протягом тривалого історичного періоду, слугували основою для формування етностереотипів та упереджених уявлень про представників інших етносів. Приклади з українського фольклору, зокрема образ німця, підтверджують стійкість етностереотипів та їхню залежність від історичного й соціального контекстів. На основі досліджень з українського фольклору розкрито стереотипні уявлення про «німця» як зразок усталеного образу «іншого» з чітким семантичним навантаженням.

Зроблено висновок про актуальність імагології як науки, що сприяє глибшому розумінню механізмів конструювання ідентичності, міжкультурної взаємодії та формування етнокультурних образів у колективній свідомості.

Ключові слова: імагологія, «свій/чужий», «чужий/інший», міжкультурна комунікація, міжетнічний стереотип, національний образ.

Problem statement. Imagology, a science whose origins trace back to French comparative-historical literary studies of the 1950s, has formed relatively recently. As stated in the literary encyclopedia, the term "imagology" derives from the Latin *imago*, meaning "image" or "representation", and denotes the distinction between the objective environment and its subjective perception. When C. G. Jung introduced this term into analytical psychology, he proceeded from the idea that an image is never identical to the object; it can only resemble it [1, p. 412].

Volodymyr Morenets rightly notes that in cultural studies, the "other/alien" is viewed as something irrational, unknown, unacceptable, or inadequate in relation to the dominant worldview and that, in the process of rationalization, it often (though not always) acquires negative characteristics [2, p. 10].

Imagology studies the images of "others" or "aliens" – nations, countries, cultures – which are transformed into stereotypes within national consciousness; that is, into stable, emotionally charged, generalized representations of the "alien", formed within a specific socio-historical context. From this follows that imagology not only uncovers the image of the "alien", but also, through the processes of reception and evaluation, characterizes the subject itself, reflecting its national self-awareness and internal system of values.

Nowadays, thanks to its interdisciplinary nature, imagology has expanded its scope across various humanities disciplines and draws upon a wide range of sources – literature, folklore, art, history, ethnography, ethnology, and more. It is regarded as a branch and method of cultural studies that examines how nations perceive each other in the context of cultural dialogue – specifically, the image of the "other" or "alien" (in relation to the receiving side) ethnos, culture, or country. Imagological research thus aims to develop a general model for the perception of foreign-language cultures or the cultures of representatives of other nations or states.

The aim of this article is to explore the development of imagology as an interdisciplinary field within the humanities and to analyze the concept of the "Other" as central to its theoretical framework.

Presentation of the main material. To trace the early attempts at understanding the origins of "national images", it is worth mentioning the metaphorical classification of images of the "other" proposed by French theorist Tzvetan Todorov. He identified two types: the first he called "Herodotus's principle" (where "better" nations live closer, "worse" – farther away), and the second – "Homer's law" (where the most distant peoples are endowed with the most appealing traits) [3, p. 26]. Such examples of "othering" continue to be used in contemporary social thought.

According to the research of Claude Levi-Strauss, at the archaic stages of human consciousness development, people tended to depict the world using oppositions and binary contrasts. Notably, such binary oppositions are often endowed with a universal character. One of these oppositions is "one's own/aliens", where "one's own" are associated with fellow villagers, one's own people or community, while "aliens" refer to another tribe, nation, or any category of people perceived as different from the majority. The "aliens" were approached with caution and fear, but at the same time, in the imagination of primitive humans, the world of the "aliens" possessed special, secret knowledge of reality – it was they who had access to magical practices and could foresee the future [4].

Early humans drew a clear line between the "own" world, to which they belonged, and the "alien" world, which they perceived as dangerous – whether it was a distant land inhabited by foreign tribes or an otherworldly realm populated by potentially hostile forces. Although the mythological era has passed and modern humans tend to rely on different frameworks to ascribe semiotic meaning to the objects around them, this division between "own/alien" continues to manifest in the contemporary world. However, some scholars argue that the line between "own/alien" is not fixed but rather fluid – it shifts both within each historical epoch and even more so over the course of historical development. As noted, "by the end of the Middle Ages, the fundamental opposition between "own" and "alien" had acquired a stable form – particularly in terms of social, cultural, and most significantly, religious distinction" [5, p. 44]. This continued for quite a long time, and only with the advent of the

Modern Era did the dichotomy of "own/alien" acquire new connotations and interpretations. "The perception of the "other" began to change primarily on the basis of real interaction with this "other". However, the expansion of the worldview did not eliminate the problem of "own/alien", but rather reactivated it in a new form. (…) The problem of "own/alien" has become not only a philosophical, social, or historical issue, but also a political one" [5, p. 45].

In recent decades, following powerful globalization and social changes, the opposition of "own/alien" has manifested itself vividly, particularly due to its political context. This dichotomy is especially evident among our contemporaries, and particularly among young people. "A young person, entering this world and striving to find their place in it, initially perceives it, quite naturally, as unfamiliar, and therefore alien and hostile. Hence arises the desire to find one's place in the world, to find "one's own" subculture, "one's own" people, and to construct a world of "one's own" in opposition to a world of "aliens" [6, p. 55]. It is worth noting that the value characteristics of "one's own" and "aliens" partially coincide with those attributed to these worldview categories in the mythological era: "own" is associated with closeness, positive orientation, and identification with a helper or friend; while "alien" is typically characterized by complete antonymy – hostility, distrust, and the potential to cause harm to "own". This can be explained by the fact that "in everyday life, the foundation of a modern person's attitude towards people of other nationalities lies in stereotypes linked to behavioral and cultural features. In traditional societies, the perception of the "alien" was primarily mystical. From ancient times, the "alien" was always potentially an enemy, an enemy of the gods ("our gods"), a bearer of harmful magic" [5, p. 45].

Speaking about imagology as a science, which has undergone a rather complex development and faced considerable criticism throughout the 1950s–1980s, it should be noted that "it is still striving for recognition and is currently on the rise. Its methodology brings comparative research into the realm of intercultural relations. The scientific interest is focused on problems relevant to modern society, such as national and cultural identity, "decolonization", and so on. This specialization is developing especially intensively in France and Germany" [7, p. 53]. As V. Budnyi notes in his research on national images and stereotypes, one of the first to thoroughly study mutual cultural perceptions of peoples, particularly the image of a certain ethnicity in the consciousness and literature of another nation, was the French comparatist Daniel-Henri Pageaux. He developed his comparative research in the direction of a renewed *psychologie du peuple* ("national psychology") [7, p. 53]. It was Daniel-Henri Pageaux who introduced the concept of the image of the "other/alien", interpreting it – explicitly or implicitly – within parameters defined by predetermined factors. The French scholar explains it as follows: "I "see" the Other, but the image of the Other is, to a certain extent, an image of myself. It is impossible to avoid the fact that the image of the Other – on an individual level (the writer), a collective level (society, country, nation), or a semi-collective level (a group of like-minded people, widespread "opinion") – turns out to be, at least to some degree, an extension of myself and my space" [8, p. 92]. Such approaches can be applied not only to the analysis of literary texts but also to folklore. The French literary scholar identifies four levels on which the process of studying a national image is based:

a) the typical features of the image and their functioning within the analyzed text;

b) sociocultural norms (the power lines of culture);

c) cultural models that served as the foundation for constructing the image;

d) the code that enables readers to recognize the image [9, p. 80-81].

Taking into account the peculiarities of cultural connections, Pageaux also offers a typology of the reception of national culture. He believes that another culture may be viewed as "superior" to one's native national culture. For example, the Anglomania of 18th-century French philosophers, according to Pageaux, was a reaction to flaws in their own culture (lack of freedom, tolerance). The positive image of England served as a critique of French culture. Such "manias" for a foreign culture contribute to the creation of illusions – false, idealized images. Conversely, a foreign culture may be viewed as "inferior" to one's own, which helps enhance the value of one's native culture. As an example, Pageaux cites the Germanophobia of late 19th-century French writers, for whom the model was the "Roman mirage". These writers contrasted German "barbarism" with the "moral superiority" of the Roman people.

The scholar identifies hispanophobia among the French during the Enlightenment, when Spanish "coarseness" and "cruelty" were contrasted with French "good taste" and "gentle character". Sometimes, a foreign culture is perceived as "positive" and characterized by a two-way relationship. For instance, according to Pageaux, the gallophilia of some Spanish critics is based not only on a positive perception of France, but also on the recognition of the beneficial influence of French poets on Spanish literature. Foreign cultures are also often accepted

by the native culture without any evaluative process (this refers to the merging of cultures in which multilateral connections transform into unilateral ones, as in the cases of Pan-Latinism, Pan-Germanism, or Pan-Slavism) [9, p. 75–77].

This line of inquiry was continued by Belgian comparatist Hugo Dyserinck, who, based on the study of collective ideas about other ethnicities and cultures, sought to define the main tasks of imagology as a comparative discipline [10].

A perspective on the national stereotype is also offered by Joep Leerssen in his article "National Identity and National Stereotype" [11]. The scholar argues that the study of national images should be considered a "comparatist matter", because "it addresses international relations more than it does different national identities" [11]. Leerssen states that "national characteristics are often specific cases and combinations of general moral polarities, and our thinking in terms of national characters boils down to the ethno-political projection of role models onto an imagined anthropological landscape" [11]. According to Leerssen, this very aspect forms the foundation for future research in imagology.

Joep Leerssen outlines eleven methodological principles for imagological research:

1. The goal of studying images is a theory of cultural or national stereotypes, not a theory of cultural or national identities. Imagology is concerned with representation, understood as textual strategies and discourse.

2. Imagology is not a form of sociology; its goal is to understand the discourse of representation, not society itself. While current attributes associated with a given nation are textual tropes rather than sociological or anthropological data, it is still somewhat valid to acknowledge the cultural context in which these images accumulate and from which they emerge into discursive practice. This practice is not the basis of collective – let alone national or public – opinion. The text is a more prevalent model, that is, an intertextual rather than a sociological problem. Literary tradition (which is never monolithic in any case) should not be seen as a simple reflection of national mentality or essentialism.

3. Our sources are subjective in nature; their subjectivity should not be ignored or filtered out, and must be taken into account during analysis. Certain nationalities are depicted within a perspective that is shaped by the text or discourse. Therefore, imagologists have a particular interest in the dynamic between hetero-images (representations of others) and auto-images (representations of one's own identity). Both are generally framed in national terms, but scholars should be wary of interpreting them as straightforward reflections of empirical collective realities.

4. Imagology involves a specific set of characteristics and attributes that go beyond testable hypotheses or factual claims.

5. The first task of imagology is to establish the intertext of the national representation in question as an image.

6. The trope must also be contextualized and arise within the text. A balanced evaluation of how the image unfolds in the text requires awareness of poetic and variable conventions, as well as narrative techniques – not just bibliometric perception.

7. Historical contextualization is essential. Literary texts cannot be interpreted from the perspective of aesthetic timelessness. A variety of historical factors and class politics are relevant to achieving this.

8. A pragmatic-functional perspective should play an important role in the research conducted.

9. Based on all these methodological considerations, additional perspectives also emerge. In the long-term history of domestic cliches, certain variable constants may occur, and at times even oscillations between extreme evaluations.

10. The field of images presents a particularly relevant model that points not only toward the "other", but also toward the content of selfhood through historical and cultural memory, which should be incorporated into the analysis.

11. The study of national images is inherently comparative: it addresses international relations rather than national identity. Moreover, patterns of national characterization become most distinct when examined as a multinational phenomenon [11, p. 370–374].

The author emphasizes the relevance of conducting research in the field of imagology, stating that "these methods and perspectives continue to define the specificity of imagology and will help it enrich the broad field of the humanities with its discoveries, as well as their interest in constructs of identity" [11, p. 374].

When considering folklore imagology, we see that, despite its conventionality, it vividly and clearly reflects people's character traits, their value orientations, speech manners, interpersonal relationships, and behavioral stereotypes shaped by specific sociocultural environments. At the same time, research within imagology requires borrowing and integrating relevant knowledge and methodological frameworks from various disciplines: history, ethnopsychology, cultural studies, and others.

The Ukrainian comparatist scholar Dmytro Nalyvaiko argues that modern methodology for studying interethnic images is based on the philosophy of the relationship between the "I" and the

"other", which imagology projects into the domain of intercultural processes [8, p. 93].

The history of Ukrainian folkloristics also offers examples of studies relating to interethnic communication. It is precisely intercultural relations over the centuries that have laid the foundation for the formation of stereotypes and prejudices about other peoples. Heorhii Bulashev draws attention to this, noting that "Ukrainian legends and "pobrekhenky" (tall tales) did not, by the way, overlook the ethnicities with whom Ukrainians had and continue to have contact throughout their historical journey. The depictions of various nationalities reflect deep popular observation and, despite their brevity, sparkle with vivid color and lively humor. These legends and tales most often mention "Khokhols" and "Katsaps" or "Moskali", followed by Poles ("Lyakhs"), Tatars, Jews ("Zhyds"), Germans, and Roma. The characteristics of different nationalities are free from any bias" [12, p. 146].

Intercultural and sociopolitical processes provided the basis for the formation of ethnostereotypes in oral folk creativity, among which the image of the "German" stands out distinctly. This stratum of folklore became especially active during times of political and social upheaval – such as World War I and World War II, and during waves of emigration and labor migration. Consequently, today there exists a wide variety of opinions, stereotypes, and biases about Germany and the German people, which, due to their social context and widespread dissemination, have become elements of folklore.

When analyzing the image of the German, it is essential to turn to the etymology of this ethnonym, as historically it has developed under the influence of a specific semantic load. The well-known lexicographer and folklorist of the first half of the 19th century, Pavlo Biletsky-Nosenko, in his renowned dictionary, provides the following explanation of the word "German": "Any foreigner from Western Europe who does not know the Slavic languages"; and for the word "muteness": "Germans. Foreigners. Mute people. A rabble of contemptible foreigners" [13 p. 245].

However, Metropolitan Ilarion offers a somewhat different interpretation regarding the origin of this ethnonym: "The traditionally popular belief that the Slavs formed this appellation from the Old Slavic adjective *ньмъ* ("nemy" – "mute") because they did not understand the language of the Germanic tribes and thus thought they were literally mute – is called into question by the fact that the Slavs also didn't understand the languages of other neighboring peoples (Greeks, Romans, Asian nomads), yet did not consider them "mute". This has led some researchers to ask whether the Slavic word *ньміцъ* might originate from another word altogether, and not from the adjective *ньмъ* ("mute")" [14, p. 284–285].

As M. Krasikov notes, many facts indicate that "folk etymology" does not always align with the actual etymology; however, folklore sources are a crucial factor in explaining this issue because they appeal to the undeniable relevance of the semantic meaning of the word "German" as a "person without language". The author writes: "German" is an ironic and metaphorical designation; it refers to a person who does not understand the language of the people among whom they find themselves, and this, as they say, is their problem. This defining trait, as well as certain similarities in clothing, appearance, and manners among Germans, English, French, Italians, and other Western European peoples, led to a leveling of distinctions between them in the eyes of the local population, who gave foreigners a somewhat scornful nickname – Germans" [15, p. 126]. The scholar also cites paremias (folk sayings and proverbs) about Germans, which were commented on by Ivan Franko: "A mute German. Not mute, just doesn't understand what the Ruthenian is saying to him"; "Talk to him, he's a German! He doesn't understand"; "Oh, Germans, where did your wits go? We used to mock the Germans when they first appeared here, but soon it turned out that their intellect far surpassed ours"; "He disappeared worse than the German. Why and how the German got lost – no one knows" [15, p. 450–451].

Conclusions. The image of the "alien/other" is a fundamental concept in studies dedicated to imagology – a discipline that emerged at the intersection of literary studies, cultural studies, sociology, and history. Imagology analyzes how cultural images of other nations, ethnic groups, or societies are formed, transmitted, and entrenched in collective consciousness through literary texts, folklore, art, and other forms of cultural representation. Research shows that perceptions of the "other" are inextricably linked to the subject's self-identification, and the image of the "alien" is often a projection of one's own values, fears, and ideals.

Contemporary imagology draws on the methodologies of comparative literature, historical hermeneutics, and discourse analysis, focusing on the reception of images that possess both aesthetic and political dimensions. The opposition of "own/alien", rooted in archaic worldviews, continues to remain relevant in today's globalized world, transforming in form but not losing its significance. Examples from Ukrainian folklore, in particular the image of the German, confirm the persistence of ethno-stereotypes and their dependence on historical and social contexts.

Thus, imagology not only uncovers the mechanisms behind the formation of images of the "other", but also contributes to a deeper understanding of national identity, cultural dialogue, and mutual perception among peoples. This defines its significance as a discipline that helps to comprehend contemporary cultural and interethnic processes in a constantly changing world.

REFERENCES:

1. Літературознавча енциклопедія у 2 т. Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 624 с.

2. Моренець В. Образ «іншого» – від первинного нарцисизму до аргументу ідеологічної риторики. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 20-21: Теорія та історія культури, 2020. С. 10-16.

3. Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації. Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 15-16 грудня 2005 року) / упорядник і наук. ред. Г. В. Касьянов. НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2008. 264 с.

4. Стоколос-Ворончук О. Етнотипи та їх художні стереотипи в українському анекдоті (на матеріалі видань XIX ст.) : автореф. дис. к. філол. н. : 10.01.07 «Фольклористика» / О. Стоколос-Ворончук. Львів, 2005. 22 с.

5. Чотири монологи про книжку Тамари Гундорової «Кітч і література». О. Пронкевич, Р. Харчук, А. Матусяк, В. Неборак / Альманах «ЛітАкцент». Випуск 2 / За ред. В. Панченка. Київ : Темпора, 2009. С. 44-57.

6. Крушельницька О. Опозиція «свій/чужий» в сучасній масовій літературі України та США (на матеріалі романів І. Карпи та Л. Вайсбергер) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / О. І. Крушельницька; Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2016. 18 с.

7. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в оновлені літературної етноімагології. *Слово і час*. 2007. № 3. С. 52–63.

8. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістики. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 348 с.

9. Pageaux D.-H. L'imagerie culturelle: de la littérature comparée à l'anthropologie culturelle. Synthesis. Bucarest, 1983. P. 79–88.

10. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity. Intercultural Studies: Scholarly Review of the IAIS, 2003. №1 (Spring). P. 285-294.

11.Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика.* Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. ІІ. Київ : ВД «Стилос», 2011. С. 362-376.

12. Булашев Г. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування*. Київ : Довіра, 1992. 414 с.

13. Білецький-Носенко П. *Словник української мови* / П. П. Білецький-Носенко ; підгот. до вид. В. В. Німчук; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1966. 421 с.

14. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови. Редакція й доповнення Ю.Мулика-Луцика. Вінніпег, 1988. С. 284–285.

15. Красиков М. «Я не чоловік, а Німець». Фольклорні матеріали / Михайло Красиков. Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. пр. Вип. 17. Київ, 2004. С. 126–132.

16. Галицькоруські народні приповідки. Т. 2. Вип. 2 / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко : у 3 т., 6 вип. Етнографічний збірник. Львів, 1908 Т. XXIV. 486 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

УДК 39(=161.2):930.25(438)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.50

ВНЕСОК ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ У ЗБИРАННЯ, ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ

CONTRIBUTION OF POLISH RESEARCHERS TO THE COLLECTION, STUDY, AND POPULARIZATION OF UKRAINIAN FOLKLORE AND ETHNOGRAPHY

Тендітна Н.М.,
orcid.org/0000-0002-2001-5379
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету

Без діяльності польських дослідників значна частина української фольклорної спадщини могла бути втрачена. Адже вони системно фіксували українську народну творчість, ретельно записували легенди, пісні, звичаї, обряди, систематично публікуючи ці матеріали у наукових виданнях Європи (адже на той час в Україні не існувало потужної етнографічної інфраструктури). Польськими дослідниками зібрано та опубліковано великий масив першоджерельного фольклорного і етнографічного матеріалу, що й досі зберігає своє важливе значення для науки про усну традиційну культуру українців. Українсько-польський контакт тривав століттями: на Волині, у Галичині, на Поліссі, Холмщині, Надсянні. Вивчення цих матеріалів допомагає розкрити спільні мотиви в обрядах, міфології, святах, епічній традиції; сприяє розумінню пограничної ідентичності, де елементи польської й української культури сплелися в одне. Також багато польських фахівців випередили свій час за точністю запису фольклорних творів (фонетика, діалекти); науковою класифікацією жанрів та критичним підходом до інтерпретації міфологічних структур. У багатьох випадках польські архіви залишилися єдиними джерелами для вивчення регіонального фольклору**.** Так, наприклад, матеріали Оскара Кольберга про Покуття й Волинь; записи Залеського з Галичини; етнографічні щоденники Доленги-Ходаковського. Доступ до цих архівів дозволяє поновити втрачені версії пісень, легенд; реконструювати обрядову практику XIX століття; перевіряти гіпотези сучасних фольклористів. Вивчення внеску польських етнографів, письменників та діячів у дослідження українського фольклору надзвичайно актуальне. Це питання національної пам'яті, наукової спадщини, міжкультурного порозуміння, академічного збагачення, відновлення глибинної ідентичності українців. Польські тексти й дослідження на сучасному етапі перетворюються на основу для створення цифрових фольклорних баз даних.

Ключові слова: фольклористика, архів, польсько-українські зв'язки, збереження, реконструкція, відтворення.

Without the activities of Polish researchers, a significant part of Ukrainian folklore heritage could have been lost. After all, they systematically recorded Ukrainian folk art, carefully recorded legends, songs, customs, and rituals, and systematically published these materials in scientific publications in Europe (because at that time there was no powerful ethnographic infrastructure in Ukraine). Polish researchers have collected and published a large array of primary folklore and ethnographic materials, which still retain their important significance for the science of the oral traditional culture of Ukrainians. The Ukrainian-Polish contact lasted for centuries, spanning areas such as Volhynia, Galicia, Polesia, Chełm Land, and Nadsanie. Studying these materials helps to reveal common motifs in rituals, mythology, holidays, and epic tradition; it contributes to understanding the borderline identity, where elements of Polish and Ukrainian culture are intertwined into one. Also, many Polish specialists were ahead of their time in the accuracy of recording folklore works (phonetics, dialects), scientific classification of genres, and a critical approach to the interpretation of mythological structures. In many cases, Polish archives have remained the only sources for the study of regional folklore. For example, Oskar Kolberg's materials about Pokuttia and Volhynia, Zaleski's notes from Galicia, and Dolenga-Chodakowski's ethnographic diaries. Access to these archives allows restoring lost versions of songs and legends, reconstructing the nineteenth-century ritual practices, and testing the hypotheses of contemporary folklorists. The study of the contribution of Polish ethnographers, writers, and figures to the study of Ukrainian folklore is extremely relevant. This is an issue of national memory, scientific heritage, intercultural understanding, academic enrichment, and the restoration of the deep identity of Ukrainians. Polish texts and studies are currently becoming the basis for creating digital folklore databases.

Key words: folklore studies, archive, Polish-Ukrainian relations, preservation, reconstruction, reproduction.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження внеску польських діячів зростає у світлі міждисциплінарного підходу (фольклор + історія + соціологія + мовознавство), нових дослідницьких парадигм (наприклад, пам'ять, ідентичність, міфопоетика), розвитку цифрових гуманітарних наук (Digital Humanities). Digital Humanities поєднує гуманітарні науки (філологію, історію, мистецтвознавство, культурологію, фольклористику) з цифровими технологіями (програмування, аналітика даних, машинне навчання, візуалізація, бази даних, штучний інтелект). Також багато оригінальних текстів українських пісень, казок, обрядів збереглися лише у польських збірках, а тому сьогодні вони використовуються як джерела для реконструкцій деяких обрядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом значно активізувалися польсько-українські зв'язки в галузях фольклористики. Вивчення внеску польських етнографів,

письменників та діячів у дослідження українського фольклору надзвичайно актуальне. Це питання національної пам'яті, наукової спадщини, міжкультурного порозуміння, академічного збагачення, відновлення глибинної ідентичності українців, міжнародної співпраці та збереження культури. На фольклорні матеріали, зібрані польськими дослідниками, акцентують увагу у своїх працях, зокрема, З. Болтарович [1], В. Великочій, М. Глушко, І. Збир, Р. Кирчів [6], О. Коломийчук, В. Коротя-Ковальська [8], І. Опацький [10], С. Пилипчук, М. Романів, Н. Стішова [11], Л. Триняк, А. Українець, О. Хоменко, І. Церковняк, О. Шевчук [15], В. Юзвенко [16], В. Яремчук. Проте більшість науковців досліджують, здебільшого, діяльність одного чи двох збирачів. Так, Л. Вахніна розглядає фольклористичну діяльність Ю. Кшижановського і Г. Капелусь [2]; І. Гунчик − Ю. Талька-Гринцевича [3]; Р. Кирчів − Яна Мирослава Касіяна [6]; І. Хланта – О. Кольберга [12]; О. Шалак – А. Новосельського [13] та В. Боржковського [14].

Постановка завдання. Україно-польські фольклорні взаємини мають давню і плідну історію, починаючи з XIX століття. Вони розвивалися в двосторонньому руслі: українські вчені (Франко, Гнатюк, Дунаєвська) шукали польську методологію та науковий статус; польські фольклористи (Kolberg, Wuycicki, Moszyński) занурювалися в українську традицію, привносячи її в західноєвропейські контексти; сучасні дослідники (Krasowska, Torzecki, Szurmińska) продовжують роботу, розвиваючи концепцію культурного пограниччя. Такий діалог дав міцний фундамент для сучасної науки про слов'янський фольклор. Тому завдання статті − підкреслити роль видатних постатей, діяльність яких важлива для формування означених зв'язків.

Виклад основного матеріалу. А. Ємчук пише, що у першій половині XIX ст. здійснюється поступове вивчення фольклору із західноукраїнських земель, причому перевага належить польським дослідникам, які зосереджувалися в основному на дослідженні українського фольклору, хоча й трактували його, здебільшого, як складову своєї національної культури [5].

Дослідження календарної обрядовості польськими дослідниками Н. Стішова для зручності пропонує поділити на три періоди: народознавчі студії польських учених на початку XIX ст.; дослідження другої половини XIX ст. (1920–1930 роки); наукові здобутки польських дослідників другої половини XX − початку XXI ст. [11, с. 301].

І. Хланта однією з найдавніших праць, у якій описано народні звичаї та обряди на Україні, зокрема в Галичині, називає «Roxolania» (1584) С. Кльоновича [12, с. 222]. Так, наприклад, читаємо такі рядки: «Подиву гідні ті довгі пости, що побачиш у русів, / Завжди тверезі вони напередодні всіх свят. / Їжу просту споживають: звичайно, це овочі й фрукти, / Словом, усе, що поля й сад невеликий дають. / Ріпу, капусту, гриби та салати їдять під час посту, / Квас п'ють тоді − основний в русів щоденний напій, / А молока або м'яса в пісні дні не можна вживати, / їсти дозволено лиш страви без всяких жирів» [7].

З. Болтарович згадує польських діячів, які жили в Галичині й зверталися до вивчення словесної творчості українського народу. Це Вацлав Залеський і його збірник «Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (1833). Автор одним із перших наголосив на важливості точної фонетичної транскрипції при записуванні текстів пісень та діалектних говірок. Але, на жаль, всі українські пісні, які увійшли до збірника, подав у латинській транскрипції. Та Жоготу Паулі з його пісенним матеріалом у збірці «Piesni ludu ruskiego w Galicji» (1839–1840). В. Коротя-Ковальська також у своїй праці називає польських збирачів, які видають галицькі пісні Вацлав (1833) та Жрота Павлі (1838–1840) [8].

Ґрунтовні фольклористичні дослідження пов'язані і з роботою антропологічної комісії Краківської Академії наук (1874). Польські фольклористи досліджують культуру і побут українців, які фіксують на сторінках таких видань, як «Zbior wiadomosci do antropologii krajowej», «Wisła», «Lud». Серед дослідників цього періоду варто виокремити прізвища І. Коперніцького, Е. Руліковського, Б. Сокальського.

Юзефа Мошинська (1820–1897) досліджувала звичаї та обряди Білоцерківського, Таращанського та Васильківського повітів Київщини. Окремою збіркою «Bajki i zagadki ludu ukraińskiego» видала 36 казок і 156 загадок із відгадками з Київщині. Зібрала також 60 текстів весільних пісень, купальські ігри та пісні з 17 сіл (детально описала святкування Івана Купала в околицях Білої Церкви). Результати досліджень Ю. Мошинської висвітлено також у виданнях «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej»; «Kupajło tudzież zabawy doroczne, i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi»; «Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi». Окремо презентувала звичаї та обряди календарних свят річного циклу, молодіжні розваги до свят (деталь-

ний опис ворожіння на Катерини й Андрія) (Moszyńska, J. 1878). А С. Рокоссовська опублікувала окремим виданням у 1897 році 90 казок з села Юрківщині Звягельського повіту, зберігаючи основні мовні особливості (Bajki (skazki, kazki) ze wsi jurkowszczyzny (powiatu Zwiahelskiego gubernii Wołyńskiej). Zebrała Zofia Rokossowska).

І. Опацький у статті «Етнографічні дослідження центральної України польськими вченими у XIX столітті» акцентує увагу на таких дослідниках, як Францішик Ксаверій Гіжицький (1786–1850) і його праці «Rys Ukrainy Zachodniej» (1810). Згадує про Адама Чарноцького (Зоріан Доленґо-Ходаковський) (1784–1825), який збирав і записував народні пісні, казки, повір'я, загадки, обряди, звичаї. З. Болтарович так описує завдання, які ставив перед собою цей дослідник: «Пройти Русь в 4-х напрямах і оглянути місця, від яких походять місцеві назви слов'ян; вивчити народні говори та різниці між ними; виявити особливості в одязі, будові житла, сільськогосподарських знаряддях; дослідити народну термінологію різних явищ природи; описати давні весільні обряди, ігри та пісні; збирати писемні джерела, монети та старожитності [1, с. 27]. Загалом А. Чарноцький записав на території Правобережжя й Західної України понад дві тисячі народних пісень. Цінність його записів полягає ще і в тому, що вони чітко фіксували місце збору фольклорного матеріалу. Після його смерті пісні були перевидані в Польщі, а згодом − в Україні *(*«Українські народні пісні в записах З. Домологи-Ходацького»*)*. У поемі Северина Гощинського (1801–1876) «Канівський замок» (1828), зазначає І. Опацький, представлена народна демонологія, повір'я пов'язані з «чортами», «опирями», «літавцями», «відьмами» та особливості відзначення свята Івана Купайла [10, с. 365]. А в поемі «Поділля» (1826) Маврицію Гославського (1802–1834) представлено, зокрема, українські народні пісні.

І хоча І. Опацький підкреслює, що художні твори представників «української школи» польської літератури не можна вважати повноцінними етнографічними дослідженнями, однак не варто і повністю зневажати зразки фольклорного матеріалу, представленого у них. Так, З. Болтарович пише, що у творчості Міхала Грабовського (1804–1863) багато місця відведено детальним описам народних звичаїв та вірувань: хрестини, звичай кумівства та функції хрещених батьків, українські вечорниці; народні повір'я про надприродні сили, значення появи комети, небіжчиків, які часто з'являлися рідним… [1, с. 57].

У творах польського письменника Зенона Фіша (Тадуеш Падалиця) (1820–1870), вказує З. Болтарович, описані розваги молоді у свята, охарактеризовано святковий дівочий одяг, подані цікаві дослідження ярмарків, показано особливості планування селищ та будівництва житла. Залишив також цікаві відомості про чумаків, описав їхнє походження, побут та заняття [1, с. 61].

П'ять із двадцяти двох розділів монографії Едварда Руліковського (1825–1900) «Опис Васильківського повіту з точки зору історії, звичаїв, статистики» (1853) присвячено питанням етнографії: «Народ, його характер, одяг, звичаї, вірування і перекази», «Пісні», «Сучасний побут», «Господарство власників і волощан».... У роботі детально описано, зокрема, чоловічий, жіночий, буденний, святковий одяг населення Київщини та опис козацького одягу XVIII ст.; звичаї та обряди річного календаря (різдвяні свята, веснянки, свято Івана Купайла). З. Болтарович говорить і про велику кількість народних пісень у роботі. Це, зокрема, 35 весільних (серед них пісні, що співалися при заручинах, при випіканні короваю, після вінця та ін.), 15 чумацьких пісень [1, с. 62]. А у праці «Zapiski etnograficzne z Ukrainy» Е. Руліковського досліджено народні перекази, замовляння, звичаї та обряди (зокрема, сімейні) [1, с. 64].

Антоні Марцінковський (Антон Новосельський) (1823–1880) опублікував у польськомовних часописах кілька статей про українські святкові звичаї та обряди. Заслуговують на увагу 2 томи фольклорно-етнографічних праць «Lud Ukraiński». О. Шалак зазначає, що перший том присвячено календарній обрядовості Коляди та Купала, провідної неділі, Зелених свят, Рахманського Великодня, Маковія та подано народні перекази, пов'язані з цими святами, а також досліджені сюжети окремих народних казок. У другому томі описані легенди і перекази про чародійство, народні скарби, уявлення про птахів і звірів, подано прислів'я, приказки та загадки. Окрім різноманітних замовлянь із народної медицини, А. Марцінковський подав 40 назв лікарських, дикорослих і городніх рослин та пояснення хвороб, які вони лікують [13, с.33].

Юліан Талько-Гринцевич (1850–1936) чотирнадцять років разом із помічниками (зі Звенигородщини, Поділля, Східної Галичини, Волині, Полтавщини, Херсонщини, Криму та Литви) збирав матеріали про народну медицину. Результатами цих досліджень стала праця «Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej» (1893), яка нараховує 118 позицій. І. Гунчик зазначає, що

етнографічна цінність цієї роботи в тому, що вона містить більше трьохсот зразків українського магічно-сакрального фольклору (замовляння, примовки, заклинання, фольклорні молитви), а також коментарі до нього. Крім того, значна частина зібраних текстів – це автентичні усні молитовні зразки [3].

О. Масло та І. Волкова вказують, що у Кракові за рецензією В. Гнатюка було видано збірник С. Здіарського «Матеріалів антропологічних, археологічних та етнографічних». Казки були записані у 1897 році в с. Налужі українською мовою латинською транскрипцією. Зазначають про переклади деяких українських народних казок польською В. Гродзінською, М. Долінською, та близько сотні казкових сюжетів Касіяна Яна-Мірослава «Na przelęczy świsatow: 150 ukraińskich basin, gadek, humoresek i podań ludowych / Wybrał, przełożył i opracowa Jan Mirosław Kasjan» [9, с. 45]. Автори також зазначають, що Лариса Вахніна упорядковує книгу «Польські народні казки», подавши зразки як польською, так й українською мовами, досліджує фольклористичну діяльність Юліана Кшижановського та Гелени Капелусь, яка вивчала польсько-українське пограниччя, а також українські казки, зібрані О. Кольбергом [2].

Оскар (Генрик) Колберг (1814 –1890) автор понад 80 томів фольклорно-етнографічного видання «Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce» («Народ: його звичаї, спосіб життя, мова, перекази, прислів'я, обряди, повір'я, ігри, пісні, музика й танці»). Праця охоплює окрім усіх етнографічних регіонів Польщі ще й частини України. Зокрема, том X–XI: Ruś Halicka (Галичина) вміщує казки з українськими впливами, лексику та повір'я з Буковини. А том XXIII налічує багато українських пісень, зразки похоронної обрядовості, магічної поезії. Наприклад, весільна пісня з Волині (українською мовою): «Ой п'є молодий, як кінь воду, а молода плаче − не по поводу…». Багатотомну серію «Ruś Halicka», «Ruś Karpacka», «Wołyń», присвячену фольклору українців (рутенців) Галичини, Карпат і Волині. О. Колберг особисто подорожував по Волині, Поділлі, Покутті, Поліссі, Холмщині й записував пісні, казки; упорядковував матеріал за регіонами і тематикою; описував діалекти, обряди; записував ноти пісень, ритми танців; детально занотовував народні мелодії; порівнював фольклорні теми з академічною музикою; фіксував регіональні особливості інтонації й гармонії. Від своїх кореспондентів О. Колберг вимагав точності запису. Він вказував, що збирач не має права нічого додати або замінити, якщо хоче бути вірним своєму призначенню і здобути визнання. Дослідник навіть видав спеціальну інструкцію − «Instrukcja do badania właściwości ludowych». У систематизації зібраного матеріалу О. Кольберг зазначав місцевість, населення, звичаї, обряди, пісні, танці... Цей формат дослідження наближає його до діяльності М. Лисенка в Україні. Зокрема на Покутті він збирав матеріали у 1867–1868, 1870, 1876–1877 та 1880 роках і результатом роботи став вихід фольклорно-етнографічної праці «Pokucie» (1882–1889) у чотирьох томах.

О. Шалак наводить уривок із листа Валеріана Боржковського (1864 – 1919) до редакції «Київской старини», в якому він пропонував для друку зібраний ним фольклорний матеріал: «… якщо… знайдеться місце на сторінках Вашого журналу, я можу надсилати Вам легенди, пісні, коляди, щедрівки та ін.» [13, с. 4]. Серед найвідоміших творів В. Боржковського вона називає – «Лірники» (1889) про побут, репертуар, поведінку лірників (вербальну та невербальну), мову виконання творів, докладно описано «відпуст» у Браїлові, частково збережено паспортизацію фольклорних творів Поділля.

Р. Кирчів досліджує внесок Яна Мірослава Касіяна (1933–2010) у традицію наукового ознайомлення й популяризації української народної культури. Він звертає увагу на його книжку «Na ciche wody. Dumy ukraińskie» (1973) − збірку з двадцяти двох українських дум про боротьбу проти турецько-татарської експансії у польському перекладі з розлогим вступом і коментарями, яка стала справжньою подією у новочасній польській фольклористичній україніці. У 2000 році виходить друге доповнене видання «Na ciche wody. Ludowy epos Ukrainy. Wydanie druge, rozszerzone i poprawione», яке містило вже тридцять дум. Р. Кирчів зазначає: «Автор розповідає про місце українських дум в епічній поезії слов'янських народів, їхні змістові, поетичні та ритміко-музичні особливості, пов'язаність із історичними подіями, особами й побутом українського народу, зокрема козацької доби, про характер виконання і виконавців. Вступ дає змогу читачеві краще зрозуміти фабульну фактуру сюжетів дум, їхні мотиви, образи, містить відомості про польські зацікавлення ними, згадки в різних давніх джерелах, використання в письменстві, переклади та переспіви тощо» [6, с. 32]. Важливість цього дослідження ще й у тому, зауважує Р. Кирчів, що упорядник звернув також увагу на матеріал, який зафіксували на Україні й інші польські збирачі: О. Кольберг, С. Рокосовська, Ю. Мошинська,

Ч. Нейман, С. Здзярський та Я. Янов. Ця інформація становить істотний пізнавальний аспект для сучасного читача.

В. Коротя-Ковальська згадує про польського етнолога і лінгвіста К. Мошинського, який разом із Ф. Колессою планував видати збірник «Народна музика на Поліссі» польською мовою у Варшаві. Але через несприятливі обставини збірку «Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського» було видано лише у 1995 році за сприяння професора С. Грици.

А. Ємчук зазначає, що важливий внесок у вивчення етнографії та фольклору Покуття зробив і Карел Владислав Зап. Зокрема у своїй розвідці «Cesty a prohazky po Halicke zemi» він виводить етимологію слова «Покуття». Також Жеґота Паулі, який у 1839−1840 рр. видав двотомник «Pieśni ludu ruskiego w Galicji. Zebrał Żegota Pauli». Цінний матеріал містять збірки українських народних казок К. Вуйціцького «Klechdy, starożytne podania i powieści ludu polskiego i Rusi» у двох томах (1837); двотомник А. Новосельського «Lud Ukraiński, jego bajki, pieśni, podania» (1857); збірники казок С. Ізопольського та К. Сіменського. Цікавою є й праця Августа Бельовського «Pokucie» (1857), в якій автор описав побут, заняття, одяг, архітектурні принципи будівництва за принципом порівняння гуцулів і бойків. А Леопольд Вайґель у праці «Rys miasta Kołomyji» (1877) описав календарно-обрядовий рік, народні звичаї та вказав місця своїх записів. Проте у роботі зовсім відсутні тексти пісень. Ігнацій Коперницький (1825–1891) досліджував українське населення Галичини. У збірці «Ruthenica» зібрано пісні, прислів'я та приповідки. Особливу увагу приділяв обрядам та повір'ям лемків і бойків**.** Флоріан Мошинський, Гелена Рокосовська, Ґустава Земба працювали у селах Східної Галичини, Поділля, Буковини. Збирали весільні пісні, казки, магічні формули, релігійні звичаї, описували традиційний одяг і побут. Ганна Ванке вивчала лемківський і гуцульський фольклор у Карпатах. Опублікувала серію статей у фольклористичних журналах про українські колядки, обрядовість, народне вбрання.

О. Шевчук згадує й діяльність Юліана Пуліковського (1879–1956), який у 1935–1939 роках проводив загальну Акцію збирання музичного фольклору, але який, на жаль, було знищено гітлерівцями в листопаді 1944 року [15, с. 17]. А також праці Казімєжа Владислава Вуйціцького «Пісні люду біло-хорватів, мазурів і Русі з-над Бугу» (1836); Пауля Жеготи з польськими й українськими піснями з Галичини (1839−1840); Томаша Падурри, котрий створював також власні думи й пісні українською мовою; Антона Коціпінського «Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і в Малоросії, списані і переложені під музику Ант. Коціпінскім. Перша сотня» (1861).

Н. Стішова дослідником Бойківщини, який фіксував і описував календарні звичаї та обряди, називає польського історика, етнографа і краєзнавця Ігнація Любича-Червінського, який у праці «Okolicaza-dniestrska między Stryiem і Łomnicą» (1811) детально охарактеризував традиційні сільські «празники», молодіжні вечорниці, народні повір'я, вірування та забобони селян [11, с. 304]. Звичаєво-обрядова культура українців Карпат, Волині та Полісся у 1820–1830-х роках була у центрі уваги польського письменника, географа та етнографа Вінцента Поля («Картини з життя і мандрівок» (1846), «Погляд на північні схили Карпат» (1851), «Картини з життя і природи» (1869), «Північний схід Європи» (1870), «Плем'я бойків» та «Декілька рис до опису гуцулів на Буковині» (1966)). Свій внесок у дослідження українського фольклору внесли, зазначає Н. Стішова, і члени «української школи» польської літератури періоду романтизму. Це польський поет Маврицій Гославський (1802–1834), який у творі «Поділля» (1826) представляє побут і дозвілля українців; польський письменник, історик, літературний критик Міхал Грабовський (1804–1863), який науково осмислює минувщину українського народу «Україна давня і теперішня» (1850).

Висновки. Починаючи з XVIII століття польські науковці стали першими системними збирачами українського фольклору − пісень, казок, легенд, прислів'їв, приказок, звичаїв, обрядів, замовлянь, вірувань… У подальшому ці праці стали основою для української фольклористики. Так, зокрема, І. Франко, В. Гнатюк та Л. Дунаєвська не лише користувалися, а й ґрунтували свої підходи на польських наукових традиціях, які вплинули на методику українських етнографів. Важливо також, що польські науковці публікувалися в європейських академічних колах, сприяючи міжнародному визнанню українського фольклору. Польські фольклористи допомагали формувати образ української культури в очах європейської аудиторії: через переклади, фестивалі, етнографічні виставки. Показовим був журнал «Sioło» Пауліна Сьвєцінського, в якому публікували українські народні пісні з перекладом польською, пропагуючи українську культуру в польському середовищі.

Багато важливих українських фольклорних текстів збереглися саме в польських архівах і публікаціях, бо частина території України перебувала в складі Речі Посполитої та Австро-Угорщини; польські науковці працювали на теренах Галичини, Волині та Полісся: колекція Колберга (у Варшаві) містить тисячі українських пісень, танців, описів обрядів, а публікації в журналах «Lud», «Wisła», «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» містили польсько-український фольклорний матеріал, зокрема перші записи гуцульських і лемківських пісень. Дослідження польських науковців українського фольклору дозволяють навіть сьогоднішнім українським науковцям працювати з матеріалами високого рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болтарович З. Є. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. Київ: Наукова думка, 1976. 137 с.

2. Вахніна Л. К. Фольклористична діяльність Юліана Кшижановського і Гелени Капелусь у контексті польсько-українських наукових взаємин другої половини XX – початку XXI століття. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 48−57.

3. Гунчик І. Українські фольклорні молитви в антропологічному дослідженні Ю. Талька-Гринцевича «Zarysy Lechnictwa ludowegona Rusi Południowej». *Народознавчі зошити*. 2015. № 1 (121). С. 238–243.

4. Демедюк М. Українські народні казки на сторінках польського видання «Zbior wiadomosci do antropologii Krajowel». *Народознавчі зошити*. 2019. № 5 (149). С. 1200–1204.

5. Ємчук А. Етнографічні дослідження покутського історико-етнографічного регіону іноземними дослідниками. URL: https://hutsul.museum/museum/articles/pokuttya-galiciya folklor/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.07.2025).

6. Кирчів Р. Українка Яна Мирослава Касіяна. *Міфологія і фольклор.* 2011. № 3–4 (9). С. 28–38.

7. Кленович С. Роксоланія. URL: http://litopys.org.ua/suspil/sus10.htm (дата звернення: 11.07.2025).

8. Коротя-Ковальська В. Зарубіжні та вітчизняні дослідники українського фольклору. URL: https://www.ridivira.com/uk/spetsproekty/buttia-ukraintsiv/zarubizhni-ta-vitchyzniani-doslidnyky-ukrainskoho-folkloru (дата звернення: 11.07.2025).

9. Масло О. В., Волкова І. В. Культурно маркована лексика в українських та польських народних казках. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. *Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 2. С. 43 – 49.

10. Опацький К. Ю. Етнографічні дослідження центральної України польськими вченими у XIX ст. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 363–367.

11.Стішова Н. С. Історіографічний внесок польських дослідників у вивчення календарної звичаєво-обрядової культури українців XX − початку XXI ст. Сторінки історії : збірник наукових праць. 2024. Вип. 59. С. 299−323.

12. Хланта І. Оскар Кольберг і фольклор Карпат. Наукові записки. Вип. 64. Ч. 2. Серія: Філологічнві науки (літературознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2006. С. 222–235.

13. Шалак О. Український фольклор Поділля у вивченні Антонія Новосельського: методика комплексного дослідження. *Мандрівець.* 2014. № 3. С. 32–35.

14. Шалак О. Фольклор Поділля у записах Валеріана Боржковського: методологічні засади фіксування і публікації. *Матеріали до української етнології : щорічник*. Збірник наукових праць. Вип. 9 (12). НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2010. С. 4–11.

15. Шевчук О. Матеріали до дослідження польсько-українських зв'язків (фольклористика, етномузикологія). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Petnomuz_2018_13_4 (дата звернення: 21.07.2025).

16. Юзвенко В. Українсько-польські фольклористичні взаємини: концепція Івана Франка. *Етнос і культура*. 2005−2006. № 2−3. С. 24−26.

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 42
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 37,66.
Підписано до друку: 28.11.2025. Замов. № 1025/815. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.